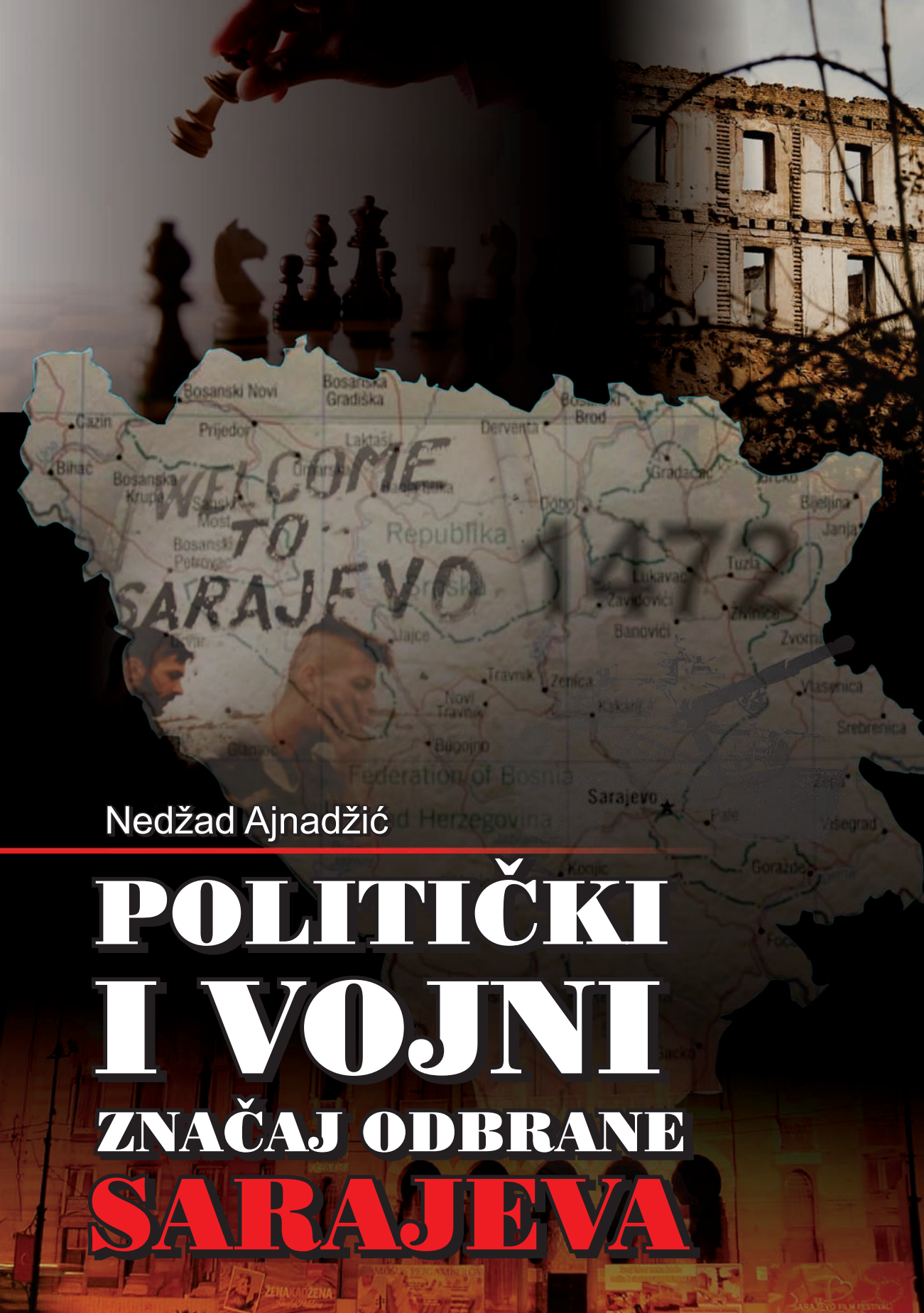

Nedžad Ajnadžić

POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA

Dr. Nedžad Ajnadžić
Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva

Izdavač:
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava Sarajevo

Urednik:
Dr. Nedžad Ajnadžić

Recenzenti:
Prof. dr. Džemal Najetović
Prof. dr. Nijaz Duraković
Prof. dr. Mirko Pejanović
Prof. dr. Uzeir Bavčić

Lektor i korektor:
Omer Helić

Tehnička obrada:
Kavgić Mevludin

Štampa:
GRIN Gračanica

Za štampariju:
Salih Širbegović, direktor

Tiraž:
1.500

CIP:

Dr. Nedžad Ajnadžić

POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA

Sarajevo, 2012. godine

S A D R Ž A J

UVOD.....21

PRVI DIO
OPSADA SARAJEVA

1. OPSADA SARAJEVA U KONTEKSTU HISTORIJSKIH ISKUSTAVA.....43

1.1. NEKE URBANE KARAKTERISTIKE GRADA SARAJEVA.....43

1.2. HISTORIJSKI PRIMJERI OPSADE I ODBRANE GRADOVA..47

1.3. DRUŠTVENOHISTORIJSKI KONTEKST OPSADE SARAJEVA U OKVIRU AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU.....52

2. SARAJEVO KAO STRATEŠKI CILJ AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU.....62

2.1. OPSADA I KOMUNIKACIJSKA BLOKADA SARAJEVA 62

2.2. STRATEGIJSKI CILJEVI OPSADE SARAJEVA 64

2.3. CILJEVI, SNAGE I PRAVNO-POLITIČKE POSLJEDICE OPSADE SARAJEVA 67

2.4. SARAJEVO U VELIKOSRPSKOM PLANU AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU 71

2.5. UNIŠTAVANJE LEGALNIH MULTIETNIČKIH INSTITUCIJA VLASTI I USPOSTAVA PARADRŽAVNIH SRPSKIH I HRVATSKIH POLITIČKIH, VOJNIH, POLICIJSKIH I DRUGIH STRUKTURA 74

2.6. SARAJEVO U PLANOVIMA I POSTUPCIMA AGRESORSKOG GENERALŠTABA POD KOMANDOM PREDSJEDNIKA SRBIJE SLOBODANA MILOŠEVIĆA 76

3. DRŽAVA BOSNA I HERCEGOVINA I NJEN GLAVNI GRAD SARAJEVO U PREDRATNOJ KONCEPCIJI REORGANIZACIJE FORMIRANJEM VOJNIH OBLASTI 80

3.1. POLITIČKE I VOJNE OKOLNOSTI REORGANIZACIJE JNA .80

3.2. RASPORED 2. VOJNE OBLASTI JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE NAKON POVLAČENJA NJENIH JEDINICA IZ SLOVENIJE I HRVATSKE.....86

4. FAZE AGRESORSKE OPSADE SARAJEVA.....88

4.1. PRVA FAZA – PRIPREMA I USPOSTAVA OPSADE SARAJEVA.....90

4.2. KARAKTERISTIKE OPSADE SARAJEVA 1992. GODINE ... 96

4.3. AGRESORSKO PRILAGOĐAVANJE OPSADE SARAJEVA S OBZIROM NA DJELOVANJE SNAGA ODBRANE U PERIODU 1992.–1995. 99

4.4. AGRESORSKO PRILAGOĐAVANJE OPSADE SARAJEVA S OBZIROM NA PONAŠANJE I UTJECAJE MEĐUNARODNE ZAJEDNICE U PERIODU 1992.–1995. 103

4.5. AGRESORSKI NEUSPJESI U OPSADI SARAJEVA I POKUŠAJI KOMPENZACIJE NEUSPJEHA 110

5. EFEKTIVI ZA OPSADU SARAJEVA 117

5.1. JNA U RBiH NAKON POVLAČENJA IZ SLOVENIJE I HRVATSKE 117

5.2. STRUKTURA JEDINICA JNA RASPOREĐENIH U RBiH 121

5.3. SREDSTVA JNA U RBiH 123

5.4. SNAGE I SREDSTVA JNA U OPSADI SARAJEVA.....124

5.5. OBJEKTI JNA ZA VEZU, VAZDUHOPLOVSTVO I PROTIV-VAZDUŠNU ODBRANU U BiH 127

5.6. REZERVISTI, DOBROVOLJCI I VOJNE FORMACIJE IZ SRBIJE I CRNE GORE 129

5.7. ORGANIZACIJA VOJSKE RS-a U RBiH (obim, struktura, sastav tehnika…) 134

5.8. VOJNA MOBILIZACIJA SRPSKOG STANOVNIŠTVA IZ SARAJEVA I OKOLINE 140

5.9. SEPTEMBARSKA MOBILIZACIJA I DOBROVOLJCI U JEDI-NICAMA JNA 142

5.10. IMPLEMENTACIJA REZULTATA I CILJEVA 143

5.11. KADROVSKE PRIPREME I PROMJENE U PRIPREMI ZA OPSADU SARAJEVA 146

6. EFEKTIVI ODBRANE SARAJEVA (POLITIČKO-SOCIOLOŠKA ANALIZA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH) 149

6.1. STRUKTURA 1. KORPUSA U ODBRAMBENOM RATU 1992.–1995. 151
6.2. STRUKTURA 1. KORPUSA 1992. GODINE 155
6.3. STRUKTURA 1. KORPUSA 1993. GODINE 159
6.4. STRUKTURA 1. KORPUSA 1994. GODINE 163
6.5. STRUKTURA 1. KORPUSA 1995. GODINE 168

7. USPOREDNI POKAZATELJI O EFEKTIVIMA ZA OPSADU I EFEKTIVIMA ZA ODBRANU SARAJEVA 172

DRUGI DIO

ODBRANA SARAJEVA

1. POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA 175

2. OPĆE KARAKTERISTIKE I POKAZATELJI O BORBENIM DJEJSTVIMA U ZONI 1. KORPUSA ARMIJE RBiH OD 1992. DO 1995. 180

2.1. OPĆE KARAKTERISTIKE 180
2.2. POKAZATELJI O BORBENIM DJEJSTVIMA U ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995. ... .182
2.3. NAPADNA BORBENA DJEJSTVA 186
2.4. ODBRAMBENA BORBENA DJEJSTVA 189

3. RJEŠAVANJE PROBLEMA SNABDIJEVANJA ARMIJE RBiH I STANOVNIŠTVA U OKRUŽENOM SARAJEVU 192

3.1. POLITIČKE I VOJNE DIMENZIJE OTEŽANOG SNABDIJEVANJA …….....……192
3.2. STRATEŠKI ZNAČAJ PROKOPAVANJA TUNELA ISPOD SARAJEVSKOG AERODROMA 195
3.3. AGRESORSKO USKRAĆIVANJE SNABDIJEVANJA SARAJEVA ELEKTRIČNOM ENERGIJOM 200
3.4. AGRESORSKO USKRAĆIVANJE SNABDIJEVANJA SARAJEVA PRIRODNIM GASOM 201
3.5. AGRESORSKO USKRAĆIVANJE SNABDIJEVANJA SARAJEVA PITKOM VODOM 202

4. VOJNO-POLITIČKO ORGANIZOVANJE, VRIJEDNOSNI STAVOVI I DRUŠTVENO-POLITIČKA ORIJENTACIJA LJUDSKOG FAKTORA U ODBRANI SARAJEVA.....204

4.1. VOJNO I POLITIČKO ODBRAMBENO ORGANIZIRANJE 204

4.2. HAPŠENJE PREDSJEDNIKA PREDSJEDNIŠTVA BiH ALIJE IZETBEGOVIĆA I PRIJEDLOG DA SE PREDSJEDNIŠTVO RBiH IZMJESTI IZ SARAJEVA 215

5. DEMOGRAFSKI RATNI GUBICI 221

5.1. STRADANJA U SARAJEVU 221

5.2. OSNOVNI POKAZATELJI O POGINULIM BORCIMA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995. 227

5.3. NACIONALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995. 230

5.4. POKAZATELJI O POGINULIM BORCIMA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH IZ DOMICILNOG I PROGNANOG STANOVNIŠTVA U ODBRANI OD AGRESIJE 1992. – 1995.....231

5.5. OBRAZOVNA STRUKTURA POGINULIH BORACA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995. 232

5.6. SOCIJALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995. 233

5.7. POKAZATELJI PO GODIŠNJIM DOBIMA O POGINULIM BORACIMA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995. 234

5.8. POKAZATELJI O GUBICIMA NA STRANI AGRESORA ….236

5.8.1. POGINULI PRIPADNICI VOJSKE RS-a DO 1. JANUARA 1994. GODINE PREMA PODACIMA BORAČKE ORGANIZACIJE ….....….236

5.8.2. POGINULI PRIPADNICI VOJSKE RS-a U PERIODU 1992.–1995. PREMA PODACIMA BORAČKE ORGANIZACIJE 238

6. MORALNI ASPEKTI STANJA U PRVOM KORPUSU ARMIJE RBiH …….....……241

6.1. RAZUMIJEVANJE ULOGE LJUDSKOG FAKTORA U RATU IPONAŠANJELJUDIUBORBENIMDJEJSTVIMA……241

6.2. POJAVA DEZERTERSTVA KAO INDIKATOR O STANJU MORALA1.KORPUSA ……247

6.3. DOBROVOLJNOST UKLJUČIVANJA U JEDINICE ARMIJE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE ……251

6.4. BORBENI MORAL BRANITELJA SARAJEVA ……252

6.5. UTJECAJ STIMULATIVNIH MJERA NA BORBENI MORAL ARMIJE RBiH …….....……256

6.6. OCJENE STANJA MORALA U 1. KORPUSU ARMIJE RBiH..257

TREĆI DIO

ODNOS MEĐUNARODNE ZAJEDNICE PREMA TRAGEDIJI SARAJLIJA

1. ODGOVORNOST MEĐUNARODNE ZAJEDNICE 263

1.1. VELIKE SILE I BOSANSKOHERCEGOVAČKA TRAGEDIJA..263

1.2. SLABA EFIKASNOST MEĐUNARDONE ZAJEDNICE 265

1.3. MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I PLANOVI ZA RJEŠAVANJE KRIZE 266

2. POSJETE VISOKIH ZVANIČNIKA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE BOSNI I HERCEGOVINI 300

3. EMBARGO, IZRAZ NEPRAVEDNE POLITIKE PREMA BOSNI I HERCEGOVINI 302

3.1. POLITIČKI KARAKTER EMBARGA 302

3.2. MEĐUNARODNA ZAJEDNICA EMBARGOM SPRIJEČILA BRANIOCE BiH DA DEBLOKIRAJU SARAJEVO 307

4. PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE PO TUŽBI REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE PROTIV SR JUGOSLAVIJE …….....310

ČETVRTI DIO

PRILOZI

1. PRILOZI O STRUKTURI 1. KORPUSA 319

Tabela 1.: Brojno stanje boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po godinama (mjesecima) i prosječno za period 1992.–1995. 321

Grafikon 1.: Prosječno brojno stanje boraca cijelog 1. korpusa po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 323

Grafikon 2.: Brojno stanje boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 324

Grafikon 3.: Usporedba prosječnog brojnog stanja boraca cijelog 1. korpusa sa prosječnim brojnim stanjem dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 325

Tabela 2.: Izvori (teritorija) popune: broj boraca iz domicilnog i broj boraca iz prognanog stanovništva za cijeli 1. korpus i njegov dio u okruženom Sarajevu prosječno po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 326

Grafikon 4.: Usporedba brojnog stanja boraca cijelog 1. korpusa sa brojnim stanjem boraca iz domicilnog i sa brojnim stanjem boraca iz prognanog stanovništva po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 327

Grafikon 5.: Usporedba brojnog stanja boraca za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu sa brojnim stanjem iz domicilnog i sa brojnim stanjem iz prognanog stanovništva u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 328

Tabela 3.: Nacionalna struktura boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. (prosječni pokazatelji) 329

Grafikon 6.: Nacionalna struktura boraca cijelog 1. korpusa prema prosjeku ukupnog brojnog stanja 331

Grafikon 7.: Nacionalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosjeku brojnog stanja 332

Tabela 4.: Obrazovna struktura boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu prosječno po godinama i ukupno za period 1992.–1995.. 333

Grafikon 8.: Obrazovna struktura boraca za cijeli 1. korpus prema prosjeku ukupnog brojnog stanja 335

Grafikon 9.: Obrazovna struktura boraca za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosjeku ukupnog brojnog stanja 336

Tabela 5.: Socijalna struktura boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu prema prosjeku po godinama i ukupno za period 1992.–1995.....337

Grafikon 10.: Socijalna struktura boraca cijelog 1. korpusa prema prosjeku ukupnog brojnog stanja 339

Grafikopn 11.: Socijalna struktura boraca za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosjeku brojnog stanja 340

Šema 1.: Sastav 1. korpusa Armije RBiH septembra 1992. godine .....

Grafikon 12.: Brojno stanje boraca cijelog 1. korpusa u 1992. godini po mjesecima 341

Grafikon 13.: Brojno stanje boraca za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu po mjesecima 1992. godine 342

Grafikon 14.: Nacionalna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1992. godine 343

Grafikon 15.: Nacionalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1992. godine 344

Grafikon 16.: Obrazovna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1992. godine 345

Grafikon 17.: Obrazovna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1992. godine 346

Grafikon 18.: Socijalna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1992. godine 347

Grafikon 19.: Socijalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1992. godine 348

Šema 2.: Sastav 1. korpusa Armije RBiH tokom 1993. godine .....

Grafikon 20.: Brojno stanje boraca cijelog 1. korpusa u 1993. godini po mjesecima 349

Grafikon 21.: Brojno stanje boraca za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu po mjesecima 1993. godine 350

Grafikon 22.: Nacionalna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1993. godine 351

Grafikon 23.: Nacionalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1993. godine 352

Grafikon 24.: Obrazovna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1993. godine 353

Grafikon 25.: Obrazovna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1993. godine 354

Grafikon 26.: Socijalna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1993. godine 355

Grafikon 27.: Socijalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1993. godine 356

Šema 3.: Sastav 1. korpusa Armije RBiH januara 1994. godine .....

Šema 4.: Sastav Operativne grupe – 2 „Visoko“ (OG-2 „Visoko“) maja 1994. godine .....

Šema 5.: Sastav Operativne grupe – 3 „Vareš“ (OG-3 „Vareš“) maja 1994. godine .....

Grafikon 28.: Brojno stanje boraca cijelog 1. korpusa u 1994. godini po mjesecima 357

Grafikon 29.: Brojno stanje boraca za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu po mjesecima 1994. godine 358

Grafikon 30.: Nacionalna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1994. godine 359

Grafikon 31.: Nacionalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1994. godine 360

Grafikon 32.: Obrazovna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1994. godine 361

Grafikon 33.: Obrazovna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1994. godine 362

Grafikon 34.: Socijalna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1994. godine 363

Grafikon 35.: Socijalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1994. godine 364

Šema 6.: Sastav 1. korpusa Armije RBiH sredinom 1995. godine .....

Grafikon 36.: Brojno stanje boraca cijelog 1. korpusa u 1995. godini po mjesecima 365

Grafikon 37.: Brojno stanje boraca za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu po mjesecima 1995. godine 366

Grafikon 38.: Nacionalna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1995. godine 367

Grafikon 39.: Nacionalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1995. godine 368

Grafikon 40.: Obrazovna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1995. godine 369

Grafikon 41.: Obrazovna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1995. godine 370

Grafikon 42.: Socijalna struktura cijelog 1. korpusa prema prosječnom brojnom stanju 1995. godine 371

Grafikon 43.: Socijalna struktura za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema prosječnom brojnom stanju 1994. godine 372

2. PRILOZI O BORBENIM DJEJSTVIMA PRVOG KORPUSA ARMIJE RBiH 373

Tabela 1.: Količine hrane i drugih komercijalnih roba dopremljene u Sarajevo kroz Tunel „Dobrinja – Butmir“ u periodu 1.8.1993.–31.12.1995. godine.....375

Tabela 2.: Dopremljene količine pogonskog goriva i električne energije kroz Tunel „Dobrinja – Butmir“ u periodu 1.8.1993.-31.12.1995. godine 376

Tabela 3.: Dopremljene količine vojne opreme i materijalno-tehničkih sredstava kroz Tunel „Dobrinja – Butmir“ u periodu 1.8.93.–31.12.1995. godine.....377

Grafikon 1.: Broj izvedenih borbenih djejstava u zoni cijelog 1. korpusa prema uspjehu od 1992. do 1995. godine 378

Grafikon 2.: Broj borbenih djejstava u zoni cijelog 1. korpusa prema uspjehu tokom 1992. godine 379

Grafikon 3.: Broj borbenih djejstava u zoni cijelog 1. korpusa prema uspjehu tokom 1993. godine 380

Grafikon 4.: Broj borbenih djejstava u zoni cijelog 1. korpusa prema uspjehu tokom 1994. godine 381

Grafikon 5.: Broj borbenih djejstava u zoni cijelog 1. korpusa prema uspjehu tokom 1995. godine 382

Tabela 4.: Broj izvedenih borbenih djejstava u zoni cijelog 1. korpusa prema uspjehu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. godina.....383

Tabela 5.: Broj borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa prema uspjehu po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 384

Grafikon 6.: Broj izvedenih borbenih djejstava dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema uspjehu od 1992. do 1995. godine 385

Grafikon 7.: Broj izvedenih borbenih djejstava dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema uspjehu 1992. godine 386

Grafikon 8.: Broj izvedenih borbenih djejstava dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema uspjehu 1993. godine 387

Grafikon 9.: Broj izvedenih borbenih djejstava dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema uspjehu 1994. godine 388

Grafikon 10.: Broj izvedenih borbenih djejstava dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema uspjehu 1995. godine 389

Tabela 6.: Broj borbenih djejstava 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema uspjehu po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 390

Tabela 7.: Broj borbenih djejstava 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema uspjehu po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 391

Grafikon 11.: Usporedba broja odbrambenih i broja napadnih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa u periodu 1992.–1995. 392

Dijagram 1.: Broj borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 393

Tabela 8.: Broj borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 394

Dijagram 2.: Broj napadnih i odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 395

Dijagram 3.: Usporedba broja borbenih djejstava ukupno izvedenih iz okruženog Sarajeva i izvan Sarajeva po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 396

Grafikon 12.: Broj napadnih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 397

Dijagram 4.: Usporedba broja napadnih borbenih djejstava izvedenih iz okruženog Sarajeva i izvan Sarajeva po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 398

Dijagram 5.: Broj napadnih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 399

Tabela 9.: Broj napadnih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama (mjesecima) i intervalima u svakom mjesecu u periodu 1992.–1995. ...400

Grafikon 13.: Broj napadnih borbenih djejstava iz okruženog Sarajeva po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 401

Dijagram 6.: Broj napadnih borbenih djejstava u zoni 1. korpusa iz okruženog Sarajeva po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 402

Tabela 10.: Broj napadnih borbenih djejstava u zoni 1. korpusa iz okruženog Sarajeva po godinama (mjesecima) i intervalima u svakom mjesecu u periodu 1992.–1995. 403

Grafikon 14.: Broj napadnih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa od aprila do juna 1992. godine 404

Grafikon 15.: Broj napadnih borbenih djejstava u zoni 1. korpusa iz okruženog Sarajeva od aprila do juna 1992. godine 405

Grafikon 16.: Broj odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 406

Dijagram 7.: Usporedba broja odbrambenih borbenih djejstava izvedenih iz okruženog Sarajeva i izvan Sarajeva po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 407

Dijagram 8.: Broj odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 408

Tabela 11.: Broj odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa po godinama (mjesecima) i intervalima u svakom mjesecu u periodu 1992.–1995. 409

Grafikon 17.: Broj odbrambenih borbenih djejstava iz okruženog Sarajeva po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 410

Dijagram 9.: Broj odbrambenih borbenih djejstava u zoni 1. korpusa iz okruženog Sarajeva po godinama i mjesecima u periodu 1992.–1995. 411

Tabela 12.: Broj odbrambenih borbenih djejstava u zoni 1. korpusa iz okruženog Sarajeva po godinama (mjesecima) i intervalima u svakom mjesecu u periodu 1992.–1995. 412

Grafikon 18.: Broj odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa od aprila do juna 1992. godine 413

Grafikon 19.: Broj odbrambenih borbenih djejstava u zoni 1. korpusa iz okruženog Sarajeva od aprila do juna 1992. godine 414

3. PRILOZI O POGINULIM BORCIMA PRVOG KORPUSA ARMIJE RBiH 1992.–1995.....415

Tabela 1.: Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 417

Tabela 2.: Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po mjesecima u okviru 1992., 1993., 1994. i 1995. godine.....417

Tabela 3.: Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po kategorijama i godinama 418

Tabela 4.: Usporedni pokazatelji brojnog stanja cijelog 1. korpusa po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. i broja poginulih u cijelom 1. korpusu po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. 419

Tabela 5.: Procenti poginulih u odnosu na brojno stanje cijelog 1. korpusa po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. prema Tabeli br. 4. 420

Grafikon 1.: Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa po godinama i ukupno za ratni period 1992.–1995. 421

Grafikon 2.: Broj poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za ratni period 1992.–1995. 422

Grafikon 3.: Usporedba broja poginulih boraca u cijelom 1. korpusu sa brojem poginulih boraca u dijelu 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 423

Grafikon 4.: Usporedba prosječnog brojnog stanja cijelog 1. korpusa sa brojem poginulih boraca u cijelom 1. korpusu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 424

Grafikon 5.: Usporedba prosječnog brojnog stanja dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu sa brojem poginulih boraca u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 425

Tabela 6.: Pregled brojnog stanja cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu, broja i procenta poginulih boraca po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 426

Tabela 7.: Usporedba broja poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu sa prosječnim brojnim stanjem boraca u okruženom Sarajevu po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. 427

Tabela 8.: Procenat poginulih u odnosu na prosjek brojnog stanja dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. prema tabeli br. 7. 428

Grafikon 6.: Nacionalna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa za ratni period 1992.–1995. 429

Tabela 9.: Brojna i procentualna nacionalna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 430

Tabela 10.: Usporedba nacionalne strukture poginulih boraca cijelog 1. korpusa sa prosječnim brojnim stanjem cijelog 1. korpusa po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. 431

Tabela 11.: Procenti nacionalne strukture poginulih boraca cijelog 1. korpusa u odnosu na brojno stanje cijelog 1. korpusa po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. prema tabeli broj 10. 432

Grafikon 7.: Nacionalna struktura poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu za ratni period 1992.–1995. 433

Tabela 12.: Brojna i procentualna nacionalna struktura poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995.....434

Tabela 13.: Usporedba nacionalne strukture poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu i prosječnog brojnog stanja boraca u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 435

Tabela 14.: Procenti nacionalne strukture poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu u odnosu na prosječno brojno stanje boraca u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. prema tabeli broj 13. 436

Grafikon 8.: Usporedba nacionalne strukture cijelog 1. korpusa računate prema prosjeku brojnog stanja sa nacionalnom strukturom poginulih u cijelom 1. korpusu za period 1992.–1995. 437

Grafikon 9.: Usporedba nacionalne strukture dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu računate prema prosjeku brojnog stanja sa nacionalnom strukturom poginulih za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu za period 1992.–1995. 438

Grafikon 10.: Obrazovna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa za ratni period 1992.–1995. 439

Tabela 15.: Brojna i procentualna obrazovna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 440

Grafikon 11.: Obrazovna struktura poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu za ratni period 1992.–1995. 441

Tabela 16.: Brojna i procentualna obrazovna struktura poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 442

Tabela 17.: Obrazovna struktura poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu naspram prosječnog brojnog stanja boraca u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 443

Tabela 18.: Procenti obrazovne strukture poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu u odnosu na prosječno brojno stanje boraca u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. prema tabeli broj 17. 444

Grafikon 12.: Usporedba obrazovne strukture cijelog 1. korpusa računate prema prosjeku brojnog stanja sa obrazovnom strukturom poginulih u cijelom 1. korpusu za period 1992.–1995. 445

Grafikon 13.: Usporedba obrazovne strukture dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu računate prema prosjeku brojnog stanja sa obrazovnom strukturom poginulih za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu za period 1992.–1995. 446

Grafikon 14.: Socijalna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa za ratni period 1992.–1995. 447

Tabela 19.: Brojna i procentualna socijalna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 448

Tabela 20.: Usporedba socijalne strukture poginulih boraca cijelog 1. korpusa sa prosječnim brojnim stanjem cijelog 1. korpusa po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. 449

Tabela 21.: Procenti socijalne strukture poginulih boraca cijelog 1. korpusa u odnosu na brojno stanje cijelog 1. korpusa po godinama (mjesecima) i ukupno za period 1992.–1995. prema tabeli br. 20. 450

Grafikon 15.: Socijalna struktura poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu za ratni period 1992.–1995. 451

Tabela 22.: Brojna i procentualna socijalna struktura poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 452

Grafikon 16.: Usporedba socijalne strukture cijelog 1. korpusa računate prema prosjeku brojnog stanja sa socijalnom strukturom poginulih u cijelom 1. korpusu za period 1992.–1995. 453

Grafikon 17.: Usporedba socijalne strukture dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu, računate prema prosjeku brojnog stanja sa socijalnom strukturom poginulih za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu za period 1992.–1995. 454

Grafikon 18.: Usporedba broja poginulih boraca cijelog 1. korpusa sa brojem poginulih boraca iz domicilnog i sa brojem poginulih boraca iz prognanog stanovništva po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 455

Tabela 23.: Broj i procenat poginulih boraca iz domicilnog i prognanog stanovništva za cijeli 1. korpus i njegov dio u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 456

Tabela 24.: Broj i procenat poginulih boraca cijelog 1. korpusa iz domicilnog i prognanig stanovništva u odnosu na prosjek brojnog stanja po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 457

Tabela 25.: Broj i procenat poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu iz domicilnog i prognanog stanovništva u odnosu na prosjek brojnog stanja po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 458

Grafikon 19.: Usporedba brojnog stanja boraca cijelog 1. korpusa sa brojnim stanjem boraca iz prognanog stanovništva i sa brojem poginulih iz prognanog stanovništva po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 459

Grafikon 20.: Usporedba broja boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu sa brojem boraca iz prognanog stanovništva i sa brojem poginulih boraca iz prognanog stanovništva po godinama i ukupno za period 1992.–1995.....460

Grafikon 21.: Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa po godišnjim dobima za ratni period 1992.–1995. 461

Tabela 26.: Broj i procenat poginulih boraca cijelog 1. korpusa za godišnja doba po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 462

Grafikon 22.: Broj poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu po godišnjim dobima za ratni period 1992.–1995. 463

Tabela 27.: Broj i procenat poginulih boraca dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu za godišnja doba po godinama i ukupno za period 1992.–1995. 464

Tabela 28.: Djelimični pokazatelji boračkih organizacija u entitetu "Republika Srpska" o gubicima u ljudstvu na strani agresora na RBiH 465

4. PRILOZI O MORALNIM ASPEKTIMA STANJA U PRVOM KORPUSU ARMIJE RBiH 467

Tabela 1.: Broj dezertera iz cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 469

Tabela 2.: Broj dezertera iz cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu prema kategorijama i statusu (nacionalna, socijalna, polna, vojno-statusna, domicilni – prognani...) po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995. 470

Grafikon 1.: Usporedba broja dezertera iz cijelog 1. korpusa sa brojem dezertera iz njegovog dijela u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno u periodu 1992.–1995.....471

Grafikon 2.: Usporedba ukupnog broja dezertera iz cijelog 1. korpusa sa ukupnim brojem dezertera iz dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu prema vojnom statusu (oficiri, podoficiri, vojnici, dobrovoljci) u periodu 1992.–1995. 472

Grafikon 3.: Usporedba nacionalne strukture dezertera iz cijelog 1. korpusa sa nacionalnom strukturom dezertera iz dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu u periodu 1992.–1995. 473

Grafikon 4.: Usporedba obrazovne strukture dezertera iz cijelog 1. korpusa sa obrazovnom strukturom dezertera iz dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu u periodu 1992.–1995. 474

Grafikon 5.: Usporedba socijalne strukture dezertera iz cijelog 1. korpusa sa socijalnom strukturom dezertera iz dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu u periodu 1992.–1995. 475

Grafikon 6.: Usporedba broja dezertera cijelog 1. korpusa prema polu i izvoru popune (domicilno i prognano stanovništvo) sa njhovim brojem iz dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu u periodu 1992.–1995. 476

Tabela 3.: Zastupljenost dobrovoljaca u 1. korpusu po godinama starosti .. 477

Tabela 4.: Mišljenja – ocjene ispitanika o stanju borbenog morala 1. korpusa Armije RBiH 479

Tabela 5.: Stavovi o rezultatima odbrane Sarajeva ……..……481

Tabela 6.: Vrijednosti koje su odbranom Sarajeva bile cilj zaštite ….....482

Tabela 7.: Identifikacija ključne uloge pojedinih gradskih dijelova i građana u odbrani Sarajeva …….....…… 484

Tabela 8.: Motivi vjernika i ateista za učešće u oružanoj borbi za odbranu Sarajeva..... 486

Tabela 9.: Motivi za učešće u oružanoj borbi za odbranu Sarajeva s obzirom na obrazovni nivo 487

Tabela 10.: Motivi za učešće u oružanoj borbi za odbranu Sarajeva s obzirom na socijalni status 489

Tabela 11.: Stavovi ispitanika s obzirom na njihov obrazovni nivo o utjecaju zavedenog embarga na oružje za potrebe branilaca BiH …….....491

Tabela 12.: Stavovi ispitanika s obzirom na njihov vojni status u Armiji RBiH o utjecaju zavedenog embarga na oružje za potrebe branilaca BiH 493

Tabela 13.: Stavovi ispitanika s obzirom na njihov socijalni status o utjecaju zavedenog embarga na oružje za potrebe branilaca BiH 494

Tabela 14.: Mišljenja ispitanika o mogućnosti deblokade Sarajeva na nekim prilazima gradu početkom agresije 495

Tabela 15.: Potvrdni odgovori ispitanika raznog obrazovnog nivoa na pitanje: Da li su borci adekvatno nagrađivani za uspjehe u borbi? 496

Tabela 16.: Odrični odgovori ispitanika raznog obrazovnog nivoa na pitanje: Da li su borci adekvatno nagrađivani za uspjehe u borbi? 500

Tabela 17.: Potvrdni i odrični odgovori ispitanika raznog obrazovnog nivoa i vojnog statusa na pitanje: Da li su borci adekvatno nagrađivani za uspjehe u borbi? 504

Tabela 18.: Ocjene stanje morala date od strane ispitanika raznih kategorija pripadnika 1. korpusa 505

Tabela 19.: Ocjene stanja morala 1. korpusa date od strane ispitanika različitog socijalnog statusa 506

Tabela 20.: Ocjene stanja morala 1. korpusa date od strane ispitanika različitog obrazovnog nivoa 508

Tabela 21.: Ocjene stanja morala 1. korpusa date od strane ispitanika vjernika i ateista 511

Tabela 22.: Ocjene date od strane ispitanika različitog obrazovnog nivoa o moralnim i političkim osobinama pretpostavljenih starješina u 1. korpusu ……513

Tabela 23.: Ocjene date od strane ispitanika različitog vojnog statusa o moralnim i političkim osobinama pretpostavljenih starješina u 1. korpusu … 515

Tabela 24.: Ocjene date od strane ispitanika različitog socijalnog statusa o moralnim i političkim osobinama pretpostavljenih starješina u 1. korpusu ……516

Tabela 25.: Ocjene vojne discipline u 1. korpusu Armije RBiH ….....……518

5. PRILOZI O UTJECAJIMA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE I POSLJEDICAMA EMBARGA 519

Tabela 1.: Pregled broja posjeta Bosni i Hercegovini od strane predstavnika država i međunarodnih organizacija 521

Tabela 2.: Odgovori na pitanje: Kome je embargo nanio štetu? 522

Tabela 3.: Odgovori na pitanje: Da li je embargo bio strateški nužan i pravedan?.....523

Tabela 4.: Da li je odluka za embargo bila – a) rezultat nagodbe velikih sila ili b) u početku konstruktivnog stava prema Balkanu a negativnog prema BiH i Bošnjacima? 524

Tabela 5.: Odgovori na pitanje: Da li je međunarodna zajednica uspostavila embargo s ciljem kontrole Armije RBiH u njenom suprotstavljanju agresiji? 525

Tabela 6.: Odgovori na pitanje: Da li je embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva? 526

Tabela 7.: Odgovori na pitanje: Da li bi se Sarajevo moglo samo deblokirati da je ukinut embargo? 527

Tabela 8.: Presudan utjecaj embarga na nemogućnost deblokade Sarajeva ..528

Tabela 9.: Odgovori prema socijalnom statusu na pitanje: Da li je međunarodna zajednica aktivnim i pasivnim stavom doprinosila „gušenju Sarajeva“? 529

Tabela 10.: Odgovori vojnika, podoficira i oficira na pitanje: Da li je međunarodna zajednica aktivnim i pasivnim stavom doprinosila „gušenju Sarajeva“? 530

Tabela 11.: Odgovori prema obrazovnoj strukturi na pitanje: Da li je međunarodna zajednica aktivnim i pasivnim stavom doprinosila „gušenju Sarajeva“? 531

REZIME 533

LITERATURA 551

SKRAĆENICE.....559

RECENZIJE 563

BIOGRAFIJA AUTORA 589

UVOD

Na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, autor je odbranio doktorsku disertaciju na temu ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA U JAČANJU I AFIRMACIJI POLITIČKO-PRAVNOG I MEĐUNARODNOG POLOŽAJA DRŽAVE BOSNE I HERCEGOVINE. Time je proširio i produbio istraživanje započeto magistarskim radom, na temu POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKT I MEĐUNARODNO-PRAVNI POLITIČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1992.–1995.). Rezultate istraživanja u izradi magistarskog rada predstavio je u knjigama pod naslovom *Odbrana Sarajeva* i *Odbrana Sarajeva II*.

Prema tome, doktorska disertacija je nastavak istraživanja opsade i odbrane Sarajeva, naravno, produbljujući i proširujući istraživačko polje i vezujući ga za jačanje i afirmaciju poltičko-pravnog i međunarodnog položaja države Bosne i Hercegovine.

Ovom knjigom, pod naslovom *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva,* a koja je u suštini, redigirana verzija doktorske disertacije, autor predstavlja rezultate svog dugogodišnjeg istraživanja po naprijed navedenoj temi, rasvjetljavajući tako, naučnim metodama, događaje iz nama bliže bosanskohercegovačke historije.

Knjiga je rezultat primjene naučnih metoda za sagledavanje društvenih pojava i procesa. Potvrđuje se da je historijska situacija koja je nastala u procesu raspada, odnosno sukcesije bivše SFRJ, vrlo izazovna za istraživače u oblastima raznih društvenih nauka. Rat je totalna društvena pojava koja zahvata sve pore društva i tiče se svega što postoji kao dostignuće ljudske civilizacije. U ratu se, nepravdenim politikama i njihovim raznovrsnim, posebno vojnim resursima ruše civilizacijska, materijalna i duhovna, kulturna dobra, a pravednim politikama i njihovim resursima brane ta dobra na temeljima univerzalnih i posebnih civilizacijskih, vrijednosti. Zato se za agresiju na RBiH s pravom kaže da je anticivilizacijski usmjerena, a da je otpor toj agresiji bio napor u korist zaštite civilizacijskih, materijalnih i duhovnih dostignuća.

Povelje UN-a propisuju da se uloga Ujedinjenih naroda odnosi na afirmaciju i zaštitu mira i sigurnosti. Da bi se to postiglo, UN djeluju radi poduzimanja kolektivnih mjera u odnosu na uzroke i posljedice ugrožavanja mira, prevenirajući i suzbijajući oružane i druge oblike agresivnog ponašanja kojima se ugrožava sigurnost, te narušava mir. Također, UN djeluju radi mirnog rješavanja problema u odnosima pojedinih faktora međunarodne zajednice, afirmirajući načela pravde i međunarodnog prava.

U članu 2. stav 4. Povelje UN-a je rečeno da će se njene članice međusobnim odnosima uzdržavati od prijetnje silom ili od upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti drugih država. Prema članu 51. Povelje, afirmira se pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu sve dok Vijeće sigurnosti ne poduzme mjere potrebne za odžavanje međunarodnog mira i sigurnosti. U tom smislu, prema članu 42. Povelje, to mogu biti vojne operacije zrakoplovnih, pomorskih i kopnenih snaga.

Članom 39. Povelje, predviđena je obaveza Vijeća sigurnosti da *utvrđuje da li postoji ugrožavanje mira, narušavanje mira ili napad*. U takvim slučajevima Vijeće sigurnosti daje preporuke ili odlučuje o vrsti mjera koje će se poduzeti u skladu sa članom 41. i 42. Povelje, kako bi se sačuvao mir ili kako bi se mir ponovno uspostavio, ako je bio narušen.

U slučaju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Vijeće sigurnosti je trebalo odlučiti o poduzimanju vojne akcije koja bi bila formalno-pravno legalna, a sa političkog i moralnog stajališta opravdana. Kad je uslijedila agresija na RBiH, odnosno kada su otpočele genocidne vojne operacije vojske i policije pod kontrolom srbijanskog Miloševićevog režima, UN su trebale odlučiti o poduzimanju vojnih mjera kako bi se zaustavila oružana agresija od strane Srbije i Crne Gore na članicu UN-a, državu BiH. Nažalost, Vijeće sigurnosti, kao faktor međunarodnog mira i sigurnosti, ograničilo je svoje aktivnosti na mjere kao što su uvođenje zone *zabrane letova*, i *sigurnih zona*. S obzirom na obaveze radi sprečavanja zločina genocida, poduzete mjere u tim okvirima bile su oportune, daleko ispod problema koje je trebalo rješavati. Dakle, Vijeće sigurnosti nije *prepoznalo* i pravilno sankcionisalo genocidnu agresiju, te nije poduzelo adekvatne i efikasne mjere da se agresija i genocid zaustave, odnosno spriječe.

Slaba efikasnost međunarodne zajednice u sprečavanju agresije i zločina genocida u BiH potvrđuje da su UN, od 1945. godine, kada su nastale,

birokratizirana organizacija pod budnom kontrolom pet stalnih članica Savjeta bezbjednosti: SAD, Rusije, Kine, Velike Britanije i Francuske, koje imaju pravo veta, što taj faktor međunarodne zajednice, često svodi *samo na njen spoljašnji okvir i vjerovanje naivnih, da nešto kroz tu organizaciju mogu postići dok ih ne uvuče u svoj labirint mehanizama odlučivanja, u kojima izgube svaku nadu, da će iz njih moći "živi" izaći*. Naprijed citirano, ugledni intelektualac je izrekao decembra 1994. godine, upravo izazvan promatračkom, pasivnom i demagoškom ulogom međunarodne zajednice u odlaganju da se zaustave zločini nad bosanskohercegovačkim građanima, posebno nad Bošnjacima.[1]

Svaka država ima pravo na postojanje, zaštitu i odbranu. Jedno od osnovnih prava svih država je njena misija s ciljem vlastitog očuvanja. Najznačajniji dio državnog aparata je namijenjen za ulogu odbrane i sigurnosti. U tom pravcu djeluju političke, vojne, policijske, obavještajne, kontraobavještajne, obrazovne, privredne, diplomatske... i druge razne državne i društvene institucije. Kako bi u slučaju ugrožavanja legitimno mogle primjenjivati snage, sredstva i postupke da se zaštite i odbrane, državama je priznato pravo na samoodbranu. Suverenu i međunarodno priznatu državu Republiku Bosnu i Hercegovinu napale su njene susjedne zemlje: Srbija, čiji je režim kontrolirao i Crnu Goru, a ubrzo zatim i Hrvatska. Činjenice o tome se ne mogu dovesti u pitanje niti u jednoj ozbiljnoj praktičnoj, ali i teorijskoj pravnoj raspravi. U tim okolnostima ispunjen je prvi uvjet legitimne samoodbrane države Bosne i Hercegovine, jer je bio ugrožen njen teritorijalni integritet, suverenitet i politička neovisnost.

Republika Bosna i Hercegovina je u međunarodnopravnom smislu imala uslove za legitimno i legalno ostvarivanje prava na samoodbranu, razmjerno stepenu svoje ugroženosti. Iako je formalno-pravno imala uslove da poduzme mjere za svoju odbranu, Bosna i Hercegovina je bila ograničena u upotrebi proporcionalne sile zbog nepravednog embarga, što je imalo radikalno negativne posljedice za Bosnu i Hercegovinu, oneomogućavanjem de adekvatno odgovori na oružanu agresiju. Kao što je općepoznato, agresija na RBiH, koja je izvedena pod kontrolom srbijanskog Miloševićevog režima, ohrabrila je hrvatski, Tuđmanov režim, da i on poduzme agresiju na državu Bosnu i Hercegovinu. Da je međunarodna zajednica u tom pogledu spriječila Miloševićev režim, do agresije na RBiH pod kontrolom Tuđmanovog režima ne bi ni došlo.

[1] **Ibrahimagić, Omer,** BOSNA JE ODBRANJENA ALI NIJE OSLOBOĐENA, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2004. godine, strana 66.

Hrvatski i srpski nacionalisti, stoljećima, BiH ne ostavljaju na miru, pri čemu *instrumentaliziraju svoje sunarodnike: bosanske Srbe, bosanske Hrvate i slavoljubive i frustrirane Bošnjake... zloupotrebljavaju vjerska i nacionalna osjećanja svojih sunarodnika*, te svaki put, kao razloge za svoju agresivnost prema BiH, *obrazlažu brigom za svoje sunarodnike... jer, kobojagi, ugrožavaju njihove komšije Bošnjaci...*[2]

Međunarodna zajednica je agresiju na RBiH površno sagledavala, ne ulazeći u suštinu i težinu političkih i sigurnosnih problema. To je bila pasivna, posmatračka pozicija glavnih sudionika međunarodne zajednice. Priznali su državu BiH i deklarativno se izjašnjavali u korist njenog teritorijalnog integriteta, ali nisu poduzimali efikasne mjere radi zaustavljanja genocidne zločinačke prakse nad građanima BiH, posebno nad Bošnjacima. U vezi s tim, najveći grijeh međunarodne zajednice je bio embargo na uvoz oružja za potrebe snaga odbrane države BiH. Ustvari, embargo na oružje, kao mjera međunarodne zajednice, imao je smisao teške, morbidne ironije, zato što se isti formalno odnosio na sve zemlje nastale raspadom bivše SFRJ, dok se stvarno odnosio samo na državu BiH i njene snage odbrane. Morbidnost primijenjenog embarga se ogleda u glavnoj njegovoj posljedici otvaranja većih prostora za agresorsku genocidnu vojnu i policijsku praksu nad civilnim stanovništvom u BiH, posebno nad Bošnjacima, odnosno u posljedici sužavanja mogućnosti snagama odbrane BiH da, braneći državu BiH, zaštite sve njene građane i narode. Ustvari, embargo na oružje u slučaju BiH svojom mobrbidnošću se može smatrati ohrabrenjem za agresora, koji je na posljedicama embarga gradio strategiju svojih vojnih uspjeha. Da embargo nije zaveden, odnosno da su snage odbrane BiH mogle neometano pribavljati naoružanje, municiju i ostalu vojnu opremu, agresor bi bio prinuđen da reducira zločinačku praksu, te bi žrtve agresije bile mnogo manje. Zato se embargo, u slučaju BiH može smatrati mjerom pomaganja agresoru da uspješnije zlostavlja i ubija građane BiH.

Međunarodno priznanje RBiH i njen prijem u članstvo UN-a, 22.05.1992. godine, posebne su okolnosti u kojima je međunarodna zajednica trebala ukinuti embargo za BiH, ali se Savjet sigurnosti UN-a prema BiH i dalje odnosio oportuno, *kao da se ništa nije promijenilo*.[3]

[2] **Ibrahimagić, Omer,** BOSNA JE ODBRANJENA ALI NIJE OSLOBOĐENA, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2004. godine, strana 78.

[3] **Noel Malcolm,** POVIJEST BOSNE, Erasmus Gilda, Zagreb, Novi Liber, Zagreb, Dani, Sarajevo, Sarajevo, 1995. godine, strana 320.

Mnogi od faktora i autoriteta međunarodne zajednice su kasnije, kad je bilo suviše kasno, priznali da politika *dvostrukih standarda* i neutralnost u odnosu na agresorske, s jedne, i odbrambene snage, s druge strane, nije bio dobar put rješavanja bosasnkohercegovačke krize. Opravdane su tvrdnje da istinske neutralnosti međunarodne zajednice, ustvari, nije ni bilo, jer se putem embarga, i na druge načine, faktički pomagalo agresoru, a otežavalo žrtvama zločinačke, genocidne agresije. Ova teza se može ilustrirati stavovima koje je zastupala međunarodna zajednica u mirovnim inicijativama, od Kutiljerovog plana do Dejtonskog sporazuma. Sve mirovne inicijative međunarodne zajednice za rješavanje krize u BiH sadržavale su komponentu pristrasnosti u korist agresora, koji su realizirali obimne i teške zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava, s ciljem podjele i uništenja[4] Bosne i Hercegovine kao suverene, multietničke i multikonfesionalne zemlje. Međunarodna zajednica je zapostavljala činjenice, te otvarala šanse iskrivljenim predstavama o događajima u BiH, kao da nije bilo ni genocida, ni agresije, ni krivaca, niti ogromnih žrtava.

Kroz historiju, Velika Britanija, Francuska i Rusija su imale presudan uticaj na crtanje političkih mapa na prostorima Balkana u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća. One su, podržavajući Srbiju, željele zadržati svoje strateško političko prisustvo na Balkanu i u svjetskoj globalnoj politici na ovim prostorima. Posebno katastrofalnu ulogu u razaranju Bosne odigrala je Velika Britanija, čije su političke vođe *patile od posebnog paralizirajućeg oblika konzervativnog pesimizma*, zbog kojeg ne samo da su odbijale vlastitu vojnu intervenciju, već su sprečavale da to bilo ko drugi učini, pogotovo ne SAD. Da bi opravdala i održala politiku protiv vojne intervencije, vlada Velike Britanije je pribjegla nizu palijativnih, diplomatskih i retoričkih strategija.[5] Na pristrasnost Rusije, Francuske i Velike Britanije, u korist agresora na BiH, ukazivali su branitelji Sarajeva, posebno intelektualci, i tako se dodatno motivirali da istraju na časnom zadatku odbrane svoje domovine, kao zajednice ravnopravsnih naroda i građana.[6]

[4] Širom svijeta poznati su stavovi **Franje Tuđmana** o njegovim težnjama za uništenje BiH: *Bosna nije nacija, nema ni prava ni povijest nacije. Nacija je zemlja, ali je i rasa i krv, a takozvanu Bosnu naseljeva nekoliko rasa i krvi. Kako bi neki iz te miješane i nečiste etničke situacije htjeli oblikovati cjelinu. Ne, gospodo, ne! Bosna mora nestati...* Ta izjava Franje Tuđmana citirana je u knjizi: **Ibrahimagić Omer,** BOSNA JE ODBRANJENA ALI NIJE OSLOBOĐENA, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2004. godine, strana na početku knjige nije numerisana.

[5] Šire o ovome vidjeti Begić, Kasim, BOSNA I HERCEGOVINA OD VENSOVE MISIJE DO DEJTONSKOG SPORAZUMA, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997. godine.

[6] Proglas za borce i građane Sarajeva, Forum intelektualaca Novi Grad Sarajevo, 02. juli 1993.

Jula 1993. godine, britanski lord Dejvid Oven (David lord Owen) i Norvežanin Torvald Stoltenberg (Thorvald Stoltenberg) upozorili su predsjednika Izetbegovića da će se, ukoliko ne prihvati plan podjele Bosne i Hercegovine, inače baziran na prijedlogu Tuđmana i Miloševića, snage UN povući iz BiH. Praktično, to je značilo pristati na etničku podjelu zemlje, na osnovama rezultata izvršenog genocida. Tako je legaliziranje rezultata genocida upotrebljavano kao uvjet za mir. Drugim riječima, to znači da se diplomatski pritisak vršio *na jednu stranu*, i to onu koja je napadnuta, koja je bila izložena genocidu i koja se protivila shvatanjima da se genocid isplati. Umjesto efikasne politike, međunarodna zajednica je ratnu situaciju u BiH iskoristila za testiranje teze o vlastitom jedinstvu, kraju historije, trijumfu Zapada i hladnom ratu s bivšim komunističkim istokom i teze o vlastitoj superiornosti u odnosu na balkanska društva i nacije.

Takav odnos prema BiH nije samo posljedica griže savjesti zapadnih jer nisu spriječile velikosrpsku agresiju i genocid u BiH, nego i izraz *potrebe* za poricanjem da bi se zlo, koje se dogodilo u BiH, moglo dogoditi u Belgiji, Kanadi, Španiji, Velikoj Britaniji i Americi.

Evropski pristup agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima nije bio samo moralni fijasko nad principom tolerancije među onima što se razlikuju. Evropski pristup onemogućavao je bosanskohercegovačku Vladu u njenim nastojanjima da zadrži postojeću multikulturnu, multietničku, multireligijsku državu i specifičnost bosankohercegovačkog društva. *Neutralnost* bitnih faktora međunarodne zajednice se ispoljavala sa posljedicama faktičke podrške velikodržavnim nacionalističkim projektima, a protiv BiH i Bošnjaka kao *čuvara* multietničke Bosne. Ustvari, to je kompromitirajuća *neutralnost,* jer je imala smisao pripreme uslova za optuživanje žrtve, što je bilo nagrada za planere i egzekutore genocidne agresije. Pri tome se ima u vidu da neutralnost, u najmanju ruku, podrazumijeva objektivan pristup. U tom kontekstu treba posmatrati i odnos takvog evropsko-kršćanskog društva prema BiH i Bošnjacima i izvršeni genocid nad njima.[7]

Ovom knjigom se tretira ono što se desilo Sarajevu i njegovim građanima. Masakri, masovna stradanja, urbicid, kulturocid, sistematsko

godine. (**Ibrahimagić, Omer,** BOSNA JE ODBRANJENA ALI NIJE OSLOBOĐENA**,** Vijeće KOngresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2004. godine, strana, 51.)

[7] **Muratović, Rasim,** HOLOKAUST NAD JEVREJIMA I GENOCID NAD BOŠNJACIMA. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007., str. 136.

i plansko gušenje grada i građana, samo je dio ukupnog obima agresorske zločinačke prakse u Bosni i Hercegovini nad njenim građanima, posebno nad Bošnjacima. Projektom doktorske disertacije je zadato da se naučnim metodama odgovori na pitanja: Ko je branio i odbranio grad Sarajevo? Koji su sociološki aspekti organiziranja i formiranja odbrane Sarajeva? Kakva je sociološka struktura odbrambenih formacija? Koje su političke vrijednosti, motivi i ciljevi angažovanja u odbrani Sarajeva? Koje su ocjene i kvalifikacije odnosa Ujedinjenih nacija i međunarodne zajednice uopšte prema totalnoj, i vojnoj i komunikacijskoj blokadi grada Sarajeva? Odakle potencijal za brutalnu agresiju? Zašto je agresor primijenio opsadu, te kakvog je karaktera i intenziteta bila opsada Sarajeva? Ko su branitelji Sarajeva i koji su njihovi motivi? Zašto je protiv snaga odbrane BiH međunarodna zajednica primijenila embargo?

Knjiga ima za cilj sagledavanje nedovoljno istražene problematike koja se tiče značaja odbrane Sarajeva u jačanju i afirmaciji političko-pravnog i međunarodnog položaja države Bosne i Hercegovine sa intencijom da se dođe do istraživačkih rezultata koji mogu biti uvod u buduća istraživanja o tretiranim pitanjima i problemima. Prema tome, cilj istraživanja je bio prikupljanje i proučavanje važnih podataka, dokumentacije i druge građe kako bi se naučnom analizom došlo do cjelovitih spoznaja i zaključaka:

- o strategijskim ciljevima i značaju opsade[8] i odbrane Sarajeva u kontekstu ukupne agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, a posebno o značaju odbrane Sarajeva u političko-pravnom i međunarodnom okviru, te o afirmaciji bosanskohercegovačke državnosti;
- o snagama agresora angažiranim za opsadu Sarajeva;
- o osnovnim fazama pripreme opsade Sarajeva;
- o dovođenju agresorskih snaga i zaposijedanju glavnih objekata planiranih za korištenje u toku opsade;
- o glavnim objektima napada agresora na početku i tokom trajanja opsade;

[8] *U Prosvjetinoj Maloj enciklopediji riječ opsada se tumači kao "borbeno dejstvo radi zauzimanja tvrđave ili utvrđenog mjesta (grada). Sastojala se od opkoljavanja i sistematskog napada. Često primjenjivano borbeno dejstvo u ranijim ratovima." Međutim, sadašnje opsade Sarajeva i drugih bosasnkih gradova, što ih nazivaju enklavama, nisu opsade tvrđava, nego civila, najviše žena, djece i starijih osoba. Za rat sposobni su u rovovima, a ne u tvrđavama... Obruč opsade je totalan: razoreni izvoori vode, struje, plina, putevi za snabdijevanje hranom i lijekovima...* **(Tanović, Arif,** EGZISTENCIJA U OPSADI, Did, Sarajevo, 2000. godine, strana 32.–33.)

- o karakterističnim fazama trajanja opsade u pogledu obima angažovanih snaga, sredstava, te načina djelovanja i ponašanja agresora;
- o odnosu agresora prema opsjednutom gradu;
- o odbrani Sarajeva i Republike Bosne Hercegovine;
- o posljedicama opsade, koje su uslijedile primjenom borbenih postupaka izvan okvira međunarodni konvencija.

Rezultati istraživanja koji su obuhvaćeni ovom knjigom treba da budu prilog proučavanju agresije na Bosnu i Hercegovinu, ali i prilog proučavanju odbrane Sarajeva posebno. Rezultati istraživanja trebaju koristiti vojnohistorijskim istraživanjima u vezi sa disolocijom bivše SFRJ, posebno u pogledu agresije na Bosnu i Hercegovinu i izvršenoog genocida nad Bošnjacima.

Znači, cilj naučnog istraživanja i ove knjige je izučavanje sociooloških, politoloških, psiholoških, političkih i pravnih aspekata odbrane Sarajeva u okviru afirmacije i odbrane bosanskohercegovačke državnosti. Rezultati istraživanja u teorijskom i praktičnom smislu trebaju inicirati organiziranje seminara, predavanja i naučnih tribina na ovu temu. S tim u vezi, rezultate istraživanja, postignute izradom ove doktorske disertacije, treba elaborirati u obliku knjiga, brošura i skripti i tako doprinijeti formiranju zbirke sociološke, politološke, historijske i pravne literature iz ove oblasti, jer tragična sudbina Sarajeva i Bosne i Hercegovine u cjelini, od 1992. do 1995. godine, nije problem samo Sarajlija i ostalih građana BiH. Njihova tragična sudbina se tiče svih koji ne žele da se svakih pedeset godina ponavlja najalarmantnija društvena pojava – genocid.

U tom kontekstu cilj je i proširenje vojno-historijskog naučnog osnova iz ove oblasti, koji može biti od iznimne važnosti za izradu političkih i pravnih studija, te za usavršavanje i razvoj metoda za istraživanje, registraciju i dokumentaciju svih zločina izvršenih nad građanima Sarajeva i Bosne i Hercegovine u cjelini. Iskustva stečena prilikom rada na ovoj disertaciji mogu poslužiti i kao doprinos sociološkoj, politološkoj, historijskoj i psihološkoj nauci.

Istraživanje je realizirano prema hipotezi: *Armija Republike Bosne i Hercegovine, braneći glavni grad Sarajevo, branila je osnovne, temeljne, univerzalne ljudske vrijednosti života građana Bosne i Hercegovine.* Odbrana Sarajeva kao multietničkog, multinacionalnog i multikulturnog

grada afirmirala je političko-pravni i međunarodni položaj Bosne i Hercegovine, čemu je doprinijelo i Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, ostajući cijelo vrijeme agresije sa sjedištem u Sarajevu.

Ideja naučnog istraživanja, kao radna hipoteza, je glasila: *U Bosni i Hercegovini i u Sarajevu vodila se borba između onih koji su se, uključeni u Armiju Republike Bosne i Hercegovine, borili za univerzalne društvene, političke i kulturne vrijednosti zajedničkog života, na jednoj strani, i onih koji su bili protiv historijom i tradicijom uspostavljenih vrijednosti zajedničkog života, odnosno suživota, a koje su sačinjavali političke i militantne nacionalističke snage agresora.* Ideje i vrijednosti koje je u svom biću nosila i izražavala Armija Republike Bosne i Hercegovine trebale su poslužiti kao orijentacija za pravedniji angažman međunarodne zajednice u njenom menadžmentu ratne krize u BiH.

U istraživanju koja su implementirana u ovaj sadržaj pored usporedne metode, korištena je i analiza sadržaja dostupne literature, kao i relevantne dokumentacije vezane za problematiku agresije, holokausta, genocida, opsade gradova, te literatura i dokumentacija vezana, prije svega, za aktivnosti 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Korištena je i anketa sa 3.605 respodenta i 92 modaliteta odgovora. Anketa je sadržavala 49 pitanja, odnosno identifikacionih pitanja i pitanja predmeta istraživanja. Sa aspekta nauke važno je istaći da se u naučnom istraživanju i ovoj knjizi koristila jedna metoda koja se u društvenim naukama rijetko primjenjuje. Ustvari, autor nije samo puki posmatrač činjenica o odbrani BiH i glavnog grada Sarajeva, već je, ujedno, i jedan od aktivnih sudionika, svjedok događaja, pa i više od toga, jer je bio involviran u proces donošenja odluka po kojima su se odvijale aktivnosti odbrane BiH, posebno odbrane Sarajeva. To asocira na riječi književnika Alije Isakovića: *Mi smo i živi svjedoci svojih stradanja i optužitelji naših ubica*. Znači, knjiga jeste primarno utemeljena na stručnoj analizi, empirijskom istraživanju, ali, s obzirom na vojne funkcije koje je autor obavljao, knjiga obuhvata i njegovo lično svjedočenje o historijski važnim događajima koji su predmet istraživanja.

Strukturalno-funkcionalna teorija društva za disertaciju je bila osnova, kako za provjeravanje hipoteza, tako i za naučno objašnjenje odnosa navedenih varijabli koje tangiraju karakter, sredstva, ciljeve i posljedice agresije i izvršenog genocida, što se na primjeru Sarajeva iskazalo i kao kulturocid, urbicid i sociocid – uništavanje bosanskohercegovačkog društva

kao takvog.[9] Funkcionalno i strukturalno, teorijsko metodološka postavka čini osnovni teorijsko-analitički okvir, a i metodološki pristup naučnom istraživanju i prikupljanju građe.

Sistem vrijednosti artikulira se kroz sistem normi, a norme, opet, nužno impliciraju oblikovanje i funkcionisanje institucija.

U ovom pravcu kreće se i analiza vojnopolitičkog nasilja i ponašanja društva u uslovima agresije i genocida. U osnovi agresije i zločina genocida je borba protiv drugog i drugačijeg sistema društvenih, kulturnih i ponajviše duhovnih vrijednosti, a također i protiv nominovanja sistema proizvodnje i raspodjele materijalnih vrijednosti, te otpor i borba za očuvanje sistema sopstvenih vrijednosti.

Istraživačka sonda usmjerena je prema traženju odgovora na pitanja: Ko je branio i odbranio grad Sarajevo? Koji su sociološki aspekti organiziranja i formiranja odbrane Sarajeva? Kakva je sociološka struktura odbrambenih formacija, te koje su političke vrijednosti, motivi i ciljevi angažovanja u odbrani Sarajeva? Koje su ocjene i kvalifikacije odnosa OUN-a i međunarodne zajednice prema totalnoj vojnoj i komunikacijskoj blokadi grada Sarajeva? Odakle potencijal za brutalnu agresiju? Zašto je uspostavljena totalna blokada visokog intenziteta?

Knjigom se u najvećoj mjeri tretira ono što se desilo gradu Sarajevu i njegovim građanima. Masakri, masovna stradanja, urbicid, kulturocid, sociocid kao sistematsko i plansko uništavanje društva i gušenje grada i građana, samo je dio ukupnog obima agresije i zločina izvršenih protiv čovječnosti i međunarodnog prava u cijeloj Bosni i Hercegovini nad njenim građanima, a posebno nad Bošnjacima-Muslimanima. To je razmatrano s ciljem dovođenja u vezu značaja odbrane Sarajeva sa jačanjem i afirmacijom političko-pravnog i međunarodnog položaja države Bosne i Hercegovine, jer je upravo odbrana Sarajeva i sve ono što je Sarajevo preživjelo u periodu 1991.–1995. imalo ogroman značaj u jačanju i afirmaciji političko-pravnog i međunarodnog položaja države Bosne i Hercegovine.

Naučna istraživanja i knjiga je pokušaj da se egzaktnim pokazateljima obezbijedi potpuno i valjano razumijevanje zločina genocida, ali i značaja odbrane Sarajeva u političko-pravnom i međunarodnom okviru i afirmacija bosanskohercegovačke državnosti. Istovremeno, knjiga bi trebala da posluži kao podsticaj svim zainteresovanima za sistematsko i ciljno istraživanje.

[9] Šire o ovome vidjeti: **Doubt, Keith,** SOCIOLOGIJA NAKON BOSNE, Baybook, Sarajevo, 2003.

Osnovni elementi su sistematičnost, izvornost analiza i novosti u naučnoj formi, koji treba da signaliziraju značajne poruke i podstiču nova istraživanja na ovom planu. Sakupljeni su i sistematizirani događaji vezani za agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu u periodu 1992. do 1995. godine, kao i za izvršeni genocid nad Bošnjacima. Knjiga sadrži dosta elemenata, odnosno dokaza koji sami po sebi potvrđuju da je postojala namjera da se uništi glavni grad Sarajevo, država Bosna i Hercegovina, njeni građani, a posebno Bošnjici kao etnička i vjerska skupina. Istraživanjem su sakupljeni znakovi vremena u kojem smo živjeli i u kojem sada živimo.[10] Sve to, konačno, dobilo je i svoj sudski epilog, kada su komandanti Sarajevsko-romanijskog korpusa, u čijoj zoni je upravo bila opsada Sarajeva, Stanislav Galić i Dragomir Milošević pred Međunarodnim krivičnim sudom osuđeni na doživotnu robiju, odnosno na 33 godine zatvora.

Ova knjiga je i pokušaj pronalaženja odgovora na pitanja: *Kako spriječiti nove genocide i nove barbarske srednjovjekovne opsade gradova u modernom vrmenu 21. stoljeća?*

Država Bosna i Hercegovina mora biti odlučna da izgradi adekvatne mehanizme za sprečavanje zločina genocida, holokausta, terorizma i svega drugog što čini opasnost za civilizaciju, podrivajući stabilnost i mir, kako u Bosni i Hercegovini tako i u cijeloj međunarodnoj zajednici. Hoće li međunarodna zajednica dozvoliti još neku crnu mrlju na svom moralnom habitusu u 21. stoljeću i mogu li se Sarajevo, Goražde, Mostar, Bihać, Srebrenica... desiti još negdje u svijetu? Naravno, sprečavanje da se to dogodi ostaje izazov i velika obaveza za širu zajednicu. Tome bitno mogu doprinijeti naučni radnici.

Ovim štivom se analizira opće historijske i društveno-političke uslove u kojima je izvršena genocidna agresija na državu Republiku Bosnu i Hercegovinu, u okviru čega je autor sistematizirao i analizirao dokumentacionu, historiografsku i političko-publicističku građu o agresiji na grad Sarajevo i njegov okrug. Razmotrena su pitanja o agresiji, genocidu nad Bošnjacima, opsadi, ali i organizovanju odbrane i otpora, a posebno o značaju odbrane Sarajeva u političko-pravnom i međunarodnom okviru i u afirmaciji bosanskohercegovačke državnosti. Knjiga je obuhvatila i

[10] Šire o ovome vidjeti: **Žiga, Jusuf,** VRIJEME RAZLJUĐENIH DVONOŽACA, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007. godine.

politološko-sociološku vrijednosnu analizu shvatanja i stavova boraca iz zone odgovornosti 1. korpusa, odnosno Armije Republike Bosne i Hercegovine. Ispitanici su iskreno odgovorili da su, zapravo, svi građani bili Armija Republike Bosne i Hercegovine, i da su oni odbranili grad i državu.

Najznačajniji dio ovog rada jesu rezultati konkretnog, empirijskog istraživanja u kojima se, između ostalog, daje statistički prikaz broja poginulih boraca 1. korpusa Armije RBiH. Unutar toga dat je pregled ukupno poginulih po mjesecima svake ratne godine, pregled po nacionalnom obilježju, obrazovno-kvalifikacionoj strukturi, obilježju "domicilni" ili "prognanici" i socijalnom statusu.

Glavni dio knjige i istraživanja su rezultati kojim se prezentira opsada Sarajeva kao vojna i svaka druga blokada glavnog grada suverene države, ali države na koju je izvršena agresija. U tom kontekstu posebno se govori o samoj opsadi Sarajeva, pripremama, izvršenju, ciljevima, značaju i posljedicama tokom 1.472 dana života u opsadi. Istovremeno, Sarajevo se tretira kao centar društvenog, političkog, kulturnog i administrativnog života države Bosne i Hercegovine.

Prezentiran je i način organizovanja, priprema i izvođenja svih segmenata odbrane u Bosni i Hercegovini u cjelini, i u Sarajevu posebno. Prezentira se i analizira organiziranje odbrane Sarajeva, demografska slika sarajevske boračke populacije, kako one po evidenciji vojno sposobne, tako i one koja se javila da brani Sarajevo po svim njenim obilježjima. U tom kontekstu obrađen je politološki portret branitelja Sarajeva sa rubnih područja grada i njihov odnos, kao i odnos njihovih komandanata prema Vrhovnoj komandi.

Sadržaj knjige obuhvata i istraživanja o stanju borbenog morala u jedinicima Armije Republike Bosne i Hercegovine u vezi sa participacijom domicilnog vojnosposobnog stanovništva, te u vezi sa participacijom boraca 1. korpusa u regiji Sarajeva iz sredina prognanika iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine.

Razmatranja odgovornosti međunarodne zajednice su sastavni dio glavnog dijela rada, u kojem se razmatra učešće i uloga međunarodne zajednice u događajima koji su prethodili završetku agresije i unutrašnjem društvenopolitičkom ustroju države. U tom kontekstu, analizirane su brojne rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a, zatim pravni i politički aspekt tih rezolucija.

Posebno poglavlje knjige se odnosi na Presudu Međunarodnog suda pravde u Hagu, od 26. februara 2007. godine, a po osnovu tužbe Republike Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore.

Glavni dio knjige je argumentiran odgovarajućim grafikonima, pregledima, statističkim pokazateljima o brojnom stanju jedinica, njihovoj socijalnoj, starosnoj, obrazovnoj, nacionalnoj strukturi, broju borbenih dejstava, broju ubijenih i ranjenih boraca Armije Republike Bosne i Hercegovine. Prezentiran je i pregled poginulih vojnika Vojske Republike Srpske. Svi ovi prilozi, grafikoni i statistički pregledi, nude mogućnost da se na osnovu njih izvedu argumentirani zaključci i ocjene o opsadi i odbrani Sarajeva, a u vezi političko-pravne i međunarodne afirmacije države BiH.

Zaključna razmatranja

U sadržaju su date ocjene izvršenog istraživanja, kao i anticipacija mogućih daljih događaja, uslovljenih ustavnim ustrojstvom države Bosne i Hercegovine na osnovama Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Potreba za naučnim rasvjetljavanjem okolnosti i događaja vezanih za period agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991.–1995., posebno za onim što se, u tom vremenu, događalo u opsjednutom i blokiranom Sarajevu, od izuzetnog je naučnog i društvenog značaja. Spoznaja istine o uzrocima agresije i genocida, tokovima i načinima otpora slabo naoružanih i slabo opremljenih branilaca multietničke i multikonfensionalne Bosne i Hercegovine, posebno u odbrani njenog glavnog grada, omogućava dublje razumijevanje relevantnih vojnih, političkih, sociooloških i psihosocijalnih činilaca, za koje se zna ili se pretpostavlja da su doveli do agresije i genocida.

Glavni grad u svakoj državi predstavlja u svim elementima državu. Jednostavno rečeno, on je paradigma njene historije, njenog društveno-političkog i kulturnog razvitka, ali i više od toga. Glavni gradovi su jezgro razvitka temeljnih duhovnih, kulturnih, društvenih, ekonomskih i političkih vrijednosti svakog društva. Sarajevo sve to sabire u svom društvenom biću, koje je biće ove hiljadugodišnje države.

U njemu, a i u njegovoj bližoj okolini, kao nigdje drugdje, prepoznatljiva je društvena, etnička, politička i kulturna slika Bosne i Hecegovine i duh bosanstva uopće.

Sarajevo je Bosna i Hercegovina *u malom* ne samo u etničkom, već i u tradicijskom, običajnom, konfensionalnom i uopće kulturnom pogledu.

Sve vrijednosti multilateralne tolerancije i suživota u Sarajevu su se realizirale u jednom izrazito gradskom, građanskom ambijentu, oblikovanom stoljećima na civilizacijskim tekovinama modernosti, ali na uvijek vrijednim elementima tradicionalnog društva i tradicionalne kulture. Negiranje tih vrijednosti i života u Sarajevu ujedno je uništavanje života i vrijednosti bosanskog društva u cjelini. Zato je vojno opsjednuto Sarajevo, u periodu 1992.–1995, bilo paradigmičan slučaj agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i otpora prema toj surovoj, nesvakidašnjoj i neviđenoj nacionalističkoj agresiji i zločinu genocida izvršenog u Bosni i Hercegovini.

Za svo to vrijeme međunarodna zajednica se samo formalno zalagala za univerzalne vrijednosti ljudskih prava i sloboda, što je u takvoj vojno-političkoj konstalaciji više pogodovalo agresoru. Kako je agresija odmicala, svijet je sve više shvatao da se branioci Bosne i Hercegovine bore za te opće civilizacijske ideje i vrijednosti i nastojao podržati borbu, da bi, na kraju, to bilo krunisano NATO-vom vojnom intervencijom na agresorske snage.

Svaki građanin BiH se na svoj način i u okviru svojih mogućnosti nesebično žrtvovao za očuvanje grada. Odbrani su doprinijeli, prije svega, obični ljudi, građani i patrioti ove zemlje, Sarajlije i svi oni koji su se u Sarajevu našli i branili svoju domovinu. Iz sastava sarajevske populacije i pristiglih prognanika popunjavala se Armija Republika Bosne i Hercegovine, koju su krasile osnovne vrijednosti koje su, inače, karakteristika grada Sarajeva i njegove regije, vrijednosti Bosne i Hercegovine, historijski davno nastale, a koje, zapravo, predstavljaju tradiciju cijele Bosne i Hercegovine.

Svaka država ima pravo na postojanje, egzistenciju, i to je jedno od osnovnih prava država. Prvenstvenu misiju države nalaze u vlastitom očuvanju. Kako bi u slučaju ugrožavanja svoga postojanja legitimno mogle primjenjivati sredstva i postupke da se zaštite, državama je priznato pravo na samoodbranu. Suverenu i međunarodno priznatu državu Republiku Bosnu i Hercegovinu napale su druge, susjedne države, Srbija i Crna Gora, a kasnije i Hrvatska. Ta činjenica se niti u jednoj ozbiljnoj praktičnoj, ali i teorijskoj pravnoj raspravi, ne može dovesti u pitanje. Ovim je ispunjen prvi uvjet legitimne samoodbrane. Oružanim napadom je bio ugrožen kako teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine, tako i njena politička neovisnost, što je, također, notorna činjenica, čime je ispunjen drugi uvjet legitimne samoodbrane. Republika Bosna i Hercegovina bila je dužna

ostvariti pravo na samoodbranu srazmjerno stepenu ugroženosti i stepenu nužnom za zaštitu ugroženih prava u konkretnom slučaju, pa je time bio ispunjen i treći uvjet legitimnog prava na samoodbranu. Iako je formalno-pravno ispunjen i ovaj uvjet, Bosna i Hercegovina bila je ograničena u upotrebi proporcionalne sile, zbog nepravednog embarga, što je imalo negativne posljedice za Bosnu i Hercegovinu, njene građane, njen glavni grad Sarajevo, a posebno za Bošnjake kao narod.

U ovom dijelu knjige prvenstveno će se koristiti statistička analiza, tačnije, primjenjivat će se savremeni statistički metod istraživanja dokumentacione građe kojom je raspolagala Vrhovna komanda Armije Republike Bosne i Hercegovine. To, svakako, podrazumijeva detaljnu statističku obradu, s ciljem da se otkriju relacije, korelacije i determinante u odnosu na broj i vrstu formacija, njihovu regionalnu, socijalnu, ekonomsku, nacionalnu i političku distribuciju, te obrazovna obilježja, polne, starosne i urbano-ruralne karakteristike.

Sva ova obilježja, njihova distribucija i frekvencija, igraju značajnu saznajnu ulogu koja treba da ukaže na bitne crte društveno-političkog profila sarajevskog dijela Armije Bosne i Hercegovine. Ako se tim objektivnim karakteristikama doda i njihova subjektivna crta, njihovi stavovi, mišljenja i vrijednosti, koje će biti utvrđene survej-metodom, metodom anketa i intervjua, dobiće se potpuni pokazatelji sociološko-politološkog profila boračke populacije 1. korpusa. Na taj način će se moći odgovoriti na pitanje: Ko je, zapravo, odbranio Sarajevo?

U sklopu tih napora vrijedno je, na osnovu dobijenih podataka, razmotriti političke preokupacije i vrijednosne orijentacije branitelja Sarajeva i BiH, kao i ulogu morala i religije u tim mišljenjima i stavovima. Također, to omogućava da se ocijeni njihova politička zrelost, te utvrde eventualna odstupanja koja su bila i očekivana, s obzirom na složenu i zbunjujuću situaciju, izazvanu zločinačkim ponašanjem agresora. Jasnija predstava o sociološko-politološkom profilu sarajevskih jedinica odbrane pretpostavlja komparativnu analizu sa drugim jedinicama koje su branile ostale regije u Bosni i Hercegovini, kao i komparativnu analizu u svim kvantitativnim i kvalitativnim obilježjima sa stanjem u evidenciji o vojno sposobnim obveznicima, koja je u nadležnosti općinskih i gradskih sekretarijata za narodnu odbranu. Ova komparacija će pokazati stanje vojno-političke zrelosti i nivo patriotske svijesti građana kada je u pitanju odbrana Sarajeva i cijele Bosne i Hercegovine.

Istraživanja o stanju borbenog morala u jedinicama Armije Bosne i Hercegovine je obavljeno ranije i ovo je prilika da se rezultatima ovog empirijskog istraživanja dodaju i ti rezultati, čime će argumentacija dobiti na snazi i na uvjerljivosti prosuđivanja i valjanosti izvođenja zaključaka. Ova statistička analiza biće ilustrirana grafikonima i tabelama, u kojima će biti precizirana i navedena karakteristična obilježja i njihove koleracije, kao i obilježja koja govore o participaciji domicilnog vojno sposobnog stanovništva, te participaciju boraca-izbjeglica, protjeranih iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine.

Slijede zatim pregledi, grafikoni i tabele koji konkretno pokazuju pregled mobilizacijskog razvoja okružnih štabova, kao i 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Predstavljena je i distribucija respondenata po završenoj školi i predratnom mjestu stanovanja, njihovo socioekonomsko porijeklo i status u vrijeme pristupanja snagama odbrane od agresije. Na osnovu istraživanja, sačinjen je i tabelarni pregled ranjavanja boraca Armije Republike Bosne i Hercegovine zavisno od socijalnog porijekla i angažmana, zatim zavisno od dobrovoljnosti pristupanja u jedinice otpora i odbrane.

Veoma zanimljiva je i tabela distribucije respondenata po vjerskoj opredijeljenosti i vrsti angažmana, distribucija respondenata po školskoj spremi i vrsti angažmana, kao i dobrovoljnost uključenja u oružane snage po starosnim grupama. U prilogu se nalazi i tabela sa vrednovanjem faktora odbrane Sarajeva zavisno od socijalnog porijekla, vjerske opredijeljenosti i školske spreme.

U jednoj od tabela u prilogu prezentirani su rezultati istraživanja koji govore o motivima učešća u odbrani Sarajeva. U nizu tabela nalaze se ocjene moralno-političkih kvaliteta pretpostavljenih starješina koje su dali njihovi potčinjeni iz različitih socijalnih i obrazovneih sredina, ali i ocjene vojne discipline, urednosti i efikasnosti u izvršavanju njihovih borbenih zadataka.

Posebno su zanimljivi grafikoni odnosa ukupnog broja boraca 1. korpusa i boraca iz kategorija *izbjeglica* i *domicilni* po godinama i ukupno.

Naročito su interesantni pokazatelji u grafikonima o broju borbenih djejstava izvedenih u zoni odgovornosti 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine po godinama. Ovi podaci prezentirani su u grafikonu koji prikazuje broj borbenih djejstava izvedenih o okruženom Sarajevu od 1992. do 1995. godine. U ovom kontekstu nalaze se grafički prikazi, kao

i dijagrami broja napadnih borbenih djejstava od 1992. do 1995. godine izvedenih u zoni odgovornosti 1. korpusa. Tu je prikaz i broja napadnih i odbrambenih djejstava po intervalu od 5 dana, tabelarni prikaz i dijagram broja napadnih i odbrambenih borbenih djejstava od aprila do juna 1992. godine.

Svaki od prezentiranih grafikona, dijagrama, tabela..., predstavljaju svojevrsnu bazu podataka, ali i zasebnu tematsku cjelinu, što svakako otvara prostor nekim budućim istraživanjima i analizama.

U prvim danima agresije, spontanost je došla najviše do izražaja, a kasnije je sve više opadala, ustupajući mjesto sve boljoj organizaciji i planskom radu u jedinicama, stručnijem stabiliziranju otpora i uvezivanju vojnika nižepotčinjenih komandi i jedinica prema pretpostavljenoj komandi. Dakle, otpočela je potpuna i progresivna izgradnja principa jednostarješinstva i subordinacije.

Veličina uzorka i distribucija u potpunosti će opravdati reprezentativnost i adekvatnost uzorka i učiniti ga varijabilnim i relijabilnim za mjerenje, odnosno istraživanje političkih pogleda, orijentacije, vrijednosti i stavova, kao i njihovih diferencija kod boraca, prvih, spontano formiranih sarajevskih odbrambenih formacija. Ovaj dio rada prezentira političko-sociološki profil ovih borbenih formacija i njihovih društvenih i političkih ideala za koje se bore protiv agresora. Sarajevski duh, u ovim sudbonosnim danima rata, svakako će dati ton i boju tim boračkim idealima u prvim danima otpora zlu nacizma i fašizma, koje se nadvilo nad blokiranim Sarajevom. Taj će duh i ideali, svakako, biti ona moralna snaga koja je imala utjecaja na njihov opstanak i koja ih je vodila u konačnu pobjedu.

Upravo to i jeste glavni razlog auturovog opredjeljenja da istraži položaj i ulogu Sarajeva kao objekta primjene sile u oružanoj agresiji na BiH, te da prikaže vojne, političke, ekonomske, sociološko-političke, kulturološke i druge aspekte opsade i agresije na Sarajevo kao glavni grad, okrug i kao *zaštićenu zonu*, sve sa pozitivnim i negativnim implikacijama od vitalnog značaja za opstanak Sarajeva i države BiH.

Posebna dimenzija pažnje međunarodne zajednice prema Sarajevu odnosi se na obradu dokumenata o različitim političkim kalkulacijama za Sarajevo i, prvenstveno, dokumenata koji se tiču organa centralne političke vlasti, koju ti međunarodni politički subjekti različito projiciraju u budućnosti. Ne manje je u analizi zastupljena i međunarodna ekonomska

pomoć (materijalna i finansijska dimenzija), bilo od strane vladinih i nevladinih organizacija, i, u ovom sklopu posebno, pomoć humanitarnih organizacija.

Na kraju, gotovo jednaka znanstveno-istraživačka pažnja je poklonjena moralno-političkim aspektima i ulozi morala u borbama u i oko Sarajeva. Jačanje morala među narodom i boračkom populacijom bilo je uveliko očitovano putem medija, kulturnih institucija i pojedinaca, te uopće kroz političko javno mnjenje.

Sociološki i politološki portret sarajevskih branitelja, stanovnika rubnih područja, odnos ovih jedinica i njihovih komandanata prema "centru" i njihovi otpori potčinjavanju zajedničkoj Vrhovnoj komandi, kao i odnos međunarodnih faktora prema tome, dobili su pažnju u ovom dijelu istraživanja i ocjenjivanja snaga koje su odbranile Sarajevo.

Sasvim je sigurno da je Sarajevo bilo jedno vrijeme rata i neka vrsta *žetona u političkoj igri* domaćih i međunarodnih snaga. Zato je posebna pažnja bila poklonjena tome, jer se vjerovalo – u kom pravcu *krene grad Sarajevo*, u tom će se pravcu i smjeru odvijati politička rješenja cijele Bosne i Hercegovine: podijeljeno-nepodijeljeno, multietničko-jednonacionalno. U tom sklopu *protiv izvjesnih* pogleda periferije bila su *usamljena* gledanja intelektualnog centra, posebno *Kluba nezavisnih intelektualaca*, koji su se svojim deklaracijama o slobodnom i nepodijeljenom Sarajevu suprotstavili etničkoj podjeli, vojnom i političkom profiliranju grada Sarajeva kao *čisto muslimanskog*. I ovdje su, pored dokumentacione građe i knjiga, studija i članaka, te žurnalističkih priloga, posebno od pomoći bili rezultati anketnog istraživanja pogleda, stavova i vrijednosti boraca, komandira i komandanata sarajevskog korpusa. Ovaj profil sarajevskih jedinica i njihovih boraca posebno je sadržajno obogaćen prikazom svih važnih bitaka, a naročito onih koje su bile presudne za jedinice 1. korpusa i grad Sarajevo. Ove bitke, na jednoj strani, i *gušenje grada* u svakom pogledu na drugoj strani, sagledavaju se kroz prizmu međunarodno utvrđenog statusa Sarajeva kao *sigurne zone*.

U sklopu ovog dijela, a sa političkog i sociološkog stanovišta (ne samo sa vojno-odbrambenog), obrađen je vojnički i komandni sastav, te njegova organizaciona i moralno-politička ustrojenost i borbena sposobnost za efikasno izvršavanje borbenih zadataka na sarajevskom ratištu.

Na kraju će se pokazati da je 1. korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine, kao i cijela Armija Republike Bosne i Hercegovine, dala veliki doprinos stvaranju jednog potpuno novog morala, koji će ući u riznicu moralnih i političkih vrijednosti Bosne i Hercegovine.

Naravno, ove moralno političke vrijednosti boraca 1. korpusa, i Armije Bosne i Hercegovine uopće, ovdje će biti ograničeno razmatrane. Zadatak naše vojne i društveno-političke nauke je da ih dalje i dublje proučava i znanstveno valorizuje.

Već se na prvi pogled može kazati da je u Sarajevu i njegovom okruženju, takoreći, *sarajevski puk*, odnosno *goloruka raja* branila multietničnost, multikulturalnost i multikonfesionalnost – suživot u toleranciji, kao temeljnu vrijednost gradskog i građanskog načina života uopće.

Prvi dio

OPSADA SARAJEVA

1. OPSADA SARAJEVA U KONTEKSTU HISTORIJSKIH ISKUSTAVA

1.1. NEKE URBANE KARAKTERISTIKE GRADA SARAJEVA

Sarajevo, glavni grad Bosne i Hercegovine, izgrađeno je na prostranstvu Sarajevskog polja, na nadmorskoj visini oko 550 metara. U okruženju, srednje i visoke planine zatvraju prilaz gradu, a doline rijeka Bosne i Neretve su najkraći pravac od Panonske nizije prema Jadranskom moru. Na sredini tog komunikacijskog pravca, Sarajevo je nezaobilazno. Kao administrativni, politički, univerzitetski, privredni i kulturni centar Bosne i Hercegovine, Sarajevo je simbol suživota ljudi različitih nacija i vjera. Poznato je po industriji metala, vozila, duhana, drveta, grafičkoj i filmaskoj proizvodnji...

Klima u Sarajevu je oštra, sa čestim maglama, nešto dužim zimskim periodima i izrazito prijatnim proljetnim, ljetnim i jesenjim mjesecima.

Sarajevo se spominje od 1244. godine kao dio srednjovjekovne župe Vrhbosne. Turci su osvojili Vrhbosnu i osnovali varoš Saraj-ovasi, odakle i potiče naziv grada „Sarajevo“. Srednjovjekovna bosanska država je 1463. godine potpuno osvojena i pala pod sultansku vlast. Tokom turske vladavine, Sarajlije su učestvovale u odbrani Bosne na mnogim dijelovima gdje su bile ugroženje njene granice. U čestim ratovima Turske sa Rusijom i Austrijom, u redovima sultanove vojske učestvovali su Bosanci i Hercegovci. I Sarajlije su odlazili na razna ratišta. U austro-turskom ratu od 1683.–1699. godine, Eugen Savojski je osvojio Sarajevo septembra 1697., angažirajući 4.000 konjanika i 2.500 pješaka, zapalivši varoš, a zatim se povukao. Poslije tih događaja Sarajevo je opasano bedemom debljine 1,12 m i visine 6,60 m, sa tri kule i pet tabija, sa skladištem oružja, odakle su se

za odbranu snabdijevale tvrđave širom Bosne. Kad su Austrijanci 1737. napali na Banja Luku, Sarajlije su na vrijeme stigli na banjalučko polje i pomogli da se moćna austrijska vojska razbije.[1]

Kada su evropske sile na Berlinskom kongresu (13.06.–13.07.1878.) Austro-Ugarskoj dale mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu, a da Novopazarski sandžak i dalje ostane pod upravom Turske, u Sarajevu, kao i širom Bosne i Hercegovine, uslijedio je veliki revolt. Umjesto autonomije, Bosna i Hercegovina je dobila novog vladara. Na organiziranju naroda da stane na put novoj okupaciji najviše se isticao Muhamed ef. Hadžijamaković. Na vijest da će Austro-Ugarska 1878. godine okupirati Bosnu i Hercegovinu, Sarajlije su proglasile mobilizaciju i digli se da pruže otpor, na čelu sa Muhamedom Hadžijamakovićem. Na više mjesta, trupe Austro-Ugarske od oko 300.000 vojnika, 29.07.1878. godine su ušle u Bosnu i Hercegovinu. Otpor je bio multietničkog karaktera. Kad su se austro-ugarske trupe približile Sarajevu, glavnu ulogu u borbi protiv agresora je imao Muhamed ef. Hadžijamaković.[2] Takvo stanje je bilo pogodno za razne bukadžije i huškače na otpor. U tome se naročito isticao Hadži Lojo. U borbama je učestvovalo oko 6.000 ustanika, sa 20 topova, ali je otpor savladan. Kad je osvojila Sarajevo, Austro-Ugarska je oko njega na okolnim visovima gradila kamena a zatim i betonska odbrambena utvrđenja: na Pašinom brdu, na Bakijama, Žutoj tabiji, Čolinoj kapi, Zlatištu, Grdonju, Trebeviću... Mogla su primiti posade jačine čete ili voda. Na njima su postavjeni topovi, a oko njih žičane, minske i druge prepreke. Namjena im je bila da se Sarajevo brani sa istoka.[3]

Kad je 06.04.1941. godine uslijedila fašistička agresija na Jugoslaviju, njena vojska je brzo razbijena. Velikim dijelom se povlačila na teritoriju BiH. Na Palama je zarobljena glavnina Vrhovne komande jugoslovenske vojske. Agresorske trupe su ušle u Sarajevo, a na teritoriji BiH je raspoređeno desetak njemačkih i italijanskih divizija. Ustaške snage su bile agresorski saveznik. U Zagrebu, 10.04.1941. godine, Slavko Kvaternik je proglasio Nezavisnu državu Hrvatsku. Kapitulaciju Jugoslavije, 17.04.1941. godine, potpisao je general jugoslovenske vojske

[1] **Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit**, POVIJEST BOSNE, El-Kalem, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1999. godine, strana 482.–626

[2] **Hadžibegović, Ilijas i Imamović, Mustafa**, tekst pod naslovom *Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske vladavine*, objavljen u knjizi – zborniku radova: BOSNA I HERCEGOVINA OD NAJSTARIJIH VREMENA DO KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA, Generalštab Armije RBiH, Sarajevo, 1995. godine, strana 212.–217.

[3] Vojna enciklopedija, Knjiga broj 8, Drugo izdanje, Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, 1974. godine, strana 393.

Danilo Kalafatović. Ustaški poglavnik Ante Pavelić je odredio istočnu granicu NDH na Drini, ali mu nisu prestale ambicije za uključivanje u veliku Hrvatsku teritorija Srema, Vojvodine i Sandžaka. Na teritoriji cijele BiH Ante Pavelić je svoju vlast uspostavio do jula 1941. godine, te organizirao jake ustaške i domobranske vojne formacije.[4]

Sarajevo su 15.04.1941. godine okupirale jedinice 46. motorizovanog korpusa, prvo 16. motorizovana divizija, a zatim i 14. oklopna divizija, te od 24.04.1941. i vojska Nezavisne države Hrvatske, uz formiranje ustaških snaga. U Sarajevu su djelovale jake snage tajne njemačke i ustaške obavještajne i kontraobavještajne policije. Tokom rata, u Sarajevu su neprekidno bile snage jačine jedne okupatorske divizije. Krajem Drugog svjetskog rata, Titova Narodnooslobodilačka vojska je od 28.03. do 10.04.1945. godine izvela Sarajevsku operaciju, s ciljem razbijanja okupacionih snaga i uspostave narodne valsti. Tada je Sarajevo posijedala 181. njemačka divizija, ojačana ustaškim snagama. Naređenjem Generalštaba Jugoslovenske armije, u Sarajevskoj operaciji su učestvovale jake oslobodilačke snage pod komandom Operativnog štaba za oslobođenje Sarajeva: 2. korpus, 3. korpus, Operativna grupa 5. korpusa, Grupa brigada zeničkog sektora, artiljerijske jedinice... Tada su Nijemci imali organiziranu spoljnu liniju odbrane svoje okupacije Sarajeva u rejonima Podromanije, Pala, Jablanice, Ivan sedla, te unutarnju liniju neposredno oko grada. Do 06.04.1945. godine Jugoslovenska armija je oslobodila Sarajevo.[5] Taj datum se obilježava kao Dan oslobođenja Sarajeva.

U uslovima okupacije građani Sarajeva, pa i Muslimani, bili su u vrlo delikatnoj situaciji. Trpili su zla koja su dolazila i od strane četnika, i od strane ustaša, i od strane njemačkih i italijanskih okupatora. Zato je u Sarajevu 26.08.1942. godine osnovan Odbor narodnog spasa od 48 članova, na čelu s naibu-reisom Salihom Safvetom Bašićem. Među članovima Odbora su bili književnik Edhem Mulabdić, gradonačelnik Sarajeva Mustafa Softić, predsjednik Udruženja ilmije *El-Hidaje* Mehmed Handžić, sarajevski advokati dr. Jusuf Tanović i dr. Zaim Šarac, hafiz Muhamed Pandža, Kasim Dobrača, Derviš Korkut, Asim Musakadić, dr. Vejsil Bičakčić, dr. Šefkija Behmen, dr. Hamdija Karamehmedović... Odborom je stvarno rukovodio Uzeir-aga Hadžihasanović. On je nakon smrti Mehmeda Spahe bio najutjecajniji u JMO.[6]

[4] **Imamović Mustafa**, HISTORIJA BOŠNJAKA, Preporod, Sarajevo, 1998. godine, strana 529.–531.

[5] Vojna enciklopedija, Knjiga broj 8., Drugo izdanje, Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, 1974. godine, strana 395.–397.

[6] **Imamović Mustafa**, HISTORIJA BOŠNJAKA, Preporod, Sarajevo, 1998. godine, strana 537.–539. **Noel Malcolm**, POVIJEST BOSNE, Erasmus Gilda, Novi Liber, Dani, Zagreb, 1995. godine, strana 235.–255.

Grad je utvrda koja je u feudalno doba služila za stanovanje, ali i za odbranu od neprijatelja. Gradovi se razlikuju po načinu nastanka, po svom odnosu prema neposrednoj okolini, kao i odnosu prema drugim društveno-političkim organizacijama višeg i nižeg reda. Sarajevo, kao gradska sredina, datira iz osmanskog perioda. Pojedini stručnjaci poistovjećuju njegov nastanak sa izgradnjom Isa-begove tekije na Bendbaši 1463. godine.

Drugi značajan dio grada izgrađen je u austrougarskom periodu (1878.–1918.). Odraz evropske kulture vidi se u gradskim ulicama, savremenim tehničkim dostignućima, kao što su tramvaj i drugi komunalni uređaji. Stanovanje se odvija zajedno sa javnim životom u istim ulicama, ali i u kućama.

Evropski dijelovi grada, izgrađeni u doba Austro-Ugarske stvarali su sliku pripadnosti njenih stanovnika Evropi, a objekti izgrađeni u osmanskom periodu bili su bliski islamskoj arhitekturi i kulturi uopće. U tom smislu poseban fenomen predstavljaju objekti tipa Vijećnice, građeni u pseudomaurskom stilu. Ovaj stil, sličan arhitekturi arapskih zemalja, nastao je u vrijeme Austro-Ugarske i nastojanja tadašnje austrougarske vlasti da na taj način pridobije muslimansko stanovništvo. Uzor za arhitekturu je tražen u tada dalekim arapskim zemljama. Ova arhitektura po svom unutarnjem ustrojstvu je evropska, a po vanjskom izrazu arapska ili maurska. Kuriozitet ovog objekta je višestruk, jer po svojoj veličini, pa i namjeni, ne pripada starom dijelu grada. Ustvari, imao je ulogu rušitelja stare čaršije, što je dijelom i učinio. Otpor ovom građenju ostavio je traga u vidu tzv. Inat kuće, čiji vlasnik nije dao da mu se kuća ruši, pa su tadašnje vlasti doslovno premjestile njegovu kuću na drugu stranu rijeke. U proteklih stotinu godina Vijećnica je postala jedan od vizuelnih simbola Sarajeva i možda jedinstven objekat u tkivu grada, koji jednom slikom ocrtava njegovu kompleksnost. Posebno mjesto u sjećanju stanovnika Sarajeva i neizmjernu bol ostavila je paljevina ovog objekta 28. augusta 1992. godine.

Period između dva svjetska rata nije dao ništa vrijedno na nivou formiranja gradskih struktura.

Poslije Drugog svjetskog rata, država se bavi kolektivnom solidarnom stambenom izgradnjom u dolini Sarajevskog polja, namijenjenoj određenim strukturama stanovništva. Paralelno sa izgradnjom u dolini, na padinskim dijelovima grada odvija se uglavnom bespravna izgradnja, uz postepenu legalizaciju od strane vlasti.

Sarajevo je od tursko-vezirskog grada, preko upravnog, administrativnog, državnog i kulturnog centra Bosne i Hercegovine za

vrijeme Austro-Ugarske, pa onda glavnog grada Bosne i Hercegovine za vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, pa sve do Socijalističke Jugoslavije, odnosno do 1992. godine, bilo nesporno glavni grad, u čijim institucijama (državnim) se doista provodila politika zajedništva, nacionalne ravnopravnosti, tolerancije, i svega onoga što ga čini gradom susreta i isprepletenosti civilizacija i kultura.

U periodu od 1992. do 1995. godine, po prvi put u historiji grada, objekti oko i u gradu služe kao zidine sa kojih se brani grad.

1.2. HISTORIJSKI PRIMJERI OPSADE I ODBRANE GRADOVA

Historija ljudskog društva puna je ratnih sukoba, a u sklopu njih i opsada. Branilo se i napadalo ono što je najbitnije za ljudsko društvo, pa se na samom početku civilizacije javlja potreba za odbranom naseljenih mjesta. Već je u neolitsko doba sojenička naseobina ograđena polisadama za odbranu od divljih zvijeri. Odbrana od bilo koje opasnosti natjerala je ljude da se okupljaju, zbližavaju, stvaraju zajednice, što je za posljedicu imalo gradnju naselja, u početku manjih, a razvojem ljudskog društva sve većih i većih, od sela preko malih do većih i velikih gradova.

Naseljena mjesta, odnosno gradovi, postaju centri svih ili većine zbivanja u zajednicama, a nastankom države posebno mjesto imaju glavni gradovi u kojima je skoncentrisana politička, zakonodavna i izvršna vlast. Gradovi su istovremeno privredni, trgovački, vjerski i drugi centri.

U okviru općeg značaja svakog grada vezan je i vojni značaj. Koliko je bitan za stanovnike grada i za državu, toliko je značajan za agresora, odnosno osvajača. Zbog toga je odbrani, odnosno napadu na grad, kroz historiju posvećena posebna pažnja. Pri podizanju gradova biraju se povoljne lokacije za odbranu, koriste prirodne pogodnosti zemljišta, prirodne prepreke, visovi, nepristupačne obale pored mora, rijeka i jezera. Na pristupačnim mjestima izgrađuju se vještačke prepreke, a ponegdje se cijeli gradovi, pa čak i šira područja opasuju zidovima.

Do pojave jačeg vatrenog oružja, gradovi podignuti iza prirodnih prepreka, ojačani zidovima, osmatračnicama i puškarnicama, omogućavaju

uspješnu odbranu. Međutim, zidovi postaju tijesni, nerentabilna je izgradnja novih zidova, a pogotovu zbog pojave jačeg vatrenog oružja, od koga zidovi nisu sigurna zaštita. Postepeno se izgrađuju i koriste utvrde razmještene oko grada i na prilazima gradu, a težište odbrane istura se izvan grada.

Izbacujući odbranu iz svog središta, grad postaje otvoreniji i prosperitetniji.

Razvoj i odbranu gradova u teoretskom i praktičnom smislu razmatrali su mnogi autori, kao što su Luis Mamford – *Grad u historiji*, Miodrag Ivanović – *Odbrana gradova*, Sarisburi – *Devet stotina dana opsade Lenjingrada*, Branko Krsmanović – *Staljingradska bitka*, Miljenko Ćurović – *Urbani centri*, Sreten Vujović – *Nelagoda od grada*, Leo Štraus – *Jerusalem i Atina* i drugi.

S obzirom na značaj, odbrana grada i danas je bitan segment pažnje i stanovnika i graditelja.

Grad se, obično, definiše kao parcijalna društvena grupa koju čine ljudi stalno nastanjeni na određenoj teritoriji i međusobno povezani raznim društvenim vezama i odnosima.[7]

Veliki grad je velika društvena zajednica, a čine je ljudi stalno nastanjeni na kompaktnom i gusto naseljenom prostoru koji se odlikuje brojnošću i specifičnošću u odnosu na seoska mješovita naselja i male gradove. Veliki gradovi su danas ishodište materijalnog, tehničkog, kulturnog, naučnog i društvenog progresa, ali istovremeno i izvori određenih deformacija, degradacija, pa i dehumanizacije ljudskog života i odnosa.[8] Zato se podrazumijevaju mjere u cilju zaštite, očuvanja i odbrane gradova. Nova moćna oružja i oruđa sa svojim savremenim karakteristikama i velikom razornom moći, učinila su odbranu gradova složenijom, ali i mogućom. Odbrane gradova i dalje čine vrlo važan elemenat ukupne odbrane, a često su ključni u odbrani države.

Zavisno od svojih osobina, gradovi različito utiču na upotrebu snaga i izvođenja borbenih djejstava. Gradovi to determinišu svojim položajem, oblikom, veličinom, načinom gradnje, infrastrukturom, rasporedom ulične mreže, rasporedom važnijih privrednih, političkih, kulturnih, vjerskih i drugih značajnijih objekata, postojanjem podzemnih objekata i postrojenja.

[7] **Milidragović, Duško**, KOMUNALNO UREĐENJE GRADA SARAJEVA, Sl. list SR BiH, Sarajevo 1985., str. 8.

[8] **Isto**, str.. 9.

S obzirom na značaj gradova, a posebno vitalnih gradova za državu oni postaju objekti napada agresora. U literaturi o opsadama, naročito o opsjednutim gradovima, počev od Troje, preko Rima, Konstantinopolja, Beča, Moskve i Staljingrada i Lenjingrada, pa do Sarajeva, spominju se i različite varijable same opsade, a koje se, u osnovi, svode na specijalizaciju, konfiguraciju, delegaciju i formalizaciju.

Po zauzimanju grada Babilona u VI vijeku pr.n.e., Perzijanci su, iz mržnje prema svemu što im je bilo napredno, naredili da se grad razruši.

Grad Sirakuza na Siciliji je dugo odolijevao napadima i dugo bio u okruženju, da bi na kraju pao i bio porušen.

Osmanlije su Konstantinopolj gađali i razarali svim u to vrijeme raspoloživim sredstvima, pa i đuladima teškim i do 400 kg. Godine 1453. su ga zauzeli.

Odbrana Madrida u španskom nacionalnooslobodilačkom ratu (1936.–1939.), karakteristična je po masovnom učešću stanovništva u odbrani. Pod parolom "No paseran" (*Neće proći*) vođene su uporne i žestoke borbe. Iako mnogo bolje opremljeni i uvježbani, frankisti ni uz pomoć fašističke Italije i nacističke Njemačke nisu mogli do kraja rata da slome otpor branilaca Madrida. Sve dok frankisti nisu zaposjeli posljednje slobodne dijelove Španije, Madrid je bio slobodan.

Pozitivno iskustvo iz odbrane Madrida:

– zajedno sa vojskom u odbrani grada masovno je učestvovalo stanovništvo, posebno radnici i omladina;

– odbrana je organizovana sa osloncem na ključne objekte grada.

Negativna iskustva iz odbrane Madrida:

– slabosti u organizovanju snaga i rukovođenja i komandovanja u prvoj etapi odbrane, što je otklonjeno u drugoj etapi.[9]

Pošto nisu uspjeli zauzeti Lenjingrad, nacisti su u Drugom svjetskom ratu, poslije niza pokušaja, izvršili njegovu opsadu i držali ga u opsadi punih 18 mjeseci. Tokom opsade su po gradu djejstvovali avijacijom i dalekometnom artiljerijom, razarajući objekte i infrastrukturu grada. Čineći život nemogućim, iscrpljujući borce i stanovništvo, očekivali su da će prisiliti borce i narod na predaju grada.

[9] **Ivanović, Miodrag,** ODBRANA GRADOVA, Beograd, 1994., str. 23.

Sankt Petersburg, 1914. preimenovan u Petrovgrad, mjesto iz koga je 1917. započeta februarska a zatim Oktobarska revolucija, te je od 1924. preimenovan u Lenjingrad, da bi 1991. godine ponovo dobio početni naziv Sankt Petersburg, u toku Drugog svjetskog rata je bio pod njemačkom opsadom od septembra 1941. do januara 1944. godine, ukupno 872 dana.[10]

U opsednutom Lenjingradu našlo se oko tri miliona ljudi. Grad je trpio veliko razaranje i rušenja. Samo 9. septembra 1941. godine na njega je bačeno preko 6.000 zapaljivih bombi. Paralizirani su vodovod, kanalizacija, elektrosistem, gradski saobraćaj i druge službe. Međutim, najveći problem postalo je snabdevanje grada životnim i borbenim potrebama, u prvom redu hranom i municijom.[11]

Lenjingrad je uspio organizovati snabdijevanje preko Ladoškog jezera brodovima riječne flote i vazdušnim transportom. Kada se jezero zaledilo, izgrađen je takozvani "ledeni put" (put života), kojim su doturana materijalna sredstva i evakuisani ranjeni, oboljeli i stanovništvo. Odbrana Lenjingrada po vremenu trajanja, raznovrsnosti djejstava i aktivnosti, upornosti i visokoj organizaciji svih snaga velikog grada za borbu, predstavlja jedinstven primjer iz Drugog svjetskog rata.

Staljingrad (Volgograd), veliki industrijski i saobraćajni centar na donjem toku Volge, u vrijeme opsade imao je oko 600.000 stanovnika. Nijemci su otpočeli napad na sam grad polovinom septembra 1942. godine. Do tada nisu znali za neuspjeh. Tokom septembra, oktobra i u prvoj polovini novembra 1942. godine, pokušavaju osvojiti Staljingrad. Međutim, osim manjih prodora, uklinjavanja i privremenog zauzimanja pojedinih objekata, nisu imali uspjeha.

Dugotrajne borbe u Staljingradu, koje su vođene u složenim i specifičnim uslovima, predstavljaju bogata iskustva za djejstva u velikim naseljenim mjestima. Ljudski faktor je odigrao najvažniju ulogu. Osnovu sistema odbrane činili su čvorovi odbrane i otporne tačke. Organizovana je kružna odbrana svake tačke, a sve su bile u jedinstvenom sistemu. Posijedale su ih jedinice različtih veličina, u zavisnosti od veličine objekta. U sistem odbrane uključeni su radni kolektivi, uslužna preduzeća, gradske službe i stanovništvo koje je bilo angažovano na borbenim zadacima, snabdijevanja, remonta, evakuacije i održavanja saobraćaja preko rijeke Volge.

[10] N.I., Oslobođenje, SANKT PETERSBURG, Sarajevo, 09.01.2011. godine, strana 24.

[11] **Grupa autora**, VOJNA ISTORIJA, Udžbenik za vojne akademije, Beograd, 1980., strana 184.

Bitnu karakteristiku odbrane Staljingrada činila su raznovrsna i stalna aktivna djejstva. Za izvođenje protivnapada koristila se noć. Uz bolje poznavanje grada, smjelim jurišima postizala su se iznenađenja

Snabdijevanje i zbrinjavanje u totalno razrušenom gradu bilo je izuzetno teško i odvijalo se jedino preko Volge plovnim sredstvima i privremenim pontonskim mostovima. Dugotrajnom upornom i aktivnom odbranom, uz učešće stanovništva, Staljingrad je odbranjen, slomljen glavni napad Nijemaca i stvoreni uslovi za prelazak sovjetskih snaga u protivofanzivu.

Na primjeru Moskve potvrđeno je da se i inferiornim snagama, organizovanjem uporne i aktivne odbrane na većoj dubini, može obezbijediti stabilna odbrana i zaustaviti napad nadmoćnijeg neprijatelja. Do neposrednih borbi u gradu nije došlo, jer su više od dva mjeseca trošene njemačke snage, da bi na prilazima Moskvi silina njihovog udara potpuno iščezla.

Najznačajnija iskustva u pripremi, organizovanju i izvođenju odbrane Moskve:

- odbrana je organizovana na velikoj dubini, omogućavajući braniocima da postupno troše i zaustave napadača;
- pripremi i organizovanju odbrane masovno je učestvovalo i stanovništvo;
- odbrana Moskve činila je jedinstven sistem odbrane na frontu;
- dobro organizovana i izvođena odbrana na krilima i bokovima, što je spriječilo obuhvat i okruženje grada;
- odbranu je karakterisala upornost, uz naglašen stepen aktivnosti;
- odbranom Moskve i prelaskom Crvene armije u protivofanzivu, srušen je mit o nepobjedivosti Hitlerove armije.

U odbrani Bejruta grad je podijeljen na pet sektora, a svaki od njih pripremljen je za kružnu odbranu u više pojaseva, sa barikadama i drugim protivoklopnim preprekama na ulicama grada, s osloncem na susjedne sektore. Čvorovi odbrane i otporne tačke činile su osnov odbrane grada. Zgrade koje su korištene kao otporne tačke spojene su saobraćajnicama, rovovima, tajnim prolazima kroz kanalizacionu mrežu ili tunelima. Za otporne tačke birane su, prvenstveno, već porušene ili izgorjele zgrade, jer ih Izraelci nisu mogli ponovo zapaliti i na taj način istjerati branioce iz njih. Ulice, parkovi i drugi prostori za javne djelatnosti, zaprečavani su raznovrsnim preprekama i branjeni vatrom.

Komandno mjesto oružanih formacija branilaca, na kome se nalazilo i političko rukovodtsvo Palestinske oslobodilačke organizacije, često je mijenjano, pa Izraelci nisu mogli da ga otkriju i unište.

Izraelci su, cijeneći da bi pri zauzimanju Bejruta pretrpjeli velike gubitke, na što nisu bili spremni, pribjegli masovnom bombardovanju iz vazduha, sa mora i sa zemlje. Žestina bombardovanja bila je takva da je grad svakodnevno bio pod vatrom u prosjeku 17–18 sati. Svakog minuta na Bejrut je padalo oko 100 granata i bombi.

Pored intenzivnog bombardovanja, Izraelci su se koristili lukavstvom, prevarama, propagandno-psihološkim djejstvima.

Iako su ga skoro potpuno porušili i spalili, Izraelci nisu zauzeli Bejrut.

Inače, metod vojnih opsada je dolazio do izražaja kroz cijelu historiju ratovanja, a posebno u posljednjem stoljeću. Taj pojam je našao svoje mjesto i u vojnim leksikonima i enciklopedijama i pod njim se, uglavnom, podrazumijeva *vojna akcija kojom se protivnik u određenom objektu – gradu, utvrđenju, utvrdi, drži potpuno ili djelimično u obruču radi određenih ciljeva.*

1.3. DRUŠTVENO-HISTORIJSKI KONTEKST OPSADE SARAJEVA U OKVIRU AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

Jugoslavenska narodna armija (JNA) je bila glavni izvršilac agresije na RBiH i glavni izvršilac opsade Sarajeva. To se događalo u završnoj etapi razgradnje federalne države, kada je JNA *sve više, praktično, postajala vojska bez svoje države, što je jedinstven slučaj u svetu. JNA se našla između potpuno paralisane federalne države u nestajanju i republičkih država u nastajanju, država sa različitim interesima i s potpuno suprotnim konceptima o mogućnosti zajedničke jugoslavenske države i u okviru toga zajedničke vojske*.[12] Taj stav Veljka Kadijevića, predratnog saveznog sekretara za narodnu odbranu, prikriva činjenicu da je JNA, kad je ostala bez savezne države *izabrala* Srbiju za svoju državu i srbijanskog predsjednika Slobodana Miloševića za svog vrhovnog komandanta.

U takvimm okolnostima raspada bivše SFRJ i prisvajanje JNA od strane Srbije, događa se ogromna tragedija BiH, njenih naroda i građana,

[12] **Kadijević, Veljko**, MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE, Politika, Beograd, 1993. godine, strana 76.

s obzirom da je JNA cjelinom svojih efektiva, od strane srbijanskog vođstva upotrijebljena za agresiju na BiH, sa radikalnim ciljem da uništi bosanskohercegovačku državnost, a njen najbrojniji, bošnjački narod, masovnim progonima i zločinima potpuno iskorijeni. *Tragedija Bosne i Hercegovine i muslimanskog naroda u njoj jeste golema i nesagledliva. I sva četiri jahača apokalipse (četnička kuga, rat, glad i smrt) su ugalopirali u nju, nastojeći je učiniti sluškinjom velikosrpstva i robljem brđanskih megalomana. To nije bio rat da se vojno porazi neprijatelj, niti je to bila agresija u klasičnom smislu. To je cjelovito razrađen i dobrim dijelom proveden genocid nad Muslimanima.*[13]

Agresiju na Bosnu i Hercegovinu izvšile su njoj susjedne zemlje, Srbija, Crna Gora i Hrvatska, s ciljem stvaranja velike Srbije i velike Hrvatske. Bitna okolnost agresije je činjenica što u Bosni i Heercegovini žive Srbi, Hrvati i Bošnjaci. Režimi agresorskih zemalja protiv države BiH su angažirali najveći broj bosanskih Srba, odnosno bosanskih Hrvata. U funkciji agresije uspostavili su kvislinške, paradržavne tvorevine, maskirajući agresiju uz lažnu propagandu da oružani sukobi u BiH imaju karakter građanskog rata.

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, kao zločin protiv mira i bezbjednosti, dugo je i sistematski planirana. Eksterminaciji Bošnjaka prethodila je dugotrajna ideološka, vojna, politička i medijska priprema. Da se radi o planiranim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava, svjedoče brojni dokumenti. Na osnovu njih se vidi da je upravo po naređenju bivšeg Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i vrhovnih državnih organa Srbije i Crne Gore od kraja 1990. godine vršeno intenzivno naoružavanje srpskog naroda, odnosno Srba u Bosni i Hercegovini.

Politički i vojni kontekst planskih priprema za agresiju na RBiH autentično je izrazio jugoslavenski savezni sekretar za narodnu odbranu Veljko Kadijević, objašnjavajući kakav je zadatak imala JNA u završnoj fazi raspada SFRJ: *Na početku te faze zadatak oružanih snaga se bitno menja i sastoji se od 1.) odbrane srpskog naroda u Hrvatskoj i njegovog nacionalnog interesa; 2.) izvlačenja garnizona JNA iz Hrvatske; 3.) pune kontrole Bosne i Hercegovine, sa krajnjim ciljem da se odbrani srpski narod i njegova nacionalna prava kada to postane aktuelno; 4.) stvaranja i odbrane nove jugoslavenske države onih jugoslavenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi srpskog i crnogorskog naroda. Tako izmenjenoj zadaći,*

[13] **Duraković, Nijaz**, PROKLETSTVO MUSLIMANA. Harfo-graf, Tuzla, 1998., strana 317.

prilagođena je i osnovna zamisao upotrebe oružanih snaga.[14] Tako je djelovao, a kasnije i napisao bivši jugoslovenski, Titov general, kada je već postao sasvim samo srpski. On upotrebljava JNA samo radi srpskih interesa, kao da u republikama o kojima piše uopće nema Hrvata, Bošnjaka i drugih građana, koji su svojim znojem i žuljevima stvarali budžet iz koga se gradila JNA. Prema naprijed citiranoj misli Veljka Kadijevića definirana je katastrofalna sudbina za BiH, njene narode i građane, a posebno za Bošnjake.

Prema planovima velikosrpskog rukovodstva, na čelu sa Miloševićem, Bosna i Hercegovina je tretirana u sastavu buduće srpske države, tako da je u proljeće 1991. godine definiran glavni zadatak za JNA *da štiti i brani srpski narod van Srbije* i da se JNA *prikupi u granice buduće Jugoslavije,*[15] odnosno velike Srbije. Upravo to se i dogodilo. Nakon kratkotrajnih ratova u Sloveniji i Hrvatskoj, JNA je prikupljena na teritorije Hrvatske i BiH. S obzirom na cilj i zadatak koji je postavljen da ga izvršava JNA, to je bila klasična agresija Srbije na Hrvatsku i BiH.

Među brojnim zaplijenjenim neprijateljskim dokumentima koji to potvrđuju, ukazaćemo na dokument Str. pov. 908-1, od 20. marta 1992. koji je potpisao tadašnji komandant Druge vojne oblasti JNA u Sarajevu general-pukovnik Milutin Kukanjac. U tom dokumentu se opširno iznose procjene vojno-političke situacije na prostoru Bosne i Hercegovine i zoni odgovornosti Druge i Četvrte vojne oblasti. Prema sadržaju tog strogo povjerljivog dokumenta jasno se vidi da je u Bosni i Hercegovini JNA formirala ratne i dobrovoljačke jedinice od *srpskog naroda*, jer je, navodno, taj narod ugrožen, pa mu je potrebna zaštita JNA. U tom cilju održavali su se stalni kontakti između Komande Druge vojne oblasti i najužeg rukovodstva Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine. Vođe SDS traže i dobivaju naoružanje od JNA i Ministarstva narodne odbrane Srbije. Prema ovom dokumentu, krajem 1991. i početkom 1992. JNA je formirala dobrovoljačke jedinice u Bosni i Hercegovini. Brojno stanje tih jedinica, formiranih u čete, odrede i bataljone, marta 1992. bilo je 69.198 ljudi, osim redovnog formacijskog sastava JNA i Teritorijalne odbrane. Na prostoru Četvrte vojne oblasti, u opštinama Kalinovik, Foča, Čajniče i Goražde marta 1992. bilo je 6.500 ljudi u dobrovoljačkim jedinicama. Do

[14] **Kadijević, Veljko**, MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE, Politika, Beograd, 1993. godine, strana 93.

[15] **Kadijević, Veljko**, MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE, Politika, Beograd, 1993. godine, strana 114.

20. marta 1992. JNA je podijelila 51.900 komada naoružanja (75%), a SDS 17.298 komada. U Sarajevu je do tada podijeljeno 300 automatskih pušaka *pouzdanim* penzionisanim oficirima, a *ovih dana biće ukupno izdato 400 automatskih pušaka*. JNA je, također, izvršila detaljno izviđanje prostora i mogućih pravaca i načina djejstva. Jedinice su izašle na nove lokacije u brdima oko gradova, a u Sokocu je formirana Vojna bolnica površine oko 7.000 kvadratnih metara korisnog prostora, uključujući i heliodrom. Kompletnu medicinsku i sanitetsku opremu za potrebe ove ratne bolnice, uključujući i jedan helikopter, obezbijedila je Vlada Srbije, što se vidi iz dokumenta tzv. Vlade SAO Romanije, Str. pov. br. 10-8/92 i 10-8/92 od 10. 02. 1992.

Tajni vojni plan *RAM* iz vrha JNA je iscurio septembra 1991. godine. Tim planom je predviđeno da se udruženim snagama JNA i oružanih srpskih formacija i grupa iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, uz neposrednu pomoć *jugoslovenske* diplomatije i propagandne mašinerije, uspostavi i zaposjedne granica *velike Srbije*, kako bi svi Srbi živeli u istoj državi. *RAM* je dopunjen dodatnim planovima *DRINA*, *KUPA*...

Tajni plan RAM, koji je već bio aktiviran i dijelom realiziran u Hrvatskoj, bosanskohercegovačke vlasti nisu ozbiljnije analizirale niti se pripremale za kontra mjere u slučaju njegove primjene. On je, po svemu sudeći, bio i osnov strategije i novog udara na Bosnu i Hercegovinu.[16]

Realizaciju ovih planova srpsko-crnogorski zločinci izvode na najbestijalniji i najmonstrouzniji način najmodernijim oružjem i oruđem, uključujući upotrebu avijacije i zabranjenih borbenih sredstava. Objekti agresije bili su civilno stanovništvo, gradovi, sela, sva materijalna dobra, kulturni, vjerski, sportski i zdravstveni objekti, saobraćajna infrastruktura te svi drugi objekti od značaja za funkcionisanje života u Bosni i Hercegovini.

Ovakvu sudbinu Bosna i Hercegovina nije mogla izbjeći. Inače, krupno je pitanje mogućnosti da se izbjegne rat u BiH. Istinski demokrati u okviru legalnih organa vlasti RBiH su poduzimali mjere da se rat izbjegne postizanjem adekvatnog političkog rješenja, kojim bi se osigurala demokratija, sloboda građana, naroda i država, te ravnopravnost prema univerzalnim standardima. Međutim, zbog upornosti velikosrpskog vođstva, na čelu sa Miloševićem, da BiH nakon izdvajanja Slovenije i Hrvatske ostane u krnjoj Jugoslaviji, rat je bio neizbježan, o čemu Izetbegović

[16] **Duraković, Nijaz**, PROKLETSTVO MUSLIMANA, Harfo-graf, Tuzla, 1998., strana 289.

piše: *I danas mislim da nisam imao izbora. Odavde posmatrajući, čini se da se rat mogao izbjeći jedino da sam pristao da Bosna uđe u sastav krnje Jugoslavije, ustvari velike Srbije. Bosnom bi u tom slučaju danas vladali Milošević i Karadžić. Niko ne zna šta bi se tada događalo. Možemo samo nagađati na osnovu onoga što smo vidjeli na Kosovu i sada u Crnoj Gori. Zato mislim da izbora nije bilo i da je nezavisnost Bosne bila jedini dostojanstveni izlaz.*[17] O pitanju izlaska iz sastava Jugoslavije, najistaknutiji velikosrpski fašista Dobrica Ćosić je rekao: *Izlazak iz Jugoslavije mora da se plati.* Miloševićev režim, pod ideološkim i političkim utjecajem Ćosića je bio faktor sa ulogom da naplati izlazak BiH iz Jugoslavije, i to u obliku ogromnih žrtava i razaranja ljudi u BiH, posebno bošnjačkog naroda, izloženog genocidnim ciljevima tog istog Ćosića, Miloševića...[18]

Agresija je odavno pripremana u srpskom intelektualnom, političkom i vojnom vođstvu. To vođstvo se dugo održalo zloupotrebom jugoslovenskog imena, putem kojeg je još od 1918. imalo potpunu supremaciju na ovim geopolitičkim prostorima i nad narodima koji unutar njih žive. Kada se ta politička formula istrošila, jugoslovenska država je došla u krizu, koja je zahtijevala odgovornu rekonstrukciju zejedničke države na osnovama stvarne, a ne samo deklarativne ravnopravnosti.

U igri su, naravno, prije svega bili nacionalni, historijski i geopolitički interesi, koji su posebno bili izraženi kao razlog i argument za agresiju i genocid. U početku agresije, JNA se brzo transformisala u vojsku SR Jugoslavije, zadržavši patronat nad ključnim funkcijama u njoj (logistika, materijalnotehnička sredstva, kadrovi), a posebno upravljanje i komandovanje jedinicama i vojnim kapacitetima općenito.

Cilj agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu direktno proizilazi iz fašističkog projekta stvaranja *velike Srbije* i širenja srpskog životnog prostora. Pošto se ti ciljevi ne mogu ostvariti bez uništenja nesrpskih naroda, a posebno Bošnjaka, koji žive na tim prostorima, to je od samog početka genocid bio sastavni dio agresije. U svemu tome, Bosna se nalazi u središtu tako projektovane *velike Srbije,* a oko 2,5 miliona Bošnjaka su glavna prepreka tome. To je razlog što su se Bošnjaci našli prvi na udaru izvršenja genocida i što je njima bilo namijenjeno potpuno uništenje ili svođenje na zenemarive demografske okvire.

[17] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, Šahinpašić, Sarajevo, 2001. godine, strana 99.

[18] **Stevanović, Vidosav**, MILOŠEVIĆ, JEDAN EPITAF, Bosasnki kullturni centar, Sarajevo, 2001. godine, strana 116.

Rat protiv Bosne i Hercegovine bio je, dakle, nešto više i po sadržaju šire, nego što obuhvata teorijski pojam agresije u međunarodnom pravu. S obzirom na ciljeve agresije, može se reći da je to bio totalni rat ne samo protiv Bosne i Hercegovine kao države, već i kao geopolitičkog prostora, kao rat protiv njenog stanovništva, dakle genocid, a ne prosta agresija.[19]

Državnopravni i politički značaj odbrane Sarajeva najbolje se može ocijenti ako se identificiraju ciljevi agresije SR Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore, a kasnije i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu. Agresori su pred sebe postavili dva cilja: prvi, da se obezvrijedi i poništi državnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine kao međunarodno priznate države, i drugi, da se Bošnjaci, koji od agresora nisu priznavani kao zaseban politički narod, potpuno unište, u političkom i demografskom smislu.

U planiranju i izvođenju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, agresor je vojnu opsadu i okupaciju Sarajeva smatrao jednim od svojih najvažnijih strategijskih ciljeva. Cijenio je da bez osvajanja Sarajeva ni Bosna i Hercegovina ne može biti uništena kao država, a što je bila glavna namjera.

Shodno procjeni o velikom značaju Sarajeva za opstanak Bosne i Hercegovine, agresor je temeljito planirao, pripremio i upotrijebio veoma obimne vojne snage u stavljanju Sarajeva pod opsadu, s ciljem da ga osvoji i u njemu uspostavi svoju okupacijsku vlast. Zbog toga je sa metodom vojne opsade nastavio tokom cijele agresije, koristeći to i za maksimalno uništavanje, destruiranje i ukupno stradanje Sarajeva kao glavnog, multinacionalnog i mnogoljudnog glavnog grada države Bosne i Hercegovine.

Raspoloživi podaci ukazuju da je agresor pridavao izuzetan značaj *razradi i primeni metoda vojnih blokada i formiranja kontrolisanih koncentracija civila nesrpskog etničkog porekla za regiju Bosne i Hercegovine*[20] U pomenutom dokumentu general Kukanjac izvještava da su *...Odsecanje i okruženja urbanih celina sa muslimanskim većinskim stanovništvom već izvedena pod supozicijski-vežbovnim aktivnostima bez ikakavih poteškoća na terenu....* Također naglašava da su *...supozicijski-vežbovno izvršene sve radnje inžinjerijskog uređenja položaja za posedanje*

[19] **Ibrahimagić, Omer**, OPSADA I ODBRANA SARAJEVA 1992.–1995., Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008., str. 29.

[20] Iz informacije generala Milutina Kukanjca, komandanta 2. vojne oblasti Jugoslovenske narodne armije, Generalštabu Oružanih snaga Socijalističke federativne republike Jugoslavije, upućene sredinom marta 1992. godine.

po planu, a planski deo jedinica uveden je u dubinske pristupne zone. To ukazuje da je opsada Sarajeva provedena na veoma specifičan način, do sada nepoznat u historiji ratovanja. Ovakva konstatacija proizilazi iz činjenica da je opsadu izvršila JNA, i to na gnusan način – pod izgovorom redovnih vježbovnih aktivnosti, sa krajnje genocidnim ciljevima.

Sa stanovišta programiranog cilja, opsadom Sarajeva agresor je želio postići nanošenje gubitaka, demoralisanje, uništenje vitalnih uslova za život, psihičko iznuravanje stanovništva, osjećanje opšteg beznađa, sprečavanje organizovanja odbrane i otpora, onemogućavanje funkcionisanja legalne vlasti...

Ciljem agresije na BiH determinirani su metodi i sredstva primjene oružane sile. Pošto je cilj agresije bio nepravedan i nehuman, to su i postupci u izvođenju oružane agresije bili primjereni takvom cilju. Znači, nehumani i nepravedni ciljevi agresije uslovili su da se nehumanim postupcima izvrši opsada Sarajeva, a njegovi građani drže u ponižavajućem i kritičnom stanju za njihovu egizistenciju. Istraživač koji u startu razmatranja opsade Sarajeva ne bi uopće ništa znao o karakteru agresorske politike, kad bi spoznao metode i sredstva kojima su ugrožavani građani tog grada, nužno bi sam došao do zaključka da su političke osnove i ciljevi agresije na RBiH anticivilizacijski, nehumani, nepravedni. *Nehumana sredstva pokazuju da je ”humani” cilj bio lažno deklarisan, također, iskreno prihvaćeni valjani cilj neadekvatna sredstva kompromitiraju. Teza da ma koji cilj opravdava svakakva sredstva spada u crnu hroniku ljudske otuđene svijesti i prakse, gdje spadaju makijavelizam, jezuitizam, fašizam, staljinistički boljševizam i sadašnji četnički nacizam. Upravo je u strategiji i taktici agresora najpotpunije došla do izražaja takva amoralna praksa...*[21]

Odluka o agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Sarajevo, zapravo, bila je dobar primjer pokušaja zatiranja društvene zajednice multietničnosti, suživota i tolerancije. Šta znači smisao za toleranciju naspram barbarizma, može se sagledati na primjeru odbrane Sarajeva i drugih opsjednutih gradova tokom agresije na BiH, jer su branitelji i ugroženo stanovništvo iz tih gradova barbare pozivali na toleranciju, dok su barbari na civile neprekidno slali razno granate, rakete i druga sredstva za ubijanje.[22] Barbari su postupali tako upravo zato što je krajnja namjera agresora, njegovih planera i izvršilaca, bila prestanak postojanja Bosne i

[21] **Tanović, Arif**, EGZISTENCIJA U OPSADI, Did, Sarajevo, 2000. godine, strana, 22.–23.

[22] **Tanović, Arif**, EGZISTENCIJA U OPSADI, Did, Sarajevo, 2000. godine, strana, 130.–131.

Hercegovine kao ideje, kao države, i u krajnjem vidu kao državno-pravnog subjektiviteta i političkog individualiteta. Ciljevi i jednih i drugih, Srbije i Crne Gore i Hrvatske, su bili kompatibilni naspram državno-pravnoj i političkoj strukturi Bosne i Hercegovine, koja je bila priznata od strane međunarodne zajednice. Koordinacija djelovanja oba agresora je došla do punog izražaja u određenom momentu na Bosnu i Hercegovinu. Ima mnogo autentičnih svjedočenja o dogovoru srbijanskog predsjednika Miloševića i hrvatskog predsjednika Tuđmana o uništenju države Bili i o podjeli njenih teritorija.[23]

Blokada Sarajeva trajala duže nego blokada i opsada Staljingrada u Drugom svjetskom ratu. U svakoj državi glavni grad predstavlja vrijednost državnosti. U konkretnom slučaju, Sarajevo kao glavni grad je paradigma njene historije i društvenog, političkog i kulturnog kontinuiteta, a istovremeno i važna činjenica društvenog, etničkog, političkog i kulturnog diskursa, te kulturne baštine Bosne i Hercegovine. Zato je vojna akcija blokade ili opsade Sarajeva paradigma agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Sarajevo, odnosno regija Sarajeva je bila esecijalno važna u agresivnom okupatorskom projektu. Agresori su znali da na Sarajevu njihov zamišljeni projekat u Bosni i Hercegovini prolazi ili, pak, propada.

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu bila je logična posljedica redefinisanja nacionalnih i državnih ciljeva Srbije i Crne Gore, odnosno SR Jugoslavije, u čijem sklopu je Sarajevo imalo poseban strateški značaj. Agresijom se željelo osporiti historijsko pravo državne Bosne i Hercegovine da bude suverena i nezavisna. Uvažavajući činjenicu da je Sarajevo bilo jako važno kao glavni grad, administrativni i industrijski centar, stalno je bilo i neka vrsta "monete za političke kalkulacije" u vođenim političkim igrama domaćih i međunarodnih političkih faktora.

Zašto je Sarajevo bilo posebna meta?

---

[23] *Tuđman je na svečanoj večeri… lideru britanskih liberala* ***Pediju Ešdaunu*** *na jelovniku nacrtao podijeljenu Bosnu… Tuđman nije napustio nacionalistički program stvaranja velike Hrvatske putem podjele Bosne sa Srbijom, odnosno s Miloševićem…* ***lord Karington****, nekadašnji mirovni posrednik EEZ za bivšu Jugoslaviju, čije svjedočenje glasi: "Nezavisno jedan od drugog, Milošević i Tuđman su mi rekli da su se dogovorili da međusobno podijele Bosnu." …****Voren Cimerman****, bivši ambasador SAD u Beogradu, svjedoči: "Tuđman je izlio bujicu pogrda na račun Izetbegovića i Muslimana. 'Oni su opasni fundamentalisti, optuživao je… Civilizirane zemlje treba da se ujedine kako bi otklonile ovu prijetnju. Bosna nikad nije postojala stvarno kao država. Ona treba da bude podijeljena između Srbije i Hrvatske.'"* ***Josip Manolić:*** *"Tuđman i Milošević su se dogovorili o podjeli Bosne i Hercegovine u Karađorđevu."* **(Minić Miloš,** DOGOVORI U KARAĐORĐEVU O PODJELI BOSNE I HERCEGOVINE, Rabic, Sarajevo, strana 37.–104.)

Sarajevo je, shodno velikosrpskom startegijskom planu, bilo epicentar i glavni cilj agresije. U slučaju njegovog brzog pada zasigurno bi bili ostvareni svi ciljevi agresora. Naime, sve valjene analize govore da je SDS, kao idejni movens miloševićevske politike i velikosrpske agresije, prije svega, nastojao da izvrši destrukciju legaliteta i legitimiteta svih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine, a time da se i "detronizira Sarajevo" kao glavni grad Republike Bosne i Hercegovine. Zato su i formirali paralelni glavni grad, koji je jednom bio na Palama, zatim u tzv. Srpskom Sarajevu, pa onda u Banja Luci. Drugi cilj SDS bio je razgradnja unutarnjeg međunacionalnog tkiva Bosne i Hercegovine, uništavanje i strukturno destruiranje svakog oblika zajedništva, pa onda i ukupnih institucija sistema u odbrani, policiji, sudstvu, zdravstvu, obrazovanju, pa sve do elementarnih institucija, komunalnog života i sl., a iz toga je proizilazio koncept bezuslovnog zalaganja za formiranje srpskih općina, pa onda raznih SAO, AO, sve sa ciljem uništavanja elementarnih prerogativa državnosti Republike Bosne i Hercegovine. Otuda su već na paljanskoj Skupštini, polovinom 1992. godine, odluke ZAVNOBIH-a i samog AVNOJ-a proglašene ništavnim. Rezultat je bio bezakonje, anarhija, vandalizam i svi oblici terora, gotovo nezapamćenog u modernoj povijesti (konclogori, progoni, masovna ubistva, paljenje, protjerivanje, ponižavanje i svi oblici zločina genocida).[24]

Snage agresije na Bosnu i Hercegovinu u liku Srpske demokratske stranke kao i državne strukture koju je sebi prisvojila, Jugoslovenska narodna armija i Miloševićev režim namijenili su Sarajevu i njegovim građanima opsadu i četvorogodišnje patnje. Ovim su snage agresije pokazale da Sarajevo i za njih ima strateški interes. Pokazale su i više od toga: Sarajevo je ključ za rješenje rata u Bosni i Hercegovini. Ali, njihov ključ je bio za bravu koja otvara vrata etničkoj podjeli Sarajeva na dva dijela: bošnjački i srpski. Imali su stajalište (i u tome nisu griješili) da je etnička podjela Sarajeva pouzdan put da se dođe do etničke podjele države Bosne i Hercegovine.

Po svim objektivnim analizama i stručnim vojnim procjenama, Sarajevo je trebalo pasti za par dana. Karadžić je predviđao petnaest dana, Krajišnik tri sedmice, ali, uglavnom, procjenjivali su da je odbrana grada

[24] **Duraković, Nijaz**, OPSADA I ODBRANA SARAJEVA. Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.

moguća maksimalno mjesec dana. Međutim, ispostavilo se da se Sarajevo branilo i odbranilo, iako je bio opsjednuti grad najduže u povijesti modernog ratovanja (preko stotinu dana duže od povijesne odbrane Lenjingrada).

Agresija na Bosnu i Hercegovinu bila je logična posljedica nacionalnih i državnih ciljeva SR Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore u čijem sklopu je Sarajevo bilo poseban strateški cilj. Zato je za njih bila potrebna redefinicija političke pozicije srpske politike u službi obezbjeđivanja hegemonije u novim uslovima društveno-političkog života. I to je razotkrilo njene krajnje namjere koje su bile u dubokoj suprotnosti sa nacionalnim i državnim historijskim interesima drugih naroda i republika koji su željeli sačuvati svoja historijska i državno-politička prava. To se odnosilo, prije svega, na Republiku Bosnu i Hercegovinu.[25]

25 Šire o ovome vidjeti **Efendić, Hasan**, KO JE BRANIO BOSNU, Udruženje građana plemićkog porijekla, Sarajevo, 1999.

2. SARAJEVO KAO STRATEŠKI CILJ AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

2.1. OPSADA I KOMUNIKACIJSKA BLOKADA SARAJEVA

Više puta je isticano da je Sarajevo bilo čvorna i izuzetno važna tačka srpske agresije, a i dio ratišta na kome se vodila odsudna bitka za odbranu Bosne i Hercegovine u cjelini.

Odbrana Sarajeva i njegove šire regije je imala najdublje i najšire političko značenje. O tome svjedoči niz činjenica. JNA kao stvarni instrumenat, egzekutor agresije, u svom sastavu je imala lokalne srpske vojne snage, pripremljene od strane ekstremno nacionalističke Srpske demokratske stranke, na čelu sa njenim predsjednikom, ratnim zločincem Radovanom Karadžićem. Te vojne snage, angažirane u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, bile su pod jedinstvenom komandom predsjednika Srbije Slobodana Miloševića. Raspolagale su ogromnom količinom raznovrsnog naoružanja, vojne opreme i drugih resursa koji su se koristili u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. U pripremi za agresiju izvana, osloncem na snage unutar Bosne i Hercegovine, JNA je oko Sarajeva zaposjela borbene položaje lahkog i teškog artiljerijskog naoružanja, i to pod izgovorom obučavanja i uvježbavanja jedinica.

Taj *vojni obruč* oko Sarajeva bio je dobro vojno-stručno i operativno-taktički postavljen, tako da je agresoru omogućio da ga tokom cijelog rata očuva, da fleksibilnije prihvati pokušaje energičnih napadnih djejstava iznutra, te da se povuče u određenom slučaju i na rezervne položaje, koji su bili postavljeni kao što je to bio slučaj na dijelu linija fronta na prostoru Žuči i na dijelu ratišta na Stupu i Azićima.

Od začetka eskalacije krize u bivšoj SFRJ, već 1990. i 1991. godine, JNA je u sprezi sa lokalnim četnicima na teritoriji R Hrvatske sticala iskustva u pogledu blokade puteva i naseljenih mjesta. Ta iskustva su obilato koristili, kako jedinice JNA koje su se povukle iz Hrvatske i došle na teritoriju Sarajeva, tako i lojalni četnici širom BiH. Kad je krajem 1991. i početkom 1992. godine kriza eskalirala i u BiH, razne vojne i policijske formacije pod kontrolom beogradskog režima su se grupisale oko većih gradova, duž najznačajnijih komunikacija i u rejonima najznačajnijih infrastrukturnih objekata, kao što su radiotelevizijski, privredni i drugi objekti širom BiH. Blokada Sarajeva je izvršena jakim snagama JNA, lokalnim jedinicama SDS-a i terorističkim jedinicama MUP-a Srbije. Oko Sarajeva je raspoređeno oko 600 artiljerijskih cijevi, oko 100 tenkova, 50 oklopnih transportera, snažno logistički podržanim, sa mnogim magaciima ratnih rezervi JNA, koji su se nalazili u Sarajevu i bližoj okolini.[26] Motivi blokade Sarajeva su bili ideološke, političke i kriminalne prirode. Srpski ekstremisti su nošeni snažnim antimuslimanskim, antiislamskim osjećajima mržnje, pri čemu su Bošnjake smatrali Turcima, te su ispoljavali i snažna antiturska osjećanja mržnje. Željeli su da u Sarajevu Bošnjaci nestanu. Aktivnosti vojnih i policijskih potencijala, angažirani u opsadi Sarajeva, težišno su se koristili metodama zastrašivanja stanovništva Sarajeva, s ciljem da napuste svoje domove i grad Sarajevo, pa i BiH. Metodi zastrašivanja su podrazumijevali oružana djejstva po civilnom stanovništvu u svim dijelovima Sarajeva, posebno onim za koje su cijenili da u njima ima manje srpskog stanovništvva.[27] Borbeno su djelovali po zgradi Predsjedništva,

[26] **Efendić, Hasan**, KO JE BRANIO BOSNU, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1998. godine, strana 254.–260.

[27] Opisujući ratno stanje u Sarajevu, profesor dr. **Ivo Komšić**, bivši član Predsjedništva RBiH, u svojoj knjizi "Preživljena zemlja" je naveo: *Teško se boriti protiv ovoga beznađa. Sarajevo se krvnički razara, ljudi se iscrpljuju glađu i neizvjesnošću koja se povećava nestankom struje i vode. Zatočenici u svojim podrumima, u svojim stanovima i stubištima uzaludno traže pomoć. Sami sa sobom i svojim susjedima, odsječeni od svijeta, prikovani još jedino za radioaparate čije su baterije na izmaku. Kad im se i ta posljednja spona sa svijetom prekine, ostaju potpuno sami, zatomljeni i uklupčani u svoj jad, u svoju nemoć... Štab UN bježi iz Sarajeva, a ne suprotstavlja se zlu. On bježi od onoga što se zbiva, svijet bježi od zla tako što se do njega skriva. I gdje bježi taj štab? Bježi u glavni grad države koja to zlo proizvodi, bježi u Beograd, koji je generator svih smrti, razaranja i bijede koji su u posljednjoj godini proizvedeni na Balkanu...* **(Komšić Ivo,** PREŽIVLJENA ZEMLJA TKO JE I GDJE DIJELIO BiH**,** Prometej, Zagreb, 2006. godine, strana 91.–92.)

Publicista **Ivan Markešić**, u svojoj knjizi „Kako smo sačuvali Bosnu i Hercegovinu", kao dokumenat je upotrijebio faksimil *Izvještaja HINI od Ive Lučića iz Sarajeva*, 06.02.1994. godine, u kome je navedeno: *Jučerašnji masovni pokolj na sarajevskoj tržnici Markale u središtu grada i danas duboko prožima raspoloženje ovdašnjeg javnog mnjenja, a desetine svjedoka prepričavaju užas od kojeg vjeruju da će se trebati duže oporavljati...* **(Markešić Ivan,** KAKO SMO SAČUVALI BOSNU I HERCEGOVINU, HNV BiH, Sarajevo – Zagreb, 2004. godine, strana 166.)

Vlade BiH, bolnicama i RTV BiH. Očekivali su da će metodi zastrašivanja rezultirati progonom Sarajlija, ali se, ustvari, dogodilo sasvim suprotno očekivanjima Miloševića, Karadžića i njihovih sljedbenika. Umjesto takvih njihovih očekivanja, dogodio se prkos Sarajlija i spremnost da se oružjem i na druge načine suprotstave mnogostruko bolje naoružanim agresorskim vojnim i policijskim snagama koje su nastojale da uđu u Sarajevo i da u njemu uspostave okupacioni sistem beogradskog režima.

2.2. STRATEGIJSKI CILJEVI OPSADE SARAJEVA

Karakteristike agresije na Bosnu i Hercegovinu proizilaze iz političkih, ekonomskih i vojnih ciljeva i djelovanja srpske hegemonističke politike i shvatanja uloge Srbije na Balkanu i u Evropi iskazane u Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU). Cilj je da svi Srbi žive u jednoj državi, u kojoj će imati dominantnu poziciju i uspostaviti svoju hegemoniju nad drugim narodima, prema kojima su planirane i mjere etničkog čišćenja progonima i pokoljima.

Realizacija ideje *velike Srbije* nije se mogla izvesti bez promjene granica, a promjene granica nisu se mogle izvesti bez upotrebe sile, kršenjem osnovnih normi međunarodnog ratnog prava. U konceptu stvaranja *velike Srbije* Bosna i Hercegovina se nije mogla isključiti, a samim tim ni Sarajevo kao njen glavni grad. Ustvari, velikosrpske ideje i planovi u svim varijantama su se prioritetno odnosili na teritoriju Bosne i Hercegovine, posebno na njen centralni dio, sa Sarajevom kao glavnim gradom. U okviru velikosrpskih planova ugrožavanja teritorijalnog integriteta BiH, definirani su posebni politički i vojni ciljevi u odnosu na Sarajevo.

PRVI CILJ: Ne dozvoliti suverenitet Bosne i Hercegovine, jer to može imati krupne posljedice za *Srpsku državu*. Posebno u Sarajevu treba *ubiti* duh multietničnosti i time dokazati da je zajednički život nemoguć.

Književnik **Vidosav Stevanović**, u svojoj knjizi *Milošević jedan epitaf*, o opsadi Sarajeva piše: *Granate te nove-stare vojske sručuju se na grad bez artiljerijske odbrane. Stanovništvo se preseljava u podrume... Uskoro se događa masakr u ulici Vase Miskina, gde ljudi čekaju u redu za hleb. Svetske televizije... prenose scene užasa koje njihovi gledaoci još nikada nisu videli uživo...* **(Stevanović, Vidosav,** MILOŠEVIĆ JEDAN EPITAF**,** Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2001. godine, strana 126.–127.)

Ukoliko Muslimani ne prihvate ponuđeno, ustupiti im srednjebosanski prostor (rezervat). U ovom slučaju Muslimane iz Sarajeva preseliti u srednju Bosnu, ili, kako to kaže vođa radikala Vojislav Šešelj, u Anadoliju. U sklopu ovog cilja realizovati posredni cilj, koji je vezan za dokazivanje nepostojanja bošnjačke autohtonosti na prostoru Bosne i Hercegovine.

DRUGI CILJ: Grad Sarajevo je od vitalnog interesa za srpski narod, to je *srpski grad* i on po svaku cijenu mora pripasti Srbima. Većina zemlje u Sarajevu je *srpska*, kroz historiju Sarajevo je bilo *srpsko*, te u ovom vremenu velikih svjetskih promjena i stvaranja novog svjetskog poretka realizirati historijski zadatak – *stvoriti srpsko Sarajevo*.

TREĆI CILJ: Srpsko Sarajevo treba da bude glavni grad *Srpske Bosne i Hercegovine*, koja bi bila u *novoj Jugoslovenskoj državi* zajedno sa Srbijom i Crnom Gorom. Nesrpskom narodu, prvenstveno Muslimanima, ponuditi jedan dio grada (u Starom Gradu) i u njemu život sa rješenjima koja neće ugroziti poziciju *Srpskog Sarajeva*.

Ciljeve agresije na Bosnu i Hercegovinu agresor je planirao realizovati *posrednim nastupanjem*, raznovrsnim postupcima u politici, ideologiji, ekonomiji i informativnoj sferi. Globalni cilj je namjeravao postići ostvarivanjem ograničenih ciljeva po nivoima njihovog značaja.

Glavni cilj agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Sarajevo je nasilna promjena granica i uključivanje Bosne i Hercegovine u Saveznu republiku Jugoslaviju (ostatak Jugoslavije) i pretvaranju Sarajeva u *vjekovni srpski grad*, uništenje ili protjerivanje bošnjačkog naroda, njegovo svođenje na određenu cifru u Bosni i Hercegovini koja neće činiti smetnju za provođenje srpskog hegemonizma.

Da bi ostvario glavni cilj agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Sarajevo, agresor je postavio više vojnih ciljeva:

Prvi vojni cilj bio je izvršiti informativnu, komunikacijsku (PTT) i saobraćajnu (putnu, željezničku i avio) blokadu Bosne i Hercegovine, a posebno blokadu Sarajeva kao glavnog grada Bosne i Hercegovine. Realizacijom ovog cilja trebalo je spriječiti protok informacija u svijet o vojnim aktivnostima na prostoru Bosne i Hercegovine. Također, želio se spriječiti protok informacija, svih oblika veza i saobraćaja između Sarajeva i drugih gradova u Bosni i Hercegovini. Brojne historijske činjenice ukazuju da se politika etničkog čišćenja s ciljem da Sarajevo postane samo srpski grad, provodila na razne načine ne samo progonima i ubijanjem. Krajnji cilj je bio da Sarajlije nestanu iz Sarajeva, bilo pogibijama bilo traženjem

spasa izvan Sarajeva i izvan BiH. Svi koji su napuštali BiH i Sarajevo, te se početkom rata našli po evropskim zemljama, nisu imali šansu da se tokom rata dok se BiH branila oružanim putem, vrate u svoju domovinu. Mnogi su se željeli vratiti u BiH, doći u Sarajevo i druga mjesta na slobodnim teritorijama, kako bi se uključili u odbranu. *Bosancima koji su bili iz zemlje protjerani, nije bilo dozvoljeno da se u nju vrate, jer se željelo smanjiti njen mogući vojni potencijal*.[28] Ta istina se odnosila i na okruženo Sarajevo. Mnogi Sarajlije koji su se zadesili izvan svog grada, u pokušajima da u njega uđu, izgubili su živote ili su pretrpili ranjavanja, od kojih su mnoga sa teškim zdravstvenim posljedicama.

Drugi vojni cilj bio je stvaranje jake i pouzdane obavještajne mreže sa težištem u Sarajevu, pomoću koje je bilo planirano vršenje pritiska na političke lidere Bošnjaka da prihvate koncept krnje Jugoslavije u kojoj bi bila i Bosna i Hercegovina. Ispoljena je težnja vrbovanja bošnjačkih kadrova s ciljem razbijanja jedinstva bošnjačkog naroda i slabljenja njegove političke, a time i odbrambene moći.

Treći vojni cilj je bio okupirati teritorij i institucije države, te stvoriti stanje beznađa prije svega u Sarajevu. Realizacija tog cilja otpočinje agresijom na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Agresor nastoji brzim i energičnim dejstvima zauzeti zgradu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, izvršiti rasijecanje grada na dva dijela linijom Pofalići – kasarna Maršal Tito – Vraca, razbiti i uništiti branioce Sarajeva i srušiti legalnu i legitimnu vlast Republike Bosne i Hercegovine.

Četvrti vojni cilj bio je rušiti, uništavati i paliti privredne objekte, skladišta materijalnih sredstava, rezerve hrane i energenata, te opljačkati[29] privatnu i državnu imovinu.

Peti vojni cilj bio je rušenje, paljenje, uništenje ili otuđivanje svih kulturnih i vjerskih obilježja bošnjačke kulture i stvaranje *čistog prirodnog prostora za srpski živalj*.

---

[28] **Filipović, Muhamed i Duraković, Nijaz**, TRAGEDIJA BOSNE, Valter, Sarajevo, 2002. godine, strana 26.

[29] Pljačka je bila organizirana djelatnost pod kontrolom srbijanskih političkih, vojnih i policijskih autoriteta. Opljačkana dobra su se masovno prodavala po ulicama srbijanskih gradova i sela, o čemu književnik Stevanović Vidosav, iz viđenog u Beogradu, o tome u svojoj knjizi „Milošević jedan epitaf'", piše: *Ratni plen se prodaje na ulicama i buvljim pijacama. Cene su niže nego bilo gde na svetu. Nameštaj, automobili, teški kamioni, televizori i videorekorderi menjaju vlasnike bez papira i dozvola. Roba pripada onome ko je uzme ili onom ko je, zažmurivši pred njenim poreklom, jeftino kupi. I već se svuda pojavljuju novi bogataši koji rasipaju novac i patriotske fraze, gostuju na televizijama, prete sa prvih stranica tabloida i postaju snovi sredovečnih žena. Neki među njima bivaju novi junaci stripova.* **(Stevanović, Vidosav,** MILOŠEVIĆ JEDAN EPITAF**,** Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2001. godine, strana 116.)

Šesti vojni cilj bio je rušenje, paljenje i uništenje saobraćajne, električne, vodovodne, kanalizacione infrastrukture u gradu Sarajevu, objekata stanovanja, trgovinskih centara, upravnih zgrada, škola, bolnica, obdaništa i svega što može poslužiti za ljudski život, a sve u cilju da život u gradu učini nemogućim braniocima i stanovništvu i da ih prisili na predaju.

Sedmi vojni cilj bio je stvaranje straha kod stanovnika neselektivnim granatiranjem građana, snajperskim djejstvima po cijelom gradu, protivavionskim oruđima, koristeći rasprskavajuću municiju, zatim formiranje logora, sabirnih centara i zatvora za mučenje i likvidaciju civila i progona nesrpskog stanovništva okupiranih prostora.

2.3. CILJEVI, SNAGE I PRAVNO-POLITIČKE POSLJEDICE OPSADE SARAJEVA

Agresija JNA i paravojski Srba iz Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore na međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu, po svim meritornim analizama, imala je široke razmjere i karakter "Blitz Kriege", odnosno karakter brzo izvedene okupacije, okruženja i blokade, prije svega velikih gradova kao centara ekonomske, političke, kulturne moći i tradicijskog značaja, te posebice blokade vitalnih komunikacija (cestovnog, željezničkog, vazdušnog, pa i riječnog saobraćaja), a sve sa ciljem pripajanja cijele teritorije Bosne i Hercegovine tzv. Saveznoj republici Jugoslaviji, a u kontekstu dogovora između Tuđmana i Miloševića.[30]

Na prvim višestranačkim izborima, održanim 1990. godine, reformske snage Ante Markovića i reformisani komunisti su doživjeli poraz. Ubjedljivu pobjedu, sa oko 70% osvojenih glasova, odnijele su nacionalne stranke: Stranka demokratske akcije – SDA, Srpska demokratska stranka – SDS i Hrvatska demokratska zajednica – HDZ.

Međutim, odmah po preuzimanju vlasti, dolazi do izražaja razmimoilaženje po bitnim pitanjima za budućnost Bosne i Hercegovine. SDS od početka insistira na uskostranačkim i nacionalističkim interesima,

[30] **Duraković, Nijaz**, OPSADA I ODBRANA SARAJEVA 1992.–1995., Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008., strana 33.

blokirajući rad institucija Bosne i Hercegovine. *Blokadom rada Skupštine i ostalih institucija Republike Bosne i Hercegovine, Radovan Karadžić je stvorio sebi i svojim istomišljenicima prostor za stvaranje paradržavnih srpskih institucija i teritorija uz podršku JNA i Oružanih sastava iz Srbije, Crne Gore i bosanskih Srba. U svrhu realizacije tog cilja, nacionalistička SDS pod patronatom Slobodana Miloševića je preduzela niz aktivnosti i donijela veći broj propisa čiji je cilj bio rušenje legalnog poretka u Bosni i Hercegovini, stvaranje srpske paradržave i njeno priključenje krnjoj Jugoslaviji. Među donesenim odlukama, propisima i deklaracijama, posebno se izdvajaju slijedeći*:[31]

Odluke o formiranju srpskih autonomnih oblasti :

- Odluka poslanika Kluba SDS i Srpskog pokreta obnove o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 27. oktobra 1991. godine;
- Odluka Skupštine srpskog naroda o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini od 21. novembra 1991. godine;
- Odluka Skupštine srpskog naroda o teritoriji opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini koji se smatraju teritorijom savezne države Jugoslavije od 21. novembra1991. godine;
- Odluka Skupštine srpskog naroda da se pristupi formiranju *Republike srpskog naroda* od 21. novembra 1991. godine;
- Odluka o ostajanju srpskog naroda u zajedničkoj državi Jugoslaviji;
- Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine od 09. januara 1992. godine;
- Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 12. maja 1992. godine.[32]

Donesene odluke i deklaracije počinju se sprovoditi u praksi.

Uz podršku Slobodana Miloševića i JNA, Radovan Karadžić i SDS nastavljaju sa razgradnjom Bosne i Hercegovine, ruše multietničku vlast u opštinama gdje je SDS bila u većini i uspostavljaju jednonacionalnu srpsku vlast. U opštinama gdje nije imao većinu, SDS traži podjelu vlasti,

[31] **Čekić, Smail**, UZROCI, CILJEVI I RAZMJERE AGRESIJE NA BIH 1992.–1995. GODINE, Sarajevo, VKBI 1995. godine, strana 15.

[32] SLUŽBENI GLASNIK REPUBLIKE SRPSKE, od 26. novembra 1993.

ne prezajući ni i od upotrebe sile. Istovremeno, objedinjavaju etnički proglašene općine u takozvane Srpske autonomne oblasti (SAO).

Oktobra 1991. godine, predstavnici SDS odbacuju prijedlog SDA i HDZ o suverenitetu i položaju Bosne i Hercegovine u odnosu na Jugoslaviju. Tom prilikom je Radovan Karadžić izrekao riječi kojima je najavio realizaciju planiranog a kasnije izvršenog genocida nad Bošnjacima: *Vi Bosnu i Hercegovinu želite odvesti istim putem pakla i patnji kojim idu Slovenija i Hrvatska. Nemojte misliti da nećete odvesti BiH u pakao, nemojte misliti da možda nećete odvesti muslimanski narod u nestanak, jer se Muslimani u slučaju rata ne mogu braniti*.[33]

Nezadovoljni izglasavanjem suvereniteta Bosne i Hercegovine na Skupštini Bosne i Hercegovine, Srbi formiraju svoju skupštinu. Jednonacionalnim plebiscitom u novembru 1991. godine, Srbi se izjašnjavaju za ostanak u Jugoslaviji. U tom smislu je na srpskoj skupštini donesena odluka o formiranju *Republike srpskog naroda*, što je Deklaracijom proglašeno 09. januara 1992. godine.

Time, praktično, u Bosni i Hercegovini počinje dvovlašće – na jednoj strani legalno izabrane vlasti i njenih organa, a na drugoj vlasti SDS u ime srpskog naroda.

Realizaciju kompletnog programa srpski nacionalisti na čelu sa Radovanom Karadžićem, ne bi mogli ni zamisliti bez pomoći Slobodana Miloševića, predsjednika Savezne republike Jugoslavije i JNA, koja se već bila transformisala od narodne, multietničke i federalne u nacionalističku i monoetničku vojnu silu, spremnu da do kraja realizuje fašističke ciljeve velikosrpskih ideologa, na čelu sa Slobodanom Miloševićem.

Milošević je ne samo doveo nacionaliste u glavni tok političkih zbivanja, već je, također, obezbijedio mašineriju u formi političke organizacije medija i finansijskih sredstava kao i vojnu silu koja je želje srpskih nacionalista transformisala u konkretan državni program.[34]

Pripremajući se za rat u Bosni i Hercegovini, SDS je preko svojih odbora i kroz institucije srpske vlasti krajem oktobra 1991. godine naredio:

[33] **Laura Silber i Allan Littl**, SMRT JUGOSLAVIJE, Opatija, 1996., str. 213.

[34] **Cigar Norman**, GENOCID U BOSNI – POLITIKA ETNIČKOG ČIŠĆENJA, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 1998., strana 32.

– formiranje i uspostavljanje komandnih mjesta;

– uspostavljanje pune mobilizacijske gotovosti Teritorijalne odbrane pod kontrolom srpskih vlasti;

– formiranje jedinica za djejstva na frontu i obezbjeđenje njihove zamjene;

– uključivanje svih ljudi mlađih od 40 godina u jedinice TO;

– pretpočinjavanje jedinica TO korpusima JNA.

Početkom 1992. godine napetost progresivno raste, a posebno poslije referenduma na kome se većina građana (64%) izjasnila za nezavisnost Bosne i Hercegovine 29. februara i 01. marta, što nije prihvatilo i priznalo srpsko rukovodstvo, JNA i srpski narod u Bosni i Hercegovini.

Očekivalo se, ne samo od planera i rukovodilaca agresije, nego i od objektivnih međunarodnih analitičara, da će Bosna i Hercegovina pasti pod srpsku kontrolu za veoma kratko vrijeme, odnosno za 10 do 15 dana, a najduže za dva do tri mjeseca.

U ovakvom planiranju ratnih ciljeva koji su vodili stvaranju etnički čistih prostora (prostora samo za Srbe) grad Sarajevo je bio nerješiv čvor. Jer Sarajevo je velika koncentracija ljudi na relativno malom prostoru i to iz svih etničkih grupa: bošnjačke, srpske, hrvatske, jevrejske, te pripadnika drugih etničkih skupina. Srpska demokratska stranka je uvažavala realnost da Sarajevo nije moguće etnički očistiti, kao Višegrad ili Foču i Zvornik. Osim toga imala se u vidu i spoznaja da građani Sarajeva imaju visok stepen smosvijesti o vrijednosti zajedničkog življenja u multietničkoj toleranciji. Ta samosvijest će se pokazati kao osnova snažne samoodbrane Sarajeva tokom njegove dugogodišnje opsade. Ove okolnosti su, pretpostaviti je, i preovlađujuće uticale na izbor SDS-ove koncepcije dugotrajne opsade i granatiranja Sarajeva, kako bi se iznurile snage otpora i odbrane Sarajeva i kako bi se promijenila njegova etnička struktura.[35]

[35] **Pejanović, Mirko**, OPSADA I ODBRANA SARAJEVA 1992.–1995., Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008. godine, strana 56.

2.4. SARAJEVO U VELIKOSRPSKOM PLANU AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

Sarajevo, glavni i najveći grad Bosne i Hercegovine, nalazi se u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine, u dolinama rijeka Miljacke, Željeznice i Bosne. Okruženo je uzvišenjima Igmana, Trebevića, Romanije i Ozrena.

Tretman glavnog grada Bosne i Hercegovine Sarajevo je dobilo u višestoljetnom društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine. U urbanom i socijalnom razvoju, Sarajevo je imalo i ima historijsku specifičnost, jer je njegova demografska struktura vijekovima oblikovana kao višenacionalna, multietnička, multikulturna i multireligijska društvena i politička zajednica.

U gradu Sarajevu Bošnjaci, Hrvati, Srbi, Jevreji... su tokom viševjekovnog zajedničkog življenja izgradili etničku, vjersku i ukupnu kulturološku toleranciju. U raznim aspektima društvenog života, Sarajlije su imali zajedničke institucije: političke, kulturne, komunalne, proizvodne, obrazovne, zdravstvene, sportske i druge. Izgradili su kulturu zajedničkog življenja u međusobnoj toleranciji. Zato je na malom prostoru, u užem, urbanom jezgru Sarajeva, mogla nastati multireligijska stvarnost, sa četiri glavna vjerska objekta: Begova džamija, Katolička katedrala, Saborna pravoslavna crkva i Jevrejski hram.

U tom ambijentu, življenje u Sarajevu je bilo privlačno za pripadnike svih etničkih skupina, sa cijelog prostora Bosne i Hercegovine i šire.

Razvoj industrijske proizvodnje u gradu Sarajevu tokom XIX i XX stoljeća doveo je do demografskog rasta. Nakon Drugog svjetskog rata, Sarajevo se razvijalo ubrzano. Postalo je centar razvoja industrijske proizvodnje u mnogim oblastima: metalna, tekstilna, elektroindustrija, proizvodnja automobila, drvoprerađivačka industrija, građevinartsvo... Razvile su se i brojne uslužne djelatnosti.

Uz sve ovo razvile su se obrazovne, zdravstvene i naučno-istraživačke institucije. Univerzitet u Sarajevu osnovan je 1949. godine. Za četrdesetak godina predratnog i dvadeset godina poslijeratnog razvoja postao je afirmirano središte naučnoistraživačkog rada i obrazovanja visokostručnih kadrova za potrebe Bosne i Hercegovine, pa i drugih zemalja.

Sarajevo je od 1945. do 1992. godine postalo središte razvoja kulture, umjetnosti i sporta.

Sa prirodnim resursima i razvijenim kadrovskim potencijalom u svim oblastima ljudskog stvaranja Sarajevo je postalo kandidat i dobilo organizaciju XIV zimskih olimpijskih igara 1984. godine. Izgrađene su ceste, hoteli, stambena naselja i sportski tereni za potrebe održavanja XIV zimskih olimpijskih igara. Uspješna organizacija XIV zimskih olimpijskih igara donijela je Sarajevu medijsku promociju i međunarodnu afirmaciju. Zahvaljujući televizijskom prenosu igara u većem broju zemalja, Sarajevo je postalo poznato u svijetu, a preko toga i zemlja Bosna i Hercegovina u kojoj je Sarajevo njen glavni grad.[36]

Do izbijanja agresije na Bosnu i Hercegovinu Sarajevo je bilo multietnički grad i predstavljao je kulturni, politički, obrazovni i ekonomski centar Bosne i Hercegovine. Bio je treći grad po veličini u SFRJ. Grad i prigradsko područje je imalo 10 općina, koje su po popisu stanovništva iz 1991. godine ukupno imale 528.980 stanovnika: 49,3% Muslimani; 29,9% Srbi; 6,6% Hrvati; 10,7% Jugosloveni i 3,5% Ostali.

Imajući u vidu specifičnost Bosne i Hercegovine i njen nacionalni sastav, sva neslaganja, sukobi i početak raspada Jugoslavije posebnog odraza su imali na Bosnu i Hercegovinu. Iz Srbije i Crne Gore su prenošeni razni sadržaji i oblici nacionalističko-šovinističkog oblika djelovanja velikosrpskih ekstremista. Na brojnim mitinzima podrške Miloševiću i njegovoj politici, vršena je homogenizacija bosanskih Srba oko nacionalističkih i hegemonističkih ideologa, planera i egzekutora. Nosanje mošti kneza Lazara i posvećivanje pravoslavnih crkava najčešće se pretvaralo u političku manifestaciju podrške nacionalističkoj, ratnohuškačkoj politici predsjednika Republike Srbije Slobodana Miloševića.

Očekivanja se nisu ostvarila zbog snažnog otpora branilaca. Svijetu je agresija predstavljena kao nametnuti građanski, međureligijski rat. Propagirala se ugroženost srpskog naroda od takozvanih islamskih fundamentalista, sa porukama da se islamom ugrožava čitava Evropa, pa i šire, čitavo čovječanstvo. Da li namjerno, ili zbog nepoznavanja stvarnih činjenica, neke zemlje su prihvatile takvo viđenje rata u Bosni i

[36] **Pejanović, Mirko**, OPSADA I ODBRANA SARAJEVA 1992.–1995. Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008., str. 53.

Hercegovini. Velike sile, prije svih Engleska, Francuska i Rusija, smišljeno su radile na tome da se Srbiji nadoknadi gubitak Jugoslavije, a da pri tome ni Hrvatska ne bude oštećena. Naravno, sve na račun Bosne i Hercegovine.

Da se, ipak, radilo o klasičnoj agresiji, vidi se iz sljedećeg:

1. Riječ je o projektu stvaranja *velike Srbije* planiranom u intelektualnim krugovima Srbije, u čiji sastav je trebalo da uđe i Bosna i Hercegovina;
2. Srbija i Crna Gora nosile su teret političke, kadrovske, medijske, finansijske i logističke podrške agresiji;
3. Na okupiranim područjima, u svim oblastima života uspostavljao se sistem kao sastavni dio državnog sistema Jugoslavije– moneta, obrazovanje, jezik, pravosuđe...;
4. Nije uspostavljeno nikakvo razgraničenje između Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore;
5. Državne institucije nove Jugoslavije su od početka pa do kraja bile uključene u mirovne napore međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini kao jedan od kompetentnih sagovornika.

Radeći na pripremama za agresiju na Bosnu i Hercegovinu, rukovodstvo SDS je već početkom 1991. godine formiralo srpske autonomne oblasti kao teritorijalno-političke zajednice pod kontrolom SDS-a, u kojima su funkcionisali paralelni organi vlasti. Među prvima, 08. maja 1991. godine, formirana je Srpska autonomna oblast romanijsko-birčanska, kasnije Srpska autonomna oblast Romanija.

Oblast je obuhvatala područje u neposrednom okruženju Sarajeva, u okviru koje su odmah formirani organi srpske policije. Oni su vršili kontrolu svih prilaznih puteva oko Sarajeva. U *Odluci o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini* Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini za Sarajevo stoji da grad treba podijeliti na dva dijela, srpski i muslimanski.

Agresor je imao namjeru da potpuno uništi multietničko i multikulturno biće Sarajeva. Ustvari, na meti je bila snažno izgrađena kultura zajedničkog života u uslovima tolerancije. Genocidnim metodama se željelo postići da u Sarajevu nestanu Bošnjaci i Hrvati, te da taj najveći grad u BiH postane samo srpski. Ustvari, jedna od propagandnih teza u

pripremi agresije i tokom agresije je bila da je Sarajevo srpski grad, odnosno da je to *srpsko Sarajevo*". Kad u toku 1992. i 1993. godine agresor nije uspio da Sarajevo postane samo srpski grad, onda se pristupilo podjeli Sarajeva na „srpsko" i „muslimansko" Sarajevo. Ideje podjele Sarajeva su se željele implementirati kroz pregovore i planove za rješavanje krize u BiH. *U svim mirovnim planovima Sarajevo je imalo posebno mjesto. Ali u pogledu mirovnog rješenja za sam grad Sarajevo bile su dvije opcije: cjelovito Sarajevo – što je predlagalo Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine i etnički podijeljeno Sarajevo, što je predlagala Srpska demokratska stranka*.[37]

U Sarajevu kao glavnom gradu organizirani su i vojni i civilni aspekti odbrane. Neki aspekti organiziranja odbrane Sarajeva u civilnim aspektima imali su strategijski značaj za odbranu BiH u cjelini. Sektor nevladinih organizacija je davao ogroman doprinos za afirmaciju pravednog i humanog političkog karaktera odbrane BiH, što je bilo presudno za pozitivne stavove odbrani BiH od strane raznih faktora međunarodne zajednice i svjetske javnosti uopće. U tom smislu naročit značaj imaju aktivnosti Asocijacije nezavisnih intelektualaca Krug 99, Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca (VKBI), Hrvatskog narodnog vijeća (HNV), Srpskog građanskog vijeća (SGV)... Građanski forum Srba Sarajeva je formiran juna 1992. godine.[38] Kongres bošnjačkih intelektualaca, na kome je formirano Vijeće tog kongresa, održan je 22.12.1992. godine. HNV i SGV su formirani početkom 1994. godine.

2.5. UNIŠTAVANJE LEGALNIH MULTIETNIČKIH INSTITUCIJA VLASTI I USPOSTAVA PARADRŽAVNIH SRPSKIH I HRVATSKIH POLITIČKIH, VOJNIH, POLICIJSKIH I DRUGIH STRUKTURA

Strategija teritorijalnih osvajanja po mjeri velikosrpskih i velikohrvatskih političkih interesa je, ustvari, strategija stvaranja marionetskih režima na prostoru Bosne i Hercegovine, odnosno, to je strategija odnošenja teritorija Bosne i Hercegovine u sastav susjednih država. Pokušaji stvaranja marionetskih režima i njihove vlasti u

[37] **Pejanović, Mirko**, OGLEDI O DRŽAVNOSTI I POLITIČKOM RAZVOJU BIH, *Šahinpašić*, Sarajevo 2010. godine, strana 65.

[38] **Pejanović Mirko**, OGLEDI O DRŽAVNOSTI I POLITIČKOM RAZVOJU BIH, *Šahinpašić*, Sarajevo 2010. godine, strana 65.–73.

Sarajevu podudaraju se sa istim pokušajima na ostalim prostorima Bosne i Hercegovine. Uspostava marionetskih režima u Bosni i Hercegovini realizirana je metodama specijalnog rata, što je bio uvod u klasični rat, primjenom sile, oružanim sredstvima.

Političke snage i težnje za samostalnost Bosne i Hercegovine su grubo napadane. Napadano je od strane onih koji su zagovarali podjelu Bosne i Hercegovine i njeno pripajanje susjedima.

Nametale su se ideje i politički stavovi koji su imali smisao pritiska da Bosna i Hercegovina ostane u sastavu krnje Jugoslavije, odnosno da se izvrši podjela Bosne i Hercegovine na etničkom principu.

U Sarajevu, ovaj period je obilježen stvaranjem sarajevskih općina sa srpskim predznakom, odnosno izdvajanje općine Pale iz grada Sarajeva. Zagovornici novokomponirane regionalizacije Bosne i Hercegovine na samo etničkim osnovama započeli su atak na ustavno-pravni sistem i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine formiranjem *Zajednice općina Bosanske krajine*,[39] a potom i formiranjem *Srpske autonomne oblasti KRAJINA*. Nakon proglašenja *SAO Hercegovine* i *SAO Krajine*, proglašena je *SAO ROMANIJA* sa sjedištem u Sarajevu. Karakteristično je da su u *SAO* ulazile čitave općine ili pojedini dijelovi općina u kojima je bila srpska većina.

Ovaj period za Sarajevo je karakterističan po izdvajanjima općine Pale iz Sarajeva, te izdvajanjem dijelova ostalih općina i njihovo pripajanje *SAO ROMANIJA*. Sve je to pratila jaka propagandna aktivnost putem medija, koji su isticali neistine da je srspki narod u Sarajevu ugrožen iako je to, navodno, vjekovni srpski grad i da je po gruntu zemljište u Sarajevu većinom srpsko.[40]

Međunarodnim priznanjem Bosne i Hercegovine, marionete ugrađene u vlast Bosne i Hercegovine uviđaju da ne mogu ostvariti svoje planove primjenom samo metoda specijalnog rata, napuštaju legalne institucije međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine te odlaze na Pale, u centar marionetske države, takozvane Republike Srpske. To su učinili onda kada su se uvjerili da državne institucije Bosne i Hercegovine, institucije grada Sarajeva, ne mogu pretvoriti u marionetske. Odlaze, da

[39] **Grupa autora,** SRPSKA STRANA RATA, Republika, Beograd–Zrenjanin 1996., str. 137, intervju Radovana Karadžića NIN-u, 10. februar 1995.

[40] **Begić, Kasim**, BiH OD VENSOVE MISIJE DO DEJTONSKOG SPORAZUMA, Bosanska knjiga, Sarajevo 1997., str. 57.

bi ono što nisu mogli specijalnim ratom, učinili primjenom sile, oružanim sredstvima, ubijanjem grada Sarajeva i njegovih stanovnika.

O agresiji na Sarajevo i opsadi Sarajeva napisano je puno knjiga. U knjizi "Sarajevo ranjeni grad", autora Miroslava Prstojevića, u vidu devet krugova pakla ubjedljivo je predstavljeno sarajevsko mučilište. *Grad u kome stoljećima žive paralelno četiri od pet najvećih religija, topi se pod naletom jave... Postepeno se uništavaju stanovi, bogomolje, ulice, muzeji, spomenici, tvornice, ljudi... Nestaju civilizacijske vrijednosti*.[41]

Ratni zločinac Radovan Karadžić 1993. godine za crnogorski list "Pobjeda" izjavio je: *Mi Durmitorci smo slobodan svijet, mi smo vrlo često gradove doživljavali kao zatvore.* A u pjesmi *VUKSAN* piše: *Spustimo se u gradove – da bijemo gadove*.

U obrazloženju zašto su Pale izabrane za prijestonicu srpske države (paradržave) Karadžić kaže: *Pale ne postoje, Pale su malo mjesto i trenutno sjedište državnih organa. Razlog što se tamo zadržavamo je što moramo biti na prvoj liniji. Moramo biti na isturenom komandnom mjestu i moram vam reći da je vrlo važno to što držimo i što smo do sada držali.*

2.6. SARAJEVO U PLANOVIMA I POSTUPCIMA AGRESORSKOG GENERALŠTABA, POD KOMANDOM PREDSJEDNIKA SRBIJE SLOBODANA MILOŠEVIĆA

Po Ustavu, Predsjedništvo SFRJ je bilo vrhovni komandant oružanih snaga koje su se sastojale od JNA i TO, a u uslovima rata i milicije. Međutim, srbijanski režim na čelu sa Slobodanom Miloševićem, u potpunosti je preuzeo kontrolu nad JNA, tako da je ista postala samo srpska, odnosno samo srbijanska vojska. Krajem 1991. godine, JNA je pod plaštom vojnih vježbi i sprečavanja mogućih etničkih sukoba, razmjestila svoje snage širom Bosne i Hercegovine, preuzevši kontrolu nad svim objektima komunikacijske i privredne infrastrukture. Zajedno sa srpskim rukovodstvom u Bosni i Hercegovini, JNA nastavlja da priprema operativne planove za agresiju na Bosnu i Hercegovinu i vrši intenzivne pripreme za realizaciju planova agresije. Izmještaju se jedinice i materijalno-tehnička sredstva iz *osjetljivih područja* na nove lokacije, tačnije područja naseljena Srbima.

Istovremeno, intenzivira se prestruktuiranje i reorganizacija jedinica JNA. Formiraju se nove jedinice različite organizacije i formacije i vrši

[41] **Grupa autora,** SRPSKA STRANA RATA, Republika, Beograd – Zrenjanin, 1996., str. 147.

intenzivno naoružavanje dobrovoljačkih i ratnih jedinica na područjima *srpskih opština*.

Procjene govore da je početkom 1992. godine u Bosni i Hercegovini bila najveća koncentracija vojske u svijetu. Pod kontrolom Miloševićevog režima u Bosni i Hercegovini je tada bilo oko 175.000 vojnika, od čega oko 60.000 u takozvanim dobrovoljačkim jedinicama koje je formirala Srpska demokratska stranka na čelu sa predsjednikom te stranke, zločincem Radovanom Karadžićem.

Uloga JNA u Bosni i Hercegovini vidi se iz dokumenta Komande 2. vojne oblasti, str. pov. br. 908-1 od 20.03.1992. godine,[42] iz čijeg sadržaja se može sagledati: učešće JNA u naoružavanju i opremanju srpskih paravojnih dobrovoljačkih jedinica; sprega JNA i SDS; pripremanje JNA za rat u Bosni i Hercegovini; negativan odnos od strane srpskih lidera i generala JNA prema Muslimanima i Hrvatima; narastanje dobrovoljačkih jedinica na 69.198 ljudi; podjela srpskom stanovništvu 51.900 komada lakog naoružanja od strane JNA i 17.298 komada od strane SDS-a; podjela 300 automatskih pušaka penzionisanim oficirima srpske nacionalnosti u Sarajevu; izmiještanje skladišta sa naoružanjem JNA i TO u *srpske krajeve.*

Konkretne planove za agresiju na Bosnu i Hercegovinu sačinio je Generalštab JNA u Beogradu, koji je komandovao jedinicama pod svojom kontrolom angažiranim u pripremama i izvođenju agresije na državu Bosnu i Hercegovinu. Glavna snaga za oružanu agresiju na Bosnu i Hercegovinu je bila JNA, sa svojim ukupnim kapacitetima. Odnos GŠ VJ (Generalštab Vojske Jugoslavije) i GŠ VRS (Generalštab Vojske Republike Srpske) bio je odnos pretpostavljenog i potčinjenog. Odobravanje planova, praćenje realizacije, kompletna logistička podrška VRS i drugim paravojnim formacijama bila je u nadležnosti GŠ VJ. Sva postavljenja ključnih ljudi u VRS vršio je GŠ VJ.[43]

Bivša JNA je početkom 1991. godine na području Sarajeva koncentrisala velike snage. Tako je, neposredno pred agresiju, na području grada imala 15 većih kasarni te objekte Komande 2. vojne oblasti, Komande 4. korpusa i druge komande i jedinice u kojima je bilo više hiljada vojnika i starješina, opremljenih najmodernijom borbenom tehnikom i naoružanjem.

[42] Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, inv. br. 12–75.

[43] AIIZ, inv. br. 7–48, 7–50, 7–51, 7–51, 7–52, 7–54, 2–84, 7–77.

Jedinice bivše JNA su u toku priprema za agresiju na Sarajevo izuzele kompletno naoružanje Teritorijalne odbrane grada Sarajeva i uskladištile ga u svoje magacine.[44]

Od strane komandi bivše JNA sačinjeni su planovi razmještaja, dislokacije i djejstva jedinica u slučaju rata iz kojih je vidljivo da su planirani raspored i djejstvo usmjereni prema gradu, a ne kako su iznosili u sredstvima javnog informisanja za njegovu odbranu.

Tokom 1991. i početkom 1992. godine, na svim dominantnim tačkama oko grada, bivša JNA je pripremila vatrene položaje za artiljerijska oruđa, oruđa protivzračne odbrane i teško pješadijsko naoružanje, sa kojih se moglo djejstvovati neposredno i posredno po gradu.[45]

Izmještanjem jedinica van naseljenih mjesta, posjedanjem položaja i stavljanjem paravojnih formacija SDS-a pod svoju komandu, JNA je blokirala Sarajevo i tako ga u opsadi držala više od tri godine (1.472 dana ili 44 mjeseca).

U neposrednoj blokadi Sarajeva angažovano je 10 brigada sa preko 10.000 vojnika, uz podršku oko 65 tenkova, 40 oklopnih transportera, preko 150 topova i haubica kalibra 105–155 mm, 13 VBR (višecjevnih bacača raketa) 128 mm, preko 300 raznih minobacača od 80–120 mm, oko 30 PAT (protivavionskih topova) 30/2 mm, *praga* i mnoštvo drugih sredstava za podršku. Agresor je raspolagao i velikim brojem protivtenkovskih borbenih sredstava, oko 230 topova i oko 80 raketnih protivtenkovskih oruđa.[46]

Na Palama kod Sarajeva izvršena je veća koncentracija takozvanih paravojnih oružanih formacija iz Srbije, Crne Gore, Ukrajine i Rusije. To su bile snage namijenjene za terorističke borbene akcije, ubijanje i progon nesrpskog stanovništva, u skladu sa velikosrpskom idejom etnički čistih, takozvanih srpskih teritorija gdje, kako su zamišljali, trebaju živjeti samo Srbi. Pripadnici takvih terorističkih jedinica su bile problematične osobe, psihopate i kriminalci.[47] Brojale su do 4.000 pripadnika. Bile su uvezane u jedinstven sistem rukovođenja i komandovanja. Da bi ih iskoristili za postizanje velikosrpskih ideja da svi Srbi trebaju živjeti u jednoj državi, Miloševićev režim je kod pripadnika tih terorističkih jedinica razvijao motiv za pljačku imovine nesrpskog stanovništva. Tako je pljačka bila

[44] **Isto,** inv. br. 2–917, 7–58.
[45] **Isto,** inv. br. 7–81.
[46] **Isto,** inv. br. 7–86.
[47] **Laura Silber i Allan Little,** SMRT JUGOSLAVIJE, Opatija 1996., str. 221.

vrlo raširena pojava u okviru organiziranih, planski terorističkih borbenioh aktivnosti s ciljem pokolja i progona nesrpskog stanovništva.[48]

Cilj Miloševićevog srbijanskog režima u pogledu borbenog angažovanja glavnih snaga oko Sarajeva je bio: (a) blokirati Sarajevo i paralisati funkcionisanje organa državne vlasti Bosne i Hercegovine; (b) udarima artiljerije i avijacije, te neprekidnim dejstvom iz pješadijskog naoružanja, demoralisati stanovništvo Sarajeva; (c) potpunom blokadom grada spriječiti snabdijevanje strujom, vodom, energentima i hranom i, iscrpljujući građane, iznuditi predaju ili podjelu grada; (d) djejstvom oklopno-mehanizovanih i pješadijskih sastava, uz artiljerijsku i avijacijsku podršku, te podršku naoružanih snaga iznutra, okupirati grad ili ga, što je za agresora bilo nepovoljnije, podijeliti na dva dijela, ostavljajući manji dio Bošnjacima.

Sarajevo je od strane agresora, kako je bilo i postavljeno u strategijskim ciljevima, pokušano da se okupira ili podijeli, a kad to nije uspjelo zbog snažnog otpora branilaca, stavljeno je pod opsadu, uz neselektivno granatiranje, djejstvo PAT i pješadijskog naoružanja cijelo vrijeme opsade.

[48] AIIZ, inv. br. 7–59.

3. DRŽAVA BOSNA I HERCEGOVINA I NJEN GLAVNI GRAD SARAJEVO U PREDRATNOJ KONCEPCIJI REORGANIZACIJE FORMIRANJEM VOJNIH OBLASTI

3.1. POLITIČKE I VOJNE OKOLNOSTI REORGANIZACIJE JNA

Organizacijsko-formacijskim promjenama u JNA, tokom 1988. i 1989. godine, prostor SFRJ podijeljen je na vojne oblasti (VO) sa komandama u Zagrebu, Beogradu, Skoplju i VPO (Vojnopomorska oblast) u Splitu. U okviru VO formirani su korpusi.[49]

Promjene strukture OS SFRJ dešavaju se paralelno sa bitnim političkim dešavanjima u vezi sa nastojanjima Miloševićevog režima da se u skladu sa velikosrpskim težnjama izmijeni Ustav od 1974. godine, posebno u pogledu ukidanja statusa autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine, kao i u pogledu težnji za održavanjem i jačanjem velikosrpske hegemonije, te suzbijanjem težnji za demokratizacijom međunacionalnih i međurepubličkih odnosa u složenoj saveznoj državi SFRJ. Velikosrpske težnje po tim i drugim pitanjima su bile glavni uzrok zaoštravanja političke krize u SFRJ.

Dakle, ova organizacija imala je za cilj da se osim finansiranja spriječe bilo kakve republičke ingerencije prema Oružanim snagama, da se minimizira značaj republika, te potencira da republičke granice nisu državne, već da su administrativnog karaktera, a da republike ne mogu biti države, da se TO republika potčine komandama vojnih oblasti (VO), a preko njih jugoslovenskom Generalštabu, odnosno Miloševićevom režimu u Beogradu. Prema tome, osnovni cilj je bio da se republikama

[49] **Isto,** inv. br. 7–66, 7–67, 7–68.

ukine pravo komandovanja njihovim teritorijalnim odbranama, o čemu je tadašnji savezni sekretar za narodnu odbranu Veljko Kadijević rekao: *Reorganizacija komandovanja i ustrojstva strategijskih i operativno-strategijskih grupacija JNA pa i TO izvedena je tako da je teritorijalna podela potpuno zanemarila administrativne granice republika i pokrajina*.[50]

Takva organizacija Oružanih snaga je trebala da onemogući bilo kakvu podudarnost organizacije Oružanih snaga sa republičkim granicama unutar SFRJ, tako da su se zone odgovorbnosti vojnih oblasti prostirale na teritorijama više republika.

U tom smislu, teritorija Republike Bosne i Hercegovine armijskim promjenama je podijeljena na prostor koji je pripao 1. vojnoj oblasti, sa Komandom u Beogradu, i prostor južno od linije Metković – Trebinje, koji je pripao Vojnopomorskoj oblasti, sa Komandom u Splitu. U okviru ovih promjena ukinute su dotadašnje divizije, a formirani su korpusi. Tako je na teritoriji Bosne i Hercegovine, na njenom centralnom dijelu, formiran 4. korpus (Sarajevski), a prostor sjeverne Bosne i Hercegovine i dio prostora Hrvatske (Slavonija do Požeške kotline) pripao je zoni odgovornosti 5. koprusa (Banjalučkog) i 17. korpusa (Tuzlanskog) na sjeveroistoku Bosne i Hercegovine, čija se zona odgovornosti prostirala do granice Jugoslavije sa Mađarskom.

Povlačenje jedinica iz Slovenije i Hrvatske uslovilo je nove organizacijske promjene JNA. Naime, iz Slovenije su se povukle jedinice 14. korpusa (Ljubljanskog) i 31. korpusa (Mariborskog), čiji su dijelovi ušli u sastav 17. korpusa (Tuzlanskog), dok je veći dio 14. korpusa (Ljubljanskog) razmješten dolinom rijeke Bosne, sa sjedištem u Zenici. Smještaj u Zenici je bio privremenog karaktera, jer je ovaj korpus poslije ušao u sastav 2. podgoričkog korpusa.

Krajem novembra i početkom decembra 1991. godine veći dio 13. riječkog korpusa razmješten je u istočnoj Hercegovini, sa sjedištem u Bileći, a 10. zagrebački korpus prebačen je u Bihać, gdje je formiran Bihaćki korpus. Dio jedinica 9. korpusa, sa sjedištem u Kninu, dislociran je na prostor Bosanskog Grahova, Glamoča i Kupresa.

Da bi se konsolidovao sistem rukovođenja i komandovanja (RIK) i koliko-toliko prevazišao nastali haos, vojni vrh, uz saglasnost krnjeg Predsjedništva SFRJ, izdaje naređenje o formiranju novih vojnih oblasti.

[50] **Kadijević, Veljko**, MOJE VIĐENJE RASPADA, Beograd, 2001., str. 77.

Naravno, prethodno su rasformirane 5. VO (Zagrebačka) i VPO iz Splita.

Prostor Republike Bosne i Hercegovine podijeljen je između:

– 1. VO (Beogradska), u čiji sastav su ušli dijelovi istočne Bosne;

– 2. VO (Sarajevska), u čiji sastav je ušao prostor Republike Bosne i Hercegovine, bez dijelova jugoistočne Bosne i dijelova Hercegovine (91 opština);

– 4. VO (Podgorička), u čiji sastav je ušao prostor jugoistočne Bosne i dio Hercegovine (14 opština).

Organizacijsko-formacijska struktura korpusa u sastavu novoformiranih vojnih oblasti nije se bitnije mijenjala. Korpusi su bili razmješteni na pravcima planirane upotrebe. Pored korpusa, pod neposrednom komandom vojnih oblasti bile su 1–2 mješovite artiljerijske brigade, 1–2 miješovite protivoklopne brigade, inžinjerijska brigada, zaštitni motorizovani puk (u čiji sastav su ulazili: bataljon vojne policije, diverzantski odred, mješoviti tenkovski bataljon, puk veze, puk ABHO i više pozadinskih baza).

Očigledno je da je teritorij Bosne i Hercegovine postao jedan veliki vojni logor.

Ukupne snage JNA na prostoru Bosne i Hercegovine, početkom 1992. godine (dijelovi 1., 2., i 4. vojne oblasti locirani u Bosni i Hercegovini), imale su oko 83.000 vojnika, oko 500 tenkova, oko 400 oklopnih transportera i oko 1.000 raznih artiljerijskih oruđa kalibra preko 40 mm.

Pored toga, u Bosni i Hercegovini, u organizacijsko-formacijskim sastavima SDS-a, bilo je oko 77.000 dobrovoljaca iz Bosne i Hercegovine i oko 4.000 dobrovoljaca iz Jugoslavije.

S obzirom da je vojna infrastruktura u Bosni i Hercegovini bila glomazna, veličina teritorije nije omogućavala dalji prihvat i razvoj tehničkih, materijalnih i borbenih sredstava JNA, u čiju strukturu su ušle i paravojne snage koje je formirala teroristička Srpska demokratska stranka, na čelu sa zločincem Radovanom Karadžićem.

Cijeni se da je početkom 1992. godine na prostoru Bosne i Hercegovine (po izvlačenju JNA iz Hrvatske) bilo razmješteno i savremeno naoružano 13 brigada stalnog sastava, desetine samostalnih jedinica ranga

bataljona, desetine ratnih jedinica ranga puk-brigada. Sve ove formacije bile su ugrađene u sedam korpusa KOV (kopnene vojske) i jedan RV i PVO (Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane).

Srpska demokratska stranka je bila već formirala formacije ranga bataljona i brigada.

Borbena tehnika u Bosni i Hercegovini početkom 1992. bila je vrlo respektivna, a njena ubojna i vatrena moć nadilazila je veličnu teritorije na kojoj je razvijena.

Zbog neadekvatnog odziva vojnih obveznika u jedinice JNA, Predsjedništvo SFRJ, u svojstvu vrhovne komande Oružanih snaga, u julu 1991. godine donosi odluku o uključivanju dobrovoljaca i dobrovoljačkih sastava u jedinice JNA. Shodno toj odluci, Štab vrhovne komande Oružanih snaga donosi naredbu i uputstva za mobilizaciju i način uključivanja dobrovoljaca u jedinice JNA. Bitno je napomenuti da su dobrovoljci i dobrovoljačke jedinice uključivani u ratne jedinice JNA i upućivani na ratište u Hrvatsku, gdje su, u pravilu, izvodili borbena djejstva pod kontrolom Miloševićevog režima, odnosno Generalštaba iz Beograda, direktno. To će, kasnije biti karakteristika angažiranja dobrovoljačkih jedinica i u ratnim djejstvima JNA u Bosni i Hercegovini.

Sasvim je evidento da su vojne i političke aktivnosti, odnosno aktivnosti vojnog i političkog vrha srpskog naroda u 1991. godini i početkom 1992. godine, izvedene potpuno planski i koordinirano. Potvrda navedenoj tvrdnji je i informacija koju general Kukanjac iz Komande 17. korpusa šalje u GŠ OS SFRJ 19. marta 1992. godine.

Analizom informacije str. pov. br. 19/52-71, sačinjene na osnovu akta načelnika GŠ OS SFRJ, pov. br. 546 od 17. marta 1992. godine, mogu se izvesti sljedeći zaključci:[51]

– Informacija se šalje iz Tuzle, a ne iz sjedišta 2. VO u Sarajevu. Može se zaključiti da se radilo o važnom sastanku Komande 2. VO u Tuzli ili je trebalo izbjeći da oficiri nesrpske nacionalnosti, koji rade u odjeljenju veze, ne otkriju sadržaj informacije. Inače, u to vrijeme akta slične sadržine nisu bila dostupna Bošnjacima i Hrvatima i drugim nesrbima, bez obzira na funkciju.

– Prema procjeni Komande 2. VO, potrebno je započeti realizaciju na terenu prve faze Plana *RAM*, kako bi u fazi presijecanja *omeli muslimanske pripreme* za odbranu.

[51] AIIZ, inv. br. 2–2466.

– Sa rukovodstvom SDS-a usaglašeni su metodi i načini djelovanja, određeni prioritetni ciljevi i objekti za plansku intervenciju i posjedovanje. To praktično znači da postoje novi planovi upotrebe i da su dostupni vojnom rukovodstvu i političkom rukovodstvu Srba.

– Operacijom *KAMELEON* trebalo je izvršiti državni udar i svrgnuti legalno Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, a inaugurisati Fikreta Abdića kao kvislinga. Prema procjeni, to bi moglo omogućiti rez u aktivnostima *muslimanske strane,* no nisu sigurni kakvi će biti kontraefekti ako *muslimanska strana* bude kontrolisala situaciju.

– Da se zaključiti da je JNA u saradnji sa SDS-om već izvršila stručne i organizacione pripreme za progon Muslimana i njihovo odvođenje u logore. Kako Kukanjac informiše GŠ OS, realizovani su svi zadaci prve faze operacije *TEPIH* (okončane pripremne aktivnosti, lokaliteti određeni, naređen metod rada i obim). Dakle, unaprijed se znalo koji prostori i koji gradovi će biti napadnuti, odakle i gdje će biti Muslimani protjerani, koji će biti obim i način realizacije mučenja, ubijanja, zlostavljanja, silovanja, pljačke, jednom riječju, naznačeno je kako će se izvršiti zločin genocida kao i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, što je definisano, planirano i organizovano unaprijed.

– Pripreme za eliminisanje Drine kao granice između Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine su izvršene, snage i sredstva dovedeni na pravce upotrebe, polazne pozicije posjednute.

– Planski i organizovano, određeni broj komandi i jedinica se uvježbavao po mogućim supozicijama okruženja i blokade urbanih sredina sa muslimanskim većinskim stanovništvom, uz konstatacije da većih poteškoća nije bilo na terenu. To potvrđuju i činjenice navedene za aktivnosti 216. brdske brigade iz Han-Pijeska u periodu jul 1991. – mart 1992. godine.

– Razrađeni program okruženja civilnog nesrpskog stanovništva u podrinjskom slivu *BIO-131-S* odobren je kompletan. Procjena je da se radi o planskom trovanju izvorišta vode i usjeva, o biološkom ratu, čije bi posljedice po stanovništvo bile kobne.

– Traži se regulisanje statusa srpske dobrovoljačke garde.

Dana 25. 03. 1992. godine, zastupnik Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (SSNO) postavio je zadatak komandantima 2. i 4. VO i nekim organizacijskim dijelovima Generalštaba (dokument GŠ OS SFRJ, str. pov. br 586, od 3. aprila 1992. godine)[52], čija sadržina glasi:

1. *U što kraćem roku pristupiti formiranju štabova, odreda i brigada dobrovoljačkih jedinica smanjenog sastava i njihovoj adekvatnoj popuni starešinskim kadrovima iz JNA, naoružanjem i opremom.* ***Dobrovoljačke sastave vojno organizovati i povezati sa komandama JNA*** *u zoni njihove odgovornosti*.

Ovim se potvrđuju bitne činjenice, da je:

– GŠ OS SFRJ direktno regulisao formiranje srpske TO i dobrovoljačkih sastava, njihovu organizaciju, popunu, opremanje, naoružavanje i uvezao ih u sistem rukovođenja i komandovanja sa jedinicama JNA.

Zadatak broj 2. prema istom dokumentu glasi:

Ubrzati izvlačenje RMR (ratnih materijalnih rezervi), NVO (naoružanje i vojne opreme), uraditi pogodniju varijantu.

Trupne rezerve rešavati u skladu sa iseljavanjem i premeštanjem jedinica. Napraviti analizu prostora na karti sa kojih će se jasno videti:

– *Šta se nalazi na bezbednom prostoru*

– *Šta se uspešno može braniti, uz odgovarajuće pojačanje dok se stvore uslovi za evakuaciju (tačno prikazati..., itd.)*

– *Šta se može pretnjom i upotrebom sile evakuisati..., itd.*

– *Šta se može i mora uništiti..., šta se može podeliti okolnom stanovništvu na čuvanje ... itd.*

Analiza i ovog zadatka potvrđuje ulogu JNA u pripremi agresije kroz strategijski razvoj i upotrebu JNA i VRS.

[52] Treba navesti nazive dokumenata AIIZ, inv. br. 2–1238.

3.2. RASPORED VOJNE OBLASTI JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE NAKON POVLAČENJA NJENIH JEDINICA IZ SLOVENIJE I HRVATSKE

P R E G L E D

vojno teritorijalne podjele na vojne okruge, vojne odsjeke i opštine u zoni 2. vojne oblasti

KOMANDA VOJNOG OKRUGA	VOJNI ODSJEK	OPŠTINE U SASTAVU VOJNOG ODSJEKA
SARAJEVO	S A R A J E V O GRAD	Novi Grad, Novo Sarajevo, Stari Grad, **– 10 opština** Centar, Hadžići, Ilidža, Ilijaš, Pale, Trnovo i Vogošća
	SARAJEVO	Olovo, Han-Pijesak, Sokolac, Rogatica, **– 10 opština** Višegrad, Goražde, Rudo, Čajniče, Foča i Kalinovik
	ZENICA	Zenica, Žepče, Zavidovići, Kakanj, **– 10 opština** Vareš, Kreševo, Breza, Visoko, Kiseljak i Fojnica
	TRAVNIK	Busovača, Gornji Vakuf, Travnik, **– 8 opština** Donji Vakuf, Novi Travnik, Vitez, Bugojno i Kupres
TUZLA	TUZLA	Tuzla, Lukavac, Kalesija, Banovići, **– 10 opština** Živinice, Šekovići, Kladanj, Bratunac, Vlasenica i Srebrenica
	BIJELJINA	**– 4 opštine** Bijeljina, Ugljevik, Lopare i Zvornik
	BRČKO	**– 6 opština** Brčko, Gradačac, Orašje, Gračanica, Srebrenik i Bosanski Šamac
	DOBOJ	**– 8 opština** Doboj, Maglaj, Tešanj, Teslić, Odžak, Modriča, Derventa i Bosanski Brod

MOSTAR	MOSTAR	**– 14 opština**	Mostar, Neum, Čapljina, Čitluk, Metković, Livno, Ljubuški, Lištica, Grude, Posušje, Tomislavgrad, Prozor, Jablanica i Konjic
BANJA LUKA	BANJA LUKA	**– 11 opština**	Banja Luka, Šipovo, Mrkonjić Grad, Jajce, Skender-Vakuf, Kotor-Varoš, Čelinac, Prnjavor, Laktaši, Srbac i Bosanska Gradiška
	PRIJEDOR	**– 4 opštine**	Prijedor, Sanski Most, Bosanski Novi i Bosanska Dubica
	BIHAĆ	**– 4 opštine**	Bihać, Bosanska Krupa, Cazin i Velika Kladuša
	TITOV DRVAR	**– 5 opština**	Titov Drvar, Glamoč, Bosansko Grahovo, Ključ i Bosanski Petrovac
KNIN	KNIN	**– 4 opštine**	Knin, Drniš, Benkovac i Obrovac
	KORENICA	**– 6 opština**	Korenica, Plaški, Donji Lapac, Gračac, Gospić (Teslingrad), Otočac (Vrahovine)

UKUPNO U ZONI 2. VO – 5 komandi vojnih okruga
– 15 vojnih odsjeka
– 114 opština

Do 19. marta 1992. godine JNA je uključila u jedinice i naoružala zajedno sa SDS-om 69.198 dobrovoljaca.

4. FAZE AGRESORSKE OPSADE SARAJEVA

Rat u Bosni i Hercegovini je u suštini jedini "pravi rat" od svih ratova vođenih na prostorima bivše Jugoslavije. Ova tvrdnja može stajati u kontekstu činjenice da je rat u Sloveniji imao sva obeležja dogovorenog a u Hrvatskoj je vođen samo onoliko i sa onim intenzitetom koji je bio dovoljan da se maskiraju pravi ciljevi,[53] očisti Hrvatska od nehrvata i izvrše sve pripreme za rat u Bosni i Hercegovini. Ovo, u suštini, znači da je trebalo *baciti prašinu u oči* Srbima u Hrvatskoj i stvorili prilike da JNA izađe iz Hrvatske „čista". To znači da je data prilika i ostavljeno vrijeme JNA i HV da se kvalitetno pripreme za rat u Bosni i Hercegovini, odnosno protiv Bosne i Hercegovine. Naravno, sve pripreme za rat u Bosni i Hercegovini i njegovo prebacivanje u Bosnu i Hercegovinu bile su u kontekstu dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine između Miloševića i Tuđmana i njihovih najbližih saradnika. Podjela je trebala definitivno riješiti i nacionalno pitanje Srba i nacionalno pitanje Hrvata.

U ovom kontekstu valja posmatrati i analizirati agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, kako u smislu upotrebe snaga i sredstava, tako i odnosa prema svim kategorijama naseljenih mjesta, njihovim infrastrukturnim sadržajima i stanovništvu.

Činjenica je da je JNA najveći dio Bosne i Hercegovine okupirala pod plaštom vojnih vježbi i sprečavanja međunacionalnih sukoba[54] prije definitivnog otpočinjanja oružanih borbi, a da je po otpočinjanju ratnih operacija, zajedno sa snagama SDS-a i dobrovoljačkim jedinicama, izvršila etničko čišćenje najvećeg dijela planiranih teritorija Bosne i Hercegovine.

[53] Izjava Borisava Jovića data Mesiću da Srbiju ne interesuju Srbi u Hrvatskoj niti hrvatski teritorij, da njih (Srbiju) "zanima 66% teritorije Bosne i Hercegovine i to ćemo uzeti".

[54] **Kadijević, Veljko**, MOJE VIĐENJE RASPADA, Beograd, 2001, str. 127.

To znači da je JNA, zajedno sa političkim rukovodstvima Srbije i bosanskih Srba, definirala ciljeve, isplanirala i odredila taktiku i metode vođenja rata u Bosni i Hercegovini.[55]

U ovom svjetlu se mora posmatrati i vođenje ratnih operacija na prostoru grada Sarajeva. Sadržaji i metodi ratnih operacija na području grada Sarajeva opredijeljeni su ratnim ciljevima agresorskog režima Srbije na čelu sa Miloševićem, što je operacionalizirala Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, *Odlukom o strateškim ciljevima srpskog narodu u Bosni i Hercegovini*.[56]

Uvažavajući činjenicu da je opsada Sarajeva trajala u kontinuitetu sa različitim intezitetom, uz izvjesne korekcije planova agresora i činjenicu da je međunarodni faktor mijenjao *raspoloženje* od skoro otvorenog podržavanja agresora, nezainteresiranosti, direktnog uključivanja NATO snaga u sam sukob, može se govoriti o fazama opsade.

U tom smislu, karakteristične su:

– prvu fazu priprema i uspostavljanja opsade karakteriše okupacija i blokada grada, po svim aspektima, pokušaj rušenja legalnih organa vlasti, te pokušaj potpunog pokoravanja (zauzimanja grada);

– drugu fazu intenzivnih pokušaja podjele grada, 1992., 1993., pa do 9.2.1994. godine, karakterišu jaka ofanzivna djejstva na pravcu Žuč – Pofalići – Vraca, te pokušaj izlaska na lijevu obalu Miljacke, žestoka granatiranja grada, rušenje infrastrukture, ubijanje civilnog stanovništva s jedne strane, te razvoj i organizovanje snaga odbrane s druge strane;

– treću fazu intenzivnih pokušaja uspostavljanja mira, od ultimatuma NATO 9.2.1994. do Dejtonskog mirovnog sporazuma, karakteriše preuzimanje inicijative snaga odbrane na spoljnjem prstenu opsade, davanje ultimatuma VRS od strane NATO i postepeni ulazak SAD u rješavanje krize u Bosni i Hercegovini, s jedne strane, te prilagođavanje agresora novonastaloj situaciji, pokušaji iznuđivanja što boljih političkih rješenja i zadržavanja postojećeg statusa, u smislu da se rezultati agresije i genocida legaliziraju.

[55] **Isto,** str. 89, 28, 93.

[56] U Banja Luci, 12. 05. 1992. godine *Skupština srpskog naroda u BiH* na svojoj sjednici donijela je *Odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH*. U Odluci je definirano šest ciljeva. Peti cilj se tiče Sarajeva i glasi: *Podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efikasne državne vlasti*. Ova odluka je držana u tajnosti sve do 26. novembra 1993. godine, kada je objavljena u *Službenom glasniku Republike Srpske*.

Po dužini trajanja (puna 44 mjeseca), po stepenu zločina i obimu stradanja civilnog stanovništva, kao i drugim oblicima kršenja međunarodnog humanitarnog prava, opsada Sarajeva je bila strašnija od svih do sada poznatih opsada u novijoj historiji ratovanja.

Pitanje opsade Sarajeva bilo je jedno od najvećih etičkih pitanja ovog stoljeća. Sarajevo je postalo simbol kraja ovog milenija. Na karakter opsade Sarajeva ukazuje i optužnica Haškog tribunala protiv generala Stanislava Galića, komandanta Sarajevsko-romanijskog korpusa, u kojoj stoji i to da je *puna 44 mjeseca provodio vojnu strategiju kojom je granatiranjem i djejstvom iz snajperskog oružja ubijao, ranjavao, sakatio i terorisao civilno stanovništvo... Napadi na Sarajevo često nisu imali nikakve veze sa vojnim akcijama, već su bili smišljeni da bi se građani Sarajeva držali u stanju stalnog terora. Na meti artiljerije i snajperista Romanijskog korpusa bili su redovi ljudi za kruh ili vodu, sahrane, tržnice, tramvaji ili ljudi koji su naprosto hodali sa djecom ili prijateljima*.

4.1. PRVA FAZA
– PRIPREMA I USPOSTAVA OPSADE SARAJEVA –

Analizirajući situaciju i razne aspekate opsade sa vremenske distance od dvadesetak godina, neminovno se dolazi do zaključka da su sve promjene od druge polovine osamdesetih godina u bivšoj Jugoslaviji, kako političko-pravne tako i vojne uslijedile sa ciljem stvaranja velike Srbije. Kada je riječ o promjenama u Oružanim snagama SFRJ, misli se, prije svega, na promjene u organizaciji i ustroju Oružanih snaga. Promjene u organizaciji i ustroju JNA tim prije su značajnije, jer je ista dobila glavni zadatak u izvođenju agresije. Intenziviranje aktivnosti početkom 1991. godine neminovno je vodilo ka radikalnim rješenjima. Nakon otpočinjanja ratnih sukoba u Sloveniji, a kasnije u Hrvatskoj, značajan broj jedinica JNA sa tih prostora predislociran je u Bosnu i Hercegovinu.[57] Tako je Bosna i Hercegovina defakto postala veliki vojni logor i definitivno okupirana. Naravno, ovo se odnosi i na Sarajevo, s tim što je u Sarajevu i sarajevskoj

[57] U Sarajevo su predislocirane značajne snage, među kojima oklopna brigada iz Vrhnike, snage ekvivalenta jednog puka iz sastava Riječkog korpusa te značajne snage PZO.

regiji odranije bila velika koncentracija vojnih objekata (kasarni, komandi, ustanova, objekata namjenske proizvodnje i magacina vojne opreme i naoružanja), i to:

1. Kasarna *Faletići*. Skladište naoružanja i vojne opreme Teritorijalne odbrane sarajevskih opšina (brigada TO). U kasarni je bio smješten veliki broj pušaka, puškomitraljeza, ručnih bacača, minobacača i drugog oružja i oruđa, kao i velike količine municije. U magacinima kasarne *Faletići* bilo je uskladišteno oko 9.000 cijevi pješadijskog naoružanja, velike količine pješadijske municije za TO općine Centar i Stari Grad, zatim dvije partizanske brigade i rezervne municije Gradskog i Republičkog štaba TO. (H. Efendić, *Ko je branio Bosnu,* UG plemićkog porijekla, Sarajevo, 1998., str. 319)

2. Kasarna *Jajce* je stara, kamena tvrđava, bivši vojni zatvor, koja je sa svojim podzemnim skloništem predstavljala značajno utvrđenje. Pred početak rata u kasarni je bila komanda bataljona veze sa jedinicom. Dominira istočnim dijelom grada iznad Baščaršije. U svoje okrilje prihvatila je jedan broj dobrovoljaca, a bila je posjednuta jakim snagama JNA i ojačana PO (protivoklonim) oruđima. Dobrovoljci sa zidina kasarne snajperima su djelovali po Vratniku i Baščaršiji, kontrolirali korito rijeke Miljacke i otežavali organiziranu odbranu istočnog dijela grada.

3. Kasarna *Zmajevac* bila je jedna od manjih kasarni i brojala je maksimalno 30–40 vojnika. Služila je, uglavnom, kao skladište centra veze za Sarajevo. Pred rat je služila i kao prislušni centar na radiotalasima. Uglavnom je planirana kao sabirna stanica teroristima SDS-a iz okolnih sela.

4. Kasarna *Bosut*, OKM (osnovno komandno mjesto) komande Druge vojne oblasti u ratu sa savremenim sistemom veze, koji je pokrivao cijelu armijsku oblast. Zbog bojazni da ne padne pod blokadu, prije početka rata kompletna oprema je demontirana i prebačena na drugo mjesto, a u komandi je ostao neznatan broj ljudi i sredstava. Kao objekat predstavljala je podzemnu tvrđavu koja se nije mogla lahko zauzeti. Popunjena teroristima SDS-a, predstavljala je izuzetno branjen i teško osvojiv objekat.

5. Kasarna *Viktor Bubanj* imala je poseban značaj. Bila je to kasarna bataljona vojne policije Druge vojne oblasti. Neposredno prije rata u ovu kasarnu dolazi veći broj vojnih specijalaca iz Pančeva. Pored pančevačkih specijalaca, u kasarnu je smješten veliki broj SDS terorista,

koji u saradnji sa oficirima JNA pripremaju terorističke akcije u gradu, raspoređuju snajperiste po pojedinim kvartovima, stvaraju pometnju i paniku, s ciljem dezorganiziranja sistema življenja i kretanja. Ova kasarna je služila i za kontrolu i osiguravanje zapadnog dijela grada Sarajeva.

6. Kasarna *Maršal Tito* bila je sjedište Centra vojnih škola kopnene vojske, a pred rat i boravište velikog broja oficira i njihovih porodica izbjeglih iz Hrvatske. Njima je pred sam početak agresije pridodat i veliki broj dobrovoljaca SDS-a, sa zadatkom učešća u presijecanju grada pravcem Pofalići-kasarna (KMT) – Grbavica. Oni su snajperskim djelovanjem onemogućavali odvijanje saobraćaja glavnom saobraćajnicom kroz grad (ulicama Vojvode Putnika i Džemala Bijedića). Kasarna je pred rat bila fortifikacijski dobro utvrđena, sa podešenim objektima za kružnu odbranu. Imala je artiljerijska oruđa kalibra 105, 122 i 152 mm, više tenkova, samohodnih oruđa i minobacača različitih kalibara.

7. Kasarna *Jusuf Džonlić* na Alipašinom polju bila je namijenjena za lahki i srednji remont SRT (sredstava ratne tehnike), sa razvijenim kapacitetom TTR-a (teritorijalnih tehničkih radionica), te osposobljena za proizvodnju manje složenih rezervnih dijelova. Ova kasarna je popunjena određenim brojem ekstremnih dobrovoljaca SDS-a. Od operativnog je značaja na zamišljenoj liniji spajanja i povezivanja jedinica na pravcu kasarna "Slaviša Vajner Čiča", kasarna "Slobodan Princip Seljo", kasarna "Nedžarići", kasarna "Jusuf Džonlić", kasarna "Rajlovac".

8. Kasarna *Slaviša Vajner Čiča* u Lukavici. U kasarni je bila smještena 49. mbr sa komandom. U organizacijskom sastavu imala je dva motorizovana bataljona, jedan mehanizovani i jedan oklopni bataljon. Jedinica iz ove kasarne je imala zadatak da kontrolira petlju kod Krupca, a da tenkovskom četom i vodom transportera vrši fizičko osiguranje civilnog aerodroma Butmir. U kasarni su još 1991. godine bili urađeni vatreni položaji za artiljerijska oruđa i posjednuti haubicama 122 mm i minobacačima 120 mm. JNA je u ovoj kasarni imala određen broj oklopnomehaniziranih jedinica za brzu intervenciju na sarajevskom bojištu.

9. Kasarna *Slobodan Princip Seljo*. To je najveća kasarna na području grada Sarajeva. U kasarni su bila dva puka PVO (346. lap PVO i 222. ssvp PVO). Od borbenih jedinica tu su bila razmještena i dva bataljona 49. mtbr. (mehanizovani i oklopni). U kasarni su bile i druge jedinice za logističku podršku, ambulanta, tehnička radionica i poligoni za obuku.

10. Kasarna *Nedžarići*. U kasarni "Nedžarići" bio je smješten bataljon veze RV i PVO i ŠVOJ (četa vazdušnog osmatranja i javljanja).

Ova kasarna imala je zadatak kontroliranja glavne sporedne komunikacije prema gradu, te osiguranje srpskog naselja u Nedžarićima. Bila je popunjena uglavnom dobrovoljcima i ekstremistima SDS-a.

11. Kasarna *Gornji Kotorac*. U ovoj kasarni bila su smještena isturena skladišta 130. vazduhoplovne baze. Naoružanjem iz ovih skladišta naoružavalo se srpsko stanovništvo iz Vojkovića, Gornjeg i Donjeg Kotorca. U blizini ove kasarne nalazio se sportski aerodrom Butmir, koji je nekoliko godina prije rata JNA preuredila za čuvanje istrošenih aviona u armirano-betonskim skladištima od eventualnih napada iz vazduha.

12. Kasarna *Rajlovac*. U ovoj kasarni bio je smješten Vazduhoplovno-tehnički školski centar, vazduhoplovna baza i u neposrednoj blizini Vazduhoplovni zavod "Orao". Pošto su jedinice iz svake sarajevske kasarne imale precizno dodijeljen zadatak, tako je "Rajlovačka kasarna" imala zaduženje da zauzme i kontrolira Semizovačku petlju i selo Krivoglavce, istovremeno da zaposjedne pješadijskim snagama civilni aerodrom Butmir, te da naoružava srpsko stanovništvo sela Reljeva, Rajlovca, Krivoglavaca i Rečice. Kasarna je odranije bila solidno urađena za kružnu odbranu, ojačana PAT-ovima, PAM-ovima, mitraljezima i zapriječena minsko-eksplozivnim preprekama.

13. Kasarna *Pofalići*. To je bilo skladište raznih TMS i opreme, smještena na jugoistočnim padinama brda Hum.

Velikom broju pripadnika JNA u Sarajevu i sarajevskoj regiji treba pridodati i pripadnike dobrovoljačkih jedinica, srpske TO te jedinica SDS-a.

Period o kojem govorimo (druga polovina 91. i početak 92. godine) karakteriše činjenica da su već postignuti dogovori na podjeli Bosne i Hercegovine između predstavnika Srbije i Hrvatske, odnosno Srba i Hrvata i definirane granice podjele. Sarajevo i sarajevska regija, po tim dogovorima, pripadalo je dijelu Bosne i Hercegovine koji je trebao da *ostane u Jugoslaviji.* U tom kontekstu, maksimalno su intenzivirane psihološko-propagandne aktivnosti, odnosno *strategija niskog intenziteta*. U tom smislu se može govoriti o tkz. *spoljnim kliještima*, koja su sadržavala sve do sada poznate metode i sredstva pomenute strategije: od medijskog rata, preko ucjena, kidnapovanja, ubistava, obavještajnih i subverzivnih aktivnosti, fabrikovanja afera, stvaranja raznih foruma i stranki[58] i gdje god je to moguće – demonstracija sile. Naravno, pored spoljnjih postojala su i *unutrašnja kliješta*, koja su po metodama i sredstvima također vrlo raznovrsna i potpuno korenspondiraju sa vanjskim. Sve ovo je pratilo

[58] WALTER, 21.08.2002. godine, str. 18.

organiziranje Srba u Bosni i Hercegovini u smislu formiranja zasebnih cjelina, kao što je SAO Romanijsko-birčanska, kasnije SAO Romanija.[59]

Imajući ovo u vidu, kao i činjenicu da je sarajevsko-romanijski prostor najznačajniji strategijski region, sa najgušćim rasporedom strategijskih objekata u Bosnii Hercegovini, gdje se sam grad ističe kao najdominantniji, prema kojem vodi osam komunikacijskih pravaca, zatim aerodromom i željezničkom mrežom od međunarodnog značaja, a da je sve to JNA u potpunosti stavila pod svoju kontrolu te najveći dio uredila u inžinjerijskom smislu za potrebe artiljerijskog i drugih oruđa, (dakle, izvršila klasičnu okupaciju), postavlja se pitanje da li je opsada Sarajeva planirana ili je opsada samo *rezervna varijanta*, odnosno izraz neuspjele okupacije (pokoravanja grada).

O okupaciji i blokadi Sarajeva i sarajevske regije general Vahid Karavelić, u povodu obilježavanja hiljadu dana opsade rekao je: *Samo za porobljavanje Sarajeva generali JNA angažovali su 20.000 vojnika, a za svakodnevno držanje blokade njih 15.000. Vatrenu podršku imali su u 600 artiljerijskih oruđa i preko 120 tenkova i ogromnoj količini drugog naoružanja. Tim snagama JNA je pod komandom generala Kukanjca, komadanja 2. VO u Sarajevu, zaposjela sve operativno-taktički bitne objekte oko našeg grada i okupirala sarajevska prigradska naselja.*[60] Dakle, već krajem 1991. i početkom 1992. JNA je zaposjela sve ključne objekte oko Sarajeva. U tom smislu, do početka marta 1992. godine Sarajevo je bilo blokirano na objektima Mojmilo, Trebević, Jahorina sa juga i jegozapada, Bukovik, Ozren, Motka, Crni vrh, Saračevac, Pretržanj, Nahorevsko brdo, Tihovićka brda, Poljine sa sjevera i sjeveroistoka, Mrkovići sa istoka i masivom Paljevo – Žuč sa sjeverozapada i zapada. Već tada, zahvaljujući JNA, agresor je imao operativnu dubinu u prosjeku preko 20 km.

Pored navedenih objekata agresor je blokirao i kontrolisao sve putne komunikacije koje ulaze i izvode iz Sarajeva. Težišno je kontrolirao, odnosno zauzeo semizovačku, stupsku, te petlje na Han-Derventi i Lukavici. Širina unutrašnjeg (navedenog) prstena blokade grada iznosila je oko 60 km, a uključujući i spoljni poluprsten Rogoj – Trnovo – Hadžići – Visoko – Ilijaš – Semizovac – Crnorječka visoravan (Nišići), širina zone se enormno povećava, čak i do 140 km. Opsadu Sarajeva svojim operativnim

[59] "Srpska autonomna oblast" SAO, Romanijsko-birčanska, kasnije SAO Romanija, formirana je već 08.05.1991. godine.

[60] *Prva linija* br. 21., februar 1995., str. 6.

razvojem izvršio je 4. korpus JNA. Totalnu blokadu grada izvodilo je 7–10 jedinica ranga brigade sa oklopno-mehanizovanim, artiljerijskim, raketnim jedinicama, te jedinicama specijalne namjene.

Generalna proba opsade i okupacije izvršena je 1. i 2. marta 1992. godine. Naime, 1. i 2. marta je barikadama ispresijecan grad, s ciljem otkrivanja slabosti u sistemu opsade, te da bi se *legitimirala* snaga branilaca i procijenila njihova spremnost za odbranu. Također, onemogućilo se prikupiti referendumski materijal i objaviti rezultate referenduma, s jedne strane, i priskrbio legitimitet JNA pri *smirivanju međunacionalnih sukoba* s druge strane.

Nakon toga, inaugurisane su tkz. mješovite patrole JNA i MUP-a, za koje general Kukanjac kaže: *Međutim, dobro je ispalo, jer smo mi kroz te mešovite patrole otkrili dosta njihovih namera, što se nije moglo sakriti. Mešovite patrole su dosta toga odložile, što je bilo u interesu srpskog naroda.*[61]

Do objavljivanja rezultata referenduma JNA je imala formalni legitimitet, iza kojeg se krila pri realizaciji planova opsade, a nakon objavljivanja, defakto je postala agresorska sila. Ovim činom razbijene su i posljednje iluzije o ostanku Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji. Stoga je JNA pristupila otvorenoj oružanoj agresiji i pokušaju rasijecanja grada. Kad ni ovi pokušaji nisu uspjeli, JNA je april i maj 1992. godine, uz stalna granatiranja i snajperska djejstva po cijelom gradu, iskoristila za potpuno izvlačenje svojih jedinica na naprijed navedene objekte i okupirana prigradska naselja (Lukavica, Ilidža, Pale i dr.) Ovim činom Sarajevo (četiri gradske opštine) je u potpunosti blokirano, odnosno izvršena je tipična opsada grada. *Postavlja se pitanje sa čime zauzeti Sarajevo i zašto bi ga zauzeli. Zauzet je srpski deo Sarajeva. Ja sam vam ostavio srpski deo Sarajeva zauzet. Morate da prenesete da ste vi Srbi zadržali one prostore koje smo vam mi (JNA) obezbedili, a to je otprilike najmanje 50%. Ne mogu da shvatim da su recimo Žuč i Mojmilo izgubljeni.*[62]

[61] Iz Intervjua generala Kukanjca, datog Risti Đogi nakon penzionisanja.

[62] **Isto.**

4.2. KARAKTERISTIKE OPSADE SARAJEVA 1992. GODINE

Za sagledavanje glavnih karakteristika opsade Sarajeva u 1992. godini, pored snaga i ciljeva treba osvijetliti i bitne, presudne događaje u tom vremenu.

U tom smislu, 1992. godinu možemo podijeliti na tri perioda:

Prvi period – vrijeme uspostavljanja opsade i okupacije grada, osloncem (a) na već postojeće vojne objekte u Sarajevu i jedinice razmještene u njima, (b) na jedinice dovedene iz Slovenije i Hrvatske, (c) na dobrovoljačke jedinice i jedinice SDS-a, te (d) na penzionisane oficire JNA i njihove familije. U Sarajevu je do tada podijeljeno 300 automatskih pušaka pouzdanim penzionisanim oficirima.[63]

Ovaj period takođe karakteriše blokada saobraćajnih komunikacija, uređenje i posjedanje objekata kao otpornih tačaka, te uvezivanje otpornih tačaka u jedinstven sistem vatre i opsade.

Ovaj period može se tretirati sve do otpočinjanja otvorene agresije na Sarajevo, dakle do 6. aprila 1992. godine.

Drugi period – otpočinjanje agresije ofanzivnim dejstava radi ovladavanja Sarajevom, njegovim rasijecanjem, ali se zbog neuspjeha u tom pogledu dogodilo napuštanje grada od strane JNA.

Otvorena agresija na grad otpočela je 6. aprila 1992. godine snažnim artiljerijskim pripremama, nakon kojih su na više pravaca istovremeno uslijedili pješadijski napadi. Početak ovog perioda karakteriše sistematsko djelovanje artiljerije na mogućim pravcima napada agresora te djelovanja po značajnim kulturnim, komunikacijskim, vjerskim i objektima od političkog interesa. Naravno, pored artiljerijskih, izražena su i djejstva iz snajperskog naoružanja po cijelom gradu, s ciljem unošenja haosa i straha među stanovništvo kao i paralisanje svih pokreta po gradu.

Iz ovog perioda karakterističan je napad agresora 2. maja 1992. godine na zgradu Predsjedništva. Napadu je prethodila snažna artiljerijska

[63] **Čekić Smail,** UZROCI, CILJEVI I RAZMJERE AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU 1991.–1995., Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1995., str. 26.

priprema, a izvršen je oklopno-mehanizovanim i pješadijskim jedinicama iz više pravaca: Komanda 2. VO – Predsjedništvo, Trebević – Skenderija – Predsjedništvo; Vraca – Grbavica – Predsjedništvo, te pravcem KMT – Marijin Dvor – Predsjedništvo.

Poslije poraza u borbi za zgradu Predsjedništva, agresor se opredijelio za pokušaje rasijecanja grada težišno pravcem Vogošća – Žuč – Pofalići – KMT – Vraca. Šesnaestog maja 1992. godine *Pofalićkom bitkom* osujećeni su i ovi agresorski planovi. Ta bitka bila je vrlo značajna za dalju sudbinu Sarajeva, jer su razbijene snažne jedinice agresora *a snage Armije Republike Bosne i Hercegovine ovladale prvom operativno-taktički bitnom gredom u Sarajevu: Obad brdo – Hum*. Dakle, planovi agresora da pomenutim pravcem rasiječe Sarajevo i izađe na lijevu obalu Miljacke, odnosno da ovlada Sarajevom, kako su bili planirali za sedam dana, i dalje su ostali samo planovi.

Zbog ovakvo neočekivanog razvoja situacije, agresor intenzivno radi na izvlačenju svih jedinica iz Sarajeva i intenzivira artiljerijska djejstva po ključnim kulturnim i komunikacijskim objektima. Tako je poduzeo jaka artiljerijska djejstva s ciljem uništavanja zgrade RTV doma te objekata u kojima su smještene biblioteke i muzeji.

Od aprila 1992. godine srpska vojska je za mete koje treba uništiti uzimala glavne biblioteke, zbirke rukopisa, muzeje i druge kulturne institucije u Sarajevu. Tako je 17. maja žestoko granatiran Orijentalni institut, gdje je bila pohranjena najveća zbirka islamskih rukopisa na Balkanu. Za uništavanje biblioteka u Sarajevu Michael A. Sells u svojoj knjizi *Iznevjereni most* navodi: *Za vrijeme najvećeg spaljivanja knjiga u savremenoj ljudskoj povijesti, plamen je progutao više od milion knjiga, više od sto hiljada rukopisa i rariteta, kao i stoljeća historijskih zapisa o Bosni i Hercegovini*.

Naravno, u ovom periodu agresor poduzima i mjere odmazde nad civilnim stanovništvom, rušeći stambene i druge objekte. Karakterističan slučaj iz ovog perioda desio se 27. maja, kada je u ulici Vase Miskina ubijeno 16, a ranjeno 140 civila.

Treći period, – stvaranje VRS, nastavak opsadnih djejstava, te neuspjesi i porazi agresorskih (JNA) jedinica, što je ubrzalo njihovo izvlačenje iz Sarajeva. Krajem maja i u prvim danima juna i posljednja kasarna (KMT) je ispražnjena. Povlačenje JNA iz Sarajeva poklapa se sa stvaranjem VRS.

Naime, Odlukom br. 03-234/92 Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, na sjednici održanoj 12. maja 1992. godine, formira se *Vojska Srpske republike Bosne i Hercegovine*, a Naredbom *Glavnog štaba Vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine* od 23. maja 1992. godine formiran je Sarajevsko-romanijski korpus. Zona odgovornosati ovog korpusa poklapala se sa zonom *Romanijsko-birčanske* SAO. Nakon toga dolazi do dodatnog utvrđivanja vatrenih položaja i boljeg uvezivanja otpornih tačaka do korekcije i poboljšanja sistema vatre, te do zaprečavanja međuprostora.

Neposredno iza prednje linije opsade i u međuprostorima spoljnjeg i unutrašnjeg prstena opsade (od Treskavice do Vareša i Olova) formiraju se interventne jedinice jačine voda i čete. S obzirom da je uspjehom u *Pofalićkoj bici* obezbijeđena izvjesna taktička dubina za manevar snaga branilaca i zaplijenjena izvjesna količina naoružanja, u junu su oslobođene, u operativno-taktičkom smislu bitne grede: Orlić – Volujak – Krstac – Arnautka – Sokolje na sjeverozapadnom dijelu, te Mojmilo – Hrasno brdo na južnom i jugozapadnom dijelu fronta. Ovom treba pridodati i deblokadu Dobrinje, u ljeto 1992. godine. Uspjesima u ovim bitkama, snage branilaca bitno su poboljšale svoju taktičku poziciju, ostvarile dominaciju nad gradskim jezgrom i pomjerile prvi obruč opsade. Značajno pomjeranje i vanjskog prstena desilo se jula i augusta uspjesima branilaca na Igmanskom bojištu, ovladavanjima objektima na pravcu Strajište – Krupac, te Trnovom i objektom Rogoj.

Na sve uspjehe snaga odbrane agresor je odgovarao mjerama odmazde, neselektivnom artiljerijskom i snajperskom vatrom po objektima i stanovnicima Sarajeva.[64] U nastavku opsade, a ne odustajući od planova podjele (rasijecanja) Sarajeva, agresor u jesen ’92. godine poduzima ofanzivu na pravcu Ilidža – Hrasnica, Ilidža – Otes – Stup, zatim Rajlovac – Stup s ciljem ovladavanja Otesom i Stupom, te izlaskom na Stupsku petlju, kako bi stvorio uslove za nesmetano napredovanje prema centru grada. Za ovu ofanzivu agresor je, pored pješadijskih, upotrijebio i oklopno-mehanizovane jedinice. U ovoj ofanzivi agresor je uspio ovladati Otesom i dijelovima Stupa, ali su u kontraudaru na sjeverozapadnom dijelu bojišta snage branilaca oslobodile brdo Žuč. Od početka do polovine decembra 1992. godine oslobođen je ovaj objekat i ovladano gredom izuzetno taktičkog značaja: Sokolje – Vis – Golo brdo – Kota 850 i 830 – Mujkića brdo.

[64] *Prva linija*, br. 21., februar 1995., str. 8.

4.3. AGRESORSKO PRILAGOĐAVANJE OPSADE SARAJEVA S OBZIROM NA DJELOVANJE SNAGA ODBRANE U PERIODU 1992.–1995.

Tokom 1992. godine, pored uspjeha na frontu snage odbrane bilježe značajne uspjehe i na planu organizacije i ustroja. Sve borbene grupe Patriotske lige, Zelenih beretki, MUP-a i dr., odlukom Predsjedništva[65] do 15.4.1992. godine trebale su ući u sastav TO. U tom smislu, 15.4.1992. godine, Gradski štab TO preimenovan je u Regionalni štab TO, unutar kojeg su formirane brigade i odredi. U daljem nastavku ustrojavanja, odlukom Predsjedništva od 04.07.1992. i Naredbom ŠVK od 18.8. iste godine, formiran je 1. korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine. Ustvari, 1. korpus je formiran preimenovanjem Regionalnog štaba TO. Sve aktivnosti snaga odbrane provodile su se u krajnje nepovoljnim okolnostima, u hodu, u borbi, pri minimalnim količinama sredstava. TO grada Sarajeva prvih dana rata imala je popunu 60% u ljudstvu i oko 3% u naoružanju.[66] Naime, agresor je svim sredstvima, a prije svega masovnim artiljerijskim i snajperskim dejstvima želio paralisati sve aktivnosti snaga odbrane Sarajeva. Posebno se željela osujetiti organizacija odbrane.[67]

Organizacija odbrane, pored vojnih aspekata, obuhvata i organizaciju života i rada i civilnih struktura grada Sarajeva, jer su se sve aktivnosti snaga odbrane realizirale osloncem na narod. U suštini, odbrana grada Sarajeva, od aprila 1992. do kraja novembra 1995., prošla je kroz više faza, koje se, uglavnom, poklapaju sa fazama razvoja Armije Republike Bosne i Hercegovine:[68]

– faza organizacije i ustroja obuhvata 1992. godinu, odnosno period formiranja brigada, operativnih grupa i 1. korpusa;

– faza unutrašnje konsolidacije i jačanja sistema RIK-a u 1993. godine;

– faza preformiranja radi lakšeg rukovođenja, komandovanja i

[65] Radi se o Odluci Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine o uključivanju svih borbenih grupa u sastav TO Bosne i Hercegovine. Odluka br. 01-011-306/92 od 09.04.1992. g.

[66] **Efendić, Hasan**, KO JE BRANIO BOSNU, Udruženje građana plemićkog porijekla, Sarajevo, 1999., strana 162.

[67] Pišući o situaciji u Bosni, general Vasiljević, šef KOS JNA, izjavio je da je težište KOS bilo da spriječi stvaranje, kako on kaže, *paravojnih formacija*, dakle da spriječi organizaciju odbrane. *Oružje nije važno, organizacija je važna*.

[68] *Prva linija*, br. 66, Sarajevo 1999., str. 13 (Intervju, general Rasim Delić).

preuzimanja inicijative, što se ogledalo u formiranju divizija i manevarskih brigada tokom 1994. godine;

– faza organizacije, operativnog planiranja i izvođenja operacija strateškog i operativnog značaja, što se krajem 1994. i tokom 1995. godine ogledalo u izvođenju operacije za oslobađanje Trnova radi povezivanja sa slobodnim teritorijama u dolini Drine, završnih operacija deblokade Sarajeva, oslobađanja Vozuće sa okolinom, oslobađanja više gradova u Bosanskoj Krajini...

Dakle, sve aktivnosti su se odvijale kontinuiranim izvođenjem borbenih djejstava, uz organizacijsko usavršavanje jedinica i komandi Armije RBiH. Zato ima mišljenja da razvoj Armije Republike Bosne i Hercegovine ima sličnosti sa razvojem partizanskih jedinica u Bosni i Hercegovini tokom Drugog svjetskog rata, od 1941.–1945. godine.

Organizacija ustroj i profiliranje snaga odbrane u 1992. godini podrazumijevalo je uređenje i utvrđivanje prednjeg kraja odbrane. Tako je agresor onemogućen u težnjama da podijeli i osvoji grad Sarajevo, iako su se njegove aktivnosti u tom cilju kontinuirano odvijale. Shodno narastanju jedinica odbrane, dostignutom stepenu organizacije,[69] snage odbrane Sarajeva, odnosno jedinice i komande 1. korpusa su svoja djejstva usmjerile izvan grada. Poduzimane su mjere s ciljem neometanog izvođenja jedinica iz okruženog grada na prostor oko Sarajeva. U okviru tih aktivnosti izgrađen je tunel ispod piste Sarajevskog aerodroma.

U pokušajima da 1992. godine podijeli (rasiječe) i osvoji Sarajevo, agresor je pretrpio velike gubitke, ali ga ni gubici nisu odvratili da nastavi napade prema gradu, kako bi realizirao svoj strateški cilj, osvajanje Sarajeva. Naprotiv, tokom 1993. godine agresor je intenzivirao ofanzivna djejstva, kako na unutrašnjem, tako i na vanjskom prstenu oko Sarajeva. Bio je odlučan i uporan da konačno realizuje postavljene ciljeve: da podijeli i osvoji grad. U svojim ofanzivama prema gradu odabrao je pravce za koje je cijenio da su najpogodniji za konačno osvajanje Sarajeva. Naime, agresor je u ljeto 1993. godine izvršio napad na plato Igmana i Bjelašnice, s ciljem produbljivanja blokade Sarajeva, presijecanjem komunikacije Mostar – Sarajevo, u rejonu Ivan sedla. Istovremeno, agresor je izvršio i napad na plato objekta Žuč, s namjerom ovladavanja ovim platoom, izbijanja na

[69] Stvaranje manevarskih brigada i divizija osiguralo je relaciju značajnih operacija na vanjskom prstenu opsade.

brdo Hum i nastavak djejstava u pravcu Pofalića i Vraca, čime bi se spojio sa svojim snagama u rejonu Lukavice, te putem preko Trebevića povezao sa svojim snagama na prostrima Jahorine i Romanije.

U ovim djejstvima agresor je angažovao vrlo jake snage Vojske RS-a i manevarske specijalne snage dovedene sa prostora Srbije i Crne Gore. U to vrijeme, 1993. godine, rasplamsala su se ratna djejstva između Armije RBiH i HV (HVO), što je srbijansko-crnogorskom agresoru nudulo veće šanse za uspjeh.

Naravno, u vrijeme izvođenja ofanziva agresor je intenzivirao i djejstva po samom gradu.[70]

I u ovim djejstvima agresor je zaustavljen i pretrpio je velike gubitke u živoj sili i borbenoj tehnici. Zato agresor očajnički preduzima još jedan pokušaj na podijeli i osvoji Sarajevo. Naime, u decembru 1993. godine ponovo napada Sarajevo prema Žuči, s ciljem da ovlada tim dominantnim objetom, a zatim da nastavi djejstva prema Pofalićima i Vracama.[71] Zbog evidentnih nauspjeha i gubitaka u prethodnom periodu, agresor poduzima odmazdu nad civilnim stanovništvom,[72] vršeći intenzivno i neselektivno granatiranja civilnog stanovništva. Zbog pomenutih neuspjeha, a uvažavajući činjenicu da su snage odbrane dostigle zavidan nivo organizacije i ustroja, te da su stepen naoružanosti značajno podigle, agresor je gubio borbenu inicijativu, te je prinuđen da odgovara na borbene inicijative od strane snaga 1. korpusa iz okruženog Sarajeva i sa prostora izvan okruženog grada.

Dakle, agresor se suočio s činjenicom da je njegova superiornost u naoružanju sve manje bila presudna. Da bi sačuvao dostignute pozicije, agresor je, što se branilaca tiče, morao odgovoriti na pitanja organizacije, vitalnosti, patriotske opredijeljenosti (visok moral), naoružanosti i uvježbanosti. Morao je odgovoriti na djejstva branilaca na spoljnjem prstenu opsade: plato Bjelašnice i Igmana, te plato Crnorječke visoravni.

Naravno, i agresor pokušava vršiti izvjesne reorganizacije vlastitih redova, ali se kao limitirajući faktor nameću problemi:

– dodatne mobilizacije ljudstva;

---

[70] *Grad je uz improvizovane raketne sisteme napadan tokom cijelog jula 1993. godine i različitim bojnim otrovima... Nemoguće je ustanoviti tačan broj granata ispaljenih na grad..., samo na plato Žuči je ispalio oko 60.000 najrazornijih projektila.* "*Prva linija*" br. 21., februar 1995., str. 9.

[71] Za potrebe ove ofanzive u Vogošći je agresor formirao operativnu grupu i stacionirao u ovom gradu čitav niz specijalnih jedinica. Cilj mu je bio povratiti izgubljenu gredu Sokolje – Mijatovića strana – VIS – Golo brdo – kota 850.

[72] Kao odmazdu za vlastite neuspjehe agresor je poduzeo jaka granatiranja grada, pri čemu je ubio veliki broj civila.

– sve veći broj dezerterstva;

– nedostatak ljudstva;

– sve veće potrebe za kontrolom okupirane teritorije, zbog straha *od upada jedinica Armije Republike Bosne i Hercegovine*;

– sve manji broj dobrovoljaca iz Srbije i Crne Gore;

– izrazitih teškoća prilikom dovođenja jedinica iz Srbije i Crne Gore, jer se u tom pogledu odbijala poslušnost u agresorskim redovima.

Zbog navedenih razloga, a da bi odgovorili na poteze branilaca, dolazilo je do sve težeg predislociranja jedinica, što je za posljedicu imalo značajan pad agresorskog morala.[73]

Što se tiče stanja na unutrašnjem prstenu opsade, u suštini se nisu stvari značajno mijenjale. Naime, nedostatak ljudstva diktirao je taktiku.[74] I dalje je nastavljeno agresorsko djejstvo po civilnom stanovništvu. Agresor je dodatno utvrđivao svoje položaje uz masovno zaprečavanje ispred svog prednjeg kraja. Bio je prisiljen da u rejonima između unutrašnjeg i vanjskog prstena opsade, iza prednjeg kraja, drži u rezervi specijalne jedinice za brzu interveniciju prema jedinicama Armije RBiH, koje su ispoljavale borbenu inicijativu radi poboljšavanja svog taktičkog položaja i deblokade grada. Kompenzaciju vlastitih neuspjeha na frontu agresor je tražio u iznurivanju građana Sarajeva suspendovanjem humanitarne pomoći, reduciranjem dotoka vode, električne energije i plina. Naravno, tako je pokušavao od legalnih organa vlasti RBiH iznuditi političke ustupke i prinuditi ih da se jedinicama Armije Republike Bosne i Hercegovine naredi obustava djejstava. Što je više odmicalo vrijeme, sve je očiglednije bilo da jedinice agresora *gube snagu*, da sve teže odgovaraju na borbene inicijative branilaca, što je značilo da će prihvatiti formulu mirovnog sporazuma, sa više ustupaka snagama branilaca, posebno u pogledu konačnog priznanja države BiH, njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Prijetila im je mogućnost da u oslobodilačkim operacijama Armije RBiH izgube teritoriju koju su okupirali. Stoga su intenzivirali političke aktivnosti i sve se više oslanjali na UNPROFOR i druge segmente međunarodne zajednice.

[73] Nedostatak žive sile također je diktirao taktiku VRS, odnosno prisiljavao je na duge opsade gradova... VRS nije imala dovoljan broj uvježbanih topničkih posada pa je morala ljudstvo seljakati amo-tamo s položaja na položaj.

[74] Jedinice VRS bi se, jednostavno, raspale s neznačajnim otporom, kada bi ih neprijatelj u napredovanju stavio u operativnu nedoumicu.

U tom smislu isprovocirali su ultimatum NATO da povuku artiljeriju na 20 km od grada, čime su postigli da i jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine u tom pojasu ne smiju djelovati. Tako su postigli da se snage međunarodne zajednice uključe u opsadu, odnosno da praktično štite njihove dostignute linije. Opsada Sarajeva je time cementirana, a Sarajevo postalo talac međunarodne zajednice.[75]

4.4. AGRESORSKO PRILAGOĐAVANJE OPSADE SARAJEVA S OBZIROM NA PONAŠANJE I UTJECAJE MEĐUNARODNE ZAJEDNICE U PERIODU 1992.–1995.

Odnos međunarodne zajednice prema Sarajevu ne može se posmatrati izdvojeno u odnosu na Bosnu i Hercegovinu. Naime, Bosna i Hercegovina, a posebno Sarajevo, stavljeni su u opsadu od strane JNA pod patronatom međunarodne zajednice. To je u kontekstu činjenice da je *Plan za mirovne operacije u Hrvatskoj* bio segment plana međunarodne zajednice za rješenje krize u Jugoslaviji, čime je predviđeno predislociranje JNA iz Hrvatske. Dakle, JNA je pod okriljem međunarodne zajednice, veliki dio svojih jedinica, ratne opreme i borbene tehnike sa prostora Hrvatske i Slovenije rasporedila u Bosni i Hercegovini, a posebno Sarajevu. Na ovaj način kriza je dobila samo novu formu. Obeshrabrujuća je bila činjenica da u Bosnu i Hercegovinu nisu došli *plavi šljemovi* već samo *posmatrački timovi*. Stav međunarodne zajednice prema Sarajevu u 1992. godini bio je nedefiniran. Najveći dio *velikih* zemalja odnosio se prema Bosni i Hercegovini i Sarajevu u skladu sa svojim ciljevima.

Taj odnos i ponašanje na terenu može se definisati kao mlako, posmatračko, deklarativno, neefikasno i uglavnom pristrasno. Glavni razlog ovakvog odnosa i ponašanja proističe iz činjenice da u slučaju Bosne i Hercegovine i rata protiv Bosne i Hercegovine, najčešće nije bilo onoga što se može nazvati međunarodna zajednica. Na djelu je bio skup različitih, često suprotstavljenih interesa, koji su se ponašali na način kojim

[75] Opsadom Sarajeva željela se slomiti država i njen integritet. Sarajevo danas (14. decembra 1994.) ostaje talac ne samo agresora već i međunarodne zajednice. Rezolucijama UN i ultimatumom NATO-a onemogućeno je bilo kakvo djelovanje na oslobađanju grada. Svaki takav pokušaj tumači se kao napad na zaštićenu zonu.

su ostavljali sumnju da su saveznici agresora. Međunaroda zajednica je u odnosu na ratna stradanja u BiH djelovala sporo i birokratski, često prihvatajući propagandne teze agresora da je u BiH na sceni građanski rat a ne agresija.

Dakle, cijela 1992. godina protekla je u pasivnosti međunarodne zajednice, što je apsolutno išlo naruku JNA da izvrši okupaciju i opsadu Sarajeva. Vijeće sigurnosti UN-a je donosilo rezolucije o ratnim dešavanjima u BiH, a vojne snage UN-a, angažirane u BiH, dobile mandat neutralnog posmatrača, bez mandata da upotrebom borbenih efektiva zaštiti ugroženo stanovništvo. Naravno, sve slabosti međunarodne zajednice i UNPROFOR-a, koji je trebao realizirati odluke na terenu bile su poznate agresoru. Zato mu je UNPROFOR kao takav dobrodošao i sve svoje aktivnosti je podesio prema njegovoj nemoći, pa nikad nije poštovao donesene rezolucije niti obaveze iz potpisanih prekida oružanih neprijateljstava. Međutim, ne smije se ispustiti iz vida da su predstavnici međunarodne zajednice u Sarajevu bili impresionirani naoružanjem i položajima VRS, te da su ih se u tom smislu i bojali.

I tokom 1993. godine UN su donosile rezolucije, a agresorske snage su nastavljale sa izvršavanjem najtežih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocid. Sve rezolucije, donesene nakon Rezolucije 836 od 04.06.1993., definiraju, upućuju ili potvrđuju sigurnosne zone, implementaciju odluka i potrebu zračne podrške. Međutim, komandanti snaga UN-a na terenu vješto su izbjegavali njihovu realizaciju, pa se, između ostalog, moglo zaključiti da u korist agresora osiguravaju dugotrajnost rata, kako bi se ostvarili monstruozni planovi uništenja države BiH, posebno bošnjačkog naroda.

Komandanti snaga na terenu, uz očigledne instrukcije iz vlastitih država, na sve moguće načine nastoje u vojničkom smislu imobilizirati svaku implementaciju donesenih rezolucija. Što se srpske strane tiče, imobilizacija UNPROFOR-a je dobrodošla, pa su na tom planu *dali puni doprinos*. Naime, Vojska RS-a je trebala UNPROFOR koji neće predstavljati nikakvu prepreku. Naravno, za vojničku imobilizaciju bile su potrebne i političke pretpostavke. U tom smislu, na različitim nivoima sve do nivoa predsjednika SRJ, održavani su razni sastanci i postizani određeni dogovori i sporazumi.

Pored podrške od visokih dužnosnika UN-a, kao i od vlada pojedinih zemalja, beogradski, agresorski režim, imao je razvijenu vlastitu mrežu u

svim bitnim svjetskim centrima i u blizini krugova koji su odlučivali. Te osobe su izvještavale direknto Karadžića ili Krajišnika o stavovima UN-a i o stavovima vlada pojedinih zemalja, te o potezima koje planiraju poduzeti. Shodno tome, predlagali su šta treba poduzeti na terenu, kako bi se pariralo ili podesilo prema djelovanju snaga međunarodne zajednice.[76]

S druge strane, i pored izuzetno komplikovanog sistema komandovanja i kontrole unutar snaga međunarodne zajednice, inaugurisan je i takozvani *dupli ključ*.

Naravno, i komandanti UNPROFOR-a su se ponašali u duhu rečenog. Često su napominjali da im posao nije nametanje mira uz pomoć sile ili *mi nismo ovdje da štitimo ili branimo bilo što drugo osim nas samih i naših konvoja*.

Pored izjava vojnih komandanata o pokušaju međunarodne zajednice, ilustrativno govore i izjave ključnih političara koji su odlučivali o BiH i Sarajevu u presudnim periodima, posebno 1993., poput izjave Dejvida Ovena: *Sarajevo nije u blokadi već u vojnom okruženju*[77]*,* te *da ne treba dijeliti središte Sarajeva, nego se posebno usmjeriti na probleme sa većinskim srpskim stanovništvom. Općina Ilidža ima srpsku većinu i ona je vjekovno bila srpska zemlja*.[78]

Ovakva situacija je trajala svo vrijeme ofanzivnih djelovanja Vojske RS u cilju definitivnog hermetiziranja opsade,[79]dakle veći dio 1993. godine. Za ovaj period karakteristično je snažnije uključenje SAD u rješavanje bosanske krize i pitanje opsade Sarajeva. Naime, augusta 1993. godine SAD traže prekid opsade Sarajeva, proglašavajući Bosnu i Hercegovinu nacionalnim interesom SAD.[80] Uključivanje SAD u *bosansku krizu* koincidira sa zaustavljanjem ili, bolje rečeno, slamanjem agresorskih ofanziva, očiglednim slabljenjem agresora, te preuzimanjem inicijative od strane ARBiH. Preuzimanjem inicijative od strane ARBiH 1994. godine situacija se razvija paralelno u dva pravca: agresor intenzivira granatiranja

[76] Razgovore zabilježio E.I. Postoje transkripti traka: Q-23A, Q-23B, Q-26A, Q-26B.

[77] **Begić, Kasim**, BOSNA I HERCEGOVINA OD VENSOVE MISIJE DO DEJTONSKOG SPORAZUMA, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997., str. 128.

[78] **Isto,** str. 132–133.

[79] Radi se o ofanzivnim dejstvima neprijatelja, u ljeto 1993. godine, na plato Igmana i Bjelašnice, s ciljem produbljivanja taktičke dubine blokade Sarajeva, njenog hermetičkog zatvaranja presijecanjem komunikacije Konjic – Igman u rejonu Ivan-sedla. Agresor je istovremeno napao plato Žuči pravcima Rajlovac – Žuč i Vogošća – Žuč, s ciljem produžavanja napada pravcem Žuč – Pofalići – Vraca i presijecanja Sarajeva.

[80] Oslobođenje, 13.08.1993.

Sarajeva, a međunarodna zajednica intenzivira napore na *rješavanju krize*. Aktivnost agresora i aktivnosti međunarodne zajednice bitno koincidiraju. Agresor je, prije svega, želio isprovocirati međunarodnu zajednicu da ubrza rješenje. U tom smislu koristio je metode:

– provociranje i maltretiranje pripadnika UNPROFOR-a;

– blokada konvoja, vojnih i humanitarnih, te oduzimanje MTS-a i opreme;

– blokiranje aerodroma, djejstvom po istom ili u neposrednoj blizini;

– zarobljavanje pripadnika UN snaga;

– ucjena;

– uvlačenje u šverc pojedinih kontingenata ili njihovih pripadnika;

– instaliranje vlastitih ljudi u redove UN snaga[81]...

Kao neposredan povod prve konkretne reakcije međunarodne zajednice, iskazane kroz NATO savez, iskorišteno je granatiranje pijace *Markale* 05.02.1994. godine. Naime, nakon ovog čina NATO je 09.02. 1994. godine dao ultimatum Vojsci RS-a da povuče svo teško naoružanje oko Sarajeva na dubini od 20 kilometara. Na ovaj način situacija oko Sarajeva je zaleđena. Sarajevo je, defakto, postalo talac i međunarodne zajednice.

Uvažavajući naprijed rečeno, agresoru je potpuno odgovarao ultimatum NATO-a. Koliko je Vojska RS-a ispoštovala ultimatum vidljivo je iz činjenica da su od oko 600 oruđa raznih kalibara, raspoređenih oko Sarajeva, pod kontrolu UNPROFOR-a stavljena tek 292 komada.

Ultimatum NATO-a, kao vojnu mjeru, pratile su i intenzivne političke aktivnosti, u smislu inaugurisanja *Kontakt-grupe*[82] Planovi *Kontakt grupe* alimentiraju agresora i defakto su na fonu podjele Bosne

[81] VRS, odnosno njena KOS-a, već od samog početka rata i pojave predstavnika MZ u BiH, nastojala je da instalira svoje ljude, bilo kao prevodioce ili na neku drugu dužnost u snage UN-a. Pored toga, jedan broj pripadnika JNA početkom 1991. *napustio* je istu i otišao u francusku legiju, da bi se 1993. i poslije pojavljivali u sastavu francuskih kontingenata. Tvrdnja se bazira na primjerima iz susreta sa tim licima, na zvaničnim sastancima. Naravno, uvijek pod *lažnim* imenom. Naročito su predstavnici obavještajnih organa i komandanti bili u prilici da se u to uvjere više puta.

[82] Ustanovljena s ciljem da postigne sporazum između čelnika Federacije Bosne i Hercegovine i entiteta Republika Srpska na principima: Bosna i Hercegovina kao jedna država s dva entiteta, čije odnose će urediti *usaglašeni ustav*. Sačinjavale su je zemlje: SAD, Britanija, Rusija, Njemačka i Francuska. Kontakt grupa svoj prvi sastanak održava 26. aprila 1994. godine.

i Hercegovine po principu 51%:49%. Naime, predlaže se formiranje dva entiteta: bošnjačko-hrvatskog[83] i srpskog entiteta.

Pored ovog, kao mjere izvjesnog olakšavanja opsade uvode se takozvani. *plavi putevi*:[84] preko Igmana, Sarajevskog aerodroma i putem Sarajevo – Kiseljak. Otvaranje ovih puteva, u ovom periodu, defakto je stvoreno još nekoliko dodatnih neuralgičnih tačaka, kojima je agresoru data mogućnost da dodatno ucjenjuje kako Sarajevo, tako i snage međunarodne zajednice. Dakle, cijela 1994. godina protekla je u znaku traženja mirovnog rješenja. Značajno je napomenuti da se to dešavalo u vrijeme inicijative Armije Republike Bosne i Hercegovine na vanjskom prstenu opsade Sarajeva, te da je stanje na unutrašnjem prstenu bilo zaleđeno, u smislu zabrane svih djejstava u krugu 20 kilometara. Komandanti UNPROFOR-a u ovom periodu sve su se više počeli baviti diplomatskim a manje komandnim dužnostima.

Tako su težište svog djelovanja stavili na susrete i sastanke sa vojnim i političkim zvaničnicima Armije Republike Bosne i Hercegovine i države Bosne i Hercegovine. Ti sastanci najčešće su utjecaji da se okončaju djejstva i da se prihvate uslovi UN-a. Radilo se, očigledno, o zloupotrebi činjenice da je Bosni i Hercegovini i Sarajevu potreban bolji UNPROFOR, te su predstavnici legalnih vlasti BiH u kontaktima sa predstavnicima UNPROFOR-a bili maksimalno kooperativni, dok se agresorska strana prema UNPROFOR-u ponašala oholo, ucjenjivački i ignorantski. Predstavnici UNPROFOR-a su smatrali da će predstavnici legalnih vlasti RBiH svojom kooperativnošću popuštati pred njihovim zahtjevima, koji su u nekim slučajevima bili u korist agresora. Kad god su došli u situaciju da moraju odgovoriti na ucjene Vojske RS-a, predstavnici UNPROFOR-a su vršili pritisak na Armiju Republike Bosne i Hercegovine da njeni predstavnici popuste.[85] Naravno, Vojska RS-a je dobro znala iskoristiti takvo ponašanje vojnih i drugih predstavnika međunarodne zajednice.

---

[83] 26. februara 1994. godine, pod okriljem SAD započeli su pregovori o stvaranju Federacije Bosne i Hercegovine, kao jedinice na dijelu Bosne i Hercegovine s bošnjačkom i hrvatskom većinom. Dana 18. marta 1994. potpisan je sporazum o stvaranju Federacije. Sporazum je potpisan u Vašingtonu, i njime je okončan rat HVO i HV protiv Armije Bosne i Hercegovine.

[84] *Plavi putevi* inaugurisani su kao mjera značajnijeg *olabavljivanja* opsade i kao putevi sigurni za dostavljanje humanitarne pomoći i jednostavnijeg, slobodnijeg izlaska i ulaska u grad. Međutim, često su služili agresoru da dodatno može ucjenjivati grad i vlasti Bosne i Hercegovine.

[85] Svjedok navedenih izjava i konstatacija Milišić Munib Barba, u to vrijeme pomoćnik komandanta Korpusa za obavještajne poslove.

Vojska RS-a je također koristila činjenicu da su u ključnim rejonima opsade Sarajeva raspoređeni kontingenti UNPROFOR iz njoj naklonjenih zemalja.[86]

S obzirom da Vojska RS-a, kako je i naprijed naglašeno, nije poštovala ni rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a, ni primirja, ni preporuke međunarodne zajednice, te nije prihvatila ni plan *Kontakt-grupe,* i dalje je nastavila djejstva artiljerijom i snajperima po Sarajevu. Sarajevo je, kao simbol stradanja u očima međunarodne zajednice, i dalje ostalo glavni cilj agresora u smislu najjednostavnijeg i najefikasnijeg provociranja međunarodne zajednice i NATO-a. Stoga je agresorska strana dodatno *gušila Sarajevo*, kako bi pokazala da je ona pravi *vlasnik ključeva rata i mira u Bosni i Hercegovini.*

Gušenje Sarajeva sastojalo se u prekidu plavih puteva, prekidu zračnog prometa i, na kraju, otimanjem oružja ispod kontrole UNPROFOR-a.[87] Željelo se što prije doći do cilja koji je bio priznavanje rezultata agresije u smislu stvaranja srpske države u Bosni i Hercegovini i zadržavanja srpskog dijela Sarajeva. Prilagođavanje Vojske RS-a djelovanju međunarodne zajednice, a uvažavajući situaciju na terenu, ispravnije bi bilo reći da se međunarodna zajednica, a posebno njeni predstavnici na terenu i pojedine njene članice, prilagođavala djelovanju i planovima Vojske RS-a.[88]

Način na koji je reagovala međunarodna zajednica, a posebno njena tromost, zorno govori u tom pravcu. Jedino tako se mogu protumačiti opstrukcije u samom radu Kontakt-grupe, neprincipijelnosti i na kraju suspendovanje inicijative o ukidanju embarga na uvoz naoružanja Armije Republike Bosne i Hercegovine,[89] te odbijanja mogućnosti zračnih udara.

---

[86] Naročita pogodnost za agresora bila je raspoređivanje kontingenata iz njemu *prijateljskih zemalja*. U tom smislu, Rusi su bili raspoređeni na Grbavici a Francuzi na Skenderiji i Aerodromu.

[87] VRS je preuzela tri tačke sa teškim naoružanjem, koje su se nalazile pod kontrolom UNPROFOR-a, čak je i otela deset tenkova i deset transportera od samog UNPROFOR-a.

[88] Međunarodna zajednica u Bosni i Hercegovini, a posebno neke njene članice, forsirala je *koncept čuvanja mira* umjesto koncepta uspostave mira. Unutar Kontakt-grupe česti su bili nesporazumi: kad SAD glasaju za ukidanje embarga, Rusi (sutradan) glasaju za ukidanje sankcija Jugoslaviji. Poseban problem u radu Kontakt-grupe pričinjavalo je neprincipijelno ponašanje Engleske.

[89] Poslije dužeg lobiranja, 12.5.1994. godine Senat SAD glasa za ukidanje embarga na naoružavanje Bosni i Hercegovini. U skladu sa odlukom Senata SAD, američka vlast 11.11.1994. objavljuje da ubuduće neće sudjelovati u nadziranju zabrane na uvoz naoružanja za Bosnu i Hercegovinu. 26. jula 1995. SAD glasaju za jednostrano ukidanje embarga, a Predstavnički dom kongresa 01. augusta također glasa za jednostrano ukidanje embarga. Međutim, partneri SAD u Kontakt-grupi se *bune*, naročito Engleska i Rusija. Ruski parlament donosi zakon (12.08.), kojim jednostrano ukida sankcije SRJ. Stoga je američki predsjednik Klinton, vetom, odbio ukinuti embargo.

Vojska RS-a to koristi i intenzivira djejstva po zaštićenoj zoni Sarajeva. Djejstva Vojske RS-a su bila u kontekstu sve izraženijeg slabljenja vlastitih redova,[90] uspjeha Armije Republike Bosne i Hercegovine na vanjskom prstenu i na drugim bojištima širom Bosne i Hercegovine, te želje Vojske RS-a da čim prije legalizira dostignuti tok agresije. Stoga je po svaku cijenu željela u potpunosti involvirati NATO u *bosansku krizu*. Intenzivna djejstva Vojske RS-a sa velikim žrtvama isprovocirali su NATO da zaprijeti zračnim udarima.[91]

Vojska RS-a na ovu prijetnju je odgovorila blokadom i hapšenjem pripadnika UN snaga,[92] očekujući da NATO zbog toga neće djelovati i uzdajući se u *kooperativnost* komandanta UN snaga na terenu,[93] te u djejstvo *duplog ključa*. Odgovarajući na ovoj korak Vojske RS-a, NATO donosi odluku o formiranju, a nakon toga i upućivanju u Bosnu i Hercegovinu snaga za brze reakcije (RRF).[94] Upućivanje i razmještaj RRF u Bosni i Hercegovini pratili su razni vidovi opstrukcije, stoga je taj proces trajao oko tri mjeseca.[95] Vojska RS-a je pritom i dalje djstvovala nesmanjenom žestinom po zaštićenoj zoni, ne birajući ciljeve.

Nastavak djejstava Vojske RS-a, hapšenje pripadnika UN snaga te opstruiranje slanja i razmještanja RRF doveli su do odluke NATO-a da

[90] Milošević je prihvatio plan *Kontakt-grupe* već 13.7.1994., dok *vlast sa Pala* odbija prihvatiti plan. Stoga SRJ uvodi sankcije protiv iste. Sankcije se značajno reflektuju na logističko obezbjeđenje VRS, osjeća se nedostatak kako municije, rezervnih dijelova za naoružanje i opremu, tako i prehrambenih artikala. Naravno, pomoć u živoj sili je reducirana. Sve ovo ima značajan uticaj na borbenu spremnost VRS.

[91] Zbog intenzivnog djejstva artiljerije sa položaja VRS po Sarajevu i velikog broja žrtava, SAD su 09. maja 1995. uputile zvaničan zahtjev za korištenje zračnih udara NATO saveza. VRS je nastavila djejstva, pa je NATO 25. maja izveo zračne udare na skladišta municije u blizini Pala.

[92] Kao odgovor na NATO udare, VRS hapsi oko *350 pripadnika UN snaga i vezuje ili za mostove i slične objekte.* (Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.–1995., Zagreb – Sarajevo 1999., str. 397)

[93] Nakon hapšenja pripadnika UN snaga, komandant istih reagovao je tvrdnjom da oni *nisu taoci, ali im je ograničeno kretanje*. "*Prva linija*" br. 21 februar 1995., str. 15.

[94] Na sastanku *Kontakt-grupe* u Hagu 30. maja istaknut je prijedlog za stvaranje *snaga za brzo djelovanje*. Već 03.06.1995. godine, na sastanku ministara obrane EU i NATO u Parizu, donesena je odluka o stvaranju *snaga za brzo reakcije – RRF*, sa zadatkom rušenja opsade Sarajeva, uspostave zone od 20 km oko Sarajeva, osiguranja zona u istočnoj Bosni, podrške i zaštite UNPROFOR-a te njegovo pregrupisavanje. Ove ciljeve je 04. jula 1995. godine na preskonferenciji saopštio potparol UN-a.

[95] Stvaranje i upućivanje RRF na teren izazvalo je različite reakcije. Legalna vlada u Sarajevu pozdravila je ovaj korak, Srbi (VRS) su nepovoljno ocijenili stanje RRF, tvrdeći da će taj korak *dodatno rasplamsati rat, vlast HVO* uskratila je dozvolu za prolazak i razmještaj snaga RRF *dok se ne razjasni njihov mandat.* Zato je više od polovine snaga RRF zbog opstrukcije Hrvatske i HVO zadržano u Pločama. Reagovalo je VSUN, pa je 19.8. naloženo Hrvatskoj da dopuste prolaz i razmještaj RRF, formiranih prije više od dva mjeseca.

pod kodnim nazivom NOĆNI LET, preduzme zračne udare po snagama agresora. Odlučnost NATO-a da djeluje u Bosni i Hercegovini bila je isprovocirana, ali je proizilazila i iz spoznaje da je nagrižen kredibilitet i autoritet ove vojne alijanse, te da to može pogubno djelovati na jedinstvo, a time i na vojnu moć sila Zapada. NATO udari su bili i griža savjesti pred svjetskim javnim mnijenjem.[96] U početku kampanje zračnih udara vršena je selekcija ciljeva, a nakon trodnevnog djelovanja NATO aviona, definisana su tri zahtjeva prema Vojsci RS-a od strane NATO:[97]

– uklanjanje artiljerije na daljinu od 20 km;

– prestanak granatiranja civila;

– obustava svih borbenih dejstava.

Ovim zahtjevima treba dodati i ranije postavljene: prekid ometanja rada Sarajevskog aerodroma i osiguranje kretanja *plavim putevima*. S obzirom da Vojska RS-a nije ispoštovala traženo, operacija NATO snaga je nastavljena. Vojska RS-a je u potpunosti postigla ono čemu je težila: NATO je potpuno involviran u rješenje krize; operacije Armije Republike Bosne i Hercegovine su zaustavljene; legalizirani su produkti agresije i genocida; inaugurisana je RS.

4.5. AGRESORSKI NEUSPJESI U OPSADI SARAJEVA I POKUŠAJI KOMPENZACIJE NEUSPJEHA

O neuspjesima agresora treba zaključivati naspram poznatih ciljeva agresije. Približavanje tim ciljevima spada u uspjehe, a odmaknutost od tih ciljeva spada u područje agresorskih neuspjeha. Agresor je imao cilj da ne bude države BiH, što je podrazumijevalo uništavanje političkog identiteta i državotvornosti Bošnjaka kao naroda. Međutim, rat je završen a agresor nije ostvario te ciljeve, jer BiH kao država i dalje postoji, a postoji i politički organiziran i državotvoran bošnjački narod. Međutim, iz te konstatacije se ne može izvesti zaključak da agresor nije imao nikakvih rezultata. O rezultatima agresije treba zaključivati naspram činjenica o narušenom i manjem kapacitetu države BiH da gradi efikasne institucije koje mogu

[96] **Luković, Vasilije**, BEZBJEDNOST I ODBRANA DEMOKRATSKOG DRUŠTVA, Mašinski fakultet, Sarajevo 1999., str. 102.

[97] Deklarisanje ovih zahtjeva od strane NATO prema VRS, u suštini pokazuje da VRS iste zahtjeve, upućivane i ranije, nije poštovala. Treći zahtjev *obustava svih b/d*, u principu, puno više se odnosio na ARBiH.

garanitirati prosperitet, mir i sigurnost građanima i narodima u BiH. Taj kapacitet je umanjen, što predstavlja rezultat agresije na državu BiH. Znači, rezultate agresije treba sagledavati u kontekstu sljedećeih ciljeva agresije u odnosu na grad Sarajevo:

– Sarajevo je *srpski grad*: većina zemlje je srpska, kroz historiju je bilo srpsko.

– *Srpsko Sarajevo* treba da bude glavni grad *Srpske Bosne i Hercegovine*, koja bi bila u novoj Jugoslaviji sa Srbijom i Crnom Gorom, tako da Muslimani ostanu u manjem dijelu grada (starom gradu), sa rješenjima koja neće ugroziti poziciju Srba.

– U Sarajevu ubiti sve što *odiše multietničnošću*.

– Ne dozvoliti davanje bilo kakvih elemanata državnosti Bosni i Hercegovini i Sarajevu kao glavnom gradu.

U odnosu na političke ciljeve definirani su vojni, odnosno, planirano je silom realizirati političke ciljeve. U tom smislu, vojni ciljevi mogu se definirati kao:

– Izvršiti okupaciju Sarajeva, blokirati sve vrste komunikacija, staviti grad u potpunu blokadu.

– Stvoriti i inaugurisati obavještajnu mrežu za potrebe svih vrsta obavještajnih i subverzivnih aktivnosti, a sa ciljem pritisaka na Bošnjake, kako bi prihvatili koncept ostanka u Jugoslaviji. Primjenjivani su svi vidovi *strategije niskog intenziteta*.

– Oružanom borbom, brzo i energično izvršiti podjelu grada.

– Presjeći grad linijom Pofalići – Vraca s jedne strane, te izbiti na lijevu obalu Miljacke, s druge strane.

– Onemogućiti organizovanje i jačanje snaga odbrane BiH.

– Rušiti, uništavati i pljačkati privredna, kulturna, vjerska i druga dobra.

– Rušenje i uništavanje kompletne infrastrukture s ciljem izazivanja beznađa, a posebno u dijelovima gdje je pružen otpor i formiran front.

– Stvaranje etnički čistih *srpskih* naselja: protjerivanjem ubijanjem i zastrašivanjem.

Dakle, generalno u konceptu agresije i geniocida bio je plan osvajanja i uništenja Sarajeva i regije u cjelini. U tom smislu, agresija je imala karakter brze okupacije i blokade Sarajeva od strane JNA.

Bez obzira na zastrašujuću vojnu silu, agresor nije uspio porobiti grad.[98]

U nizu neuspjeha iz tog perioda (april – maj 1992.) značajan je poraz agresora u bici za zgradu Predsjedništva, a nakon toga i protjerivanje iz samog grada, čime je razbijen njegov prvobitni koncept.

Slijede pokušaji presijecanja grada pravcem Vogošća – Žuč – Pofalići – Vraca i ponovo poraz u čuvenoj *Pofalićkoj bici*.

Pobjedom snaga branilaca u ovoj bici i ovladavanjem gredom brdo Obad – Hum, branioci su osigurali značajnu taktičku dubinu za manevar vlastitih snaga.

Slijedi oslobađanje grede Orlić – Volujak – Krstac – Arnautka – Sokolje na sjeverozapadu, i Mojmilo – Hrasno brdo na jugu i jugozapadu, te deblokada Dobrinje, čime je unekoliko razbijen (razvučen) prvi prsten opsade Sarajeva. Agresor se, naravno, ne miri sa neuspjesima i početkom jeseni 1992. godine poduzima novu ofanzivu. Cilj ovih ofanzivnih djejstava agresora bio je ovladavanje Otesom i Stupom, te izlazak u rejon Stupske petlje. Koristeći pogodnost terena, oklopno-mehanizovanim sredstvima pokušava napredovati prema gradu. U ofanzivi je agresor imao početni uspjeh: ovladao je Otesom. Snage branilaca su poduzele kontra-djejstva i ovladale platoom brda Žuč i gredom Sokolje – Vis – Golo brdo – kota 850 i kota 830 – Mujkića brdo.

Ovo je bila jedna od značajnijih bitaka, odnosno uspjeha branilaca, a neuspjeha agresora. Radi se o činjenici da je značajno popravljen taktički položaj branilaca, jer je plato Žuči omogućavao kontrolu prilaza gradu iz pravca Rajlovca i Vogošće. Dakle, cijele 1992. godine snage agresora doživljavale su neuspjehe.

Pored uspjeha na frontu, snage branilaca uspijevale su se organizovati i u vojničkom smislu, što je jedan od najznačajnijih neuspjeha agresora, jer nije više *imao posla sa grupama* već sa organizovanom i respektabilnom snagom.

Zbog neuspjeha na unutrašnjem prstenu u smislu presijecanja grada, agresor težište svojih djejstava u 1993. godini prebacuje na vanjski prsten opsade i paralelno poduzima ofanzivu na pravcu Žuč – Pofalići – Vraca.

[98] Samo za porobljavanje Sarajeva generali JNA angažovali su preko 20.000 vojnika, a za svakodnevno držanje blokade oko 15.000. Vatrenu podršku imali su u 600 artiljerijskih oruđa i preko 120 tenkova.

Na oba pravca je zaustavljen.

Ovi neuspjesi agresora time su značajniji što su došli kao rezultat kombinacije vojnog i političkog uspjeha branilaca. Od ovih poraza agresor se oporavljao do decembra 1993. godine, kad poduzima posljednju značajnu ofanzivu s ciljem podjele grada. I ovaj put težište napada izraženo je na pravcu Žuč – Pofalići – Vraca, ali, i pored angažovanja jakih snaga, doživljava neuspjeh.

U narednom periodu, 1994. i 1995. godine, agresor, praktično, nije poduzimao ofanzivna djejstva na unutrašnjem prstenu, sem jednog pokušaja u maju 1995. godine u rejonima Debelog brda i Grdonja.

Pregled značajnijih borbenih djejstava u periodu opsade dat je u Tabeli br. 2.

Tabela 2.:

PREGLED ZNAČAJNIJIH BORBI JEDINICA 1. KORPUSA U VREMENU 1992.–1995.

PREGLED ZNAČAJNIJIH BORBI JEDINICA 1. KORPUSA U VREMENU 1992.–1995. [99]			
God.	**Mjesec**	**Rejon – pravac**	**Napo-mena**
1	2	3	4
1992.	mart	barikade SDS-a (03. mart 1992.)	odbrana
		barikade SDS-a (4. april 1992.) – Vraca Zlatište – Jevrejsko groblje	
	maj – juni	Vrbanja most (6. april 1992.) Zlatište – Aerodromsko naselje	napad
		Fabrika “Pretis” (18. april 1992.)	
		Bistrik – Skenderija – Vrbanja most (Odbrana Predsjedništva 2. i 3. maja 1992.)	odbrana
		Pofalići (15. maj 1992.) (Ilidža 21. maj 1992.)	napad napad napad
	maj – juni	s. Uglješići (Vogošća, s. Ahatovići (Rajlovac) s. D. Kotorac (Ilidža)	
		s. Nahorevo, s. Tihovići	odbrana
	juni	Sarajevo (cijelo područje grada)	napad napad
		Dobrinja – Aerodromsko naselje Mojmilo (deblokada Sarajeva)	napad

[99] **Ajnadžić, Nedžad,** ODBRANA SARAJEVA, Sarajevo 2002., strana 191.

	juli – auvgust	Sarajevo – Poljine – Vogošća	napad
	septembar – oktobar	Sarajevo – Dobrinja – Hrasnica Ilidža – Otes Azići	napad napad
	septembar – oktobar – novembar	Sarajevo (grad)	odbrana
	decembar	Sarajevo – Vogošća – Žuč – Rajlovac	napad
1993.	februar	Dobglodi	odbrana
	mart	Donji Kotorac, Sjenička kosa, Azići	odbrana
	juni – juli	Rogoj – Dobro Polje Jahorina – Trnovo – Igman (01.7. – 14.08.)	napad odbrana
	juni	Vogošća – Žuč	odbrana
	juli, august, septembar	Kruševo – Olovo	odbrana
	novembar	Nišići – Crna Rijeka – Ravne – Zubeta	odbrana
	decembar	Vogošća – Orahov brijeg – Sjenička kosa	odbrana

1994.	**Zabrana izvođenja b/d u krugu od 20 km od Sarajeva**		
	januar	Kruševo – Olovo (14. i 15.)	odbrana
	april, august	Crnoriječka visoravan	napad
	august, septembar, oktobar	Čemerskog planina	napad
	oktobar	Bjelašnica – Treskavica	napad
	novembar	Bjelašnica – Trnovo	napad
1995.	april, april – maj	Treskavica (Čokin toranj – Čevigrad)	napad odbrana
		Kožljen Treskavica (Prašina planina, Preslo, Krajičića klanac, Nikoline stijene	napad napad
	maj – juni	Lupoć	napad odbrana
	maj – juni	Debelo brdo – Grdonj	odbrana
	juni	Bjelašnica – Trnovo (Prežko polje, Ostojići, Kukovi, Umčani, Lučevik)	napad
		Sarajevska operacija (Olovo, Crnoriječka visoravan, Ravni Nabоćić, Ilijaš, Visoko, Hadžići, Bjelašnica, Trnovo, Treskavica, Sarajevo)	
	august, septembar, oktobar	Stup (Gušića hala)	odbrana i napad
	oktobar	Treskavica – Rogoj	

Iz tabele je vidljivo da je agresor sve snage *iscrpio* u 1992. i 1993. godini, te da su njegovi najveći vojnički neuspjesi vezani za taj period opsade.

Pored neuspjeha na vojničkom planu, agresor je paralelno doživljavao i neuspjehe na planu politike i diplomatije. Ni pokušaji informativne blokade i širenja neistina o karakteru rata nisu, u konačnici, dali rezultate. Naime, istina o agresiji, o opsjednutom Sarajevu, te o genocidu, prodrla je u svijet. Tako je, definitivno, suspendovana *agresorska istina*, koju su podržavali i širili njihovi saveznici u svijetu.

Uključivanje Sjedinjenih Američkih Država u rješavanje bosanske krize i proglašavanje Bosne i Hercegovine svojim nacionalnim interesom definitivno je poremetilo planove agresora i njegovih vanjskih saveznika i prisililo ga da se prilagođava novonastalom stanju, kako bi zadržao okupirana područja.

Sarajevo je sa svojim braniocima bilo *kamen spoticanja* za agresora, domaće kolaboracioniste i njihove vanjske saveznike na putu podjele, kako grada, tako i Bosne i Hercegovine. Zbog toga je, nakon svih neuspjeha agresora a uspjeha branilaca, agresor poduzimao mjere odmazde dugotrajnih i razornih granatiranja grada, te snajperskih djejstava, kako bi razorio što više materijalnih dobara i ubio što više civila. Naravno, razaranje grada i ubijanje civila nije se dešavalo samo nakon neuspjelih ofanzivinih djejstava. Ove operacije su se dešavale kontinuirano, jer su bile dio strategije.

Međutim, granatiranja nakon neuspjeha agresora bila su žešća i dugotrajnija, tim prije što su bila povezana sa pogibijama vlastitih vojnika, a često i privremeno okupiranih teritorija.

Kad se ovo ima na umu, onda se može govoriti i o pokušajima kompenziranja neuspjeha.

Pored urbane jezgre grada, naročito su žestoko tučena naselja i rejoni kroz koje se protezala linija odbrane. U tom smislu, naročito su karakteristični Sokolje, Otes, Stup, Dobrinja, Mojmilo, Ugorsko... Međutim, najžešće i najintenzivnije je tučen plato Žuči.

Agresor je iz svih vrsta raspoloživog pješadijskog, artiljerijskog i raketonog naoružanja bukvalno razarao ovaj rejon, pa čak i avionskim

bombama, lansiranim sa improvizovanih rampi. Bilo je perioda kada je dnevno padalo i više od 3.000 granata.

U upornom čuvanju opsade na unutrašnjem i vanjskom prstenu, kao i u ofanzivama s ciljem da ovlada gradskim jezgrom Sarajeva, agresor je imao nepovratne gubitke u ljudstvu od oko 6.000 svojih vojnika. Trpeći gubitke, agresor je primjenjivao zločinačku odmazdu ubijanjem civila, građana Sarajeva, u neprekidnim artiljerijskim i spajperskim borbenim djelovanjima. Cijeni se da je u Sarajevu i okolini smrtno stradalo oko 12.000 civila, a da su brojni civili, usljed teškog ranjavanja, ostali teški invalidi.

Pored gubitka života vlastitih vojnika, agresor je od 1992.–1995. godine mahom gubio i pozicije u i oko grada. U tom smislu se može govoriti o pokušajima kompenziranja gubitka teritorije pokretanjem ofanzivnih djejstava na platou Igmana i Bjelašnice 1993. godine, na vanjskom prstenu opsade.

Agresor je u svrhu kompenzacije i iznuđivanja ustupaka često pribjegavao metodi *davljenja (gušenju) grada*. To se, prije svega, odnosi na zatvaranje vode i plina, prekidanje napajanja električnom energijom, te blokadom humanitarnih konvoja. Ovo je bila naročito korištena metoda zbog:

– Nedostatka ili odugovlačenja snabdijevanjem humanitarne pomoći ili energentima. Preusmjeravani su zahtjevi stanovništva, koje je od međunarodnih dužnosnika i *domaće vlasti* tražilo dogovore s agresorom, u kojima su često činili ustupke.

– Odugovlačenja (blokiranja) su omogućavala agresoru da vremenski utiču na razvoj situacije, kako bi sve njene elemente uskladili onako kako najbolje odgovara njihovim vojnim i političkim ciljevima.

– Blokiranje humanitarne pomoći prouzrokuje nedostatak hrane i za borce i za stanovništvo. Glad postaje uzrokom rivaliteta i podstiče branioce i one koje oni brane u moguće konflikte. Otpor agresoru slabi, kako zbog gladi, tako zbog unutrašnjih *razmirica*.

Zbog svega navedenog, agresor je blokadu (opsadu) Sarajeva koristio kao oblik pritiska u političkim pregovorima i kada je trebao izdejstvovati razne vidove ustupaka.

5. EFEKTIVI ZA OPSADU SARAJEVA

5.1. JNA U RBiH NAKON POVLAČENJA IZ SLOVENIJE I HRVATSKE

Početkom oružanih sukoba u Sloveniji, a potom i u Hrvatskoj, predstavnici JNA u Bosni i Hercegovini na svim nivoima se sve više i očiglednije uvezuju sa SDS-om, koji već uveliko formira *dobrovoljačke jedinice* i vrši popunu jedinica TO. U tom smislu predstavnici JNA učestvuju u obuci, naoružavanju i opremanju dobrovoljačkih jedinica SDS-a i popuni jedinica TO, kao i njihovo uvezivanje u sistem komanodavanja i kontrole od strane JNA.

Krajem 1991. godine, po naređenju komandanta 2. VO generala Milutina Kukanjca, širom Bosne i Hercegovine, na prostorima sa većinskim srpskim življem (okolina Sarajeva, Sokolac, Han-Pijesak, Milići, Ozren ...), formiraju se naoružane i osposobljene etnički čiste, srpske brigade.

Događaji nakon napuštanja Slovenije mogu se smatrati kao uvod u krvavu tragediju Bosne i Hercegovine i praktičan kraj postojanja Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ), a to znači i kraj postojanja JNA kao *zajedničke oružane sile*, te njeno pretvaranje u srbijansku oružanu silu, pod kontrolom beogradskog režima Slobodana Miloševića.

Nakon povlačenja JNA iz Slovenije, kasnije i iz Hrvatske, Generalštab JNA i dalje uporno medijski nastoji prikazati JNA kao jedinu pozitivnu snagu koja radi na očuvanju Jugoslavije. Međutim, tajno je radio na izradi ratnih planova, čiji je cilj ostvarenje platforme Srpske akademija nauka i umetnosti, izložene u MEMORANDUMU iz 1986. godine i ideje s*vi Srbi u jednoj državi*.

Povlačenje JNA iz Slovenije, a kasnije i iz Hrvatske, dovodi do koncentracije ratne tehnike i jedinica već uveliko jednonacionalnih, a posebno u Bosni i Hercegovini. Princip lociranja ovih jedinica i tehnike nakon povlačenja iz Slovenije i Hrvatske, u prvo vrijeme bio je u postojeće kasarne JNA, a uskoro predislociranje u dijelove Bosne i Hercegovine gdje je srpski narod bio u većini. To su bili prostori postojećih privrednih objekata, raznih firmi, njihovih poslovnih, upravnih i skladišnih prostora.

Pored postojećih snaga 1. VO (4., 5.. i 17. korpus) i brojnih komandi i jedinica direktno potčinjenih Generalštabu JNA, na prostoru Bosne i Hercegovine razmještene su veoma jake snage, dislocirane sa prostora Slovenije i Hrvatske. Pri tome treba imati u vidu da je JNA, na teritoriji Hrvatske – Banije, Korduna, srednje Dalmacije i Slavonije – zadržala respektivne borbene snage. Bosna i Hercegovina je tretirana kao prostor za povezivanje Srbije, Crne Gore i dijelova Hrvatske koji su ostali pod kontrolom JNA i tamošnjih paravojnih, četničkih, nacionalističko-fašističkih snaga.[100]

JNA je krajem 1991. godine, pod izgovorom vojnih vježbi i navodne ugroženosti od takozvanih paravojnih, stvarno nepostojećih *hrvatskih*, *ustaških* i *muslimanskih* formacija, svoje snage rasporedila širom Bosne i Hercegovine, preuzevši kontrolu nad repetitorima, centrima veze, važnijim objektima, raskrsnicama puteva...

Zajedno sa srpskim nacionalističkim rukovodstvom u Bosni i Hercegovini, JNA priprema planove za agresiju na Bosnu i Hercegovinu i vrši intenzivne pripreme za realizaciju tih planova.

Prema tome, područje Bosne i Hercegovine Generalštab JNA je razmatrao kao dio ostatka Jugoslavije zbog višestrukog značaja, a posebno povezivanja istočnog dijela zemlje sa zapadnim, jer je na prostoru Bosne i Hercegovine grupisana strateška vojna industrija i izgrađena najsavremenija komandna mjesta za JNA, odakle se moglo rukovoditi oružanim snagama.

Svi Srbi u jednoj državi je prividno nacionalni, a stvarno društveni ideal, koji substituiše sav komplikovani i naporni mehanizam institucija. To je ne samo podrazumijevalo nego je bilo i eksplicitno rečeno – promjena

[100] *Jugoslavenska narodna armija (JNA) je bila jedna od najbrojnijih armija u Evropi (182.000 vojnika, 78.600 časnika, 101.400 novaka, 510.000 ljudi u pričuvnom sastavu, te 1,5 milijuna ljudi u teritorijalnoj obrani), zatim 1.850 tenkova... 1085 oklopnih vozila... 1.943 teških topničkih oruđa...* **(Ivanović, Vesna,** RASPAD JUGOSLAVIJE I STVARANJE BOSNE I HERCEGOVINE, Svjetlost, Sarajevo, 2005. godine, strana 30. Podaci prema The Military Balance The International for Strategic Studies, 1990-91; Danas broj 484/91., str. 36.; Danas br. 489/91, 2.7.1991., str. 12–13)

unutrašnjih granica; razmjena stanovništva, što je samo eufemizam za etničko čišćenje, odnosno genocid; geopolitičko preoblikovanje balkanskog prostora. Postavljen bez obzira na druge, koji se nalaze na svakom pedlju puta koji vodi ka njemu, taj cilj je podrazumijevao uklanjanje milom ili silom svake prepreke, i, razumije se, žrtvovanje ove pa ako treba i slijedeće generacije vlastitog naroda.[101]

Od pojave Memoranduma SANU 1986. godine, odnosno nakon 8. sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije 1987., taj strategijski politički cilj tretiran je u okviru izrazito snažne i bezobzirne propagande prema srpskom narodu, koji je za kratko vrijeme indoktriniran, u suštini nacionalističkim, zločinačkim idejama i političkom praksom Miloševićevog režima.

Dana 30. decembra 1991. godine, po odluci krnjeg Predsjedništva Jugoslavije, izdata je saglasnost Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu da se rasformira Komanda 5. vojne oblasti (VO), sa sjedištem u Zagrebu, i Komanda Vojno-pomorske oblasti (VPO), sa sjedištem u Splitu. Od 5. vojne oblasti formira se 2. vojna oblast sa sjedištem u Sarajevu, a od VPO formira se 4. vojna oblast, sa sjedištem u Podgorici.

Novonastale organizacijsko-formacijske promjene imale su snažan uticaj na vojno-političku situaciju u Bosni i Hercegovini i operativno-strategijski razvoj jedinica JNA u Bosni i Hercegovini.

Iz Slovenije se povlači 31. mariborski i 14. ljubljanski korpus. Većina snaga i sredstava 14. korpusa razmješta se u dolini rijeke Bosne, sa sjedištem u Zenici, a dio snaga 31. korpusa i 14. korpusa ulazi u sastav 17. korpusa, sa sjedištem u Tuzli. Nešto kasnije, 14. korpus se ponovo dislocira i ulazi u sastav 2. podgoričkog korpusa u Crnoj Gori.

Dio jedinica 13. riječkog korpusa iskrcao se i razmjestio u istočnu Hercegovinu. Jedinice 10. korpusa, koji je bio u u Zagrebu, dislocirane su na prostor Bihaća. Od njih je kasnije formiran 2. krajiški korpus. Manji dio jedinica 9. korpusa, sa sjedištem u Kninu, dislociran je na prostor opština Bosansko Grahovo, Glamoč i Kupres.

Vazduhoplovni sastavi razmješteni su na aerodrome Mahovljani kod Banja Luke, Bihać, Tuzla i Mostar. U toku rata korišten je samo aerodorom u Mahovljanima.

[101] **Perović, Latinka,** LJUDI, DOGAĐAJI I KNJIGE, Beograd, 2000., str. 104.

Na prostoru Bosne i Hercegovine bilo je šest aerodroma sa betonskim poletno-sletnim stazama, od toga su:

– četiri vojna (Bihać, Tuzla, Glamoč i Mahovaljani);

– jedan mješoviti (Mostar) i

– jedan civilni (Sarajevo).

Na aerodromima u Bosni i Hercegovini nalazilo se oko 150 aviona i 50 helikoptera.

Veoma je indikativno da su ovakvom dislokacijom u Bosni i Hercegovini došli ogromni ljudski i materijalni borbeni potencijali.

U cilju uspostavljanja narušenog sistema rukovođenja i komandovanja, vojni vrh, uz saglasnost krnjeg Predsjedništva SFRJ, izdaje naređenje o formirarnju vojnih oblasti. Po novom organizacijsko-formacijskom i teritorijalnom ustrojstvu prostor Bosne i Hercegovine, bez dijelova Hercegovine i jugoistočne Bosne, pripada 2. vojnoj oblasti, sa sjedištem u Sarajevu.

Komande i jedinice 2. vojne oblasti bile su raspoređene na teritorijama 91 opštine u Bosni i Hercegovini i na teritorijama 15 opština u Hrvatskoj.

Dio prostora Hercegovine i dio jugoistočne Bosne pripao je 4. vojnoj oblasti, sa sjedištem u Podgorici, u Crnoj Gori. U cjelini ili djelimično, u sastavu 4. vojne oblasti bilo je 14 opština u Bosni i Hercegovini.

Dakle, geografski prostor Bosne i Hercegovine praktično je podijeljen između dvije vojne oblasti.

U jesen 1992. godine, novi načelnik Generalštaba vojske SRJ generalpukovnik Života Panić se hvalio pred skupom starješina u Domu Armije u Beogradu kako je Vojsci Republike Srpske u Bosni i Hercegovini ostavljeno od strane JNA 900 tenkova, 1.100 oklopnih transportera i drugih oklopnih vozila, te 852 artiljerijska oruđa kalibra preko 40 mm.

Među ovom brojnom tehnikom na prostoru Bosanske krajine, u sastavu 1. krajiškog i 2. krajiškog korpusa Vojske RS-a ostavljene su 386. artiljerijsko-raketna brigada i 329. oklopna brigada, koje će u toku rata biti najmoćnije jedinice Vojske takozvane Republike Srpske.

Na prostoru Bosanske krajine ostavljene su i zrakoplovne letjelice Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane: oko 45 borbenih aviona, sa borbenom tehnikom za protivvazdušnu odbranu i 30 helikoptera.

5.2. STRUKTURA JEDINICA JNA RASPOREĐENIH U RBiH

Sastav komandi i jedinica JNA u Republici Bosni i Hercegovini, posebno od druge polovine 1991. godine do aprila 1992. godine bio je vrlo promjenljiv iz objektivnih razloga, koje je diktirala tadašnja vojna i politička situacija. Vojne aktivnosti su se odvijale ubrzano i na više pravaca. Bilo je nekoliko značajnih reorganizacija JNA i Vojske takozvane Republike Srpske. Najveće organizacijsko-formacijske promjene izvršene su po Naređenju SSNO DT br. 263/1 od 20. januara 1992. godine. Na osnovu Naredbe SSNO, a u vezi s tim, komandant 2. vojne oblasti je izdao svoju Naredbu DT broj 12/82-16 od 10. marta 1992. godine, kojom se definišu detalji formiranja 2. vojne oblasti i njen sastav i raspored.

Uporedo sa formiranjem 2. vojne oblasti izvršena je nova vojnoteritorijalna podjela na vojne okruge, vojne odsjeke i opštine u zoni 2. vojne oblasti. Formirano je pet komandi vojnih okruga, 15 vojnih odsjeka sa 114 opština, uključujući i one u Republici Hrvatskoj. U skladu sa naređenjem, mnoge jedinice su ukinute, neke mijenjale nazive, neke premještene unutar Bosne i Hercegovine, a manji broj dislociran u Srbiju i Crnu Goru.

Raspored jedinica JNA i struktura po korpusima u Bosni i Hercegovini bio je slijedeći:

- U Sarajevu: Komanda 4. korpusa sa prištapskim jedinicama; 288. bataljon vojne policije u kasarni; 49. mehanizovana brigada; 4. oklopni bataljon; 4. laki artiljerijski divizion protivvazdušne odbrane; 4. inžinjerijski bataljon; 4. artiljerijski divizion višecijevnih bacača raketa; 346. laki artiljerijski puk protivvazdušne odbrane.
- U Visokom: 4. mješoviti protivoklopni artiljerijski divizion i 76. motorizovana brigada.
- U Kiseljaku: 4. mješoviti artiljerijski puk.
- U Mostaru: 10. motorizovana brigada.
- U Doboju: 6. motorizovana brigada; Komanda 11. partizanske

divizije, sa prištapskim jedinicama i 19. partizanska brigada u sastavu 11. partizanske divizije; 127. mješoviti artiljerijski puk.

- U Travniku: 262. tehnički nastavni bataljon i 428. brdska brigada.
- U Zenici: 603. bataljon atomsko-biološke i hemijske odbrane.
- U Hadžićima: 360. inžinjerijski poligon.
- U Han-Pijesku: 216. brdska brigada.
- U Foči: 19. partizanska brigada.
- U Banjoj Luci: Komanda 5. korpusa sa prištapskim jedinicama; 16. motorizovana brigada; 5. mpood mješoviti protivoklopni artiljerijski divizion; 5. mješoviti artiljerijski puk; 5. laki artiljerijski divizion protivvazdušne odbrane; 5. inžinjerijski puk; 5. bataljon vojne policije; 293. inžinjerijski puk; 329. oklopna brigada; 389. raketno-artiljerijska brigada; 343. motorizovana brigada; 454. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk; 16. motorizovana brigada; 5. oklopni puk; 5. bataljon vojne polcije; Školski centar oklopnih jedinica.
- U Prijedoru: 343. motorizovana brigada; 11. i 16. partizanska brigada u sastavu 10. partizanske divizije.
- U Bihaću: 1. motorizovana brigada.
- U Tuzli: Komanda 17. korpusa sa prištapskim jedinicama, 497. inžb, 92. motorizovana brigada; 454. mješoviti protiv-oklopni artiljerijski puk; 497. inžinjerijski puk; 17. bataljon vojne policije; 17. diverzantski odred; 17. inžinjerijski bataljon; 17. laki artiljerijsko-raketni divizion protivvazdušne odbrane;
- U Derventi: 327. motorizovana brigada; 18. partizanska brigada u sastavu 11. partizanske divizije.
- U Brčkom: 395. motorizovana brigada; 22. partizanska brigada u sastavu 38. partizanske divizije.
- U Bijeljini: Komanda 38. partizanske divizije.
- U Travniku: 14. partizanska brigada u sastavu 11. partizanske divizije.

Jedinice JNA u Republici Bosni i Hercegovini su bile brojne i sa ogromnom tehnikom koje je bilo više nego vojnika, jer se mirnodopske i ratne jedinice nisu mogle popuniti po formaciji.

I pored toga, SSNO je organizovao i planski dalje vršio dislokaciju i premještanje jedinica i ratne tehnike u Bosnu i Hercegovinu i iz drugih republika, koje nisu zahvaćene ratnim djejstvima.

Naredbom str. pov. br. 9-1 od 11.01.1992. godine, načelnik Generalštaba general Blagoje Adžić premješta 164. haubički artiljerijski divizion 122 mm iz garnizona Ohrid u Banja Luku, u sastav 5. korpusa.

Zbog neadekvatnog odziva vojnih obveznika u jedinice JNA, Predsjedništvo SFRJ, u svojstvu Vrhovne komande oružanih snaga, u julu 1991. godine donosi odluku o uključivanju dobrovoljaca i dobrovoljačkih sastava u jedinice JNA. Shodno toj odluci, Generalštab donosi naredbu i uputstvo za mobilizaciju i način uključivanja dobrovoljaca u jedinice JNA. Bitno je napomenuti da su dobrovoljci i dobrovoljačke jedinice uključivani u ratne jedinice JNA i upućivani na ratište u Hrvatsku, gdje su, u pravilu, izvodili borbena djejstva samostalno. Ovo će biti karakteristika dobrovoljačkih jedinica i u ratnim djejstvima JNA u Bosni i Hercegovini. Bez obzira na taktiku borbenog djelovanja, sve dobrovoljačke jedinice bile su u sistemu rukovođenja i komandovanja JNA, odnosno takozvane Vojske RS-a.

5.3. SREDSTVA JNA U RBiH

Na osnovu raspoloživih podataka i dostupnih dokumenata, procjena je da je 1991. godine prostor Bosne i Hercegovine bio ogroman *lager* borbene tehnike i vojne opreme. U Bosni i Hercegovini je bilo oko 600 tenkova (300 T-55, 200 T-84 i 100 T-34), 500 oklopnih transportera i oko 1.100 drugih raznih oklopnih borbenih vozila. Artiljerija je imala na raspolaganju cio arsenal borbene tehnike: 11.855 cijevi kalibra preko 20 mm, 914 lansera protivavionskih raketa, 64 borbena automobila sa raketama 9 K11 i 9P-115, te 145 lansera vođenih raketa 9 K11 “maljutki”, preko 2.000 protivavionskih topova, 380 “praga” topova 30 mm sa po dvije cijevi, 320 protivavionskih topova 20/1 mm, 145 PA protivavionskih raketa

"strela-2M", 48 lansera protivavionskih raketa "strela-1M" na vozilima. Od artiljerije za podršku imali su oko 7.500 oruđa, među kojima: 200 samohodnih haubica 122 mm, 145 haubica 155 mm, 100 protivoklopnih topova *ZIS* 76 mm, 160 višecjevnih bacača raketa 128 mm. Od avijacije, bazirane na aerodromima Bihać, Banja Luka, Tuzla, Sarajevo i Mostar, bilo je oko 150 borbenih aviona i oko 50 borbenih helikoptera.

Navedene jedinice i borbena sredstva, koja su se početkom 1992. godine nalazila na prostoru Bosne i Hercegovine, prema taktičkim načelima upotrebe jedinica u napadu – odbrani, mogle su istovremeno izvršiti operativno-strategijski razvoj na frontu od 1.000 do 1.500 km. Sasvim uvjerljivo to potvrđuje i raspored komandi i jedinica 2. vojne oblasti na karti po povlačenju JNA iz Slovenije i Hrvatske, stanje na dan 17. februara1992.

Ovo, defakto, znači da su vojni potencijali u Bosni i Hercegovini bili dovoljni da se na svakom dijelu granice Bosne i Hercegovine razvije po jedna jedinica.

Uvažavajući operativno-strategijska načela (grupisanje oružanih snaga na ratištu i zauzimanje borbenog rasporeda prema planovima upotrebe u skladu sa vojno-strategijskom situacijom), bivša JNA, takozvana *srpska TO* i *dobrovoljačke* jedinice, izvršile su razvoj kojim su, defakto, najveći dio Bosne i Hercegovine stavili pod kontrolu, odnosno, izvršili su klasičnu okupaciju. Obezbjeđenje uslova za ovakav operativno-strategijski razvoj izvršeno je prethodnim uređenjem teritorije, dislokacijom naoružanja, municije, goriva, kao i cijelih jedinica na lokalne prostore, *gdje su Srbi većinski narod*.

5.4. SNAGE I SREDSTVA JNA U OPSADI SARAJEVA

Teritorija Bosne i Hercegovine, do pred kraj 1991. godine, bila je u zoni odgovornosti 1. vojne oblasti sa sjedištem u Beogradu. Jedna polovina snaga JNA bila je stacionirana na prostoru Bosne i Hercegovine. Pored snaga 1. vojne oblasti, na prostoru Bosne i Hercegovine bile su stacionirane i brojne jedinice i ustanove SSNO.

Prisustvo značajnih vojnih efektiva JNA na prostoru Bosne i Hercegovine bilo je optimalan okvir za pripreme SDS-a i većeg dijela

srpskog naroda Bosne i Hercegovine za agresiju i nastanak dobrovoljačkih vojnih formacija, pod imenom takozvane *Vojske Republike Srpske* – VRS. Dakle snage i sredstva JNA u Bosni i Hercegovini bili su osnov za formiranje srpske vojske.

Organizacijsko formacijsko ustrojstvo jedinica JNA za planiranu opsadu, tokom 1991. godine se mijenjalo u skladu sa događajima koji su se dešavali na vojno-političkoj sceni. Postojale su sljedeće komande i jedinice JNA u Bosni i Hercegovini:

Jedinice 1. vojne oblasti:

– 4. korpus, sa sjedištem u Sarajevu;
– 5. korpus, sa sjedištem u Banjaluci;
– 17. korpus, sa sjedištem u Tuzli.

Jedinice i ustanove SSNO-a:

– komande vojnih okruga Sarajevo, Mostar, Banja Luka i Tuzla;
– 240. srednji samohodni raketni puk protivvazdušne odbrane, u Sarajevu;
– 367. puk veze u Sarajevu;
– 563. autobataljon u Sarajevu;
– 741. dopunski puk pješadije u Sarajevu;
– Centar vojnih škola Kopnene vojske u Sarajevu;
– 130. vazduhoplovna baza u Rajlovcu kod Sarajeva;
– Tehnički remontni zavod *ORAO* – u Rajlovcu kod Sarajeva;
– Školski centar Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane u Rajlovcu;
– Bataljon Vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja na Jahorini kod Sarajeva;
– Vojnomedicinski centar u Sarajevu;
– 744. pozadinska baza u Sarajevu;
– 521. remontni zavod u Hadžićima;
– Školski centar oklopnih jedinica u Banjoj Luci;
– 329. oklopna brigada u Banjoj Luci;

- 820. nastavni centar u Banjoj Luci;
- 978. itendantska baza u Banjoj Luci;
- 993. pozadinska baza u Banjoj Luci;
- Mješoviti aviopuk – u Mahovljanima kod Banja Luke;
- 386. raketno-artiljerijska brigada u Banjoj Luci;
- 222. mješovita artiljerijska brigada u Doboju;
- 262. tehnički nastavni centar u Travniku;
- Tehnički remontni zavod u Travniku;
- 904. pozadinska baza u Tuzli;
- 497. inžinjerijski puk u Tuzli;
- 399. vazduhoplovna baza u Dubravama kod Tuzle;
- 389. raketno-artiljerijska brigada u Bihaću;
- 41. laki artiljerijski puk protivvazdušne odbrane u Bihaću;
- 530. pozadinska baza u Bosanskom Petrovcu;
- 51. bataljon vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja u Bihaću;
- 8. pješadijski puk u Bihaću;
- Lovačko-bombarderski puk u Mostaru;
- Helikopterski puk u Mostaru;
- 171. vazduhoplovna baza u Mostaru;
- Vojna gimnazija u Mostaru;
- 819. tehnička baza u Mostaru;
- 901. intendantska baza u Mostaru;
- Škola rezervnih oficira pješadije u Bileći;
- Poligon *Neretva,* ekvivalent puka u Kalinoviku;
- 472. brigada mornaričke pješadije u Trebinju;
- 590. sanitetski nastavni centar u Trebinju;
- 134. autonastavni centar u Čapljini.

5.5. OBJEKTI JNA ZA VEZU, VAZDUHOPLOVSTVO I PROTIVVAZDUŠNU ODBRANU U BiH

Za potrebe SSNO, kako u miru tako i u ratu, u Bosni i Hercegovini su bile razvijene sve vrste veza. U tom cilju su izgrađeni objekti:

– D-o, ARK (armijska ratna komanda), Konjic, kao komandno mjesto Vrhovne komande i glavni centar veze Generalštaba JNA. Veze su se održavale preko izdvojenih objekata na Zlataru, Borašnici i Kiseru.

– Objekti Goljak-1, do Goljak-3, kao komandno mjesto i Centar veze 7. armije (2. vojne oblasti), istočno od Han-Pijeska, Bosut-1 (Jevrejsko groblje) i Bosut-2 (Trebević), kao manje komandno mjesto, odnosno pozadinsko komandno mjesto i stacionarno čvorište veze i PTT veze.

Pored ovoga, za potrebe radiorelejnih veza, u miru i ratu, izgrađena su čvorišta:

– Paljevik, tt. 1993, na planini Vlašić, sjeverno od Travnika;

– Stolice, k. 916, na planini Majevici, sjeveroistočno od Tuzle;

– Svinjar, k. 594, na planini Ljubić, južno od Prnjavora;

– Lisina, k. 976, na planini Kozara, sjeverozapadno od Banja Luke;

– Veliki Žep, tt. 1537, na planini Javor, istočno od Han-Pijeska;

– Zlovrh, tt. 1525, sjeverno od Žepe;

– Konjuh, tt. 1326, južno od Banovića;

– Velika Mahnjača, tt. 1358, zapadno od Žepča;

– Klekovača, tt. 1961, sjeveroistočno od Drvara;

– Raljakovo brdo, tt. 1108, sjeverozapadno od Mrkonjić-Grada;

– Stražbenica, tt. 1530, na planini Kovač, jugoistočno od Čajniča;

– Kmur, tt. 1509, jugozapadno od Foče;

– Borašnica, tt. 1886, južno od Konjica;

– Pločno, tt. 2225, planina Čvrsnica, jugozapadno od Jablanice;

– Botin, tt. 1968, planina Velež, istočno od Mostara;

– Veliki Vitorog, tt. 1906, planina Vitorog, sjeveroistočno od Glamoča;

– Gola Plješavica, tt.1646, planina Plješavica, zapadno od Bihaća.

Za potrebe R. vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, 2. vazduhoplovnog korpusa, Zagreb, izgrađeni su slijedeći objekti vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja:

– Okresanica, tt. 815, planina Majevica, za potrebe aerodroma Dubrave i 399. vazduhoplovne baze Tuzla.

– Lisina, tt. 976, planina Kozara, za potrebe aerodroma Mahovljani kod Banja Luke.

– Gola Plješavica, tt. 1646, planina Plješavica, za potrebe aerodroma Željava kod Bihaća.

– Jahorina, tt. 1896, planina Jahorina, za potrebe aerodroma Butmir, 130. vazduhoplovne baze u Rajlovcu. Objekat je bio i rezervno komandno mjesto Ratnog vazduhoplovstva, pod nazivom *Miroć-2*.

Na ovim objektima bile su stacionirane snage Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane JNA, jačine do čete vojnika, koje su se logistički oslanjale na svoje matične vazduhoplovne baze, a tamo gdje ih nije bilo, na najbližu komandu garnizona.

Stanje vazduhoplovnog kadra, infrastrukure i vazduhoplovne tehnike na prostoru Bosne i Hercegovine vrlo stručno i argumentovano je obradio brigadir Nedžad Suljić, dok je detaljnije podatke na aerodromu Ortiješ i heliodromu Jasenica (Mostar) dao Safet M. Nožić.

1. Na osnovu činjenica, može se zaključiti da je do marta 1992. godine završen projekat pripreme mobilizacije ljudi, naoružanja i opremanja vojnih obveznika srpske nacionalnosti. Iz svega navedenog, možda nepotpuno precizno, ali nedvosmisleno jasno se vidi približan obim pripremljenih snaga i sredstava na otvorenu agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

2. To potvrđuju date činjenice i podaci o raspoloživim snagama i sredstvima, o značajnim kapacitetima namjenske industrije i vrlo razvijena infrastruktura objekata JNA – kasarni, skladišta, centara veze, aerodroma i komandnih mjesta. Uz sve to, treba istaći otvorenost granice prema Srbiji i Crnoj Gori, što će i do tada i kasnije biti glavni put logističke podrške JNA, u čijem je sastavu bila takozvana Vojska RS-a.
3. Na spoljnim granicama Bosne i Hercegovine, pored snaga i sredstava unutar zemlje, bile su respektivne snage i sredstva Vojske Jugoslavije iz sastava četiri korpusa (Novosadskog, Valjevskog, Užičkog i Podgoričkog), koje su posredno i neposredno, na razne načine, učestvovale u agresiji na Bosnu i Hercegovinu.

5.6. REZERVISTI, DOBROVOLJCI I VOJNE FORMACIJE IZ SRBIJE I CRNE GORE

– Crvene beretke, jedinica za specijalne operacije, direktno pod rukovodstvom Službe državne bezbjednosti i Ministarsva unutrašnjih poslova Srbije.

– Dobrovoljci Srpske radikalne stranke – *Šešeljevci*, na čijem je čelu bio Vojislav Šešelj.

– Dobrovoljci Kosovsko-topličkog odreda.

– Srpska dobrovoljačka garda Željka Ražnjatovića Arkana, *Arkanovci*, a djelovali su pod rukovodstvom Socijalističke partije Srbije.

– Grupe *Vukovi* iz Vučjaka.

– Četničke jedinice Jove Ostojića.

– Četničke jedinice Siniše Martića Štita.

– *Beli orlovi* na čijem je čelu bio Mirko Jović, vođa militantne Srpske stranke narodne odbrane.

– Dobrovoljci Srpskog pokreta obnove *Srpska garda,* pod komandom Branka Lainovića Dugog.

– Jedinice kapetana Dragana, formirao Jovica Stanišić, načelnik SDB Jugoslavije.

Namjena paravojnih formacija:

– Proizvoditi ekscesne situacije.

– Zlostavljanje civila.

– Zastrašivanje žrtava.

– Propaganda u svrhu zastrašivanja, sijanje vjerske i nacionalne mržnje, a zatim, kada bi do sukoba došlo, preko kriminalaca kao što je Arkan vršiti egzekucije, protjerivanja, deportovanja i pljačke.

Pripadnici paravojnih formacija su regrutovani od kriminalaca, sklonih pljački, osuđenici iz zatvora, propali policajci, šverceri, šovinistički fanatici i patološke ubice, a sve pod parolom *Slavu boraca za srpstvo*. Osobama angažiranim u navedenim zločinačkim jedinicama od strane vojnih komandanata i funkcionera MUP-a Srbije je obećavano da neće odgovarati za zločine koje čine.

Centar za obuku paravojnih jedinica bio je na vojnom poligonu u Bubanj Potoku kod Beograda, pod kontrolom MUP-a Srbije, u potpunoj tajnosti.

Radovan Stojčić Badža bio je glavni organizator za obuku i naoružavanje. Prema svjedočenju Branislava Vakića, prvog komandanta *Belih orlova*, inače predsjednika niških radikala, Stojčić je u maju 1991. godine naoružao 600 četnika.

Vojna i druga infrastruktura u Bosni i Hercegovini bila je dovoljno razvijena za prihvat i razvoj tako respektivnih snaga, tehničkih, materijalnih i borbenih sredstava JNA i SDS-a.

Realne procjene su da je početkom 1992. godine u Bosni i Hercegovini bilo savremeno i moderno naoružanih 13 brigada stalnog sastava, desetine samostalnih jedinica ranga bataljona i desetine ratnih jedinica puka-brigada. Sve te formacije bile su ugrađene u šest korpusa kopnene vojske i jedan korpus RV i PVO.

Značajan vojni uticaj na prostore Bosne i Hercegovine imali su:

– Užički korpus, kojim je komandovao generalmajor Dragoljub Ojdanić, sa taktičkom grupom *DRINA*, koji je direktno učestvovao u zauzimanju Zvornika, Višegrada i Foče. Ojdanić je direktno komandovao artiljerijom i jedinicama pri napadu na Srebrenicu, Konjević Polje i Žepu, u akciji koju su srpski generali nazvali *Sprečavanje prenošenja borbenih djejstava na teritoriju SRJ*. Učestvovao je u djejstvima oko Nevesinja.

– Podgorički korpus, sa brojnim jedinicama rezervista u djejstvima po Hercegovini, na prostoru općina Trebinje, Bileća i Ljubinje, a na prostore općina Mostar, Stolac i Nevesinje dovođeni su dijelovi 37. užičkog korpusa JNA.

– Novosadski korpus, na prostoru Semberije i sjeveroistočne Bosne.

– Valjevski korpus, u zauzimanju Zvornika i Vlasenice.

Komande Oružanih snaga SRJ su nastavile rukovoditi i materijalno pomagati Vojsku RS i tokom cijelog perioda 1992.–1995. godine. Primjer snabdijevanja materijalnim sredstvima je akt 1. KK pov. broj 18/1-15/1, AIIZ, inv. br. 2-1961 i akt str. pov. br. 10-9/92, AIIZ inv. br. 2-76.

Prilog 3:
DOBROVOLJAČKE JEDINICE
U ZONI 2. VOJNE OBLASTI[102]

	OPŠTINA	BROJ PRIPADNIKA
1.	Centar – Sarajevo	700
2.	Stari Grad – Sarajevo	600
3.	Novo Sarajevo	2.800
4.	Novi Grad – Sarajevo	2.400
5.	Vogošća	1.500
6.	Ilidža	2.800
7.	Pale	2.000
8.	Trnovo	800
9.	Hadžići	1.500
10.	Kiseljak	100
11.	Visoko	800
12.	Kalinovik	900
13.	Konjic	600
14.	Ilijaš	2.800
15.	Breza	1.000
16.	Vareš	600
17.	Olovo	800
18.	Han Pijesak	800
19.	Sokolac	3.600
20.	Rogatica	800
21.	Goražde	2.000
22.	Foča	3.000
23.	Čajniče	300
24.	Višegrad	900
25.	Rudo	550
26.	Zavidovići	580
27.	Žepče	358
28.	Vitez	399
29.	Kakanj	1.370
30.	Busovača	194
31.	Travnik	1.970
32.	Novi Travnik	560
33.	Zenica	1.761
34.	Bosanski Brod	280
35.	Derventa	140
36.	Bosanski Šamac	900
37.	Orašje	140
38.	Gradačac	850
39.	Doboj	1.844

[102] Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 2-75.

40.	Teslić	485
41.	Tešanj	65
42.	Maglaj	475
43.	Gračanica	960
44.	Brčko	340
45.	Srebrenik	340
46.	Banovići	120
47.	Živinice	360
48.	Šekovići	620
49.	Vlasenica	240
50.	Bratunac	120
51.	Srebrenica	120
52.	Banja Luka	2.000
53.	Bosanska Gradiška	700
54.	Bugojno	800
55.	Kupres	1.200
56.	Donji Vakuf	300
57.	Srbac	1.896
58.	Čelinac	585
59.	Laktaši	765
60.	Kotor Varoš	427
61.	Ključ	328
62.	Mrkonjić Grad	886
63.	Prnjavor	1.000
64.	Šipovo	170
65.	Bosanska Dubica	1.500
66.	Jajce	700
67.	Sanski Most	1.000
68.	Prijedor	600
69.	Bihać	200
70.	Glamoč	800
71.	Bosanska Krupa	300
72.	Bosanski Novi	1.000
73.	Drvar	600
74.	Bosanski Petrovac	700
75.	Bosansko Grahovo	800
	SVEGA:	69.198

5.7. ORGANIZACIJA VOJSKE RS-a U RBiH (obim, struktura, sastav tehnika…)

Pripremajući se za rat u Bosni i Hercegovini, SDS je preko svojih odbora i kroz institucije srpske vlasti krajem oktobra 1991. godine naredila:

– formiranje i uspostavljanje komandnih mjesta;

– uspostavljanje pune mobilizacijske gotovosti TO pod kontrolom srpskih vlasti;

– formiranje jedinica za djejstva na frontu i obezbjeđenje njihove zamjene;

– uključivanje svih muškaraca mlađih od 40 godina u jedinice TO;

– pretpočinjavanje jedinica TO korpusima JNA.

Nastanak i razvoj Vojske Republike Srpske značajnim dijelom je povezan sa političkim i vojnim organizovanjem i djelovanjem Srba i njihovih dobrovoljačkih formacija u Republici Hrvatskoj, odnosno sa paradržavnom organizacijom nazvanom *Republika srpska krajina*, odnosno *Vojska Republike srpske krajine*. Ta povezanost je funkcionisala po principu *spojenih sudova*.

Znatne formacije jedinica bosanskih Srba su krajem 1991. i početkom 1992. godine povučene sa ratišta u Hrvatskoj i raspoređene na prostore Bosne i Hercegovine.

Naređenje za formiranje Vojske Republike Srpske potpisao je 10. maja 1992. godine u Banjoj Luci vršilac dužnosti Saveznog sekretara za narodnu odbranu generalpukovnik Blagoje Adžić. Time se nedvosmisleno iskazuje podređenost cjelokupne organizacije sistema rukovođenja i komandovanja SSNO u SFRJ i kasnije Generalštaba vojske SRJ.

Ministarstvo odbrane RS neposredno je bilo podređeno Ministarstvu odbrane SRJ. Taj odnos je bio tokom cijelog trajanja rata 1992.–1995. godine.

Vojska RS formirana je 12. maja 1992. godine, a za komandanta je imenovan general Ratko Mladić.

Odlukom Skupštine srpskog naroda broj 03-234/92, u članu 4 navedeno je: *Vojska RS BiH nosi uniforme i činove koje su nosili pripadnici JNA i TO*. Navedeni stav potvrđuje ne samo formalnu vezu (sličnost) bivše JNA i srpske vojske, već otvara mogućnost skrivenog prelivanja efektiva

iz jedne u drugu organizaciju. To znači da su istovjetne uniforme i oznake omogućavale *neprimjetan* borbeni angažman snaga iz Savezne republike Jugoslavije na ratištu Bosne i Hercegovine. Takva maska je bila sračunata na prikrivanje ataka od strane bivše JNA, a zatim i vojske Jugoslavije.

Proces stvaranja Vojske RS vršio se pod okriljem jedinica JNA u Bosni i Hercegovini. Izbor komandnog sastava, logističko obezbjeđenje, personalno vođenje starješinskog kadra, njihove finansijske prinadležnosti i borbena upotreba ostale su u nadležnosti Generalštaba SRJ.

Naređenjem za formiranje Vojske RS od 10. maja 1992. godine, načelnik Generalštaba SFRJ imenovao je slijedeći sastav rukovodstva:

– Komandant, generalpukovnik Ratko Mladić;

– Načelnik Štaba, generalmajor Manojlo Milovanović;

– Pomoćnik za moral, generalmajor Milan Gvero;

– Pomoćnik za pozadinu, generalmajor Đorđe Đukić;

– Načelnik bezbjednosti, pukovnik Zdravko Tolimir;

– Načelnik za mobilizaciju, pukovnik Mićo Grubor.

Danom imenovanja komandnog sastava VRS, Ratko Mladić je preuzeo komandu nad svim zatečenim jedinicama JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Organizaciju i formaciju *Vojske Republike Srpske* propisao je *Predsjednik Republike*, a bila je organizovana u dva vida: Kopnena vojska i Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana. Kopnena vojska je organizovana u 6 korpusa. Organizacija i ustroj Vojske RS prikazani su na šemi broj 1.

Zatečene jedinice JNA preformirane su u jedinice Vojske RS:

a) Naredbom GŠ VRS od 23. maja 1992. godine formira se Sarajevsko-romanijski korpus Vojske RS, uglavnom od 4. k bivše JNA. Prvi komandant bio je pukovnik Tomislav Šipčić, a od 10. septembra 1992. godine, do 10. augusta 1994. pukovnik Stanislav Galić. Poslije toga dužnost je preuzeo general–major Dragomir Milošević.

   Komandno mjesto Pale.

Sastav Sarajevsko-romanijskog korpusa je posebno karakterističan za vrijeme najteže opsade Sarajeva, dok je bio komandant Stanislav Galić. Jedinice tog korpusa i poznati komandanti u 1992. godini bili su:

– 1. sarajevska motorizovana brigada, pod komandom Veljka Stojanovića, sa komandnim mjestom u Lukavici, šema 2-1.

– 2. sarajevska laka pješadijska brigada, pod komandom majora Milana Maljkovića, kojeg je u novembru zamijenio potpukovnik Milorad Šehovac, sa komandnim mjestom u Vojkovićima.

– 1. romanijska pješadijska brigada, pod komandom pukovnika Dragomira Miloševića, kojeg je u martu 1993. godine zamijenio pukovnik Vlado Lizdek, sa komandnim mjestom u Han Pijesku, šema 2-2.

– Ilidžanska pješadijska brigada, pod komandom pukovnika Radojčić Vladimira, kojeg je u decembru 1992. godine zamijenio major Velimir Dunjić, a od januara 1993. godine komandu preuzima potpukovnik Spasoje Čojić, sa komandnim mjestom u Blažuju, šema 2-3.

– Rajlovačka laka pješadijska brigada, pod komandom kapetana I klase Mihajla Vujacina, kojeg je u augustu 1992. godine zamijenio potpukovnik Miloš Golijanin. Jedno vrijeme u dijelu zone odgovornosti između ilidžanske i rajlovačke brigade postojala je igmanska brigada. Od januara do juna 1993., istom komanduje potpukovnik Miroslav Bandžur, a zatim major Miro Radić, sa komandnim mjestom u Rajlovcu.

– Vogošćanska laka pješadijska brigada, pod komandom kapetana I klase Miladina Trifunovića, kojeg u oktobru 1992. zamjenjuje major Robert Jovanovski. Od marta 1993., komandu preuzima potpukovnik Miloš Delić, kojeg u decembru 1993. zamjenjuje major Zoran Antić, sa komandnim mjestom u Vogošći. Kasnije, od rajlovačke i vogošćanske formirana je 3. sarajevska brigada.

– Koševska laka pješadijska brigada, pod komandom Mire Krajišnika, sa komandnim mjestom u Radavi.

– Ilijaška pješadijska brigada, pod komandom majora Dragana Josipovića, do ljeta 1993., kada je isti postavljen za komandanta Taktičke grupe Vogošća, a komandu nad brigadom preuzima major Božidar Savić, sa komandnim mjestom u Ilijašu, šema 2-6.

– Operativna grupa Vogošća, formirana u ljeto 1992. godine, pod komandom Vukote Vukovića.

– 4. mještoviti artiljerijski puk, pod komandom majora Dragojla Tošića, sa komandnim mjestom na Palama.

– 4. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk, pod komandom majora Jovana Bartule, sa komandnim mjestom u Mokrom.

– 4. laki artiljerijski puk protivvazdušne odbrane, pod komandom kapetana I klase Drage Vaskovića, sa komandnim mjestom u Lukavici.

– 4. bataljon vojne policije, pod komandom majora Jovana Štrpca, sa komandnim mjestom u Lukavici.

– 4. inžinjerijski bataljon, pod komandom kapetana I klase Milenka Avramovića, sa komandnim mjestom na Palama.

– 4. bataljon veze, pod komandom kapetana I klase Srete Pavlovića, sa komandnim mjestom u Lukavici.

– 4. autobataljon, pod komandom kapetana I klase Zdravka Vakentića, sa komandnim mjestom u Lukavici.

– 4. sanitetski bataljon, pod komandom pukovnika Mire Babovića, sa komandnim mjestom na Palama.

– 4. izviđačka četa.

– 4. četa atomsko-biološko-hemijske odbrane.

Zona borbenog djelovanja približno se poklapala sa zonom 4. korpusa JNA, ali je, ipak, bila manja i obuhvatala je u cjelini ili djelimično teritorije 24 opštine: Sarajevo Centar, Stari Grad, Novi Grad, Novo Sarajevo, Ilidža, Vogošća, Pale, Rogatica, Trnovo, Višegrad, Goražde, Sokolac, Han-Pijesak, Olovo, Vareš, Ilijaš, Visoko, Kiseljak, Kreševo, Srebrenica, Bratunac, Zvornik, Vlasenica i Šekovići.

b) Od dijelova 17. k bivše JNA formira se Istočnobosanski korpus. Prvi komandant bio je generalmajor Novica Šimić, a načelnik Štaba generalmajor Milorad Gavrić.

   Komandno mjesto Bijeljina. Istočnobosanski korpus obuhvatao je teritorije opština: Bijeljina, Ugljevik, Čelić, Brčko, Orašje, Srebrenik, Gradačac, Modriča, Bosanski Šamac, Odžak, Derventa i Bosanski Brod.

c) Krajem maja 1992. godine preimenovan je 5. k bivše JNA, sa sjedištem u Banja Luci u 1. krajiški korpus Vojske RS. Prvi komandant bio je generalmajor Momir Talić, a načelnik Štaba pukovnik Boško Kelečević. Komandno mjesto u Banja Luci. Od ukupno 35 brigada i pukova, 9 brigada ima kadrovske i materijalne embrione u jedinicama bivše JNA, a ostale su nastale transformacijom jedinica TO. Ovaj korpus obuhvatio je prostor sljedećih opština: Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Prijedor, Sanski Most, Mrkonjić-Grad, Šipovo, Donji Vakuf, Jajce, Skender-Vakuf, Kotor-Varoš, Banja Luka, Čelinac, Laktaši, Prnjavor, Srbac, Teslić i Doboj (ukupno 17 opština u cjelini), te dijelove opština Dervente, Modriče, Gradačca, Gračanice, Maglaja, Zavidovića, Tešnja i Travnika.

d) Krajem maja 1992., preformiranjem 9. i 10. k bivše JNA, formiran je 2. krajiški korpus Vojske RS. Prvi komandant bio je pukovnik Grujo Borić, a načelnik Štaba pukovnik Miloš Babić. Komandno mjesto u Drvaru. Zona odgovornosti i borbenog djelovanja obuhvatala je teritorije sljedećih opština: Bosanski Novi, Bosanska Krupa (dio teritorije), Bihać (dio teritorije), Bosanski Petrovac, Ključ, Drvar, Bosansko Grahovo, Glamoč i Kupres.

e) Krajem 1992., preimenovanjem 13. k bivše JNA (Bilećkog korpusa), formiran je Hercegovački korpus Vojske RS. Prvi komandant bio je generalmajor Radovan Grubišić, a načelnik Štaba pukovnik Vlado Spremo. Komandno mjesto u Bileći. Zona odgovornosti i borbenog djelovanja podudara se sa teritorijom takozvane *Stare Hercegovine,* koja je uspostavljena 1991. godine, dolaskom na vlast Srpske demokratske stranke (SDS). Proteže se od Čajniča i Rudog na sjeveru, do Kalinovika, Boraka i Zijemlja na zapadu, te Stoca, Ljubinja i Trebinja na jugu, obuhvatajući teritorije 12 opština.

f) Oktobra 1992. formira se Drinski korpus Vojske RS od dijelova jedinica Sarajevsko-romanijskog korpusa. Prvi komandant bio je pukovnik Milenko Živanović, a načelnik Štaba pukovnik Miladin Prstojević. Komandno mjesto u Vlasenici. U sastav u cjelini ili dijelimično, ulaze teritorije 11 opština: Srebrenica,

Bratunac, Zvornik, Šekovići, Vlasenica, Han-Pijesak, Sokolac, Olovo, Rogatica, Višegrad i Goražde.

g) Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana Vojske RS: U vojsci Republike Srpske ostala je od JNA kompletna infrastruktura RV i PVO na prostoru koji je ona kontrolisala. Za upotrebu borbene avijacije i helikoptera, neometano, mogla je koristiti samo aerodrom Mahovljani i Zalužani. Na aerodromu Mahovljani nalazila se mješovita aviojedinica od 40 borbenih aviona, a na aerodromu Zalužani 21 helikopter. Na Kozari, za cijelo vrijeme rata bio je u funkciji radar AN/TRC-70, a u blizini Banja Luke jedan divizion PVO (protivvazdušna odbrana), angažovan na odbrani aerodroma Mahovljani. Ukupno brojno stanje bilo je oko 5.000 ljudi.

Prije početka borbenih djejstava, Bosna i Hercegovina je praktično bila okupirana razmještajem jedinica JNA i etnički čistim TO srpskih opština.

Ministarstvo odbrane RS neposredno je bilo podređeno Ministarstvu odbrane SRJ za cijelo vrijeme rata 1992.–1995. godine.

Veljko Kadijević u svojoj knjizi *Moje viđenje raspada – vojska bez države*, piše: *Komande i jedinice JNA su činile kičmu Vojske Republike Srpske, sa kompletnim naoružanjem i opremom. Ta vojska je, uz puni oslonac na srpski narod i njegovu svestranu podršku, kao što svaki savremeni rat traži, zaštitila srpski narod i stvorila vojničke pretpostavke za adekvatna politička rešenja koja će odgovarati njegovim nacionalnim interesima i ciljevima, razumije se, u meri koju to sadašnje međunarodne okolnosti dozvoljavaju... Procenjujući dalji razvoj događaja, smatrali smo da nakon napuštanja Hrvatske u Bosni i Hercegovini treba imati jake snage JNA...*[103]

Za potrebe dobrovoljaca, u početnoj fazi naoružanje je obezbjeđivao SDS, a kasnije JNA.

Iz prikupljenih podataka o VRS može se izvući zaključak o izvorima njene popune ljudstvom i borbenim sredstvima:

– dijelovi jedinica bivše JNA, odnosno njeni pripadnici, koji su rođeni u Bosni i Hercegovini ili su izrazili želju da participiraju u Vojsci Republike Srpske;

– dijelovi bivše TO SR Bosne i Hercegovine;

[103] **Kadijević, Veljko**, MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE, Politika, Beograd, 1993., strana 147.–148.

– vojne i policijske škole koje su bile u Bosni i Hercegovini;

– dijelovi bivšeg MUP-a (Republičkog i Saveznog);

– kadar i dobrovoljci SDS-a;

– *importovane* dobrovoljačke formacije iz SRJ;

– *uvezeni* plaćenici iz istočnoevropskih zemalja i

– pripadnici obavještajnih organizacija i obavještajne zajednice bivše SFRJ.

Navedeni izvori, koji su činili bazu popune Vojske RS, ukazuju na visok stepen heterogenosti njenog sastava u obrazovnom, socijalnom, kulturološkom i svakom drugom pogledu. Takva heterogenost, bez dileme, imala je negativnog odraza na ustrojavanje pravilne vojne organizacije, odnosno na funkcionisanje sistema vojnog vođstva, a ovo se negativno odražavalo na poštivanje pravila i običaja rata, odnosno normi međunarodnog humanitarnog prava.

O implikacijama navedenog sastava VRS vrlo reljefno govori sljedeći citat profesora Miće Carevića sa Banjalučkog univerziteta: *Nacionalni pokret (Srpski, op. a.) je od početka imao mafijaško-lokalni oblik organizacije, oslonjen na svoje vojne formacije koje su radile šta su htjele. Ove formacije bile su sastavljene od deklasiranog, palanačkog, društveno-izgubljenog sloja, zadojenog zavisnošću, sebičnosti, pohlepom, lagodnim životom i mržnjom. Ovaj sloj nije imao šta da izgubi, a nasiljem je mogao dobiti sve.*

5.8. VOJNA MOBILIZACIJA SRPSKOG STANOVNIŠTVA IZ SARAJEVA I OKOLINE

Po usvojenim principima i načelima bivše JNA, uspješno izvršena mobilizacija se cijenila kao najviši stepen borbene gotovosti i spremnosti jedinice za izvršavanje namjenskih zadataka po planovima upotrebe.

To je, inače, vrlo složena borbena radnja i aktivnost, u čiju se realizaciju planski angažuju svi subjekti društva iz okvira svojih nadležnosti, što je definisano odgovarajućim zakonskim aktima, uputstvima i propisima od nivoa Federacije, preko republika i pokrajina do opštine i mjesne zajednice. U praksi je to vrlo dobro funkcionisalo i većina građana posredno ili neposredno je svjedok niza aktivnosti koje su se odvijale

na više pravaca, sve u cilju postizanja što većeg uspjeha mobilizacije. U izvedbi mobilizacije, angažovani su predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova, organi vlasti, sekretarijati za narodnu odbranu, pojedinci i firme kao davaoci sredstava.

Većina izvršenih mobilizacija je bila uspješna, jer je, praktično, svim subjektima koji u tom učestvuju bilo u interesu da postignu dobre rezultate. Zbog toga je postojao visok stepen saradnje i koordinacije na realizaciji planskih zadataka sa subjektima van JNA.

U 1991. godini vojnopolitička situacija se znatno iskomplikovala na prostoru bivše Jugoslavije. JNA interveniše neuspješno u Sloveniji, nastaju incidentne situacije u Hrvatskoj. Rat iz Slovenije se prenosi u Hrvatsku, a napadom JNA na selo Ravno i u Bosnu i Hercegovinu.

U toj situaciji i takvim okolnostima vojni vrh je procijenio da je mobilizacija postala ključni, limitirajući faktor realizacije svih planova upotrebe JNA.

Neprimjereno dotadašnjoj praksi, gotovo svi subjekti izvan JNA, koji su posredno ili neposredno podržavali mobilizaciju, odjednom postaju glavni nosioci opstrukcije njenog izvršavanja. Zašto?

Zato što se vojni vrh opredijelio za podršku i stao na stranu samo jednog – srpskog naroda. Branko Mamula, admiral, u svojoj knjizi *Slučaj Jugoslavija* navodi kako se 30. jula 1991. godine armijsko rukovodstvo konačno predaje i konstatuje kako je Borisav Jović, tada predsjednik Predsjedništva, to i potvrdio.

Branko Mamula ističe da nije bilo koristi raspravljati sa načelnikom Generalštaba, jer Armijom nije rukovodio on, nego Slobodan Milošević, a Predsjedništvo SFRJ je bilo njegov štab.

Da li slučajno ili ciljano, mjesec dana ranije, 30. juna 1991. godine, naređenje za izvršenje potpune mobilizacije dobila je 216. brdska brigada u Han-Pijesku.[104] Vrlo interesantne su aktivnosti mobilizacije 216. bbr svih vojnih i političkih subjekata u to vrijeme. Zašto je izabrana baš 216. brigada? U Sarajevsko-romanijskoj regiji bila je najjača ratna jedinica. Nalazila se u strateškom rejonu, u čijoj su okoloni još u miru izgrađeni objekti za rukovođenje, komandovanje i vezu za potrebe komandi i jedinica 7. armije poslije reorganizacije 2. vojne oblasti. Romanijski plato – Ravna Romanija, Sokolac (Glasinačko polje) i Han-Pijesak su mjesta sa većinskim

[104] Komandant brigade je bio tada pukovnik, sada general Dragomir Milošević. Načelnik Štaba je bio Nedžad Ajnadžić.

srpskim stanovništvom i taj prostor od Pala do Han-Pijeska ima kapacitet da primi i razvije komande i jedinice koje su u stvarnosti kasnije dislocirane iz urbanih naselja i koje su u stvarnosti bile glavni nosioci opsade Sarajeva, što je detaljnije obrađeno u drugim tezama ovog pitanja.

Trebalo je izvršiti generalnu probu mobilizacije mješovitog nacionalnog sastava ratne jedinice u novim vojno-političkim okolnostima, te nakon toga definisati pravce daljeg djelovanja vojske i srpskog naroda.

Trebalo je provjeriti spremnost jedinica za izvršavanje borbenih zadataka van Bosne i Hercegovine, u kriznim područjima Republike Hrvatske.

5.9. SEPTEMBARSKA MOBILIZACIJA I DOBROVOLJCI U JEDINICAMA JNA

Poslije procjene vojnog vrha da se postojeći planovi organizacije ratnih jedinica u Bosni i Hercegovini ne mogu realizovati, a naročito u mjestima gdje su jedinice mješovitog nacionalnog sastava, a u cilju realizacije planiranih velikosrpskih ciljeva SSNO, odnosno Generalštab Oružanih snaga SFRJ donosi UPUTSTVO o prijemu dobrovoljaca u JNA (pov. broj 2391-1 od 13. septembra 1991. godine).

Uputstvom su, između ostalog, definisani slijedeći uslovi za prijem dobrovoljaca:

- Da se dobrovoljac prima nakon što podnese pismenu prijavu (obrazac prijave propisan), a da to mogu biti osobe od 18–60 godina života. Podnijeta prijava je neopoziva.
- Dobrovoljci se mogu raspoređivati u jedinice po mirnodopskoj ili ratnoj formaciji, na dužnosti za koje su osposobljeni, što zavisi od stepena popune jedinice.
- Odluku o prijemu dobrovoljaca donosi starješina jedinice ili ustanove ranga brigade i samostalnoig bataljona.
- Aktom SSNO GŠ OS SFRJ, pov. broj 23-82-2, regulisana su prava na novčanu naknadu dobrovoljaca. Navedeni dokumenti su bili osnova za legalno izvršenje mobilizacije i motiv da se Srbi dobrovoljno prijavljuju, jer im se, praktično, boravak u jedinici plaća. U stvarnosti je to i bilo tako, ali iza toga su se krili viši vojni i politički ciljevi – što bolje i brže ustrojstvo vojske srpskog naroda.

Upravo nakon donošenja Uputstva, u svim jedinicama JNA u Bosni i Hercegovini počinje prijem dobrovoljaca. Dobrovoljci su sada samo Srbi, ili 99% Srbi. Tako se u zoni odgovornosti 4. k, u jedinicama lociranim u Sarajevu i oko Sarajeva, primaju i naoružavaju dobrovoljci. To je naročito karakteristično za 49. mbr i 346. lap PVO u Lukavici, 216. bbr u Han-Pijesku, 10. mtbr u Mostaru i 6. pp u Doboju.

Osnovni ciljevi izvršenih mobilizacija i priprema dobrovoljaca od septembra 1991. godine do početka agresije i opsada bili su:

1. Formirati jezgro budućih jedinica srpske TO i SDS-a, odnosno jezgro buduće vojske srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Osnov za to su im bile postojeće jedinice JNA.
2. Naoružati i obučiti pojedince i jedinice da rukuju raspoloživim naoružanjem i opremom. Instruktori su im profesionalci iz JNA.
3. U Sarajevu, sa političkim rukovodstvom SDS-a, preko odabranih grupa oficira JNA, a pod plaštom izvođenja vojnih aktivnosti – vježbi, izviđanja, patroliranja, a metodom organizacije punktova, naoružati srpski narod.
4. Izvršiti uređenje teritorije u potrebnom obimu u kasarnama u i oko Sarajeva.
5. Izvršiti obezbjeđenje skladišta i fabrika sa naoružanjem, vojnom opremom i tehnikom, a u okviru toga izvršiti izvlačenje i dislokaciju kompletnih skladišta, postrojenja i jedinaca, gdje se procijeni da nisu sigurna područja i lokacije i da ih srpski narod ne drži pod kontrolom.
6. Demonstrirati silu i izazivati incidente i tako staviti na probu reakciju i spremnost nesrpskog stanovništva da se suprotstavi vojnim aktivnostima, a sa druge strane, provjeriti funkcionisanje zamisli okupacije i opsade Bosne i Hercegovine, a posebno Sarajeva.

5.10. IMPLEMENTACIJA REZULTATA I CILJEVA

Implementacija navedenih ciljeva najpotpunije se može sagledati kroz autentične primjere u 216. bbr, Han-Pijesak.

Brigada dobiva naređenje za ponovnu moblizaciju 17. septembra, a

uputstvo o prijemu dobrovoljaca u jedinice JNA je donijeto 13. septembra 1992. godine.

Ovoj put mobilišu se samo Srbi, kao dobrovoljci tako da nema ranije navedenih problema. Srbi dolaze sa zadovoljstvom, jer su vojni i politički ciljevi već usklađeni.

Odmah nakon mobilizacije, brigada dobiva zadatak da obezbijedi prolazak Užičkog korpusa pravcem Višegrad – Ustiprača – Goražde – Foča – šire područje Hercegovine.

Zadatak logičan, ali način njegove realizacije je po svemu nelogičan.

Nelogičnosti su sljedeće:

– Užički korpus je prolazio dva dna, a brigada je ostala na terenu 20 dana.

– Samo u rejonu Ustiprače brigada je mogla kontrolisati i obezbjeđivati prolaz Užičkog korpusa, jer je u odnosu na pravac prolaska samo tu imala dio snaga, a sve ostale snage brigade bile su raspoređene van tog pravca, na potezu Han Stjenice – Rogatica – Mesići – Ustiprača. Komanda brigade je bila u selu Mesići, a dio štaba u Ustiprači. Zašto je brigada ostala 20 dana, a korpus prošao za dva dana i zašto je bila raspoređena na pravcu koji nema veze sa maršrutom prolaska korpusa? Upravo da bi realizovala ciljeve i izvršila zadatke naoružanja Srba u rogatičkoj regiji, da bi izvidili buduće pravce napada na nesrpsko stanovništvo, da bi inžinjerijski uredila položaje artiljerije, da bi među Muslimanima demonstrirala silu i izazvala incidente. U to vrijeme otuđeno je dosta municije. Kako su realizovani navedeni zadaci, svjedok je tada operativac Nehru Ganić, a kasnije brigadni general u Vojsi Federacije Bosne i Hercegovine. Po povratku u Han-Pijesak, mobilisani dobrovoljci nisu pristali da vrate zaduženo naoružanje, opremu i municiju. Nije bilo autoriteta koji bi to mogao izvršiti, iako je bilo uobičajeno da se po povratku sa zadatka i vježbi sve očisti i uredno vrati u skladište.

– Obijanja skladišta naoružanja i municije jedinica TO gradskog štaba Sarajeva (Sokolac, Rogatica, Olovo, Han-Pijesak). Niko nije odgovarao za to niti je pokrenut postupak u vezi s tim. Jednostavno, to je samo registrovano, a što je neuobičajeno za vojnu praksu i sasvim suprotno odredbama o materijalnoj

i disciplinskoj odgovornosti. Ovaj primjer nedvosmisleno je potvrdio koji su stvarni ciljevi vojnog i političkog vrha Srba.

– Pred kraj 1991. godine, od mobilisanih pripadnika formirala se dobrovoljačka jedinica ekvivalenta jedne čete (oko 120 vojnika) i sa komandnim kadrom upućena je na ratište u Vukovar. Interesanto je da je to propraćeno jakom medijskom podrškom i ispraćeno od velikog broja srpskog stanovništva. U pratnji dobrovoljaca je išao i Dragomir Milošević. Inače, na dužnost u dobrovoljačke jedinice su postavljeni samo oficiri Srbi i jedan Makedonac, kao i dobrovoljci. Na ovaj način iz Han-Pijeska je upućivana takva jedinica u tri navrata.

– Posebna nelogičnost i specifičnost je bila odluka da se jedinice brigade formiraju u mjestima van matičnog garnizona.

– Tako se prvo formira 3. brdski bataljon u Milićima kod Vlasenice. Inače se u normalnim okolnostima mobilisao sa područja opštine Vlasenica, na mobilizacijskom zborištu u rejonu Han-Pijeska. Po istom principu formiran je 1. bb u s. Gučevo, SO Rogatica i 2. bb u Sokocu.

– Karakteristično je da su se na taj način iskoristile legalne aktivnosti formiranja jedinica za nelegalno naoružavanje srpskog stanovništva. Osnovni cilj i razlog takvog načina rada bio je upravo naoružavanje srpskog stanovništva.

– Od novoformiranih bataljona izdvojene su i posebno naoružane jedinice SDS-a, koje su, kao naprimjer jedinica Rajka Kušića, na Borikama pravile haos, sijale strah i izazivale incidente, postavljale barikade i porovodile razne oblike nasilja nad muslimanskim stanovništvom tog kraja. Kasnije su od tih bataljona zaista i formirane brigade, koje su u sastavu SRK bile nosioci opsade, zajedno sa takvim brigadama iz Lukavice, sa Pala, iz Ilijaša, Vogošće, sa Ilidže, itd.[105] Slična je situacija bila i u Sarajevu, a posebno su se u tome isticale jedinice iz Lukavice. Oko Sarajeva je radila vojska, radila tehnika. Izvodile su se aktivnosti neuobičajene za vojsku (na Mojmilu, Trebeviću, Mrkovićima, Gavrića brdu i tako redom). Vojni vrh je to pravdao vježbovnim aktivnostima, a u stvarnosti sve je bilo podređeno

[105] Zajedno sa komandantom 4. korpusa, generalmajorom Vojislavom Đurđevcem, komandant brigade Dragomir Milošević i ja (N.A.) išli smo u Rogaticu početkom 1992. godine na pregovore sa SDA i SDS-om, odnosno organima vlasti u vezi smirivanja situacije koju je Rajko Kušić izazvao svojom jedinicom.

ostvarivanju strateških srpskih ciljeva, koji će 12. maja 1992. godine biti i definisani na Skupštini srpskog naroda u Banja Luci.

– Ciljevi mobilizacije i pripreme dobrovoljaca u JNA praktično su planirani isključivo radi ostvarivanja velikosrpskih projekata, o čemu govori i ovaj autentični rad, ali i zvanična dokumenta i stvarnost, koja se ogleda u opsadi Sarajeva i šire regije.

Navedene mobilizacije su bile uvod u stvarnu mobilizaciju, koja je izvršena po aktu 2. VO, str. pov. 12/78-35 od 05.04.1992. godine.

Početak mobilizacije predviđen je za 06.04.1992. godine. Zar je to slučajno podudarnost sa početkom planirane agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu? Ne, to je koordinirana i planska aktivnost političkog i vojnog vrha srpskog naroda. Definitivno se potvrđuje ko je koga planirao napasti i kada. U borbenom operativnom izvještaju Komande 2. VO, str. pov. broj 10/36-2025, od 06.04.1992. godine (AIIZ, inv. br. 2-86), između ostalog, u tački 2. stoji: *Po naređenju komandanata 2. VO, 06.04.1992. godine, u 06,00 časova, u 21 (dvadesetjednoj) ratnoj jedinici 2.VO otpočela je mobilizacija*. Tada mobilizacija NIJE otpočela, već je bila ZAVRŠENA, ali je trebalo *legalizovati* sve dotadašnje aktivnosti u vezi sa mobilizacijom i organizacijom jedinica srpskog naroda.

To je bio osnovni cilj datog dokumenta o mobilizaciji.

5.11. KADROVSKE PRIPREME I PROMJENE U PRIPREMI ZA OPSADU SARAJEVA

U pripremnom periodu za agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu politički i vojni vrh Srba je djelovao koordinirano, na dva pravca, ali sa jedinstvenim ciljevima. O metodi i načinu rada dato je dosta argumenata u ovaj studiji, ali kadrovska politika nije tretirana posebno, iako je u toj oblasti vođena značajna bitka srpskog naroda.

Od zvanične predaje armijskog rukovodstva, 30. jula 1991. godine, interesima samo jednog naroda – srpskog, kako navodi admiral Branko Mamula u svojoj knjizi *Slučaj Jugoslavije*, počeo je meteorski uspon pojedinih oficira JNA u napredovanju, kao i pojedinih civila, za koje je procijenjeno da su sposobni za realizaciju velikosrpskih ciljeva.

Tako se na pojedina ključna komandna mjesta u JNA i TO dovodi posebno odabrani kadar, spreman svim sredstvima i metodama boriti se za srpske ciljeve. Prethodno su provjereni na ratištu u Sloveniji i Hrvatskoj.

Dio njih je bio na kursevima širom Srbije i Crne Gore, a dio na obuci u samoj Bosni i Hercegovini, u zavisnosti od uže specijalnosti, te mjesta i uloge koja im je bila određena.

Mnogi oficiri i kadrovi SDS-a su uzdignuti na visoke vojne i političke funkcije mimo svih važećih zakona i uredbi, što je bilo neuobičajeno za vojnu praksu.

Tu se posebno ističu Ratko Mladić, Dušan Kovačević, Milovan Stanković, Rajko Kušić itd.

U dobrovoljačkim jedinicama, jedinicama srpske TO i SDS-a, obučavao se kadar od najnižih dužnosti. Istovremeno, Srbi su izostajali sa posla u fabrikama i ustanovama gdje su radili. Pravdali su to bolešću, problemima u familiji, poslovima kod kuće i sl. da bi prikrili istinu – obučavali su se za dužnosti koje će imati u budućoj srpskoj vojsci, na sredstvima ratne tehnike, naoružanju, tenkovima itd.

Bilo je slučajeva da su obuku izvodili i po cijelu noć, a na posao bi dolazili i prespavali radno vrijeme. Čak su i učenici izvodili pojedine vrste obuke i izostajali sa redovne nastave. Ovih primjera je bilo više i svjedočenja o tome su autentična.

Dakle, borba za kadrove je vođena na svim frontovima.

Kako je JNA bila osnov za stvaranje VRS, tako je bila osnov i za popunu stručnim kadrovima vojske i jedinica. O tome govori niz primjera i dokumenata.

Posebno je interesantno da se JNA zvanično nikada nije povukla iz Bosne i Hercegovine. Ustvari, povukla je što je htjela i koga je htjela. Taj zadatak načelnik Generalštaba dao je u nadležnost komandantima 2. i 4. VO, da odlučuje, a odluka je bila jednostavna – u Bosni i Hercegovini ostaviti i kadrove i sredstva, a zbog međunarodne zajednice, neznatan i simboličan dio prebaciti preko granice. (AIIZ, inv. br. 2-1964).

Postojeće, novoformirane jedinice, u svemu su ojačane, što se posebno odnosi na jedinice TO Srpske republike i SDS-a.

Srpski narod se nije odrekao stručnih kadrova, i oni su bili osnov i srž svakog nivoa komande i jedinice.

Ono što je značajno istaći, svi su dobro poznavali pravila i običaje rata, ali su ih praktično najviše kršili i svjedoci smo da su danas baš ti

ključni kadrovi osumnjičeni za najteže ratne zločine i genocid u Bosni i Hercegovini.

7. EFEKTIVI ODBRANE SARAJEVA (POLITIČKO-SOCIOLOŠKA ANALIZA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH)

Socio-ekonomsko-obrazovne karakteristike boraca 1. korpusa izvedene su iz raspoložive vojne dokumentacije o ovoj formaciji Armije Republike Bosne i Hercegovine. U početku postupka, prikupljeni su statistički podaci o ukupnom brojnom stanju, kretanju tog brojnog stanja u periodu 1992.–1995. godine, te o njegovim socio-ekonomskim i obrazovnim obilježjima, koja definiraju sociološku strukturu i socio-političke karakteristike boračke populacije 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Unutar ove mase podataka izdvojeni su i analizirani oni o kretanju brojnog stanja i karakteristika boračke populacije koja je bila angažirana u okviru navedene formacije samo za područje okruženog grada Sarajeva. Ovaj parametar socio-ekonomskih i obrazovnih karakteristika bilo je neophodno uvesti u analizu, jer preciznije govori o boračkoj populaciji koja se neposredno angažovala u odbrani grada Sarajeva.

Kada je riječ o tim osnovnim sociološkim karatkteristikama, bilo je neophodno prikazati ovu boračku populaciju u cjelini, a i onu zaduženu za okruženo Sarajevo, distribuiranu i frekventiranu po polnom, nacionalnom i obrazovnom, te socijalnom porijeklu i po domicilnom i izbjegličkom obilježju. Ovo su i bili jedini raspoloživi podaci po ovim obilježjima i njihovim frekvencijama unutar cijele statističke mase. Brojčano kretanje boračke populacije u ovim obilježjima *kroz vrijeme i prostor* pokazano je u nizu tabela, za 1. korpus i za Sarajevo u opsadi: po godinama, i ukupno; po mjesecima svake godine; po nacionalnoj strukturi; po kvalifikacionoj strukturi; po socijalnom porijeklu; po kategorijama domicilni – izbjeglice.

U ovim vremenskim intervalima urađeni su presjeci brojnog stanja prema gore navedenim obilježjima i komparativno prikazani odnosi

za 1. korpus, kao i za Sarajevo u opsadi. U ovom smislu, a i na osnovu raspoloživih podataka i parametara, urađene su i brojne tabele koje zorno i egzaktno svjedoče o karakteristikama i veoma specifičnim relacijama različito prikazanim grupama tabela, koje ukazuju na vrlo značajne socio-obrazovne karakteristike boračke populacije 1. korpusa, a posebno onog njegovog dijela koji je (u prosjeku) najviše branio Sarajevo.

Ko su branitelji Sarajeva i kako se kretao njihov brojni sastav i njihove socio-karakteristike najbolje se može vidjeti iz analize velikog broja tabelarnih prikaza, grafikona i kvalifikativnih podataka koji su ovdje prezentirani. Prosječno brojno stanje borca 1. korpusa u prvoj godini rata (kada je došlo do reorganizacije štabova Teritorijalne odbrane u sarajevskoj regiji), startuje sa veoma visokim brojem (s obzirom na raspoloživa materijalno-tehnička sredstva) od 60.442 borca. Ovaj broj je prosjek 1992. godine, što pretpostavlja da je u aprilu 1992. godine bilo ukupno 38.357 boraca, da bi rastući progresivno, u decembru 1992. godine dosegnuo nivo od 73.141 pripadnika.

Ali, ovdje se želi, prije svega, izložiti jedna globalna slika koja u kretanju po ratnim godinama karakterizira stalni progres. Naime, krivulja se od pomenutih 60.442 u 1992. godini kreće i dalje po godinama uzlaznom linijom, do prosjeka 87.009 pripadnika u 1995. godini. Dakle, tokom cijelog ratnog perioda rastao je broj boraca 1. korpusa, kao i broj boraca (unutar njega) koji su iznutra branili okruženo Sarajevo.

No, uočava se da je priraštaj od 1992. do 1993. godine pratio veliki skok broja boraca od oko 20.000 i više, da bi se u 1993., 1994. i 1995. godini zadržao dostignuti nivo od preko 80.000 boraca, koji se neznatnim intervalima pozitivno mijenjao. Može se kazati da je već u 1993. godini, u prosjeku, dostignuto visoko brojno stanje, koje se potom veoma naglo penje na pomenutih 87.009.

Ovaj podatak svjedoči o karakteru i, u ranoj fazi rata, već ispoljenoj masovnosti i patriotskoj svijesti i odlučnosti Sarajlija, ali i branitelja iz drugih regija koji su se našli u gradskoj sredini, odlučni da brane ovaj grad. Slično se u kvantitativnom pogledu ponaša kretanje dijela boračke populacije unutar 1. korpusa koja se borila *iznutra* u okruženom Sarajevu. Tokom ratnih godina taj broj se kretao gotovo istom krivuljom počinjući 1992. godine sa prosječnih 26.980, te se naglo penje u 1993. godine na

prosječnih 36.000 boraca, a onda se, sa veoma blagim pomakom, zadržava u rasponu između 36.000 i 38.840 pripadnika.

Interesantno je posmatrati brojčano kretanje boračke populacije unutar svake godine rata, po mjesecima (prosjek), kako u 1. korpusu, tako i u okruženom Sarajevu. Već smo kazali da u 1992. godinu prosječno mjesečno brojčano kretanje u 1. korpusu bilježi stalni rast, do 73.141 borca. Ovaj broj nastavlja konstantno rasti i tokom cijele 1993. godine, sa intervalom između 50 i 1.700 boraca, osim u periodu februar – mart, kada je iznosio 2.821 borca. Dostignuti broj od 84.698 u januaru 1994. godine, tokom cijele ove godine će se održati sa neznatnim pozitivnim i negativnim oscilacijama.

Slične su linije razvoja i brojnog kretanja dijela boračke populacije ovog korpusa koja je bila u Sarajevu. Tako se i u ovoj formaciji u prvoj godini rata ubrzano povećava broj boraca, od 17.300 do 33.151 borca, da bi se broj u 1993. godini značajnije povećao, sa 32.000 na 37.800 boraca. U posljednje dvije godine rata, taj broj se održavao i gotovo diskretno povećao, dostigavši krajem rata 38.440 boraca.

7.1. STRUKTURA 1. KORPUSA U ODBRAMBENOM RATU 1992.–1995.

Na regiji Sarajeva, 1. korpus je nastao 1992. godine, u procesu nastanka i izgradnje Armije Republike Bosne i Hercegovine. Političke osnove za nastanak i razvoj 1. korpusa su historijske odluke koje je donijela Vrhovna komanda, odnosno Predsjedništvo RBiH, aprila 1992. godine: Odluka o proglašavanju neposredne ratne opsanosti, Odluka o ukidanju dotadašnjeg Republičkog štaba i formiranju Štaba TO RBiH, Odluka o objedinjavanju svih naoružanih grupa i pojedinaca i njhovog stavljanja pod komandu Štaba TO RBiH i Odluka o organizaciji Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine od 04.07.1992. godine. Odluku o formiranju 1. korpusa donijelo je Predsjedništvo RBiH 03.09.1992. godine. U okviru sarajevske regije su postojali štabovi TO općina, Gradski štab TO Sarajevo i sarajevski Regionalni štab TO RBiH. U sastav 1. korpusa su ušle sve jedinice, komande i štabovi TO koji su u regiji Sarajeva postojali u ljeto 1992. godine. Zona odgovornosti 1. korpusa je obuhvatala općine: Stari Grad, Centar Sarajevo, Novo Sarajevo, Novi Grad Sarajevo, Ilidža,

Hadžići, Vogošća, Kalinovik, Čajniče, Foča, Goražde, Višegrad, Han-Pijesak, Olovo, Sokolac, Rogatica, Rudo, Trnovo, Vogošća, Ilijaš, Breza, Vareš, Visoko, Fojnica, Kiseljak i Kreševo.

Prvi korpus Armije RBiH, od 1992. do 1995. godine, u prosjeku je imao 78.253 borca, i to: 1992. godine 60.442; 1993. godine 80.644; 1994. godine 84.914; 1995. godine 87.009 boraca. Od toga, u okruženom Sarajevu, od 1992. do 1995. godine je u prosjeku bilo 34.931 borac, i to: 1992. godine 26.980; 1993. godine 36.000; 1994. godine 37.904; 1995. godine 38.840 boraca.

Prema teritoriji popune, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine su bili borci iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva i od prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i sa drugih okupiranih teritorija. Ukupno, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine, u prosjeku je bilo 60.098 ili 76% iz domisicilnog stanovništva i 18.155 ili 23,2% iz prognanog stanovništva. Od toga, u okruženom Sarajevu je u prosjeku bilo 28.515 ili 81,6% iz domicilnog stanovništva i 6.417 ili 18,4 iz prognanog stanovništva.

Prema nacionalnoj strukturi, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bilo: Bošnjaka 73.488 ili 94,0%; Srba 934 ili 1,2%; Hrvata 3.402 ili 4,3% i Ostalih 429 ili 0,5%. Nacionalna struktura u okruženom Sarajevu, u prosjeku od 1992. do 1995. je bila: Bošnjaka 32.803 ili 93,9%; Srba 413 ili 1,2%; Hrvata 1.510 ili 4,3%; Ostalih 205 ili 0,6%. Nacionalno obilježje ukazuje na apsolutnu dominaciju bošnjačke populacije, kako u Prvom korpusu, u cjelini, tako i u njegovom segmentu formacija koje su branile *iznutra* grad u okruženju. Odnos Bošnjaka-boraca prema svima ostalim nacionalnim boračkim skupinama ukupno iznosi 11:1. U toj jedanaestini (98%:2%) ostalih nacionalnosti početkom agresije, značajnije se izdvajaju srpska i hrvatska skupina. Međutim, tokom razvoja rata srpska skupina opada, a hrvatska u Prvom korpusu blago raste, da bi 1995. godine iznosila 4.048 (ili 2%) boraca. Slična je situacija odnosa u boračkom sastavu formacija koje su branile grad.

Prema obrazovnoj strukturi u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bilo: visoka stručna sprema 1.954 ili 2,5%; viša stručna sprema 1.348 ili 1,7%; srednja stručna sprema 54.793 ili 70,0%; niža stručna sprema 16.796 ili 21,5%; bez spreme 3.362 ili 4,3%. Obrazovna struktura boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu, od 1992. do 1995.

godine, u prosjeku je bila: visoka stručna sprema 1.143 ili 3,2%; viša stručna sprema 446 ili 1,3%; srednja stručna sprema 26.746 ili 76,6%; niža stručna sprema 5.167 ili 14,8%; bez spreme 1.429 ili 4,1%. Prvo, riječ je o stručnoj kvalifikaciji, odnosno školskoj naobrazbi boraca, a drugo se odnosi na njihovo socijalno porijeklo. I jedno i drugo bitno ukazuju na društveni i idejno-politički profil boračke populacije – branitelja Sarajeva i njegove šire regije. Mora se odmah kazati da apsolutno dominiraju borci sa srednjom stručnom spremom. Tokom svih godina agresije, ova kategorija u apsolutnom iznosu se kreće od 41.715 ili 69%, koliko je bilo 1992. godine, pa do 61.712 ili 70,9%, koliko ih je bilo 1995. godine. Dakle, oko 69 do 70,9% boraca je sa srednjom stručnom spremom.

Na drugom mjestu su borci sa nižom stručnom spremom. Distribucija, frekvencija ovog obilježja u 1992. godini bila je 12.934 ili 21,4% pa do 18.670 (koliko ih je bilo 1995. godine), što se približava procentu 30%. Sa proticanjem rata, raste broj srednjoškolske, ali i nižeškolske boračke populacije. Na trećem mjestu je boračka populacija bez ikakve školske naobrazbe, čiji se procentualni udio kreće između 3,6 i 4,8%. Iza nje slijede borci sa visokom, a zatim i oni sa višom školskom spremom (2,5% i 1,7% u prosjeku). Mora se istaći činjenica da je zbir prosječnih procentualnih iznosa u dijelu, te u svim godinama rata boračke populacije sa srednjom i nižom školskom spremom, ukupno iznosio 91,5%. Dakle, svi ostali obrazovni nivoi boraca zajedno participiraju u boračkoj populaciji Prvog korpusa sa 8,5%. Sad je sasvim jasno ko su borci Prvog korpusa i kakva je struktura boračke populacije koja brani *okruženi grad* i koja ga je i odbranila, a time, indirektno, snažno doprinijela i odbrani BiH.

Istine radi i egzaktnosti, ovim tvrdnjama nedostaje podatak o vojnim obveznicima u Sarajevu i cijeloj regiji, te njihovoj školskoj spremi, da bi se komparativnom analizom odgovorilo na pitanje zašto je tako malo boraca sa višom i visokom obrazovnom spremom, a zašto je tako mnogo onih sa srednjom i nižom školskom spremom. Kakva je, naime, distribucija frekvencija ovog obilježja u ukupnoj vojno-sposobnoj, a kakva u boračkoj populaciji Prvog korpusa i boraca u formacijama koje brane okruženi grad? Da li je Prvi korpus približno jednak *statističkoj masi* ili *uzorku* od mase, ili bi on bio reprezentativan, i, na kraju, da li je općenito i adekvatan? Sasvim je sigurno da nije ni reprezentativan, a još manje adekvatan. Niz je pitanja koja zahtijevaju odgovor, da bi se moglo izričito odgovoriti i na prethodno postavljeno pitanje, a sva ona zajedno mnogo govore ne samo

o *kvanitetu*, već o *kvalitetu*, odnosno o patriotizmu, agresiji i separatizmu. Prije svega, trebalo bi izdvojiti one vojnosposobne građane koji su otišli u *napadače*, tj. u agresore, da bi se moglo tačno prosuditi o onima koji su ostali kao branitelji Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Zatim, treba izdvojiti i one koji su pobjegli iz Sarajeva, ili dezertirali, kao i one koji su se *sklonili* u Civilnu zaštitu…, ili u logističke i druge pozadinske službe, koje su davale podršku aktivnim borbenim djejstvima. Neizbježno je i pitanje analize sastava humanitarnih organizacija i Bosanaca koji su je opsluživali.

Jasno je da preciznija statistička analiza može ukazati na mnoge interesantne stvari koje objašnjavaju sociološki i idejno-politički profil odbrambeno-boračke sarajevske populacije. Time bi se iz sociološko-strukturalnog, pa i sociološko-funkcionalističko-strukturalističkog teorijskog ugla preciznije moglo odgovoriti – ko je odbranio Sarajevo i širu regiju? Ponajmanje bi se ovakav omjer više i srednje stručne spreme mogao pravdati manjom zastupljenošću Bošnjaka u akademski obrazovnom dijelu populacije Bosne i Hercegovine. Globalno posmatrano, i u okruženom Sarajevu je slična kvalifikaciona struktura boračke populacije ovoj prethodnoj – u cijelom Prvom korpusu. No, detaljnijim uvidom uočava se mala, ali, možda, i značajna razlika. Ona se sastoji u tome da je u ovoj populaciji, prosječno gledano, u svim godinama rata udio boraca sa srednjom stručnom spremom nešto veći u odnosu i na apsolutni broj, odnosno procenat boraca sa nižom školskom spremom. Odnos ova dva obilježja je 76,6%:14,4%. Dakle, procentualno, u prosjeku je više boraca bilo sa srednjom stručnom spremom u populaciji branitelja okruženog Sarajeva, nego što je taj procenat iznosio u cjelini za Prvi korpus. Takva frekvencija i odnos približno su bili izraženi u svim godinama rata.

Prema socijalnoj strukturi, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine, u prosjeku je bilo: radnika 63.117 ili 80,6%; službenika 9.818 ili 12,6%; zemljoradnika 5.318 ili 6,8%. Socijalna struktura boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu, od 1992. do 1995. godine, u prosjeku je bila: radnika 27.444 ili 78,5%; službenika 5.818 ili 16,7%; zemljoradnika 1.669 ili 4,8%. Peto posmatrano obilježje boračke populacije Prvog korpusa i boraca u Sarajevu je socijalno porijeklo. Prethodni prikaz školske spreme boraca indicira na određeni način i socijalno porijeklo ove populacije. Kako pokazuje statistički prikaz ovog obilježja – dominantno je radničko porijeklo (80%), a u mnogo manjoj mjeri službeničko (12,6%) i zemljoradničko (6,8%) prosječno. Ovakva distribucija socijalnog obilježja prati boračku

populaciju gotovo potpuno jednako navedenom frekvencijom kroz sve godine minulog rata. Dio ove populacije koji je bio u okruženom Sarajevu i branio grad, takođe pruža potpuno istu socijalnu sliku kao i ukupna populacija Prvog korpusa.

Neznatna je promjena, tj. pad radničke *u korist* službeničke strukture boračke populacije tokom svih godina odbrambenog rata u okruženom Sarajevu. Ova činjenica ukazuje da je i prethodno školsko obilježje, u kome dominira srednja stručna sprema, u nekom *savezu* sa ovim radničkim. Pošto u armijskoj dokumentaciji srednja školska sprema statističkim izvodom nije diferencirana na grupu sa četverogodišnjim i na grupu sa trogodišnjim školovanjem (na srednju školu i na stručno-zanatsku školsku spremu), prethodno obilježje indikativno upućuje na zaključak – da je najveći broj gore iskazanih boraca sa srednjom i višom kvalifikacijom (srednja stručna trogodišnja škola) statistički prikazan kao srednjoškolska boračka populacija. U osnovi, to je populacija sa zanatskim srednjim školskim obrazovanjem, odnosno kvalifikovani radnici.

Poslije ovako iscrpne analize, možemo zaključiti da je najveći broj boraca Prvog korpusa, a u njemu i boraca koji su branili Sarajevo, zapravo bio sastavljen od kvalifikovane i visokokvalifikovane radničke i zanatske omladine i ljudi srednje starosne dobi. Ovo je nužno istaći, jer je to u vezi sa njenim društvenim, moralnim i političkim pogledima i stavovima naspram agresije, kao i ciljevima za koje se borila ta populacija, te načinom kako je zamišljala uređenje BiH nakon oslobađanja.

Ako se ima u vidu ovakva socioobrazovna struktura boraca Prvog korpusa, jasno je zašto su njeni stavovi o oslobodilačkoj borbi za BiH bili upravo onakvi kakve smo ih naprijed izložili – kao stavovi o demokratskoj, multietničkoj i politički pluralnoj BiH, utemeljenoj na suživotu i toleranciji, skoro identično njenoj prošlosti.

7.2. STRUKTURA 1. KORPUSA 1992. GODINE

U toku 1992. godine 1. korpus Armije RBiH je imao 60.442 borca. Jedinice su bile raspoređene unutar Sarajeva u neprijateljskom okruženju (34.931) i izvan Sarajeva na slobodnim teritorijama Visokog, Breze, Olova, Igmana, Hrasnice i Goražde (25.511). Organizacijsko-formacijska struktura je bila prema **Šemi 1.**

Šema 1.

SASTAV
1. KORPUSA ARMIJE BIH
SEPTEMBRA 1992. GODINE

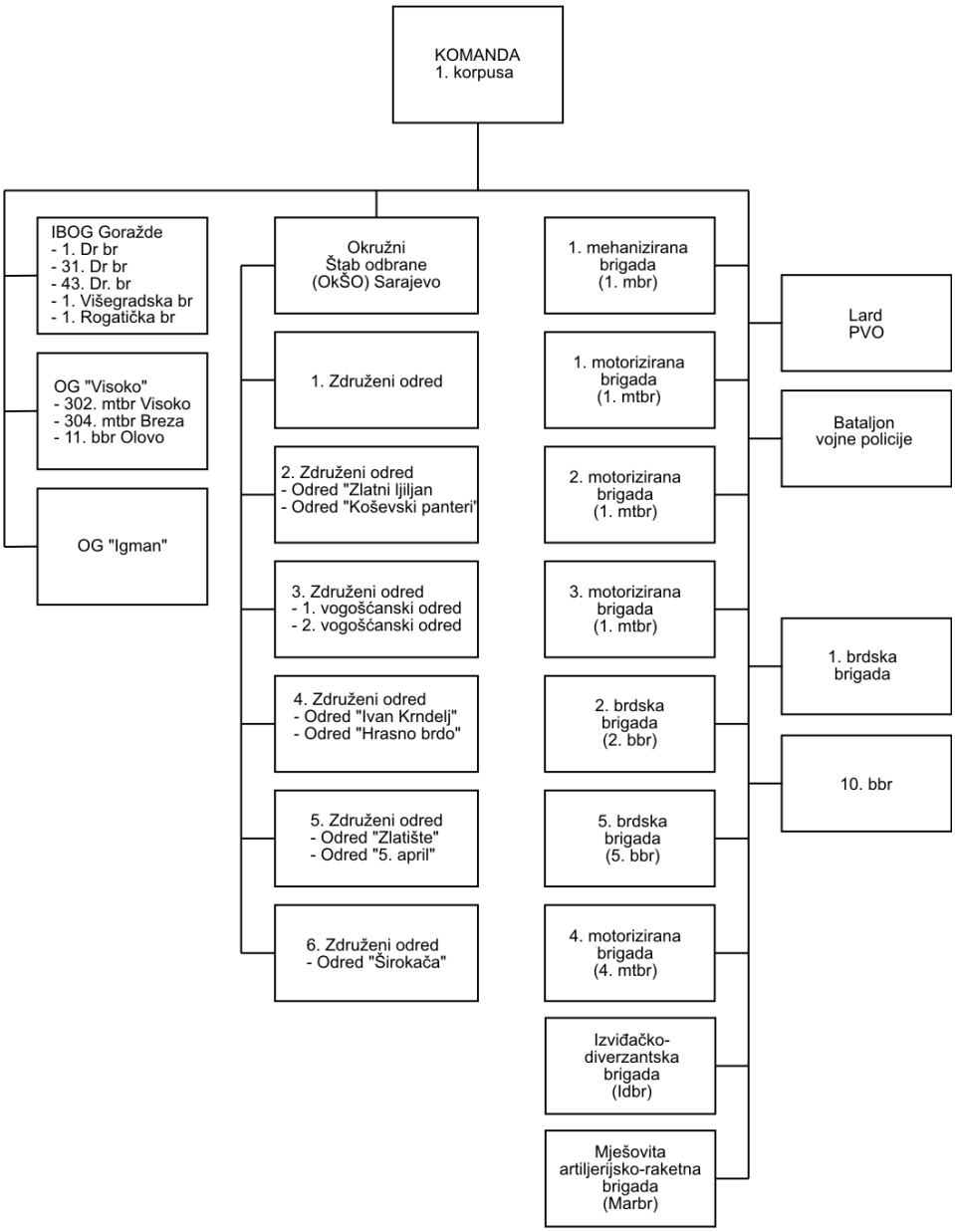

U toku 1992. godine brojno stanje 1. korpusa je kontinuirano raslo, od 38.357 u aprilu, do 73.141. u decembru. Mjesečni rast je bio od 2.000 do 7.000 boraca, tako da je prosječno brojno stanje 1. korpusa tokom 1992. bilo 60.442. Interesantni su pokazatelji za brojno stanje branilaca unutar okruženog Sarajeva. Aprila 1992., jedinice 1. korpusa unutar Sarajeva su imale 17.384 borca, a decembra iste godine su imale 33.151. To znači da se udvostručio broj boraca koji su iznutra branili glavni grad. Prosječno, tokom 1992., u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad iznutra, bilo je 26.980 boraca, što znači da je, unutar iz okruženja, Sarajevo branilo 44,6% od ukupnog brojnog stanja 1. korpusa, a da je izvan Sarajeva bilo angažirano 33.462 ili 55,4% od ukupnog boračkog sastava 1. korpusa.

Prema izvorima, odnosno prema teritoriji popune, borci 1. korpusa su bili iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva, 47.972, i iz prognanog stanovništva drugih regija, posebno iz istočne Bosne, 12.470. To znači da je iz domicilnog stanovništva bilo četiri puta više boraca nego iz izbjegličnog. Grad Sarajevo, iznutra u okruženju, branilo je 21.892 borca iz domicilnog i 5.088 iz prognanog stanovništva. Tako je tokom 1992. četvrtina branilaca iz prognanog stanovništva, iznutra u okruženju, branila Sarajevo, a da su tri četvrtine boraca unutar grada bili iz domicilnog stanovništva. Od ukupnog broja boraca iz prognanog stanovništva (12.470), 1992. njih 40,8% (5.088) bili su angažirani u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad Sarajevo iznutra, a 59,2% su su bili u jedinicama 1. korpusa koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

U odnosu na nacionalnu strukturu stanovništva u BiH, posebno u sarajevskoj regiji, nacionalna struktura boračkog sastava 1. korpusa tokom 1992. i narednih godina je bila slijedeća: Bošnjaka je 1992. bilo 55.473 ili 91,8%; Srba 1.566 ili 2,6%; Hrvata 2.330 ili 3,8% i Ostalih 1.073 ili 1,8%. Ovim pokazateljima se demantiraju propagandne teze da je u Armiji RBiH, početkom rata bilo preko 30% Srba i Hrvata, a da su oni, u drugoj polovini rata, usljed procesa takozvane *islamizacije* napuštali redove branilaca BiH. Takva propaganda, u osnovi, istovjetna je agresorskoj. U okruženom Sarajevu 1992. je bilo 24.810 Bošnjaka, 700 Srba, 1.010 Hrvata i 460 Ostalih. Od ukupnog broja Bošnjaka u 1. korpusu 1992. godine (55.473), njih 44,7% (24.810) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Srba u 1. korpusu 1992. godine (1.566), njih 44,7% (700) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Hrvata u 1. korpusu 1992. godine (2.330), njih 43,3% (1.010) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u kategoriji *Ostali*

(1.073) u 1. korpusu 1992. godine, njih 42,9% (460) je bilo u okruženom Sarajevu, a izvan Sarajeva preostalih 613 ili 57,1%.

Obrazovna struktura boračkog sastava 1. korpusa je bila povoljna, s obzirom da je u sarajevskoj regiji i širom BiH u značajnom broju bilo obrazovanih kadrova. Sa završenom visokim školama u 1. korpusu 1992. godine je bilo 1.690 boraca ili 2,8%, sa višim 1.290 ili 2,1%, srednjim 41.715 ili 69,0%, nižom školskom spremom 12.934 ili 21,4% i bez spreme 2.813 ili 4,6%. Pri tome treba imati u vidu da su obrazovaniji građani BiH u značajnoj mjeri bili angažirani u drugim, civilnim strukturama odbrambenog sistema BiH, kao što je namjenska proizvodnja, preduzeća od posebnog značaja za život stanovništva i snabdijevanje Armije RBiH, lokalna i državna administracija, obrazovanje, zdravstvo... što su, također, djelatnosti od naročitog društvenog, pa i odbrambenog interesa. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine, sa završenim visokim školama (1.690), njih 61,5% (1.040) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine, sa završenim višim školama (1.290), njih 34,8% (449) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine, sa završenim srednjim školama (41.715), njih 47,9% (19.991) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine, sa nižom stručnom spremom (12.934), njih 35,1% (4.537) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine bez školske spreme (2.813), njih 34,2% (963) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Socijalna struktura boračkog sastava 1. korpusa je, uglavnom, bila srazmjerna socijalnoj strukturi stanovništva sarajevske regije, odakle se vršila popuna. Radnika je bilo 50.296 ili 83,2%, službenika 6.989 ili 11,4% i zemljoradnika 3.157 ili 5,4%. U pogledu socijalnog statusa, među borcima 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1992. je bilo 21.856 radnika, 4.413 službenika i 6.028 zemljoradnika. Od ukupnog broja boraca radničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1992. godine (50.296), njih 43,5% su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca službeničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1992. godine (6.989), njih 63,1% (4.413) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca zemljoradničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1992. godine (3.157), njih 22,5% (711) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

7.3. STRUKTURA 1. KORPUSA 1993. GODINE

U toku 1993. godine 1. korpus Armije RBiH je imao 80.644 pripadnika. Jedinice su bile raspoređene u neprijateljskom okruženju unutar Sarajeva i izvan Sarajeva na slobodnim teritorijama Visokog, Breze, Ilijaša, Olova, Igmana, Hrasnice i Goražde. U odnosu na 1992. godinu, organizacijsko-formacijska struktura 1993. godine je izmijenjana, uglavnom samo formalno, u pogledu naziva brigada.

Šema 2.

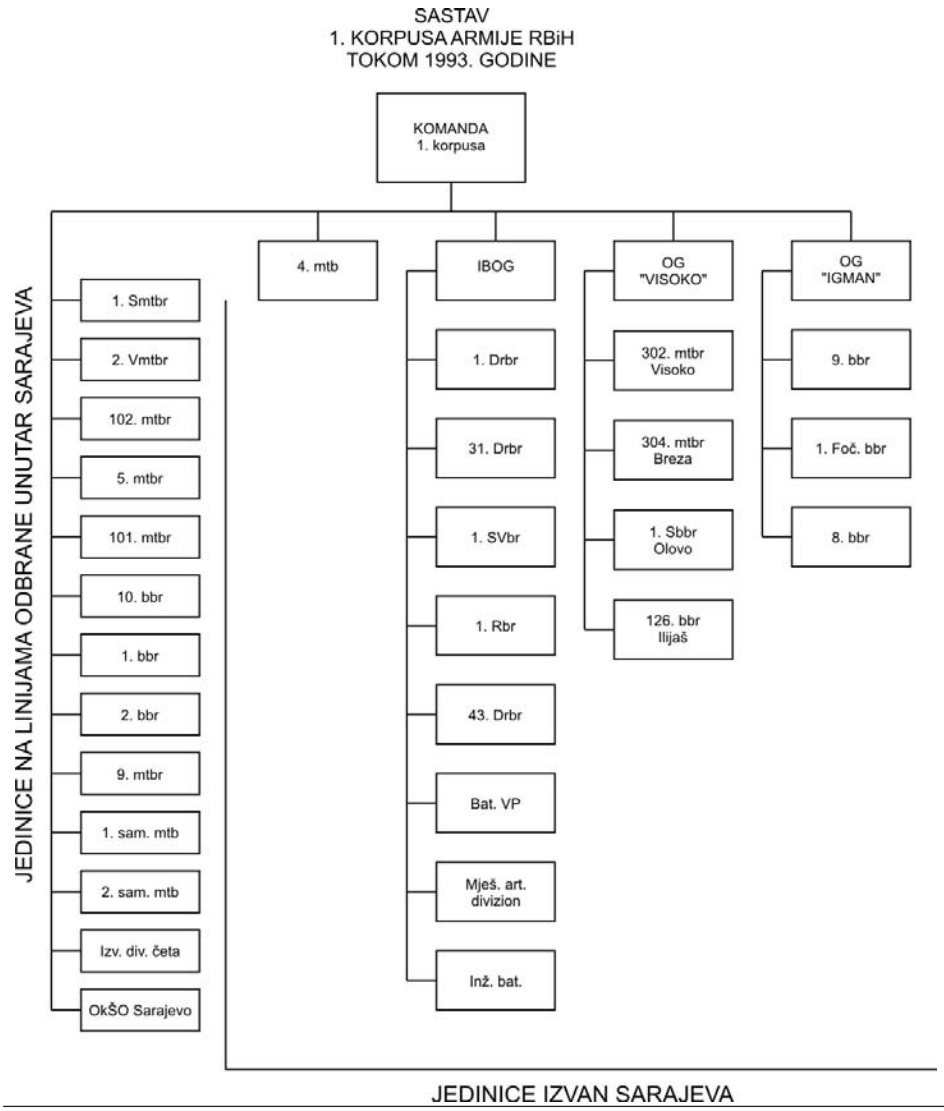

U toku 1993. godine, brojno stanje 1. korpusa je kontinuirano raslo, od 73.376 u januaru do 84.667 u decembru. Mjesečni rast je bio od 400 do 1000, tako da je prosječno brojno stanje 1. korpusa tokom 1993. godine bilo 80.644. Interesantni su pokazatelji za brojno stanje branilaca unutar okruženog Sarajeva. Tokom 1993., jedinice 1. korpusa unutar Sarajeva su imale od 32.828 boraca u januaru, do 37.874 borca u decembru iste godine, što znači da se broj boraca koji su iznutra branili glavni grad tokom 1993. povećao za 5.019. Prosječno, tokom 1993., u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad iznutra, bilo je 36.000 boraca, što znači da je, unutar iz okruženja, Sarajevo branilo 44,6% od ukupnog brojnog stanja 1. korpusa, a da je izvan Sarajeva bilo angažirano 44.644 ili 55,4% od ukupnog boračkog sastava 1. korpusa.

Prema izvorima, odnosno prema teritoriji popune, borci su bili iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva (61.215) i iz prognanog stanovništva drugih regija, posebno iz istočne Bosne (19.429). To znači da je iz domicilnog stanovništva bilo tri puta više boraca nego iz izbjegličkog. U odnosu na 1992. godinu, u 1993. je došlo do povećanja broja boraca iz redova prognanog stanovništva za 6.959 boraca, što je logično, jer je u međuvremenu rastao broj prognanika. Grad Sarajevo, 1993., iznutra, u okruženju, branilo je 28.840 boraca iz domicilnog i 7.160 iz prognanog stanovništva, što znači da je tokom 1993. četvrtina branilaca iz prognanog stanovništva, iznutra, u okruženju, branila Sarajevo, a da su tri četvrtine boraca, branilaca Sarajeva, iznutra, u okruženju, bile iz domicilnog stanovništva. Od ukupnog broja boraca iz prognanog stanovništva (19.429), 1993. su njih 36,9% (7.160) bili angažirani u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad Sarajevo iznutra, a 63,1% su bili u jedinicama 1. korpusa koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

U odnosu na nacionalnu strukturu stanovništva u BiH, posebno u sarajevskoj regiji, nacionalna struktura boračkog sastava 1. korpusa, tokom 1993., kao i prethodne 1992. i narednih godina, bila je slijedeća: Bošnjaka je bilo 75.894 ili 94,1%, Srba 1.004 ili 1,3%, Hrvata 3.474 ili 4,3% i Ostalih 272 ili 0,3%. U usporedbi sa 1992. godinom, 1993. je došlo:

a) do nominalnog povećanja broja Bošnjaka za 20.421 ili procentualnog učešća većeg za 2,3% (94,1% – 91,8%);

b) do nominalnog smanjenja broja Srba za 562 ili procentualnog učešća manjeg za 1,3% (2,6% – 1,3%);

c) do nominalnog povećanja broja Hrvata za 1.144 ili procentualnog učešća većeg za 0,5% (4,3% – 3,8%);

d) do nominalnog smanjenja broja Ostalih za 801, dok se procentualno učešće zadržalo na istom nivou, što je susret nominalnog povećanja ukupnog broja boraca i nominalnog smanjenja boraca u kategoriji *Ostali* (0,3–0,3).

Višestuki su razlozi smanjenja broja Srba. Kao i prethodnih ratnih godina, i sada je na djelu neprijateljska propaganda, pritisci i prijetnje Srbima da napuštaju redove Armije RBiH, te vrlo teški uslovi života stanovništva i boraca u okruženom Sarajevu, kao i razdvojenost porodica, jer su mnogi pripadnici Armije RBiH svih nacionalnosti težili da odu izvan Sarajeva, a neki i iz BiH radi spajanja sa svojim porodicama, ako su se prije blokade komunikacija našle izvan zone rasporeda jedinice u kojoj su bili. Povećanje broja Hrvata je uslijedilo kao posljedica identificiranja nekih jedinica HVO-a da su u organizacijsko-formacijskom sastavu Armije RBiH, što se krajem 1993. i početkom 1994. dogodilo sa Hrvatskom brigadom Kralj Tomislav u Sarajevu. U toku 1994. godine je uslijedio Vašingtonski sporazum, po kome su prestali sukobi između Armije RBiH i HVO, što je također otvaralo mogućnosti poboljšavanja nacionalne strukture Armije RBiH. Smanjenje broja pripadnika 1. korpusa u kategoriji *Ostali* je uslijedilo u procesu slobodnijeg izjašnjavanja, jer su se mnogi od njih ranije izjašnjavali kao *Jugosloveni,* pa su se zbog konačnog raspada SFRJ odlučili izjašnjavati po svom izvornom nacionalnomm identitetu.

U okruženom Sarajevu, 1993. je bilo 33.840 Bošnjaka, 450 Srba, 1.550 Hrvata i 160 Ostalih. Od ukupnog broja Bošnjaka u 1. korpusu 1993. godine (75.894), njih 44,6% (33.840) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Srba u 1. korpusu 1993. godine (1.004), njih 44,8% (450) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Hrvata u 1. korpusu 1993. godine (3.474), njih 44,6% (1.550) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u kategoriji *Ostali* (272) u 1. korpusu 1993. godine, njih 58,8% (160) je bilo u okruženom Sarajevu, a izvan Sarajeva preostalih 112 ili 41,2%.

Obrazovna struktura boračkog sastava 1. korpusa je bila povoljna, s obzirom da je u sarajevskoj regiji i širom BiH u značajnom broju bilo obrazovanih kadrova. Sa završenom visokim školama u 1. korpusu je 1993.

godine bio 1.991 borac ili 2,5%, sa višim 1.383 ili 1,7%, srednjim 55.931 ili 69,3%, nižom 17.492 ili 21,7% i bez završenih škola 3.847 ili 4,8%. Pri tome treba imati u vidu da su obrazovaniji građani BiH u značajnoj mjeri bili angažirani u drugim, civilnim strukturama odbrambenog sistema BiH, kao što je namjenska proizvodnja, preduzeća od posebnog značaja za život stanovništva i snabdijevanje Armije RBiH, lokalna i državna administracija, obrazovanje, zdravstvo, što su, također, djelatnosti od naročitog društvenog, pa i odbrambenog interesa. U odnosu na 1992. godinu, 1993. je uslijedio paralelan rast broja boraca u 1. korpusu iz svih obrazovnih kategorija. Od ukupnog broja boraca, u 1. korpusu, 1993. godine sa završenim visokim školama (1.991), njih 58,6% (1.167) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca, u 1. korpusu 1993. godine, sa završenim višim školama (1.383), njih 31,3% (433) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1993. godine, sa završenim srednjim školama (55.931), njih 50,1% (27.994) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1993. godine, sa nižom stručnom spremom (17.492), njih 28,0% (4.899) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1993. godine, bez školske spreme (3.847), njih 39,2% (1.507) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Socijalna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1993. je, uglavnom bila srazmjerna socijalnoj strukturi stanovništva sarajevske regije, odakle se vršila popuna. Radnika je bilo 65.020 ili 80,1%, službenika 9.921 ili 12,3% i zemljoradnika 5.703 ili 7,1%. U usporedbi sa 1992. godinom, u 1. korpusu je 1993. uslijedilo nominalno povećanja broja radnika za 14.724, povećanja broja službenika za 2.932 i povećanja broja zemljoradnika za 2.546. U pogledu socijalnog statusa, među borcima 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1993. je bilo 27.619 radnika, 6.205 službenika i 2.176 zemljoradnika. Od ukupnog broja boraca radničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1993. godine (65.020), njih 42,5% su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca službeničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1993. godine (9.921), njih 62,5% (6.205) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca zemljoradničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1993. godine (5.703), njih 38,2% (2.176) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

7.4. STRUKTURA 1. KORPUSA 1994. GODINE

U toku 1994. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao 84.914 pripadnika. Jedinice su bile raspoređene unutar Sarajeva, u neprijateljskom okruženju, i izvan Sarajeva na slobodnim teritorijama Visokog, Breze, Vareša, Ilijaša, Olova, Igmana, Hrasnice, Fojnice... U odnosu na 1993., organizacijsko-formacijska struktura 1. korpusa je 1994. bitno izmijenjana. U sastavu 1. korpusa 1994. godine više nije bila IBOG na slobodnim teritorijama Goražda, ali je formirana OG-3 *Vareš*. Padom Igmana, razbijena je OG *Igman*, koja više nije ni postojala. U popuni jedinica 1. korpusa bili su borci sa okupiranih teritorija Vogošće, Ilidže, Hadžića, Sokoca, Han-Pijeska, Ilijaša, Kreševa, Kiseljaka...

Šema 3.

SASTAV
1. KORPUSA ARMIJE RBiH
JANUARA 1994. GODINE

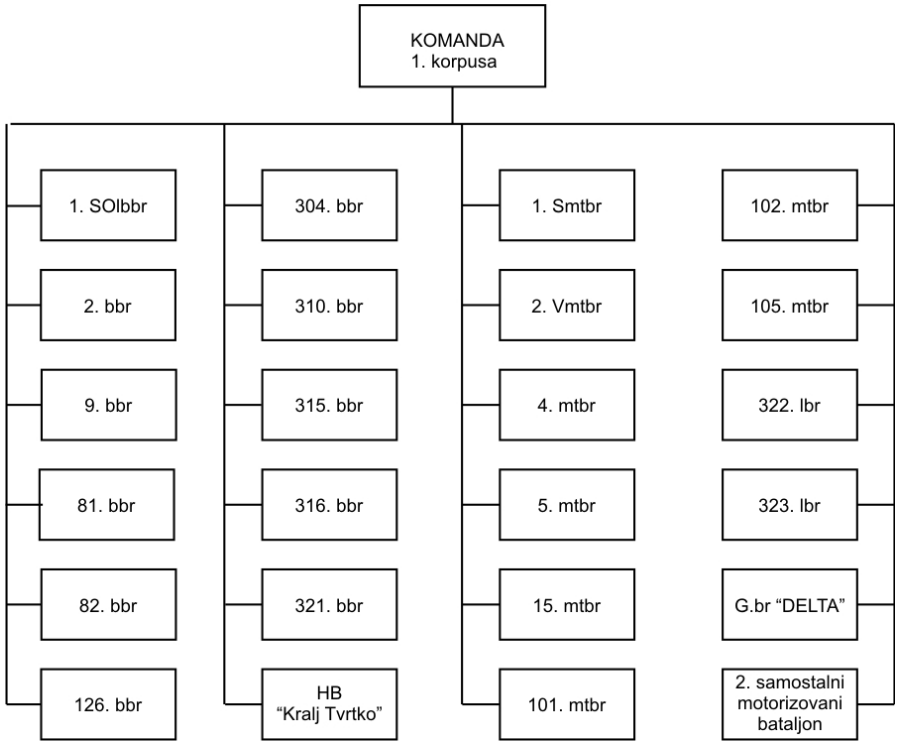

Šema 4.

SASTAV
OPERATIVNE GRUPE-2 "VISOKO" (OG-2 "VISOKO")
MAJA 1994. GODINE

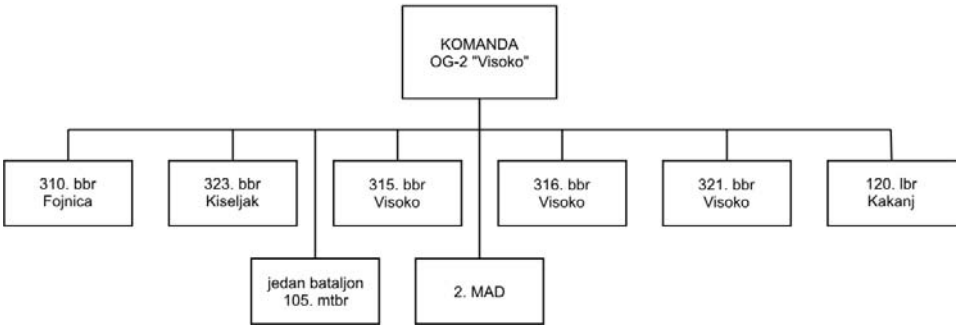

Šema 5.

SASTAV
OPERATIVNE GRUPE -3 "VAREŠ" (OG-3 "VAREŠ")
MAJA 1994. GODINE

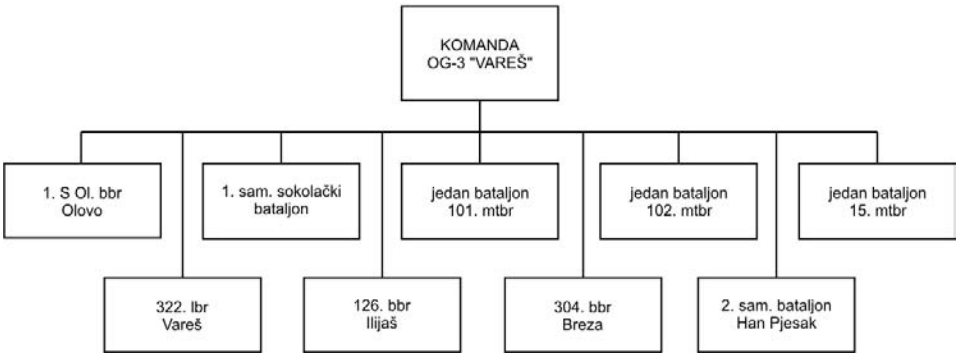

U toku cijele 1994. godine, brojno stanje 1. korpusa je iz mjeseca u mjesec zadržavalo isti nivo, sa malim oscilacijama od 100 do 200 boraca više ili manje u jednom u odnosu na ostale mjesece. Tako je prosječno brojno stanje 1. korpusa tokom 1994. godine bilo 84.914. Interesantni su pokazatelji za brojno stanje branilaca unutar okruženog Sarajeva. Tokom 1994., jedinice 1. korpusa unutar Sarajeva su imale od 37.881 boraca u januaru, do 37.999 boraca u decembru iste godine. To znači da se broj boraca koji su iznutra branili glavni grad tokom 1994. povećao za 115. Prosječno, tokom 1994., u jedinicama 1. korpusa, koje su branile grad iznutra, bilo je 37.904 borca, što znači da je unutar, iz okruženja, Sarajevo branilo 44,6% od ukupnog brojnog stanja 1. korpusa, a da je izvan Sarajeva bilo angažirano 44.644 ili 55,4% od ukupnog boračkog sastava 1. korpusa.

Prema izvorima, odnosno teritoriji popune, borci su bili iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva (64.778) i iz prognanog stanovništva sa drugih regija, posebno iz istočne Bosne (20.136), što znači da je iz domicilnog stanovništva bilo tri puta više boraca, nego iz prognanog. U odnosu na 1993. godinu, u 1994. je došlo do povećanja broja boraca iz redova prognanog stanovništva za 707. Taj relativno mali nivo povećanja indicira da je u toku 1994. priliv izbjeglica bitno zaustavljen. Grad Sarajevo 1994. iznutra, u okruženju, branilo je 30.856 boraca iz domicilnog i 7.048 iz prognanog stanovništva, što znači da je tokom 1994. više od četvrtine branilaca iz prognanog stanovništva, iznutra, u okruženju, branilo Sarajevo, a da su nešto manje od tri četvrtine boraca, branilaca Sarajeva, iznutra, u okruženju bili iz domicilnog stanovništva. Od ukupnog broja boraca iz prognanog stanovništva (20.136), 1994. su njih 35,0% (7.048) bili angažirani u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad Sarajevo iznutra, a 65,0% su bili u jedinicama 1. korpusa koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

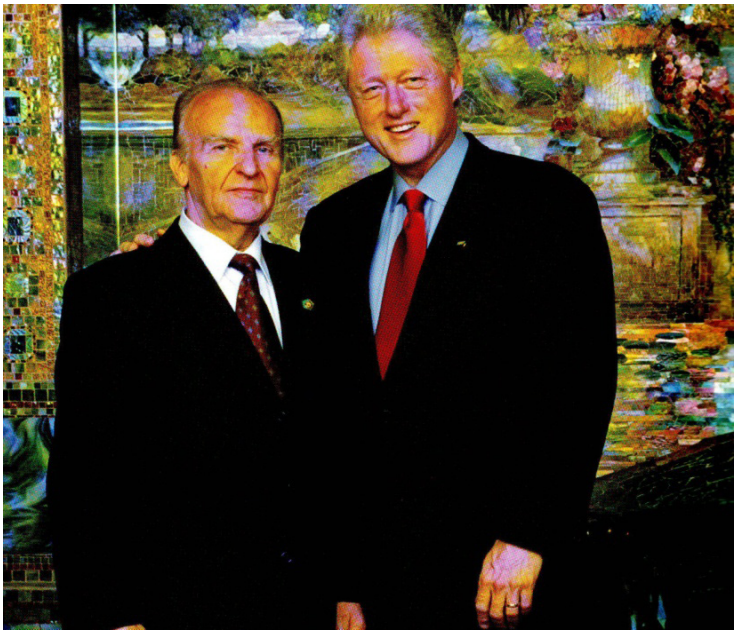

Izrazi poštovanja: predsjednik Alija Izetbegović i predsjednik Bil Klinton

U odnosu na nacionalnu strukturu stanovništva u BiH, posebno u sarajevskoj regiji, nacionalna struktura boračkog sastava 1. korpusa tokom 1994., kao i 1992. i 1993., pa i narednih godina bila je slijedeća: Bošnjaka je bilo 80.334 ili 94,6%, Srba 636 ili 0,7%, Hrvata 3.721 ili 4,4% i Ostalih

223 ili 0,3%. Ovim pokazateljima se demantiraju propagandne teze da je u Armiji RBiH početkom rata bilo preko 30% Srba i Hrvata, a da su oni, u drugoj polovini rata, usljed procesa takozvane islamizacije napuštali redove branilaca BiH. Takva propaganda, u osnovi, istovjetna je agresorskoj. U usporedbi sa 1993. godinom, 1994. je došlo: **a)** do nominalnog povećanja broja Bošnjaka za 4.440; **b)** do nominalnog smanjenja broja Srba za 368; **c)** do nominalnog povećanja broja Hrvata za 247; **d)** do nominalnog smanjenja broja Ostalih za 49 boraca.

Višestuki su razlozi smanjenja broja Srba. Kao i prethodnih ratnih godina, i sada je na djelu neprijateljska propaganda, pritisci i prijetnje Srbima da napuštaju redove Armije RBiH, te vrlo teški uslovi života stanovništva i boraca u okruženom Sarajevu, kao i razdvojenost porodica, jer su mnogi pripadnici Armije RBiH svih nacionalnosti težili da odu izvan Sarajeva, a neki i iz BiH radi spajanja sa svojim porodicama, ako su se prije blokade komunikacija našle izvan zone rasporeda jedinice u kojoj su bili. Povećanje broja Hrvata je uslijedilo kao posljedica identificiranja nekih jedinica HVO-a da su u organizacijsko-formacijskom sastavu Armije RBiH, što se krajem 1993. i početkom 1994. dogodilo za Hrvatskom brigadom Kralj Tomislav u Sarajevu. U toku 1994. godine je uslijedio Vašingtonski sporazum, po kome su prestali sukobi između Armije RBiH i HVO. To je, također, otvaralo mogućnosti poboljšavanja nacionalne strukture Armije RBiH.

Smanjenje broja pripadnika 1. korpusa u kategoriji *Ostali* je uslijedilo u procesu slobodnijeg izjašnjavanja, jer su se mnogi od njih ranije izjašnjavali kao *Jugosloveni,* pa su se zbog konačnog raspada SFRJ odlučili izjašnjavati po svom izvornom nacionalnomm identitetu. U okruženom Sarajevu, 1994. je bilo 35.857 Bošnjaka, 270 Srba, 1.660 Hrvata, i 117 Ostalih. Od ukupnog broja Bošnjaka u 1. korpusu 1994. godine (80.334), njih 44,6% (35.857) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Srba u 1. korpusu 1994. godine (636), njih 42,3% (270) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Hrvata u 1. korpusu 1994. godine (3.721), njih 44,6% (1.660) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u kategoriji *Ostali* (223) u 1. korpusu 1994. godine, njih 52,5% (117) je bilo u okruženom Sarajevu, a izvan Sarajeva preostalih 106 ili 47,5%.

Obrazovna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1994. godine, isto kao i ranijih i narednih godina, bila je povoljna. Sa završenim visokim školama u 1. korpusu je 1994. godine bila su 2.072 borca ili 2,4%, sa višim 1.304 ili 1,5%, srednjim 59.815 ili 70,5%, nižom 18.088 ili 21,3% i bez

završenih škola 3.635 ili 4,3%. Pri tome treba imati u vidu da su obrazovaniji građani BiH u značajnoj mjeri bili angažirani u drugim, civilnim strukturama odbrambenog sistema BiH, kao što su namjenska proizvodnja, preduzeća od posebnog značaja za život stanovništva i snabdijevanje Armije RBiH, lokalna i državna administracija, obrazovanje, zdravstvo... To su djelatnosti od naročitog društvenog, pa i odbrambenog interesa. U odnosu na 1993. godinu, 1994. je uslijedio paralelan rast broja boraca u 1. korpusu iz svih obrazovnih kategorija. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1994. godine, sa završenim visokim školama (2.072), njih 55,6% (1.153) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1994. godine sa završenim višim školama (1.304), njih 33,2% (433) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1994. godine, sa završenim srednjim školama (59.815), njih 48,8% (29.190) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1994. godine, sa nižom stručnom spremom (18.088), njih 30,1% (5.449) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1994. godine, bez školske spreme (3.635), njih 46,2% (1.679) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Socijalna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1994. je, uglavnom, bila srazmjerna socijalnoj strukturi stanovništva sarajevske regije, odakle se vršila popuna. Radnika je bilo 67.627 ili 79,7%, službenika 10.903 ili 12,8% i zemljoradnika 6.384 ili 7,5%. U usporedbi sa 1993. godinom, u 1. korpusu je 1994. uslijedilo nominalno povećanje broja radnika za 2.607, povećanja broja službenika za 982 i povećanja broja zemljoradnika za 681. U pogledu socijalnog statusa, među borcima 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1994. je bilo 29.622 radnika, 6.205 službenika i 2.077 zemljoradnika. Od ukupnog broja boraca radničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1994. godine (67.627), njih 43,8% su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca službeničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1994. godine (10.903), njih 56,9% (6.205) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca zemljoradničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1994. godine (6.384), njih 32,5% (2.077) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

7.5. STRUKTURA 1. KORPUSA 1995. GODINE

U toku 1995. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao 87.009 pripadnika. Jedinice su bile raspoređene unutar Sarajeva, u neprijateljskom okruženju i izvan Sarajeva na slobodnim teritorijama Visokog, Breze, Olova, Igmana, Hrasnice, Fojnice, Kaknja... U odnosu na 1994. godinu, organizacijsko-formacijska struktura je 1995. bitno izmijenjana. Prema **Šemi 6.**, u sastavu 1. korpusa 1995. godine su bile tri divizije: 12. dKoV, 14. dKoV i 16. dKoV.

Šema 6.

SASTAV
1. KORPUSA ARMIJE RBiH
SREDINOM 1995. GODINE

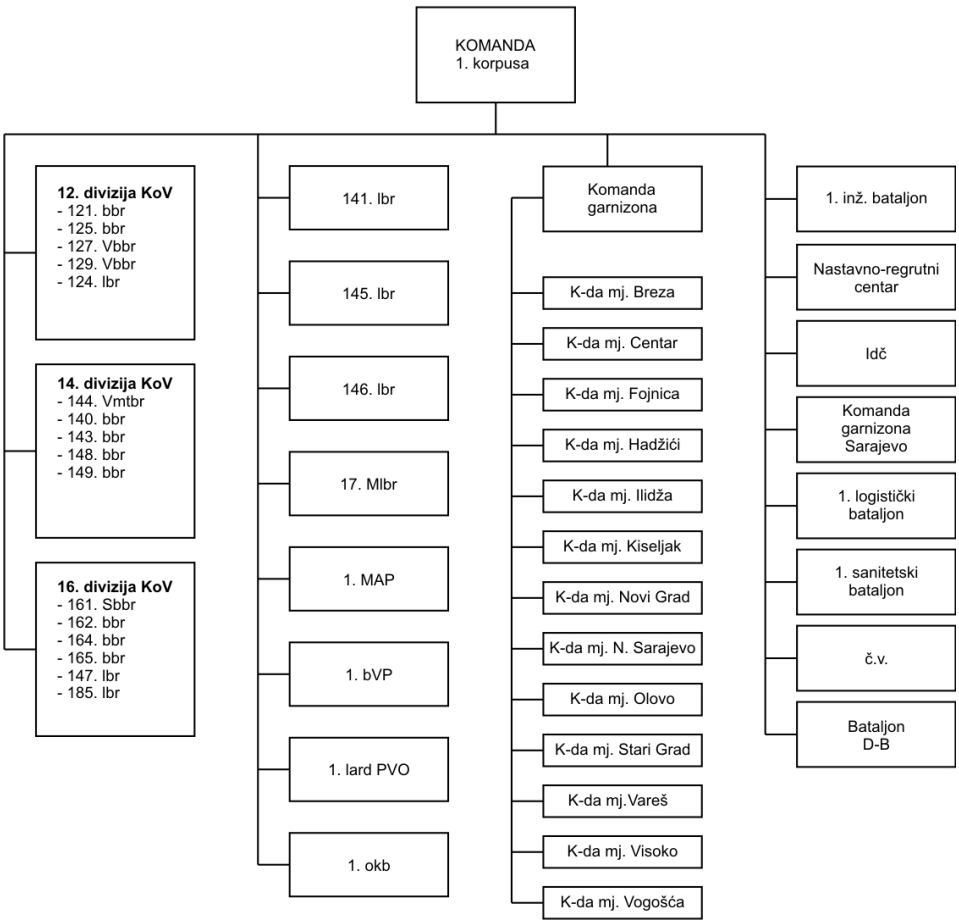

U toku 1995. godine, brojno stanje 1. korpusa je bilo između 84.097 u februaru i 87.414 u maju, tako da je prosječno brojno stanje 1995. bilo 87.009 boraca. Interesantni su pokazatelji za brojno stanje branilaca unutar okruženog Sarajeva. Tokom 1995., jedinice 1. korpusa unutar Sarajeva su imale od 37.864 do 39.356 boraca, što znači da se broj boraca, koji su iznutra branili glavni grad, tokom 1995. povećavao. Prosječno, tokom 1995., u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad iznutra, bilo je 38.840 boraca. To znači da je unutar, iz okruženja, Sarajevo branilo 44,6% od ukupnog brojnog stanja 1. korpusa, a da je izvan Sarajeva bilo angažirano 48.169 ili 55,4% od ukupnog boračkog sastava 1. korpusa

Prema izvorima, odnosno teritoriji popune, borci su bili iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva (66.427) i iz prognanog stanovništva sa drugih regija, posebno iz istočne Bosne (20.582). To znači da je, kao i prethodne 1994., iz domicilnog stanovništva bilo tri puta više boraca nego iz prognanog. U odnosu na 1994. godinu, u 1995., je došlo do povećanja broja boraca iz redova prognanog stanovništva za 446 boraca. Taj, relativno mali nivo povećanja, indicira da je u toku 1995, kao i u toku 1994., priliv izbjeglica bitno zaustavljen. Grad Sarajevo 1995., iznutra, u okruženju, branilo je 32.469 borca iz domicilnog i 6.371 iz prognanog stanovništva. To znači da je tokom 1995. godine jedna petina branilaca iz prognanog stanovništva iznutra, u okruženju, branila Sarajevo, a da su četiri petine boraca, branilaca Sarajeva iznutra u okruženju bili iz domicilnog stanovništva. Od ukupnog broja boraca iz prognanog stanovništva (20.582), 1995. su njih 31,0% (6.371) bili angažirani u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad Sarajevo iznutra, a 69,0% su bili u jedinicama 1. korpusa koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

Jedinice Armije RBiH na vrhuncu svoje borbene moći

Komandant Generalštaba Armije RBiH, armijski general Rasim Delić

U odnosu na nacionalnu strukturu stanovništva u BiH, posebno u sarajevskoj regiji, nacionalna struktura boračkog sastava 1. korpusa, tokom 1995. godine bila je slijedeća: Bošnjaka je bilo 82.250 ili 94,5%, Srba 530 ili 0,6%, Hrvata 4.084 ili 4,7% i Ostalih 145 ili 0,2%. U usporedbi sa 1994. godinom, 1994. je došlo: **a)** do nominalnog povećanja broja Bošnjaka za 1916; **b)** do nominalnog smanjenja broja Srba za 106; **c)** do nominalnog povećanja broja Hrvata za 363; **d)** do nominalnog smanjenja broja Ostalih za 78 boraca.

Višestuki su razlozi smanjenja broja Srba. Kao i prethodnih ratnih godina, i sada je na djelu neprijateljska propaganda, pritisci i prijetnje Srbima da napuštaju redove Armije RBiH, te vrlo teški uslovi života stanovništva i boraca u okruženom Sarajevu, kao i razdvojenost porodica, jer su mnogi pripadnici Armije RBiH svih nacionalnosti težili da odu izvan Sarajeva, a neki i iz BiH radi spajanja sa svojim porodicama, ako su se prije blokade komunikacija našle izvan zone rasporeda jedinice u kojoj su bili. Povećanje broja Hrvata je uslijedilo kao posljedica identificiranja nekih jedinica HVO-a da su u organizacijsko-formacijskom sastavu Armije RBiH, što se krajem 1993. i početkom 1994. dogodilo za Hrvatskom brigadom Kralj Tomislav u Sarajevu. U toku 1994. godine je uslijedio Vašingtonski sporazum, po kome su prestali sukobi između Armije RBiH i HVO, što je, također, otvaralo mogućnosti poboljšavanja nacionalne strukture Armije RBiH. Smanjenje broja pripadnika 1. korpusa u kategoriji *Ostali* je uslijedilo u procesu slobodnijeg izjašnjavanja, jer su se mnogi od njih ranije izjašnjavali kao *Jugosloveni*, pa su se zbog konačnog raspada SFRJ odlučili izjašnjavati po svom izvornom nacionalnomm identitetu.

U okruženom Sarajevu, 1995. je bilo 36.704 Bošnjaka, 233 Srba, 1.822 Hrvata i 81 Ostalih. Od ukupnog broja Bošnjaka u 1. korpusu 1995. godine (82.250), njih 44,6% (36.704) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Srba u 1. korpusu 1995. godine (530), njih 44,0% (233) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Hrvata u 1. korpusu 1995. godine (4.084), njih 44,6% (1.822) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u

kategoriji *Ostali* (145) u 1. korpusu 1995. godine, njih 55,9% (81) je bilo u okruženom Sarajevu, a izvan Sarajeva preostalih 64 ili 44,1%.

Obrazovna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1995., isto kao i ranijih godina, bila je povoljna, s obzirom da je u sarajevskoj regiji i širom BiH u značajnom broju bilo obrazovanih kadrova. Sa završenim visokim školama u 1. korpusu su 1995. godine bila 2.062 borca ili 2,4%, sa višim 1.413 ili 1,6%, srednjim 61.712 ili 70,9%, nižom 18.670 ili 21,5% i bez završenih škola 3.152 ili 3,6%. Pri tome treba imati u vidu da su obrazovaniji građani BiH u značajnoj mjeri bili angažirani u drugim, civilnim strukturama odbrambenog sistema BiH, kao što su namjenska proizvodnja, preduzeća od posebnog značaja za život stanovništva i snabdijevanje Armije RBiH, lokalna i državna administracija, obrazovanje, zdravstvo..., što su, također, djelatnosti od naročitog društvenog, pa i odbrambenog interesa. U odnosu na 1994. godinu, 1995. je uslijedio paralelan rast broja boraca u 1. korpusu iz svih obrazovnih kategorija. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1995. godine, sa završenim visokim školama (2.062), njih 58,7% (1.211) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1995. godine sa završenim višim školama (1.413), njih 33,3% (471) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1995. godine, sa završenim srednjim školama (61.712), njih 48,3% (29.807) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1995. godine, sa nižom stručnom spremom (18.670), njih 30,1% (5.785) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1995. godine, bez školske spreme (3.152), njih 49,7% (1.566) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Socijalna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1995. je, uglavnom bila srazmjerna socijalnoj strukturi stanovništva sarajevske regije, odakle se vršila popuna. Radnika je bilo 69.523 ili 79,9%, službenika 11.458 ili 13,2% i zemljoradnika 6.028 ili 6,9%. U usporedbi sa 1994. godinom, u 1. korpusu je 1995. uslijedilo nominalno povećanje broja radnika za 1896, povećanje broja službenika za 555 i smanjenja broja zemljoradnika za 356. U pogledu socijalnog statusa, među borcima 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1995. je bilo 30.677 radnika, 6.451 službenik i 1.712 zemljoradnika. Od ukupnog broja boraca radničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1995. godine (69.523), njih 44,1% su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca službeničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1995. godine (11.458), njih 56,3% (6.451) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca zemljoradničkog socijalnog statusa u 1. korpusu 1995. godine (6.028), njih 28,4% (1.712) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

7.6. USPOREDNI POKAZATELJI O EFEKTIVIMA ZA OPSADU I EFEKTIVIMA ZA ODBRANU SARAJEVA

Tabela 1.: USPOREDNI POKAZATELJI SNAGA I SREDSTAVA AGRESORA (SARAJEVSKO-ROMANIJSKI KORPUS) I BRANILACA (1. KORPUS ARMIJE RBiH) 1992.–1995.[106]

živa sila/naoružanje	Sarajevsko-romanijski korpus VRS		Prvi korpus A RBiH	
	1992.	1995.	1992.	1995.
živa sila	28.900	20.670	34.500	40.500
Pješadijsko naoružanje				
poluautomatske puške	8.267	5.155	1694	3114
automatske puške	8.717	11.341	2340	23521
snajperske puške	285	196	6	75
puškomitraljezi	996	1031	128	724
mitraljezi	354	295	154	630
puške M-48	45	35	96	131
minobacači 60 mm	11	132	35	155
minobacači 8 mm	108	97	28	446
automati	10	10	20	30
Protivoklopna sredstva				
zolje	782	310	95	1328
ose	523	206	24	77
bestrzajni topovi (BsT)	30	38	18	73
zis	25	21	-	-
SO90	3	-	-	-
topovi T-12	4	5	-	-
protivoklopne vo|ene rakete (POVR)	-	10	-	5
SA 76/90	-	9	-	-
lanseri POLK 9K11	42	35	2	9
Oru|a protivvazdušne odbrane				
protivavionski mitraljezi (PAM)	93	116	14	45
protivavionski topovi (PAT) 20-40 mm	95	64	5	34
strele 2M	285	196	-	-
Artiljerija				
minobacači 120 mm	45	62	19	32
topovi 76-105 mm	26	22	10	22
haubice 122 mm	20	31	-	-
haubice 152 mm	3	2	-	-
haubice 155 mm	24	6	-	-
samohodna oru|a (SH) 122 mm	8	-	-	-
topovi 130 mm	-	3	-	-
Oklopno-mehanizovana sredstva				
tenkovi T-34	13	14	-	2
tenkovi T-55	73	75	1	9
tenkovi T-84	5	5	-	-
oklopni transporteri	42	46	2	4

[106] Opsada – odbrana grada Sarajeva. Generalštab ARBiH, Sarajevo 1996., i vlastiti izračuni.

Drugi dio

ODBRANA SARAJEVA

1. POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA

Odbrana Bosne i Hercegivine, pa i odbrana Sarajeva, temeljila se na političkoj i patriotskoj svijesti njenih građana koji su bili istinski opredijeljeni da se očuva bosanskohercegovačko specifično političko i državotvorno biće, kao zajednice ravnopravnih građana i naroda. Takva svijest je bila osnova da se izgradi snažan sistem odbrane, koji je od početnih oblika pružanja otpora agresoru 1992. godine progresivno povećavao svoju organiziranost i ukupnu snagu, tako da je u drugoj polovini rata sistem odbrane BiH čija je okosnica i glavna snaga bila Armija RBiH, postao respektivna visoko organizirana i moćna sila koju su morali respektirati i najveći neprijatelji države BiH. Agresorska strana je očekivala da se država BiH neće moći odbraniti i da će njena odbrambena organiziranost biti slaba, bez nužne povezanosti i koordiniranosti u djelovanju njenih činilaca, te da će kao takva vremenski slabiti i konačno prestati biti prepreka za ostvarivanje agresorskih planova.

U početku, 1992. godine, odbrana BiH je imala elemenata spontanosti i samoorganiziranosti na lokalnim nivoima, ali je, vremenom, spontanost i lokalna samoorganiziranost iskorištena kao pogodno tlo za plansko, politički utemeljeno i patriotski usmjereno uspostavljanje i uvezano djelovanje raznih političkih, policijskih, vojnih, kulturnih, privrednih i drugih faktora sistema odbrane. U sagledavanju procesa izgradnje sistema odbrane BiH od agresije u periodu 1992.–1995., spontanost se ponekad, pa čak i često, suprotstavlja organiziranim utjacajima političkih, državnih i drugih faktora tako što se ide u krajnost, bilo da se apsolutizira samoorganiziranost, spontanost, a nagira organiziranost pod utjecajem političkih, državnih i drugih faktora u društvu, ili obratno, da se apsolutiziraju utjecaji političkih i državnih faktora, a negira samoorganiziranost i spontanost. Uzroci takvih krajnosti su različiti. Kod nekih, koji preferiraju spontanost i samoorganiziranost, to

je osjećaj potrebe da se iz političkih i ideoloških razloga negiraju zasluge konkretnih političkih, državnih i drugih institucija i autoriteta u pogledu organiziranja odbrane, a kod nekih je to izraz nerazumijevanja društvene i političke prirode uspostave i djelovanja sistema odbrane. Nikada i nigdje se nije mogao uspostaviti sistem odbrane, pogotovo ne efikasan sistem odbrane, protiv visokoorganiziranog agresora, a da nije postojao snažan politički faktor, pa i lider, sposoban da artikulira opći interes naroda u pogledu odbrane i afirmacije države i drugih ugroženih vrijednosti.

U konkretnim bosanskohercegovačkim prilikama, kakve su bile u procesu raspada bivše SFRJ, ispoljena je spontanost u pogledu reagiranja na nepravednu i zlu politiku i praksu kojom je ugrožavana država BiH, ali, isto tako, odmah je ispoljena organiziranost raznih faktora, spremnih da se spontanost u pogledu otpora očitim i grubim prijetnjama državi BiH usmjeri putem organiziranih utjecaja, iz čega je slijedio nov kvalitet patriotske i odbrambene moći. Bez pozitivnog patriotskog raspoloženja širokih slojeva društva nije bila moguća pojava samoorganiziranosti, a bez patriotskog raspoloženja i raznih oblika spontanog pružanja otpora zlu nije bilo moguće graditi odbrambene aspekte političke, državne, kulturološke, privredne i drugih oblika društvenog djelovanja, uvezanih u jedinstven sistem odbrane.

Glavni faktori uspješnosti odbrane BiH bili su Teritorijalna odbrana, Patriotska liga, Zelene beretke..., odnosno Armija Republike Bosne i Hercegovine. Uspjehu tih faktora doprinosili su, prije svega, obični ljudi, građani i patrioti ove zemlje, Sarajlije i svi oni koji su se u Sarajevu našli i branili svoju domovinu. I kako je tekla bestijalna opsada i nezapamćeno razaranje i uništavanje civilizacijskog tkiva Sarajeva, tako se u političkom i vojnom smislu povećavao značaj odbrane Sarajeva.

Ključno pitanje u ovom kontekstu je: Da li bi se Bosna i Hercegovina očuvala kao država i kao multietničko i multikonfesionalno društvo da je nekim slučajem Sarajevo okupirano? Ono što se sa sigurnošću može reći je da je očuvanje slobodnog Sarajeva, sa svim što ono predstavlja, bitno doprinijelo odbrani onih vrijednosti koje čine društveno biće Bosne i Hercegovine. To je presudno pomoglo da agresor ne uspije ostvariti svoje ciljeve. Sarajevo je ogledalo bitnih karakteristika koje Bosna i Hercegovina nosi u svome milenijskom biću i što je na tragu savremenih evropskih integracionih procesa. Odbranom Sarajeva, u okviru odbrane države kao cjeline, osigurano je da Bosna i Hercegovina očuva svoj međunarodno

priznati status, kontinuitet i suverenitet, odnosno da se afirmira kao članica UN i drugih raznih međunarodnih organizacija, aformirajući svoj međunarodno pravni subjektivitet.

U sagledavanju značaja odbrane Sarajeva bitno je imati u vidu da je državno i političko rukovodstvo Bosne i Hercegovine cijelo vrijeme opsade Sarajeva bilo u Sarajevu i jednako, kao i svi njegovi građani, podnosilo teror i rizike opsade. Pitanje je, s obzirom na karakter rata, da li bi se Sarajevo uspjelo odbraniti da je državno rukovodstvo izašlo iz Sarajeva na neku rezervnu lokaciju. Gledano sa ove vremenske distance, jasno je da Bosne i Hercegovine ne bi bilo da je tokom rata državno i političko rukovodstvo napustilo Sarajevo i nastavilo borbu iz nekog drugog razmještaja.

Često se raspravlja o tome ko je imao odlučujuću ulogu u odbrani Sarajeva, ali se pri tome griješi, tako što se uloga nekih subjekata prenaglašava, a nekih zapostavlja. Sarajlije su branile Sarajevo, ali i cijelu BiH. Neposredni izvršioci odbrambenih zadataka bile su jedinice Patriotske lige, Zelenih beretki, specijalne snage MUP-a, rezervna policija MUP-a, jedinice TO, samonicijativno osnovane jedinice na rubnim područjima Sarajeva, grupe građana, uglavnom Bošnjaka, koji su se zatekli izvan Sarajeva u neprijateljskom okruženju, težeći da uđu u Sarajevo... Ustvari, često se postavlja pitanje ko je od njih imao najveću ulogu. *Niko ne bi to mogao uraditi sam, a svi zajedno smo ga odbraili ... Sarajevo su branile Sarajlije... Ljudi su se javljali u jedinice bez poziva, po osjećanju odgovornosti da se treba braniti... Može se reći da su u početnoj fazi u jedinicama svi bili dobrovoljci. Organizacija odbrane i upotreba jedinica od prvog dana je bila planska i organizovana...*[107]

Odbrana Sarajeva sa njegovim multietničkim bićem značila je najveći ulog u odbrani ideje multietničke i cjelovite države Bosne i Hercegovine. Jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine, formirane u gradu Sarajevu, imale su multietnički sastav, odnosno pripadnike iz svih naroda. Snage policije i civilne zaštite, također su u svom sastavu imale učešće pripadnika svih naroda. Tako je multietnička struktura stanovništva grada Sarajeva postala osnovom multietničke strukture oružanih snaga. Promocija vrijednosti multietničkog života građana i naroda Bosne i Hercegovine na temelju Platforme o radu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima svoju potvrdu je dobila u svim

[107] **Efendić, Hasan**, KO JE BRANIO BOSNU, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1998. godine, strana 256.–258.

odbrambenim i svim političkim strukturama grada Sarajeva. Sarajevo je uspostavilo veoma brojnu odbrambenu strukturu, koja se uspješno suprotstavila višegodišnjoj opsadi.

Svojom multietničkom strukturom i ljudskim potencijalima, grad Sarajevo je bio središte za formiranje, djelovanje i razvoj Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Jedinice i komandni sastav Prvog korpusa imali su multietnički sastav.[108] U prvoj godini rata, 1992. godine, 1. korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine ima 60.442 borca. Bošnjaci u ovom broju imaju najveće učešće: 55.473. Učešće Srba je 1.566, a Hrvata 2.330. Skupina ostalih imala je 1.073 borca. Znači, u 1. korpusu je bilo preko 91,8% Bošnjaka, samo 2,6% Srba, 3,9% Hrvata i Ostalih 1,8%.

Za četiri godine rata broj poginulih boraca 1. korpusa je 6.104, većinom Bošnjaka 92,7%. Srba je poginulo 223 ili 3,4%, Hrvata 240 ili 3,5% boraca, a Ostalih 18 ili 0,3%.

Za agresiju na BiH konkretnu odgovornost ima i međunarodna zajednica jer je mogla a nije poduzela mjere sprečavanja genocidnog nasilja nad Bošnjacima. Da je međunarodna zajednica poduzela bar minimalne mjere radi obuzdavanja agresorskih postupaka Miloševićevog režima prema BiH, stradanja Sarajlija, svih građana i naroda u BiH bi bila mnogo manja.

Iako su značajni faktori međunarodne zajednice politički podržavali odbranu BiH, uz istovremene osude režima Slobodana Miloševića zbog primjene sile u rješavanju međunacionalnih i međudržavnih problema nastalih u procesu disolucije SFRJ, kontinuirano su se ispoljavali kolebljivi stavovi u pogledu ocjene karaktera rata u BiH. Neki faktori međunarodne zajednice, bez ikakvih argumenata, slijedili su interes beogradskog režima na čelu sa Miloševićem, da se rat u BiH kvalificira kao unutarnji, bosanskohercegovački sukob, odnosno kao građanski rat. I onda kada se takve nepravedne i neargumentirane teze nisu eksplicitno iznosile od zvaničnika evropskih država, osjećalo se da unutar njihovih državnih administracija djeluju jaki lobistički aktivisti po mjeri interesa beogradskog režima, da se rehabilitira od odgovornosti za masovne i monstruozne zločine genocida na prostoru BiH. U tom smislu, iz administracija vodećih evropskih država osjećale su se opstrukcije naspram inicijativa da se poduzmu nužne, efikasne mjere obustavljanja agresije na

[108] **Pejanović, Mirko**, OPSADA I ODBRANA SARAJEVA. Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008, str. 58.-59.

BiH. Očito, nije bilo dovoljno što su zvaničnici i vlade Francuske, Velike Britanije, Njemačke... davale političke izjave u smislu podrške odbrani i opstojnosti države BiH, kao zajednice ravnopravnih naroda i građana. Administracija UN-a, na čelu sa Butros Butros Galijem, ponajviše je griješila, uz napomenu da su greške UN-a bile izraz i simbol ograničenosti međunarodne zajednice, jer su njeni činioci opterećeni različitim interesima i međusobnim protivurječnostima. Međunarodna zajednica se deklarativno izjašnjavala u korist potvrđivanja državnosti BiH, ali je praktično ponašanje međunarodne zajednice ostavljalo prostora za efikasne utjecaje antibosanskohercegovački raspoložene autoritete, kako unutar BiH, tako i regiji Balkana, pa i šire, u Evropi i svijetu. Upravo taj dualizam u pogledu smjera daklarativnog u interesu opstanka države BiH i smjera praktičnog, anemičnog, opstruktivnog ponašanja, bio je potpora produžavanju ratne agonije, a time i potpora umnožavanju strahovitih ljudskih i materijalnih gubitaka i šteta. Ipak, kako je rat odmicao, ratni sukob je sve više i više tretiran kao agresija na BiH od strane SR Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore, osloncem na unutarbosanskohercegovačke nacioalističke, odnosno fašističke snage.

Međunarodna zajednica, posebno Organizacija ujedinjenih nacija i Savjet bezbjednosti, kao njene važne institucije, promatrala je zbivanja u Sarajevu i cijeloj BiH. Bitne aktivnosti međunarodne zajednice su se odnosile upravo na Sarajevo, jer je ono, kao glavni grad, bilo *barometar stanja* ukupnog ratnog stanja, ugroženosti i odbrane BiH u cjelini.

Pokušaji zaustavljanja agresije na BiH odvijali su se u formi mirovnih konferencija, čiji su medijatori nudili različite planove o rješenju bosanskohercegovačke krize.

2. OPĆE KARAKTERISTIKE I POKAZATELJI O BORBENIM DJEJSTVIMA U ZONI 1. KORPUSA ARMIJE RBIH OD 1992. DO 1995.

2.1. OPĆE KARAKTERISTIKE

Prvi korpus je imao zonu odgovornosti u središnjem dijelu BiH. Jedinice i komande tog korpusa su bile u borbenom rasporedu unutar grada, na slobodnim teritorijama općina Stari Grad Sarajevo, Centar Sarajevo, Novi Grad Sarajevo, Ilidža i Vogošća, te izvan Sarajeva, na slobodnim teritorijama općina Trnovo, Hadžići, Fojnica, Kreševo, Visoko, Ilijaš, Breza, Vareš i Olovo. Jedinice unutar grada Sarajeva su bile u potpunom agresorskom okruženju. Komandno mjesto 1. korpusa je bilo u Sarajevu, a Istureno komandno mjesto na Igmanu ili na drugim dijelovima bojišta izvan Sarajeva, na težištu borbenog angažiranja, gdje su bila intenzivnija borbena djejstva. Znači, 1. korpus Armije RBiH je bio raspoređen na centralnom dijelu bosanskohercegovačkog ratišta, sa ulogom da odbrani i deblokira grad Sarajevo, da uporno brani slobodne teritorije oko Sarajeva i izvodi ofanzivna djejstva radi proširenja slobodnih teritorija, s ciljem boljeg komunikacijskog i operativno-taktičkog povezivanja snaga 1. korpusa prema bojištima 4., 7., 3. i 2. korpusa, kao i prema IBOG, odnosno 81. diviziji KoV na goraždanskom bojištu.

Zona odgovornosti, odnosno bojište 1. korpusa je obuhvatalo dvije operativne cjeline: (1) bojište sa rasporedom jedinica koje su branile grad Sarajevo iznutra, u uslovima potpunog okruženja, i (2) bojište sa rasporedom jedinica izvan Sarajeva, obuhvatajući (a) više brigada i drugih jedinica na prostoru Igmana i Bjelašnice, te na pravcima koji iz rejona Pazarića i Tarčina izvode prema Fojnici i Kreševu i (b) više brigada i drugih jedinica koje su bile na slobodnim teritorijama Fojnice, Visokog, Ilijaša, Breze, Vareša i Olova. Jedinice izvan Sarajeva su objedinjene u dvije operativne grupe, a krajem rata u dvije divizije.

Kominikacijske i operativno-taktičke veze pojedinih bojišta unutar cjeline bojišta 1. korpusa, kao i komunikacijske veze između bojišta 1. korpusa sa bojištima ostalih korpusa i samostalnih divizija (operativnih grupa) su bile vrlo slabe ili nikakve. To je bitno otežavalo komandovanje, logističko snabdijevanje, pripremu i izvođnje borbenih djejstava.

Armija RBiH krajem 1992. je imala oko 200.000, a krajem 1995., pred Dejtonski sporazum o miru, imala je blizu 250.000 pripadnika. Znači, 1. korpus, sa oko 80.000 boraca je činio trećinu brojnog stanja Armije RBiH. Veličina zone odgovornosti, odnosno veličina bojišta 1. korpusa je bila bitno ispod trećine ukupnih slobodnih teritorija, odnosno ukupnog ratišta Armije RBiH, što znači da je koncentracija jedinica i komandi Armije RBiH na bojištu 1. korpusa bila veća nego na drugim dijelovima bosanskohercegovačkog ratišta, pri čemu se, pored sarajevskog imaju u vidu i specifičnosti nekih manjih dijelova ratišta sa velikom vojnom koncentracijom, kao što je, naprimjer, bila odbrana gradova Goražda, Srebrenice, Mostara, Maglaja, Tešnja, Gradačca, Bihaća...

Jedinice i komande Armije RBiH su bile popunjene na teritorijalnom principu. Znači da su borci, angažirani u njima, bili sa mjestom stanovanja blizu rejona rasporeda i borbene upotrebe svojih jedinica. Eksteritorijalni princip popune je bio izuzetak, osim u slučajevima vojnog angažiranja iz redova prognanog stanovništva. Tako, naprimjer, u zoni odgovornosti, odnosno na prostoru borbene upotrebe jedinica 1. korpusa, nalazilo se prognano stanovništvo iz općina Podrinja i Hercegovine. Iz redova tog stanovništva, u značajnoj mjeri popunjavane su jedinice i komande 1. korpusa.

Borbene aktivnosti 1. korpusa Armije RBiH su se pripremale i izvodile u vrlo složenim strategijskim, operativnim i taktičkim uslovima općeg okruženja svih slobodnih teritorija na kojima su bile jedinice i komande Armije RBiH, kao i u uslovima specifične vojne opsade, odnosno okruženja značajnog dijela 1. korpusa u gradu Sarajevu. Preovladavala su odbrambena, ali i ofanzivna, napadna borbena djejstva. Borbene linije 1. korpusa u uslovima odbrane Sarajeva su bile vrlo blizu neprijateljskih borbenih linija. Negdje je to bilo nekoliko desetina metara, a izvan Sarajeva, na otvorenom planinskom prostoru, linije jedinica 1. korpusa i neprijateljske linije imale su i po nekoliko stotina metara razdaljine (međuprostora). Agresor je imao apsolutnu prednost u borbenoj tehnici, a 1. korpus kao i ostali sastavi Armije RBiH, imao je apsolutnu prednost u borbenom moralu.

Strategijska i operativno-taktička pozicija agresorskih snaga je bila vrlo povoljna, s obzirom na kontrolu glavnih komunikacija koje su povezivale bosanskohercegovačko ratište sa izvorima popune agresorske vojske ljudstvom i materijalnim sredstvima u takozvanoj SR Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora), kao i sa državama, agresorskim saveznicima.

Neprekidnoj, upornoj i dobro organiziranoj odbrani u dodijeljenim zonama odgovornosti, jedinice 1. korpusa su poklanjale glavnu pažnju. Aktivna, ofanzivna, odnosno napadna borbena djejstva su bila limitirana nepovoljnom operativno-taktičkom pozicijom, nedostatkom naoružanja i municije, otežanim komandovanjem i sadjejstvom između jedinica, s obzirom da su dijelovi bojišta 1. korpusa bili međusobno udaljeni i slabo komunikacijski povezani.

Do sredine 1993. godine, grad Sarajevo i jedinice koje su ga branile iznutra su bili u potpunom okruženju, bez mogućnosti izlaska i ulaska u grad, tako da se, uz velike rizike u pogledu pogibije, ranjavanja i zarobljavanja, pretrčavala pista Sarajevskog aerodroma, koji je bio pod kontrolom međunarodnih vojnih snaga (UNPROFOR), uz izloženost vatri neprijatelja sa položaja iz pravca Lukavice, Vojkovića i Ilidže. Zato je izvedena tajna akcija prokopavanja tunela ispod piste Sarajevskog aerodroma u dužini od 720 metara. Prokopavanje tunela je okončano 30.07.1993. godine. Od tada, do završetka rata, bitno su poboljšani uslovi snabdijevanja jedinica 1. korpusa i stanovništva u gradu Sarajevu. Također, poboljšani su i uslovi komandovanja i sadjejstva jedinica koje su branile grad iznutra sa jedinicama koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

2.2. POKAZATELJI O BORBENIM DJEJSTVIMA U ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

U periodu od početka oružane agresije na RBiH aprila 1992., pa do uspostave mira krajem 1995. godine, jedinice i komande 1. korpusa Armije RBiH su izvodile napadna i odbrambena borbena djejstva. Ovim istraživanjem, borbena djejstva su razmatrana po godinama i za cijeli ratni period, te za cijelu zonu odgovornosti 1. korpusa, i posebno, za dio te zone

iz okruženog Sarajeva. Prema određenim kriterijima, nadležne komande i njihovi komandanti ocijenili su svako od borbenih djejstava posebno, odbrambeno i napadno, kao *potpuno uspjelo*, *djelimično uspjelo* i *slabo*.

a) Borbena djejstva u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa

U cijeloj zoni 1. korpusa, od 1992. do 1995. godine, ukupno je izvedeno 435 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 226 ili 52,0% potpuno uspjelih, 110 ili 25,3% djelimično uspjelih, a za 99 ili 22,7% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

U toku ratne 1992. godine, u cijeloj zoni 1. korpusa je izvedeno ukupno 246 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 125 ili 50,8% potpuno uspjelih, 60 ili 24,4% djelimično uspjelih, a za 61 ili 24,8% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

U toku ratne 1993. godine, u cijeloj zoni 1. korpusa je izvedeno ukupno 140 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 83 ili 59,3% potpuno uspjelih, 28 ili 20,0% djelimično uspjelih, a za 29 ili 20,7% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

U toku ratne 1994. godine, u cijeloj zoni 1. korpusa su izvedena ukupno 34 odbrambena i napadna borbena djejstva, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 10 ili 29,4% potpuno uspjelih, 17 ili 50,0% djelimično uspjelih, a za 7 ili 20,6% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

U toku ratne 1995. godine, u cijeloj zoni 1. korpusa je izvedeno ukupno 15 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve 8 ili 53,3% potpuno uspjelih, 5 ili 33,3% djelimično uspjelih, a za 2 ili 13,4% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

b) Borbena djejstva u dijelu zone odgovornosti 1. korpusa iz okruženog Sarajeva

U dijelu zone odgovornosti 1. korpusa iz okruženog Sarajeva, od 1992. do 1995. godine, ukupno je izvedeno 125 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 69 ili 55,2% potpuno uspjelih, 37 ili 29,6% djelimično uspjelih, a za 19 ili 15,2% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

U toku ratne 1992. godine, u dijelu zone odgovornosti 1. korpusa iz okruženog Sarajeva je izvedeno ukupno 71 odbrambeno i napadno borbeno djejstvo, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 41 ili 57,7% potpuno uspjelih, 22 ili 31,0% djelimično uspjelih, a za 8 ili 11,3% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

U toku ratne 1993. godine, u dijelu zone odgovornosti 1. korpusa, iz okruženog Sarajeva je izvedeno ukupno 39 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 19 ili 48,7% potpuno uspjelih, 11 ili 28,2% djelimično uspjelih, a za 9 ili 23,1% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

U toku ratne 1994. godine, u dijelu zone odgovornosti 1. korpusa, iz okruženog Sarajeva je izvedeno ukupno 7 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 5 ili 71,4% potpuno uspjelih, 1 ili 14,3% djelimično uspjelih, a za 1 ili 14,3% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

U toku ratne 1995. godine, u dijelu zone odgovornosti 1. korpusa iz okruženog Sarajeva je izvedeno ukupno 8 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 4 ili 50,0% potpuno uspjelih, 3 ili 37,5% djelimično uspjelih, a za 1 ili 12,5% uspješnost je ocijenjena kao slaba.

c) Struktura borbenih djejstava s obzirom na njihov operativno-taktički oblik

S obzirom na operativno-taktički oblik, jedinice i komande 1. korpusa su pripremale i izvodile napadne i odbrambene borbe i bojeve. Od ukupno 436 takvih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa, u periodu od 1992. do 1995. godine, njih 279 ili 64,0% su bila napadna, a 157 ili 36,0% odbrambena.

U toku ratne 1992. godine, od ukupno 246 borbenih djejstava, u cijeloj zoni 1. korpusa je izvedeno 168 ili 68,3% napadnih i 78 ili 31,7% odbrambenih.

U toku ratne 1993. godine, od ukupno 140 borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa je izvedeno 77 ili 55,0% napadnih i 63 ili 45,0% odbrambenih.

U toku ratne 1994. godine, od ukupno 34 borbena djejstva u cijeloj zoni 1. korpusa su izvedena 24 ili 70,6% napadnih i 10 ili 29,4% odbrambenih.

U toku ratne 1995. godine, od ukupno 14 borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa je izvedeno 9 ili 64,3% napadnih i 5 ili 35,7% odbrambenih.

Srazmjera preovlađujućeg izvođenja napadnih borbenih djejstava naspram odbrambenih, približno u odnosu 2:1, kontinuirano je održavana u svim ratnim godinama. Tokom rata, iz godine u godinu, bio je opći trend smanjivanja broja borbenih djejstava, tako da je u svakoj narednoj bio upola manji nego u prethodnoj godini. Orijentirno, takav trend jednako su pratila napadna, kao i odbrambena borbena djejstva.

d) Usporedba broja borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa naspram broja borbenih djejstava u dijelu zone 1. korpusa iz okruženog Sarajeva

Od ukupno 435 borbenih djejstava, izvedenih u periodu 1992.–1995. u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa, 125 ili 28,7% je izvedeno iz okruženog Sarajeva.

Od 226 potpuno uspješnih borbenih djejstava izvedenih u periodu 1992.–1995. u cijeloj zoni 1. korpusa, 69 ili 30,5% potpuno uspješnih borbenih djejstava izvedeno je iz okruženog Sarajeva.

Od ukupno 110 djelimično uspješnih borbenih djejstava, izvedenih u periodu 1992.–1995. u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa, 37 ili 33,6% djelimično uspješnih borbenih djejstava izvedeno je iz okruženog Sarajeva.

Od 99 borbenih djejstava, izvedenih u periodu 1992.–1995. u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa čija je uspješnost slaba, 19 ili 19,2% slabo uspješnih borbenih djejstava izvedeno je iz okruženog Sarajeva.

Osnovne, naprijed istaknute karakteristike u pogledu usporedbe brojnosti i uspješnosti borbenih djejstava za cijelu zonu 1. korpusa i za cijeli ratni period, sa brojnošću i uspješnosti za okruženo Sarajevo za cijeli ratni period, odnose se i na pojedine ratne godine, 1992., 1993., 1994. i 1995. godinu.

2.3. NAPADNA BORBENA DJEJSTVA

Jedinice i komande 1. korpusa su pripremale i izvodile napadne borbe i bojeve, u skladu sa ulogom u borbenom poretku i zadacima da se aktivnim djejstvima odbace snage agresora sa određenih borbenih pozicija, odnosno sa određenog prostora i tako poboljša operativno-taktička pozicija. Često, napadna djejstva su poduzimana s ciljem da se osiguraju bolji uslovi za odbranu u dodijeljenim zonama odgovornosti. Tako, naprimjer, djejstvima jedinica 1. korpusa u toku 1992. i 1993. godine prema Vogošći, odbacivanjem agresorskih snaga sa dominantnih kota na Orliću i Žuči, osigurani su uslovi za uspješniju odbranu Sarajeva, jer su agresorske snage djelovale s ciljem presijecanja Sarajeva na dva dijela, od Pofalića prema Grbavici. Neprijatelj nije mogao ostvariti postavljeni cilj, nakon što su jedinice 1. korpusa ovladale tim kotama. Sličan smisao imala su napadna djejstva jedinica 1. korpusa na bjelašničko-treskavičkom bojištu, gdje su krajem 1994. i u toku 1995. godine oslobođene značajne teritorije u pravcu Trnova, Foče i Kalinovika. To je imalo veliki značaj za uspješniju odbranu Sarajeva snagama 1. korpusa iznutra.

Genocidnim vojnim operacijama agresor je okupirao teritorije sa kojih je protjerao i na kojima je masovno ubijao nesrpsko stanovništvo. Povratak tih okupiranih teritorija pod kontrolu legalnih organa vlasti RBiH, da bi se na iste vratilo prognano stanovništvo, bio je legalan i legitiman zadatak Armije RBiH. Taj zadatak se mogao realizirati napadnim borbenim djejstvima. U tom smislu, napadna borbena djejstva su dio ukupnih odbrambeno-oslobodilačkih aktivnosti Armije RBiH. Znači, napadna borbena djejstva jedinica 1. korpusa su realizirana u okviru odbrane i zaštite teritorijalnog integriteta države BiH, dok su agresorski napadi imali karakter ugrožavanja teritorijalnog integriteta međunarodno priznate, suverene države BiH.

Od ukupno 435 borbenih djejstava (napadnih i odbrambenih) u cijeloj zoni 1. korpusa od 1992. do 1995. godine bilo je 279 ili 64,1% napadnih borbenih djejstava, od kojih 169 ili 60,6% u toku 1992., 77 ili 27,6% u toku 1993., 24 ili 8,6% 1994., te 9 ili 3,2% u toku 1995. godine. Znači, broj napadnih borbenih djejstava, iz godine u godinu, naglo je opadao.

Od naprijed navedenih 169 napadnih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa, u toku prva tri ratna mjeseca – aprila, maja i juna 1992. godine, izvedeno je 71 napadno borbeno djejstvo ili 42,0% od ukupnog broja tih djejstava 1992. godine. To upućije na zaključak da je broj napadnih borbenih djejstava u prva tri ratna mjeseca približan broju napadnih borbenih djejstava u preostalih šest mjeseci, odnosno u drugoj polovini 1992. godine, da je broj napadnih borbenih djejstava u prva tri ratna mjeseca približan broju napadnih borbenih djejstava u cijeloj 1993. godini, da je broj napadnih borbenih djejstava u prva tri rartna mjeseca 1992. tri puta veći od broja napadnih borbenih djejstava u cijeloj 1994. godini, te da je broj napadnih borbenih djejstava u prva tri ratna mjeseca 1992. 8 puta veći od broja napadnih borbenih djejstava u cijeloj 1995. godini. U prva tri ratna mjeseca, aprila, maja i juna 1992., od ukupno 71 napadno borbeno djejstvo u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa, u dijelu te zone iz okruženog Sarajeva izvedeno je 30 ili 42,3% napadnih borbenih djejstava. Taj odnos u pogledu brojnosti napadnih borbenih djejstava tokom aprila, maja i juna 1993., u dijelu zone okruženog Sarajeva, naspram cijele zone odgovornosti 1. korpusa je, uglavnom, približan općim karakteristikama u pogledu usporedbe brojnosti i intenziteta napadnih borbenih djelovanja u okruženom Sarajevu, naspram cijele zone 1. korpusa.

Naprijed navedena nesrazmjera, u vezi broja napadnih borbenih djejstava po godinama u periodu 1992.–1995., zaslužuje posebno objašnjenje. Opravdano je posumnjati u kriterije kvalificiranja, šta je bilo a šta ne borbeno djejstvo, jer se, vjerovatno, od strane svih komandi koje su evidentirale ta djejstva, nije polazilo od iste definicije pojma *borbeno djejstvo.* Pri tome treba imati u vidu da su se, u početku rata, tokom 1992., dok se na svim dijelovima bojišta 1. korpusa nisu uspostavile borbene linije naspram agresorskih snaga, te dok se nisu uspostavile i konsolidirale komande brigada, operativnih grupa (divizija) i korpusa, borbena djejstva pripremala i izvodila u okviru nižih taktičkih jedinica – borbenih grupa, vodova, četa, bataljona i odreda, što je bitno utjecalo na relativno veliku brojnost izvedenih borbenih djejstava. U toj fazi rata, sa manjim jediniciama su se mogle zauzimati značajne teritorije, samim tim što tada ni agresorska strana nije potpuno stabilizirala kontrolu teritorija i svojih borbenih linija. Takvih okolnosti, u smanjenom obimu, bilo je i tokom 1993. godine, kada

je, u odnosu na prethodnu 1992., brojnost borbenih djejstava prepolovljena, sa tendencijom daljeg smanjenja tokom naredne dvije godine rata.

U drugoj polovini 1993. otpočinje proces stabiliziranja i organizacijskog usavršavanja Armije RBiH, posebno u pogledu sistema rukovođenja i komandovanja sa nivoa komandi brigada, operativnih grupa (divizija), korpusa i sa nivoa Generalštaba. U 1994. i 1995. godini porasla je uloga viših komandi u planiranju i izvođenju borbenih djejstava, čime je racionaliziran njihov broj, ali i povećana njihova efikasnost u pogledu rezultata kojima se poboljšavala operativno-taktička pozicija jedinica, odbacivanjem agresorskih snaga sa dominantnih objekata, odnosno oslobađanjem teritorija.

Odbrambena borbena djejstva Armije RBiH su imala smisao sprečavanja da agresor proširi okupiranu teritoriju. Nasuprot tome, odbrambena borbena djejstva agresora su imala smisao sprečavanja da Armija RBiH proširi teritorije pod kontrolom legalnih vlasti RBiH. Protiv oružanih snaga koje ugrožavaju teritorijalni integritet RBiH, naša Armija je na teritoriji naše domovine mogla, u taktičkom smislu, odnosno u smislu oblika borbenih djelovanja, izvoditi i odbrambena i napadna djejstva. U političkom smislu, i napadna i odbrambena borbena djejstva Armije RBiH, imala su smisao odbrane države BiH, zaštite i oslobađanja njenih teritorija.

Od ukupno 279 napadnih borbenih djejstava od 1992. do 1995. u cijeloj zoni 1. korpusa, u dijelu te zone iz okruženog Sarajeva je izvedeno ukupno 88 ili 31,5% napadnih borbenih djejstava, od kojih 60 ili 68,2% u toku 1992., 22 ili 25,0% u toku 1993., 4 ili 4,5% u toku 1994., te 2 ili 2,3% u toku 1995. godine. Znači, brojnost napadnih borbenih djejstava iz dijela zone odgovornosti 1. korpusa u okruženom Sarajevu, po godinama i ukupno za period 1992.–1995., približno je srazmjerna brojnosti napadnih borbenih djejstava u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa. To je razumljivo, s obzirom na uslovljenost borbene situacije unutar Sarajeva sa borbenom situacijom izvan obruča oko Sarajeva, jer su se napadna borbena djejstva, naprimjer izvan Sarajeva, izvodila s ciljem da se vezivanjem snaga agresora olakšaju istovremena odbrambena djejstva snaga unutar Sarajeva, i obratno.

2.4. ODBRAMBENA BORBENA DJEJSTVA

Jedinice i komande 1. korpusa su pripremale i izvodile odbrambene borbe i bojeve, u skladu sa ulogom u borbenom poretku i zadacima koji su postavljani da se upornom odbranom, organizacijom sistema vatre, zaprečavanjem, utvrđivanjem i drugim mjerama od značaja za čvrstinu i sigurnost odbrane, očuvaju borbene pozicije, spriječi prodor agresorskih snaga u dubinu odbrambenog borbenog poretka i zaštite objekti po dubini teritorije koja se brani, uz nanošenje što većih gubitaka agresorskim snagama u ljudstvu i tehnici. Jedinice i komande 1. korpusa su uspješno odbranile grad Sarajevo i okolne prostore, i pored toga što je odnos snaga u naoružanju bio višestruko u korist agresora.

S obzirom da su jedinice Armije RBiH cijelo vrijeme rata neprekidno izvodile odbrambena borbena djejstva, a izuzetno, samo za kraće vrijeme, sa ograničenim ciljevima, na nekim dijelovima fronta i napadna djejstva, brojčane pokazatelje o napadnim i odbrambenim borbenim djejstvima treba smatrati uslovnim, orijentirnim. Za Armiju RBiH se može reći da je, u svojoj cjelini, neprekidno bila u odbrambenom borbenom poretku. Nikada u toku rata Armija RBiH cjelinom svojih jedinica nije bila u napadnom borbenom poretku, jer za to nije imala ni materijalno-tehničkih ni operativno-strategijskih uslova. Prema tome, napadna borbena djelovanja nisu mogla imati radikalan cilj, oslobađanja svih okupiranih teritorija. U smislu upornosti u odbrani slobodnih teritorija, Armija RBiH je imala *radikalan* cilj, sprečavanja da agresor proširuje okupirane teritorije.

U taktičkom smislu, agresorske snage su realizirale odbrambeni oblik borbenih djejstava radi sprečavanja Armije RBiH da oslobađa teritorije svoje domovine. U političkom smislu, borbena djejstva vojske pod kontrolom beogradskog režima koja je ugrožavala teritorijalni integritet RBiH, imala su agresorski karakter, bez obzira da li su u taktičkom smislu to bila odbrambena ili napadna borbena djejstva.

U taktičkom smislu, jedinice Armije RBiH su realizirale odbrambeni oblik borbenih djejstava radi sprečavanja agresora da proširuje okupirane teritorije. U političkom smislu, borbena djejstva Armije RBiH su imala odbrambeni karakter, bez obzira da li su u taktičkom smislu to bila odbrambena ili napadna djejstva.

U tim okvirima, brojčani pokazatelji o odbrambenim djejstvima 1. korpusa se odnose na situacije kada je agresorska strana, u taktičkom smislu, kao oblik borbe, poduzimala napadna djejstva prema odbrambenim položajima jedinica Armije RBiH.

Od ukupno 435 borbenih djejstava (napadnih i odbrambenih) u cijeloj zoni 1. korpusa od 1992. do 1995. godine bilo je 157 ili 36,1% odbrambebih borbenih djejstava, od kojih 79 ili 50,3% u toku 1992., 63 ili 40,1% u toku 1993., 10 ili 6,4% 1994., te 5 ili 3,2% u toku 1995. godine. Znači, broj odbrambenih borbenih djejstava iz godine u godinu je opadao, ali ne tako naglo kao u slučaju opadanja broja napadnih borbenih djejstava.

Od naprijed navedenih 157 odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa, u toku prva tri ratna mjeseca – aprila, maja i juna 1992. godine, izvedeno je 37 odbrambenih borbenih djejstava ili 46,8% od ukupnog broja tih djejstava 1992. (79), što upućije na zaključak da je broj odbrambenih borbenih djejstava u prva tri ratna mjeseca približan broju odbrambenih borbenih djejstava u preostalih šest mjeseci, odnosno u drugoj polovini 1992. godine, da je broj odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj 1993. godini samo duplo veći od broja odbrambenih borbenih djejstava u prva tri ratna mjeseca 1992. da je broj odbrambenih borbenih djejstava u prva tri ratna mjeseca 1992. gotovo četiri puta veći od broja odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj 1994. godini, te da je da je broj odbrambenih borbenih djejstava u prva tri ratna mjeseca 1992. sedam i po puta veći od broja odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj 1995. godini. U prva tri ratna mjeseca, aprila, maja i juna 1992. od ukupno 37 odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa, u dijelu te zone iz okruženog Sarajeva izvedeno je 20 ili 54,1% odbrambenih borbenih djejstava. Taj odnos u pogledu brojnosti odbrambenih borbenih djejstava tokom aprila, maja i juna 1993., u dijelu zone okruženog Sarajeva, naspram cijele zone odgovornosti 1. korpusa je, uglavnom, približan općim karakteristikama u pogledu usporedbe brojnosti i intenziteta odbrambenih borbenih djelovanja u okruženom Sarajevu, naspram cijele zone 1. korpusa.

Naprijed navedena nesrazmjera, u vezi broja odbrambenih borbenih djejstava po godinama u periodu 1992.–1995., isto kao i za napadna djejstva, zaslužuje posebno objašnjenje. Pored sumnje u kriterije kvalificiranja, šta je bilo a šta ne borbeno djejstvo, jer se, vjerovatno, nije polazilo od iste definicije pojma *borbeno djejstvo,* treba imati u vidu da su se, u početku rata, tokom 1992., dok se na svim dijelovima bojišta

1. korpusa nisu uspostavile borbene linije naspram agresorskih snaga, te dok se nisu uspostavile i konsolidirale komande brigada, operativnih grupa (divizija) i korpusa, borbena djejstva pripremala i izvodila u okviru nižih taktičkih jedinica – borbenih grupa, vodova, četa, bataljona i odreda, što je bitno utjecalo na brojnost izvedenih borbenih djejstava. Takvih okolnosti, u smanjenom obimu, bilo je i tokom 1993. godine, kada je, u odnosu na prethodnu 1992., brojnost borbenih djejstava prepolovljena, sa tendencijom daljeg smanjenja tokom naredne dvije godine rata. U drugoj polovini 1993. otpočinje proces stabiliziranja i organizacijskog usavršavanja Armije RBiH, posebno u pogledu sistema rukovođenja i komandovanja sa nivoa komandi brigada, operativnih grupa (divizija), korpusa i sa nivoa Generalštaba. U 1994. i 1995. godini porasla je uloga viših komandi u planiranju i izvođenju borbenih djejstava, čime je racionaliziran njihov broj.

Od ukupno 157 odbrambenih borbenih djejstava od 1992. do 1995. u cijeloj zoni 1. korpusa, u dijelu te zone iz okruženog Sarajeva je izvedeno ukupno 62 ili 42,0% odbrambenih borbenih djejstava, od kojih 36 ili 58,1% u toku 1992., 21 ili 33,9% u toku 1993., 0 ili 0% u toku 1994., te 5 ili 8,0% u toku 1995. godine. Znači, brojnost odbrambenih borbenih djejstava iz dijela zone odgovornosti 1. korpusa u okruženom Sarajevu, po godinama i ukupno za period 1992.–1995., približno je srazmjerna brojnosti odbrambenih borbenih djejstava u cijeloj zoni odgovornosti 1. korpusa. To je razumljivo, s obzirom na uslovljenost borbene situacije unutar Sarajeva sa borbenom situacijom izvan obruča oko Sarajeva.

3. RJEŠAVANJE PROBLEMA SNABDIJEVANJA ARMIJE RBiH I STANOVNIŠTVA U OKRUŽENOM SARAJEVU

3.1. POLITIČKE I VOJNE DIMENZIJE OTEŽANOG SNABDIJEVANJA

Sarajevsko bojište je za agresora bilo strategijski prioritet.Pošto je imao apsolutnu superiornost i nadmoć u borbenoj tehnici i drugim resursima za vođenje rata, agresor je mogao sa nešto manje vojnika da drži Sarajevo u potpunoj blokadi. Naravno, kada bi na nekoj liniji prijetila vojna akcija sa ciljem deblokade grada, agresor je čak i uz veoma visoke gubitke u ljudstvu, kao što je početak rata na stupskom dijelu fronta, želio po svaku cijenu da vojno i komunikacijski Sarajevo zadrži u dugoj i potpunoj blokadi. Stanje blokade Sarajeva agresor je koristio za pritiske i ucjene u pregovorima, da bi prinudio političke i vojne lidere snaga odbrane Bosne i Hercegovine na kompromise u korist svojih ciljeva. Agresor je ucjenjivao zadržavanjem konvoja humanitarne pomoći namijenjenih Sarajlijama. Zadržavanjem tih konvoja, agresor je dodatno vršio psihološki pritisak iscrpljivanjem i izgladnjivanjem stanovništva, sve u cilju da se političko i vojno vođstvo odluči prihvatiti njegove zahtjeve: razoružati jedinice Armije RBiH koje brane Sarajevo, predati ih agresoru, da stanovništvo ostane pod vlašću agresora ili da ode iz Sarajeva. Agresor je propuštao da se u Sarajevo, humanitarnim konvojima dopremi toliko životnih resursa koliko je kad morao popustiti pritiscima međunarodne zajednice da se to učini. Grad Sarajevo je već početkom rata potrošio svoje prehrambene rezerve: ostalo se bez najvažnijih životnih resursa, izvora vode za piće, nestalo je električne energije, plina, kao i PTT komunikacija. Sve te nestašice su vrlo brzo dovele život građana u ovisnost od volje agresora koji je atakovao da zauzme grad i provede zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Postavljaju se pitanja: Zašto u prvim danima rata agresor nije s brojnom vojnom tehnikom, s oklopno-mehanizovanim jedinicama ušao u grad dok je još sarajevska odbrana bila nedovoljno organizovana i neučvršćena na svim linijama fronta? Da li je agresor mogao ući i zauzeti

ključne tačke u gradu Sarajevu ili ne? Generalštab JNA u Beogradu, koji je planirao i usmjeravao vojne aktivnosti u svim fazama agresije na BiH, imao je kvalificirane vojne stručnjake za analizu i procjenu stanja na svim dijelovima ratišta, pa i na sarajevskom prostoru. Građani Sarajeva, svih nacija i socijalnih slojeva, protivili su se politici Miloševićevog režima i zločinačkoj praksi koju po nalogu Miloševića u BiH realizira zločinac Karadžić. Znači, stanovništvo Sarajeva, osim manjih izuzetaka, nije pokazivalo nikakve znakove lojalnosti političkim ciljevima Miliševićevog režima. Uvođenje borbene tehnike u gradsku, urbanu sredinu, gdje politika koja primjenjuje tu vojnu silu nema ni minimum podrške među građanima, završilo bi se katastrofalno i za takvu politiku i za takvu vojnu praksu. Agresor nije imao dovoljno svojih marionetskih oslonaca u urbanim sredinama Sarajeva. Da je imao takve oslonce, agresor bi u pripremi svojih početnih vojnih aktivnosti unutar Sarajeva formirao takozvane srpske općine, koje bi uspostavile marionetsku vlast, te osigurale uslove da se agresorska vojska može dovoditi, kretati i pozicionirati po urbanim dijelovima grada Sarajeva. U onim sredinama gdje je odnos između patriotskih snaga BiH i nacionalističkih, antibosanskohercegovačkih, velikosrpskih snaga bio u korist ovih drugih, u njima je uspostavljena paradržavna vlast, kao oslonac Miloševićevom režimu za oružanu agresiju. U takva područja JNA je mogla rasporediti svoje resurse. Na takvim područjima JNA je uspostavila svoj početni borbeni poredak za napad na ostatak teritorija BiH, gdje je funkcionirala legalna vlast RBiH. U vezi s tim, postavlja se pitanje: Da li je agresor, uhićenjem predsjednika Alije Izetbegovića, s namjerom da umjesto njega državničku ulogu preuzme Fikret Abdić, realizirao plan ovladavanja Sarajevom i drugim prostorima širom BiH, pa kada to nije uspjelo, a snage odbrane BiH počele funkcionirati, držao Sarajevo u blokadi kako bi konačne ciljeve postigao vojnim ofanzivama i raznim mjerama iz domena specijalnog rata? Odgovor na to pitanje je potvrdan.

Sarajevo, najduže opsjednuti grad u modernoj historji, agresor je iskoristio za svoje političke i vojne ciljeve. Svi zahtjevi od strane branitelja nailazili su na prepreku i bezobzirnu ucjenu *opkoljenim Sarajevom i njegovom potpunom blokadom*. Zato je *blokirano Sarajevo* bilo metafora Karadžićeve zločinačke politike prema patriotski opredijeljenim građanima BiH, a napose prema Sarajlijama. U Sarajevu se znalo da je granatiranje grada bilo znak da agresoru ili na vojnom ili na političkom polju ne ide dobro. Jednostavno, granatiranje grada bilo je sredstvo pritiska na oficijelnu

bosanskohercegovačku vlast da se povinuje zahtjevima Miloševićeve i Karadžićeve zločinačke politike, u cilju podjele i *etničkog čišćenja* Bosne i Hercegovine. Znalo se da je agresorski cilj *podjela Sarajeva po pravcu – Pionirska dolina – Marijin Dvor – Jevrejsko groblje – Trebević*. Sljedbenici velikosrpske politike su rezonovali: ako se podijeli Sarajevo, Bosna i Hercegovina će u potpunosti biti podijeljena. Iz tih razloga bitka za cjelovito Sarajevo bila je tokom cijelog rata presudna bitka i za Bosnu i Hercegovinu.

Ključni značaj grada i regije Sarajeva u toku rata identificira se i prema mirovnim rješenjima za završetak rata, jer Dejtonskim sporazumom Sarajevo uglavnom ostaje cjelovito, a značajni prostori oko njega, koji su bili pod kontrolom agresora, reintegriraju sa prostorima koji su tokom rata bili pod kontrolom legalnih vlasti RBiH. Sarajevo je zadržalo status glavnog grada BiH. Cijena te slobode i cjelovitosti grada i nepromjenjivosti njegove historijske, društvene i političke uloge ogromna je i ona se za sada ne može tačno procijeniti. Prije svega, u gradu i bližoj okolini veliki broj ljudi je pod djejstvom teških artiljerijskih oruđa i oružja i snajperskih djejstava smrtno stradao, a daleko veći broj su postali invalidi, među kojima su mnogi vrlo teški invalidi. Materijalna razaranja su ogromna. Grad je napustio veliki broj stanovnika, a uselio se veliki broj izbjeglica i protjeranih civila iz bliže i dalje okoline.

Nacionalna struktura stanovništva tokom rata je znatno izmijenjena. Najveći broj Srba, pa i dio Hrvata, napustili su grad, ne zbog prijetnji od komšija, već zbog nedostatka osnovnih životnih potreba kao i granatiranja. Treba imati u vidu činjenicu da je Sarajevo oduvijek bilo multietnički grad sa četiri religijske zajednice i sa brojčano dominantnom populacijom Bošnjaka-Muslimana, iza koje slijede Srbi, a zatim Hrvati, koji su prije rata slobodno živjeli i radili u duhu tolerancije, dobrosusjedstva i saradnje.

Treba se nadati da će nacionalne podjele sa razvojem demokratskih procesa sve više nestajati i da će građani u okviru civilnog građanskog društva imati oblike i mogućnosti zadovoljavanja svojih ličnih, porodičnih, društvenih, kulturnih, duhovnih, pa i političkih potreba i interesa. Treba se nadati se da će Sarajevo obnoviti svoj multietnički i multikonfesionalni karakter, razviti građansko, civilno društvo i artikulirati odgovarajuću demokratsku političku strukturu i vlast.

3.2. STRATEŠKI ZNAČAJ PROKOPAVANJA TUNELA ISPOD SARAJEVSKOG AERODROMA

Sarajevo kao grad je bilo u potpunoj komunikacijskoj, vojnoj i ekonomskoj, pa i političkoj blokadi. Nametnulo se pitanje tehničkih, saobraćajnih mogućnosti otvaranja grada, otvaranja ulaza i izlaza koji agresor neće moći vojno kontrolisati. Iz tih razmišljanja nastala je ideja o prokopavanju podzemnog tunela, koji bi povezao grad pod kontrolom Armije BiH sa slobodnom teritorijom izvan grada. Time se željelo omogućiti kretanje ljudi i transport sredstava i namirnica za jedinice Armije i stanovništvo. Sve što se humanitarnim i komercijalnim kanalima moglo nabaviti i transportovati do Igmana i Hrasnice, trebalo je unijeti u Sarajevo pod totalnom opsadom od strane agresora. Tako je došlo do odluke o izgradnji tunela ispod Sarajevskog aerodroma, od naselja Dobrinja, koje se nalazilo unutar obruča, do naselja Butmir, koje se nalazilo izvan agresorskog obruča. Ta odluka je uslijedila i zbog nedostatka ubojnih materijalnih sredstava i drugih resursa neophodnih za nastavak borbenih djejstava. To je bio izraz velike nužde. Prema početnim slovima dva sarajevska naselja koja se povezuju prokopanim tunelom ispod sarajevskog aerodroma, tunel je nazvan *D-B*.

U najvećoj tajnosti, početkom marta 1993. godine, pristupilo se izgradnji objekta *D-B,* odnosno ručnom prokopavanju tunela Dobrinja – Butmir. Zbog hitnosti radova, nije sačinjena investiciona i tehnička dokumentacija. Pripremljeni su samo elaborati, sa najneophodnijim detaljima i skicama za uzdužni profil, vertikalne i horizontalne presjeke. Također, sačinjeni su pojednostavljeni elaborati pumpnog sistema (crpljenja), elektroinstalacija (rasvjeta i vodocrpljenje), i jednotračne pruge za transport materijala u malim *vagonima*. Ipak, pripremna dokumentacija je bila izraz visokog nivoa stručnosti. Da bi se izradila potpuna dokumentacija, nisu nedostajali stručnjaci, već je nedostajalo vremena. Situacija na sarajevskom bojištu je zahtijevala hitnost realiziranja projekta, kako bi se osigurao pouzdan način logističkog obezbjeđenja jedinica u Sarajevu, ali i povezivanja grada Sarajeva sa ostalom slobodnom teritorijom Republike Bosne i Hercegovine.

Početne radove realizirale su jedinice Civilne zaštite, ali zbog specifičnosti i težine posla, oni su angažovani samo na iskopu prilaznih tranšeja, dok je glavninu posla prokopavanja tunela obavilo oko 200 vojnika

1. korpusa. Na strani Dobrinje, do ulaska u tunel, iskopano je 120 metara rova (saobračajnice – tranšeje), a na strani Butmira, do ulaska u tunel, iskopano je 800 metara rova, dubine oko 170 cm i širine 130 cm. Radovi su se izvodili jednovremeno sa obje strane, s proračunom da se prokop *sretne* u određenoj tačci ispod poprečne sredine Sarajevskog aerodroma. Dužina prokopa tunela je 672,25 m. Najniža tačka nivelete (dna tunela) je 500 cm u odnosu na površinu Aerodromske piste, a razlika u najnižoj i najvišoj koti dna tunela je 368 cm. Padovi i usponi nivelete su od 0,4% do 7,5%, što je za posljedicu imalo otežano rješavanje crpljenja podzemnih voda, jer je kota nivoa podzemne vode oko 410 cm.

Ulazni dio u tunel riješen je probijanjem poda i zida jedne privatne kuće na nivo tunela – 165 cm. Prosječna visina u štolni tunela strane Dobrinje je od 152 do 160 cm. Prosječna širina u gornjem dijelu je 85 do 90 cm, a donja 95 do 100 cm. U tom dijelu nalazi se najuži, ali i najteži dio za prolaz, takozvani spušteni ulaz, dug oko 20 m a visine 1 m. Sa butmirske strane tunel je nešto viši. Prosječna visina je 170 cm, a širina 100 cm. U tunelu je danonoćno bila rasvjeta. Također, danonoćno su radili uređaji za izbacivanje podzemnih voda. Improvizovan je naftovod, kao jedna traka željeznice od 720 m pruge, širine oko 60 cm.

Tokom prokopavanja, veliki problem je bilo skrivanje oko 1.500 do 1.800 metara kubnih iskopane zemlje, jer je trebalo očuvati tajnost radova. Za dobrinjsku stranu je bio problem pronaći dasku za oplatu i podgradu, što je riješeno sa čeličnim ramovima iz *ENERGOINVESTA* i iz *DALEKOVODA*.[109]

Radovi na izgradnji tunela trajali su od 1. marta do 30. jula 1993. godine (5 mjeseci). U 21,30 sati 30.07.1993. godine došlo je do spajanja strana *B* i *D.* Po osovini nije bilo nikakvih odstupanja, a po visini bilo je odstupanje 60 cm.

U noći, kad je probijen, kroz tunel je odmah prošlo 600 vojnika sa punom opremom, koji su direktno otišli na Igman, u cilju zaustavljanja agresorske ofanzive. Istovremeno, te noći uneseno je u Sarajevo oko 5 tona ratnog materijala.

I od tada pa do izgradnje objekta *D2-B2* (16. novembra 1995. godine), objekat *D-B* je najfrekventnija bosanska saobraćajnica.

[109] **Ajnadžić, Nedžad**, POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI I MEĐUNARODNI PRAVNO-POLITIČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1991.–1995.) – Magistarski rad. Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 2000., str. 139.

Pored objekta *D-B*, donesena je 1995. godine odluka i o izgradnji objekta *D2-B2*. Radi se o pješačkom tunelu koji povezuje naselje Butmir i Dobrinju, a namijenjen je za promet ljudstva i transport materijala, te za obezbjeđenje koridora – kabl kanala za vođenje magistralnih električnih instalacija (MA-110 kW, naftovoda i PTT instalacija). Objekat se sastojao od prilaznih rampi dužine 20 m na ulaznoj i izlaznoj strani, zatim ulazne i izlazne građevine dimenzija u osovini 18x12,6 m i tunelskog dijela dužine 870,70 m. Prilazne rampe su u nagibu 12%, sa kolovozom širine 4 m. Ulazna i izlazna građevina je armirano-betonska konstrukcija i sastojala se od manipulativnog dijela visine 4 m i dimenzije 12x7, sa četiri garaže 5x2,55, prostorom za utakanje nafte i nužni izlaz iz objekta. Slobodna visina od gornje ivice praga 2,10 m, širina 1,8 m u visini gornje šine i širina 1,38 m u tjemenu. Noseća tunelska konstrukcija je od čeličnog profilisanog lima. Nagib nivelete 10% ulazni – izlazni dio, a 0,5% u tunelu. Minimalni nadsloj je 4,70 m, a maksimalni 9 m.

Za izgradnju tunela obezbijeđena je kvalitetna tehničko-projektna dokumentacija. Iskop kroz tunel je vršen ručno i mašinski, korištenjem pneumatskih lopatica. Ukupno je iskopano 6.100 m^3 zemlje, ugrađeno je oko 600 m^3 betona, 50.000 kg željezne armature, 40.000 kg čeličnog profilisanog lima debljine 4 mm. Pumpni sistem i razvod električne instalacije izvršen je u skladu sa tehničkim propisima.[110] Na izgradnji tunela učestvovalo je 220 vojnika, a izgradnja je završena u 23,40 sati 16.11.1995. godine.

Objekat *D-B* odigrao je veoma važnu ulogu u borbi za opstanak slobodnog Sarajeva i za preživljavanje Sarajlija. Kroz tunel *D-B* u grad je ulazilo i iz njega izlazilo ljudstvo – civili i borci iz sastava jedinica 1. korpusa Armije BiH, kao i drugih korpusa, te i drugih jedinica iz sastava policije. Osim toga, u grad se unosila hrana i druge razne robe.

U periodu od 01.08.1993. godine pa do 31.12.1995. godine, kroz tunel je evidentirano 400.812 prolaza osoba, a smatra se, prema slobodnoj procjeni, da je u tom periodu prošlo oko 720.000 osoba koje nisu evidentirane. Dakle, smatra se da je kroz tunel prošlo oko 1.120.812 osoba.

[110] **Ajnadžić, Nedžad**, POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI I MEĐUNARODNI PRAVNO-POLITIČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1991.–1995.), Magistarski rad. Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 2000., str. 140.

U organizovanim prolascima koji su evidentirani, u grad je ušlo 3.054.837 kg hrane (a neevidentiranih oko 2.480.000 kg), što ukupno iznosi 5.534.837 kg. Unos hrane vršen je i pri individualnim prolascima, pa se procjenjuje da je na ovaj način u Sarajevo uneseno oko 13.547.474 kg hrane. Dakle, kroz tunel *D-B* prema gruboj procjeni, ukupno je uneseno 19.082.311 kg hrane. Pored toga, prema evidenciji, a dijelom i prema slobodnoj procjeni, kroz tunel je ušlo oko 8.852.068 kg ostalih komercijalnih roba, 4.516.459 kg ostalih materijalnih sredstava, 36.705 kg sanitetsko-materijalnih sredstava, 549.326 kg vojne opreme, te 3.930.428 kg raznih materijalno-tehničkih sredstava. Sva ta sredstva su imala veoma značajnu ulogu u odbrani grada i šire zone odgovornosti 1. korpusa. Također, kroz objekat *D-B* u grad je ubačeno 4.500.000 litara raznih pogonskih goriva. Instalirani električni kabl kroz tunel omogućio je da se grad snabdije sa oko 80.000.000 kW sati električne energije.

U grad je kroz tunel *D-B* ušlo 19.082.311 kg hrane. Velika količina organizovano donesene hrane potiče iz humanitarne pomoći WEP/ UNHCR. Međutim, daleko veće količine u grad su dopremljene zračnim mostom i kopnenim putem u vrijeme blokade. Također, u vrijeme blokade Sarajeva na pomenute načine dopremljeno je 199.880.000 kg hrane, i to zračnim mostom 31.448.000 kg., a kamionima 168.432.000 kg. Znači da je kamionima, odnosno kopnenim putem u Sarajevo dopremljena najveća količina hrane iz svjetskog programa pomoći u hrani, odnosno programa humanitarne misije UN. Proračuni ukazuju da je stanovnicima Sarajeva u periodu opsade iz pomenutog programa humanitarne pomoći podijeljeno, u prosjeku, po osobi ukupno 159 kg ili oko 150 g dnevno. U taj iznos nije uključena podjela hljeba, koja nije bila redovna.[111]

U ovom kontekstu, a sa ove historijske distance, može se bez dileme reći da je u nedostatku municije i materijalno-tehničkih sredstava tunel bio jedino racionalno i moguće rješenje. Tunel je omogućio da se u Sarajevu preživi i opstane. Prehrana stanovnika u blokiranom Sarajevu, slično kao i u slobodnim zonama, nije bila adekvatana, niti je bar približno udovoljavala normative fiziologa prehrane, odnosno nutricionista. Predratne zalihe hrane bile su otuđene ili relativno brzo potrošene, proizvodnja i uvoz onemogućeni ratnim djejstvima, humanitarna pomoć jako otežana, a i kvalitativno i kvantitativno nedovoljna. Raspoložive količine hrane u

[111] **Ajnadžić, Nedžad**, POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI I MEĐUNARODNI PRAVNO-POLITIČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1991.–1995.), Magistarski rad. Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 2000., str. 141.

Sarajevu bile su dovoljne samo za prosto preživljavanje, a uglavnom su poticale iz humanitarne pomoći, koja je u nekim vremenskim periodima bila redovita, i mada minimalna, činila je osnov prehrane stanovnika.

Hrana je bila skromnog izbora, uglavnom brašno, riža, grah i mesna konzerva, kao i biološke strukture. Namirnice animalnog porijekla učestvovale su sa oko 16%, od toga preko 65% konzerve goveđeg mesa i ribe. Namirnice biljnog porijekla sa oko 78%, od toga 72% brašno, grah i riža, a ostatak, od oko 6%, odnosi se na drugu hranu i aditive. Također je utvrđeno i izračunato da je 159 g dnevno podijeljene hrane imalo energetsku vrijednost oko 2511 kJ, u čemu su namirnice animalnog porijekla učestvovale sa oko 12,8%, namirnice biljnog porijekla sa oko 85,4%, a ostala hrana i dodaci sa oko 1,8%.

Podijeljena količina hrane stanovniku Sarajeva po danu bila je za oko četiri puta manja od normativa UNHCR-a (625 g), za oko 6,3 puta manja od normativa nutricionista (1000/g), za oko osam puta manja od normativa vladine agencije (1292 g) i za oko 9,4 puta manja od količine hrane koja je potrošena u 1990. godini po danu i stanovniku Republike BiH.

WEP je dostavljala hranu sa preporukama WHO. Za mlijeko u prahu je utvrđeno da ima vitamine A i D, brašno sadrži kalcijum, željezo, dijamin (vitamin B1) i nokotinamid. Postojanje željeza u brašnu je vrlo važno za prevenciju anemije, jodizirana so je također dostavljana.

Stanovništvo grada Sarajeva, a time i pripadnici OS, bili su od aprila 1992. godine prisiljeni na konzumiranje jednolične, kvalitativno i kvantitativno nedostatne prehrane. Prosječna masa dnevnog obroka iznosila je 877,45 g, a energetska vrijednost 8.901 kJ. Osim minimalnih mogućnosti za obezbjeđenje neophodne prehrane, i stresogeni faktori su imali značajan uticaj na promjenu tjelesne težine pripadnika OS, naročito u prvih sedam mjeseci rata. Anketom je utvrđeno da su stanovnici Sarajeva u prosjeku izgubili 9.543 g tjelesne težine tokom rata. Neadekvatna prehrana stanovnika Sarajeva uvjetovala je i pojavu neuobičajnih bolesti, kao što su infektivne i dizenterijske.[112]

[112] **Ajnadžić, Nedžad**, POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI I MEĐUNARODNI PRAVNO-POLITIČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1991.–1995.), Magistarski rad. Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 2000., str. 142.

3.3. AGRESORSKO USKRAĆIVANJE SNABDIJEVANJA SARAJEVA ELEKTRIČNOM ENERGIJOM

Jedna od životno važnih strana opskrbe građana opkoljenog Sarajeva su energenti. I bez njih kao što je bio slučaj i sa hranom, život za Sarajevo i građane u njemu ne bi bio moguć. Prestanak snabdijevanja strujom uzrokovan je u najvećoj mjeri agresorskim prekidanjem dalekovoda i onesposobljavanjem trafostanica, što se negativano odrazilo na ukupni život stanovnika Sarajeva. Početkom agresije, iz pogona je ispala većina trafostanica, tako da je cijeli grad ostao na napajanju samo iz jedno trafostanice (br. 7, od 110/10 kW), što je za posljedicu imalo neredovito i nepotpuno napajanje. Općine Stari Grad Sarajevo i Centar Sarajevo su posebno osjetile nedostatak električne energije, jer je trafostanica br. 7 svojom lokacijom mogla donekle obezbijediti energiju za ostala područja grada. Ova područja imala su redukovanu električnu energije svaka dva do tri dana, dok su ostale dvije općine dobijale energiju jednom u 7 ili 14, pa čak i samo jednom u 21 dan.

Grad je bio bez električne energije u vremenskim razmacima od 09.08. do 08.09.1992. godine; od 20.09. do 15.10.1992. godine i od 07.12. do 31.12.1992. godine, znači ukupno 78 dana. U 1993. godini situacija se donekle poboljšala ulaskom u pogon trafostanice SA2. I pored toga, tokom 1993. godine grad je punih 140 dana bio bez električne energije. Najduži period u 1993. godini bez napajanja Sarajeva električnom energijom bio je od 21.06. do 13.08.1993. godine. U 1994. godini poboljšana je situacija, te je potrošnja po stanovniku, u odnosu na 1992. i 1993. godinu, utrostručena, ali ni to nije zadovoljavalo potrebe stanovništva. Bilo je, dakle, obezbijeđeno svakom domaćinstvu 5 do 6 kWh na dan, što je trajalo do 26.05.1995. godine, kada je grad ostao bez napajanja sistema 110kW, jer su isključene trafostanice br. 7 i 2. Tada se prešlo na napajanje preko objekta S-35, koji se pružao od Pazarića do Dobrinje (tunela *D-B*) i kroz njega se napajalo cijelo Sarajevo, ali 9. i 11.10.1995. godine ulaze ponovo u pogon trafostanice br. 7 i 2, kada se stiču uslovi da svi potrošaći nakon dužeg vemena budu kontinuirano snabdjeveni električnom energijom.

S-35 je projektovan tako da je najvećim dijelom trase od Pazarića do Dobrinje položen podzemni kabl, ali potpuna deblokada Sarajeva u pogledu obezbjeđenja napajanja električnom energijom bila je uvedena

izgradnjom i drugih objekata, *S-110* i objekta *D2-B2*, što je uključivalo potpunu izgradnju kablovskih linija i trafostanice za napajanje. Objekat *S-110* bio je uslovljen izgradnjom tunela *D-B,* a definisan je oznakom *D2-B2* koji je realizovala Armija Republike Bosne i Hercegovine u cjelini, čime je obezbijeđena u ovom pogledu potpuna deblokada grada Sarajeva.

3.4. AGRESORSKO USKRAĆIVANJE SNABDIJEVANJA SARAJEVA PRIRODNIM GASOM

Prirodni gas je u toku ratnih godina bio osnovni energent na području Sarajeva pod kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine. U nedostatku drveta, uglja, struje i tečnih goriva, građani su se spontano priključivali na gasnu mrežu. Ugradnjom mjerno-regulacijskih setova kod svih potrošača i djelomičnom zamjenom uređaja za potrošnju gasa kvalitetnim i propisnim, potrošnja u 1998. godini svedena je na 124,50 miliona Sm^3, a u 1999. na 114,60 miliona Sm^3. Zaključno sa 31.12.1999. godine, registrovano je 57.110 domaćinstava priključenih na gasnu mrežu.

I gasni sistem u samom početku agresije pretrpio je razaranja koja su trajala cijelim tokom rata. U dijelovima Bosne i Hercegovine pod kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine gas je bio osnovni energent, kojim se substituirao nedostatak drugih energenata. Samo u Sarajevu gas je u ratnom periodu koristilo oko 70.000 domaćinstava. Mnoga domaćinstva su početkom rata svoje domove priključila na gasnu mrežu. Vrlo često je priključivanje bilo tehnički neadekvatno i uz upotrebu improvizovanih gasnih trošila koja su bila krajnje neracionalna, a posebno bezbjednosno rizična, što je enormno povećavalo godišnju potrošnju ovog inače skupog energenta.

Tek je u poslijeratnim godinama, ugradnjom tehnički ispravne mreže i mjerno-regulacionih setova, ova potrošnja svedena u donekle realne okvire. Korištenje prirodnog gasa iz uvoza za Kanton Sarajevo je od vitalne važnosti, jer ovaj energent učestvuje sa 42% u energetskom bilansu. Snabdijevanje ovim energentom Sarajeva i njegovog okruga u ratnom periodu je bilo neredovno, a isporuke su u količini bile neujednačene, jer je gas prolazio kroz dijelove Bosne i Hercegovine koji su bili pod kontrolom agresora. Općepoznato je da je agresor gas, kao i struju, hranu i vodu, koristio kao sredstvo vojnog i političkog pritiska. Uskraćivanjem

gasa, agresor je pokušavao osigurati političke uslove o podjeli Bosne i Hercegovine, kao i druge ustupke koje je nametao radi ostvarivanja svojih ratnih, vojnih i političkih ciljeva. Tako je gas, naročito u 1992., pa i u 1993. godini, manje isporučivan. Naime, od potrebnih količina, svega 48% u 1992. godini, a 71% u 1993. godini je ispoštovano u dogovorenoj, inače predviđenoj isporuci gasa BiH i Sarajevu.

Količine nabavljenog prirodnog gasa izražene su u Sm^3 (standardni metar kubni). 1 Sm^3 prirodnog gasa po kaloričnoj vrijednosti je približno jednak 10,00 KW h električne energije.

Ostvarena nabavka prirodnog gasa u 1997. godini rezultat je reduciranog snabdijevanja BiH ovim energentom od strane inoisporučioca.

Procijenjena ratna šteta u gasnom sistemu je 6.800.000 USD. U sanaciji ratne štete, odnosno na projektu *Hitna rekonstrukcija gasnog sistema*, utrošeno je: kredit Svjetske banke 17.172.118 KM; donirana sredstva 20.531.605 KM; sredstva *Sarajevogasa* 4.823.442 KM; drugi izvori – učešće građana na izvođenju zemljanih radova 14.893.798 KM, što je ukupno 57.120.963 KM ili 32.752.846 USD.

3.5. AGRESORSKO USKRAĆIVANJE SNABDIJEVANJA SARAJEVA PITKOM VODOM

I dovod vode u grad iz izvora koji su se nalazili u prigradskim dijelovima i posebno izvora na Stupu, Ilidži, Bačevu, Hrasnici i Jahorini, a koji su gotovo cijelog ratnog perioda bili pod kontrolom agresora, također je korišten za političko ucjenjivanje i psihološko iscrpljivanje Sarajlija. Voda je u planovima agresora bila značajan faktor za ostvarivanje ratnih ciljeva. Snabdijevanje vodom je bilo ugroženo već u maju 1992. godine. Posebno je izražen nedostatak vode u gradu u septembru 1992. godine, kada su izvorišta i drugi objekti *Vodovoda* ostali bez napajanja električnom energijom, a sistem izvan mogućnosti funkcionisanja. U takvoj se situaciji grad Sarajevo nikada u svojoj dugoj historiji nije nalazio. Grad je imao svega 5% od potrebnih količina vode, i to sa izvorišta *Pivara*, *Jahorina* i *Tilava*. Posebno se ističu dva duga perioda Sarajeva bez vode: novembar i decembar 1992. godine, 50 dana, te juni i juli 1993. godine, 60 dana, kada se grad samo sa izvorišta *Pivara* snabdijevao vodom.

Vodovodni sistem i njegovi objekti također su stradali od ratnih djejstava agresora. Elaborat o procjeni ukazuje da su u kanalizacionom i vodovodnom sistemu grada Sarajeva ratne štete iznosile oko 89.710.000 USD. U postratnom periodu se otvaraju nova izvorišta: *Sokolovići, Miljacka* i *Mošćanica,* te tako povećava kapacitet starih izvorišta, koja su postojala prije i tokom rata. Pad proizvodnje i dotoka vode u grad Sarajevo u odnosu na nivo 1991. godine, bio je slijedeći: 1992. godine 42%; 1993. godine 4,1%; 1994. godine 8,3%; 1995. godine 25%. U 1996. godini proizvodnja i dotok vode u gradu se normalizovala na 100%. Ovi podaci jasno svjedoče o problemima nestašice vode u gradu Sarajevu u ratnom periodu.

Čak je i u jednom dijelu humanitarne pomoći došao kontingent mineralne vode, upravo zbog toga što je agresor okupirao i kontrolisao 95% kapaciteta i proizvodnje vode u gradu. No, bez obzira na sve to, nedostatak vode nije prouzrokovao dublje i šire zdravstvene probleme Sarajlija, jer su oni maksimalno koristili unutargradske izvore i racionalno koristili vodu u održavanju života, zdravlja i osnovnih životnih potreba.

4. VOJNO-POLITIČKO ORGANIZOVANJE, VRIJEDNOSNI STAVOVI I DRUŠTVENO--POLITIČKA ORIJENTACIJA LJUDSKOG FAKTORA U ODBRANI SARAJEVA

4.1. VOJNO I POLITIČKO ODBRAMBENO ORGANIZIRANJE

Mnogi i danas ponavljaju floskulu da je agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu bila planirana, ali nije bio planiran otpor naroda. To je, dobrim dijelom, tačno. Fenomen odbrane Sarajeva se uopće racionalno teško da objasniti.[113]

Primarni razlog uspješnosti te odbrane bio je u političkim patriotskim osnovama organiziranosti, iz čega su proizašle snage Teritorijalne odbrane, Patriotske lige i Zelenih beretki. To su bile početne organizacijske forme oružanih snaga, koje su se oblikovale u jedinstvenu vojnu organizaciju, Armiju Republike Bosne i Hercegovine, koja je sa civilnom policijom Ministarstva unutarnjih poslova činila Oružane snage RBiH.

Prije nego što je juna 1992. godine Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine usvojilo dokument pod nazivom *Platforma za djelovanje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima,* koja je predstavljala najširu političku osnovu za okupljanje patriotskih snaga u odbrani integriteta i multietničkog bića bosanskohercegovačkog društva, izvršeno je određeno vojno-političko odbrambeno organizovanje kao vid otpora agresiji i planiranom genocidu nad Bošnjacima.

Ratna situacija u BiH je bila izraz ogromnih životnih, društvenih, političkih, psiholoških i drugih promjena u BiH. Promjene u tom smislu građani su teško prihvatali. Rat je umnogome utjecao da se trasiraju nove individualne, porodične, lokalne, regionalne i sudbine čitavih naroda koji

[113] **Duraković, Nijaz**, OPSADA I ODBRANA SARAJEVA. Zbornik radova, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008., str. 35.

žive u BiH, i šire na Balkanu. Etablirani u mentalne, društvene i političke prilike mirnog perioda bivše SFRJ, građanima i narodima BiH je trebalo vremena da se adaptiraju na nove prilike koje nastaju. Građani i narodi su dovedeni u situaciju da budu subjekti tih promjena, a ne samo puki objekti kojima se manipulira. U takvim okolnostima bilo je dosta individualnih i kolektivnih iluzija kojih se trebalo oslobađati, a istovremeno prilagođavati novim realnostima, bez obzira koliko su se one poklapale sa individualnim i društveno-političkim interesima. Suviše je bilo iluzija u svemu tome. Iluzorno je bilo vjerovanje da se logori, pokolji i silovanja iz Drugog svjetskog rata neće ponoviti. Jedna od velikih iluzija bilo je i uvjerenje da bi u slučaju genocida međunarodna zajednica politički i vojno reagirala i zaštitila goloruke građane BiH, posebno Bošnjake-Muslimane, koji su bili izloženi najdirektnijim prijetnjama. Na svu sreću, istina neveliki broj bosanske, a naročito bošnjačke populacije, nije bio u takvim iluzijama i nije vjerovao u dobru volju i snagu svjetskih moćnika. Naprotiv, bio je potpuno skeptičan prema takvim nadama i sasvim svjestan neminovnosti historijske sudbine da će ponovo morati da se bori sa slobodu, teritorijalni integritet i suverenitet države BiH.

Kad se politička situacija u bivšoj SFRJ maksimalno iskomplicirala, sada već direktnim prijetnjama ratovima, sudbina Bosne i Hercegovine je ostala pred njenim građanima i narodima, da odgovore najtežim izazovima i iskušenjima. Patriotski opredijeljeni politički faktori i lideri u BiH su odbijali težnje iz Beograda da Bosna i Hercegovina bude u *krnjoj* Jugoslaviji. Stav predsjednika Predsjedništva RBiH Alije Izetbegovića je bio jasan, da BiH neće ostati ni u kakvom ostatku Jugoslavije, ako u njoj nisu i Srbija i Hrvatska. U takvim okolnostima, kada se rat u BiH sve više i više približavao, 10.06.1991. godine u sarajevskom Domu milicije je održan skup na kome je prisustvovalo oko 400 bošnjačkih intelektualaca iz svih krajeva bivše SFRJ. Na tom skupu je istaknuto da će se bošnjački narod zalagati za Jugoslaviju, a da će se boriti za Bosnu i Hercegovinu. Donesena je odluka da se osnuje Nacionalni savjet odbrane. Usvojen je Proglas, kojim su u deset tačaka izneseni jasni stavovi radi zaštite i odbrane Bosne i Hercegovine, kao države ravnopravnih naroda i građana. Ovim proglasom intelektualci, privrednici i političari iz reda bošnjačko-muslimanskog naroda postavili su političku platformu o budućnosti Bosne i Hercegovine i, dakako, platformu o položaju Bošnjaka-Muslimana u njoj, uključujući i Bošnjake-Muslimane Sandžaka i šireg jugoslovenskog

prostora. Proglasom je iskazana volja i čvrsto opredjeljenje da se Bosna i Hercegovina uspostavi samo kao suverena i cjelovita država. Intelektualci su podržali očuvanje samo one Jugoslavije koja bi priznala Bosnu i Hercegovinu kao suverenu i ravnopravnu državu, jednaku sa svim ostalim republikama unutar nje, dakle, republiku nedjeljivu, u kojoj će ravnopravno živjeti Srbi, Hrvati i Bošnjaci. Republika Bosna i Hercegovina treba biti uređena kao građanska država, čiji suverenitet je sastavljen od prenesenog suvereniteta Bošnjaka, Srba i Hrvata. Tačkom 7. Proglasa je naglašeno da se osniva Nacionalni savjet odbrane. To su odluke koje su bile politička osnova za djelovanje na formiranju Patriotske lige, kao vojnog krila Stranke demokratske akcije. Time su građani Bosne i Hercegovine pozvani da brane ravnopravnost, suverenost i cjelovitost Bosne i Hercegovine. Proglasom se obavezuje Stranka demokratske akcije da preispita svoju saradnju i odnos sa onim strankama koje rade na rušenju države Bosne i Hercegovine. Također, Proglasom je istaknuto da su Bošnjaci-Muslimani najviše zainteresovani za opstanak Bosne i Hercegovine kao suverene, cjelovite i nedjeljive Republike, utemeljene na demokratskim institucijama evropskih građanskih država. Dakle, osnovni politički stavovi Proglasa poslužili su kao temelj političke i vojne aktivnosti mnogih bosanskih i bošnjačkih borbenih organizacija koje su se suprotstavile agresiji.[114]

Patriotska liga je nastala iz vojno-političkog krila Stranke demokratske akcije kao stranačka, vojno-politička odbrambena organizacija. Patriotsku ligu je formirala, organizovala i naoružala Stranka demokratske akcije. Liga je vojno krilo SDA, a nastala je iz vojno-političke organizacije, formirane 31.03.1991. godine, dok njeni korijeni sežu još iz Kluba SDA *Herceg Bosna* formiranog krajem 1990. godine. Otac Patriotske lige je osnivač SDA i predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović.[115] O osnivanju Patriotske lige, Izetbegović je u svom djelu *Sjećanja,* napisao: *Ipak, u toku prve godine učinili smo dva hrabra poteza. Prvo je SDA obrazovala Nacionalno vijeće odbrane, iz kojeg će kasnije nastati Patriotska liga, a iz ove, u daljem razvoju, Armija RBiH. Bilo je to 10. juna 1991., nakon skupa u ovdašnjem Domu milicije, na kojemu je prisustvovalo oko četiri stotine predstavnika iz čitave Bosne i Hercegovine. Jugoslavenska armija je znala za taj sastanak, otrpjela ga je bez reakcija ...*[116]

[114] **Ajnadžić, Nedžad,** POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI I MEĐUNARODNI PRAVNO-POLITIČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1991.–1995.), Magistarski rad, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 2000, str. 55.

[115] **Halilbegović, Nihad**, ČINJENICE O PATRIOTSKOJ LIGI BOSNE I HERCEGOVINE – Sarajevo 1994. godine – str. 9.–10.

[116] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001. godine, strana 95.

Na prvim sastancima organizacije donesena su slijedeća akta i odluke: Odluka o osnivanju Kluba SDA; izabrano je rukovodstvo organizacije u sastavu Naim Kadić, Nihad Halilbegović i Sead Halilbašić; doneseno je Uputstvo za organizovanje odbrane i zaštite u općinama i u neposredno predstojećem periodu; usvojen je tekst Zakletve pripadnika Patriotske lige; izabrani su povjerenici Kluba i organizacije za gotovo sve sarajevske općine; određene su upute za redoslijed aktivnosti o formiranju jedinica.

U Klubu SDA vršena je analiza političko-bezbjednosne situacije, predlagane mjere, te način upoznavanja i mobilisanja naroda u slučaju eventualne ratne opasnosti. U prostorijama Kluba pripremana je i organizovana proizvodnja oružja, a proizvedeno oružje distribuirano aktivistima na terenu. U magacinima Kluba čuvano je nabavljeno oružje, municija i eksploziv. Klub je, inače bio mjesto sastajanja patriota. U Klubu su održavani tajni sastanci sa dobrovoljcima, vojnicima, podoficirima i oficirima bivše JNA. S njima je dogovarana saradnja. Pomagano im u praktičnim pitanjima napuštanja bivše JNA i priključivanja u redove Patriotske lige.

U Klubu su održavani važni sastanci i sa bošnjačkim intelektualcima. U martu 1991. godine, Gradski odbor SDA odlučio je da formira vojno-političku organizaciju, a prvi njen sastanak je održan 31.03.1991. godine u džamiji na Soukbunaru. Za prvog komandanta Štaba imenovan je Nihad Halilbegović, koji je, obrazlažući usvojena dokumenta, rekao da će ova vojno-politička organizacija i njen štab djelovati pod nazivom Patriotska liga, što su prisutni jednoglasno prihvatili. Već početkom maja 1991. godine formiraju se općinski štabovi Patriotske lige, prihvataju dokumenta i vrši evidentiranje kandidata za vojne jedinice Patriotske lige. U septembru iste godine, u pojedinim mjestima dolazi do formiranja jedinica ranga bataljona. Glavni odbor SDA preporučuje jedinicama na terenu da u svoj rad uključe vojno stručne kadrove, a što se prvenstveno odnosilo na pripadnike dobrovoljce bivše JNA. Takođe, na preporuku rukovodstva SDA, aktivisti Patriotske lige, kako navodi Halilbegović, uradili su slijedeće: sakrili vojnu dokumentaciju i onemogućili bivšoj JNA da u svoje redove izvrši mobilizaciju građana Bosne Hercegovine; osujetili mobilizaciju koju je naredila bivša JNA; spriječili upućivanje regruta u bivšu JNA; sačuvali i stavili pod svoju kontrolu gradski i općinske centre za obavještavanje; stavili pod kontrolu štabove Teritorijalne odbrane, dostavljajući povjerljive

podatke Aliji Izetbegoviću, na temelju kojih on saziva važne sastanke Savjeta za narodnu odbranu Republike BiH; uključivali članove Patriotske lige u rezervni sastav policije.

Članovi Patriotske lige naoružali su se iz više izvora: nabavkom oružja kroz aktivnosti SDA; članovi su individualno kupovali oružje; izradom oružja; uzimanjem oružja iz magacina bivše JNA.

Zelene beretke su već od prvih predratnih i ratnih dana, pored ostalih, stekle značajan ugled u pogledu svoje odlučnosti, organizovanosti, ali i efikasnosti borbenog djelovanja. Svojim odnosom i nastupom, zajedno sa drugima, privukli su na samom startu veliki broj istinskih pristalica pokreta otpora. Tajna uspjeha ove organizacije leži u tome što je od samog početka, razvijajući dosta razrađenu i vertikalno ustrojenu strukturu, čiji elementi, svaki ponaosob, imaju specijalne i odgovorne zadatke, uspjela ostvariti dosta sigurnu i potpunu konspirativnost svog rada. Elementi globalne strukture Zelenih beretki bili su slijedeći: Štab organizacije *Bosnae*; rukovodni timovi borbenih grupa; tim za nabavku oružja i drugih materijalno-tehničkih sredstava; tim za koordinaciju na prostoru Bosne i Hercegovine; tim za distribuciju oružja i drugih materijalno-tehničkih sredstava; tim za vojnu obuku članova organizacije *Bosnae*; tim za uspostavljanje sistema radio i drugih veza i tim za izviđanje, obavještavanje i kontraobavještajni rad.[117]

Patriotska svijest prema domovini BiH, što obuhvata i težnje za egzistencijalni opstanak Bošnjaka, kao i ostalih naroda i građana u BiH, bila je glavni motivirajući faktor u konspiraciji, koju ni kontraobavještajna služba bivše JNA nije mogla savladati. Od početka pripreme agresije na Bosnu i Hercegovinu i pripremanja gvozdenog obruča kojim se željelo hermetički *zatvoriti Sarajevo*, kako je rekao Karadžić, da *ni ptica ne može ući i izaći iz njega,* Zelene beretke su pratile cijeli tok tih događanja. Naročito su pratile pokrete i razmještaj oko Sarajeva agresorskih vojnih formacija, opremljenih velikim količinama savremenog naoružanja i vojne opreme.

Ove i druge aktivnosti u početku nisu bile dobro shvaćene i bile su osnova nerazumijevanja i neshvatanja sredine. No, kako su se događaji odvijali brže i intenzivnije, sve je više sazrijevalo uvjerenje o opravdanosti

[117] **Ajnadžić, Nedžad**, POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI I MEĐUNARODNI PRAVNO-POLITIČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1991.–1995.), Magistarski rad, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 2000., str. 56.

formiranja, kako Zelenih beretki, tako Patriotske lige, te drugih dobrovoljno organizovanih grupa, koje su se stavile u odbranu Bosne i Hercegovine.

Prva značajna akcija Zelenih beretki bila je postavljanje *kontrabarikada* što je bio odgovor na postavljanje barikada od strane JNA i lokalnih četničkih formacija SDS-a. *Kontrabarikade* na komunikacijama pri ulazu u gradsko jezgro Sarajeva – prema Vracama, Lapišnici, u Zagrebačkoj ulici, prema Sokolju, Mojmilu, Zlatištu, Gazinom hanu i Vijećnici.

Druga velika akcija Zelenih beretki bio je odgovor na agresiju na prvi dan Bajrama (4. aprila 1992. godine), kada su svom silinom ratne tehnike, oružja i oruđa, započeli pravu oružanu agresiju pripadnici agresorskih formacija *šešeljevaca*, *arkanovaca*, paravojnih formacija SDS-a i Karadžićeve garde, dobrovoljaca iz Sarajeva, Srbije i Crne Gore, potpomognuti pripadnicima bivše JNA. Sve te formacije žestoko napadaju grad Sarajevo sa ciljem da ga okupiraju, pohapse i poubijaju legalno izabrane političke i privredne predstavnike nesrpske nacionalnosti, preuzmu vlast, a onda otpočnu sa masovnim progonima Bošnjaka i ostalog nesrpskog življa.[118]

Međutim, građani Sarajeva su pružili žestok i odlučan otpor, vrativši agresora na položaje odakle je nasrnuo na grad. Zelene beretke su putem ranije uspostavljenog odbrambenog prstena po rubnom području Sarajeva pružile odlučan otpor ovom napadu, kao i svim pokušajima njegovog ulaska u grad u toku aprila 1992. godine.

Zelene beretke su vodile uspješno brojne bitke u rejonu oko Sarajeva, na linijama odbrane grada, dajući veliki doprinos, zajedno sa drugima, odbrani grada i cijele Bosne i Hercegovine. Ipak, bitka za oslobađanje Doma bivše JNA u Sarajevu biće od velike važnosti. Agresorska vojska priprema i izvodi napad na zgradu Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, sa namjerom da uništi i razbije legalnu državnu vlast i da na mjesto predsjednika Predsjedništva Alije Izetbegovića postavi svoju marionetsku vlast, postavljenjem izdajnika Fikreta Abdića. Zelene beretke su sa formacijama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine, Patriotske lige i Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine blokirale Komandu bivše JNA u Sarajevu na Bistriku, gdje je

[118] **Ajnadžić, Nedžad**, POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI I MEĐUNARODNI PRAVNO-POLITČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1991.–1995.), Magistarski rad, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo 2000., str. 57.

bilo komandno mjesto srpskog generala Milutina Kukanjca. Ultimativno su tražili da prestane granatiranje Sarajeva i zgrade Predsjedništva.

Zelene beretke su, shvatajući da je ovo odsudni momenat za Bosnu i Hercegovinu, sagledale kapitalni značaj odbrane Sarajeva, u kome se zapravo, branila država Bosna i Hercegovina. Zato je odbrana glavnog grada za njih bila od presudne važnosti u istrajavanju na putu do očuvanja cjelovite i nezavisne Bosne i Hercegovine.

Nakon usvajanja Platforme za djelovanje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima, u junu 1992. godine, Zelene beretke su, zajedno sa Patriotskom ligom, pripadnicima Ministarstva unutrašnjih poslova i pripadnicima Teritorijalne odbrane, ušle u sastav Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Branioci Sarajeva bili su ljudi proste i jednostavne duše, ljudi koji nisu imali ambicija za *visoku politiku,* i koji u svojoj životnoj filozofiji preferiraju rad, porodicu i prijateljstvo, tj. raju. Tako sarajevske borce literalno portretira Hazim Akmadžić u svojoj knjizi – monografiji *Zelene beretke-Bosnae*, kao što čini i Ramo Kolar u svojoj knjizi *Sarajevske ratne priče*, portretirajući moralni i politički profil najznačajnijih boraca sa linije, pripadnike *Patriotske lige*, *Vikićevih specijalaca*, i, posebno, pripadnika *Zelenih beretki*. Bili su to sve sami golobradi mladići u *džins* pantolonama i patikama, goloruki, ali i odlučni i hrabri u namjeri da se suprotstave ogromnoj srpskoj i srbijanskoj ratnoj mašineriji, koja se nadvila oko i nad Sarajevom. Mnogi od njih postali su legende sarajevskog otpora srpskom nacionalfašizmu.

Društvene i političke vrijednosti i ideali većine boraca branitelja su bili: borba za teritorijalno cjelovitu i suverenu državu Bosnu i Hercegovinu, kao zajednicu razvnopravnih naroda i građana; borba za opstanak sopstvenog naroda, njegove vjere i kulture; borba za slobodu svakog naroda i ravnopravnost sa drugima, te uzajamno priznavanje i razumijevanje; država Bosna i Hercegovina mora biti preuređena na građanskim i demokratskim principima.

Borbu s takvim idealima branioci su shvatili kao historijski trenutak da Bosna i Hercegovina potvrdi svoju davnu samostalnost i suverenost, te da prestane biti objekt različitih vidova tlačenja stranih sila i hegemonističke vladavine susjedstava, prije svega Srbije i srpskog rukovodstva, kao u periodu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Jugoslavije. U određenom smislu, to se ponovilo i u Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji, u kojoj je, bez obzira na ono što je bilo pozitivno, Bosna i

Hercegovina, ipak, bila pod izvjesnom hegemonijom Srbije i srbijanskog rukovodstva. Najbolja ilustracija toga je realiziranje rukovodne kadrovske politike u raznim oblastima društvenog i političkog života u Bosni i Hercegovini, počev od privrede, pa do rukovodne strukture u bivšoj JNA. Posljedica toga je i veoma kasno priznanje muslimanske nacije i vođenje računa o tome u kadrovskoj politici. Iako su Bošnjaci-Muslimani učešćem u Drugom svjetskom ratu i velikm žrtvama dali ogroman doprinos snazi i uspjehu narodnooslobodilačke borbe i antifašizma, ipak se to dugo vremena nije priznavalo i uvažavalo u konkretnoj politici.

Borci su, bez obzira na formacijsku pripadnost, bili protiv *svih podjela* u Bosni i Hercegovini, osim one *na dobre i loše ljude.* Oni su krenuli da odbrane ono što je dobro, pravedno i slobodno, a protiv svakog oblika nepravde i zla. Na tim osnovama, u najvećem broju, Sarajevo je branila sarajevska raja *duboko shvatajući da time ne brani samo zajednicu Sarajlija građana*, *...sarajevski duh* i sarajevski način bosanskog, pa, svakako, i bošnjačkog života. Prvi branioci Sarajeva shvatili su da odbranom Sarajeva brane i omogućavaju odbranu Bosne i Hercegovine u cjelini. Time obezbjeđuju unutarnjo-političke i međunarodno-političke predispozicije za nesmetan rad centralne državne vlasti u ovom gradu, što je u dramatičnim danima bilo od presudne važnosti za vođenje cijelog toka odbrane Bosne i Hercegovine kako na vojnom tako i na diplomatsko-političkom planu.

U velikom broju jedinica svih formacija, a posebno u Sarajevu, bilo je pripadnika svih nacionalnosti i konfesija. *Prkos i inat progovorili su iz ovih ratnika,* kaže Hazim Akmadžić, *koji su do juče bili zanatlije, trgovci, profesori, poduzetnici, mirni građani, skloni poštivanju reda i zakonitosti*.[119]

Borci Sarajeva i Bosne, posebno Bošnjaci, tokom oslobodilačke borbe dokazali su se *kao narod čvrstih demokratskih principa i visoke civilizacijske tradicije*.[120] U toku odbrambenog rata oni su se borili za ostvarivanje svojih elementarnih ljudskih, nacionalnih, vjerskih i državnih prava. Novinar-publicist Ramo Kolar posjećivao je linije sarajevskog ratišta i razgovarao sa komandantima, komandirima i borcima. U razgovoru sa jednim komandantom, koji je imao velikog ratnog uspjeha u tim danima i za kojim je kretala u borbu sarajevska mladost (ne samo zbog njegove medijske popularnosti, već više zbog stručnosti u umijeća da se suprotstavi tehnički snažnijem agresoru), na jedno Kolarovo pitanje odgovara: *Evo mojih boraca, sa mnom su spremni, obučeni, izvježbani na terenu i u akciji. U njih i na njih se grad može osloniti i pouzdati, a kasnije i cijela Bosna i Hercegovina. Oko mene je uvijek stotinjak ljudi, a kada treba mogu ih*

[119] **Akmadžić, Hazim.** Isto, str. 39.

[120] **Isto,** str. 39.

povesti pet hiljada. Ja i moji borci znamo za šta se borimo. Znamo da se borimo za svoj grad, svoj život i, naravno, nije teško… A ja samo poslije rata hoću ženi da otvorim frizerski salon, a ja da budem obični građanin… To što se govori da sam ja heroj grada ne treba to meni, ja sam samo patriota. Mi prosto ne damo klanje, podjelu, i tačka.[121] A ljubav prema voljenom gradu Sarajevu nije manjkala ni kod jednog Sarajlije i borca: tako kaže i automehaničar zvani *Paćo*: *Ovo je moj grad i ja ga branim svijetla obraza*.[122]

Drugi borac o budućnosti Bosne i Hercegovine i ciljevima rata ističe: *Živjećemo opet s dobrim ljudima i poštenim Srbima, svima onima kojima je Bosna na srcu, jer mi smo ti takvi, volimo svu raju, a ove što nas tuku protjeraćemo tamo gdje im je mjesto*.[123]

Rat i agresija za mnoge krenuli su nenadano brzo, oštro, sa dosta nasilja i zla, *još prije Nove godine,* sa Lakačom, Dinom Magodom, Solokavićem, Mugdimom Kadrićem… *Radio sam na pripremanju otvoreno,* kaže Zakir Oković jedan od istaknutih boraca i komandanata *Zelenih beretki-Bosnae* i nastavlja: *Nakon poznatih barikada posao smo nagazili. Moram ti reći da sam uvijek mrzio nasilje, rat pogotovu, ali nije bilo dileme… otpor agresiji, zločinačkom ubijanju civila i gradova mora pružiti svako ko ima imalo snage u sebi. Ne smije se sagnuti šija pred zlom.*[124] Tako priča plemeniti i hrabri Oković, žaleći ponajviše izgubljene drugove, raju: Mugdima Kadrića, Dinu Magodu, Avdu Hebibiju i druge. Pisac ovog djela zaključuje o hrabrim pripadnicima *Zelenih beretki-Bosnae* iz prvih dana otpora slijedeće: *S ono malo oružja, srcem, oko Sarajeva agresoru su nanijeli žestoke gubitke, jer njih, "Zelenih beretki", bojali su se kao samog vraga. Strah neprijatelja nije se smanjio ni njihovim uključivanjem u jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine*.

A kako se počelo ratovati – pita se Adem Jež i odgovara: *Spontano, skupila se raja, sabrali nešto oružja i stali na stražu. Danas smo jaka jedinica, nema akcije u gradu koju nismo "pratili". Prije dolaska i odlaska u borbu sjednemo, dogovorimo se, pazimo ljude prije svega".*[125] Tako govore dobri ljudi Patriotske lige, Zelenih beretki i pripadnici drugih jedinica otpora, dobri onoliko kao što je bio i rahmetli Avdo Habibija, za kojeg njegov saborac, žaleći svog poginulog druga, kaže: *Nema tog metka i te granate, nisu napravljeni, prosto, za tvoje golemo srce, za dobrotu kojom*

121 **Kolar, Ramo,** SARAJEVSKE RATNE PRIČE, Sarajevo, 1994., str. 21.
122 **Kolar, Ramo,** Isto, str. 25.
123 **Kolar, Ramo,** Isto, str. 44.
124 **Kolar, Ramo,** SARAJEVSKE RATNE PRIČE, Sarajevo , 1994.. str. 47.
125 **Isto,** str. 39.

si bio zadojen, kako reče njegov saborac, žaleći svoga poginulog druga. Ali sa rahmetli Habibijom nije otišla i dobrota: *Jer iskorak prema slobodi i tvoja krv je obilježila put. Biti ćeš uvijek tu kad se spomene dobrota, kad god neka duša poželi nešto lijepo, kad god ljubav progovori, tvoje će ime biti spomenuto*.[126]

Kao i rahmetli Habibija, tako je poginuo i *dobri potomak dobrijeh Bošnjaka* (bogumila) Mirsad Fočo sa Bjelašnice, čovjek jednostavan i prostodušan, koji je uvijek svojim prijateljima dijelio dobrotu svoga srca.[127] Kao i ove dobre branioce, tako i Vahida Softića (Tajbe), Suada (sa Babića bašče), borba ne zanima radi politike, već samo radi slobode, rada i porodice. *Mi nismo od profesionalne politike i profesionalnog vojevanja, ali kad su nas napali, skupili smo se i organizovali zajedno sa Topom, Šagetom, Adnanom, Žanom, Zokom, Fahrom i ostalima. Sarajlije se ni do danas nisu transformisali u vojnike, jer ne obožavaju baš vojnu disciplinu, što, naravno, ne znači da nisu dobri borci. ...Ja sam bio trgovac, ugostitelj ...zato se i borim da sutra opet započnem mirno i slobodno svoj posao, kao i ostali u gradu i Bosni i Hercegovini,* kaže Suad i poručuje: *Ja vjerujem da ćemo u slobodi moći živjeti zajedno, u državi gdje će svi imati jednaka prava. Treba da su u njoj svi narodi i nacije naše Bosne i Hercegovine. Oni koji nisu na njoj okrvavili ruke, koji nisu palili i žarili. Opet će raja gradska naći niti ljubavi kojima će se vezati kao što je vazda raja i radila, od pamtivijeka*.[128]

Osnovna etička maksima bila je ona ista koja je zapisana: *Ne čini drugom ono što ne voliš da tebi bude učinjeno*. Tako rezonuje i komandir u Vojnoj policiji Armije Republike Bosne i Hercegovine, bivši olimpijac i prije rata privatni biznismen, a sada ratnik Dobrinje, Mojmila, Žuči, Pofalića, Trebevića, Poljina, Dogloda… i mnogo gdje…: *…ali, što god oni nama činili ovom silom koju svijet nije zapamtio, siguran sam da nam ne mogu zatrti ime, trag, ne mogu nas pobiti, a da sami ne nestanu. Mi jesmo malobrojan, miroljubiv narod i grad, ali, ako ćemo "na pasju", ne znam može li iko s nama*, decidno izreče ovaj momak, dobro poznat ovom gradu koji je, s obzirom na bogatstvo, mogao živjeti gdje je god htio, ali savjest i ljubav prema voljenom gradu je jača: *Valja pogledati u lice ovom gradu i svom narodu*, reče momak u čijem je bliskom rodu u jedinici bilo više od pedeset boraca. *…jer Peze, Đoze, Okovići i drugi bliži moraju iz ovog rata*

[126] **Isto,** str. 36.
[127] **Isto,** str. 40.
[128] **Isto,** str. 52.

do slobode ostati čista obraza, kaže pisac ove reportaže o borcu i Pezi, jer su ovi borci istinski patriote koji *zadnji na kugli uništavamo fašizam*.[129]

Iz ovih nekoliko citata može se steći slika i gledište o socijalnim karakteristikama, te društvenim, moralnim i političkim vrijednostima za koje se Sarajlije, sarajevska i bosanskohercegovačka mladost borila da bi odbranila ona elementarna prava i slobode – državni teritorij i život porodice, vjeru i kulturu i svoje ljudsko dostojanstvo. Iako se radilo o prvim borbenim formacijama koje još uvijek nisu bile uvojničene, potpuno disciplinirane i pod jednom komandnom strukturalnom linijom, ipak se stiče utisak da se njihova gledanja, stavovi i vrijednosti kreću na ovoj osnovnoj liniji, koja će biti i ostati gotovo dominantna i kasnije, kada budu integrisane u jedinstveni front – Armiju Republike Bosne i Hercegovine. Iako je kasniji tok ratovanja bio buran i kretao se (s obzirom na pozitivni ishod), po jednoj krivoj liniji, ali valovito uzlaznoj, što je imalo uticaja i na moralne i političke poglede boraca, razumljivo je da je u osnovnim ciljevima borbe ponekad bilo i oscilacija, no one nisu nikada u potpunosti dovodile u pitanje osnovni idejnopolitički, društveni i etički trend, kojeg su postavili borci iz prvih redova i u prvim danima otpora agresoru.

Dakle, vrijednosti koje su tada postojale, ostale su temeljem svih kasnijih i drugih moralno-političkih i društvenih pogleda u Armiji, ali istovremeno i u bošnjačkoj, odnosno bosanskoj oficijelnoj politici, a one se svode, implicite, na slijedeće ciljeve:

– Borba za cjelovitu, samostalnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu;

– Slobodnu, demokratsku i ravnopravnu, kako u nacionalnom tako i građanskom smislu Bosnu i Hercegovinu;

– Branitelji Republike Bosne i Hercegovine u borbi neće činiti ratni zločin niti zločin protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Ukoliko takvih primjera bude, isti će se najoštrije kažnjavati.

U svim kasnijim i drugim političkim i pravnim razmišljanjima i društvenim tokovima, ove će vrijednosti biti njihov temelj, kako na vojno-političkom, tako i na političkom planu borbe.

Malo je ljudi kojima je rat mio i onih koji se ratom nisu umorili, ali ako borci razmišljaju da je on jedini način da se sačuva nacionalna čast i otvori perspektiva postratnog prosperiteta, onda se teškoće

[129] **Isto,** str. 74.

lakše podnose. U odgovorima boraca u Upitniku, nalazimo da 65.8% njih smatra da se BiH ne može razvijati bez nacionalne časti, a rat je jedini način da se ona sačuva, a 76,2% boraca uvjerenja je da ćemo, nakon ovog rata, imati prosperitet.

Posebno zanimljivo saznanje je koliko bi boraca prihvatilo agresorove prijedloge za mir.

Rezultati istraživanja govore da bi 11,8% boraca prihvatilo prijedloge agresora za mir. To nije u apsolutnom smislu veliki broj, ali je i to zabrinjavajuće. Postavlja se pitanje kako i na koji način i kojim sadržajima da se radi u jedinicama pa da se ukloni takva svijest? Produbljenijom analizom, utvrdili smo da su kod mlađih pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine nešto prihvatljiviji agresorovi prijedlozi za mir, nego kod starijih. Kod Bošnjaka-Muslimana ti prijedlozi su najmanje prihvatljivi, dok su kod boraca-bojovnika hrvatske nacionalnosti oni mnogo prihvatljiviji, vjerovatno zato što ti prijedlozi podrazumijevaju podjelu BiH, a zvanična politika predstavnika hrvatskog naroda, u vrijeme anketiranja, zastupala je upravo tu opciju.

Svaka armija ima matricu motivacije, koju najčešće nazivamo sistemom motivacionih ili stimulativnih mjera. U našem istraživanju borci su ocijenili djelotvornost motivacionih mjera od pohvale do *Zlatnog ljiljana* ovako: Stimulativne mjere su dobro postavljene i pozitivno djeluju na borce, smatra 42,3% ispitanika; slabo djeluju na moral jedinice, kaže 39,1% njih; nikako ne djeluju na motivaciju boraca, tvrdi 16,7% ispitanika.

4.2.HAPŠENJE PREDSJEDNIKA PREDSJEDNIŠTVA BiH ALIJE IZETBEGOVIĆA I PRIJEDLOG DA SE PREDSJEDNIŠTVO RBiH IZMJESTI IZ SARAJEVA

U ovom dijelu rada obrađen je jedan segment od izuzetnog značaja za odbranu Sarajeva i afirmaciju bosanskohercegovačke državnosti, a odnosi se na hapšenje predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića i prijedlog da se Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine izmjesti izvan glavnog grada Sarajeva. U svakoj državi glavni grad u svim elementima predstavlja državu. Jednostavno rečeno, on je paradigma njene historije, njenog društveno-političkog i kulturnog razvitka. Zasigurno i više od toga. Glavni gradovi su jezgro

razvitka temeljnih duhovnih, društvenih, ekonomskih i političkih vrijednosti svakog društva. Sarajevo sve to sabire u svom društvenom biću ove hiljadugodišnje države. U njemu, a i u njegovoj bližoj okolini, kao nigdje drugdje, prepoznatljiva je društvena, etnička, politička i kulturna slika Bosne i Hercgovine i duh bosanstva uopće.

Grad Sarajevo, kao glavni politički, kulturni, privredni i društveni centar Republike Bosne i Hercegovine, bio je od strateške važnosti za ostvarenje planirane srpsko-crnogorske agresije na Bosnu i Hercegovinu. Agresor je planirao da njegovim brzim zauzimanjem i okupacijom ostvari jedan od težih i najvećih zadataka zacrtanih ciljeva agresije.

Pošto je plan JNA o brzom zauzimanju grada već na samom početku doživio vojni neuspjeh, vrh JNA odlučuje da preduzme odlučujući udar na zauzimanju državnih institucija Republike Bosne i Hercegovine. Dana 2. maja 1992. godine, nakon žestoke artiljerijske vatre po gradu, jedinice JNA tenkovima i oklopnim transporterima iz više pravaca kreću da zauzmu zgradu Predsjedništva Bosne i Hercegovine, sa ciljem osvajanja zgrade i paralisanja rada najvišeg državnog organa. Nakon neuspjelog napada na zgradu Predsjedništva, pripadnici JNA istog dana, u popodnevnim satima, na sarajevskom aerodromu zarobljavaju predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Aliju Izetbegovića, koji se vraćao sa pregovora u Lisabonu. Postoje indicije da je Kontraobavještajna služba (KOS) JNA bila pripremila Fikreta Abdića da preuzme ulogu predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, a zatim, po već insceniranim planovima srbijanskog političkog vrha iz Beograda, formira novu vladu. Neizvjesna i napeta situacija oko zarobljavanja predsjednika Izetbegovića koja je, uz neprekidno medijsko praćenje RTV Sarajevo, trajala puna dva dana, okončana je 3. maja 1992. godine. Posredstvom predstavnika UNPROFOR-a, Izetbegović i članovi delegacije razmijenjeni su za tadašnjeg komandanta 2. vojne oblasti JNA generalpukovnika Milutina Kukanjca i pripadnike Komande 2. vojne oblasti JNA, koji su bili stacionirani u Komandi na Bistriku.

Na magnetofonskom snimku 81. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održane 4. maja 1992. godine u 10.30 sati, Fikret Abdić o tome kaže: *...A kad je riječ o ovim našim aktivnostima, ja bih samo jednom rečenicom, mislim da treba procijenti situaciju i trebamo biti staloženi – ja sam, npr., bio na TV. Razgovor je, bio je Alija uključen u ekran,*

bio je Ganić i Kljujić. Ja sam vidio da objektivno mi kao Predsjedništvo učetvoro tako javno, na tako osjetljivom pitanju, ne možemo biti korektni i konkretni i ne može to proći bez konfuzije. Ja sam onom Hadžifejzoviću odmah rekao, dok je počelo, odmah sam vidio da odmah idem sjesti tamo. On me je zamolio da ostanem. Ja sam samo kratko ostao i obišao i sve vrijeme sjedio. Dakle, najveću pomoć dajem da se isključujem. Ocijenio sam da sam najkorisniji. Prema tome, iz ovog zaključka da smatram da bi ovo sve do sada, ne na nekoj sjednici, trebali odijeliti, nego svako za sebe i da jednostavno doprinosimo i poduzimamo mjere one koje u datoj situaciji nam najbolje odgovaraju...[130]

Potpuna informacija ovih presudnih događaja svakako će se dobiti nakon otvaranja ostalih arhiva, ali iz ovog dvosmislenog dijela govora Fikreta Abdića, kao i iz njegovih aktivnosti koje će uslijediti kasnije, može se reći da se radilo o pokušaju izvršenja državnog udara po volji tadašnjih vojnih i političkih krugova iz Beograda.

Svakako treba spomenuti i ideju koja se pojavila u toku trajanja agresije, a ticala se eventualnog izmještanja Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine iz Sarajeva. Prema magnetofonskom snimku sa 183. sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održane 29. juna 1993. godine, ovaj prijedlog, koji je bio u sklopu pregovora sa međunarodnim mirovnim posrednicama Vensom i Ovenom, dao je generalni sekretar Predsjedništva Mile Akmadžić. Evo kako je tekla rasprava po tom pitanju:

Mile Akmadžić: *...Predlažem da mi ne trebamo mijenjati da ono što piše u našem poslovniku. Ne treba tu ništa mijenjati, međutim, možda možemo mijenjati da svaki put na sjednici odlučimo gdje ćemo imati sljedeću sjednicu...*

Predsjednik: *Predlažem da to bude Zenica što se tiče mjesta...*

Franjo Boras *...Što se tiče mjesta održavanja sljedeće sjednice, ona bi trebala biti veoma važna i po sadržaju i po odlukama. I supredsjedatelji su voljni da prisustvuju na toj sjednici. Upravo zbog njenog značaja. Ali su juče oni izrazili želju da sljedeća sjednica bude u Zagrebu, u našoj ambasadi. A nešto smo ti i ja na tu temu razgovarali. Ti si mi dao pristanak. Ja sam ga prenio Ovenu, on se odmah složio da bi on rado došao, i Stoltenberg. Da*

[130] National security and the Future. Dokumenti Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine 1991.–1994. Udruga Sv. Juraj, Zagreb, 2006., knjiga broj 3., str. 238.

bi rado došli na tu sjednicu u Zagreb. Jer svaka druga lokacija u BiH je iz sigurnosnih razloga različita za članove Predsjedništva, a posebno za njih opasna. To što se tiče lokacije...

Mirko Pejanović: *Prihvatam prijedlog i stavljam ga kao prvi prijedlog da se sjednica naredna Predsjedništva održi u Zenici ili Tuzli, ako mogu kopredsjedavajući to nam omogućiti i doći...*

Franjo Boras: *Ne, ja sam za Zenicu pod broj jedan, što se mene tiče...*

Mirko Pejanović: *A ja sam za Tuzlu, pod broj jedan...*

Alija Izetbegović: *Predsjedništvo, da kažem, molim vas, nek bude ili u Tuzli ili Zenici. Gdje god hoćete ja ću doći. Pazite da puno oko mjesta ne raspravljamo...*

Mirko Pejanović: *Ja ću završiti kratko, ja sam za jedno mjesto za koje mogu kopredsjedavajući obezbijediti sigurnost... To je što se mjesta tiče...*

Mile Akmadžić: *Ja predlažem Zenica, Tuzla, Zagreb. I na osnovu sigurnosti*.

Mirko Pejanović: *A što mi Mile ne daš da dovršim. Ako kopredsjedavajući smatraju da ne mogu nam obezbijediti ni u Zenici ni u Tuzli, takav jedan puni saziv Predsjedništva, onda može doći u obzir da se ta sjednica organizuje u Zagrebu, u našoj ambasadi, ili u Ženevi ako to kažu kopredsjedavajući. Jer oni tako nešto razmišljaju. To je na ovom da držimo u svojim rukama inicijativu o mirovnom procesu.*

Alija Izetbegović: *Što se tiče druge tačke dnevnog reda, riječ je o saopštenju, saglasili smo se s tim da se sljedeća sjednica održi, ja predlažem u Zenici ili Tuzli, ne u Zagrebu. Ako ne bude moguće ovdje, da se kaže Ambasadi u Zagrebu. Da se prednost da mjestu u Bosni. Hoćemo li tako reći? Ali ako ne bude moguće, u Zagrebu.*

Miro Lazović: *Ako ne može Zenica i Tuzla, može Međugorje, može teren zapadne Hercegovine*.

Tatjana Ljujić-Mijatović: *Treba ljudima dati tri ili četiri...*

Fikret Abdić: *Oni kažu oni neće, ne odgovaraju za sigurnost, mi možemo ići u Tuzlu, bez obzira što se ide preko Beograda, preko Srbije, zato i što oni garantuju*.

Mile Akmadžić: *Za ovu sjednicu predlažem redoslijed: Zenica, Tuzla, Zagreb, Ženeva*.

Ejup Ganić: *Molim vas, ako bude sjednica van teritorije Bosne i Hercegovine, računajte da jedan član Predsjedništva treba da ostane u zemlji. Ali vam mogu reći da ide ovim redom: Zenica, Tuzla, kao alternativa Sarajevo. Prevoz do Sarajeva je jednostavniji nego do Tuzle i Zenice*.

Fikret Abdić: *Ne, ne, ima poseban razlog da mi idemo u Tuzlu. Zajednički dogovor. Reći ćete da sam subjektivan, Tuzla-Bihać, poseban tretman, ja ću o tome govoriti poslije, a onda sve drugo u Republici.*

Muftić: *Da ne stavljamo u saopštenju ime mjesta*.

Alija Izetbegović: *Negdje u Bosni i Hercegovini, na teritoriji BiH*.

Fikret Abdić: *Ukoliko UNPROFOR garantuje sigurnost*.

Alija Izetbegović: *Nabrojao bih Zenica i Tuzla, a ako ne bude moguće, onda ćemo stupiti u dogovor, dogovorićemo gdje. Sljedeća sjednica ne prije sedam dana...*[131]

Prateći navedena dokumenta Predsjedništva, sljedeća sjednica Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine održana je 18. oktobra 1993. godine. Predsjedavao je Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva.

Dijelovi navedene rasprave vođeni su pod tačkom dnevnog reda o metodu rada, ali očigledno je da su različite političke koncepcije unutrašnjeg političkog uređenja države Bosne i Hercegovine koje su zastupali članovi Predsjedništva izlazile na vidjelo čak i u sklopu ovog, samo na prvi pogled, tehničkog pitanja. Suštinu problema, a manirom iskusnog političara na kraju pomenute sjednice Predsjedništva izrekao je Mirko Pejanović: *To je vezano za metod. A ja sam zaboravio oko metoda, ako možemo naknadno reći, zamoliću sve moje kolege da ostanemo u ovoj situaciji, da članovi Predsjedništva svojim individualnim izjavama ne idu izvan globalne politike Predsjedništva. Molim vas, ovo ide kao stav. Ako ćemo mi zagovarati jedno izjavama, odlučivati drugo u Predsjedništvu, onda mi od autoriteta nemamo šta tražiti... Pozivam sve članove Predsjedništva i molim da bude u saopštenju da je Predsjedništvo saglasno u tome...*[132] Znakovito je da se Fikret Abdić zalagao da se ovaj prijedlog samo primi k znanju, ali da to ne treba ići kao saopštenje za javnost.

Gledajući sa historijske distance, očigledno je da se u ovoj visokosofisticiranoj političkoj raspravi nije radilo o raspravi o metodu rada i problemima održavanja sjednica Predsjedništva zbog otežanih

[131] National security and the Future. Dokumenti Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine 1991.–1994. Udruga Sv. Juraj. Zagreb, 2006., knjiga br. 2., str. 111.–131.

[132] **Isto,** str. 131.

komunikacija, izloženosti borbnim djejstvima, širinom slobodne teritorije i slično, nego o pokušaju izmještanja Predsjedništva iz glavnog grada države.

Danas se sa sigurnošću može tvrditi da bi izmještanje vojnog i političkog vrha države izvan Sarajeva značilo predaju glavnog grada, a time i države. Realizacija ovog prijedloga imala bi nesagledive negativne posljedice za državu i građane Republike Bosne i Hercegovine. Ostajući u Sarajevu cijelo vrijeme sve državne, vojne i političke institucije doprinijele su očuvanju državnosti Republike Bosne i Hercegovine, a vršeći svoje ustavom i zakonom propisane obaveze i dužnosti i na nacionalnom i na internacionalnom planu, ove institucije i pojedinci u njima ne samo da su rukovodili odbranom zemlje, nego u njoj i učestvovale na najdirektniji način.

Na kraju ovog dijela rada dužan sam istaći da će se možda nekome učiniti da ovakav pristup temi ne korespondira sa naslovom teme, te da su obrađeni dijelovi ovog dijela rada nepotrebni u obradi ove teme. Međutim, po mom mišljenju, i ovo su upravo elementi koji su sa ostalim dijelovima rada uticali da se naznačena tema o značaju odbrane Sarajeva u jačanju i afirmaciji političko-pravnog i međunarodnog položaja države Bosne i Hercegovine multidisciplinarno i sveobuhvatno obradi.

5. DEMOGRAFSKI RATNI GUBICI

5.1. STRADANJA U SARAJEVU

Obim ljudskih žrtava u toku i poslije svakog rata postaje krupno političko, historijsko i moralno-etičko pitanje. Prema karakateru odgovora od strane zaraćenih strana i njihovih saveznika na pitanje obima ljudskih žrtava može se identificirati karakter politike koja je služila kao osnov ratnog angažiranja i savezničkog pomaganja nekoj od zaraćenih strana. Uglavnom, oni faktori koji su bili na strani koja je vodila pravedan rat teže da se istinito predstavi broj ljudskih žrtava, a oni faktori koji su bili na strani koja je vodila nepravdeni rat teže da propagandu o broju ljudskih žrtava prilagode karakteru svojih nepravednih političkih stavova u vezi sa uzrocima i posljedicama rata. *Nastojanja da se utvrdi što približnije stvarni broj žrtava rata i opravdano je i nužno, ne samo radi istorijske istine, nego i radi suzbijanja svakog pretvaranja u procenama. Jer ta pretvaranja uvek vode, bilo da se radi o porazima ili pobedama u ratovima ili o ratnim žrtvama, stvaranju mitova, kojima se, kako primeri iz novije istorije pokazuju, služe nacionalističke snage kao instrumentom za pripremanje i izazivanje novih ratova i nesreća. Možda bi kao jedan od primera u prilog ove tvrdnje moglo da posluži događanje u prethodnoj Jugoslaviji, a posebno u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, neposredno pred izbijanje ratova početkom devedesetih godina u tim republikama. Tada su velikosrpski nacionalisti, uz puno sadejstvo nacionalistički orijentiranog vrha Srpske pravoslavne crkve, organizirali spektakularno nošenje mošti kneza Lazara po Bosni i Hercegovini i drugim krajevima, iskopavanje posmrtnih ostataka iz jama postradalih Srba od strane ustaša u Pavelićevoj NDH u ratu 1941.–1945. ...Proizilazi da je ukupna cena rata u Bosni i Hercegovini užasna. To je cena pustošenja nacionalizma, odnosno nacionalističkih snaga i njihovih*

vođstava na teritoriji nekadašnje Jugoslavije...[133] Taj primjer potvrđuje kako se žrtve iz ranijih ratova koriste za raspirivanje psihoze pogodne za podsticanje stanovništva da podrži nove ratove. Srpski nacionalisti su propagandističkim pristupom žrtvama Srba u Drugom svjetskom ratu širili strah da Srbe i aktuelno ugrožavaju Hrvati i Bošnjaci, što je, ustvari, bilo izazivanje, širenje i produbljivanje mržnje prema nesrpskom stanovništvu.

Niko ko djeluje u skladu sa vrijednostima pravedne i humane odbrane države BiH nikada i nigdje se ne smije koristiti podacima o ljudskim žrvama i ratnim razaranjima da bi izazivao, širio i produbljivao mržnju prema narodima čiji su lideri pokrenuli agresiju na RBiH. Naprotiv, svi koji djeluju u skladu sa vrijednostima odbrane BiH trebaju učiniti što mogu da se utvrde tačni podaci o ljudskim žrtvama i ratnim razaranjima, ali s ciljem da takvi podaci budu opomena da se u Bosni i Hercegovini popravljaju i grade što bolji međunacionalni odnosi, na osnovama međusobnog poštivanja i tolerancije, kako se nikada više u budućnosti na ovim prostorima ne bi dogodila tragedija kakva je zadesila državu BiH, njene građane i narode. Sa istinom o tome, BiH se može graditi i braniti, a sa neistinom može samo napadati i rušiti.

Žrtvama u ratu manipuliraju nacionalisti. Kakva god je, istina o tome je najbolja. Užasan je i *broj od 200.000 ili broj od 130.000, ili od 60.000, ili od 25.000 žrtava... a da ne nabrajamo broj ranjenih, broj izbeglica, broj prognanih etničkim čišćenjem, broj razorenih sela i gradova, razorenih spomenika kulture, razorenu privredu i neprivredne javne ustanove... I zar bi narode gurnute u međusobne sukobe i javnost u svetu manje uzbuđivala cifra od 25.000–60.000 od broja 200.000 žrtava rata u Bosni i Hercegovini? ...I broj broj od 25.000–60.000 ništa manje ne izaziva mržnju i želju za osvetom prema protivniku od broja 200.000 žrtava rata. Možda se misli da veći broj izaziva i veću mržnju i jaču želju za osvetom...* Ovaj komentar od strane iskusnog srbijanskog i jugoslavenskog političara, istaknutog antinacionaliste, vjerovatno je motiviran moralno-etičkim obzirima prema ratnim stradalnicima, jer podstiče svijest da se ne smije dogoditi situacija u kojoj bi se umanjivala odgovornost agresora na BiH, ako se utvrdi da su u BiH poubijali manje od 200.000 ljudi.[134]

[133] **Minić, Miloš**, DOGOVORI U KARAĐORĐEVU O PODELI BOSNE I HERCEGOVINE, Rabic, Sarajevo, 1998. godine, strana 121. – 123.

[134] **Minić, Miloš**, DOGOVORI U KARAĐORĐEVU O PODELI BOSNE I HERCEGOVINE, Rabic, Sarajevo, 1998. godine, strana 107. – 123.

Dosadašnja istraživanja obima ljudskih žrtava koja se temelje na egzaktnim pokazateljima, bez obzira na razlike, ipak istovjetno potvrđuju neke od karakteristika ratnih posljedica u BiH. Nepobitno je da su najveće direktne žrtve pretrpjeli Bošnjaci, oko 85%, te da su preko polovine ukupnih bošnjačkih žrtava bili civili, što potvrđuje brojna saznanja da su agresorske snage, politikom etničkog čišćenja, ciljano ugrožavale stanovništvo.[135]

Neke posljedice ljudskog stradanja još uvijek nisu transparentne i treba vremena da se one ispolje, da manifestuju ratne patnje i strahote Sarajeva i Sarajlija.

Prema evidenciji pokopnog društva *BAKIJE,* od 06.04.1992. godine do 22.12.1995. godine, u Sarajevu je, na 89 grobalja, ukopano 7.649 građana civila.

Najveći gubici civilnog stanovništva zabilježeni su 1992. godine: u junu 289, u augustu 286, septembru 271, oktobru 293 i decembru 267. U januaru 1993. poginulo je 318 civila, što je najveći broj poginulih u jednom mjesecu.

U Sarajevu, "najviše civila je sahranjeno na grobljima: *Stadion* 1.193, *Lav* 920, *Alifakovac* 741, *Bare* 677, *Budakovići* 647, *Vrbanjuša* 590 i *Humka* 474, te grobljima *Buća potok* 271, *Grlića brdo* 122, *Hambina carina* 123, *Himzarina* 175, *Zubina* 185, *Turbe* 146, *Soukbunar* 142, *Ravne Bakije* 113. Na ostalim grobljima ukopano je manje od 100 civilnih žrtava rata.

Poginuli borci 1. korpusa najviše su ukopavani na šehidskom mezarju *Kovači* – 1.284, te u grobljima *Stadion* – 640, *Lav* – 582 i u *Buća potoku* – 330.

Zanimljivo je da je najviše poginulo boraca rođenih 1961. godine – 147, a za njima slijede 1955. – 125; 1960. – 124; 1963. – 120; te 1952., 1954., 1965. i 1971. godište svi po 117 ljudi, zatim 1967. – 116 te 1959. – 114; 1958. – 112; 1968. – 111 i 1970. – 110 itd. Interesantno je istaći da, zajedno posmatrani, ubijeni civili i poginuli borci 1. korpusa (juna 552, augusta 523 i decembra – 526, 1992. godine) predstavljaju najveći broj poginulih po mjesecima u toku cijelog rata."[136]

[135] **Marko Attila Hoare**, članak pod naslovom „Šta govore brojke bosanskih ratnih žrtava?", prevod sa engleskog Mensur Kerla i Nermina Klepić, Muallim, broj 45. proljeće 2011. godine, Sarajevo, strana 56.–60.

[136] **Ajnadžić, Nedžad**, POLITOLOŠKO-SOCIOLOŠKI ASPEKTI I MEĐUNARODNI PRAVNO-POLITIČKI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA (1991.–1995.) – Magistarski rad. Fakultet

Agresija i okupacija velikog dijela Bosne i Hercegovine, Sarajeva i njegovog okruga, pokrenuli su stanovnike sa svojih ognjišta, učinivši ih tako izbjeglicama i raseljenim licima – bilo da su otišli u druge zemlje, u drugi grad ili naselja unutar Bosne i Hercegovine.

U Sarajevu i okolini, od agresorskih ratnih djejstava stradao je i veliki broj civila svih uzrasta i oba pola. Računa se da je oko 12.000 civila smrtno stradalo, od toga oko 1.500 djece i da je, također, veliki broj ostao u kategoriji teških ratnih invalida, a još veći broj je lakše ranjen.

Ukupan broj žrtava svih kategorija u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća još nije konačno utvrđen. Istraživanja ove vrste traju godinama. U dosadašnjim istraživanjima pažnja je, uglavnom, usmjerena na utvrđivanje broja ubijenih/nestalih, odnosno samo na jedan oblik zločina – ubijanje (ubistvo).

U Bosnu je, prema prof. Herbertu Hirschu (1995.), ubijeno *oko 200.000 ljudi*. Prof. Francis Boyl je 1997. godine iznio procjenu od 139.000 smrtno stradalih. Prema George Kenneyu (1995.) broj *smrti vezanih za rat (isključujući prirodne smrti)* iznosi između 25.000 i 60.000. Rajhu Thomas (1993.) iznosi da je broj žrtava u Bosni i Hercegovini između 40.000 i 70.000, a Benjamin A. Valentino između 25.000 i 155.000.

Noel Malcolm tvrdi da je *ipak, možda najbolji komentar taktike Miloševića i Karadžića, i onoga što su oni postigli u Bosni i Hercegovini – više od 150.000 mrtvih i više od 2 miliona protjeranih*.

U Bosni je, prema Izvještaju Međunarodne komisije za Balkan (1996), *tokom sukoba 145.000 ljudi ubijeno ili umrlo, 174.000 ranjeno, 2 i po miliona je protjerano, a milion i stotinu hiljada otišlo je u druge zemlje*. Po Ivi Goldštajnu (2003.) *čini se da je najrelanija procjena da je u čitavom ratu poginulo oko 215.000 ljudi, od toga oko 160.000 Muslimana-Bošnjaka (8,4% ukupnog broja iz 1991.), oko 30.000 Hrvata (4% broja iz 1991.) i 28.000 Srba (2,1%).*

Rat u Jugoslaviji je po Bernardu Bruneteau, donio 250.000 žrtava, od kojih su dvije trećine bili civili, i 2,8 miliona izbjeglica i raseljenih osoba.

Ewa Tabeau i Jakob Bijak sredinom 2003., temeljeći svoje rezultate istraživanja i na izvorima Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti

političkih nauka Sarajevo, Sarajevo 2000., str. 133 i 134.

i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, procijenili su minimalnu cifru *ukupnog broja smrti u vezi sa ratom u Bosni* na 102.622 osobe, od čega 55.261 (54%) civila i 47.360 (46%) vojnika, naglašavajući da su ti podaci još uvijek nepotpuni. U knjizi *Rat u brojkama – Demografski gubici u ratovima na terotoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 1999.,* Ewa Tabeau daje pregled etničkog sastava lica poginulih unutar linije fronta u Sarajevu u periodu od 10.09.1992. do 10.10.1994. Broj poginulih Hrvata je 135, Muslimana 2.340, Srba 330, Ostalih 158, nepoznate nacionalnosti 835.[137]

Najnovija istraživanja, koja nisu konačna, govore o najmanje 140.000 ubijenih, poginulih i nestalih. Ako se tom broju doda 1.030.000 protjeranih koji su uspjeli izmaći smrti i koji žive u gotovo svim zemljama svijeta, zatim 157.000 izgubljenih usljed poremećaja u prirodnom priraštaju, onda je ogromna cifra onih koji su "naročito obrađeni". Među ovim ciframa najveći je broj Bošnjaka.[138]

Očigledno je da se, prema navedenim rezultatima istraživanja, procjene o broju žrtava u Bosni, uglavnom ubijenih, kreću u rasponu od izuzetno niskih – 25.000, pa sve do 328.000. Ova pojava nije ni u kom slučaju specifičnost za genocid nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, već je jedna od zajedničkih karaketeristika svih dosadašnjih genocida, počev od genocida u Namibiji (1904.), preko holokausta (1933.–1945.), do genocida u Darfuru (2003.).

Prema naprijed iznesenim pokazateljima, sasvim je izvjesno da je otvorena javna polemika o broju žrtava u BiH tokom agresije od 1992. do 1995. godine. *Demografska služba Haškog tužilaštva u januaru 2010. godine završila je konačnu procjenu broja žrtava rata u BiH od 1992. do 1995. godine te utvrdila da su tokom rata u BiH poginule tačno 104.732 osobe, od čega su skoro 60% bile vojna lica... 68.101 Bošnjak, 22.779 Srba, 8.858 Hrvata i 4.995 ostalih. Nadalje, stradalo je 42.106 ili 40,2 posto civila i 62.626 ili 59,6 posto vojnih lica...*[139] Naprijed navedene podatke Haškog tužilaštva komentirao je direktor *Istraživačko-dokumentacionog centra* u Sarajevu Mirsad Tokača: *Prema nama, ta cifra iznosila je oko*

137 **Šire o oovme vidjeti Tabeau, Ewa,** RAT U BROJKAMA – Demografski gubici u ratovima na terotoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 1999., Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2009.

138 **Šire o ovome vidjeti Smail Čekić, PROCES STOLJEĆA – TUŽBA REPUBLIKE BOSNE I** HERCEGOVINE PROTIV SRBIJE I CRNE GORE, Oslobođenje, Sarajevo, 13. 05. 2006. godine, str. 8.

139 Članak, *Tužilaštvo tvrdi da su u ratu u BiH stradale samo 104.732 osobe!?,* Dnevni avaz, Sarajevo, 30.03.2011. godine, strana 11.

100.000, a evo oni kažu 104.000. Naša i istraživanja Haškog tribunala potpuno su odvojena, ali se podaci potpuno poklapaju. Čak i procentualno, po broju etničkih zajednica.[140]

Pored ljudskih, materijalne štete na stambenim, privrednim i infrastrukturalnim objektima ogromne su, a njihova sanacija zahtijeva velika finansijska sredstva. Prema podacima Javnog stambenog preduzeća *Sarajevostan*, od ukupno 80.400 stanova u osam sarajevskih općina, tokom rata pretrpjelo je oštećenja različitog stepena oko 51.185 stanova i to: djelimično oštećen 44.742 stana ili 55,64%; potpuno oštećenih 6.443 stana ili 8,01%.

Od ukupnog broja stanova, stanovi u Novom Gradu, Novom Sarajevu i Centru pretrpjeli su najveća razaranja. Ukupno 63,66% stambenog fonda je oštećeno i razoreno u Sarajevu, sa površinom od 2.789.583 m^2, od čega su djelimično oštećena 2.438.439 m^2 i potpuno oštećena 351.143 m^2. Pored stambenih, oštećenja su pretrpjeli i poslovni prostori u tim stambenim zgradama. Najveća razaranja imali su poslovni prostori u općinama Novi Grad 33%, Stari Grad 19,9%, Novo Sarajevo 15,7% i Centar 11,1%.

U širem području grada, najviše je uništenih poslovnih prostora u Hadžićima 100%, Ilidža 64% i Vogošća 48%.

U ovaj broj nisu uključeni oštećeni stanovi u okupiranim područjima grada Sarajeva.

Proračunom je utvrđeno da je za sanaciju i rekonstrukciju oštećenog stambenog prostora u osam sarajevskih općina neophodno 1.178.900.945 KM za stanove kolektivnog tipa stanovanja, 19.203.102. KM za stanove zadružnog tipa stanovanja, te 774.225.886 KM individualnog tipa. Za sva tri tipa stanovanja ukupno je potrebno 1.972.329.933. KM.

Za sanaciju i rekonstrukciju oštećenih poslovnih prostora neophodno je 21.288.580 KM.

Ukupna sredstva za sanaciju oštećenog stambenog i poslovnog prostora iznose 1.993.618.513 KM.[141]

[140] **Tokača, Mirsad**, članak, *Tokača: Preuveličavanjem su se gradile političke karijere*, Dnevni avaz, Sarajevo, 30.03.2011. godine, strana 11.

[141] Šire vidjeti **Hasić, Duljko**, RATNE ŠTETE U SARAJEVU 1992.–1995. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006. godine.

5.2. OSNOVNI POKAZATELJI O POGINULIM BORCIMA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995.

Prvi korpus Armije RBiH, od 1992. do 1995. godine, imao je ukupno 6.585 poginulih boraca, i to: 1992. godine 3.097; 1993. godine 2.011; 1994. godine 783; 1995. godine 694 poginulih boraca. Od ukupnog broja poginulih u 1. korpusu, u okruženom Sarajevu, od 1992. do 1995. godine je bilo ukupno 3.587 poginulih boraca, i to: 1992. godine 1.983; 1993. godine 1.109; 1994. godine 289; 1995. godine 206 poginulih boraca.

Sarajevo, žrtva agresorskog zločinačkog granatiranja

U toku 1992. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao ukupno 3.097 poginulih boraca. Po mjesecima, najviše poginulih je bilo u junu 619, a zatim u augustu 452, decembru 435, septembru 400, maju 343, julu 314, oktobru 261, novembru 181, aprilu 91 i u martu 1 poginuli borac. Od toga, u okruženom Sarajevu, 1992., u jedinicama 1. korpusa je bilo ukupno 1983 poginula borca. Po mjesecima, najviše poginulih u okruženom Sarajevu je bilo: u junu 413, decembru 349, augustu 274, septembru 254, maju 243, julu 180, oktobru 140, novembru 87, aprilu 42 i martu 1 poginuli borac.

Broj poginulih odražava intenzitet borbenih djelovanja. Sudeći prema broju poginulih, u prvoj ratnoj 1992. godini, najveći intenzitet borbenih djelovanja je bio u junu, augustu i decembru. Upoređujući sa ostalim ratnim godinama, 1992. je bilo najviše poginulih boraca 1. korpusa: 1,5 puta više nego u 1993.; 4 puta više nego u 1994.; 5 puta više nego u 1995. godini. Ima mnogo razloga zbog kojih su gubici ljudstva u 1. korpusu, 1992. godine bili višestruko veći nego u ostalim godinama: iznenađenje u pogledu zločinačkih metoda koje je primjenjivao agresor; borci nisu bili adaptirani na ratne uslove; početkom rata nisu bile uspostavljene taktičke mjere zaštite boraca unutar elemenata borbenog rasporeda; kod boraca je vladala odbojnost u pogledu kopanja rovova i poduzimanja drugih mjera zaštite; nedovoljna obučenost u taktičkim i drugim postupcima na bojištu...

Brutalni zločini, izvršeni od strane agresorske srpske vojske – ubijeni Sarajlije na Markalama

U toku 1993. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao ukupno 2.011 poginulih boraca. Po mjesecima, najviše poginulih je bilo u julu 398, a zatim u junu 225, februaru 191, martu 189, januaru 178, aprilu i decembru po 135, maju 127, augustu 124, novembru 122, oktobru 115 i septembru 72 poginula borca. Od toga, u okruženom Sarajevu, 1993., u jedinicama

1. korpusa je bilo ukupno 1.109 poginulih boraca. Po mjesecima, u drugoj ratnoj, 1993. godini, najviše poginulih u okruženom Sarajevu je bilo: u julu 200, februaru 146, martu 132, januaru 121, junu 105, decembru 96, maju 84, aprilu 57, oktobru 53, augustu i septembru po 40 i novembru 35 poginulih boraca. Sudeći prema boju poginulih, u drugoj ratnoj, 1993. godini najveći intenzitet borbenih djelovanja je bio u julu i junu. Upoređujući sa ostalim ratnim godinama, u 1993. je bilo za oko 1.000 manje poginulih nego u 1992. godini, trostruko više nego u 1994. i, također, trostruko više nego u 1995. godini.

U toku 1994. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao ukupno 783 poginula borca. Po mjesecima, najviše poginulih je bilo u januaru – 163, a zatim u februaru 91, oktobru 85, augustu 84, septembru 71, novembru 65, maju 56, aprilu 52, martu 34, decembru 30, julu 28 i junu 24 poginula borca. Od toga, u okruženom Sarajevu, 1994., u jedinicama 1. korpusa je bilo ukupno 289 poginulih boraca. Po mjesecima, najviše poginulih u okruženom Sarajevu je bilo: u januaru 91, februaru 40, septembru 28, novembru 23, aprilu 20, augustu 16, oktobru 15, maju i martu po 14, decembru i julu po 10 i junu 8 poginulih boraca. Sudeći prema boju poginulih, u trećoj ratnoj, 1994. godini, najveći intenzitet borbenih djelovanja je bio u januaru i februaru. Upoređujući sa ostalim ratnim godinama, 1994. je bilo za četiri puta manje poginulih nego 1992., za tri puta manje poginulih nego 1993., a 89 boraca je u 1994. godini poginulo više nego u narednoj, 1995. godini.

U toku 1995. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao ukupno 694 poginula borca. Po mjesecima, tokom 1995. najviše poginulih je bilo u junu – 180, a zatim u julu 147, augustu 80, oktobru 71, maju 59, aprilu 42, martu 38, septembru 20, januaru 19, februaru i novembru po 15 i decembru 8 poginulih boraca. Od toga, u okruženom Sarajevu, 1995., u jedinicama 1. korpusa je bilo ukupno 206 poginulih boraca. Po mjesecima, najviše poginulih u okruženom Sarajevu je bilo: u junu 47, julu 42, augustu 35, maju 27, martu 17, aprilu 10, februaru i septembru po 6, novembru 4 i decembru 2 poginula borca. Sudeći prema broju poginulih, najveći intenzitet borbenih djelovanja u četvrtoj ratnoj, 1995. godini, bio je u junu, julu i augustu. Upoređujući sa ostalim ratnim godinama, 1995. je bilo za četiri i po puta manje poginulih nego 1992., za tri puta manje poginulih nego 1993., a 89 boraca je u 1995. godini poginulo manje nego u prethodnoj, 1994. godini.

5.3. NACIONALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995.

Prema nacionalnoj strukturi, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine, poginulo je boraca: Bošnjaka 6.104 ili 92,7%; Srba 223 ili 3,4%; Hrvata 240 ili 3,6% i Ostalih 18 ili 0,3%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa od 1992. do 1995. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 3.195 ili 89,0%; poginulih Srba 185 ili 5,2%; poginulih Hrvata 196 ili 5,5%; Ostalih poginulih 11 ili 0,3%.

Prve ratne, 1992. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: Bošnjaka 2.865 ili 92,5%; Srba 104 ili 3,4%; Hrvata 121 ili 3,9% i Ostalih 7 ili 0,2%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa 1992. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 1.788 ili 90,2%; poginulih Srba 90 ili 4,5%; poginulih Hrvata 100 ili 5%; Ostalih poginulih 5 ili 0,3%.

Druge ratne, 1993. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: Bošnjaka 1.841 ili 91,6%; Srba 77 ili 3,8%; Hrvata 87 ili 4,3% i Ostalih 6 ili 0,3%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa 1993. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 959 ili 86,5%; poginulih Srba 70 ili 6,3%; poginulih Hrvata 77 ili 6,9%; Ostalih poginulih 3 ili 0,3%.

Treće ratne, 1994. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: Bošnjaka 741 ili 94,6%; Srba 21 ili 2,7%; Hrvata 17 ili 2,2% i Ostalih 4 ili 0,5%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa 1994. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 260 ili 90,0%; poginulih Srba 15 ili 5,2%; poginulih Hrvata 11 ili 3,8%; Ostalih poginulih 3 ili 1,0%.

Četvrte ratne, 1995. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: Bošnjaka 657 ili 94,7%; Srba 21 ili 3,0%; Hrvata 15 ili 2,2% i Ostalih 1 ili 0,1%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa 1995. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 188 ili 91,3%; poginulih Srba 10 ili 4,8%; poginulih Hrvata 8 ili 3,9%; Ostalih poginulih 0 ili 0,0%.

5.4. POKAZATELJI O POGINULIM BORACIMA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH IZ DOMICILNOG I PROGNANOG STANOVNIŠTVA U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995.

Prema izvorima, odnosno prema teritoriji popune, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine, iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva je poginulo 4.544 ili 69,0%, a iz prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i sa drugih okupiranih teritorija, poginulo je 2.041 ili 31,0%. U okruženom Sarajevu, iz domicilnog stanovništva je poginulo 2.779 ili 77,5%, a iz prognanog 808 ili 22,5%.

Prve ratne, 1992. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva 2.092 ili 67,5%, a iz prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i sa drugih okupiranih teritorija 1.005 ili 32,5%. U okruženom Sarajevu, iz domicilnog stanovništva je poginulo 1.449 ili 73,1%, a iz prognanog 534 ili 26,9%.

Druge ratne, 1993. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva 1.407 ili 70%, a iz prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i sa drugih okupiranih teritorija 604 ili 30%. U okruženom Sarajevu, iz domicilnog stanovništva je poginulo 930 ili 83,9%, a iz prognanog 179 ili 16,1%.

Treće ratne, 1994. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva 563 ili 71,9%, a iz prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i sa drugih okupiranih teritorija je poginulo 220 ili 28,1%. U okruženom Sarajevu, iz domicilnog stanovništva je poginulo 229 ili 79,2%, a iz prognanog 60 ili 20,8%.

Četvrte ratne, 1995. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva 482 ili 69,5%, a iz prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i sa drugih okupiranih teritorija 212 ili 30,5%. U okruženom Sarajevu iz domicilnog stanovništva je poginulo 171 ili 83,0%, a iz prognanog 35 ili 17,0%.

5.5. OBRAZOVNA STRUKTURA POGINULIH BORACA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995.

Prema obrazovnoj strukturi u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine, poginulo je: boraca sa visokom stručnom spremom 102 ili 1,5%; boraca sa višom stručnom spremom 90 ili 1,4%; boraca sa srednjom stručnom spremom 5.057 ili 76,8%; boraca sa nižom stručnom spremom 1.108 ili 16,8%; boraca bez spreme 228 ili 3,5%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu od 1992. do 1995. godine je slijedeća: poginulih sa visokom stručnom spremom 58 ili 1,6%; poginulih sa višom stručnom spremom 33 ili 0,9%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 2.993 ili 83,5%; poginulih sa nižom stručnom spremom 467 ili 13%; poginulih bez spreme 36 ili 1,0%.

Prve ratne, 1992. godine, u 1. korpusu je poginulo: boraca sa visokom stručnom spremom 48 ili 1,5%; boraca sa višom stručnom spremom 48 ili 1,5%; boraca sa srednjom stručnom spremom 2.371 ili 76,6%; boraca sa nižom stručnom spremom 544 ili 17,6%; boraca bez spreme 86 ili 2,8%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1992. godine je slijedeća: poginulih sa visokom stručnom spremom 26 ili 1,3%; poginulih sa višom stručnom spremom 21 ili 1,1%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 1.570 ili 79,2%; poginulih sa nižom stručnom spremom 337 ili 17%; poginulih bez spreme 29 ili 1,4%.

Druge ratne, 1993. godine, u 1. korpusu je poginulo: boraca sa visokom stručnom spremom 25 ili 1,2%; boraca sa višom stručnom spremom 22 ili 1,1%; boraca sa srednjom stručnom spremom 1.562 ili 77,7%; boraca sa nižom stručnom spremom 339 ili 16,9%; boraca bez spreme 63 ili 3,1%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1993. godine je slijedeća: poginulih sa visokom stručnom spremom 14 ili 1,2%; poginulih sa višom stručnom spremom 10 ili 1,0%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 977 ili 88,0%; poginulih sa nižom stručnom spremom 103 ili 9,3%; poginulih bez spreme 5 ili 0,5%.

Treće ratne, 1994. godine, u 1. korpusu je poginulo: boraca sa visokom stručnom spremom 16 ili 2,0%; boraca sa višom stručnom spremom 11 ili 1,4%; boraca sa srednjom stručnom spremom 593 ili 75,7%; boraca sa nižom stručnom spremom 116 ili 14,8%; boraca bez spreme 47 ili 6,1%.

Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1994. godine je slijedeća: poginulih sa visokom stručnom spremom 9 ili 3,1%; poginulih sa višom stručnom spremom 2 ili 0,7%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 260 ili 90,0%; poginulih sa nižom stručnom spremom 17 ili 5,9%; poginulih bez spreme 1 ili 0,3%.

Četvrte ratne, 1995. godine, u 1. korpusu je poginulo: boraca sa visokom stručnom spremom 13 ili 1,9%; boraca sa višom stručnom spremom 9 ili 1,3%; boraca sa srednjom stručnom spremom 531 ili 76,5%; boraca sa nižom stručnom spremom 109 ili 15,7%; boraca bez spreme 32 ili 4,6%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1995. godine je slijedeća: poginulih sa visokom stručnom spremom 9 ili 4,3%; poginulih sa višom stručnom spremom 0 ili 0,0%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 186 ili 90,3%; poginulih sa nižom stručnom spremom 10 ili 4,9%; poginulih bez spreme 1 ili 0,5%.

5.6. SOCIJALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995.

Prema socijalnoj strukturi, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine, poginulo je: radnika 5.227 ili 79,4%; službenika 959 ili 14,5%; zemljoradnika 399 ili 6,1%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu od 1992. do 1995. godine je slijedeća: radnika 2.924 ili 81,5%; službenika 605 ili 16,9%; zemljoradnika 58 ili 1,6%.

Prve ratne, 1992. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: radnika 2.460 ili 79,4%; službenika 485 ili 15,7%; zemljoradnika 152 ili 4,9%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1992. godine je slijedeća: radnika 1.589 ili 80,1%; službenika 362 ili 18,3%; zemljoradnika 32 ili 1,6%.

Druge ratne, 1993. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: radnika 1.595 ili 79,3%; službenika 276 ili 13,7%; zemljoradnika 140 ili 7,0%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1993. godine je slijedeća: radnika 929 ili 83,8%; službenika 160 ili 14,4%; zemljoradnika 20 ili 1,8%.%.

Treće ratne, 1994. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: radnika 616 ili 78,7%; službenika 117 ili 14,9%; zemljoradnika 50 ili 6,4%.

Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1994. godine je slijedeća: radnika 229 ili 79,3%; službenika 55 ili 19,0%; zemljoradnika 5 ili 1,7%.%.

Četvrte ratne, 1995. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: radnika 556 ili 80,1%; službenika 81 ili 11,7%; zemljoradnika 57 ili 8,2%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1995. godine je slijedeća: radnika 177 ili 85,9%; službenika 28 ili 13,6%; zemljoradnika 1 ili 0,5%.%.

5.7. POKAZATELJI PO GODIŠNJIM DOBIMA O POGINULIM BORACIMA 1. KORPUSA ARMIJE RBiH U ODBRANI OD AGRESIJE 1992.–1995.

U periodu od početka oružane agresije na RBiH, aprila 1992. do decembra 1995. godine kada je potpisan Dejtonski sporazum, bila su četiri proljeća, četiri ljeta, četiri jeseni i tri zime. Pokazatelji, predstavljeni u obliku tabela i grafikona, nisu osnov za zaključak da je godišnje doba bitno utjecalo na nivo gubitaka u ljudstvu. Kako se vremenski dalje ulazilo u ratne sukobe, bez obzira na promjene godišnjih doba, nivo gubitaka u ljudstvu je smanjivan, po osnovu bolje taktičke i lične zaštite ljudstva, bolje adaptacije na ratne prilike i višeg stupnja taktičke i tehničke obučenosti boraca. Znači vremenski, tokom rata, po osnovu obuke, taktičke i lične zaštite ljudi, kao i njihove bolje adaptiranosti na ratne uslove, gubici su imali opći trend pada. Međutim, u mjesecima povećanog intenziteta borbenih djelovanja, gubici su rasli. Nije moguće precizno kvantificirati smanjenje gubitaka u ljudstvu po osnovu obuke, zaštite ljudi i njhove adaptiranosti na ratne prilike, niti je moguće precizno kvantificirati rast gubitaka po osnovu povećanog intenziteta borbenih djelovanja, jer su i utjecaji koji su rezultirali smanjenjem i utjecaji koji su rezultirali povećanjem broja poginulih bili istovremeni, kumulativni, pa o njihovim efektima treba logički zaključivati.

U takvimm uslovima, s obzirom na pokazatelje o gubicima u ljudstvu po godišnjim dobima, nije moguće izvesti zaključak da je u nekom godišnjem dobu došlo do smanjenja ili povećanja gubitaka usljed karaktera klimatskih promjena, koje sobom nose četiri godišnja doba. Vjerovatno je da bi se, u slučaju da su svi ostali uslovi koji ekstremnije utječu na smanjenje ili pad gubitaka bili konstantni, moglo doći do zaključaka o specifičnim

utjecajima na smanjenje ili pad gubitaka, s obzirom na godišnje doba u kojima se odvija ratna situacija. Zato što ekstremniji utjecaji po osnovu ratne adaptacije, zaštićenosti i obučenosti ljudstva, te po osnovu intenziteta borbenih djelovanja nisu konstantni, nisu bez oscilacija, prema dobivenim pokazateljima o gubicima za ratni period 92.–95. po godišnjim dobima, nije moguće utvrditi koliko i kako promjene godišnjih doba participiraju kao uzrok u smanjenju ili povećanju borbenih gubitaka u ljudstvu.

Moglo bi se rezonirati da su borci u proljeće, ljeto i jesen, bili skloni napuštanju rovova i skloništa, jer ih ugodni vremenski utjecaji u tom smislu podstiču. Međutim, isto tako treba imati u vidu da u proljeće, ljeto i jesen, postoje bolji uslovi taktičke zaštite maskiranjem, jer su sva bojišta u zoni 1. korpusa pod šumama i rastinjem, koje bolje štiti u tim godišnjim dobima nego zimi, kada zbog prestanka vegetacije bivaju umanjene mogućnosti za maskiranje. Visok snježni pokrivač umanjuje efekte rasprskavanja granata i mina, te povećava vjerovatnoću da njihovi upaljači ne aktiviraju eksploziv, pa ne rasprsnu.

U konkretnim bosanskohercegovačkim ratnim prilikama nije postojala povezanost godišnjih doba i intenziteta borbenih djelovanja, iako je historija puna primjera da su ratovi i ofanzive u ratovima češće počinjale u proljeće i jesen, a rjeđe u zimu i ljeto. Operativni i taktički uslovi za agresore i za branitelje su bili odlučujući kriterij za povećavanje ili smanjivanje intenziteta borbenih djelovanja. Intenzitet borbenih djelovanja je povećavan u vremenski neugodnim, kao i u vremenski ugodnim uslovima. U vremenski neugodnim uslovima i agresorska strana i branioci BiH su povećavali intenzitet borbenih djelovanja radi postizanja iznenađenja ili korištenja komparativnih prednosti u odnosu na neprijateljsku stranu, s obzirom na upotrebu ljudskih i materijalnih i tehničkih resursa, naprimjer u uslovima zime, dubokog snijega, velikih ljetnih vrućina, proljetnih ili jesenjih kišnih padavina… Znači, u toku odbrane BiH od agresije, ni agresorska ni braniteljska strana nisu prezale od pokretanja borbenih aktivnosti zato što su vremenske prilike nepovoljne. Čak štaviše, često su otežani vremenski uslovi u pojedinim godišnjim dobima motivirajuće djelovali na pokretanje i izvođenje borbenih djelovanja.

5.8. POKAZATELJI O GUBICIMA NA STRANI AGRESORA

5.8.1. POGINULI PRIPADNICI VOJSKE RS-a DO 1. JANUARA 1994. GODINE PREMA PODACIMA BORAČKE ORGANIZACIJE

Red. br.	OPŠTINSKA BORAČKA ORGANIZACIJA	Broj poginulih boraca	Broj zarobljenih boraca
	TREBINJE	333	48
	BILEĆA	135	10
	LJUBINJE	37	
	GACKO	107	5
	NEVESINJE	540	72
	BERKOVIĆI	27	3
	SRBINJE	457	5
	ČAJNIČE	106	5
	SRPSKO GORAŽDE	227	-
	RUDO	120	-
	VIŠEGRAD	373	
	KALINOVIK	90	
	ROGATICA	317	-
	SOKOLAC	251	-
	HAN PIJESAK	81	-
	TRNOVO	137	14
	PALE	1024	8
	SRPSKA ILIDŽA	1063	
	SRPSKO NOVO SARAJEVO	609	
	SRPSKI STARI GRAD	47	
	VLASENICA	290	
	BRATUNAC	648	
	ŠEKOVIĆI	218	4
	ZVORNIK	635	29
	OSMACI	121	9
	MILIĆI	280	
	SREBRENICA	383	
	BIJELJINA	899	43
	UGLJEVIK	209	7
	LOPARE	323	3

	BRČKO-distrikt	**622**	
	PELAGIĆEVO	**86**	
	SRPSKO ORAŠJE	**40**	
	VUKOSAVLJE	**43**	**4**
	DOBOJ	**1371**	**93**
	PETROVO	**145**	**8**
	DERVENTA	**380**	
	MODRIČA	**415**	**25**
	SRPSKI BROD	**220**	**11**
	ŠAMAC	**354**	**14**
	KOTOR VAROŠ	**297**	**7**
	TESLIĆ	**555**	**7**
	ČELINAC	**210**	**11**
	KNEŽEVO	**270**	
	GRADIŠKA	**499**	**11**
	SRBAC	**124**	**13**
	LAKTAŠI	**208**	**15**
	PRNJAVOR	**581**	
	PRIJEDOR	**1009**	
	KOZARSKA DUBICA	**220**	**19**
	NOVI GRAD	**338**	
	SRPSKA KOSTAJNICA	**40**	**3**
	SRPSKI SANSKI MOST	**474**	
	KRUPA NA UNI	**305**	
	BANJA LUKA	**1137**	**78**
	MRKONJIĆ GRAD	**274**	**25**
	ŠIPOVO	**120**	**19**
	RIBNIK	**264**	**28**
	SRPSKI KUPRES	**188**	
	JEZERO	**160**	
	SRPSKI DRVAR	**250**	
	PETROVAC-DRINIĆ	**234**	**10**
	Banja Luka, 17. 03. 2004.	**21.520**	**666**

Najviše poginulih pripadnika Vojske RS je iz Doboja, Banja Luke, Srpske Ilidže, Pala, Prijedora, Bijeljine itd.

5.8.2. POGINULI PRIPADNICI VOJSKE RS-a U PERIODU 1992.–1995. PREMA PODACIMA BORAČKE ORGANIZACIJE

Redni broj	Opština	Srpske žrtve – Centar za istraž. zločina nad srpskim narodom	Srpske žrtve – Boračka organizacija Republike Srpske
	Banovići	99	
	Banja Luka	1.422	1.215
	Bijeljina	183	942
	Bileća	121	145
	Bihać	299	
	Bosanska Gradiška	314	510
	Bosanska Dubica	208	239
	Bosanska Krupa	339	305
	Bosanski Brod	340	201
	Bos. Novi (Kostajnica)	427	338 (+43)
	Bos. Petrovac (Drinić)	347	244
	Bosanski Šamac	432	368
	Bosansko Grahovo	198	
	Bratunac	453	548
	Breza	32	
	Brčko	292	522
	Bugojno	127	
	Busovača	2	
	Vareš	101	
	Velika Kladuša	47	
	Visoko	216	
	Vitez	5	
	Višegrad	282	373
	Vlasenica (Milići)	297	290 (+280)
	Gacko	104	…..12???
	Glamoč	139	
	Goražde	406	227
	Gornji Vakuf	8	
	Gradačac (Pelagićevo)	77	86
	Gračanica (Petrovo)	233	153
	Grude	Nema podataka	
	Derventa	212	380

	Doboj	592	1.464
	Donji Vakuf	272	
	Drvar	315	250
	Duvno	51	
	Žepče	66	
	živnice	61	
	Zavidovići	479	
	Zvornik	674	664
	Zenica	237	
	Jablanica	12	
	Jajce (Jezero)	140	160
	Kakanj	70	
	Kalesija (Osmaci)	155	130
	Kalinovik	132	90
	Kiseljak	25	
	Kladanj	110	
	Ključ (Ribnik)	376	292
	Konjic	293	
	Kotor-Varoš (Vukosavljevo)	275	304 (+47)
	Kreševo	Nema podataka	
	Kupres	224	188
	Laktaši	291	223
	Livno	153	
	Lištica	1	
	Lopare	157	235
	Lukavac	297	
	Ljubinje	41	37
	Ljubuški	Nema podataka	
	Maglaj	388	
	Modriča	194	440
	Mostar	505	
	Mrkonjić-Grad	438	299
	Nevesinje	252	512
	Neum	10	
	Olovo	95	
	Orašje	75	40
	Odžak	182	
	Posušje	1	
	Prijedor	647	1.009

	Prnjavor	90	581
	Prozor	Nema podataka	
	Pucarevo	39	
	Rogatica	299	317
	Rudo	59	120
	Sanski Most	6…2???	474
	Sarajevo	4.863	2.902
	Skender-Vakuf (Kneževo)	50	276
	Sokolac	205	251
	Srbac	92	137
	Srebrenik	63	
	Srebrenica	445	383
	Stolac (Berkovići)	49	30
	Teslić	105	562
	Tešanj	21	
	Travnik	157	
	Trebinje	339	381
	Tuzla	215	
	Ugljevik	78	216???
	Fojnica	4	
	Foča	623	462
	Han-Pijesak	….30??	….????
	Cazin	4	
	Čajniče	108	111
	Čapljina	136	
	Čelinac	208	221
	Čitluk	1	
	Šekovići	223	222
	Šipovo	138	139
	Ostali	871	
	Ukupno:	26.251	21.590

6. MORALNI ASPEKTI STANJA U PRVOM KORPUSU ARMIJE RBiH

6.1. RAZUMIJEVANJE ULOGE LJUDSKOG FAKTORA U RATU I PONAŠANJE LJUDI U BORBENIM DJEJSTVIMA

Armija obavlja svoju društvenu ulogu uspostavljanja ili očuvanja društvene zajednice. Moral armije poseban je oblik morala datog društva zbog toga što borba postavlja čovjeka u specifične životne uslove i posebne društvene odnose. Zato nije moguće razumjeti zakonitosti reagovanja čovjeka kao biološkog bića u borbenim djejstvima bez predstave o borbi.

Borba podrazumijeva neposredan dodir i oružani sudar strana u sukobu. Za borbu je karakteristično da predstavlja takvu vrstu aktivnosti da primjenom sredstava nastoji ostvariti što veće efekte u uništavanju protivnikove žive sile (vojnika) i materijalnih sredstava, kao i protivničke sposobnosti za nastavak i vođenje borbenih djejstava. Cilj je negiranje protivnika kao oružane sile u datom trenutku i prostoru.

Zapravo, borba je, sa stanovišta angažovanja ljudskog faktora u njoj – najantagonističniji sukob objektivno historijski postojeće društvene moći zaraćenih strana. To je sukob njihovih napora da ulaganjem svih fizičkih, moralnih, intelektualnih i materijalnih snaga prisile protivnika da prizna poraz.

Neosnovane su psihologističke teorije koje tumače da je čovjekovo ponašanje u uslovima borbenih djejstava uslovljeno, prije svega, psihološkim zakonitostima, odnosno da mora biti uslovljeno biološkim i psihološkim zakonitostima njegovog organizma. Ljudsko držanje, mogućnosti i djelovanje kao svjesnog, subjektivnog činioca u borbenim djestvima, uslovljeno je, prije svega, onim činiocima koji određuju društvenu moć snaga kojima pripadaju. To zavisi od cilja i karaktera rata,

društvenih interesa zbog kojih se čovjek bori, stepena saznanja tih interesa, svijesti jedinice i efikasnosti ratne vještine koji armija primjenjuje, te međunarodnih uslova u kojima zemlja vodi rat.

Pošto je borba sukob društvene moći strana koje učestvuju u sukobu, čovjek, dakle ljudski faktor i organizovano društvo, odlučujući su faktori za pobjedu ili, pak, poraz.

Ljudski faktor je uvijek potencijalno u jedinstvu sa svim ostalim faktorima rata. Da li će postati stvarno odlučujući faktor rata u konkretnoj situaciji, zavisi od toga koliko će uspjeti da iskoristi sve mogućnosti za pobjedu, tj. koliko će moći da pronađe ratne vještine i moralne snage u istrajavanju do cilja.

Na kraju, definicija borbe kao sukoba društvene moći zaraćenih strana ukazuje na činjenicu da je njen osnovni cilj prisiliti protivnika na priznanje da je pobijeđen. Gubici u *živoj sili*, demoralizacija, gubljenje uvjerenja u mogućnost i cjelishodnost oružane borbe – to su posljedice sa kojima se susreće poraženi. Pod pritiskom nadmoćnijeg protivnika, jedinica može da pretrpi velike gubitke u ljudstvu, tehnici i teritoriji, a da to, ipak, bude samo privremeni neuspjeh – do potpune konsolidacije. Ta ista zakonitost veže se i za armiju u cjelini.

Borbena situacija iz temelja mijenja način čovjekovog života u odnosu na mirnodopske uslove. Promjene ove vrste teku u dva pravca: bitno se mijenjaju psihofizički uslovi čovjekovog egzistiranja; intenzitet aktivnosti je drugačiji i prilagođen je uslovima djelovanja i života uopće u vanrednim okolnostima.

U ratnim uslovima ne postoji jasno određena granica između radnog vremena i vremena potrebnog za odmor i spavanje. U borbi je takva struktura necjelishodna i nenormalna. Analiza specifičnosti borbe kao životne situacije doprinosi upravo otklanjanju takvih jednostranosti u objašnjavanju držanja ljudi u borbi. Specifičnosti borbe kao životne situacije su: čovjek je opterećen osjećanjem neposredne opasnosti fizičkog uništenja; izvanredno visok stepen kompleksnog fizičkog i psihičkog naprezanja i iznurivanja; odsustvo mirnodopskog komfora i egzistiranje u najsurovijim fizičkim uslovima.

Psihofizički činioci koji utiču na držanje ljudi u borbi nisu uvijek primarni. Čovjek u borbi djeluje kao društveno biće i društveni činioci, u

krajnjoj liniji, određuju njegovo držanje, jer posredno utiču čak i na to kako će psihofizički doživljavati borbu.

Neke od specifičnosti društvenih odnosa koje nastaju u borbenim djejstvima su: borba za disjunktivni društveni proces, u kojem sukob dostiže najviši stepen antagonizma; u borbi se uspostavlja nov odnos društvo – pojedinac; povećanje sklonosti ljudi za kolektivni život i kolektivno djejstvo; u borbi se objektivno povećava uticaj vojnog kolektiva na pojedinca; posvećuje se velika pažnja značaju boračkih kvaliteta kao faktora društvenog položaja ličnosti i međuljudskih odnosa; u borbi je sugestija značajniji socijalni faktor nego u mirnodopskim uslovima; u borbi su patriotizam, prijateljstvo i borbeni zanos značajniji činilac nego u mirnodopskim uslovima.

Sva živa bića, pa i čovjek, raspolažu prirodnom sposobnošću prilagođavanja i adaptacije. Bitna karakteristika čovjekove sposobnosti da se aktivno prilagođava datoj životnoj sredini je ta što svojom svjesnom akcijom utiče na proces prilagođavanja i na rezultate prilagođenosti.

Prvo, čovjek svjesnom aktivnošću, tj. vježbanjem može znatno da utiče na ličnu sposobnost fizičkog i psihičkog prilagođavanja datim životnim okolnostima. To u punoj mjeri dolazi do izražaja u ratnim uslovima, na bojištu. Svjesna priprema organizma na surove uslove života koji vladaju na bojištu postaje prvorazredan činilac koji odlučuje u kojoj mjeri će se čovjek brzo adaptirati. To je, upravo važna zakonitost.

Drugo, za čovjeka kao svjesno biće karakteristično je da njegove sposobnosti za podnošenje fizičkih i psihičkih napora ne zavise samo od prethodne pripremljenosti datim uslovima, već da u konkretnom slučaju snaga njegovih saznanja, osjećaja i volje djeluju kao poseban i važan činilac u okviru prirodnih mogućnosti.

Činioci koji određuju čovjekove sposobnosti da se prilagodi velikim psihičkim i fizičkim naporima su: opšta psihofizička konstrukcija ličnosti kao rezultat opšteg psihičkog razvoja; konkretno psihičko i fizičko stanje organizma dotične ličnosti u datoj situaciji; stanje saznanja, osjećanja i snage volje, tj. stepena borbene motiviranosti, odnosno moralne snage ličnosti u datoj situaciji.

Od kada postoje vojne formacije, autoritet starješine je uvijek bio jedan od najznačajnijih elemenata vojne organizacije. To je, dakle, iznimno

važan element, koji u nekim situacijama na ratištu biva presudan. Onako kako se mijenjao karakter vojske, historijski gledajući, analogno tome mijenjao se i karakter autoriteta starješine kao elementa vojne organizacije. U promjenama se javljaju determinante koje utiču na formiranje i oslikavanje autoriteta starješine kao važnog elementa vojne organizacije. Tako i autoritet starješine mora da bude, u određenom smislu, izraz te nove političke snage. To znači da je borbenu efikasnost jedinica moguće postići jedino i samo racionalnom organizacijom, koja će obezbijediti da njeni raznovrsni dijelovi harmonično djeluju i da postanu izvanredno čvrsto strukturiran i precizan mehanizam, sa kojim se diriguje iz centra.

To, zapravo znači da starješina kao rukovodilac takvim mehanizmom ili upravljač tog mehanizma, mora i treba posjedovati: odgovarajuću stručnu spremu kao osnovu za racionalno odlučivanje; sredstva kojima će i administrativno obezbjeđivati funkcionisanje tog mehanizma, tj. provođenje svojih odluka.

Vojna organizacija mora imati visok stepen racionalnosti. Determinisan tim uzrocima, taj novi tip starješinskog autoriteta je racionalni, stvarni i moralni autoritet. Zašto? Zato što predstavlja element čvrsto strukturirane racionalne organizacije, ali pri tome se njegova snaga ne zasniva samo na stručnosti i administrativnom upravljanju i vlasti, već i na moralnom prestižu i formalnom i stvarnom autoritetu.

Racionalni moralni tip autoriteta, formalnog i stvarnog, predstavlja vojničkim normama institucionalizovanu društvenu moć, koja počiva na stručnom i moralnom prestižu i na zakonskim prerogativima.

Takav tip autoriteta starješine karakterističan je za sve armije, pa i Amiju Republike Bosne i Hercegovine.

Za razvoj takvog autoriteta važne su komponente: stručni prestiž**;** moralni prestiž**;** zakonski prerogativi.

Vidjeli smo da starješinu mora odlikovati racionalni moralni tip autoriteta. Kao takav, treba da predstavlja svestrano razvijenu ličnost, interdisciplinaran i racionalni tip starješine čija snaga dolazi naročito do izražaja u neposrednim borbenim djejstvima.

Stoga je pitanje koje su to odlike koje starješini omogućavaju da snaga autoriteta dođe do izražaja?

Kao prvo, odanost ciljevima borbe i identifikacija sa ciljevima rata.

To je odlika koju treba staviti na prvo mjesto. Govorili smo o moralnoj svijesti. Treba samo naglasiti da od ove odlike zavise sve ostale. Ona se javlja kao neophodan preduslov za ispoljavanje svih ostalih boračkih rukovodilačkih i ljudskih kvaliteta starješine iz našeg odbrambenog rata 1992.–1995. Nemoguće je uspješno podizati moral, odnosno borbeni moral boraca, ako starješina nije identifikovan sa ciljevima rata.

U svemu ovome, veoma značajno je shvatanje koncepcije odbrane zemlje i sposobnost stvaralačke realizacije planova pretpostavljene komande. Rat po svojoj fizionomiji je takav da zahtijeva veliku samoinicijativnost na svim nivoima: od komandira desetine do visokih nivoa komandovanja. Važan je, dakle, veliki napredak u sistemu komunikacija, ali taj mehanizam nije dovoljan sam po sebi da obezbijedi njegovo besprijekorno i racionalno funkcionisanje, pa je bitno razvijati kreativan odnos starješina i samoinicijativu u punom kapacitetu.

Hrabrost i psihofizička kondicija vojničkog i starješinskog sastava je od vitalne važnosti za uspjeh, a posebno razvoj formalnog i stvarnog autoriteta. Zato se uvijek preferiraju osobine po kojima su hrabri vojnici isturani na komandirske i komandantske pozicije.

Isto tako, važno je jačanje snage kolektiva i briga o borcima i prisustvo među njima.

Od starješine se uvijek zahtijeva sposobnost i umješnost da jača snagu i svijest kolektiva i da se na nju mora osloniti.

Kako stvoriti snažan kolektiv?

Komandir jača kolektiv, prije svega, na taj način što pomaže svakom pojedincu da se identifikuje sa tom jedinicom. Nužno je da postoje zajednički ciljevi i interesi koji ga vezuju sa ostalim ljudima iz te sredine, a zauzvrat ta sredina treba da mu omogući da se u njoj afirmiše kao ličnost.

Snažan kolektiv, naročito u borbi, razvija se na taj način što komandir na svakom zadatku angažuje jedinicu kao cjelinu, ne sakrivajući od nje stvarnu težinu zadataka niti pravu suštinu, otkrivajući sve teškoće u realizaciji uz apel na moralnu snagu jedinice da zadatak realizuje.

Ukoliko starješina uživa veće povjerenje svoje jedinice, utoliko će on uspješnije komandovati. Više je elemenata na kojima se temelji to povjerenje starješine. To je, prije svega, visoka stručnost, autoritet i rukovodilačka sposobnost. No, to sve nije dovoljno. Pored toga, briga

o ljudima i prisni kontakt strarješine sa borcima, uz stručnost, najbitniji su uslovi da se stvori visok stepen povjerenja vojnika prema starješini i obratno. Voditi brigu o ljudima u ratu, znači uspješno izvršiti zadatak sa što manje žrtava, a prisan odnos je važna nit koja to povezuje. Posebno je potrebno voditi brigu da se borci ne izlažu naporima bespotrebno, i još važnije, da se uzaludno i olahko ne izlažu životnoj opasnosti. To, zapravo, znači visok stepen povjerenja u starješinu i izgradnju stvarnog autoriteta na temelju povjerenja koje stiče, te formalnog autoriteta koji mu pripada.

Nije potrebno posebno naglašavati da savremeni rat zahtijeva ne samo od vojnika, nego, u istoj mjeri, i od starješina maksimalnu psihofizičku kondiciju. Ona je jedna od važnijih preduslova za uspješno rukovođenje u borbi, a poznato je da najvećim dijelom zavisi od stalnog pripremanja organizma za fizička i psihička naprezanja kojima obiluje savremena borba. Zato se nikada nije smjela zanemarivati ta važna odlika i karakteristika borca i starješine.

Na kraju, u ovom kontekstu treba dodati da vojni kolektiv, formiran na pozitivnim vrijednostima, jeste najbolji ambijent u koji se ugrađuje i sa kojim se identifikuju poželjne individualne osobine boraca i starješina. U zdravom vojnom kolektivu ostaje malo, ili nema nikako prostora za indivudalne osobine onih pojedinaca koji su nemoralni, koji su skloni raznim porocima, nedisciplini, defetizmu, prihvatanju raznih neprijateljskih teza i glasina, i slično. Zdrav vojni kolektiv je otporan na sve što će ugroziti motivaciju ljudi da se do kraja zalažu u izvršavanju raznih, a posebno borbenih zadataka.

Slab borbeni moral ima jedinica ako je u njoj stvorena klima pasivnog, neutralnog odnosa prema raznim negativnim pojavama i ponašanjima. Zdrav vojni kolektiv će podržati svog starješinu u svakoj njegovoj odluci i naredbi koja pospješuje oslobodilačku borbu.

Kadrovi za moral moraju živjeti sa svojim borcima i starješinama, sa njima razgovarati i zajednički izvršavati zadatke, podnositi teškoće i ponositi se uspjesima. Znači, moraju biti uz njih, u ambijentu u kome žive i rade u jedinicama i komandama. Svako odvajanje od ljudi je prepreka za uspješno obavljanje poslova, koji proizilaze iz uloge kadrova za moral.

Napetosti i psihičko iscrpljivanje ljudi se pojačavaju u ratnim okolnostima. Otežana emocionalna i psihološka stanja kod ljudi za posljedicu imaju raznovrsna ponašanja koja nisu prilagođena, odnosno

ponašanja koja odudaraju od poželjnih. U jedinicama gdje je slab odgojni rad, obuka, slaba disciplina, gdje ima neodgovorng ponašanja, ima više onih koji upadaju u emocionalne i psihološke tegobe. To znači da su dobar odgojni rad, disciplina i visok moral u jedinicama najbolja preventiva za emocionalne i psihološke teškoće.

Kadrovi za moral moraju poznavati prave indikatore psihičkih poremećaja: neuroze, ratne psihoze, depresivna stanja, premorenost, pa i one teške oblike kao što su halucinacije i slično. Posebnu pažnju treba posvećivati psihološkom stanju izazvanom uslovima dugotrajne borbe u okruženju, što je karakteristika naše borbe od početka, te psihološkim stanjima izazvanim negativnim posljedicama borbenih djejstava. Pristup organa za moral treba biti utemeljen na preventivnom djelovanju.

6.2. POJAVA DEZERTERSTVA KAO INDIKATOR O STANJU MORALA 1. KORPUSA

Dezerter je pripadnik vojne jedinice koji je u ratnim prilikama izbjegao vojnu obavezu samovoljnim udaljenjem iz jedinice, prikrivajući se u zemlji ili inozemstvu. Dezerterstvo je krivično djelo. Pojam dezerterstva obuhvata i neopravdano neodazivanje vojnom pozivu, s ciljem izbjegavanja vojne službe.

Broj dezertera iz jedinica 1. korpusa, u ratnom periodu 1992.–1995., kontinuirano se povećavao, na šta su utjecali brojni faktori, što zaslužuje posebnu pažnju i analizu, s ciljem identificiranja osnovnih uzroka i posljedica dezerterstava po borbene karakteristike jedinica i komandi 1. korpusa i Armije RBiH u cjelini. S obzirom na složenost te pojave, ovom prilikom se ukazuje samo na neke njene karakteristike.

Najbitnije ratne okolnosti u BiH koje su utjecale na izrazito veliki broj dezerterstava iz jedinica 1. korpusa su slijedeće: (1) od početka rata, članovi uže porodice mnogih branitelja BiH su se našli u inozemstvu ili u dijelovima BiH izvan rasporeda jedinice kojoj su pripadali, pa je tokom rata jačala njihova obostrana želja da se spoje, te su se brojni pripadnici 1. korpusa udaljavali iz jedinice; (2) vremenskim odmicanjem od početka rata povećavao se broj potencijalnih izvršitelja dezerterstava, što je izazvalo naglo povećavanje broja dezerterstava u drugoj polovini rata; (3)

nemogućnost zadovoljenja elementarnih životnih potreba u pogledu ishrane i higijene, te osjećaj besperspektivnosti za prevazilaženje takvog stanja, posebno zbog okruženja i potpune vojne blokade; (4) visok intenzitet i veliki obim teških ratnih ranjavanja i pogibija, što je izazivalo strah i jačalo motiv izbjegavanja takvih posljedica; (5) utjecaj neprijateljske propagande, koja je kod pojedinaca, posebno kod pripadnika 1. korpusa srpske i hrvatske nacionalnosti, izazivala strah od represije svojih sunarodnika zato što se nisu distancirali od pripadanja Armiji RBiH i priključili u redove *Vojske Republike Srpske,* odnosno u redove *Hrvatskog vijeća obrane*…

Navedene i slične okolnosti ukazuju na složenost pojave dezerterstava i opravdanost posebnog, temeljitog istraživanja te pojave za 1. korpus i za Armiju RBiH u cjelini.

Tokom 1992. i u prvoj polovini 1993. godine, dok nije stavljen u funkciju tunel Dobrinja – Butmir, prokopan ispod sarajevskog aerodroma, s obzirom na kontrolu prisustva boraca u jedinicama, bila su lakše izvodiva dezerterstva iz jedinica 1. korpusa koje su se nalazile u rasporedu izvan Sarajeva, dok su bila teže izvodiva dezerterstva iz jedinica 1. korpusa koje su branile Sarajevo iznutra. Zato je broj dezerterstava iz cijelog 1. korpusa 1992. godine (810) bio blizu tri puta veći od broja dezerterstava iz dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu (289). Stavljanjem u funkciju tunela Dobrinja – Butmir, od 01. augusta 1993. povećane su mogućnosti, kako legalnog tako i ilegalnog napuštanja okruženog grada Sarajeva. Ta okolnost je najbitnije utjecala da broj dezertera 1993. godine iz jedinica u okruženom Sarajevu (903) bude tri puta veći od broja dezerterstava tokom 1992. godine (289) iz jedinica u okruženom Sarajevu, osam puta veći tokom 1994. godine (2.408), a šest puta veći tokom 1995. godine (1.883).

Prema pokazateljima iz Tabele 1., proizilazi da je nakon naglog povećanja broja dezertera iz jedinica 1. korpusa tokom 1993. godine, na što je utjecalo stavljanje u funkciju tunela Dobrinja – Butmir, tokom 1994. godine uslijedilo radikalno povećanje broja dezertera i po osnovu novonastalih vojnih i političkih okolnosti na osnovama Vašingtonskog sporazuma i prekida vojne blokade sa zapada. Tako je kumulativnim utjecajem, kako po osnovu stavljanja u funkciju tunela Dobrinja – Butmir, tako i po osnovu zapadne deblokade bojišta 1. korpusa, nastale prema efektima Vašingtonskog sporazuma, iz okruženog Sarajeva dezertiralo 2.408 pripadnika 1. korpusa. To je za osam puta više u odnosu na 1992. godinu (289), a iz cijelog 1. korpusa 2.680, što je trostruko više u odnosu na 1992. godinu (810).

Smanjenje za jednu četvrtinu broja dezertera iz 1. korpusa 1995. godine (1.883) u odnosu na 1994. godinu (2.408) uslijedilo je po osnovu pojačanog, ali još uvijek nedovoljno efikasnog djelovanja faktora komandovanja da se preveniraju i spriječe dezerterstva, ali i po osnovu činjenice da je većina potencijalnih dezertera realizirala svoju namjeru tokom ranijih godina, posebno tokom 1994. godine. U vezi s tim, treba imati u vidu da je na navedeno smanjenje utjecalo i povećano korištenje legalnih načina odlaska u inozemstvo radi kraćih posjeta svojim porodicama putovanjem u inozemstvo.

Naročito je interesantan pokazatelj da je u cijelom ratnom periodu 1992.–1995., u odnosu na broj dezertera iz cijelog 1. korpusa (7.464), iz njegovog dijela u okruženom Sarajevu dezertiralo 5.481 pripadnik, što je 73,4%. Taj pokazatelj potvrđuje naprijed izneseno, da su uslovi apsolutnog vojnog okruženja i teški uslovi života u okruženom Sarajevu, najbitnije utjecali na vrlo raširenu pojavu dezerterstava iz 1. korpusa. U vezi s tim, bila bi interesantna usporedba broja dezertera iz 1. korpusa sa brojem dezertera iz ostalih korpusa Armije RBiH, po godinama i za ratni period u cjelini.

Pripadnici 1. korpusa iz sredina domicilnog stanovništva bili su skloniji dezerterstvu, jer ih je peterostruko više dezertiralo (4.593) u odnosu na broj dezertera iz sredina prognanog stanovništva (888). Logički cijeneći, razlog tome je u činjenici što su mnogi prognanici, odmah po napuštanju svojih domova, otišli izvan granica BiH, tako da su kasnija dezerterstva nastala zato što je tokom rata životna egzistencija prognanika bila izrazito nepovoljna, ali i zato da se sastanu sa članovima svojih porodica, koji su odmah nakon napuštanja svojih domova otišli u inizemstvo. U vezi s tim bitno je da je u periodu 1992.–1995. po godinama sasvim blag rast dezertera iz sredina prognanog stanovništva, za razliku od radikalnog rasta dezertera iz sredina domicilnog stanovništva.

Nacionalna struktura dezertera iz 1. korpusa se bitno razlikovala od nacionalne strukture 1. korpusa. Nesrazmjerno je veće učešće dezertiralih Srba (1.006) i Hrvata (1.128) u ukupnom broju dezertiralih pripadnika 1. korpusa od učešća Srba i Hrvata u ukupnom brojnom stanju 1. korpusa. Ipak, iz 1. korpusa dominantan je broj dezertera Bošnjaka, 3.235. Hrvata je dezertiralo 1.128, Srba 1.006 i Ostalih 112.

Glavne okolnosti koje su utjecale na pojavu dezerterstava iz 1. korpusa jednako se odnose na sve nacionalne sredine, ali su postojale i neke specifične okolnosti koje su opredijelile dezerterstva pripadnika 1. korpusa srpske i hrvatske nacionalnosti, što, također, zaslužuje pažnju posebnim istraživanjem. Ciljevi i sadržaji agresije na RBiH, neprijateljska propaganda i političko djelovanje nacionalista s ciljem da se Armija R BiH predstavi kao muslimanska vojska u funkciji uspostave islamske države koja je, navodno, faktor ugrožavanja srpskog i hrvatskog naroda, uz rezultate nacionalističke homogenizacije iz predratnog perioda, oblikovali su psihološki ambijent, u kome su se pripadnici 1. korpusa srpske i hrvatske nacionalnosti odlučivali na dezerterstva iz svojih jedinica. Pri tome je bitna uspostava tadašnjih paravojski – VRS i HVO, što je praćeno raznim oblicima pritisaka na Srbe i Hrvate da napuštaju redove Armije RBiH. U okviru uzroka dezerterstava Srba i Hrvata treba istražiti i sumnje da je bilo netaktičnog odnosa prema njima od strane pojedinih Bošnjaka.

Iz jedinica 1. korpusa su dezertirali pripadnici svih obrazovnih profila, a najviše sa završenim srednjim školama, jer su bili najzastupljeniji u obrazovnoj strukturi. Od ukupnog broja od 519 dezertiralih iz 1. korpusa sa fakultetskim, visokim obrazovanjem, njih 494 ili 95,2% su iz dijela 1. korpusa u okruženom Sarajevu. To potvrđuje važne zaključke o najbitnijim utjecajima na pojavu dezerterstava, s obzirom na uslove u okruženom Sarajevu i s obzirom na činjenicu da je unutar Sarajeva bilo najviše pripadnika 1. korpusa sa visokim obrazovanjem.

Dezertirali su pripadnici 1. korpusa iz svih socijalnih sredina. Ipak, dominantno su dezertirali radnici (6.238) i službenici (1.053), uglavnom iz okruženog Sarajeva, 4.659 radnika i 752 službenika. Među dezertiralim vojnicima-zemljoradnicima, više je onih koji su bili u jedinicama 1. korpusa izvan Sarajeva (103) u odnosu na 70, koji su bili u jedinicama unutar okruženog Sarajeva.

S obzirom na status u jedinici, dezertirali su i oficiri, i podoficiri, i vojnici. Zastupljenost oficira i podoficira među dezerterima je mnogo manja od njihove zastupljenosti u ukupnom brojnom stanju 1. korpusa.

Dezertirali su i muški i ženski pripadnici 1. korpusa. Među dezerterima, žene su zastupljene sa 0,7%.

6.3. DOBROVOLJNOST UKLJUČIVANJA U JEDINICE ARMIJE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Jedinice Armije RBiH su formirane dobrovoljnim uključivanjem građana u njihove redove i po zakonu predviđenom mobilizacijom, po pozivu od strane nadležnih organa civilne vlasti za poslove odbrane. U početnom periodu odbrane od agresije, u lokalnim okvirima, jedinice su nastajale dobrovoljnim uključivanjem građana, uglavnom motivirani da brane sebe, svoje porodice, svoju i društvenu imovinu, te da zaštite važne objekte privredne i komunikacijske infrastrukture… Kako se vremenski, dalje ulazilo u ratne prilike, s obzirom na djelovanje na formiranju krupnijih jedinica, brigada i korpusa, u drugoj polovini 1993. i kasnije, nije prestalo dobrovoljno uključivanje u njihove redove, ali je zakonom predviđena mobilizacija, pozivanjem od strane nadležnih organa civilne vlasti za poslove odbrane, postala dominantan način popune jedinica Armije RBiH ljudstvom, materijalnim sredstvima iz popisa i objektima za smještaj jedinica i komandi.

Dobrovoljnost je značajan indikator općeg raspoloženja i odlučnosti naroda da brani sebe i svoju domovinu od opasnosti koju je sobom nosila agresija na državu BiH. Međutim, izražena dobrovoljnost iz početnog perioda odbrane od agresije ne umanjuje moralni značaj urednog odziva građana na poziv za mobilizaciju. To je bio dominantan način popune ljudstvom u kasnijim periodima rata. Također, podrazumijeva se potreba i dužnost svih građana da sa posebnim poštovanjem tretiraju dobrovoljnost uključivanja u redove branilaca, bez obzira da li je ona uslijedila u početnoj ili kasnijim fazama odbrane od agresije.

Visok stupanj popune jedinica Armije RBiH ljudstvom koje se dobrovoljno javilo u njihove redove je važan indikator za ocjenu moralnih temelja, vrijednosti i pravednosti oružane borbe za odbranu države RBiH, njenih građana i naroda. Pored toga, visok stupanj popune jedinica dobrovoljcima ukazje da oružano suprotstavljanje zlu, koje je sobom nosila agresija na RBiH, nije imalo alternativu, jer su prije uzimanja oružja u ruke bili iscrpljeni mnogi metodi mirnog, političkog rješavanja krize u BiH. Politički ciljevi odbrane BiH od agresije, proklamirani kroz programe političkih, državnih institucija i njihovih lidera, bili su široko prihvaćeni od građana, što znači da su se patrioti BiH maksimalno identificirali sa stavovima o nužnosti oružane borbe protiv agresora koje su zastupali

njihovi lideri, bez čega ne bi bilo ni minimalnog, a kamoli maksimalnog, dobrovoljnog stupanja u redove jedinica Armije RBiH.

Od reprezentativnog uzorka, koga čini 3.605 pripadnika 1. korpusa, njih 3.478 ili 96,48% su se izjasnili da su dobrovoljno stupili u redove branitelja BiH, njih 99 ili 2,75% su se izjasnili da nisu dobrovoljci, dok se njih 28 ili 0,78 nisu izjasnili o tome da li su ili ne dobrovoljno stupili u redove branitelja RBiH. Posmatrano po godinama starosti, najveći broj dobrovoljaca je bilo među pripadnicima 1. korpusa koji su imali 26–30 godina (22,5%), zatim koji su imali od 31–35 godina (21,28%) i koji su imali od 36–40 godina (18,42%). Manji broj dobrovoljaca je bio među najmlađim i najstarijim pripadnicima 1. korpusa.

6.4. BORBENI MORAL BRANITELJA SARAJEVA

Glavni faktori svakog rata su (1) ljudi; (2) naoružanje i druga materijalno-tehnička sredstva; (3) geografski prostor, odnosno teritorija, i; (4) vrijeme, po trajanju, u meteorološkom i klimatskom smislu. Navedenim faktorima treba poklanjati odgovarajuću pažnju, ali ljudski faktor, u svim razmatranjima, zauzima centralno mjesto. Zato se često, uslovno, naziva glavnim, odlučujućim faktorom rata. Osnovne zakonitosti o značaju i utjecaju pojedinih faktora rata, razmatrajući ih odvojeno i u međusobnoj povezanosti, odnosile su se i na rat koji je uslijedio oružanom agresijom na RBiH od 1992. do 1995. godine. Usporedno analizirajući navedena četiri faktora rata, s jedne strane za agresora, a s druge za snage odbrane RBiH, dolazi se do zaključaka o najbitnijim razlikama u pogledu pozicije ratujućih strana i uslova vođenja oružane borbe od strane agresorskih i odbrambenih snaga.

Demografski potencijal, iz koga je agresor sa istoka mobilizirao vojsku za agresiju na RBiH, bio je oko 12 miliona stanovnika. Agresorske vojne snage sa zapada su mobilizirane iz demografskog potencijala od oko 5 miliona stanovnika. Oružane snage za odbranu RBiH, u pogledu svoje popune, oslanjale su se na demografski potencijal od oko, maksimalno, 3 miliona stanovnika (?). Prema tome, fizički parametri ljudskog faktora rata bili su apsolutno u funkciji agresorske premoći.

Općepoznato je da su naoružanje i druga materijalno-tehnička sredstva također bila faktor rata. U njemu su agresori imali apsolutnu premoć, kako zbog zloupotrebe naoružanja koga su imali elementi sistema bivše SFRJ, tako i po osnovu teritorijalnog i komunikacijskog spoja agresorskih teritorija sa državama iz kojih su mogli nabavljati oružje, vojnu opremu i druge materijalne resurse potrebne za vođenje rata.

I prostor, odnosno teritorija kao faktor rata ništa nije bio manje nepovoljan za snage odbrane RBiH od nepovoljnosti koja je karakterisala fizičke parametre demografskog potencijala, naoružanja i drugih materijalno-tehničkih resursa. Snage odbrane RBiH su bile na vrlo uskom prostoru, u stoprocentnom agresorskom okruženju, bez ikakvog komunikacijskog spoja sa izvorima dodatne popune ljudstvom, naoružanjem, vojnom opremom, hranom i drugim sredstvima od egzistencijalnog značaja za stanovništvo i Armiju RBiH.

U uslovima drastično nepovoljnog odnosa snaga za branitelje RBiH u naprijed navedena tri faktora rata, faktor vremena, kao četvrti faktor rata je, također, u svim njegovim stranama (dužina trajanja, klimatski i meteorološki) bio u korist agresorskih ciljeva. Agresori su željeli da se rat vremenski oduži, te da se postignu efekti iscrpljivanja, sve do mjere da se paraliziraju snage odbrane. Teški klimatski i meteorološki uslovi su pogodovali agresorskoj strategiji iscrpljivanja branilaca BiH.

Ni po jednom od naprijed navedenih fizičkih parametara, kojima se kvantificiraju faktori rata, snage odbrane nisu bile u povoljnom položaju, dok su snage agresora u svim naprijed nabrojanim fizičkim paramentrima kvantificiranja faktora rata bile u radikalnoj prednosti.

Ipak, prema sociološkim mjerilima za ocjenu ishoda rata, i pored naprijed navedenih agresorskih prednosti, snage odbrane BiH treba smatrati pobjednikom u proteklom ratu. Ishod rata se ocjenjuje prema ciljevima koje su imale zaraćene strane kad su ulazile u rat i dok su ga vodile. Agresori su imali cilj da ne bude države BiH i da nestane cijeli bošnjački narod. Nasuprot tome, branioci su imali cilj da očuvaju državu BiH i sve njene građane i narode. Ako se u kontekstu tako definiranih agresorskih, odnosno odbrambenih ciljeva, sagleda situacija sa kojom je otpočeo mir u BiH krajem 1995. godine, onda se jasno vidi da i dalje postoji država BiH, da i dalje u BiH postoje i zajednički žive tri konstitutivna naroda – Bošnjaci, Hrvati i Srbi, te da je, prema tome, ostvareno ono za šta su se borili branioci,

a da nije ostvareno ono za šta su se borili agresori. Ovim se otvaraju pitanja kapaciteta pobjede i kapaciteta poraza, što nije predmet ove analize.

Zato se postavlja važno pitanje: Koje strane faktora rata su snagama odbrane BiH osigurale pobjedu? To je kvalitet ljudskog faktora, i u vezi s tim pravednost političkih temelja i ciljeva odbrane BiH. U okviru kvaliteta ljudskog faktora, prednosti na strani snaga odbrane su bile u pogledu moralnih parametara. Zato su važne analize borbenog morala. Važno je razjasniti šta je to bilo u moralnim kvalitetima branilaca BiH što je bitno kompenziralo ogromnu nadmoć agresora u fizičkim, kvantitativnim elementima ljudskog i ostalih faktora rata. Borbena moć branilaca po osnovu njihovog morala je bila višestruko veća od borbene moći agresora po istom tom osnovu. Kvantitativna prednost agresora u demografskom i tehničkom smislu je devalvirana niskim moralnim osobinama njihove vojske.

Sve kategorije ispitanika su ujednačeno od 57% do 85% ocijenile da je u redovima 1. korpusa Armije RBiH borbeni moral bio visok. Oko jedne petine ispitanika je ocijenilo da je borbeni moral, produžavanjem blokade Sarajeva, slabio. Tek svaki dvadeseti ispitanik je ocijenio da je borbeni moral na strani branitelja RBiH na kraju rata bio slab. Prema tome, borci 1. korpusa su bili svjesni svoje prednosti nad snagama agresora u pogledu moralnih osobina, koje su se valorizilale kao odlučujući faktor borbene moći, ali se u vezi s tim ističe osjećaj da bi prednost po osnovu kvaliteta morala mogla opadati srazmjerno produžavanju vremena blokade Sarajeva i BiH u cjelini.

Opće patriotske vrijednosti za borce 1. korpusa su bile glavni motiv učešća u oružanoj borbi, odnosno glavni motiv spremnosti za ulaganje maksimalnih napora i na žrtvovanje u odbrani BiH. Zato 65% do 80% ispitanika ocjenjuju da su odbranom Sarajeva branili demokratsku, cjelovitu, mulitietničku državu BiH. Taj stav proizilazi iz spoznaje o strateškom značaju Sarajeva, s obzirom na ciljeve agresora da osvoji taj grad i s obzirom na očekivanja na agresorskoj strani da bi, zauzimanjem Sarajeva, konačno slomili moralnu snagu Armije RBiH, što bi bilo pogubno za odbranu države RBiH. U vezi s tim, značajno je što se od 9% do 19% ispitanika izjasnilo da je odbranom Sarajeva odbranjen glavni grad multikulturne države BiH, te što se njih od 8% do 22% izjasnilo da je odbranom Sarajeva spriječen genocid nad građanima Sarajeva.

Vrijednosti koje su odbranom Sarajeva bile pod zaštitom branilaca uglavnom su ujednačeno kvalificirane od strane raznih nacionalnih, obrazovnih, socijalnih, vjerskih i vojno-statusnih kategorija ispitanika. Bez obzira što su se oni individualno izjašnjavali dajući prednost nekoj od vrijednosti (ljudi i njihova imovina; kulturno-historijske vrijednosti i duh zajedničkog života; društveno-kulturni identitet Sarajlija, posebno Bošnjaka-Muslimana; multietničnost i tolerancija), ipak je izuzetno važno što se 48,24% ispitanika izjasnilo da su sve naprijed navedene vrijednosti zajedno bile sadržaj zaštite u odbrani Sarajeva.

U odbrani Sarajeva ključnu ulogu su imali njegovi građani u cjelini. To je mišljenje 64,58% ispitanika. U tom okviru, posebnu ulogu su imala rubna područja, kako je to ocijenilo 33,51% ispitanika. Pri tome treba imati u vidu da su objekti stambene i druge infrastrukture u rubnim dijelovima Sarajeva bili direktnije izloženi posljedicama neprijateljskih pješadijskih napada, a da su i rubni i središnji dijelovi grada bili jednako izloženi neprijateljskoj artiljerijskoj vatri. Borci na prvim borbenim linijama su bili iz svih dijelova grada, kako rubnih, tako i središnjih.

Očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH, sa multietničkom strukturom, bilo je motiv učešća u oružanoj borbi za 89,01% ispitanika vjernika i za 89,49% ateista. To znači da su opće patriotske vrijednosti, na osnovu kojih je definiran cilj odbrane BiH od agresije, bile jednako prihvaćene i od vjernika i od ateista.

U pogledu motiva za očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom, bitne razlike nema ni među ispitanicima raznih obrazovnih nivoa, jer su se u vezi s tim ispitanici bez završenih škola, sa osnovnom, srednjom, višom i visokom školom ujednačeno izjašnjavali u procentu od 82,88% sa nižom, do 91,94% sa visokom školskom spremom.

Isti zaključak se odnosi i na ispitanike s obzirom na njihov socijalni status, jer su se u ispitanici radnici (88,92%), zemljoradnici (89,84%) i službenici (88,83%) ujednačeno izjašnjavali da im je motiv učešća u oružanoj borbi za odbranu Sarajevo bila građanska, cjelovita, demokratska i suverena BiH multietničke strukture.

Embargo na uvoz oružja za potrebe branilaca RBiH, koga je zavela međunarodna zajednica, ispitanici su ujednačeno ocijenili kao razlog što se nije izvršila deblokada Sarajeva. Sve kategorije ispitanika, s obzirom

na njihov obrazovni i socijalni status, kao i s obzirom na status u Armiji RBiH (vojnik, podoficir, oficir), dali su slične odgovore (69% do 80%) o negativnom utjecaju embarga na osposobljenost Armije RBiH da izvrši deblokadu Sarajeva.

6.5. UTJECAJ STIMULATIVNIH MJERA NA BORBENI MORAL ARMIJE RBiH

Za doprinos borbenoj izgradnji jedinica i komandi, te za uspjehe u izvođenju borbenih djejstava, u Armiji RBiH je bio ustanovljen sistem dodjele stimulativnih mjera i praćenja kako dodjela istih utječe na stanje morala i ukupne borbene kvalitete jedinica i komandi. Tokom rata, pripadnicima Armije RBiH dodjeljivana su slijedeća priznanja: a) **za pojedince** ordeni, značke *Zlatni ljiljan*, pištolji, časovnici… sa posvetom, novčani iznosi, pohvale, afirmativni članci i fotografije u novinama i časopisima Armije RBiH, nagradna odsustva;...b) **za jedinice** počasni nazivi *Slavna* i *Viteška*.

Utjecaj primjene stimulativnih mjera na stanje morala i ukupne borbene kvalitete 1. korpusa bio je vro pozitivan. Borcima je bilo važno da se njihov trud, zalaganje i doprinos u borbi zapaža i vrednuje od strane nadređenih starješina i vojnih kolektiva. U primjeni stimulativnih mjera najbitniji su kriteriji prilikom odabira kojem pojedincu, kojoj jedinici će se dodijeliti koje od priznanja. Promašaji ne doprinose poboljšanju stanja u jedinici, a mogu da štete. Željeni efekti se postižu samo ako se priznanja dodjeljuju onima koji su to stvarno zaslužili. U tom smislu je bitna transparentnost. To uključuje potrebu da se prije donošenja odluka o primjeni stimulativnih mjera saslušaju prijedlozi vojnog kolektiva. Također, nakon primjene stimulativnih mjera nužne su aktivnosti unutar vojnih kolektiva, u smislu afirmiranja rezultata na osnovu kojih se odlučilo o dodjeli priznanja.

Iskustva pokazuju da je primjena stimulativnih mjera jedno od najosjetljivijih pitanja rada na izgradnji borbenog morala. Da je to upravo tako, može se ilustrirati činjenicom što se 39,93% ispitanika izjasnuilo da su borci zadovoljni primjenom stimulativnih mjera za njihove borbene rezultate, a da se 60,08% ispitanika izjasnilo da nisu zadovoljni primjenom

stimulativnih mjera.

U tom pogledu, bitnih razlika nema u izjašnjavanju boraca raznih obrazovnih nivoa i raznog vojnog statusa. Manje su bili zadovoljni borci sa visokom školskom spremom, koji su se 25% do 28% izjasnili da su zadovoljni primjenom stimulativnih mjera. Borci nižih obrazovnih nivoa su po tom pitanju bili zadovoljniji, jer su se 44% do 45% izjasnili da su zadovoljni po tom pitanju.

Međutim, ipak je važniji zaključak da su u 1. korpusu bili brojniji oni koji su nezadovoljni primjenom stimulativnih mjera, jer se preko 60% ispitanika, raznih obrazovnih nivoa i različitog statusa u vojsci, izjasnilo da nisu zadovoljni primjenom stimulativnih mjera.

6.6. OCJENE STANJA MORALA U 1. KORPUSU ARMIJE RBiH

Širok je spektar raznih indikatora stanja borbenog morala u jedinicama i komandama. U praksi se oblikuje metodologija praćenja i procjenjivanja stanja borbenog morala, što na nivoima visokih komandi rade stručni timovi. Oni, putem svojih analiza, sugeriraju organima komandovanja i rukovođenja mjere koje treba poduzimati da bi se povoljni trendovi u pogledu borbenog raspoloženja pospješili, a negativni zaustavili i prevazišli. Uglavnom su poznate dvije velike grupe indikatora stanja borbenog morala, odnosno dvije velike grupe pitanja po kojima se sagledava i procjenjuje stanje morala u jedinicama, a to su: a) indikatori koji proizilaze iz života, rada i borbenih aktivnosti jedinica i komandi, i b) indikatori koji proizilaze iz stanja problema na teritoriji gdje je locirana jedinica, odnosno na teritoriji sa koje je izvršena popuna jedinica boračkim sastavom i šire, na teritoriji cijelog ratišta, uključujući i utjecaje iz međunarodnog okruženja.

Ovo istraživanje je obuhvatilo samo neke od relevantnijih indikatora stanja borbenog morala u 1. korpusu Armije RBiH. U tom smislu, ova razmatranja su sužena, ali se ipak, iz pitanja koja su obuhvaćena može steći predstava o glavnim karakteristikama borbenog morala i o izvorima visokog stupnja motiviranosti boraca za ulaganje napora i žrtava u oružanoj borbi protiv agresora.

Ispitanici su bili vrlo kritični u ocjenama stanja borbenog morala

u 1. korpusu te su imali strožije kriterije, što je razumljivo, s obzirom da su u ratnim uslovima želje udaljenije od realnosti. Brojnost i starosna struktura kao indikator stanja morala u 1. korpusu je vrednovana ocjenom 3,09, vojnostručna osoposobljenost ocjenom 2,97, moralno-psihološke i političke vrijednosti ocjenom 2,62, te stanje materijalno-tehničkih sredstava ocjenom 3,42.

Ispitanici različitog socijalnog porijekla – radnici, zemljoradnici i službenici su ujednačeno vrednovali stanje u 1. korpusu: brojnost i starosnu strukturu kao indikator stanja ocijenili su od 3,07 radnici do 3,32 zemljoradnici; vojnostručna osoposobljenost ocjenom od 2,97 radnici do 3,06 intelektualci; moralno-psihološke i političke vrijednosti ocjenom od 2,42 intelektualci do 2,64 zemljoradnici, te stanje materijalno-tehničkih sredstava ocjenom od 3,38 intelektualci do 3,49 službenici.

Ispitanici različitog obrazovnog nivoa – s nezavršenom školom, nižom, srednjom, višom i visokom školom, također su ujednačeno vrednovali stanje u 1. korpusu: brojnost i starosnu strukturu kao indikator stanja ocijenili su od 3,00 s visokom školom do 3,28 sa višom školom; vojnostručna osoposobljenost ocjenom od 2,95 sa višom školom do 3,20 sa visokom školom; moralno-psihološke i političke vrijednosti ocjenom od 2,20 sa visokom školom do 3,11 sa nezavršenom školom, te stanje materijalno-tehničkih sredstava ocjenom od 2,60 sa visokom školom do 3,44 sa višom školom.

Ispitanici vjernici i ateisti također su približno isto vrednovali stanje u 1. korpusu: brojnost i starosnu strukturu kao indikator stanja vjernici su ocijenili sa 3,11 a ateisti sa 2,86; vojnostručnu osoposobljenost vjernici su ocijenili sa 2,98 a ateisti sa 2,95; moralno-psihološke i političke vrijednosti vjernici su ocijenili sa 2,61 a ateisti sa 2,66, te stanje materijalno-tehničkih sredstava vjernici sa 3,45 a ateisti sa 3,24.

Ispitanici različitog obrazovnog nivoa su približno jednako ocjenjivali moralne i političke osobine svojih nadređenih komandira i komandanata. Nema bitne razlike u ocjenama koje su za svoje nadređene komandire i komandante davali borci različitog vojnog statusa (vojnici, podoficiri i oficiri). Isti zaključak se sugerira i prema ocjenama koje su dali ispitanici različitog socijalnog statusa.

Stanje vojne discipline je od posebnog značaja za ocjenu stanja borbenog morala. Da je stanje discipline u 1. korpusu *vrlo dobro* ocijenilo

je 46,2% ispitanika, da je *dobro* ocijenilo je 36,18% ispitanika, a da je *slaba* vojna disciplina u 1. korpusu ocijenilo je 17,62% ispitanika. Razne obrazovne i različite vojno-statusne kategorije ispitanika su približno isto ocjenjivale stanje vojne discipline u 1. korpusu.

Treći dio

ODNOS MEĐUNARODNE ZAJEDNICE PREMA TRAGEDIJI SARAJLIJA

1. ODGOVORNOST MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

1.1. VELIKE SILE I BOSANSKOHERCEGOVAČKA TRAGEDIJA

Zašto međunarodna zajednica nije odlučnije reagirala i na vrijeme spriječila agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima? Osnovni razlozi su sukobljeni interesi velikih sila s jedne, nejedinstvo unutar Evropske unije s druge, te kolebljiv ili, najblaže rečeno, nedefiniran stav SAD, s treće strane.[142]

Ako se taj globalni sistem sa svim svojim suprotnostima stavi i u kontekst odnosa između svjetskih velesila i njihovih interesa, posebno na relaciji Evropa – Rusija i SAD – Rusija, onda stvar do kraja izgleda složena i politički zamršena. Bitna je stvar da ove odnose treba gledati u svjetlu propasti socijalizma i raspada Sovjetskog saveza, te daljeg postojanja de facto samo jedne svjetske sile – SAD, sa preuzetom i preostalom obavezom da aktivno učestvuje u globalnoj politici.

Dok je Evropa diplomatski mešetarila, oklijevala, sebično procjenjivala i odvagivala svoje interese, a isluženi britanski lordovi od Karingtona do Ovena, uz tiho patronaštvo Bušove administracije i sramnu Miteranovu ulogu – nudila tobože pravedna mirovna rješenja, Bosna i Hercegovina je ostajala gotovo sama, uboga, ispaćena, razrušena, popaljena, opljačkana.

Muslimani Bosne i Hercegovine vape i sniju o konkretnoj vojnoj i političkoj pomoći. Tihe nade još postoje: ''Da se bar ukine embargo na uvoz oružja.'' Buš, kao i gotovo svi evropski lideri drsko i otrežnjavajuće

[142] **Duraković, Nijaz**, OPSADA I ODBRANA SARAJEVA, Zbornik radova. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, 2008., str. 33.

poručuju: "Nema ni govora o ukidanju embarga, a vojna intervencija ne dolazi u obzir".[143]

Prenošenje srbijanskocrnogorske agresije iz susjedne Hrvatske i Slovenije na Republiku Bosnu i Hercegovinu za međunarodnu zajednicu je bilo očekivano, iako ona sama nije bila spremna da od samog početka odgovorno, politički, pa i vojno-politički prati tok ratnih zbivanja na ovom dijelu jugoistočne Evrope. Rat unutar Jugoslavije i za međunarodnu zajednicu je bio donekle neočekivan, a ona sama nije imala snažne mehanizme da ga stavi pod punu opservaciju i do kraja kontroliše. Za međunarodnu zajednicu, dakle, rat nije bio nepoznanica po formi već po svojoj suštini, po intenzitetu i metodama primjenjivanim od strane agresora tokom rata. Razlog tome, prije svega, leži u njenom nejedinstvu u cjelini, a najprije unutar same Evrope i Evropske zajednice, a iznad svega između Evrope i Sjedinjenih Američkih Država. Taj globalni sistem, sa svim svojim suprotnostima, unatoč već dosta dobro uspostavljenom jedinstvu, treba staviti i u kontekst odnosa između svjetskih velesila i njihovih interesa, posebno na relaciji Evropa i Rusija i još više Sjedinjene Američke Države i Rusija, te Sjedinjene Američke Države i Evropa. Jedna bitna stvar, u čijem svjetlu treba gledati na ove odnose, je propast socijalizma i, u tom kontekstu, raspad Sovjetskog saveza i ostanak Sjedinjenih Američkih Država kao jedine svjetske velesile. Koliko je ona ostala zaista sama da bitno modelira svjetsku strukturu i tokove u politici te oblikuje svjetski poredak, to je posebno i delikatno pitanje, koje zaslužuje puniju i opširniju opservaciju. Naime, nameće se pitanje koliko je, zaista, Rusija sebe udaljila i obavezala na odricanje pozicije kao sparing partner na svjetskoj političkoj sceni i koliko je ona, i pored dobre volje, nemoćna da nastavi tu ulogu i obezbijedi svoj konzistentan uticaj? S druge strane, dakle, to je nova pozicija Sjedinjenih Američkih Država koja joj daje veća prava, ali i nameće itekako velike i odgovorne obaveze i dužnosti.

Jedno je, naime, sigurno – međunarodna zajednica nije imala spreman odgovor na ratnu krizu i sukobe koji bi mogli izbiti niti je imala izgrađene poglede ni isprofilirane koordinate u kojem pravcu treba razrješavati nastalu krizu i konflikt. Dakle, u kojoj mjeri je možemo radi toga kritikovati i optuživati ili ne optuživati, to je drugo pitanje, koje, opet, ima svoj i pozitivan i negativan odgovor i daje podsticaj za komentar. Naime, ima argumenata i za jednu i za drugu opciju, a ti nas argumenti u

[143] **Duraković, Nijaz**, PROKLETSVO MUSLIMANA. Harfo-graf, Tuzla, 1998., str. 309.

svojoj analizi vode duboko u prošlost Bosne i Hercegovine i Jugoslavije. Balkan – to bure baruta – procesima unutarnje disolucije i tranzicije država otvorio je brojna teška i složena pitanja na kojima se mora stalno raditi kako bi se uspostavili sloboda, demokratija i perspektivnija budućnost. To je u njegovom interesu, a još više i u interesu Evrope koja ga je, sticajem globalnih političkih okolnosti, desetljećima pa i više, držala *zapuštenim* u svakom pogledu. Tek sa ratnom kataklizmom i genocidom Evropa je shvatila da Balkan ne može držati po strani i u nekoj vrsti političke i civilizacijske blokade.

Evropa je kritički opservirala ratnu dramu, a njeno rješavanje je pokušala ostvariti u dugom hodu radi sebe i svojih interesa. Iako je situacija nalagala brže rješenje, međunarodna zajednica je u postupnom traganju za tim dosta dugo tražila *najadekvatnije* rješenje i odgovor kojim bi bile zadovoljene sve strane.

Ipak, uloga međunarodne zajednice u BiH, uz sve propuste, pa čak i neoprostiva skretanja i greške, može se ocijeniti korisnom, iako je u nekim pitanjima i situacijama, činjenjem ili nečinjenjem, imala negativnu ulogu. Pri tome se ima u vidu da je međunarodna zajednica mogla ispoljiti totalno negativnu ulogu i radikalno se staviti na agresorsku stranu, pa bi ishod rata bio porazan za BiH jer bi nestala kao država, a bošnjački narod bi imao daleko teže genocidne posljedice. U vezi takve ocjene, *zanimljivo je da je kombinacija "istočnih" i "zapadnih" faktora omogućavala odbranu Bosne. Zapad je održavao "noflight" zonu, veoma važnu zabranu letenja borbenih aviona iznad Bosne, i hranio nas preko UNHCR-a i uz zaštitu UNPROFOR-a. Islamske zemlje pružale su pomoć u oružju. Kombinacija ovih činjenica snažno je podržavala naš otpor. Ipak, naša volja da se branimo, hrabrost i inventivnost naših ljudi, odigrali su ključnu ulogu u odbrani*.[144]

1.2. SLABA EFIKASNOST MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

Agresija Jugoslovenske narodne armije, Vojske Republike Srpske i paravojnih, vojnih i policijskih formacija iz Srbije i Crne Gore na međunarodno priznatu državu Republiku Bosnu i Hercegovinu imala je široke razmjere brzo izvedene okupacije, okruženja i blokade velikih gradova, kao centara društveno-ekonomske i političke moći, radi pripajanja cijele ili najvećeg dijela teritorije ove zemlje tzv. Saveznoj republici Jugoslaviji.

[144] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, Šahinpašić, Sarajevo, 2001. godine, strana 119.

U slučaju Sarajeva i Bosne i Hercegovine, za četiri godine opsade i agresije isprobane su sve dosad poznate državno-pravne teorije, a da ne govorimo o mnoštvu ponuđenih voluntarističkih rješenja od pojedinih opskurnih međunarodnih posrednika za iznalaženje političkog rješenja za Bosnu i Hercegovinu. Koliko je odgovornih ljudi i državnika uplelo svoje prste u slučaj Bosne, najbolje potvrđuje činjenica da su na praktičnom ispitu u Bosni pale sve relevantne međunarodne organizacije, uspostavljene posljednjih sedamnaest godina u Evropi i Svijetu – od UN do Crvenog križa. Za četiri godine agresije u Bosni, pod nogama fašističkih zlikovaca sa Balkana, uz blagonaklonost međunarodne zajednice, nalazile su se sve povelje, deklaracije i konvencije kojim se štiti međunarodno pravo, od one o američkoj nezavisnosti, preko deklaracije francuskih revolucionara, do onih najnovijih koje su donijele UN-a.

Naspram svih ovih mračnih sila bila je Bosna i Hercegovina, zemlja prepoznatljivog hiljadugodišnjeg političkog i duhovnog identiteta, koja se nije dala razrušiti ni obezličiti ni u Osmanskom, ni u Austrougarskom carstvu, a ni u Kraljevini Jugoslaviji. Bosna je u Narodnooslobodilačkom ratu (1941.–1945.) potvrdila svoj prepoznatljiv historijski lik i sa raspadom Titove Jugoslavije, 1992. ušla kao nezavisna i suverena država u svjetsku zajednicu država i naroda.

Za četiri godine agresije protiv Bosne i Hercegovine, bili su svi najznačajniji činioci koji su mogli presudno utjecati na njenu sudbinu: srpsko i hrvatsko velikodržavlje, koje je davilo Bosnu sa sve četiri strane, kao i njihovi moćni inozemni saveznici.

1.3. MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I PLANOVI ZA RJEŠAVANJE KRIZE

Kutiljerov plan

Kad su se iz sastava Jugoslavije izdvojile i postale nezavisne države Slovenija i Hrvatska, jer su 15.01.1992. godine priznate od međunarodne zajednice, Konferencija o Jugoslaviji pod okriljem EZ je izgubila smisao, ali je u to vrijeme maksimalno eskalirala kriza u BiH. Zato je uspostavljena posrednička misija EZ za rješavanje krize u BiH. Sredinom februara 1992. godine, uz posredovanje Kutiljera, u Lisabonu su pregovarali predstavnici tri političke partije, koje su pobijedile na izborima 18.11.1990. godine,

HDZ-a, SDS-a i SDA. Lider SDS Karadžić i lider HDZ-a Boban su tražili podjelu BiH ili njenu konfederalizaciju, dok se lider SDA Izetbegović suprotstavio idejama podjele, insistirajući na očuvanju teritorijalnog integriteta i suvereniteta BiH. Prve razgovore u Lisabonu Izetbegović je ocijenio: *Dobro u lisabonskim pregovorima bilo je što se potvrđuje opstanak BiH u sadašnjim granicama; loše, što se spominje mogućnost više entiteta... Razgovori u Lisabonu su se vodili pod prijetećom sjenkom rata koji se bio nadvio nad BiH i koji će započeti za mjesec dana...*[145] Također, uz posredovanje Kutiljera, krajem februara i tokom marta razgovori su nastavljeni u Sarajevu, Briselu, a zatim ponovo u Sarajevu 18.03.1992. godine. Zatim je EZ pripremila *Izjavu o principima za nove ustavne aranžmane za Bosnu i Hercegovinu*,[146] takozvani *Briselski papir*, što je, ustvari, bio prijedlog EZ, po kome Bošnjaci nisu bili zadovoljni, jer se predviđaju nacionalne regije, Srbi jer se predviđa nezavisna i cjelovita BiH, građani jer se predviđaju nacionalni kantoni, a nacionalisti jer je u izvjesnoj mjeri afirmiran građanski princip. Takozvana Skupština srpskog naroda je 11.03.1992. godine odbacila *Briselski papir*, te insistirala da BiH ostane u krnjoj Jugoslaviji ili da se konfederalizuje na tri nacionalne republike. *Evropa nije na ovo reagirala... Počinjalo je njeno zatvaranje očiju pred srpskim prijetnjama i ono bi se moglo nazvati sramnom šutnjom. Srpski ekstremisti su bili ohrabreni... Agresija na BiH je počela 1. aprila upadom paravojnih jedinica iz Srbije u Bijeljinu... U takvoj situaciji, 29. aprila otputovao sam u Lisabon na uzaludne pregovore koji su se vodili uz posredovanje Cutillera.*[147]

Za Bosnu je bio pripremljen pakleni plan njene podjele i njenog nestajanja kao samostalne države sa ovih prostora. Međutim, glavni grad Sarajevo i Bosna u cjelini su izdržali i nadživjeli najteži period u svojoj dosadašnjoj historiji i opstali u historijskim granicama i u svom međunarodnopravnom priznatom okviru.

Londonska konferencija

Nakon što je propao Kutiljerov plan, uslijedila je nova inicijativa UN i EZ, što je dovelo do stvaranja *Međunarodne konferencije za bivšu SFRJ,* čija je prva sjednica održana u Londonu od 26. do 28.08.1992.

[145] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, Sarajevo, 2001. godine, strana 109.

[146] **David Campbell**, Nacionalna dekonstrukcija, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, prevod sa engleskog, 21/03, strana 149.–152.

[147] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, Sarajevo, 2001. godine, strana 109.–110.

godine. Tom prilikom usvojeni su principi[148] o rješavanju krize na području bivše SFRJ, te usvojena Izjava[149] o Bosni i Hercegovini. Za sprovedbu *Londonskih principa* zaduženi su kopredsjedavajući *Konferencije za bivšu Jugoslaviju* Sajrus Vens i Dejvid Oven, a Radna grupa za BiH, na čelu sa Martijem Ahtisarijem, bila je zadužena za posredovanje u pregovorima o bosanskohercegovačkim ustavnim rješenjima. Radna grupa je djelovala do Vens-Ovenovog plana u januaru 1993. godine.

Oktobra 1992. godine, Marti Athisari je pripremio dokumenat za očitovanje strana u pregovorima. U dokumentu je istaknuto pet glavnih ustavnih opcija za BiH: (1) centralizirana država, sa manjim lokalnim funkcijama; (2) centralizirana federalna država, sa bitnim funkcijama na nivou etničkih regija; (3) slaba federalna država, sa tri etničke jedinice; (4) slaba federacija, sa tri etnički određene države; (5) muslimanska država, ali da se dijelovi BiH pripoje Srbiji i Hrvataskoj. Prva opcija je bila pozicija Vlade BiH. Treća opcija je bila po Kutiljerovom planu, koji je propao. Četvrta opcija je bila Karadžićeva. Petu opciju su željeli velikosrpski i velikohrvatski nacionalisti,[150] pa su priželjkivali da istu prihvate bošnjački lideri, koji o tome uopće nisu željeli ni pomišljati ni razgovarati.

Na *Londonskoj konferenciji* se potvrdila nedovoljna volja Zapada da efikasno i pravedno riješi krizu na prostorima bivše Jugoslavije. Britanski premijer John Major je uspio *izmamiti obećanje srpskih vođa da će prestati opsjedati bosanske gradove i da će predati teško oružje pod nadzor UN. Kasnije se pokazalo da su Srbi riječ "nadzor" shvatili u njenom izvornom, etimološkom smislu: predstavnici UN smjeli su svakog dana gledati teške topove poviše Sarajeva kako tuku po gradu*.[151]

[148] Principi: prestanak upotrebe sile i primirje; odbacivanje prednosti stečenih silom; potreba pregovora uz učešće svih strana; ljudska prava i slobode; prava etničkih manjina; osuda progona i zatvaranja; poštivanje humanitarnih i ženevskih konvencija; poštivanje nezavisnosti i teritorijalnog integriteta država; poštivanje rezolucija UN-a; osiguravanje humanitarne pomoći; obaveza strana da sarađuju sa međunarodnim institucijama; potreba međunarodnih garancija u provedbi sporazuma. (**David Campbell,** NACIONALNA DEKONSTRUKCIJA, međunarodni forum Bosna, Sarajevo, prevod sa engleskog, 21/03, strana 149.–152.)

[149] Izjava o Bosni i Hercegovini: prekid neprijateljstava; priznanje BiH od strane svih država nastalih raspadom SFRJ; poštivanje integriteta granica; implementacija garancija o pravima nacija; demokratske i pravne strukture da štite prava u BiH; garancije neuplitanja vojnih snaga izvana; poštivanje međunarodnih sporazuma; obnova trgovinskih i drugih odnosa. **(David Campbell,** NACIONALNA DEKONSTRUKCIJA, međunarodni forum Bosna, Sarajevo, prevod sa engleskog, 21/03, strana 149.–152.)

[150] **David Campbell**, NACIONALNA DEKONSTRUKCIJA, međunarodni forum bosna, sarajevo, prevod sa engleskog, 21/03, strana 156.–157.

[151] **Noel Malcolm**, POVIJEST BOSNE, Erasmus Gilda Zagreb, Novi Liber Zagreb, Dani, Sarajevo, preveo Zlatko Crnković, Zagreb – Sarajevo, 1995. godine, strana 324.

Vens-Ovenov plan

Vens-Ovenov plan proizašao iz Londonske konferencije, predstavljen je januara 1993. godine, predviđajući unutarnju organizaciju Bosne i Hercegovine sa deset provincija, prema slijedećim ustavnim principima: decentralizirana država; oblasti nemaju međunarodno-pravni subjektivitet; sloboda kretanja po cijeloj BiH; konsenzus tri naroda u odlučivanju o pitanjima vitalnog interesa; centralna vlada i oblasti će imati zakonodavnu, izvršnu i neovisno sudstvo, u ustavnom sudu i nebosanski članovi po izboru međunarodne zajednice; demilitarizacija BiH; garancije ljudskih prava i sloboda; međunarodni moritoring.[152] *Vens-Ovenovim* planom, na principima *Londonske konferencije,* odbačen je etnički i afirmiran građanski princip unutrašnjeg uređenja BiH.

Tri oblasti – provincije su bile s većinskim bošnjačkim stanovništvom i obuhvatale su 26,36% površine Bosne i Hercegovine. Tri provincije su bile sa većinskim hrvatskim stanovništvom i sa 25,87% obuhvata površine Bosne i Hercegovine. Tri su bile sa većinskim srpskim stanovništvom, a obuhvatale su 42,23% prostora Bosne i Hercegovine. Sarajevo je imalo poseban status i obuhvatalo je 5,54% prostora Bosne i Hercegovine.[153]

Hrvatska strana je odmah potpisala *Vens-Ovenov* plan. Predstavnici Vlade BiH, uz oklijevanje, bezvoljno, ipak su 25.3.1993. godine potpisali taj plan. Srpska strana je maja 1993. godine plan odbacila.[154] Ratna kriza se dalje produbljivala. Međunarodna zajednica poduzima mjere ograničavanja, uvođenjem šest sigurnosnih zona – Sarajevo, Bihać, Srebrenica, Žepa, Tuzla i Mostar.

Već na prvoj sjednici, 1. septembra 1992. godine, *Ženevska konferencija* je krenula sa novim inicijativama i idejama. Nakon mjesec dana konferencija se očitovala sa prijedlogom o demilitarizaciji Sarajeva kao prvom koraku i preduslovu za nastavak razgovora o ustavnom

[152] **David Campbell**, NACIONALNA DEKONSTRUKCIJA, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, prevod sa engleskog, 21/03, strana 161.

[153] **Pejanović, Mirko**, OGLEDI O DRŽAVNOSTI I POLITIČKOM RAZVOJU BIH,"Šahinpašić", Sarajevo, 2010. godine, strana 47.

[154] *Jedini način na koji bi Srbi mogli bar simbolično prihvatiti Vance-Owenov plan bio je uvjetovan očitom pretpostavkom da bi to za njih bio tek privremeni predah na putu do potpunog otcjepljenja teritorija koje su osvojili. Na toj je bazi Slobodan Milošević nagovorio Radovana Karadžića da potpiše Vance-Owenov plan na posebnom sastanku u Ateni 2. maja 1993. ... Oni su odbacili plan koji je Karadžić potpisao u Ateni, i organizirali referendum 15. maja, pošto su prethodno uspjeli nagovoriti i srpske vojnike i seljake da ga odbace. Njih je u tome podupirao i general Mladić...*" **(Noel Malcolm,** POVIJEST BOSNE, Erasmus Gilda Zagreb, Novi Liber Zagreb, Dani Sarajevo, preveo Zlatko Crnković, Zagreb – Sarajevo, 1995. godine, strana 328.–329.)

uređenju Bosne i Hercegovine. Nakon više od dva mjeseca rada izašlo se sa drugačijim prijedlogom, kojim se odbacuje koncept podjele Bosne i Hercegovine na etničkim principima, ali i prijedlogom o smanjenju funkcija centralne državne vlasti do onih koje obezbjeđuju i funkcionisanje države Bosne i Hercegovine, prevashodno u spoljno-političkim poslovima.

Dakle, ovaj drugi dio prijedloga sadržavao je zahtjev za postavljanje visokog stepena decentralizacije u novoj državi, koja se definira kao federacija u već postojećim granicama sa sedam do deset provincija, između kojih bi se uspostavile administrativne granice. Centralna državna vlast imala bi nadležnost u domenu vanjskih poslova, međunarodne trgovine, narodne odbrane i državljanstva. Zakonodavno tijelo države Bosne i Hercegovine sastojalo bi se iz dva doma, a članovi Predsjedništva bi bili i guverneri provincija. Osnova ovog koncepta proizilazi iz principa koje je postavila *Londonska konferencija,* odbacujući etnički, a navodeći građanski princip društveno-političkog organizovanja i djelovanja koje preferira slobode i prava čovjeka u prvom redu kao građanina. Iako na prvi pogled dobar, ovaj plan vrlo brzo će otkriti u sebi nepremostive teškoće, koje su, uglavnom, vezane za mape provincija.

Svaka od tri nacionalne delegacije predložila je svoju kartu Bosne i Hercegovine sa provincijama:

– SDS-ov plan BiH, kao tri manje nacionalne države, koje su sa svojim granicama otvorene prema susjedima;

– BiH delegacija je predlagala BiH sa trinaest provincija;

– Hrvatska strana, kao i srpska, ostala je na podjeli BiH na srpske autonomne oblasti i hrvatske autonomne oblasti, kao provincije na nacionalnoj osnovi.

Nakon intenzivnih pregovora sa *stranama u pregovorima*, već krajem marta 1993. godine, došlo se do cjelovitog *Vens-Ovenovog mirovnog plana za Bosnu i Hercegovinu*, koji obuhvata četiri dokumenta:

– Sporazum o Bosni i Hercegovini;

– Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini;

– Mape provincija;

– Sporazum o prijedlozima rješenja.

U institucionalnom smislu bio je to zaista cjelovit mirovni plan,

ali ovaj plan, uprkos svemu, nije donio mir u Bosni i Hercegovini već, naprotiv, samo još veće nevolje.

Pokušaj da se kroz taktiku i strategiju stvaranja saveza dvojice naspram jednog dođe do rješenja s jedne strane, te nedopustivo tolerantan odnos prema agresorskoj strani bili su glavni razlozi *fijaska* ovoga plana. On će podsticajno djelovati na otvaranje još jednog novog fronta, a to je sukob Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane.

Pomenuta koncepcija predložila je jednu mješavinu federalnih i konfederalnih elemenata u jednoj državnoj organizaciji, Bosni i Hercegovini. Ipak, gledano u funkcionalnom smislu, dosta elemenata ukazivalo je na konfederalne elemente, jer se nastojala uspostaviti neka vrsta ravnoteže između nacionalno totalitariziranih provincija na jednoj, i tržišne ekonomije i ekonomskih sloboda i prava na drugoj strani.

No, bez obzira što je ovaj prijedlog ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine bio rezultat unutrašnjeg kompromisa između etničkog i građanskog pristupa, ipak je bio jedna logički labava politička konstrukcija, čije će se slabosti ispoljiti već na samom terenu crtanja mapa. Ovim mirovnim planom Sarajevu je bio predviđen poseban status u okviru proširene provincije sa površinom 5,54% površine Bosne i Hercegovine. U centralnoj vlasti je uravnotežena zastupljenost nacija. U Sarajevu bi bila provedena nacionalna zastupljenost.

Očita je nesrazmjera procentualnog učešća stanovnika po nacionalnoj pripadnosti u ukupnom stavništvu Bosne i Hercegovine na jednoj, i njihovog učešća u raspodjeli teritorije Bosne i Hercegovine na drugoj strani. Najveća diskriminacija je ovim planom napravljena nad Bošnjacima. Tako je u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine njihovo učešće 43,74%, a ovim planom *bošnjačkim provincijama* bi pripalo svega 26,36% bosanskohercegovačke teritorije.

Formulirajući ovaj prijedlog na bazi odnosa 2:1, kopredsjednici su htjeli ne samo prihvatiti rezultate agresije, već i nagraditi agresora. Međunarodni medijatori su preko statusa Sarajeva htjeli kompenzirati bošnjačkoj strani gubitak na mapama. Ipak, time nisu mogli eliminirati disonantnost ni u teritorijalnom niti, pak, u funkcionalnom (centralna vlast) smislu, jer se državna konstitutivnost i provincijska nacionalna ekskluzivnost nisu mogle nikako prevladati u funkcionisanju države kao cjeline. Istina, ove suprotnosti i diferencija bili su zamišljeni da postoje

samo u okviru prelaznog perioda, do prvih izbora. Čak je i Sarajevo sa svojom vlašću bilo predviđeno samo kao prelazno rješenje, do prvih izbora.

Novina u planu za Sarajevo bio je prijedlog da građani glavnog grada budu predstavljeni u Parlamentu Bosne i Hercegovine, i to na paritetnoj nacionalnoj osnovi. Također, bilo je predviđeno da se sarajevska provincija odmah demilitarizira, dok bi ostale provincije to uradile postepeno i na duži rok. To je bila dobra osnova za tumačenje i o pretpočinjavanju *zajedničkim provincijama*, čime je neprirodno i generiran otvoreni napad postrojbi Hrvatskog vijeća obrane na jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine na prostorima projektirane takozvane *Herceg-Bosne*.

Očito je bilo da se radilo o *sinhroniziranoj akciji srpske i hrvatske strane* u odnosu na predloženi mirovni plan.

Rezolucija 824 Vijeća sigurnost UN-a

Istovremeno, 31.03.1993. godine, Vijeće sigurnosti Organizacije ujedinjenih nacija je usvojilo rezuluciju kojom se odobrava međunarodnoj zajednici upotreba sile u zoni zabrane letova iznad Republike Bosne i Hercegovine, a nešto kasnije usvojilo je novu rezoluciju o sankcijama protiv Srbije i Crne Gore ukoliko se ne potpiše Vens-Ovenov mirovni plan. Poslije puno peripetija i političkih upozorenja, paljanska skupština je, ipak, odbila prihvatiti uslovni potpis Radovana Karadžića na mirovni plan, što je polučilo, reklo bi se, blage sankcije međunarodne zajednice. Naime, na ovo odbijanje Vens-Ovenovog plana uslijedila je rezolucija br. 824 Vijeća sigurnosti, od 06.05.1993. godine, kojom se za 6 područja (Sarajevo, Tuzla, Žepa, Srebrenica, Goražde i Bihać) ustanovljava status i tretman *sigurnih zona* od strane Međunarodnih mirovnih snaga.

Ova rezolucija, mada je na prvi pogled izgledala zaštitnička za bosansku stranu, ipak će se pokazati kontroverznom u tom pogledu, a reklo bi se i katastrofalnom za Bosnu i Bošnjake.

Rezolucijom 824 od 06.05.1993. godine, Savjet sigurnosti je potvrdio osudu kršenja međunarodnog humanitarnog prava; izrazio razumijevanje za humanitarne potrebe sa kojima se suočava nekoliko gradova u Republici Bosni i Hercegovini; izrazio zabrinutost zbog nastavka oružanih neprijateljstava i riješenost da se najhitnije osiguraju mir i stabilnost širom BiH, a posebno u gradovima Sarajevu, Tuzli, Žepi, Goraždu, Bihaću i Srebrenici; izrazio uvjerenje *da se ugroženi gradovi*

i njihova okolina imaju tretirati kao sigurna područja, pošteđena od oružanih napada; izrazio svijest o *jedinstvenoj prirodi grada Sarajeva kao multikulturnog, multietničkog i višereligijskog centra*, izrazio uvjerenje da će *tretiranje gradova... kao sigurnih zona doprinijeti provedbi ranijih mirovnih planova*; da će se u svim sigurnim područjima nadzirati *trenutni prekid oružanih napada... potpuno poštivanje prava Zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFOR);* te da će *generalni sekretar UN poduzimati odgovarajuće humanitarne mjere s naglaskom na praćenje humanitarne situacije u sigurnim podrtučjima...*[155]

Kakva je bila stvarna namjera Vijeća sigurnosti izražena Rezolucijom 824 o sigurnosnim zonama i kako je ona nastala (francuski prijedlog) i zašto? Koliko je ona bila stvarni izraz nadmoćnosti ili nedjelotvornosti međunarodne zajednice i koliko je ona bila izraz jednog kompromisa u tom pogledu, biće moguće istraživati i saznati tek kada budemo imali detaljnije uvide u djelovanje i ponašanje međunarodne zajednice i članica Vijeća sigurnosti. Zato je potrebno vremena i mogućnosti pristupa dokumentacionoj građi, kako onoj u Organizaciji ujedinjenih nacija, tako i dokumentima u nacionalnim arhivama i institutima za društvena i politička istraživanja, ali je nedvojbeno sljedeće:

– Rezolucija izražava nespremnost djelovanja međunarodne zajednice protiv paravojnog srpskog nacionalizma i naci-fašizma koji se kao najjači pojavio ovdje, u središtu Evrope. Zbog političke i geostrateške nespremnosti, Rezolicija teži da prizna trenutačno stanje na ratištu, ali, uglavnom verbalno, ne dozvoljava da agresor poduzima djejstva za daljnje okupiranje bosanskohercegovačke teritorije i izvršavanje genocida;

– Rezolucija apostrofira Sarajevo kao posebnu sigurnosnu zonu, mada ne preferira efektivnu spremnosti da je posebno uzme u zaštitu. Iz citiranog dijela Rezolucije je vidljivo da je zaštita Sarajeva poseban politički i etničko-kulturni motiv međunarodne zajednice, ponajviše zbog multietničnosti, multikonfesionalnosti i multikulturalnosti ovog grada. Rezolucija podrazumijeva da je to glavni grad Republike Bosne i Hercegovine. Međutim, ono što je ovdje bitno naglašeno jeste činjenica da je to centar Bosne i Hercegovine *koji je oličenje izvodljivosti suživota i međuodnosa između svih zajednica (nacionalnih) Republike Bosne i Hercegovine i potrebe da se on (suživot) očuva i da se izbjegne njegovo*

[155] Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini, Press centar Armije RBiH, Sarajevo, 1995. godine, strana 72.–73.

dalje uništavanje. Dakle, poenta je u tome da je Sarajevo shvaćeno kao (gradski) centar multietničnosti, grad u kojem je ta multietničnost i zajednički suživot kao historijska tekovina Bosne i Hercegovine ponajviše razvijen i očuvan.

Sarajevo je, dakle, u sebi uključilo i uključuje višestruke historijske društveno-političke i kulturne dimenzije, harmonizirajući civilizacijske suprotnosti iniciravši ih aktivno suživotnim.

Inače, zona Sarajeva se u rezolucijama više puta pominje i u različitim povodima, a *ponajviše u sklopu tema koje tangiraju zaštićene zone*.

Za tu analizu od interesa su rezolucije:

– Rezolucija br. 713 (25.09.1991. god.), kojom se navodi potpuni embargo na oružje i vojnu opremu u bivšoj Jugoslaviji;

– Rezolucija br. 721 (27.11.1991. god.), kojom se odobrava uvođenje mirovnih (OUN) snaga na prostoru bivše Jugoslavije;

– Rezolucije br. 740, 742, 743 i 749;

– Rezolucija br. 752 (15.05.1992. god.) o povlačenju JNA sa prostora Republike Bosne i Hercegovine;

– Rezolucija br. 755 (20.05.1992. god.) o prijemu Republike Bosne i Hercegovine u OUN;

– Rezolucija br. 771 o kršenju ljudskih prava;

– Rezolucija br. 781 o zabrani vojnih letova iznad Republike Bosne i Hercegovine;

– Rezolucija br. 824 o Sarajevu i drugim *zaštićenim zonama*

– Rezolucija br. 836 o proširenju mandata UNPROFO-u radi bolje zaštite *zona sigurnosti*;

– Rezolucija br. 900, kojom se nalaže uspostavljanje vitalnih javnih službi u Sarajevu;

– Rezolucija br. 958 o zračnoj zaštiti *sigurnih zona*.

Opći je, naime, utisak da snage međunarodne zajednice nisu efikasno stale u odbranu sigurnosnih područja. Možemo konstatirati da su se sigurnosne zone gotovo same branile. Samo one koje su imale jake

odbrambene formacije Armije Republike Bosne i Hercegovine uspjele su se očuvati i opstati. Žepa, a pogotovu Srebrenica, od snaga međunarodne zajednice uslovljene su da predaju oružje i da se *demilitariziraju* (što su i učinile), ali ih je UNPROFOR, bez ikakve zaštite, goloruke, prepustio na milost i nemilost agresoru. Tako je, predavši oružje, otišlo na pokolj i strijeljanje 8.327 Srebreničana, čija kolektivna tragedija je velika i sramna greška međunarodne zajednice.

Nakon svega toga, u glavama međunarodnih moćnika rodila se ideja o vojnoj intervenciji, koja je konačno primirila agresora, privoljela ga na kompromisno rješenje i okončanje sukoba. Danas ne možemo znati svu istinu o ovim odlukama i njihovim posljedicama, tj. ne možemo imati uvid u sve aspekte problema *sigurnih zona*, njihove političke, pravne, a pogotovu ne vojne aspekte i njihovu djelotvornost. Ne možemo reći da li je odluka o sigurnosnim zonama bila dobra ili loša i iz kojeg, da li međunarodnog ili lokalnog bosanskohercegovačkog ugla, je istu moguće procjenjivati. To će historija i pravno-politička i vojna nauka istraživati i morati istražiti i objaviti rezultate, ali možemo, na osnovu ratnih iskustava, izreći jednu dvosmislenu ocjenu da je odluka – i pozitivna i negativna.

U svakom slučaju, s obzirom na totalni embargo na oružje i vojnu opremu Armiji Republike Bosne i Hercegovine, i u tom pogledu veliku prednost agresora s jedne strane, te nespremnost međunarodne zajednice da djeluje efikasno s druge strane, koncepcija *sigurnih zona* išla nam je, reklo bi se, u prilog. Tako stvari teoretski stoje, onako kako su razmišljali i njihovi autori koji su željeli stvar umiriti dok se ne iskristaliziraju i usklade globalni pogledi Evrope i SAD, pa i Rusije, koja je deklarativno na strani mirotvoraca, a de fakto je pomagala Srbiju i bosanske Srbe manipulirajući najvišu svjetsku političku javnost i vladajuću elitu. Najvjerovatnije je bila u pitanju koncepcija i pogled na Balkan kao neutralnu zonu i zonu sovjetskog utjecaja iz prethodnih vremena. U tim međunarodnim dilemama s jedne strane, kao i mogućeg vojnog odgovora Istoka na vojno-političke akcije Zapada s druge strane, kretala su se veoma sporo promišljanja i usaglašavanja stavova najmoćnijih zapadnih saveznika ka jednom relativno jednostavnom gledištu o rješavanju krize u bivšoj Jugoslaviji, posebno Bosni i Hercegovini, uz uvažavanje specifičnosti koje su bile prisutne na ovom prostoru. U tom kontekstu treba posmatrati i koncepciju *sigurnih zona* kao privremeno rješenje koje političke procese Bosne i Hercegovine stavlja opet *na izvjesno čekanje*, a to čekanje je, zapravo, trebalo da bi

se pronašli novi politički strateški interesi i odnosi naspram Balkana (jugoistočne Evrope) i kao takvi uskladili sa pogledima najmoćnije svjetske velesile – SAD-a.

Čini mi se da je to jedinstvo došlo do izražaja u potpunosti tek u slučaju Kosova i u NATO-voj vojnoj intervenciji, kada se jasno manifestovala odlučnost Zapada i iskristalizirali jasni i identični pogledi o ukupnoj ideologiji i vojno-političkoj akciji Srba na prostorima bivše Jugoslavije. Kosovu je, dakle, *velika sreća što se prije toga desila Bosna i Hercegovina.* Konačno su pale sve zablude i decidno je identificiran glavni krivac za katastrofu najširih ljudskih i materijalnih razmjera nakon II svjetskog rata, a koja se dogodila na prostoru bivše Jugoslavije od 1991. do 1999. godine. Ako su *sigurne zone*, gledano u, rekao bih, lokalnim bosankohercegovačkim relacijama, branjenim našim snagama, izgubile najviše (posebno ljudstva i materijalnih dobara), a u ostalim smo se, ipak, uspjeli zadovoljavajuće braniti, te u nekim, kao što je Sarajevo, krenuti i u ofanzivna djelovanja zahvaljujući operativno-taktičkoj prednosti, mišljenja smo da bi vojna nauka mogla doći do ocjene da je koncepcija *sigurnih zona* u vojnom pogledu (posebno kad se agresor bio već značajno iscrpio) bila više štetna nego korisna za Armiju Republiku Bosne i Hercegovine.

Analiza rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a pokazuje da je sa proglašenjem *sigurnih zona* paravojska bosanskih Srba nastavila da krši te rezolucije. Devet rezolucija poslije toga tretira ponovo probleme zaštite *sigurnih zona*. Dakle, akcija bez kraja i zaštita već proglašenih *sigurnih zona* ili, pak, osiguravanje *sigurnih zona.* Vijeće sigurnosti je konstantno izražavalo duboku zabrinutost zbog nastavka ofanzivnih djelovanja na *sigurnne zone* od strane paravojnih formacija bosanskih Srba, nadajući se da će takvim tretmanom ovih gradova pomoći bržem realizovanju mira u Republici Bosni i Hercegovini.

Najviše rezolucija tretira priznavanje teritorijalne cjelovitosti Bosne i Hercegovine (31), zatim prekid vatre (35), zaštita civilnog stanovništva (23), pitanje zaštite humanitarnih aktivnosti (21), zabrana letova iznad Bosne i Hercegovine (5), pitanje korišćenja aerodroma u Sarajevu (8), pitanje uspostavljanja embarga na uvoz oruža (9), djelovanje HVO-a i bivše JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine (4), kršenje ljudskih prava, genocid – (etničko čišćenje, silovanje) (21) i pitanje međunarodnih granica (27). Ostalih nekoliko pitanja koje tretiraju rezolucije odnose se na agresorske

zemlje – Srbiju i Crnu Goru i na djelovanje Karadžićevih paravojnih srpskih formacija u Bosni i Hercegovini. Kada je u pitanju *sigurna zona* Sarajevo, svakako je od važnosti pitanje zabrane letova nad Republikom Bosnom i Hercegovinom, kao i pitanje embarga na oružje i opremu.

U tom kontekstu, veoma bitno pitanje je mjesto i uloga sarajevskog aerodroma u cjelovitoj međunarodnoj humanitarnoj i političkoj operaciji, kao i u funkciji njegovog indirektnog doprinosa odbrani Sarajeva.

Iako su aerodrom u početku držale u svojim rukama srpske paravojne formacije, ipak su snage međunarodne zajednice na osnovu rezolucije Vijeća sigurnosti o zabrani letova iznad Republike Bosne i Hercegovine i rezolucija 752, 757, 758, 761, 770, 764, 900 i 908, koje se odnose na aerodrom, uspjele uspostaviti neophodnu, ali veoma značajnu paritetnu kontrolu nad sarajevskim aerodromom. Naime, Vijeće sigurnosti je rezolucijom 761, od 29. 06.1992. godine, *ovlastilo generalnog sekretara da odmah rasporedi dodatne elemente zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFOR-a) radi sigurnosti i funkcionisanja sarajevskog aerodroma i obezbijedi isporuku humanitarne pomoći u skladu sa njegovim izvještajem od 06.06.1992. godine*. (Rezolucija br. 761)

Ovim činom krenulo se u akciju za ponovno otvaranje sarajevskog aerodroma radi, prije svega, dopreme humanitarne pomoći Sarajevu. Vijeće sigurnosti poziva sve strane da osiguraju uspostavljanje uvjeta za siguran pristup sarajevskom i drugim aerodromima u Republici Bosni i Hercegovini. Vijeće je uzelo u obzir da će otvaranje sarajevskog aerodroma za humanitarne namjene predstavljati novi korak u uspostavi *sigurne zone* oko Sarajeva i aerodroma i prihvatanje sporazuma, potpisanom u Ženevi 22.05.1992. godine.

Ali, ono što se općenito odnosi na stav i akciju međunarodne zajednice može se sažeti u dva osnovna stava kad je u pitanju njen karakter, tj. unutarnje djelovanje u Republici Bosni i Hercegovini – Sporazum na *Londonskoj konferenciji* i Rezolucija Vijeća sigurnosti o uvođenju *arms embarga* je bila od veće koristi agresoru, bivšoj Jugoslaviji (Srbiji i Crni Gori) nego žrtvi. Rekao bih da je ona, budući da su ove države raspolagale gotovo cijelim oružjem i ratnom opremom i tehnikom, koja je bila u posjedu JNA – agresora *nagradila* i podstakla na akciju izvršenja genocida i osvajanja tuđih teritorija, a žrtvi, gotovo bez ikakvog naoružanja, vezala ruke.

O postojanju tako velikikog debalansa u naroužanju i tehnici koji

se ni brojčanim ljudskim sastavom nije mogao na pojedinim ratištima iskompenzirati, nije potrebno posebno naglašavati. Eklatantan primjer ovoga stava je sarajevsko ratište i tako jaka višelinijska blokada grada sa ovim vrstama oružja i teških oruđa. Takva nesrazmjera (tehnike) sile teško da se može sresti u Svijetu, u kojoj je žrtva, ipak, uspjela da se odbrani.

Drugi element pristupa međunarodne zajednice (Organizacija ujedinjenih naroda) je teren međunarodnog prava i njegovih principa. Naime, tražilo se od agresora da poštuje priznanje principa i normi međunarodnog prava. Zahvaljući superiornosti i vojnoj moći na terenu, agresor ni jednu rezoluciju nije gotovo u cijelosti ispunio niti prihvatio ijedan mirovni plan, pa tako ni Vens-Ovenov niti Oven-Stoltenbergov. Bila je to moralna i politička hipokrizija Organizacije ujedinjenih naroda, oličena u apsurdnim političkim i vojnim potezima njenih dužnosnika prema Republici Bosni i Hercegovini, u čemu su se posebno isticali Butros Butros Gali i Jasuši Akaši.

Ta apsurdnost bila je rezultat, u najvećoj mjeri, uvedenog *arms embarga* kojim se *uskraćuje* jedno od njenih elementarnih prava, a to je pravo na odbranu, što je definirano članom 51 Povelje Organizacije ujedinjenih naroda.

Hiperprodukcija rezolucija Vijeća sigurnosti bez podloge i obezbijeđene provedbe Organizacije ujedinjenih naroda, sve vrijeme ne zaustavlja agresiju na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu. (Vidi upit 21, B15, B17, 23-2, 6-1) Evropski pristup i pristup međunarodne zajednice agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu nije bio samo moralni fijasko nad principom tolerancije prema onima što se razlikuju. Odnos međunarone zajednice prema Bosni bio je pristup onemogućavanja bosanskohercegovačke Vlade da zadrži postojeću multikulturnu, multietničku, multireligijsku državu i osobenost bosanskohercegovačkog društva. Neutralnost izražena u podržavanju srpskog nacionalizma, a protiv Bošnjaka kao *čuvara* multietničke Bosne, nije neutralnost u pravom smislu riječi, nego uvod u optuživanje žrtve za zločin. Jer neutralnost, u najmanju ruku, podrazumijeva objektivan pristup i sličnu obradu, tako da svako osjeti i pruži svoj udio. U tom kontekstu treba posmatrati i odnos takvog evropsko-kršćanskog društva prema Bosni i Bošnjacima-Muslimanima i izvršeni genocid nad njima, kada je *Bijeli Svijet* stao na stranu dželata.

Evropa nas nije u stanju razlučiti. Mi smo njoj još onaj konglomerat

koji se historijski zove evropska Turska, na ovaj ili onaj način. U političkom smislu, Evropa nas doživljava kao kužan prostor i najradije bi nas opasala nekim kineskim zidom, da nas ne čuje i ne gleda. Tako, mislim, da bi se ovo nekako smirilo, priklanja se jačem. Neka jači uradi dio "općeg posla". Uostalom, i Evropa je primjenjivala silu kad joj je trebalo da zaštiti stvarni interes, katkada i umišljeni interes. Njoj ovaj ratni užas nije dovoljno impresivan. Ovaj naš rat Evropu više nervira nego što je zabrinjava.[156]

Brojnim rezolucijama Vijeća sigurnosti OUN, koje su donesene tokom rata i neposredno prije rata, podržavan je subjektivitet i integritet Republike Bosne i Hercegovine, a na drugoj strani nije ništa ili je nedovoljno činjeno da se zaustavi očita agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Rezolucijom Vijeća sigurnosti OUN broj 752., od 16.05.1992. godine, zahtijevano je povlačenje, razoružanje ili podređivanje legalnim vlastima Republike Bosne i Hercegovine Jugoslovenske narodne armije i Hrvatske vojske sa prostora Republike Bosne i Hercegovine, koja nije ispoštovana. Rezolucijom broj 758. Vijeća sigurnosti od 18.06.1992. godine, aerodrom u Sarajevu stavljen je pod kontrolu UNPROFOR-a i definisano uspostavljanje sigurnosne zone oko Sarajeva i sarajevskog aerodroma, što je bila još jedna od nedosljedno ispoštovanih odluka OUN. Rezolucijom broj 770, od 13.08.1992. godine, definisano je dostavljanje humanitarne pomoći Sarajevu i drugim mjestima u Republici Bosni i Hercegovini pod kontrolom i uz pratnju UNPROFOR-e, te slobodan pristup Međunarodnog komiteta Crvenog krsta-križa i drugih humanitarnih organizacija svim logorima, zatvorima i sabiralištima ratnih zarobljenika. Ova rezolucija je posebno značajna po tome što su slike logora i logoraša obišle svijet i uzburkale svjetsku javnost.

U skladu sa tim Vijeće sigurnosti OUN, svojom rezolucijom broj 771 od 13.08.1992. godine poziva na poštivanje međunarodnog humanitarnog prava, te na obavezu njegovog provođenja. Imajući u vidu sve ono što se zbivalo u logorima, rezolucija je isuviše blaga.

Rezolucijama broj 776. od 14.09.1992, broj 781. od 09.10.1992. i broj 786. od 11.11.1992. godine regulisana je zabrana svih vojnih letova iznad Republike Bosne i Hercegovine i nadležnost UNPROFOR-a za njihovo provođenje. Ove rezolucije imale su veliki značaj za zaštitu Republike Bosne i Hercegovine i njenih građana od dijelova avijacije Vojske Jugoslavije.

Rezolucijom broj 780, od 06.10.1992. godine, udaren je temelj na

[156] **Alija Isaković**, ANTOLOGIJA ZLA, NIPP Ljiljan, Sarajevo, 1994., str. 277.

kojem je zasnovana odgovornost pred Međunarodnim krivičnim sudom (ICTY), a rezolucijom broj 808, od 22.02.1993. godine, donesena je odluka o formiranju Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji. Rezolucijama 819, od 16.04.1993. i 824 od 06.05.1993. godine Sarajevo, Žepa, Srebrenica, Goražde, Bihać i Tuzla proglašeni su *sigurnim zonama* u kojima se zabranjuje svaki oružani napad i drugi akti neprijateljstva. Ove rezolucije su imale dobre namjere, ali i nespremnost međunarodne zajednice i njenih snaga da ih sprovede. Ustvari, pokazale su nemoć međunarodne zajednice da realizuje svoje odluke, a sa druge strane, agresor je najžešće atakovao baš na zaštićene zone, pokazujući svoju arogantnost i omalovažavanje odluka međunarodne zajednice.

U opštoj ofanzivi na Sarajevo, a posebno na širi prostor Treskavice, Bjelašnice i Igmana, general Mladić nije slušao pozive međunarodne zajednice da zaustavi ofanzivu niti Karadžićevo pristajanje na prekid sukoba. Nije ispoštovao ni potpisani sporazum o prekidu sukoba od 30. jula 1993. godine na sarajevskom aerodromu. Tek poslije vojničkog zaustavljanja na Igmanu od strane Armije Republike Bosne i Hercegovine, prihvatio je vojni sporazum za Sarajevo u kome je, između ostalog, stajalo da se srpske snage do 14.08.1993. godine povuku na liniju od 30.07.1993. godine.

Oven-Stoltenbergov plan

Oven-Stoltenbergov plan od 1993. godine zasnovan je na konceptu podjele Bosne i Hercegovine na tri etničke republike: hrvatsku (16,59% teritorije), srpsku (52,08%) i bošnjačku (28,29%). Po tom planu, gradovi Sarajevo i Mostar su imali poseban status.[157]

Ustavni principi za BiH po Oven-Stoltenbergovom planu su slijedeći: BiH konfederacija; republike neće ulaziti u međunarodne ugovore samo ako to šteti ostalim republikama u konfederaciji; sloboda kretanja po cijeloj BiH; pitanja od vitalnog nacionalnog interesa se reguliraju ustavima republika unutar konfederacije; republike će imati zakonodavnu vlast; na nivou konfederacije da se uspostavi predsjedništvo i vijeće ministara; ustavni sud da rješava sporove između republika, konsenzusom; BiH demilitarizirana; garancije ljudskih prava i sloboda; međunarodni

[157] **Pejanović, Mirko**, OGLEDI O DRŽAVNOSTI I POLITIČKOM RAZVOJU BIH, "Šahinpašić", Sarajevo, 2010. godine, strana 48.

moritoring.[158]

Taj plan su prihvatili predstavnici Srba i predstavnici Hrvata, ali je odbačen od strane predstavnika Vlade BiH. U izuzetno složenim vojnim i političkim uslovima, kakvi se nikada nigdje u historji ratoiva nisu dogodili, predstavnici Vlade BiH, u nastojanjima da se rat prekine, a pod ogromnim pritiskom ukupnih uslova, prihvatili su plan, pod uslovom da u bošnjačku republiku uđu sve teritorije, odnosno općine u kojima je po popisu iz 1991. godine bošnjačko stanovništvo predstavljalo većinu. Takvih općina je bilo širom BiH, tako da se pokazalo da je na *bosanskom ćilimu* nemoguće povlačiti etničke granice. To je ustvari bilo odbijanje ponuđenog Oven-Stoltenbergovog plana, upravo zato što su se time osujetili velikosrpski i velikohrvatski interesi.

Oven-Stoltenbergov plan je bio podudaran sa interesima velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalista. To je, ustvari, bio plan podjele i predzadnjeg koraka za potpun nestanak države BiH. Slijedeći korak bio bio da se hrvatska konfederalna jedinica pripoji državi Hrvatskoj, a srpska konfederalna jedinica pripoji Srbiji. U takvoj situaciji, od države BiH bi ostala samo bošnjačka republika, kako su je predviđali. Taj ostatak BiH bi prozvali *islamskom* državom, te u narednoj historijskoj situaciji poduzeli radikalne mjere za potpuno unuštenje bošnjačkog naroda, što bi rezultiralo da se i taj zadnji ostatak države BiH podijeli između velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalista, pripajanjem u sastav Hrvatske i u sastav Srbije.

Priprema i ponuda Oven-Stoltenbergovog plana je praćena najradikalnijim metodama vojnog, propagandnog i diplomatskog pritiska na snage odbrane BiH koje su bile u totalnom okruženju, bez mogućnosti komuniciranja sa ostatkom svijeta. S ciljem da prinude Izetbegovića da prihvati Oven-Stoltenbergov plan, Tuđmanov režim i Miloševićev režim su zajednički, planski, željeli nanijeti završni udarac državi BiH i njenim patriotima, posebno bošnjačkom narodu: (1) izazivanje sukoba između Armije RBiH i HVO, uz direktno vojno angažiranje oružanih snaga Hrvatske na tlu BiH; (2) zajendičko, plansko i koordinirano ofanzivno djelovanje protiv Armije RBiH od strane vojske pod kontrolom Tuđmanovog i vojske pod kontrolom Miloševićevog režima; (3) priprema, planiranje i realiziranje subverzivne operacije uspostavom takozvane Autonomne

[158] **David Campbell**, NACIONALNA DEKONSTRUKCIJA, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, prevod sa engleskog, 21/03, strana 166.–170.

pokrajine zapadna Bosna, kao paradržave, te upotreba njenih paravojnih, parapolicijskih i drugih resursa u ofanzivama protiv Armije RBiH u okviru agresije na RBiH od strane Tuđmanovog i od strane Miloševićevog režima; (4) u ljeto 1993. godine, izrazito žestoka ofanziva vojske pod kontrolom Miloševićevog režima da se okupira glavni grad Sarajevo; (5) podsticanje nereda unutar Armije RBiH, s ciljem narušavanja jedinstva komandovanja, suprotstavljajući neke elemente tog sistema protiv civilne Vrhovne komande, na čelu sa predsjednikom Izetbegovićem.

Sve to je bilo smišljeno kao završni udarac, odnosno pritisak na legalne organe vlasti RBiH da prihvate konačnu podjelu i nestanak države BiH u obliku Oven-Stoltenbergovog plana.

Prema tome, Oven-Stoltenbergov plan treba smatrati pokušajem međunarodne zajednice da udovolji postizanju ciljeva Tuđmanovog i Miloševićevog režima. Zato se taj plan može smatrati instrumentom agresorske politike uništavanja države BiH.

Vašingtonski sporazum

Kad je propao Oven-Stoltenbergov plan, završen je period politike EZ u rješavanju bosanskohercegovačke ratne krize. Nastao je period u kome su inicijativu preuzele SAD, što je, u konačnom, rezultiralo Dejtonskim sporazumom i mirom u BiH. Dominantna uloga SAD radi postizanja mira u BiH dijeli sa na dva vremenska perioda: prvi period, od kraja 1993. do proljeća 1994. godine, kada je postignut Vašingtonski sporazum, po kome su prestala oružana neprijateljstva između vojnih snaga (HV i HVO) pod kontrolom Tuđmanovog režima iz Zagreba i Armije RBiH, pod kontrolom legalnih vlasti RBiH; i drugi period djelovanja Kontakt grupe (SAD, Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Rusija), što je rezultiralo Dejtonskim sporazumom, po kome su prestala neprijateljstva između vojnih snaga (Vojska SRJ i VRS) pod kontrolom Miloševićevog režima i Armije RBiH, pod kontrolom legalnih vlasti RBiH.

Vašingtonski sporazum je postignut 01.03.1994. godine. Ustavotvorna skupština FBiH od 30.03.1994. godine je proglasila Vašingtonski sporazum i Ustav FBiH.

Po Vašingtonskom sporazumu, marta 1994. godine, na teritoriji RBiH nastala je Federacija Bosne i Hercegovine, koja je obuhvatila teritorije pod dotadašnjom kontrolom HV i HVO, na čelu sa Tuđmanom, i teritorije

pod dotadašnjom kontrolom Armije RBiH, odnosno legalnih vlasti RBiH, na čelu sa Izetbegovićem. Ustavni principi Federacije BiH su: Bošnjaci i Hrvati su konstitutivni narodi; federalne jedinice su kantoni; federalnim zakonima će se utvrditi teritorije kantona; kantoni su multietnički; odluke o statusu ostatka teritorija RBiH, koje su bile pod kontrolom Miloševićevog režima, utvrdit će se mirovnim rješenjem između legalnih organa vlasti RBiH i Miloševićevog režima.[159]

Ustav FBiH je bio prvi dokumenat takve vrste, u kome se umjesto *Musliman* primjenjuje naziv *Bošnjak*.

U procesu pregovora za postizanje Vašingtonskog sporazuma, posebnu važnost su imala vojna pitanja. Prvo su ministri vanjskih poslova RBiH i Hrvatske 10.02.1994. godine potpisali *Zajedničku izjavu*, kojom je izražen stav da će se komandant Generalštaba ARBiH Rasim Delić i komandant HVO-a Ante Roso u roku od 7 dana sastati i postići sporazum o potpunom prekidu oružanih neprijateljstava. Zatim su 23.02.1994. godine komandanti Delić i Roso, u prisustvu vojnih i političkih autoriteta UN-a, potpisali *Mirovni sporazum* radi trenutnog i potpunog prestanka neprijateljstava koji je stupio na snagu u 12.00 sati 25.02.1994. godine. Slijedili su sastanci vojnih zvaničnika Armije RBiH i HVO-a u Zagrebu i Splitu, te je precizirana uspostava Združenog štaba Armije RBiH i HVO-a. Na čelu tog štaba, ispred HVO postavljen je general Ante Roso, a ispred Armije RBiH general Fikret Muslimović, sa osnovnim zadatkom da se realizira ukidanje linija borbenog sukobljavanja i osiguraju uslovi za tranziciju u pravcu uspostave Vojske FBiH, a kasnije i jedinstvene vojske države RBiH. Združeni štab Armije RBiH i HVO je otpočeo sa radom krajem aprila 1994. godine, sa sjedištem u Sarajevu.[160]

Plan Kontakt-grupe i uloga NATO-a

Kao početak pripreme za rad na cjelovitom mirovnom sporazumu za Bosnu i Hercegovinu može se uzeti vrijeme od formiranja Kontakt-grupe. Grupu su činili: Velika Britanija, Francuska, Njemačka, Rusija i SAD. Dolaskom predstavnika Kontakt-grupe u Sarajevo 26. 04. 1994. godine, grupa je otpočela sa djelovanjem.

[159] **David Campbell**, NACIONALNA DEKONSTRUKCIJA, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, prevod sa engleskog, 21/03, strana 171.–173.

[160] **Muslimović, Fikret**, ARGUMENTI I SJEĆANJA O RATU, Knjiga druga, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH, Sarajevo, 2006. godine, strana 199.–208.

Plan Kontakt grupe od 1994. godine zasniva se na ideji razgraničenja teritorija Bosne i Hercegovine na Federaciju BiH i teritorij s većinskim srpskim narodom – u odnosu 49% za FBiH, 48% za teritoriju sa većinskim srpskim stanovništvom i 3% za Sarajevo kao distrikt.[161]

Zbog opsade i neprekidnog napada na Sarajevo, njegovo stanovništvo i infrastrukturu, NATO je 07.02.1994. godine donio odluku o stavljanju pod kontrolu teškog naoružanja u i oko Sarajeva, uz mogućnost dislociranja na udaljenost najmanju 20 km od centra Sarajeva. Navedenom odlukom NATO je samo stavio do znanja agresoru da će, ako nastavi djelovati po opsjednutom Sarajevu ubijajući nedužne civile i uništavajući ionako razorenu infrastrukturu, djejstvovati iz zraka po snagama i sredstvima koje borbeno djejstvuju po Sarajevu. Ovlaštenje za izvođenje zračnih napada dobio je komandant snaga NATO za južnu Evropu. Ultimatum NATO-a podržao je i Savjet sigurnosti OUN na svojoj sjednici od 15.02.1994. godine. Međutim, pod kontrolu UNPROFOR-a stavljen je simboličan broj teškog naoružanja, čime je diskreditovan dati ultimatum NATO-a. Namjera komandanta UNPROFOR-a generala Majkla Rouza bila je da do kraja razvodni prijetnju NATO-a. Nedosljednost UNPROFOR-a u sprovođenju ultimatuma srpske vođe su iskoristile pa su ignorirali preporuke, rezolucije i odluke međunarodne zajednice, njenih organa i vojnih snaga.

Na startu, Kontakt-grupa, slično dotadašnjem djelovanju međunarodne zajednice u rješavanju krize u Bosni i Hercegovini, polazi od rezultata ostvarenih agresijom na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Tako Daglas Herd, drugi čovjek u Ministarstvu vanjskih poslova Velike Britanije, izjavljuje da *bosanski Muslimani* treba da priznaju vojni poraz i odustanu od namjere da silom vrate izgubljene teritorije. Sličnu izjavu daje i Alen Žipe, ministar vanjskih poslova Francuske, naglašavajući da će *Muslimani više dobiti mirovnim sporazumom nego produžetkom rata i da Evropska unija treba nagraditi Srbe za teritorijalne ustupke koje treba učiniti*. On je, između ostalog, izjavio: *Nema više vremena za pregovore i zainteresovane strane treba da prihvate ono što im nudi mirovni plan, podjelu Bosne i Hercegovine, i to 51 posto bošnjačkohrvatskoj federaciji, a 49 posto srpskoj strani*. Istovremeno, Žipe je zaprijetio da bi, u slučaju neprihvatanja plana, moglo doći do odlaska mirovnih snaga iz Bosne i Hercegovine.[162]

[161] **Pejanović, Mirko**, OGLEDI O DRŽAVNOSTI I POLITIČKOM RAZVOJU BIH, "Šahinpašić", Sarajevo, 2010. godine, strana 50.

[162] **Begić, Kasim**, BiH OD VENSOVE MISIJE DO DEJTONSKOG SPORAZUMA, strana 201.–202.

Ovakvim načinom djelovanja svjetski politički moćnici su:

– zanemarili prirodu sukoba u Bosni i Hercegovini i izjednačili agresora i žrtvu;

– uveli podjelu Republike Bosne i Hercegovine u odnosu 51:49 posto, što je kao opcija ostalo do kraja;

– prijetili žrtvi agresije, a ne agresoru.

Ponuđeni plan Kontakt-grupe su prihvatili predstavnici Bošnjaka i Hrvata. Srpska strana je odbila taj plan, iako je međunarodna zajednica zaprijetila sankcijama prema onoj strani koja ga ne usvoji. U vezi s tim, treba imati u vidu da je u vrijeme ponude plana Kontakt-grupe isticalo četveromjesečno primirje, koje je trajalo od 01.01.1995. godine. *U međuvremenu su trebali otpočeti pregovori o političkom rješenju sukoba.* Da bi ti pregovori počeli, Predsjedništvo RBiH, na čelu sa Izetbegovićem, tražilo je *da srpska strana prihvati mirovni plan Kontakt-grupe pet zemalja*, jer *bez takve izričite izjave, političkih pregovora neće biti*.[163] O tome je na sjednici Predsjedništva RBiH, održanoj 10.04.1995. godine, zaključeno da Predsjedništvo ostaje pri ponuđenom planu Kontakt-grupe; da se ne prihvataju nikakvi pregovori sa Karadžićem prije nego prihvati plan Kontakt-grupe; da u budućim pregovorima nije prihvatljiva konfederacija između entiteta; da će u slučaju agresorskog odbijanja plana Kontakt-grupe Armija RBiH poduzeti ofanzivne operacije; da će se primirje uspostaviti odmah kad agresorska strana prihvati plan Kontakt grupe...[164]

Agresor, uvjeren u svoju snagu i svjestan uzmicanja, popuštanja, odustajanja i samoponižavanja međunarodne zajednice, pojačava ignorantski odnos prema inicijativama i prijedlozima međunarodne zajednice, nastojeći da iznudi rješenje za Republiku Bosnu i Hercegovinu što približniju viziji sa kojom je ušao u rat.

Povlačenjem generala Frensisa Brikmona na lični zahtjev sa dužnosti komandanta UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu zbog nemogućnosti provođenja rezolucija i politike UN i dolazak na tu funkciju britanskog generala Majkla Rouza u januaru 1994. godine, pogoršala se ukupna situacija u Bosni i Hercegovini u pogledu provođenja mandata mirovnih snaga. Kada u martu 1994. godine za komandanta UN snaga za bivšu Jugoslaviju dolazi Bernard de la Prel i kad se u obzir uzme negativno

[163] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, "Šahinpašić", Sarajevo, 2001. godine, strana 189.
[164] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, "Šahinpašić", Sarajevo, 2001. godine, strana 195., 196.

opredjeljenje prema Republici Bosni i Hercegovini specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN-a Jasušija Akašija, može se reći da je kompletirana grupa koja će veoma negativno uticati na opstojnost Bosne i Hercegovine. Zajedno, po svojoj savjesti ili po uputstvima svojih nalogodavaca, učinili su više negativnih nego pozitivnih poteza za iznalaženje pravednog mira za Bosnu i Hercegovinu.

Majkl Rouz je koristio svaku priliku da potcjenjivački, bahato i neargumentovano govori ili okrivi bosansku stranu za minorne, a često i nepostojeće propuste, pritom amnestirajući Karadžića i Mladića i njihove zločince, umanjujući posljedice agresije, obmanjujući i svoje pretpostavljene i svjetsku javnost o stvarnim dešavanjima u Bosni i Hercegovini. Po ponašanju prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima, Rouz je vjerna kopija svojih zemljaka Herda i Hoga, koji su se bili već deklarisali kao protagonisti širenja neistina i mržnje prema Muslimanima-Bošnjacima.

Pravo lice Majkla Rouza može se vidjeti kroz:

– Ublažavanje i do kraja razvodnjavanje provođenja ultimatuma NATO-a za povlačenje i stavljanje pod kontrolu teškog naoružanja srpskih snaga oko Sarajeva;

– Odbijanje saglasnosti da 15. jula 1994. godine na sarajevski aerodrom sleti turska delegacija na najvišem nivou, zbog prijetnje srpskog agresora;

– Popuštanje srpskoj prijetnji i zatvaranje prvog decembra 1994. godine sarajevskog aerodroma za sve letove;

– Stvaranjem lažne slike prividnog mira i normalnog života u Sarajevu vožnjom tramvaja, fudbalskom utakmicom i džogingom ulicama Sarajeva;

– Minimiziranjem brutalnog napada agresora na zaštićenu zonu Goražda u proljeće 1994. godine, kada nije obezbijedio povlačenje srpskih snaga i naoružanja oko Goražda.[165]

General Majkl Rouz je odigrao veoma negativnu ulogu u razrješavanju situacije oko Goražda. Mirovni posmatrači iz Goražda su generalu Rouzu slali izvještaj o realnom stanju na terenu, kojeg je general Majkl Rouz prepravljao i u daleko blažoj formi dostavljao svojim pretpostavljenim u UN i svjetskoj javnosti. On je namjerno, javno

[165] **Obavještajni kalendar**, Generalštab ARBiH za 1994. godinu.

minimizirao srpske napade na Goražde, stvarajući pogrešnu sliku o stanju u i oko Goražda. Bio je protiv vazdušnih udara ili bilo kakve intervencije mirovnih snaga oko Goražda, pravdajući da bi to značilo *pretvaranje snaga za održavanje mira u snage za sprovedbu mira*, što bi narušilo neutralnost UNPROFOR-a i svrstalo ga na bošnjačku stranu.[166]

Ustvari, riječ je o perfidnoj igri prosrpski orijentisanog generala Rouza, koji je želio da stvori vrijeme Ratku Mladiću da završi započeti krvavi pir u Goraždu. Rouz, navodno, nije želio da *omanja lokalna teškoća onemogući mirovni plan koji je, po njegovom mišljenju, bio bliži nego ikad svom ostvarenju*.[167]

Međutim, istina je procurila i svijet je upoznat sa stvarnim stanjem, obimom i brutalnosti napada srpskog agresora na Goražde. Tako posmatrači UN, početkom aprila 1994. godine, o situaciji u Goraždu i oko Goražda kažu:

Vrlo smo uznemireni slušajući izvještaj svjetskih medija da stanje nije ozbiljno. S tim se opet ne slažemo. Stanje je teško. Morate shvatiti da od središta Goražda do linije bosanskih Srba ima samo nešto više od tri kilometra. Tko gleda malo područje u jugoistočnom kutku i tvrdi kako je to omanji napad na ograničenom prostoru, pogrešno sudi, griješi i dokazuje da uopšte ne razumije šta se ovdje događa.[168]

Pod pritiskom svjetskog javnog mnijenja Rouz je zatražio zračnu podršku NATO snaga. Po njegovom zahtjevu, NATO avijacija je djejstvovala po ciljevima srpskog agresora 10. i 11. aprila 1994. godine. Za odmazdu, general Ratko Mladić je naredio uzimanje pripadnika UN kao taoca. Uzeto je oko 150 talaca, što je dobro došlo Rouzu i njemu sličnim da istaknu kako dalji NATO udari predstavljaju opasnost za pripadnike mirovnih snaga.

Poslije ranjavanja dvojice pripadnika iz britanskog kontingenta UNPROFOR-a, Rouz 15. aprila traži ponovo djejstvo NATO avijacije, ali mu Akaši, u to vrijeme boraveći na Palama kod Karadžića, to odbija, da bi pod pritiskom i na ponovni zahtjev, 16. aprila odobrio avio-udare. Tada dolazi do obaranja jednog britanskog borbenog aviona tipa *harier* od strane srpske PVO (protivvazdušne odbrane).

166 **Laura Silber i Alan Liti**, SMRT JUGOSLAVIJE, str. 325.
167 **Isto**, strana 326.
168 **Isto**, str. 326.

Da bi sprječio radikalniji odgovor NATO avijacije po srpskom agresoru i spasio Srbe, u goraždansku dramu uključuje se Vitalij Čurkin u ime Rusije. On uspijeva neodlučnog Akašija odgovoriti od daljnjih vazdušnih napada NATO-a, a zauzvrat Srbi prestaju sa napadom na Goražde i povlače se na 3 km od grada, te oslobađaju vojnike UNPROFOR-a uzete kao taoce.

Vazdušni napadi NATO avijacije su prestali, srpska strana nije prestala sa napadima, a Akaši je, u svom stilu, 17.04.1994. godine, novinarima rekao:

Predsjednik Karadžić i ja dogovorili smo se da će se sve strane maksimalno suzdržati od svake ofanzivne djelatnosti. U međuvremenu, nastavićemo pregovore i nastojati što prije potpisati sporazum kako bi se situacija stabilizovala. Predsjednik Karadžić se slaže sa hitnom evakuacijom humanitaraca i građana Goražda. UNPROFOR je na to spreman sutra ujutro u osam sati.[169]

Tako je govorio plašljivi, nedosljedni i zlonamjerni lični izaslanik istog takvog šefa Butrosa Galija. Akaši je u svojoj izjavi do kraja razotkrio namjere nekih međunarodnih krugova, da predaju Goražde u ruke agresora, evakuirajući humanitarce i stanovništvo Goražda. Dok se razgovaralo o situaciji u Goraždu, svi međunarodni dužnosnici, uključujući i Rouzove pripadnike SAS-a, pobjegli su iz Goražda, ostavljajući narod i borce Goražda na milost i nemilost Mladićevim zlikovcima. Tek po uključivanju SAD, na čelu sa predsjednikom Klintonom, prestali su napadi agresora na Goražde.

Posebno kontroverzne reakcije predstavnika međunarodne zajednice izazvala je uspješna diverzantska akcija jedinica 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Diverzanti su se početkom oktobra 1994. godine ubacili u borbeni raspored snaga agresora i u rejonu Čakle na Bjelašnici uništili jedno komandno mjesto agresora i pri tome likvidirali više od 30 agresorskih vojnika. Akaši je povodom tog događaja, mada je znao istinu, izjavio da je Armija Republike Bosne i Hercegovine djelovala u demilitarizovanoj zoni oko Sarajeva i da je masakrirala srpske vojnike, a njegov vojni saveznik protiv Republike Bosne i Hercegovine i njene Armije general Rouz čak je zaprijetio vazdušnim udarima po snagama Armije Republike Bosne i Hercegovine. I jedan i drugi su imali provjerene

[169] **Isto**, strana 330.

informacije da su diverzanti izveli akciju van demilitarizovane zone, u zoni isključenja, u kojoj je bilo zabranjeno držanje teškog oružja i da nije bio nikakvog masakriranja.

Prema srpskoj strani međunarodna zajednica, posebno evropske zemlje, ponašale su se snishodljivo, neodlučno i ponižavajuće, uz javna obećanja da će nagraditi njihove teritorijalne ustupke pri donošenju mirovnog sporazuma. Ni pri kršenju rezolucija, odluka i ultimatuma NATO od strane srpskog agresora, pa čak ni zbog direktnih napada na mirovne snage, međunarodna zajednica i njene vojne snage u Bosni i Hercegovini nisu adekvatno reagovale.

Vjerovatno se nikada više u historiji neće desiti da se u strukturi UN-a sastavi slična garnitura: Butros Gali, Jasuši Akaši, Bertrant de la Prel, Majkl Rouz i državne vođe Fransoa Miteran i Džon Mejdžor, kao i promotori agresije na Bosnu i Hercegovinu Slobodan Milošević i Franjo Tuđman. Svi su djelovali u isto vrijeme i sa sličnim opredjeljenjima i gledanjima na sudbinu Republike Bosne i Hercegovine uz potpunu nemoć ili nedostatak volje drugih da im stanu na put i usmjere ih ka pravednom miru za Bosnu i Hercegovinu i njene građane.

U januaru 1995. godine, na čelo UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu dolazi general Rupert Smit. Smit i njegov nadređeni Bertrant de la Prel su nastavili ponižavajuće razgovore sa Karadžićem i Mladićem da bi ih pridobili da postupaju u skladu sa dogovorima. Međutim, na taj način samo su pojačavali njihovu arogantnost, samouvjerenost i potcjenjivački odnos prema svim mirovnim sporazumima i naporima međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini.

Tako je agresor u samo četiri dana, od 07. do 10. januara 1995. godine, prema saopštenjima UNPROFOR-a, primirje prekršio 38 puta, a 27 januara 23 puta.

Tokom januara 1995. godine, agresor djejstvuje po Sarajevu što se intenzivira u februaru i martu. Djeluje i iz teškog naoružanja, posebno minobacača, koji su trebali biti pod kontrolom UNPROFOR-a ili izmješteni van zone 20 km od Sarajeva.[170]

Istovremeno, agresor ne preza ni od djelovanja po snagama UNPROFOR-a:

[170] **Obavještajni kalendar**, Generalštab ARBiH za 1995. godinu.

– 8. januara 1995. je gađao transporter UNPROFOR-a u Sarajevu;

– 8. februara 1995. nasilno je oduzeto jedno vozilo UNPROFOR-a na putu Kobiljače – aerodrom Sarajevo (deseto oteto vozilo);

– 2. marta 1995. sa dva metka pogođen je avion britanske humanitarne organizacije ODA na sarajevskom aerodromu;

– 3. marta ranjen je pripadnik antisnajperskog tima UNPROFOR-a kod hotela "Holidej In" u Sarajevu;

– 7. i 8. marta 1995. ponovo su napadnuti i pogođeni avioni na pisti sarajevskog aerodroma;

– 9. marta 1995., na punktu u Kasindolskoj ulici u Sarajevu, opljačkani su vojnici francuskog bataljona UNPROFOR-a, oduzeti im kamion i opremu;

– 11. marta 1995. nasilno su uzeta tri tenka sa lokacije za teško naoružanje u s. Krivoglavci kod Vogošće, koji su bili pod nadzorom UNPROFOR-a;

– 26. maja 1995. godine, u širem rejonu Sarajeva, agresor zarobio 40 pripadnika UNPROFOR-a i na ponižavajući način zavezane smjestio oko objekata koji bi mogli biti izloženi eventualnim udarima avijacije NATO;

– 28. maja agresor je nastavio sa odvoženjem naoružanja sa kontrolisanih lokacija, odvodeći i 43 vojnika ukrajinskih snaga UNPROFOR-a u zarobljeništvo sa svom njihovom opremom.[171]

UNPROFOR je bio nemoćan da odgovori na direktne napade srpskog agresora, te je na najvišim nivoima međunarodne zajednice UN-a, NATO i Kontakt-grupe odlučeno da se u BiH upute *Snage za brzo djelovanje* koje ne bi bile pod komandom UNPROFOR-a sa zadatkom da reaguju na provokacije i napade srpskog agresora na međunarodne mirovne snage.

O poziciji PMEZ (Posmatračka misija Evropske zajednice), UNPROFOR-a i njihovih čelnih ljudi, svjedoče, između ostalih:

– pismo majora Bryana Wattersa, komandanta 1. bataljona 22. (CHESHIRSKA) puka britanskim snagama – Vojna pošta 547, u kome između ostalog, stoji: *Mislim da će neki naši ljudi imati problema zbog stvari za koje nismo imali ovlasti da ih spriječimo i mislim da u tom grmu*

[171] **Obavještajni kalendar**, Generalštab ARBiH za 1995. godinu.

leži zec. Smatram da povijest svjetsku zajednicu neće suditi prema onome što je ona učinila, već prema onome što nije ili neće učiniti. Sa sadašnjim mandatom potpuno smo bespomoćni u sprečavanju ovog genocida čije se proporcije mogu usporediti s holokaustom… Balkan ima veliko poštovanje za snagu i bez milosti će iskoristiti svaku slabost… Da bismo postigli povjerenje i u glave domaćih snaga usadili vjeru u našu nepristrasnost i integritet, svoj mandat smo rastegli do krajnjih granica…. Mi, Ujedinjeni narodi, spremni smo čekati u stanju pripravnosti i vlastitim očima gledati ubijanje boraca, žena i djece, te kao svjetska zajednica nećemo direktno intervenirati. Razumijem opasnosti, pretpostavljam da oni (ljudi u Bosni) nisu vrijedni tog rizika, ali ne mogu i ne želim vjerovati da je to odgovor…. To me dovodi do pitanja kako će nas vidjeti povijest odnosno, kako će moja djeca vidjeti našu ulogu u ovom genocidnom konfliktu. Kako smo mogli mirno stajati i gledati kako srpska artiljerija sistematski uništava Sarajevo? Zašto smo zaobilazili istinu dok je Sarajevo gorjelo? Što smo mislili dok smo gledali kako cijele zajednice gube svoje domove i bježe u kotao granata da umru od hladnoće i nemara na ulicama nekog drugog sela pod opsadom… U ovoj igri balkanskog šaha, gdje je jedina istina laž, nagađanjem se malo postiže!!!.[172]

– Izjava sir Martina Garroda, načelnika Regionalnog centra PMEZ-a Zenica,[173] u kojoj, između ostalog, kaže: *Glavni oblici djelovanja PMEZ-a su promatranje, posredovanje, pregovaranje, koordiniranje i komunikacije u svojstvu neutralne treće strane između zaraćenih strana i drugih faktora. O rezultatima tog djelovanja izvještavao sam Glavni štab u Zagrebu. Ti izvještaji su zatim poslani Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji (MK BJ) u Ženevi, Predsjedništvu Evropske zajednice (EZ) u Briselu i glavnim gradovima zemalja EZ.*

– Riječi Ruperta Smita, komandanta snaga UNPROFOR-a u BiH u pismu komandantu Armije Republike Bosne i Hercegovine Rasimu Deliću od 5. juna 1995. godine, u kome između ostalog, piše: *U enklavama, i odista u svim sigurnosnim zonama označenim od strane UN-a, moje instrukcije prema Rezoluciji 836 Savjeta bezbjednosti UN-a su da "našim prisustvom nastojimo spriječiti napade na civilno stanovništvo, djelujući samo u samoodbrani…" Međutim, ja vjerujem da uprkos trenutnim okolnostima, UNPROFOR može još uvijek ispuniti naše instrukcije da spriječi napade,*

[172] Pismo majora Bryana Wattersa, komandanta prvog bataljona 22. chesirskog puka, britanskim snagama – Vojna pošta 547. AIIZ broj 5358.

[173] Izjava Sir Martina Gerroda, načelnika RC PMEZ Zenica. AIIZ br. 5360.

i moja naređenja komandantima u enklavama su da nastave sa svim zadacima, uključujući i prisustvo na osmatračnicama, punktovima, do trenutka kada situacija postane potpuno neizvjesna i neizdrživa, a sigurnost čuvara mira bude ugrožena… Nadalje, moram istaći da, sve dok mi se ne naredi drugačije, UNPROFOR mora nastaviti da djeluje kao nepristrasna i neutralna snaga čuvara mira… Međutim, ja ostajem spreman da upotrijebim silu i predložim upotrebu NATO zračnih snaga tamo gdje ja prosudim da je potrebno u zavisnosti od situacije na terenu.[174]

Na međunarodnoj političkoj sceni, u vezi sa Bosnom i Hercegovinom, tokom 1995. godine pojavljuju se nova lica: Žak Širak na čelu Francuske, Rupert Smit na čelu UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu, Ričard Holbruk, predstavnik SAD, koja, za razliku od svojih prethodnika, imaju pozitivniji stav za rješenje krize u Bosni i Hercegovini.

Prelomni moment u odnosu međunarodne zajednice i njenih snaga prema srpskom agresoru nastaje poslije masakra nad civilima na pijaci Markale 28. augusta 1995. godine u Sarajevu. Strpljenju čelnika međunarodne zajednice, a posebno SAD i Francuske, došao je kraj. Već 30.08.1995. godine, avijacija NATO je otpočela vazdušnu operaciju u Bosni i Hercegovini, pod nazivom *Noćni let*. Operacija je bila vrlo efikasna i uspješna, primoravši vođe agresorskih snaga da traže pregovore.

Pokazalo se da agresor priznaje samo silu, i tek onda kada se suočio sa odlučnim i efikasnim djelovanjem međunarodne zajednice i njenih snaga, NATO avijacije i snaga za brzo djelovanje, prihvatio je uslove koji su mu nametnuti:

– uništenje ili povlačenje svog teškog naoružanja iz zone isključenja oko Sarajeva;

– ponovno otvorenje sarajevskog aerodroma;

– nesmetano snabdijevanje Sarajeva vodom, plinom i strujom;

– otvaranje komunikacija od sarajevskog aerodroma preko Stupa za centar Sarajeva.

Tek kada su se generali Bernar Žanvije i Rupert Smit 21. septembra uvjerili u ispunjenje ultimatuma, donose odluku o prestanku NATO udara.

Vazdušnim udarima NATO-a razorena je slika nepobjedivosti u glavama velikosrpskih političkih i vojnih vođa. Tome su doprinijeli i vojni

[174] Pismo generala Ruperta Smita, komandanta UNPROFOR-a za BiH, komandantu Generalštaba ARBiH Rasimu Deliću od 05.06.1995. godine.

porazi tokom 1994., a posebno tokom 1995. godine od Armije Republike Bosne i Hercegovine, HV i HVO. To potvrđuje dr. Mićo Carević u svojoj knjizi "*Kako dalje"*: *Nema takvog primirja da se neko srozao tako nisko kao rukovodstvo Srba u Bosni u ovom ratu i da govori o svojim zaslugama i pobjedama*, koja je *tako velika da će proći dugo vremene da se ta pobjeda shvati*, koju je izvojevala *najbolja vojska na svijetu*. Narod je davno rekao: *Čega se pametan stidi, budala se ponosi*. Ni konfuznijeg rata, ni veće bježanije, ni veće anarhije i nediscipline. Ne zna se da je poslije nekog rata obavljeno toliko ekshumacija, da bi se izvršila identifikacija poginulih, koje je neprijatelj sahranio, i to pripadnika *najbolje vojske na svijetu*. RS je u jesen 1995. godine bila pred porazom. Poraz su sprečile SAD, Rusija, SRJ.[175]

S pravom je Carević naglasio da je srpskog agresora od poraza spasila međunarodna zajednica prijetnjama i ucjenama upućenim organima Republike Bosne i Hercegovine i Armije Republike Bosne i Hercegovine da zaustave vojne aktivnosti čim su zajedno sa HVO uspostavili kontrolu nad 51 posto teritorije Bosne i Hercegovine. Nerazumljivo je i apsurdno da svjetske sile, kao odlučujući faktor na političkoj sceni, nisu dozvolile da pobijedi pravda nad nepravdom, dobro nad zlom. Tako je rat u Bosni i Hercegovini završen bez pobjednika i poraženog, jer su tako dogovorile velike sile. Očito je da je međunarodna zajednica, u cilju dovođenja agresorske strane za pregovarački sto, samo željela oslabiti njegovu snagu ne želeći da bude poražen.

Na sastanku u Ženevi 12.09.1995. godine, pod okriljem međunarodne zajednice, ministri vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske i SR Jugoslavije, dogovorili su principe mogućeg mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu. Bilo je to kompromisno rješenje, sadržano, uglavnom, u dvije tačke:

1. Bosna i Hercegovina nastavlja da egzistira kao suverena i cjelovita država, članica UN i u međunarodno priznatim granicama.

2. Bosna i Hercegovina će se u budućnosti sastojati od Federacije BiH i Republike Srpske, sa teritorijalnim omjerom 51:49 u korist Federacije.

Ovakvim rješenjem bili su svi zadovoljni i nezadovoljni. Milošević i Karadžić su morali priznati postojanje države Bosne i Hercegovine, sa

[175] **Carević, Mićo**, KAKO DALJE, "Comesgrafika", Banja Luka 1999. godine, strana 178.

teritorijalnim omjerom 51:49, što su do tada odbijali, ali su zato dobili Republiku Srpsku.

Federalna strana u Bosni i Hercegovini je morala progutati gorku pilulu, zvanu Republika Srpska i nepravednu podjelu u omjeru 51:49, ali su se izborili za državu BiH, međunarodno priznatu i u ranijim granicama.

Pod predsjedavanjem Ričarda Holbruka, ličnog izaslanika predsjednika SAD Bila Klintona i Karla Bildta, novog predstavnika Evropske zajednice, 26. septembra 1995. godine u Njujorku, usaglašeni su dodatni mirovni principi za BiH.

Dejtonski sporazum

U Dejtonu, od 01. do 21.11.1995. godine, tokom pregovora na najvišem nivou između strana u oružanom sukobu (BiH, Hrvatska i SR Jugoslavija), uz posredovanje SAD, postignut je *Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini* na ženevskim i njujorškim principima,[176] uz precizno definiranje vojnih pitanja radi ratnog dezangažiranja i moritoring vojnih i policijskih snaga međunarodne zajednice. Dejtonskim mirovnim sporazumom precizirano je da se Bosna, po svom unutarnjem uređenju, sastoji iz dva entiteta. Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, grad Brčko je dobio status distrikta.[177] *Dejtonskim sporazumom je prekinut oružani sukob, ali je svojim anomalijama i nedostacima utoliko više osnažio jedan beskrajni politički rat od kojeg zemlja sve više trpi, a u nekim aspektima i više nego u toku vrućeg rata…*[178] Aktuelna i buduća histroja države BiH bit će, ustvari histroja borbe za prevazilaženje uzroka tog *beskrajnog političkog rata*, odnosno, to će biti historija prevazilaženja anomalija i nedostataka Dejtonskog sporazuma, jer sa dejtosnkim nedostacima i anomalijama nije moguća funkcionalna, stabilna i mirna BiH.

[176] Na sastancima u Ženevi 08.09.1995. i u Njujorku 26.09.1995. godine, ministri vanjskih poslova BiH, Hrvatske i SR Jugoslavije saglasili su se u šest glavnih principa ustavnog uređenja BiH: BiH nastavlja pravni kontinuitet u postojećim granicama; BiH će se sastojati iz dva entiteta, FBiH i RS-a; osnova za sporazum je teritorijalni prijedlog 49% za RS i 51% za FBiH; entiteti nastavljaju postojanje po tadašnjim njihovim ustavima; pravo entiteta da uspostavljaju paralelne specijalne odnose sa Hrvatskom i SR Jugoslavijom; demokratski izbori, ljudska prava, sloboda kretanja i povratak prognanika; arbitraža u sporovima. **(David Campbell,** NACIONALNA DEKONSTRUKCIJA, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, prijevod sa engleskog, 21/03, strana 176.–177.)

[177] **Pejanović Mirko**, OGLEDI O DRŽAVNOSTI I POLITIČKOM RAZVOJU BIH,"Šahinpašić", Sarajevo, 2010. godine, strana 51.

[178] **Filipovioć, Muhamed i Duraković, Nijaz**, TRAGEDIJA BOSNE, Valter, Sarajevo, 2002., strana 101.

Također, treba istaći da je međunarodna zajednica i pored svoje nepravovremenosti, nedosljednosti, neefikasnosti, pristrasnosti, neodlučnosti i svih drugih osobina koje su karakteristične za međunarodnu zajednicu i njeno djelovanje, u Bosni i Hercegovini odigrala značajnu ulogu u rješavanju bosanskohercegovačkog pitanja. Treba, ipak, priznati činjenicu da bi bez međunarodne zajednice put za ostvarenje nezavisnosti i suverenosti Bosne i Hercegovine, onakve kakvu danas imamo, bio daleko teži. (Vidi upit 20-2; 20-29; 20-1 i 20-13)

U Sarajevu je svim sredstvima ubijan život i duh ovog grada.

Prethodne analize različitih, egzistencionalno nadasve veoma važnih aspekata preživljavanja Sarajlija i Sarajeva u potpunoj agresijskoj blokadi, jasno pokazuju sve strahote do kojih su doveli velikosrpski planovi i namjera o uništenju jednog naroda, pretvarajući i održavajući ovaj grad u stanju konc-logora, u kojemu je svakodnevno ubijano civilno stanovništvo. Istovremeno, to govori i o indolentnosti i političkoj nespremnosti međunarodne zajednice da se suprotstavi zlu nacizma i aparthejda, tako da je tek 1995. godine odlučila zaustaviti ubijanje i mučenje cijelog jednog grada i njegovih stanovnika.

Jasno je da je ovdje dugo vremena postojala pukotina između političkih proklamacija i moralnih načela, na koja se poziva međunarodna zajednica kada govori o ljudskim pravima i slobodama.

Je li ta diskrepancija rezultat nepostojanja jedinstvene političke volje koja bi pokrenula vojnu akciju za zaustavljanje genocida u Bosni i Hercegovini općenita, ili je i sama bila rezultanta određene međusobne političke pat-pozicije između najmoćnijih i najutjecajnijih u međunarodnoj političkoj zajednici prema tragediji u Bosni i Hercegovini? A možda je posrijedi i nešto sasvim treće – što se može podvesti pod imenicu – nemoć i opreznost da se ne bi izazvali konflikti širih razmjera na ovom prostoru. Očigledno je da u tome ima svega pomalo od pomenutih argumenata, kojima je zajednička karakteristika, inače, sistematski i metodološki pristup u razrješavanju konflikata i sporova, koji na neki način tangiraju relaciju *Istok – Zapad*. Radi se o pristupu koji je, inače više puta demonstriran u svijetu, a koji stoji kao *otvoren* sukob ili problem, ali se on, uglavnom, svodi na to da se obično *transponira* u zone islamskih zemalja, koje služe kao *prostor i medij* njegovog najčešće ratnog razrješavanja. Bosna, a posebno opsada Sarajeva, zorno svjedoče tu podudarnost i sličnost u

teorijskom metodološkom pristupu, u kojem se tenzije globalnog karaktera dislociraju u zemlje islamskog društvenog, političkog i državnog prostora. To je bio jedan od osnovnih razloga duge blokade Sarajeva. Sarajevo je bilo instrument i za zapadnu i za istočnu politiku. Ono je bilo žrtva političke igre, a i sredstvo kontroliranja razvoja vojne i političke situacije i utjecaja u ovom dijelu Evrope, ali i šire. Prije svega, opkoljeno Sarajevo je bilo instrument kontroliranja i usmjeravanja političke volje centralne političke vlasti Bosne i Hercegovine i vođenja rješenja krize u željenom pravcu i cilju koji će završiti u *Dejtonskoj Bosni i Hercegovini*.

Iza svih mjera koje je preduzimala međunarodna zajednica, kao i agresorskih nastojanja i akcija, jasno proizilazi da su Bošnjaci-Muslimani bili glavni cilj agresije i njene najveće žrtve, kako po posljedicama samog toka rata, tako i po ratnim i mirovnim rezultatima. Tako je bilo u početku sa kvalifikacijom agresije – kao građanskog rata, tako i sa paketom rezolucija OUN, kao i sa *embargom na naoružanje* i, na kraju, sa njenim dejtonskim ustrojstvom.

Nedvojbeno je da su Bošnjaci u svim ovim fazama i u svakom pogledu bili najveće žrtve, koji su od većinskog naroda u Bosni i Hercegovini svedeni u politički prostor koji objektivno nije veći od 22% teritorije. Oni su podnijeli najduže, najveće i najintenzivnije patnje i stradanja, nedostatak hrane, energenata, vode i izloženosti svakodnevnom i intenzivnom granatiranju i ubijanju. Sarajevo je, sasvim sigurno, bilo prvi veliki i po tretmanu neobični koncentracioni logor, organizovan od strane srbo-četničkog fašističkog agresora u samom središtu Evrope. Logor, dakle, u kojem je više od 70% stanovnika bilo bošnjačke nacionalnosti, koji su se zajedno sa svojom kulturnom i političkom tradicijom borili za goli opstanak, ali i za univerzalne ljudske vrijednosti. Sve to jasno pokazuje da je i *slučaj Sarajevo*, pored niza mnogih drugih (u Pakistanu, Afganistanu, Libanu, itd.) samo još jedan žalostan slučaj nedosljednosti i *dvostrukog političkog aršina* međunarodne (političke) zajednice.

Odgovornost međunarodne zajednice prema agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, odnosno za njene stravične posljedice, proizlazi, prvenstveno, iz toga što se radi o suverenoj, nezavisnoj i međunarodno priznatoj državi članici Ujedinjenih nacija. Polazeći od toga, institucije međunarodne zajednice, posebno Ujedinjene nacije, morale su učiniti niz radnji za zaštitu Republike Bosne i Hercegovine. Na prvom mjestu zaustavljanje oružane agresije, čiji je cilj nasilna izmjena granica i

zaustavljanje fašizmu, svojstvenog širenju životnog prostora na račun drugih naroda, posebno sprečavanje i kažnjavanje genocida.

Međunarodna zajednica, odnosno njene ključne institucije – Ujedninjene nacije i Evropska unija, pokazale su se nesposobnim da okončaju agresiju i spriječe teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na području Bosne i Hercegovine. Ovo stanovište se posebno može dokazati kada se posmatra pojedinačno svaka od navedenih institucija. Svojom misijom u Republici Bosni i Hercegovini Ujedinjene nacije su imale zadatak da postignu tri cilja: osigurati mir, uvesti sankcije protiv agresora i vršiti isporuku humanitarne pomoći. Uslijedilo je donošenje oko 70 rezolucija i predsjedničkih saopštenja, kojima je trebalo realizovati navedene ciljeve.

U više svojih rezolucija Ujedinjene nacije su potvrdile suverenost, teritorijalnu cjelovitost i političku nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine i isticale obavezu Savjeta sigurnosti u ovom pogledu, te više puta odlučno potvrdile da je svako uzimanje teritorije silom i svaka provedba *etničkog čišćenja*, odnosno genocida nezakonita i nedopustiva.

Rezolucijom 824., od 6.maja 1993., Ujedinjene nacije su, naprimjer, odlučile da se gradovi Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać, Sarajevo i Srebrenica sa svojom okolicom tretiraju kao sigurne zone, te da moraju biti pošteđeni oružanih napada i drugih neprijateljskih postupaka. Demilitarizovana zona Srebrenica je stavljena pod njihovu posebnu zaštitu.

Inače, rezolucije su bile mahom neprecizne, dvosmislene i često usvajane nakon truhlih kompromisa velikih sila. Kao takve, nerijetko su izazivale konfuziju, što je agresor maksimalno koristio, ne obazirući se u svojim zločinima na njihovu sadržinu.

Rezolucija o embargu na oružje (od 25. septembra 1991.), čak je neadekvatno protiumačena i u administraciji Ujedinjenih nacija. Naime, odnosila se na – u 1991. godini tada još formalno postojeću SFRJ – a primjenjivala se ilegalno – i to rigorozno – protiv Republike Bosne i Hercegovine.

Embargo na uvoz oružja je najveća nepravda koja je mogla biti učinjena Republici Bosni i Hercegovini – žrtvi agresije. Organizacija ujedinjenih nacija je ovoj državi onemogućila da koristi prirodno pravo – pravo na samoodbranu. Nije ni zaštitila svoju članicu kroz sistem kolektivne odbrane.

Propusti generalnog sekretara i njegovog aparata uslovili su da Savjet sigurnosti odredi pogrešnu startešku orijentaciju prema agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Samim tim, Ujedinjene nacije nisu ostvarile u Bosni i Hercegovini nijedan od svojih postavljenih ciljeva.

Nakon sveg, Ujedinjene nacije i njeni organi reaguju uvođenjem pojma *etničko čišćenje,* koji je trebao da zamagli suštinu stvari. Ovakav odnos Ujedinjenih nacija daje mi za pravo da ih okarakterišem kao saučesnike u svemu onome što se u Bosni i Hercegovini dogodilo u periodu od 1991. do 1995. godine.

Osim Ujedinjenih nacija, u razrješenju krize na tlu bivše Jugoslavije bili su angažovani i drugi faktori, kao što su Evropska unija, SAD-e, Rusija, NATO itd. Njihovo djelovanje na nivou Ujedinjenih nacija bilo je nedosljedno, nepravovremeno, a u značajnoj mjeri kod nekih faktora i pristrasno.

Stavovi Zapada su najvećim dijelom izražavani kroz djelovanje Evropske unije, čiji su se snovi o jedinstvenoj Evropi upravo raspršili na Bosni. Na primjeru Bosne iskazalo se puno nejedinstvo ove asocijacije, njena podijeljenost i aktuelizacija na već zaboravljenim interesnim sferama.

Evropska unije je svoje napore usmjerila na pomirenje *zaraćenih strana,* umjesto da preduzme vojnu intervenciju, zaustavi agresiju i spriječi genocid. Zapad je situaciju u Bosni i Hercegovini posmatrao kao humanitarnu krizu, bavio se posljedicama a ne uzrocima i time činio ustupak agresoru i zločincima. Agresor i žrtva su izjednačeni.

Sve što je naprijed rečeno odnosi se na – uslovno nazvano – zvaničnu politiku i vlade članica međunarodne zajednice. Međutim, javno mnijenje ovih zemalja, brojne organizacije, udruženja građana, intelektualci i drugi pojedinci podržavali su pravednu borbu Bosne i Hercegovine i njenih naroda protiv agresije, genocida i drugih zločina, a istovremeno za jačanje i afirmaciju njenog političko-pravnog i međunarodnog položaja.

Na kraju, iz svega prezentiranog ne naziru se potpuni i konačni odgovori, ali je sasvim izvjesno da se dosta toga objašnjava i ukazuje na moguće zaključke ne samo iz današnjeg ugla, nego i za ubuduće.

Kasim Begić je još 1996. pisao: *...Nije se radilo o klasičnoj agresiji i okupaciji, već o monstrouznom projektu brisanja Bosne i Hercegovine kao države i iskorjenjivanju jednog naroda*.[179]

[179] **Begić, Kasim**, BOSNA I HERCEGOVINA OD VENSOVE MISIJE DO DEJTONSKOG SPORAZUMA, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997., str. 8.

Iskušenja kroz koja je Bosna i Hercegovina prošla u periodu 1992.–1995., i iskustva sa međunarodnom zajednicom koja još uvijek traju, nameću pitanje da li je višestoljetni identitet Bosne samo poremećen ili je on, ponajmanje zahvaljujući *bosanskom faktoru*, radikalno reduciran.

Međutim, čini se da iskušenja kroz koja Bosna i Hercegovina u svom očuvanju i afirmaciji svoje državnosti prolazi ne izgledaju ništa manja i lakša od onih kroz koja je prošla u periodu od 1992. do 1995. godine. *Tako je Međunarodna komisija za Balkan u svom izvještaju 1996. godine naznačila tri moguća scenarija kada je u pitanju budućnost Bosne i Hercegovine: 1. Ponovno uspostavljanje multietničke Bosne; 2. Mirni suživot, pod zajedničkim krovom, triju zajednica unutar dvaju entiteta i 3. Podjela, najprije u dva, a potom u tri dijela, što bi najvjerovatnije dovelo do toga da Hrvatska i Srbija de facto anektiraju dijelove Bosne i tako Bošnjacima ostave približno 30 posto Bosne u obliku sićušne državice.*[180]

Ako bi se ostvario i jedan i drugi projekat, BiH nema kao države, a Muslimani gube svoju jedinu i historijsku domovinu. I tako se historija nemilosrdno ponavlja, a prokletstvo Muslimana dalje nastavlja. Njihovo je prokletstvo u osnovi što su između Srba i Hrvata, na razmeđu dvaju apetita i historijskih ambicija, što su svoji na svome, a drugi im ne daju da to budu.[181]

Očigledno je da se borba za očuvanje i afirmaciju bosanskohercegovačke državnosti nastavlja, a značaj odbrane Sarajeva u političkopravnom i međunarodnom okviru i afirmacija bosanskohercegovačke državnosti dobijaju sve više na značaju. Ne samo u teorijskom, nego i u iskustvenom pogledu.

[180] Šire o ovome vidjeti: NEDOVRŠENI MIR, Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan. Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava i pravni centar FOD BIH, Zagreb–Sarajevo, 1996./1997.

[181] **Duraković, Nijaz**, PROKLETSTVO MUSLIMANA. Harfo-graf, Tuzla, 1998., str. 312.

2. POSJETE VISOKIH ZVANIČNIKA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE BOSNI I HERCEGOVINI

U periodu od 1992. do 1997. godine, Bosnu i Hercegovinu je posjetilo 11 predsjednika država, među kojima i predsjednik SAD Bil Klinton, te osam predsjednika vlada. Državni sekretar SAD Medeleine Albright je dva puta posjetila RBiH. U istom periodu, RBiH je bila domaćin za 31 ministra ili zamjenika ministara. Češće su bile takve posjete iz Velike Britanije, Njemačke, Francuske, Italije i Rusije. Značajne su bile i posjete 29 ambasadora, 13 visokih predstavnika, od kojih su 10 visoki predstavnici OUN, kao i 36 specijalnih izaslanika, od kojih 19 iz SAD i 11 iz OUN. Interes za BiH su ispoljili i parlamenti država. BiH su posjetile tri parlamentarne delegacije iz SAD i četiri iz EZ. Po raznim osnovama, u navedenom periodu, u BiH su dolazili mnogi vojni autoriteti iz zemalja širom svijeta.

Sadržaji, rezultati, kratkoročne i dugoročne posljedice posjeta od strane raznih, visokih zvaničnika iz brojnih država i međunarodnih organizacija, odraz su njihovih političkih stavova i namjera u odnosu na konačan ishod rata i perspektivu BiH kao države. Na osnovu činjenica u vezi s tim, mogu se sagledati sposobnosti i slabosti u djelovanju međunarodne zajednice u odnosu na bosanskohercegovačku krizu u kojoj su najmoćniji autoriteti svijeta trebali suzbijati nepravedne politike i njihovu silu, a zaštititi ugrožene ljude, narode i državu RBiH, pomaganjem da se brane od agresije i opstanu. U slučaju agresije na RBiH, uvođenjem i kontrolom embarga na oružje, međunarodna zajednica je postupila protivno svojoj obavezi.

S jedne strane, imajući u vidu pokazatelje o intenzitetu i nivou posjeta učinjenih BiH od strane raznih faktora međunarodne zajednice (država i međunarodnih organizacija), a s druge strane, imajući u vidu dužinu

trajanja, težinu i posljedice zločinačkog, genocidnog ponašanja agresora na BiH, opravdan je zaključak da je međunarodna zajednica u rješavanju bosanskohercegovačke krize ispoljila nejedinstvo, sporost, demagoški stil ponašanja, i u cjelini, sve do 1995. godine, nizak stupanj efikasnosti, posebno prema činjenicama masovnog i grubog kršenja elementarnih prava svih ugroženih ljudi, naroda, posebno Bošnjaka i međunarodno priznate države BiH kao članice OUN.

Visok intenzitet i nivo posjeta učinjenih RBiH nije proizveo očekivane rezultate u rješavanju krize. To znači da formalna strana u djelovanju raznih faktora međunarodne zajednice nije usklađena sa njihovom suštinskom ulogom, s obzirom na međunarodne pravne norme i obaveze. **(Tabela 1.)**

Predsjednik RBiH Alija Izetbegović i predsjednik SAD Bil Klinton

3. EMBARGO, IZRAZ NEPRAVEDNE POLITIKE PREMA BOSNI I HERCEGOVINI

3.1. POLITIČKI KARAKTER EMBARGA

Neke mjere međunarodne zajednice, u vezi sa sukobima između država na Balkanu, nisu bile doprinos pravednoj zaštiti ugroženih ljudi, naroda i države RBiH, već su bile ohrabrenje za agresorsku nepravednu politiku, koja se koristila izrazito surovim, zločinačkim i genocidnim metodama ratovanja. U takve mjere spada embargo na uvoz naoružanja. Zaveden je za zemlje koje su dobijale svoju nezavisnost kroz proces raspada SFRJ. Pri tome je najvažnija činjenica da se zavedenim embargom nisu sprečavali agresori na BiH da iz raznih vanjskih izvora dolaze do naoružanja i vojne opreme, čega su i inače imali u dovoljnim količinama i bez uvoza. U uslovima potpunog, strateškog vojnog okruženja, embargom se isključivo onemogućilo da oružje iz vanjskih izvora bude nabavljeno za potrebe slabo naoružanih i opremljenih snaga odbrane BiH. *Embargo je praktički lišavao naoružavanja samo bosansku armiju*.[182]

Takav zaključak potvrđuju i rezultati istraživanja, jer su se ispitanici – vojnici, podoficiri i oficiri Armije RBiH ujednačeno izjasnili da je zavedeni embargo nanio najveću štetu državi BiH (33,93%), Bošnjacima (32,12%) i Armiji RBiH (18,50%). Samo njih 6,02% su dali drugačije odgovore, a 6,21% su se izjasnili da ne znaju kome je embargo nanio najveću štetu, pri čemu je bitno da su među takvima više zastupljeni vojnici nego oficiri i podoficiri. U vezi s tim treba imati u vidu da je među vojnicima, više

[182] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, Šahinpašić, Sarajevo, 2001. godine, strana 119.

nego među podoficirima i oficirima, bilo lica bez završenih škola i bez dovoljnog razumijevanja o suštini zavedenog embarga na uvoz oružja za snage odbrane BiH.

Samim tim što je zavedenim embargom međunarodna zajednica nanosila štetu snagama odbrane RBiH koje su djelovale na osnovama pravedne politike i vodile pravedan odbrambeni rat, proizilazi zaključak da je embargo bio nepravedan, u korist nepravedne, agresorske politike, zločinačke i genocidne ratne prakse. Embargo je mogao biti *nužan* samo ako se željelo pomagati agresoru, koji je vodio nepravedan rat. U slučaju želje da se pomognu ugroženi ljudi, narodi i država BiH, bilo je nužno ukidanje zavedenog embarga. Takav zaključak potvrđujuje istraživanje, jer se 85,35% ispitanika, ujednačeno iz svih kategorija, s obzirom na obrazovni nivo, izjasnilo da embargo nije bio nužan i da nije bio pravedan; 7,27% je odgovorilo potvrdno da je embargo bio pravedan i nužan a 7,38% da ne zna da li je ili ne embargo bio nužan i pravedan. Neke nelogičnosti u rezultatima odgovora na pitanje *Da li je embargo bio strateški nužan i pravedan?* najvjerovatnije da proizilaze iz propusta u tehnici anketiranja ili zabune u razumijevanju pitanja, zbog čega je kod nekih ispitanika došlo do inverzije u davanju odgovora, jer procenti od 7,27% potvrdnih odgovora da je embargo bio pravedan i nužan i 7,38% odgovora od strane ispitanika da ne znaju da li je ili ne embargo bio nužan i pravedan, ne proizilazi iz njihovog stvarnog političkog raspoloženja, posebno zbog toga što je među takvima bilo najviše onih koji su završili srednju školu. Čak i u slučaju da nepovoljni procenti u tom smislu proizilaze iz stvarnog političkog raspoloženja tog dijela ispitanika, to ne bi dovelo u pitanje opću ocjenu o nepravdenosti embarga, jer se 85,35% ispitanika izjasnilo da embargo nije bio ni nužan, ni pravedan.

U svakoj predratnoj, ratnoj i poratnoj situaciji, velike sile su svojim politikama involvirane, direktno ili indirektno, kako u pogledu uzroka, tako i u pogledu tokova i posljedica ratnih sukoba. Embargo na uvoz oružja za potrebe branilaca BiH nije mogao biti zaveden, niti se režim kontrole zavedenog embarga mogao realizirati bez velikih sila. Ustvari, bez političkog dogovora između velikih sila, kroz institucije međunarodne zajednice se nije ni mogla usvojiti odluka o zavođenju embarga. Prema tome, u svakom slučaju zavedeni embargo na uvoz oružja za potrebe snaga odbrane RBiH je bio rezultat nagodbe velikih sila.

Potpisivanju nepravednog Dejtonskog sporazuma prisustvuju lideri najmoćnijih država svijeta

Nepravednost embarga je proizvela razne posljedice, pored ostalog i u pogledu političkih stavova, o tome ko je bio glavna meta te nepravednosti. U uslovima izrazito teškog, gotovo bezizlaznog stanja ugroženosti, u RBiH su se širila i produbljivala shvatanja da su glavni faktori međunarodne zajednice, koji su najbitnije utjecali da se zavede embargo na uvoz oružja za snage odbrane BiH, imali negativan stav prema državi BiH i njenom najbrojnijem bošnjačkom narodu, te da je taj njihov negativan stav proizašao iz negativnog stava prema islamu. Pri tome, predmet ovog razmatranja nije ocjena o ispravnosti ili neispravnosti takvih shvatanja. Predmet pažnje je zaključak da je međunarodna zajednica svojim nepravednim odlukama proizvodila razne posljedice, od povećanih fizičkih stradanja onih koje je pogađao embargo, do *pogrešnih* shvatanja o razlozima i ciljevima zavođenja embarga. Znači, ako međunarodna zajednica, zavođenjem embarga nije bila motivirana negativnim stavom prema Bošnjacima i islamu, ona je odgovorna što je visokim stupnjem nepravednosti svojih odluka uzrokovala *pogrešna* shvatanja da je embargo motiviran antibosanskohercegovačkim, antibošnjačkim i antiislamskim raspoloženjem. Upravo zato, procentualno

su ujednačeni odgovori ispitanika da li je (a) odluka o embargu rezultat nagodbe velikih sila (50,71%) ili je (b) rezultat negativnog stava velikih sila prema BiH i Bošnjacima (47,07%). U tom smislu ujednačeno su podijeljeni odgovori svih kategorija ispitanika, s obzirom na njihov obrazovni nivo i s obzirom na njihov status u Armiji RBiH – vojnici, podoficiri i oficiri.

Politički stavovi raznih faktora međunarodne zajednice su bili usmjereni protiv agresora na RBiH i imali su značaj podrške pravednoj oružanoj borbi za odbranu RBiH. Politički autoriteti odbrane RBiH nisu prihvatali političke teze da je međunarodna zajednica u zavjeri protiv RBiH, posebno protiv njenog najbrojnijeg bošnjačkog naroda, jer bi to značilo da međunarodna zajednica planski, ciljano djeluje u korist agresora. Ratna situacija u RBiH u vezi sa ponašanjem međunarodne zajednice je bila vrlo složena. Mnogi ljudi, tragajući za odgovorom na pitanje zašto međunarodna zajednica odlučno ne spriječi zločinačko, genocidno, anticivilizacijsko ponašanje agresora na BiH, nisu mogli pronaći odgovor koji bi zadovoljio kriterije logike, pa su u uslovima očajanja, zaključivali da je međunarodna zajednica stala na stranu nepravedne zločinačke politike, te da glavni politički autoriteti međunarodne zajednice jedno govore kad osuđuju agresore a podržavaju odbranu BiH, a sasvim drugo praktično djeluju kad pomažu agresoru, čemu spada i zavođenje embarga na uvoz oružja za snage odbrane BiH.

Prema tome, odgovore 77,50% ispitanika da je međunarodna zajednica zavela embargo s ciljem kontrole, odnosno onemogućavanja Armije RBiH u njenom suprotstavljanju agresiji, treba shvatiti upravo kao izraz činjenice što je ponašanje međunarodne zajednice bilo ne samo nepravedno, već je bilo i nelogično i teško logički objašnjivo, pa se u takvoj nemogućnosti logika nalazila u zaključku da međunarodna zajednica pomaže agresiju na BiH, odnosno da je na sceni zavjera protiv BiH.

Ako bi glavni autoriteti međunarodne zajednice koji su bili aktuelni u ratnom periodu posmatrali rezultate odgovora na pitanje da li je međunarodna zajednica zavela embargo na uvoz oružja s ciljem onemogućavanja Armije RBiH da se suprotstavi agresoru, vjerovatno je da bi oni dali za pravo apsolutnoj manjini, odnosno onima 5,08% ispitanika koji su dali odričan odgovor. Toj apsolutnoj manjini bi dali za pravo i mnogi relevantni i kompetentni analitičari predratnih, ratnih i poratnih zbivanja u BiH. Međutim, niko od njih ne bi mogao osporiti da je međunarodna zajednica griješila prema BiH i da je ona svojim greškama dovela do toga

da većina ljudi u BiH, koji su bili na strani odbrane BiH, posumnjaju u dobre namjere međunarodne zajednice prema BiH, odnosno da posumnjaju da se međunarodna zajednica ciljano stavila na stranu agresora. U vezi s tim, treba posmatrati i vrlo visok procenat od 17,42% ispitanika koji su se izjasnili da ne znaju da li je međunarodna zajednica zavela embargo na oružje kako bi kontrolirala Armiju RBiH, odnosno kako bi je onemogućila u suprotstavljanju agresiji. Taj procenat potvrđuje da je međunarodna zajednica, odlukom o zavođenju embarga, bila, u najmanju ruku, nejasna.

Pri tome treba imati u vidu da je 12.05.1994. godine Senat SAD izglasao jednostrano ukidanje embarga BiH, a zatim je to 09.06. učinio i Predstavnički dom SAD. Međutim, predsjednik Klinton je pod pritiskom evropskih saveznika, posebno Engleske, stavio veto na ove odluke.[183]

Zalaganje za embargo prema snagama odbrane BiH je prepuno raznih apsurda, koje zdrav razum teško prihvata. Međunarodna zajednica je embargom vezala ruke žrtvi i omogućavala da zločinci budu efikasniji u činjenju zla. Po toj logici, oni koji su poduzimali mjere da embargo bude djelotvoran, kako se žrtvi ne bi pomoglo da oslobodi zavezane ruke, ne mogu se smatrati pravednima, kao ni oni koji su donijeli odluku o uvođenju embarga za branioce BiH. Negativno se kvalificiraju oni koji su, ulazeći u razne rizike, savladavali embargo i tajnim kanalima doturali oružje do branilaca BiH, kako bi pomogli žrtvi zavezanih ruku, a otežali zločincima da ubijaju nevine ljude samo zato što su odlučni da brane svoj dom, svoju porodicu, svoj narod i svoju domovinu kao zajednicu ravnopravnih ljudi, naroda, vjera i tradicija. One ljude koji su se izlagali riziku i savladavajući embargo doturali oružje za branioce BiH treba smatrati herojima. O tome je predsjednik Predsjedništva BiH, pred Generalnom slupštinom UN-a, 25.09.1996. godine, rekao: *Naša zemlja i naš narod prošli su kroz pakao. Svijet je smatrao da ima pravo na embargo na oružje, mi smo smatrali da imamo pravo na samoodbranu. U konkurenciji sa dva prava, vjerovali smo i vjerovat ćemo da je naše pravo bilo jače. Stoga se nemam namjeru nikome izvinjavati što smo u toku rata učinili sve da dođemo do oružja i da se odbranimo. Naprotiv, odajem priznanje hrabrim ljudima i zahvaljujem prijateljskim zemljama koje su nam pomogle u ratu... Zahvaljujem Sjedinjenim Američkim Državama što su pokrenule inicijativu za mir...*[184]

[183] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, Šahinpašić, Sarajevo, 2001. godine, strana 119.
[184] **Izetbegović, Alija**, SJEĆANJA, TKD, Šahinpašić, Sarajevo, 2001. godine, strana 327.

3.2. MEĐUNARODNA ZAJEDNICA EMBARGOM SPRIJEČILA BRANIOCE BiH DA DEBLOKIRAJU SARAJEVO

Branitelji RBiH su imali visok nivo borbenog morala i spremnosti da istraju u podnošenju napora i žrtava u borbi protiv agresora. U uslovima takvog borbenog raspoloženja, borci su bili uvjereni da mogu uspješno deblokirati Sarajevo. Smatrali su da je najveća smetnja u tom pogledu bio nedostatak naoružanja i municije. Kao i borci, toga su bili svjesni svi građani RBiH na strani snaga odbrane, te politički i državni autoriteti RBiH. Diplomatskim putem, od Predsjedništva i Vlade RBiH, kontinuirano, cijelo vrijeme tokom odbrane od agresije, prema autoritetima međunarodne zajednice su išle inicijative da se ukine zavedeni embargo. Pri tome se cijenilo da bi ukidanjem embarga ubrzo nastali povoljni uslovi za deblokadu Sarajeva i poboljšanje vojne i političke situacije uopće. U istom pravcu se djelovalo putem medija i drugim kanalima utjecaja na javnost i glavne političke faktore u svijetu. Pored političkih, borci i građani Sarajeva su imali i jake egzistencijalne motive za deblokadu Sarajeva. Bili su bez hrane, vode, lijekova, energenata, ogrjeva, odjeće, obuće..., a poseban problem je bio osjećaj Sarajlija o svojoj poniženosti, u koju su dovedeni uspostavom potpune agresorske opsade njihovog grada.

Osim naoružanja i municije, za deblokadu Sarajeva su postojali svi ostali najbitniji resursi i uslovi. Oko 80.000 boraca 1. korpusa, u sadjejstvu sa susjednim korpusima, predstavljali su sasvim dovoljan ljudski potencijal za uspješnu deblokadu Sarajeva. Usto je bitno da su snage agresora imale vrlo nizak borbeni moral, što je povoljno u korist branilaca BiH utjecalo na odnos snaga na sarajevskom bojištu, gdje bi se odvijala operacija deblokade.

Prema tome, sasvim je realan odgovor 78,14% ispitanika da je zavedeni embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva. To je vrlo važno iskustvo u pogledu zaključka da vanjski sudionici ratne situacije mogu bitno utjecati na tok i ishod rata. U uslovima agresije na RBiH, pored ratujućih strana koje su bile u direktnom oružanom sukobu, kao bitan sudionik rata je bila međunarodna zajednica. Ona nije mogla spriječiti da saveznici agresora pomažu agresorima da uspješnije realiziraju svoje ciljeve, ali je efikasno sprečavala da saveznici snagama odbrane RBiH ispolje utjecaj na tok i ishod rata u BiH.

Vojna blokada Sarajeva je bila apsolutna i vrlo surova. Tako je manji broj pripadnika Armije RBiH (11,68%) smatrao da se Sarajevo ne bi moglo deblokirati, čak ni u slučaju da međunarodna zajednica ukine zavedeni embargo. U istom smislu, treba imati u vidu i činjenicu da se 10,18% ispitanika izjasnilo da ne zna da li je embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva.

Bitno je što su se ispitanici raznih obrazovnih kategorija, kao i raznog vojnog statusa (vojnici, podoficiri, oficiri) ujednačeno izjašanjavali pri odgovoru na pitanje da li je zavedeni embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva.

Pokazatelji o odgovoru na pitanje da li bi se Sarajevo moglo deblokirati da je ukinut embargo analogni su pokazateljima o odgovoru na pitanje da li je embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva. Da se Sarajevo moglo deblokirati, da je ukinut embargo, smatralo je 72,09% ispitanika, dok je njih 13,56 smatralo da se Sarajevo ne bi moglo deblokirati samostalno ni u slučaju ukidanja embarga, a 14,34% se izjasnilo da ne zna da li bi se ili ne Sarajevo moglo samo deblokirati u slučaju ukidanja embarga.

I u odgovoru na ovo pitanje bitno je što su se ujednačeno izjašnjavali ispitanici raznih obrazovnih kategorija, kao i raznog vojnog statusa (vojnici, podoficiri, oficiri).

U konkretnom slučaju, objektivniji odgovor bi se mogao očekivati da je postavljeno pitanje da li bi Armija RBiH samostalno mogla deblokirati Sarajevo, u slučaju da je ukinut embargo, nego što je dobiven odgovorom na pitanje da li bi se Sarajevo samo moglo deblokirati. Dijelovi Armije RBiH u Sarajevu i oko Sarajeva nikada ne bi sami išli u operaciju deblokade Sarajeva, jer bi to uvijek morala biti šira operacija, optimalnim angažiranjem, direktno, u borbenom poretku za deblokadu i indirektno, razvijanjem borbenih djejstava u funkciji deblokade Sarajeva svih ostalih dijelova Oružanih snaga RBiH.

Pripadnici različitih socijalnih slojeva uglavnom su bili istog mišljenja, da je embargo imao presudan utjecaj na nemogućnost deblokade Sarajeva. Radnici (79,08%), zemljoradnici (80,75%) i službenici (72,07%) su se približno ujednačeno izjasnili da je embargo imao presudan utjecaj na nemogućnost deblokade Sarajeva. **(Tabela 8.)**

Zbog zavedenog embarga međunarodna zajednica je kritikovana, kako zbog onoga što je činila a nije trebala, tako i zbog onoga što je trebala učiniti, a nije poduzimala što se očekivalo. Više od polovine radnika (60,17%), zemljoradnika (61,50%) i službenika (63,97%) su smatrali da je međunarodna zajednica svojim **pasivnim** ponašanjem prema ratnoj situaciji u BiH presudno utjecala na nemogućnost deblokade Sarajeva, dok je manje od pola radnika (40,44%), zemljoradnika (34,76%) i službenika (43,02%) smatralo da je međunarodna zajednica svojim **aktivnim** odnosom, poduzimanjem nepravednih mjera, u što spada i zavođenje embarga, spriječila da se deblokira Sarajevo.

Ispitanici različitog obrazovnog nivoa, kao i ispitanici različitog vojnog statusa (vojnici, podoficiri, oficiri) slično su podijelili svoja mišljenja, jer je više od polovine njih u svakoj od navedenih kategorija smatralo da je međunarodna zajednica pasivnim odnosom prema ratnoj situaciji u BiH spriječila deblokadu Sarajeva, dok je nešto manje od pola njih u svakoj od navedenih kategorija smatralo da je međunarodna zajednica svojim nepravednim aktivnostima doprinijela da se Sarajevo ne deblokira.

4. PRESUDA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE PO TUŽBI REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE PROTIV SR JUGOSLAVIJE

Međunarodni sud pravde (ICJ), najviši sudski organ Ujedinjenih naroda, 26. februara 2007. godine objavio je presudu u slučaju koji se tiče primjene Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. (Republika Bosna i Hercegovina protiv SR Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore). U presudi koja je konačna, obavezujuća i bez mogućnosti žalbe, Sud je odlučio:

Odbacuje se prigovor sadržan u konačnom podnesku od tuženika o tome kako Sud nema nadležnost u ovom slučaju i potvrđuje se da Sud ima nadležnost i na osnovu člana 9. Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, te može presuditi u sporu koji je Republika Bosna i Hercegovina pokrenula 20. marta 1993. godine.

U ovom kontekstu treba se podsjetiti da je Sud potvrdio pravosnažnom presudom da su vlasti tada samozvane *Republike Srpske* počinile genocid nad preko 8.000 Bosanskih Muslimana u Srebrenici, zaštićenoj zoni UN-a.

U presudi se dalje navodi da Srbija nije počinila genocid putem svojih tijela i osoba čija djela obuhvataju odgovornost u uobičajenom međunarodnom pravu kršeći obaveze pod Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Sud je odlučio da Srbija nije imala namjeru počiniti genocid, niti je poticala na vršenje genocida kršeći obaveze Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Sud je odlučio da Srbija nije bila saučesnik u genocidu.

Sud je presudio da je Srbija prekršila obavezu sprečavanja genocida, pod Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida u pogledu genocida koji se dogodio u Srebrenici u julu 1995. godine.

Sud nalazi da je Srbija prekšila svoje obaveze pod Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju genocida tako što nije prebacila Ratka Mladića, optuženog za genocid i saučesništvo u genocidu, na suđenje u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju, ne sarađujući tako potpuno sa Tribunalom. Srbija je prekršila ispuniti svoje obaveze iz privremenih mjera koje je naredio Sud 8. aprila i 13. septembra 1993. godine u ovom slučaju, kao što nije preduzela sve mjere u okviru svojih moći da spriječi genocid u Srebrenici 1995. godine.

Sud odlučuje da Srbija mora odmah preduzeti efikasne mjere da osigura ispunjavanje svih obaveza pod Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju genocida u kažnjavanju djela genocida koja su definirana u članu 2. Konvencije, ili bilo kojeg drugog djela zabranjenog članom 3. Konvencije i da transferira pojedince optužene za genocid ili druga djela na suđenje pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju i da potpuno sarađuje sa Tribunalom.

Imajući u vidu kršenja obaveza Srbije, navedena u subparagrafima (5) i (7), Sud odlučuje da oni uključuju odgovarajuće podmirenje duga, satisfakciju, te da ovo nije slučaj u kojem se naređuje plaćanje kompenzacije, ili, u odnosu na povredu iz subparagrafa (5), u tom smislu osiguranje uvjerenja i garancija da se to više neće ponoviti bilo bi odgovarajuće.

Sud je dugo i detaljno proučavao činjenice o navodnim zločinima koji su grupisani prema kategorijama zabranjenih djela, opisanih u članu 2. Konvencije o genocidu.

U odnosu na ubijanje članova zaštićene grupe (član 2-a Konvencije), Sud je našao da je izneseno mnogo dokaza da su se masovna ubijanja dogodila. Međutim, Sud nije uvjeren da je ta ubijanja pratila posebna namjera od dijela kršioca da uništi u cjelini, ili u dijelu, grupu Bosanskih Muslimana. Sud daje na znanje da ubijanja mogu dostići ratni zločin ili zločin protiv čovječnosti, ali Sud nema nadležnost da to utvrđuje.

Sud se okreće masakru u Srebrenici i pažljivo ispituje dokaze u vezi s tim događajem, uključujući i činjenicu da je ICTY u slučaju Krstić i Blagojević utvrdio da su snage bosanskih Srba ubile više od 7.000 muškaraca Bosanskih Muslimana nakon pada Srebrenice u julu 1995. godine. Sud je zaključio da su se dogodila ubijanja i djela koja uzrokuju ozbiljne tjelesne i mentalne povrede.

Sud nalazi da je rukovodstvo VRS (Vojska Republike Srpske) imalo neophodnu posebnu namjeru da uništi dio grupe Bosanskih Muslimana

(posebno Bosanske Muslimane u Srebrenici) i da je, prema tome, djela genocida počinila VRS u Srebrenici i oko nje oko 13. jula 1995. godine.

Ovakvom presudom, međunarodna zajednica još jednom je pokazala svoje licemjerje, Bosna i Hercegovina je dobila djelimičnu, a žrtve nikakvu satisfakciju. Evo samo nekih izvoda komentara presude, koji dovoljno govore o njenoj *pravičnosti:*

Presuda Međunarodnog suda pravde je zabrinjavajuća, zato što se u njoj govori o genocidu kao o nekoj vrsti općinskog ili lokalnog genocida u Srebrenici, kao da je uvjet da je genocid u jednoj državi u tome da u svakom djeliću države genocid bude na djelu. Za paralelu, treba upozoriti upravo na to da su Hitler i njegov režim uveli sistem koncentracionih logora upravo zato što su u njima koncentrisali stanovništvo iz ostalih dijelova Njemačke. To je kao kad biste rekli da u Minhenu nije bilo genocida, a u Buhenvaldu, nekoliko kilometara dalje jeste. Drugo, oni su oštetili onu bitnu,pozitivnu sastavinu međunarodnog prava, koju je uvelo sudište za bivšu Jugoslaviju, insistiranjem na zapovjednoj odgovornosti, jer su tu zapovjednu odgovornost opet lokalizirali.[185]

Asocijacija žrtava genocida u Bosni i Hercegovini razočarana je presudom Međunarodnog suda pravde u Hagu u slučaju Tužbe naše zemlje protiv Srbije i Crne Gore.[186]

Majke Srebrenice su nezadovoljne i ogorčene presudom Međunarodnog suda pravde u Hagu po Tužbi Republike Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore. Nakon što su doznale za presudu, spontano su krenule prema kapiji suda uzvikujući *genocid*, *pravda za Bosnu i Hercegovinu* i *ubojice*.[187]

Predsjednik RS Milan Jelić izjavio je da je za njega presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu očekivana i da samo takav ishod daje veliku nadu i mogućnost svim zemljama, a posebno Bosni i Hercegovini da krenu putem stabilizacije i prosperiteta.[188]

U zajedničkoj izjavi predsjednika SDA Sulejmana Tihića i predsjednika Stranke za Bosnu i Hercegovinu Harisa Silajdžića kaže se, između ostalog, sljedeće: *Presudom Međunarodnog suda pravde je*

185 Magazin Dani, br. 507, 2. mart 2007.
186 Dnevni list, 27. februar 2007.
187 Dnevni list, 27. februar 2007.
188 Dnevni list, 27. februar 2007.

utvrđeno da su institucije Republike Srpske počinile genocid u Srebrenici, imajući ciljanu namjeru da dijelom unište grupu Bosanskih Muslimana, posebno Bosanske Muslimane u Srebrenici, i da su stoga od strane Vojske RS počinjeni akti genocida u Srbrenici i njenoj okolini.[189]

Kasim Trnka, profesor međunarodnog prava, rekao je sljedeće: *Sudeći prema onome što proizilazi iz presude, čovjek se ne može oteti utisku da su sudije zaista pokušale da naprave određene kompromise. Rekao bih da se prije radilo o vrsti autecenzure, nego o direktnom političkom pritisku. Mene, međutim, mnogo više brinu kriteriji za dokazivanje genocidne namjere koje je Sud uspostavio ovom presudom. Sud je, po mom mišljenju, postavio izuzetno visoke standarde i time, čini mi se, uputio jednu vrlo lošu poruku. Naime, nedemokratski režimi mogu i ubuduće računati na široko otvoreni prostor za svaki eventualni pokušaj da počine genocid, jer im, prema standardima koje je ustanovila ova presuda, neće biti lahko dokazati namjeru*.[190]

Amir Ahmić, oficir za vezu pri Međunarodnom krivičnom sudu u Hagu, izjavio je: *Međunarodni sud pravde je ovom presudom uspostavio nedokučive i nezamislive standarde u dokazivanju odgovornosti za genocid, što će se u budućnosti pokazati kao svojevrsni bumerang, upravo ovim koji su donijeli ovakvu presudu. Presuda je samo preslik onoga što je vodila međunarodna zajednica prema Bosni i Hercegovini.*[191]

Šaćir Filandra, predsjednik Bošnjačke zajednice kulture *Preporod* dao je sljedeći izjavu: *Takvi kakvi jesu, neki političari iz RS imaju razloga da budu zadovoljni presudom i to zadovoljstvo pojedini od njih čak i ne kriju, što je krajnje nemoralno. Kao korektni i pošteni ljudi ne bi trebali imati razloga za bilo kakvo slavodobitno reagiranje. Nažalost, bojim se da će neki političari iz RS, ne svi, iskoristiti ovu presudu za opravdanje vlastite politike i nekih budućih poteza.*[192]

Mirnes Ajanović, predsjednik BOSS-a istaknuo je *da su žrtve genocida u Bosni i Hercegovini i bosanskohercegovačka javnost planski držani u zabludi kako pravni tim, na čelu sa Sakibom Softićem, posjeduje dovoljno dokaza o odgovornosti SCG za agresiju i genocid u Bosni i Hercegovini. Građani Bosne i Hercegovine su dovedeni pred svršen čin*

189 Nezavisne novine, 7. mart 2007.
190 Danas, 4. mart 2007.
191 Preporod, 1. mart 2007.
192 **Šaćir Filandra**, Slobodna Bosna, broj 537, 1. mart 2007.

gubitka presude, s obzirom da su vlasti i pravni tim sve do obaranja tužbe skrivali ključnu činjenicu da nisu u posjedu dokumenata kojima bi se dokazala odgovornost SCG. Da pravni tim nije prikrivao informacije od javnosti, žrtve genocida i probosanske snage imale bi mogućnost preko Ujedinjenih nacija doći u posjed neophodnih dokaza za utvrđivanje odgvornosti SCG.[193]

Dakle, Sud je utvrdio da je počinjen zločin genocida u Srebrenici 1995. od strane Vojske bosanskih Srba i MUP-a RS, ali je zaključeno da Srbija nije prekršila član 2. i član 3. Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, odnosno Sud je utvrdio da tužena strana ne može biti odgovorna za genocid, jer nije dokazano da su organi VRS i MUP-a RS bili de jure organi tadašnje Savezne republike Jugoslavije, niti je SRJ imala bilo kakvu kontrolu nad ovim organima. Sud je utvrdio da nema sumnje da je SRJ davala finansijsku pomoć VRS-u, ali da ih takva pomoć istovremeno ne čini organima SRJ.

Sud je, nadalje, utvrdio da paravojna organizacija *Škorpioni* nije pripadala snagama Vojske Jugoslavije, te da Srbija nije mogla kontrolirati radnje ove paravojne formacije. Opet je ponovljeno da jedinica *Škorpioni* nije bila de jure organ Srbije, te se tako ni po ovome osnovu ne može utvrditi međunarodna odgovornost Srbije.

Nadalje, Sud je utvrdio da je Srbija prekršila član 1. Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, jer nije spriječila, a mogla je, zločin genocida tokom rata u Bosni i Hercegovini. Utvrđeno je da je SRJ tokom rata u BiH imala znatan uticaj na RS, te je SRJ, na osnovu ovakvog uticaja, imala međunarodnu obavezu spriječiti svim sredstvima genocid u Srebrenici.

Srbija je postigla sporazum s Tužiteljstvom Haškog tribunala, odnosno izvojevala je odobrenje o tajnosti pojedinih dijelova dokumenata koja bi, da su se uvrstili u dokazni materijal Bosne i Hercegovine, pred Međunarodnim sudom pravde mogli dovesti do uspostavljanja odgovornosti Srbije za zločine koji su činjeni tokom rata u ovoj zemlji. Pozivajući se na nacionalnu sigurnost, mnoga osjetljiva mjesta među dokumentacijom su bila zacrnjena. Srbija je na ovaj način postigla cilj: spriječiti da Međunarodni sud pravde otkrije osjetljive informacije koje bi dovele do inkriminiranja Srbije.

[193] **Mirnes Ajanović,** Dnevni list, 7. mart 2007.

Može se postaviti pitanje zbog čega nije došlo do skidanja vela tajnosti s ovih transkripata. Zbog čega je Haški tribunal tako ljubomorno krio njihovo postojanje, odnosno, zbog čega suci Međunarodnog suda pravde nisu sami zatražili ustupanje navedenih transkripata, slijedeći članove 44. i 48. Statuta, a sve u cilju utvrđivanja istine u postupku protiv Srbije i Crne Gore za genocid? Ovo su krupna pitanja, za čije odgovore bi trebala najmanje još jedna doktorska disertacija.[194]

Bosanski Muslimani, veliki gubitnici ovog rata, u kojem su platili najteži danak, nisu iskoristili cijenu svoje krvi za postizanje svojih interesa na međunarodnoj sceni. Bošnjaci nisu imali oružje kako bi zaustavili razvoj događaja koji su već od početka imali genocidne namjere, nisu imali pobjede kojima bi nametnuli uvjete dejtonskog mira, ni moćnih saveznika koji bi spriječili da se usred Evrope, koja je upoznala holokaust, potvrde rezultati genocida u Srebrenici. Kao što ni poslije rata ne pokušavaju odvratiti velike sile od toga da im zamjeraju za njihova nasilja, niti ih natjerati da uhapse Karadžića i Mladića.[195]

Staviti grad u opsadu, onemogućiti mu normalno snabdijevanje hranom, vodom, energentima, lijekovima, te zabranjenim sredstvima i metodama ratovanja ubijati i ranjavati nezaštićene, izgladnjele i iznemogle civile danonoćnim granatiranjem i snajperisanjem, predstavlja potpuno očigledan i jasan dokaz genocidne namjere, koju je Generalna skupština UN-a osudila još prije 60 godina. Ulogu UN-a iz genocida u Kambodži, Ruandi, Bosni, i iz današnje perspektive možemo samo nazvati sramotnom, o čemu, pored ostalog govore:

– prvo, bezobzirno niske presude Haškog tribunala generalima Stanislavu Galiću i Dragomiru Miloševiću za zločine protiv čovječnosti nad civilima u Sarajevu za vrijeme opsade;

– drugo, popustiljivost – da ne kažemo vrlo tolerantan odnos prema mnogim drugim krivcima, uključujući i vođa velikosrpskog pokreta Slobodana Miloševića, te Biljanu Plavšić, Momčila Krajišnika, u čijem je slučaju Haški tribunal dokazao genocid u Bosni, ali ne i njegovu namjeru;

[194] Više o ovome vidjeti u: Presuda Međunarodnog suda pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore za genocid, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.

[195] **Florence Hartman**, MIR I KAZNA, Baybook, Sarajevo, 2007., str. 202.

– treće, nepostojanje političke volje da se uhapse i ostali zločinci, te ispune obaveze Srbije, utvrđene presudom Međunarodnog suda pravde.

Presuda Međunarodnog suda pravde je, uz navedene činjenice, šamar u lice žrtvama Markala od februara 1994. i augusta 1995., kao i drugih sarajevskih masovnih i pojedinačnih likvidacija i svih zločina počinjenih u Republici Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina kao strana u sporu može zahtijevati od Suda obnovu postupka u roku od šest mjeseci od otkrića novih činjenica, odnosno u roku od 10 godina, računajući od dana donošenja presude. Postupak za obnovu otvara se odlukom Suda, kojom se izričito utvrđuje postojanje nove činjenice, uz priznanje da ona po svom karakteru čini spor podložnim obnovi i izjavljuje da se po tom osnovu zahtjev uvaži.

Kako će se stvari odvijati i kako će se, u konačnici, sve završiti, niko ne želi prejudicirati. Važno je, a već je i primjetno, da će ova presuda imati velike implikacije, prvo za nauku međunarodnog prava, zatim za razumijevanje same definicije zločina genocida, a, naposljetku, sve će se odraziti i u praksi kroz buduću izgradnju međunarodnih odnosa Bosne i Hercegovine i Srbije, te na politički prikaz unutrašnjih dešavanja u našoj zemlji.

Četvrti dio

PRILOZI

1. PRILOZI O STRUKTURI PRVOG KORPUSA

Tabela 1.

BROJNO STANJE BORACA CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA (MJESECIMA) I PROSJEČNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojno stanje cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu

1992.	1993.	1994.	1995.	1992. – 1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU
60.442	80.644	84.914	87.009	78.253	34.931

b) Brojno stanje po godinama i mjesecima cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu

MJESEC	1992	1993	1994	1995	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992	1993	1994	1995
Januar	-	73.376	84.698	84.366	-	32.828	37.881	37.985
Februar	-	73.797	84.817	84.097	-	33.016	37.934	37.864
Mart	-	76.618	84.633	86.900	-	34.277	37.852	39.125
April	38.357	78.437	84.526	87.120	17.384	35.040	37.804	39.224
Maj	45.551	79.511	84.649	87.414	20.645	35.570	37.859	39.356
Juni	54.050	81.192	84.843	87.287	24.498	36.322	37.946	39.299
Juli	59.528	82.355	84.598	87.032	26.981	36.842	37.836	39.184
August	62.223	83.283	84.699	86.436	28.203	37.256	37.881	38.916
Septembar	63.796	83.727	84.752	86.586	28.916	37.455	37.905	38.984
Oktobar	68.199	84.204	84.827	86.684	30.916	37.668	37.939	39.028
Novembar	70.890	84.616	84.997	85.899	32.130	37.852	38.015	38.675
Decembar	73.141	84.667	84.939	85.378	33.151	37.874	37.996	38.440
PROSJEK	60.442	80.644	84.914	87.009	26.980	36.000	37.904	38.840

c) Izvori popune iz domicilnog i prognanog stanovništva, nacionalna, obrazovna i socijalna struktura cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu

STRUKTURA	1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992.	1993.	1994.	1995.
Domicilni	47.972	61.215	64.778	66.427	21.892	28.840	30.856	32.469
Prognanici	12.470	19.429	20.136	20.582	5.088	7.160	7.048	6.371
Bošnjaka	55.473	75.894	80.334	82.250	24.810	33.840	35.857	36.704
Srba	1.566	1.004	636	530	700	450	270	233
Hrvata	2.330	3.474	3.721	4.084	1.010	1.550	1.660	1.822
Ostalih	1.073	272	223	145	460	160	117	81
Sa VSS	1.690	1.991	2.072	2.062	1.040	1.167	1.153	1.211
Sa VŠS	1.290	1.383	1.304	1.413	449	433	433	471
Sa SSS	41.715	55.931	59.815	61.712	19.991	27.994	29.190	29.807
Sa NSS	12.934	17.492	18.088	18.670	4.537	4.899	5.449	5.785
Bez spreme	2.813	3.847	3.635	3.152	963	1.507	1.679	1.566
Radnika	50.296	65.020	67.627	69.523	21.856	27.619	29.622	30.677
Službenika	6.989	9.921	10.903	11.458	4.413	6.205	6.205	6.451
Zemljoradnika	3.157	5.703	6.384	6.028	711	2.176	2.077	1.712

Grafikon 1.

PROSJEČNO BROJNO STANJE BORACA CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

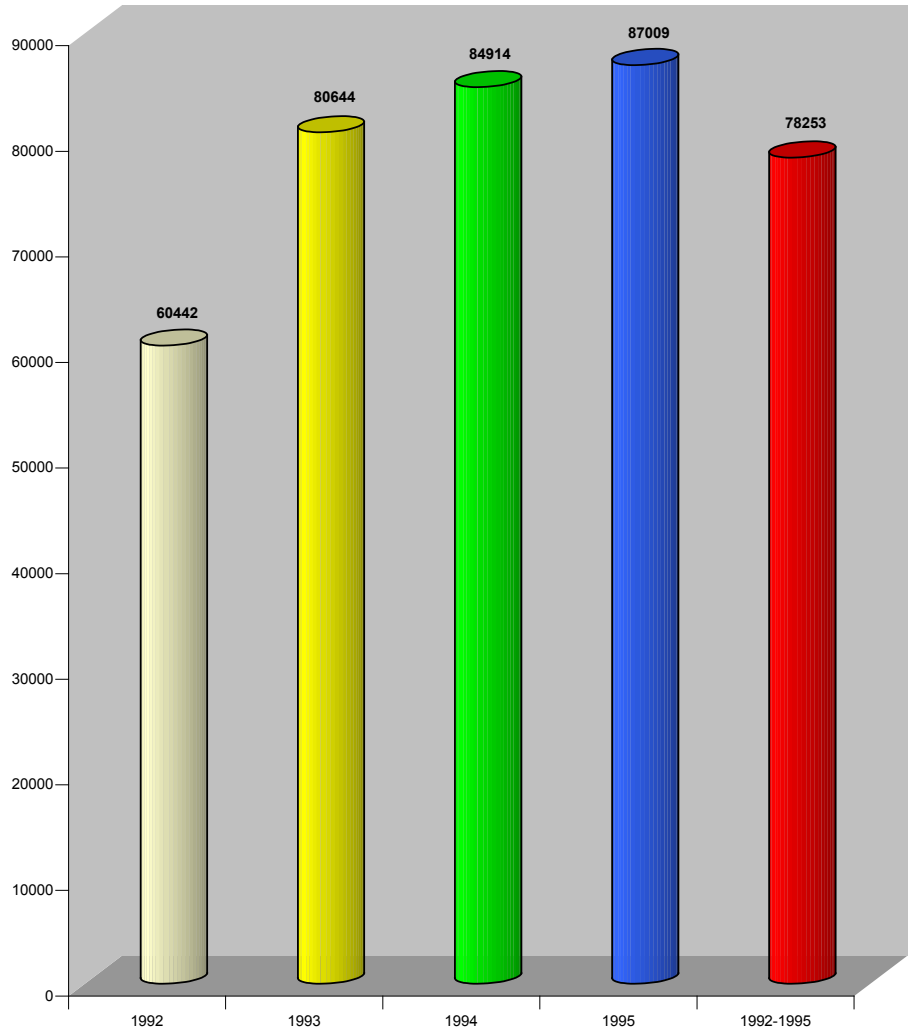

Grafikon 2.

BROJNO STANJE BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

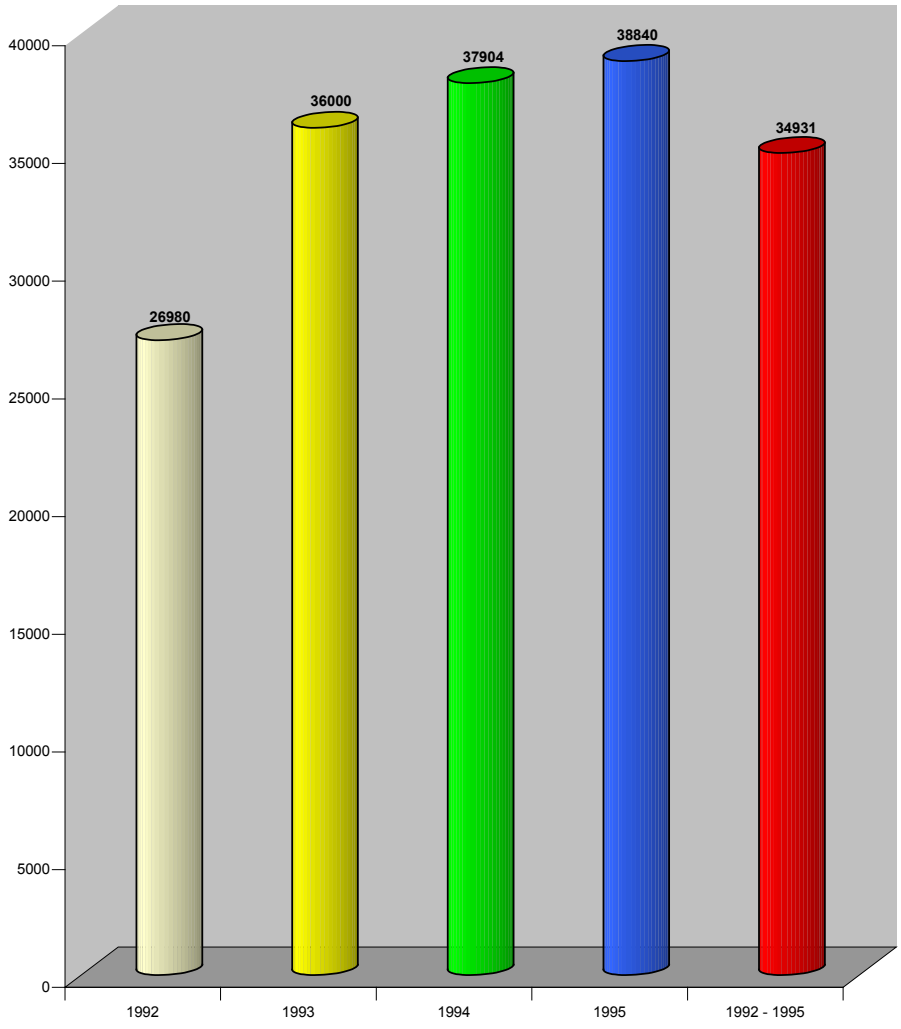

Grafikon 3.

USPOREDBA PROSJEČNOG BROJNOG STANJA BORACA CIJELOG 1. KORPUSA SA PROSJEČNIM BROJNIM STANJEM DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

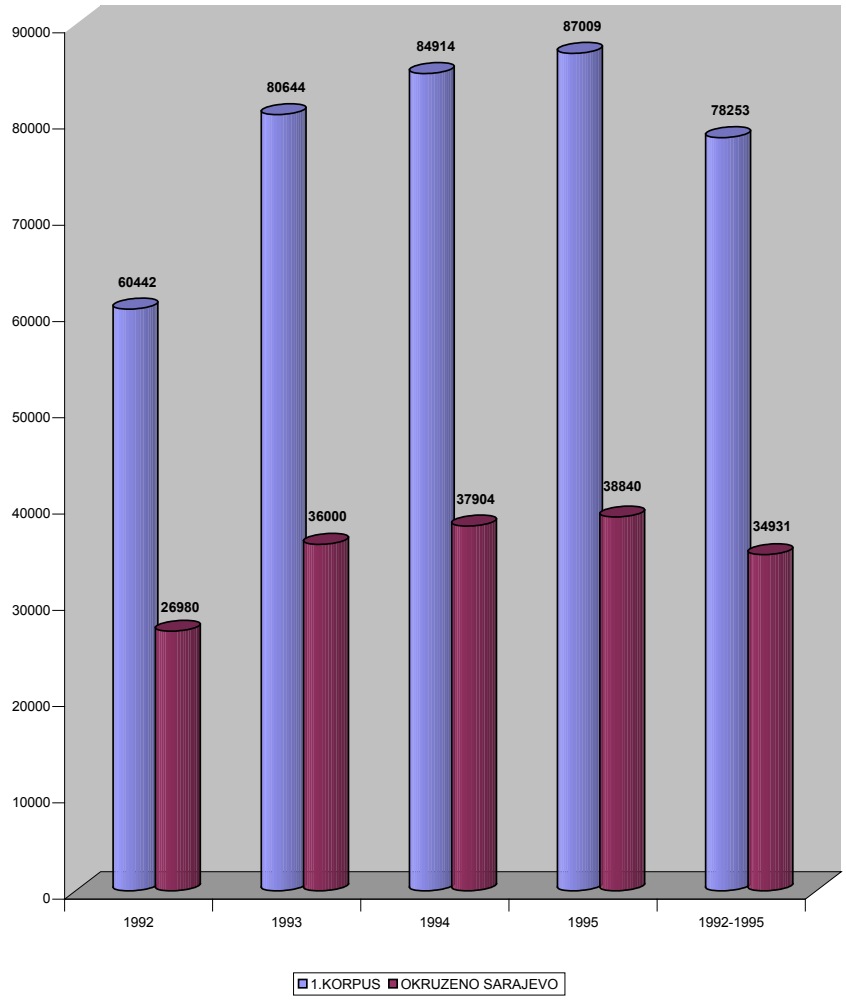

-

Tabela 2.

IZVORI (TERITORIJA) POPUNE: BROJ BORACA IZ DOMICILNOG I BROJ BORACA IZ PROGNANOG STANOVNIŠTVA ZA CIJELI 1. KORPUS I NJEGOV DIO U OKRUŽENOM SARAJEVU PROSJEČNO PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) **Brojčani pokazatelji za cijeli 1. korpus i njegov dio u okruženom Sarajevu**

GODINA	*U 1. K O R P U S U*			*U OKRUŽENOM SARAJEVU*		
	Domicilni	Prognanici	UKUPNO	Domicilni	Prognanici	UKUPNO
1992.	47.972	12.470	60.442	21.892	5.088	26.980
1993.	61.215	19.429	80.644	28.840	7.160	36.000
1994.	64.778	20.136	84.914	30.856	7.048	37.904
1995.	66.427	20.582	87.009	32.469	6.371	38.840
UKUPNO: 1992.–1995.	60.098	18.155	78.253	28.514	6.417	34.931

b) **Procentualni pokazatelji za cijeli 1. korpus i njegov dio u okruženom Sarajevu**

GODINA	*U 1. K O R P U S U*			*U OKRUŽENOM SARAJEVU*		
	Domicilni	Izbjeglice	UKUPNO	Domicilni	Izbjeglice	UKUPNO
1992.	79,4	20,6	100%	81,1	18,9	100%
1993.	75,9	24,1	100%	80,1	19,9	100%
1994.	76,3	23,7	100%	81,4	18,6	100%
1995.	76,3	23,7	100%	83,6	16,4	100%
UKUPNO: 1992.–1995.	76,8	23,2	100%	81,6	18,4	100%

Grafikon 4.

USPOREDBA BROJNOG STANJA BORACA CIJELOG 1. KORPUSA SA BROJNIM STANJEM BORACA IZ DOMICILNOG I SA BROJNIM STANJEM BORACA IZ PROGNANOG STANOVNIŠTVA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

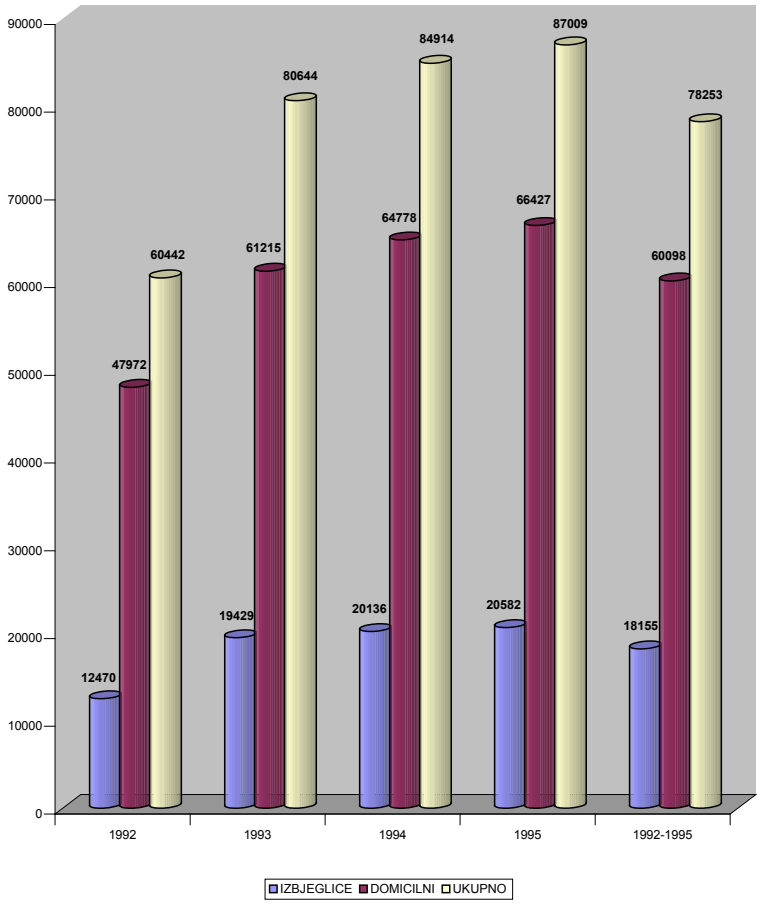

Grafikon 5.

USPOREDBA BROJNOG STANJA BORACA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU SA BROJNIM STANJEM IZ DOMICILNOG I SA BROJNIM STANJEM IZ PROGNANOG STANOVNIŠTVA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

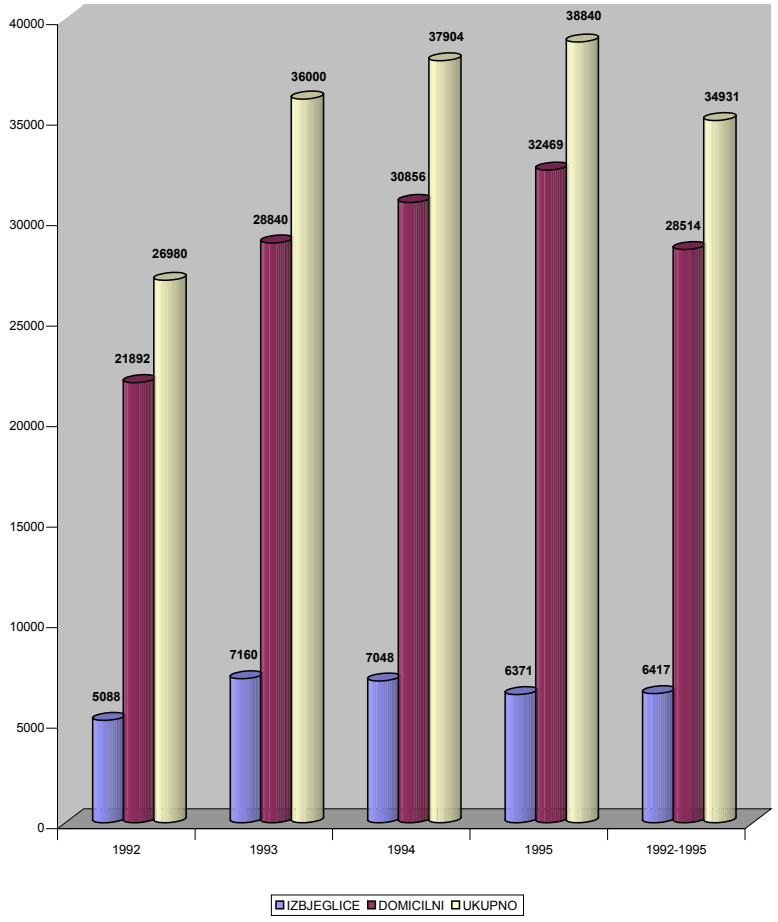

Tabela 3.

NACIONALNA STRUKTURA BORACA CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995. (PROSJEČNI POKAZATELJI)

a) Brojčani pokazatelji za cijeli 1. korpus

GODINA	BROJ PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	Bošnjaci	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	55.473	1.566	2.330	1.073	60.442
1993.	75.894	1.004	3.474	272	80.644
1994.	80.334	636	3.721	223	84.914
1995.	82.250	530	4.084	145	87.009
UKUPNO: '92.–'95.	73.488	934	3.402	429	78.253

b) Brojčani pokazatelji za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu

GODINA	BROJ PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	Bošnjaci	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	24.810	700	1.010	460	26.980
1993.	33.840	450	1.550	160	36.000
1994.	35.857	270	1.660	117	37.904
1995.	36.704	233	1.822	81	38.840
UKUPNO: '92.–'95.	32.803	413	1.510	205	34.931

c) Procentualni pokazatelji za cijeli 1. korpus

GODINA	PROCENAT PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	Bošnjaci	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	91,8	2,6	3,8	1,8	100
1993.	94,1	1,2	4,3	0,4	100
1994.	94,6	0,7	4,4	0,3	100
1995.	94,5	0,6	4,7	0,2	100
UKUPNO: '92.–'95.	94,0	1,2	4,3	0,5	100

d) Procentualni pokazatelji za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu

GODINA	PROCENAT PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	Bošnjaci	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	92,0	2,6	3,7	1,7	100
1993.	94,0	1,3	4,3	0,4	100
1994.	94,6	0,7	4,4	0,3	100
1995.	94,5	0,6	4,7	0,2	100
UKUPNO: '92.–'95.	93,9	1,2	4,3	0,6	100

Grafikon 6.

NACIONALNA STRUKTURA BORACA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEKU UKUPNOG BROJNOG STANJA

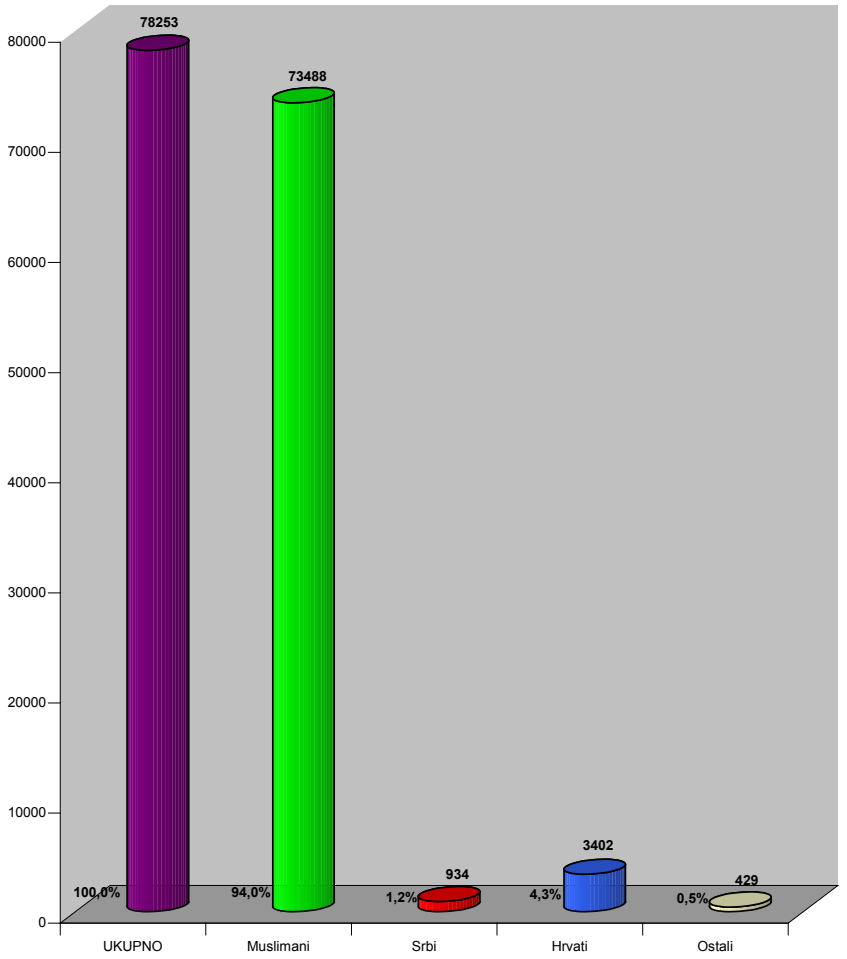

Grafikon 7.

NACIONALNA STRUKTURA BORACA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEKU BROJNOG STANJA

-

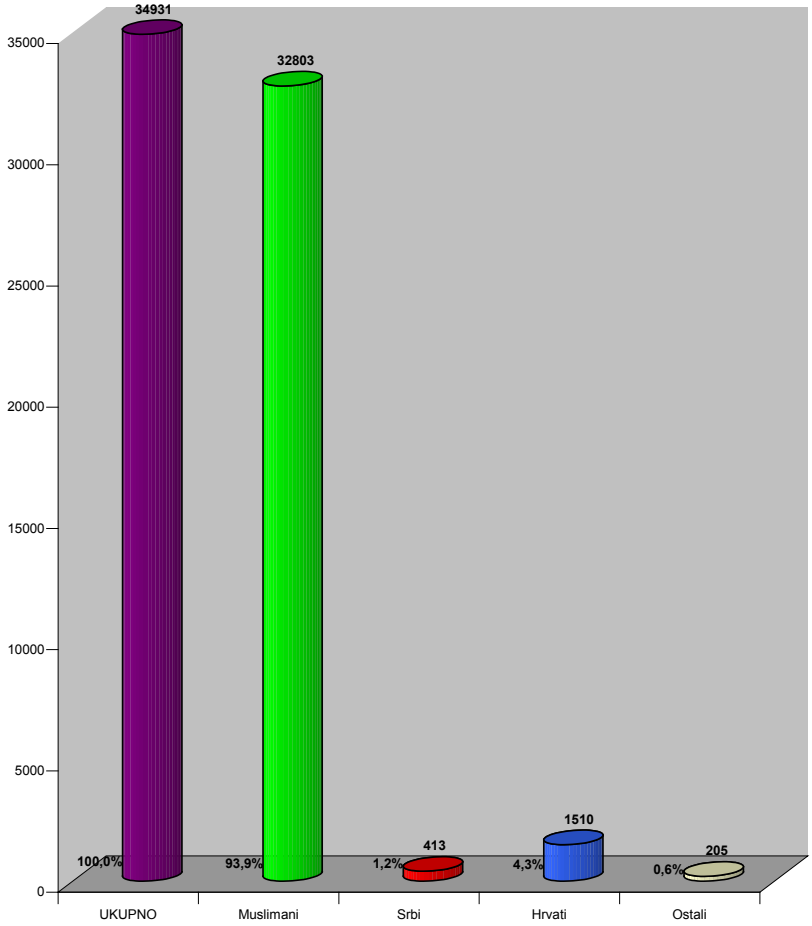

Tabela 4.

OBRAZOVNA STRUKTURA BORACA CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PROSJEČNO PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji za cijeli 1. korpus

GODINA	BROJ PO KVALIFIKACIONOJ STRUKTURI					
	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ SPREME	UKUPNO
1992.	1.690	1.290	41.715	12.934	2.813	60.442
1993.	1.991	1.383	55.931	17.492	3.847	80.644
1994.	2.072	1.304	59.815	18.088	3.635	84.914
1995.	2.062	1.413	61.712	18.670	3.152	87.009
UKUPNO: '92.–'95.	1.954	1.348	54.793	16.796	3.362	78.253

b) Brojčani pokazatelji za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu

GODINA	BROJ PO KVALIFI KACIONOJ STRUKTURI					
	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ SPREME	UKUPNO
1992.	1.040	449	19.991	4.573	963	26.980
1993.	1.167	433	27.994	4.899	1.507	36.000
1994.	1.153	433	29.190	5.449	1.679	37.904
1995.	1.211	471	29.807	5.785	1.566	38.840
UKUPNO: '92.-'95	1.143	446	26.746	5.167	1.429	34.931

c) Procentualni pokazatelji za cijeli 1. korpus

GODINA	PROCENAT PO KVALIFIKACIONOJ STRUKTURI					
	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ SPREME	UKUPNO
1992.	2,8	2,1	69,0	21,4	4,7	100
1993.	2,5	1,7	69,3	21,7	4,8	100
1994.	2,4	1,5	70,5	21,3	4,3	100
1995.	2,4	1,6	70,9	21,5	3,6	100
UKUPNO: '92.–'95.	2,5	1,7	70,0	21,5	4,3	100

d) Procentualni pokazatelji za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu

GODINA	PROCENAT PO KVALIFIKACIONOJ STRUKTURI					
	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ SPREME	UKUPNO
1992.	3,9	1,6	74,1	16,8	3,6	100
1993.	3,2	1,2	77,8	13,6	4,2	100
1994.	3,0	1,1	77,1	14,4	4,4	100
1995.	3,1	1,2	76,8	14,9	4,0	100
UKUPNO: '92.–'95.	3,2	1,3	76,6	14,8	4,1	100

-

Grafikon 8.

OBRAZOVNA STRUKTURA BORACA ZA CIJELI 1. KORPUS PREMA PROSJEKU UKUPNOG BROJNOG STANJA

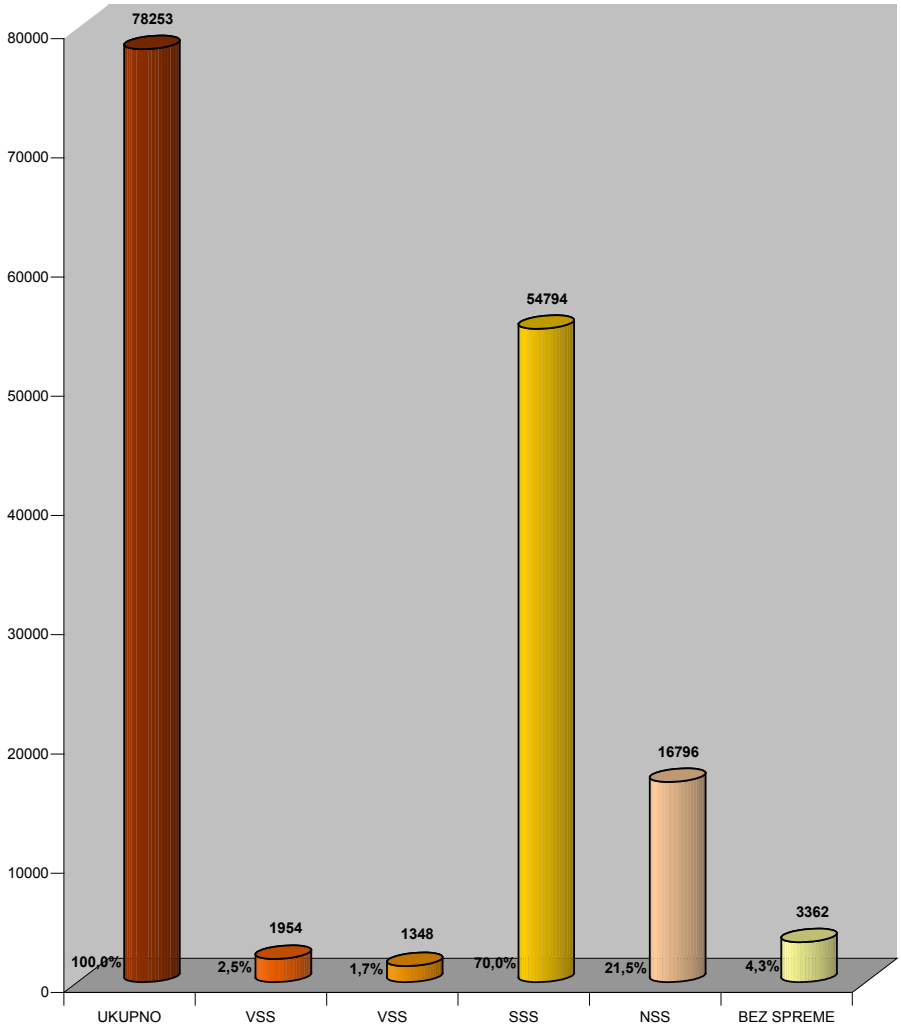

Grafikon 9.

OBRAZOVNA STRUKTURA BORACA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEKU UKUPNOG BROJNOG STANJA

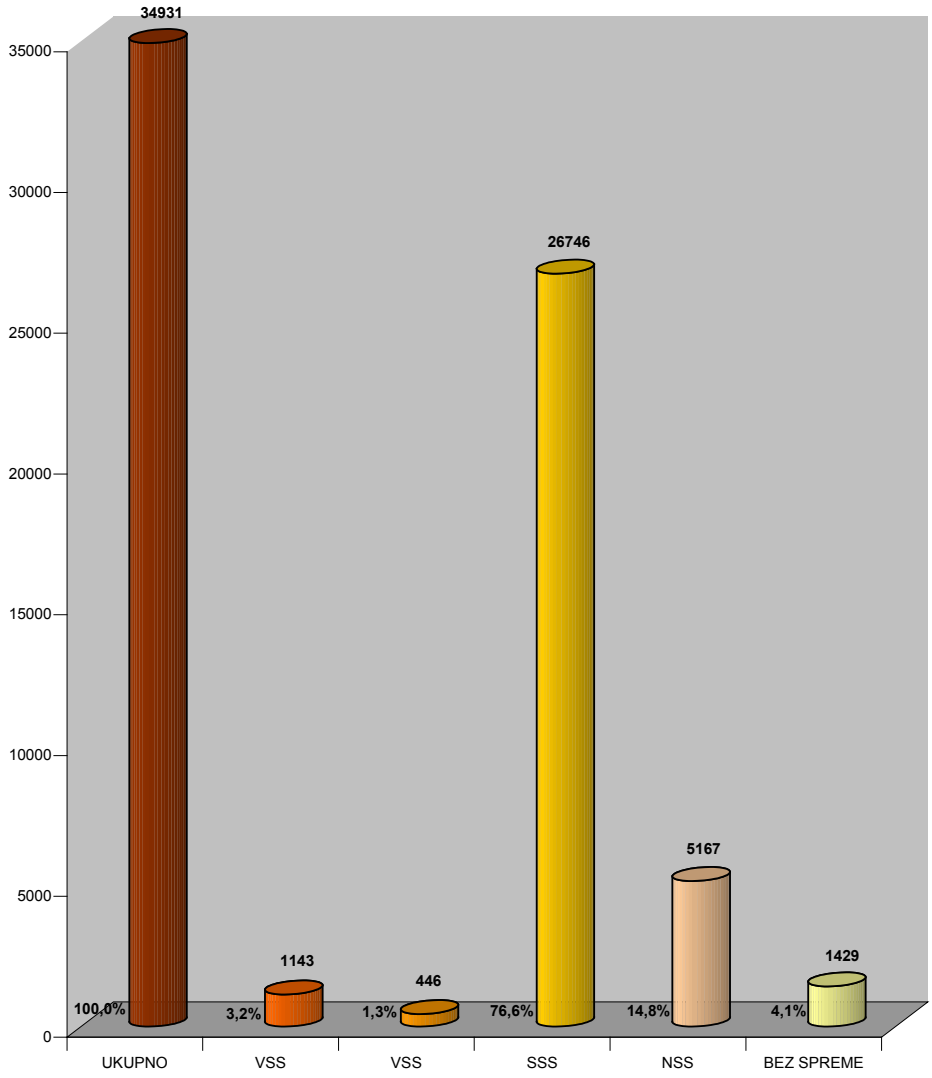

Tabela 5.

SOCIJALNA STRUKTURA BORACA CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEKU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji za cijeli 1. korpus

GODINA	BROJ PO SOCIJALNOJ STRUKTURI			
	RADNIKA	SLUŽBENIKA	ZEMLJO-RADNIKA	UKUPNO
1992.	50.296	6.989	3.157	60.442
1993.	65.020	9.921	5.703	80.644
1994.	67.627	10.903	6.384	84.914
1995.	69.523	11.458	6.028	87.009
UKUPNO: 1992.-1995	63.117	9.818	5.318	78.253

b) Brojčani pokazatelji za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu

GODINA	BROJ PO SOCIJALNOJ STRUKTURI			
	RADNIKA	SLUŽBENIKA	ZEMLJORAD-NIKA	UKUPNO
1992.	21.856	4.413	711	26.980
1993.	27.619	6.205	2.176	36.000
1994.	29.622	6.205	2.077	37.904
1995.	30.677	6.451	1.712	38.840
UKUPNO: 1992.-1995	27.444	5.818	1.669	34.931

c) Procentualni pokazatelji za cijeli 1. korpus

GODINA	PROCENAT PO SOCIJALNOJ STRUKTURI			
	RADNIKA	SLUŽBENIKA	ZEMLJO-RADNIKA	UKUPNO
1992.	83,2	11,6	5,2	100
1993.	80.6	12,3	7,1	100
1994.	79,7	12,8	7,5	100
1995.	79,9	13,2	6,9	100
UKUPNO: 1992.–1995.	80,6	12,6	6,8	100

d) Procentualni pokazatelji za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu

GODINA	PROCENAT PO SOCIJALNOJ STRUKTURI			
	RADNIKA	SLUŽBENIKA	ZEMLJORAD-NIKA	UKUPNO
1992.	81,0	16,4	2,6	100
1993.	76,8	17,2	6,0	100
1994.	78,1	16,4	5,5	100
1995.	79,0	16,6	4,4	100
UKUPNO: 1992.–1995.	78,5	16,7	4,8	100

-

Grafikon 10.

SOCIJALNA STRUKTURA BORACA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEKU UKUPNOG BROJNOG STANJA

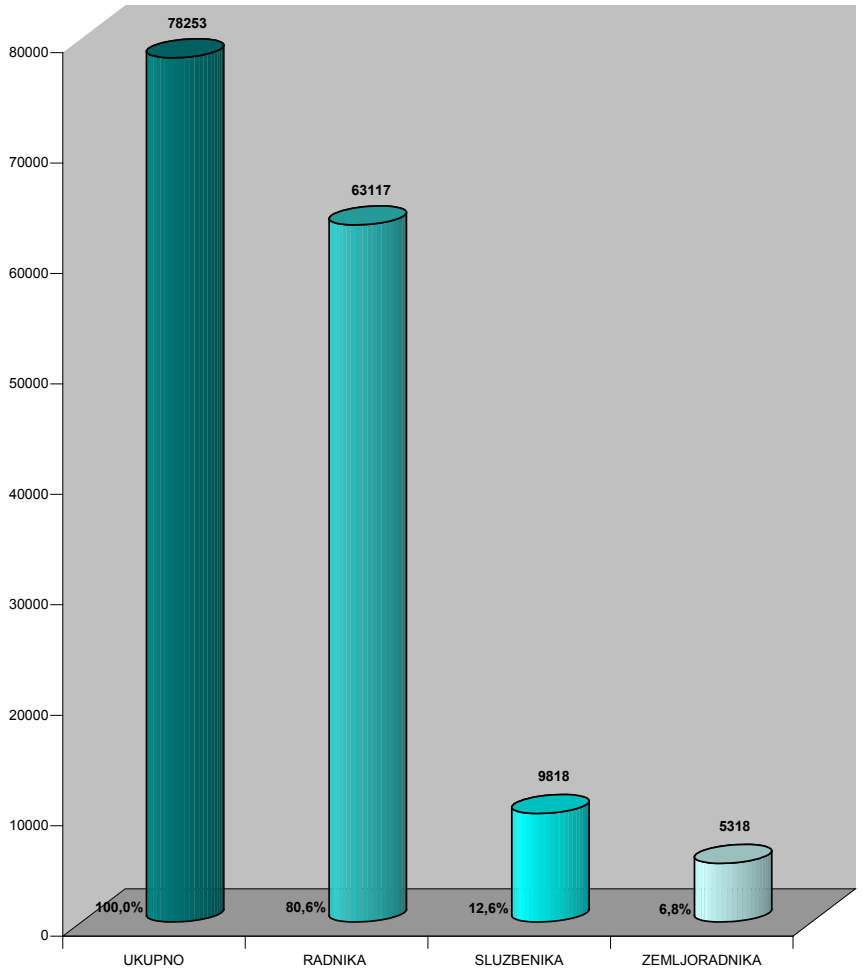

Grafikon 11.

SOCIJALNA STRUKTURA BORACA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEKU BROJNOG STANJA

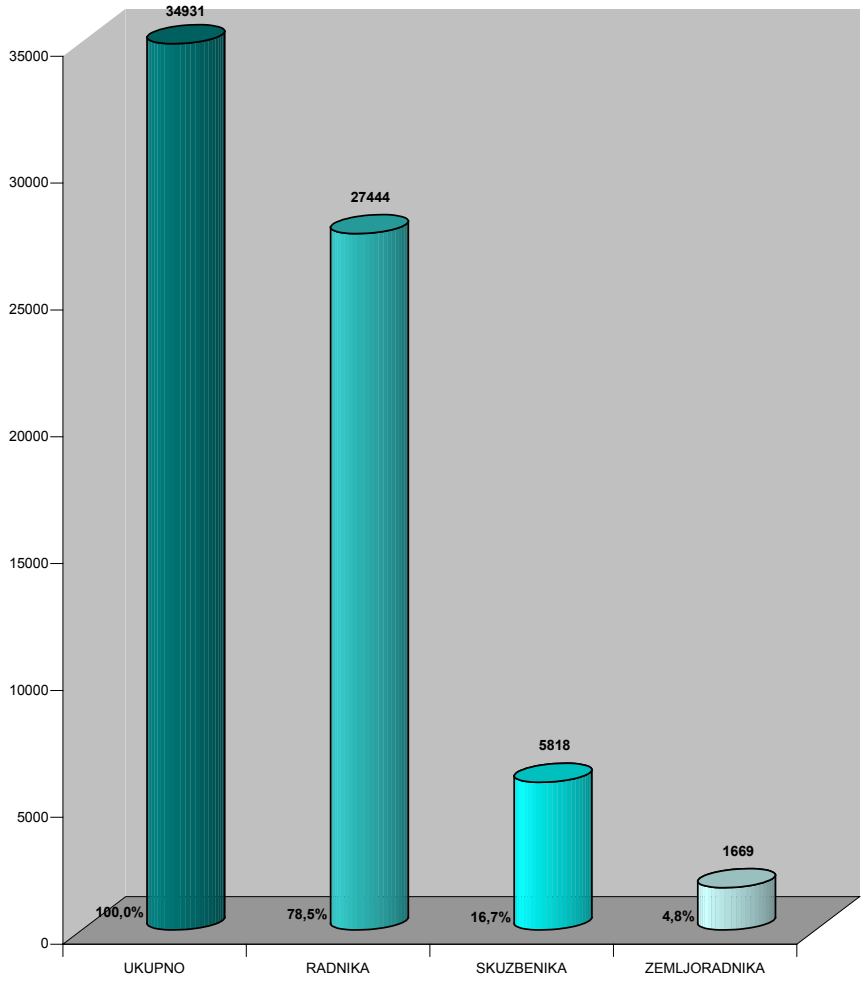

Grafikon 12.

BROJNO STANJE BORACA CIJELOG 1. KORPUSA U 1992. GODINI PO MJESECIMA

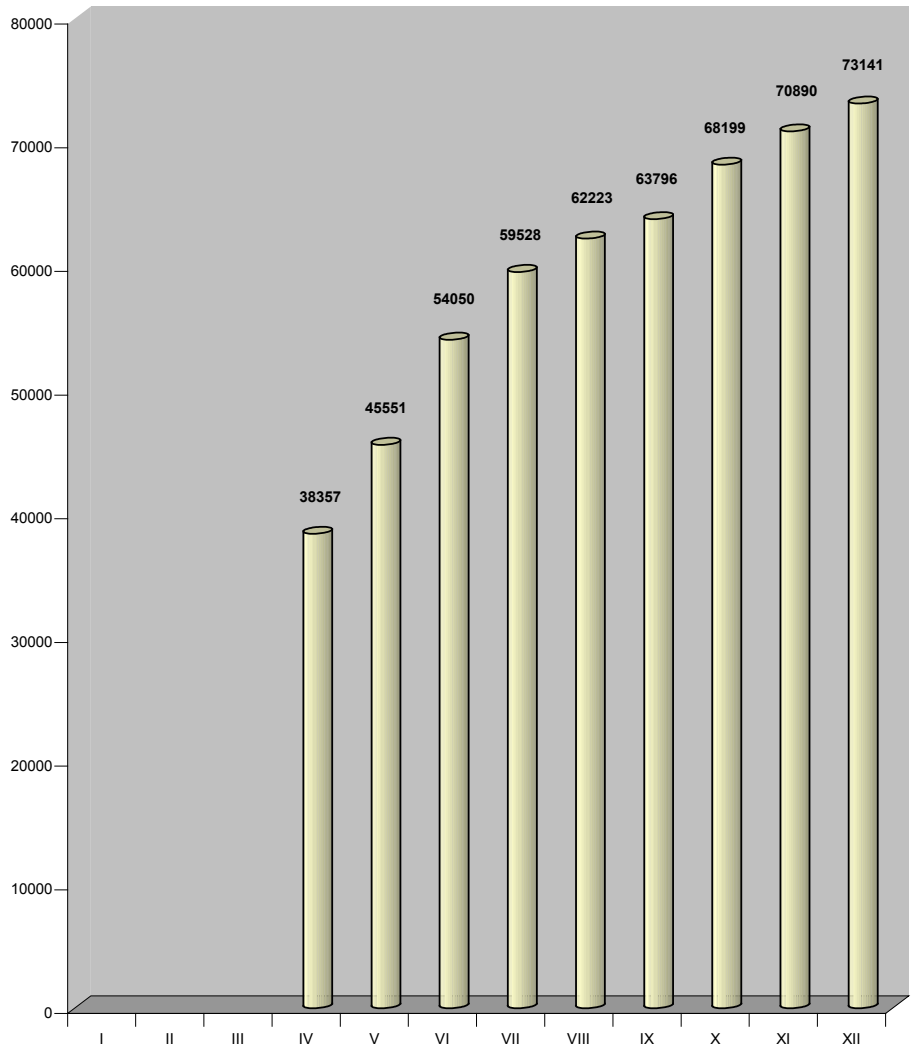

Grafikon 13.

BROJNO STANJE BORACA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO MJESECIMA 1992. GODINE

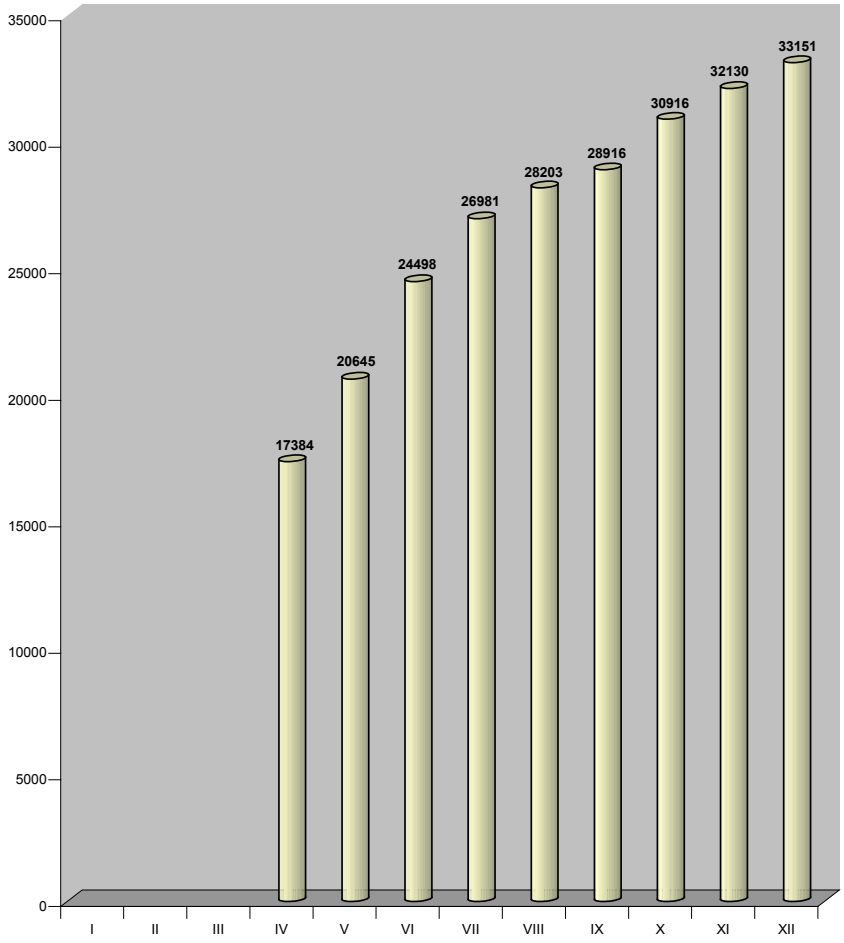

Grafikon 14.

NACIONALNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1992. GODINE

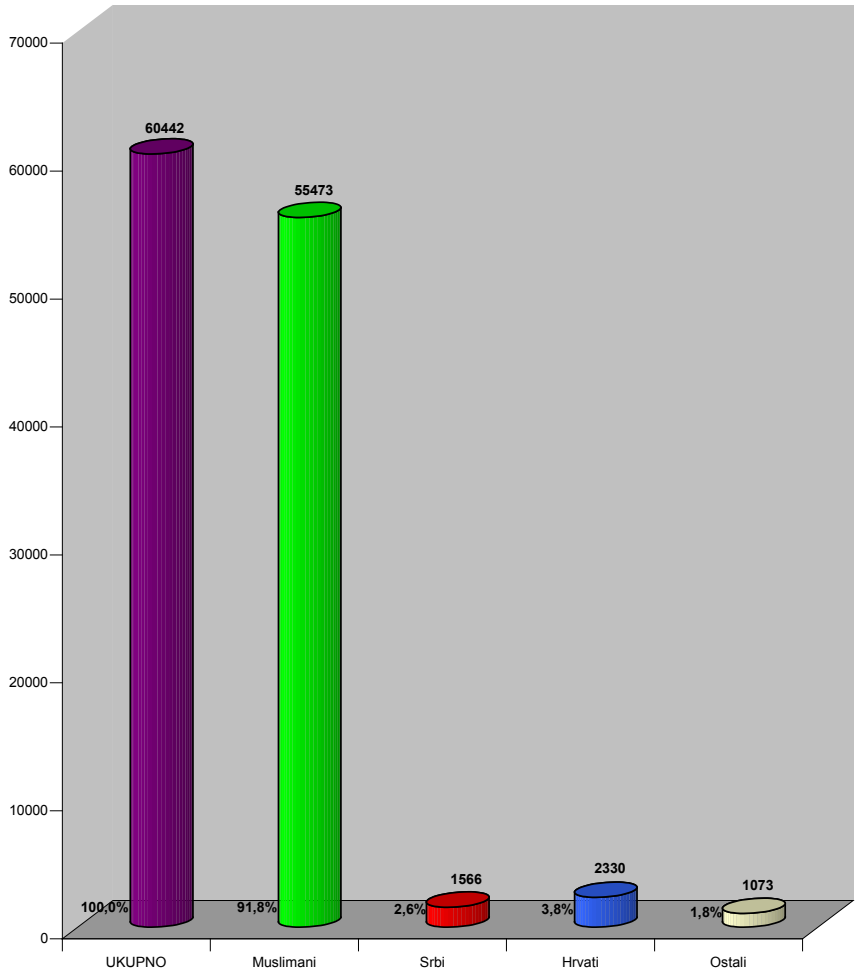

Grafikon 15.

NACIONALNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1992. GODINE

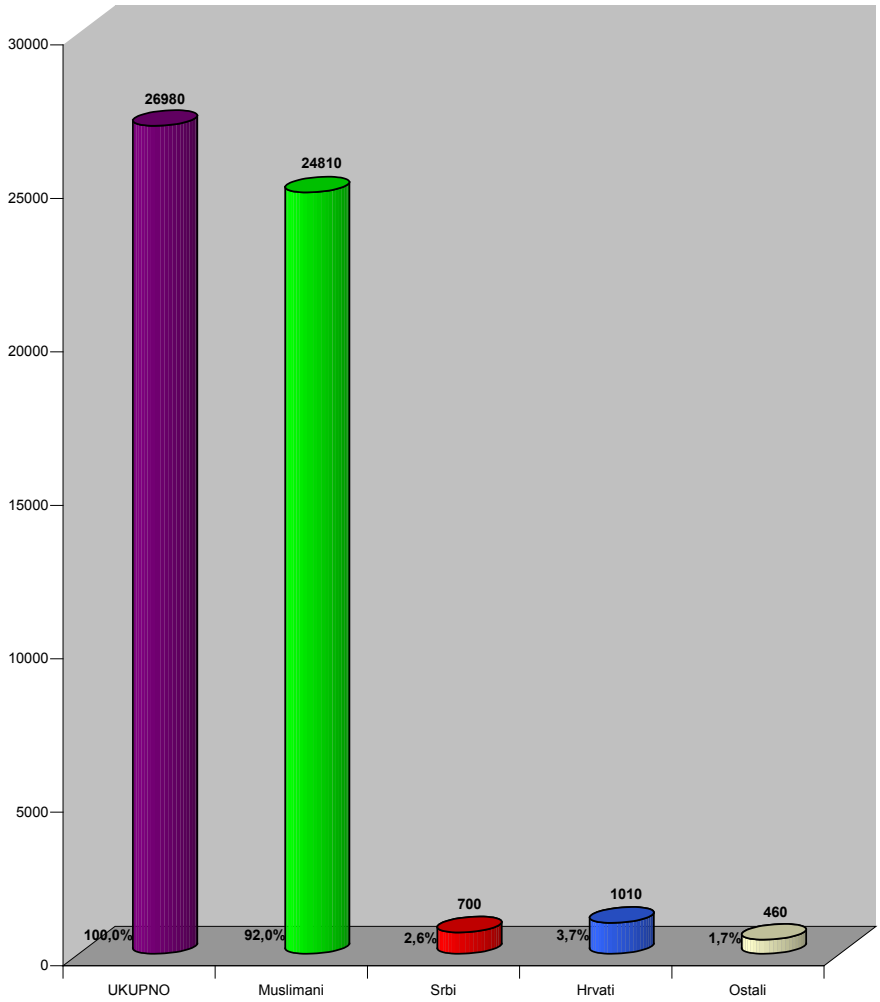

Grafikon 16.

OBRAZOVNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1992. GODINE

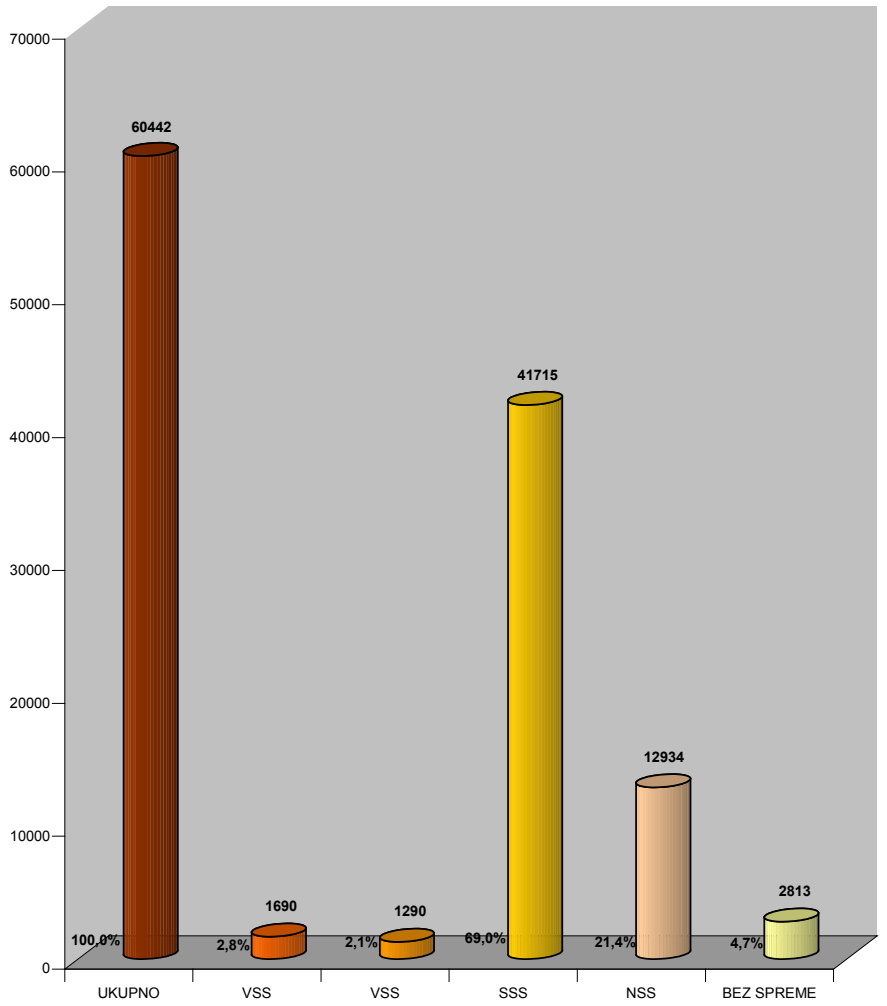

Grafikon 17.

OBRAZOVNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1992. GODINE

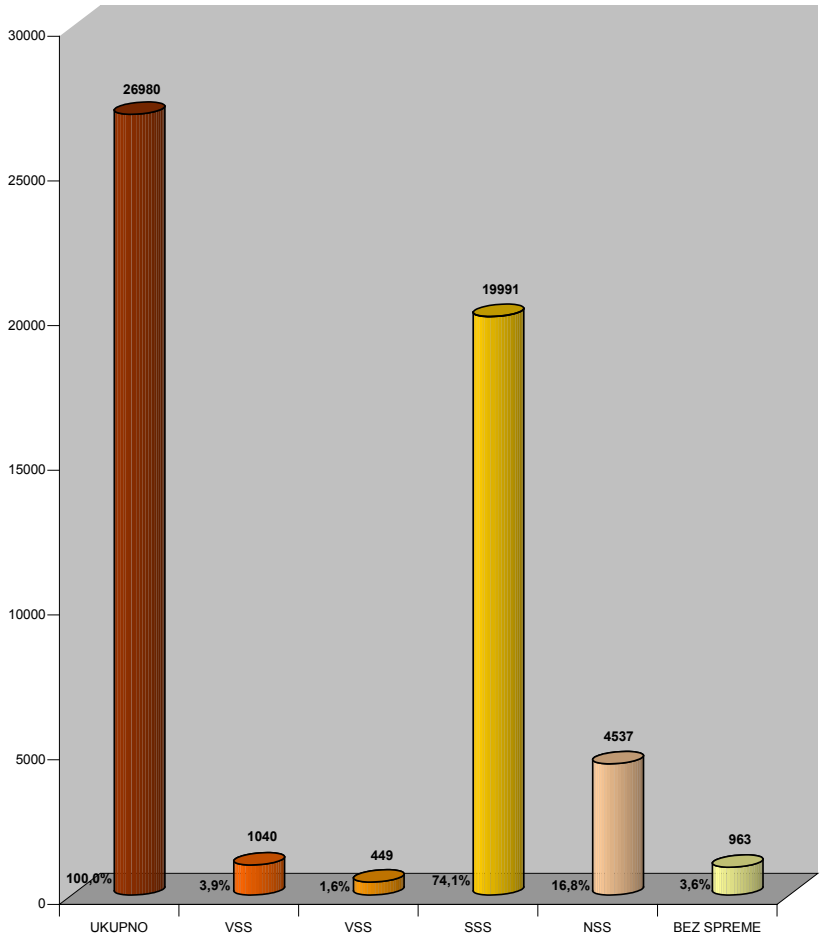

Grafikon 18.

SOCIJALNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1992. GODINE

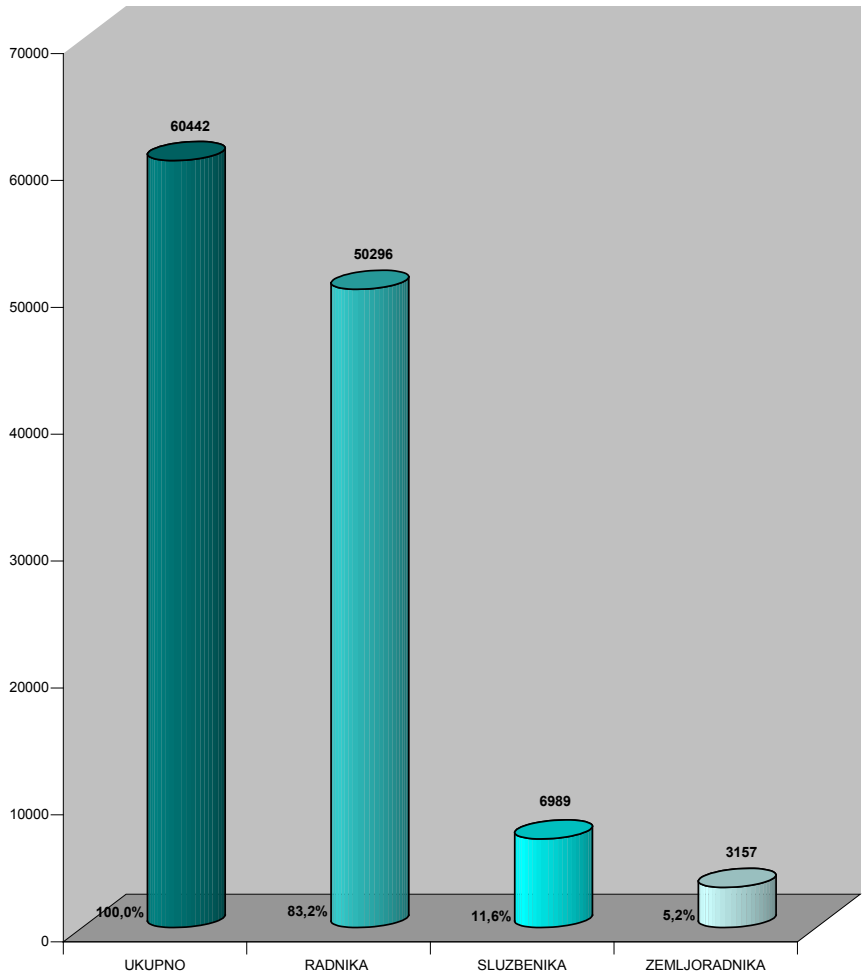

Grafikon 19.

SOCIJALNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1992. GODINE

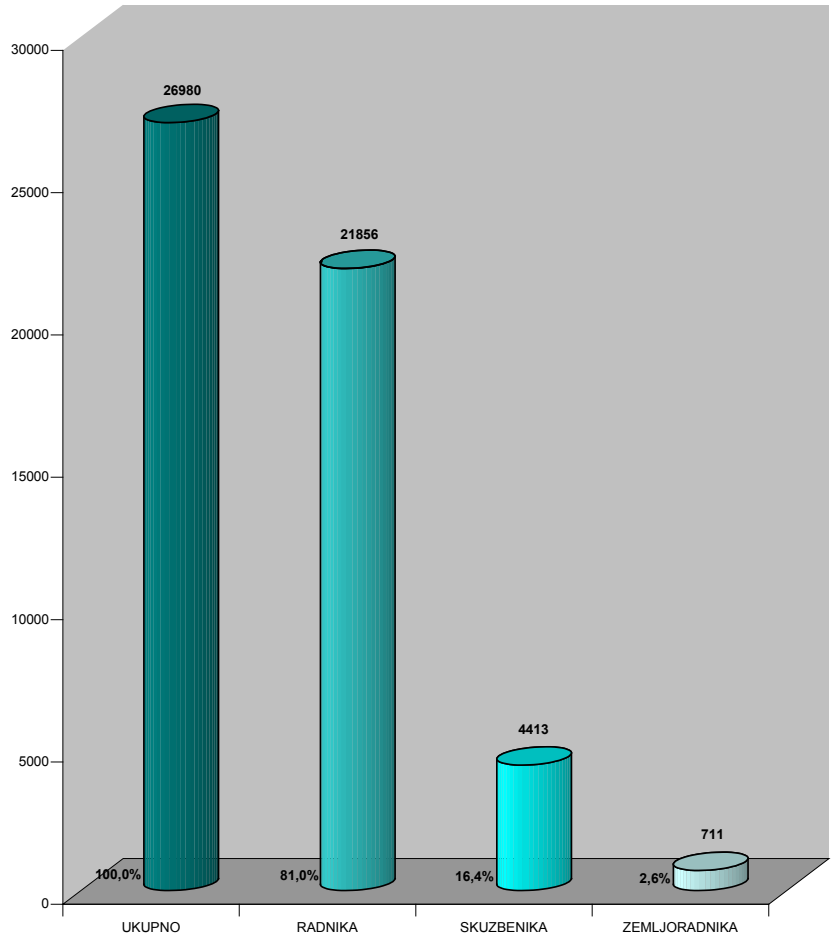

Grafikon 20.

BROJNO STANJE BORACA CIJELOG 1. KORPUSA U 1993. GODINI PO MJESECIMA

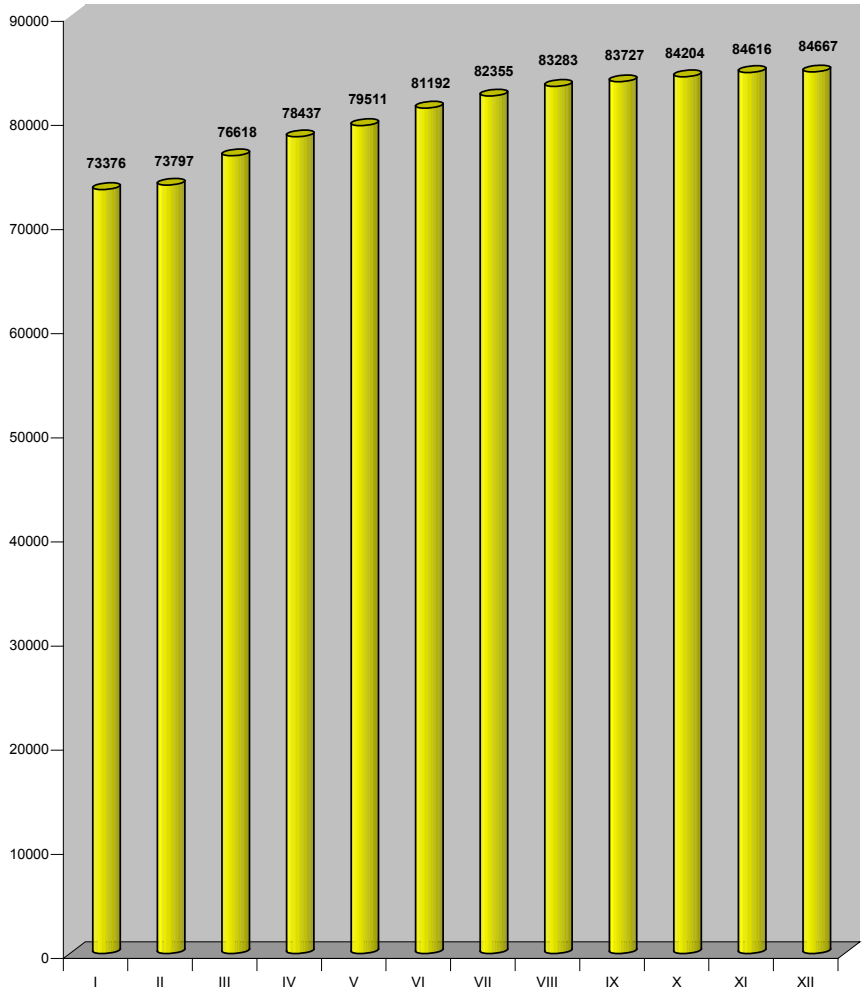

Grafikon 21.

BROJNO STANJE BORACA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO MJESECIMA 1993. GODINE

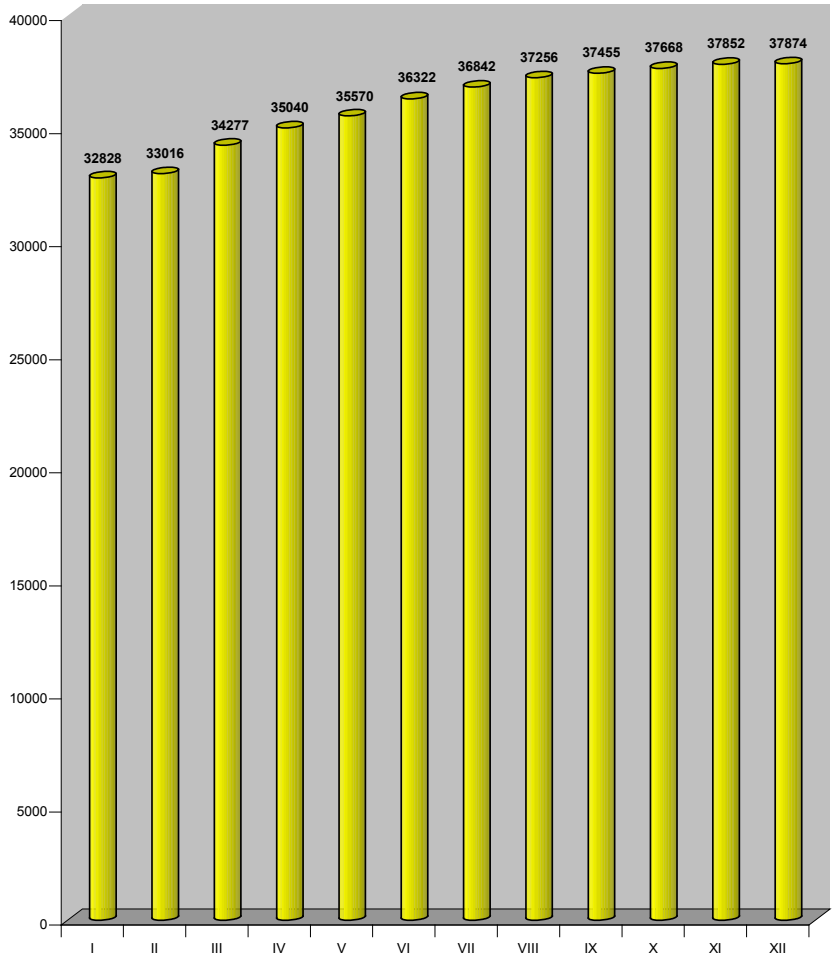

Grafikon 22.

NACIONALNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1993. GODINE

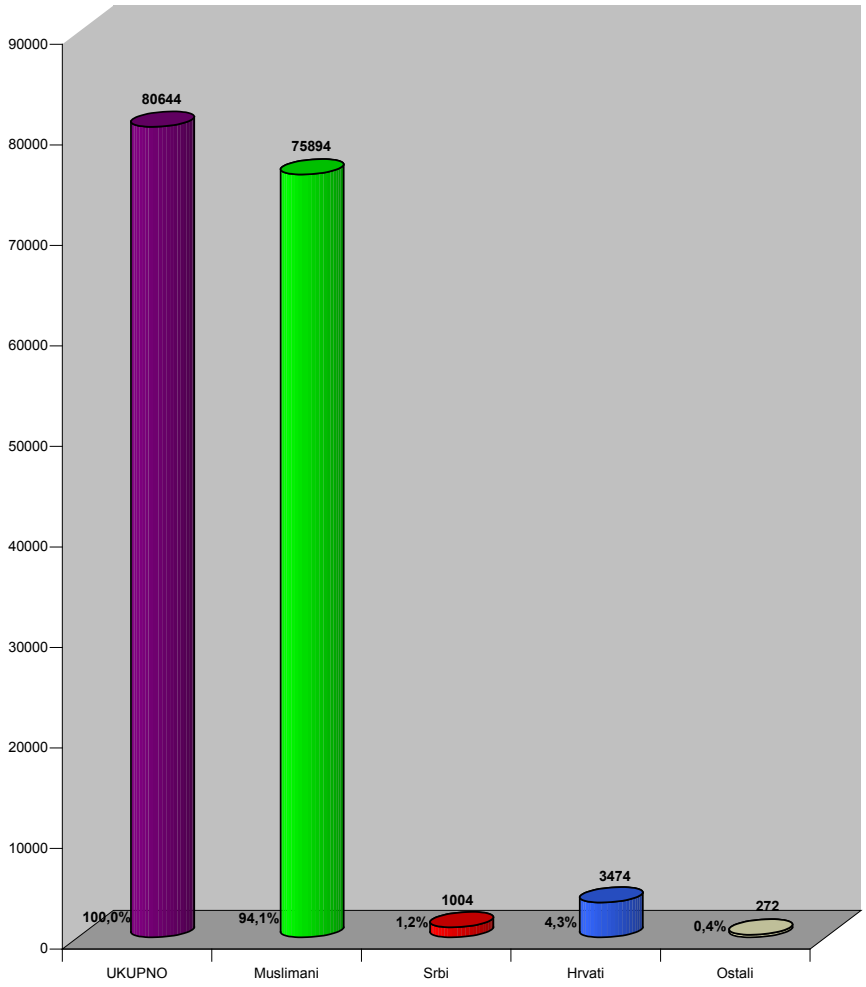

Grafikon 23.

NACIONALNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1993. GODINE

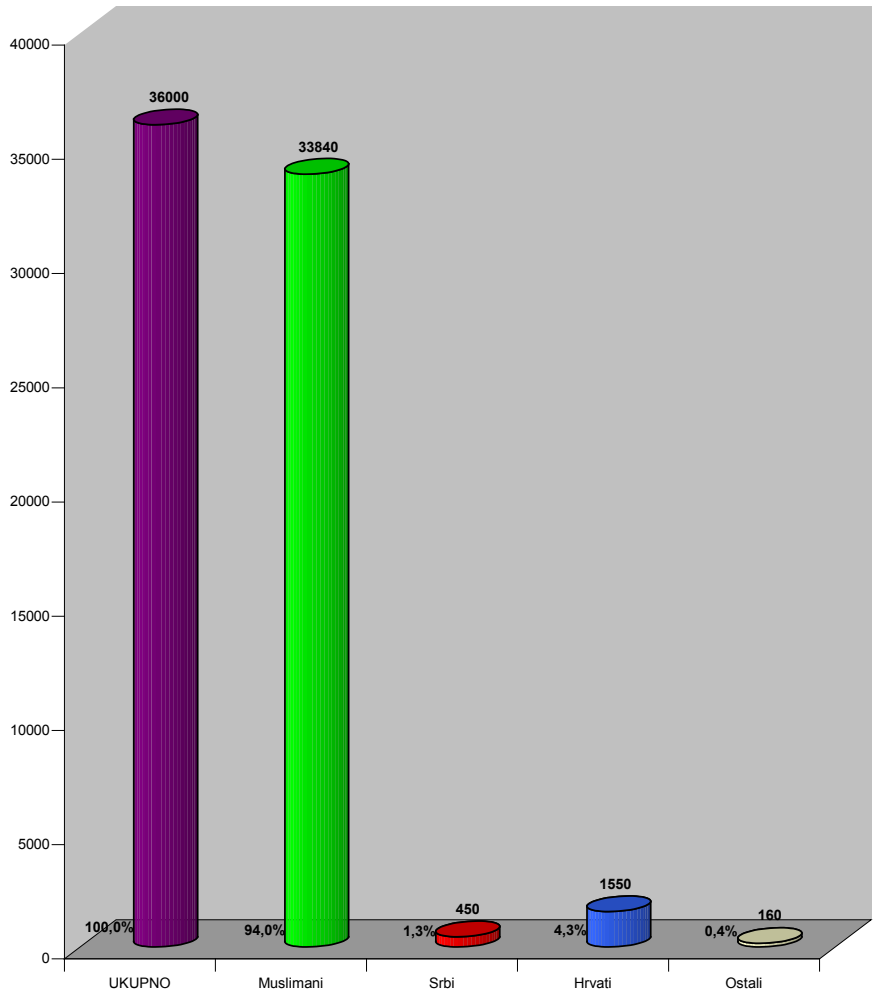

Grafikon 24.

OBRAZOVNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1993. GODINE

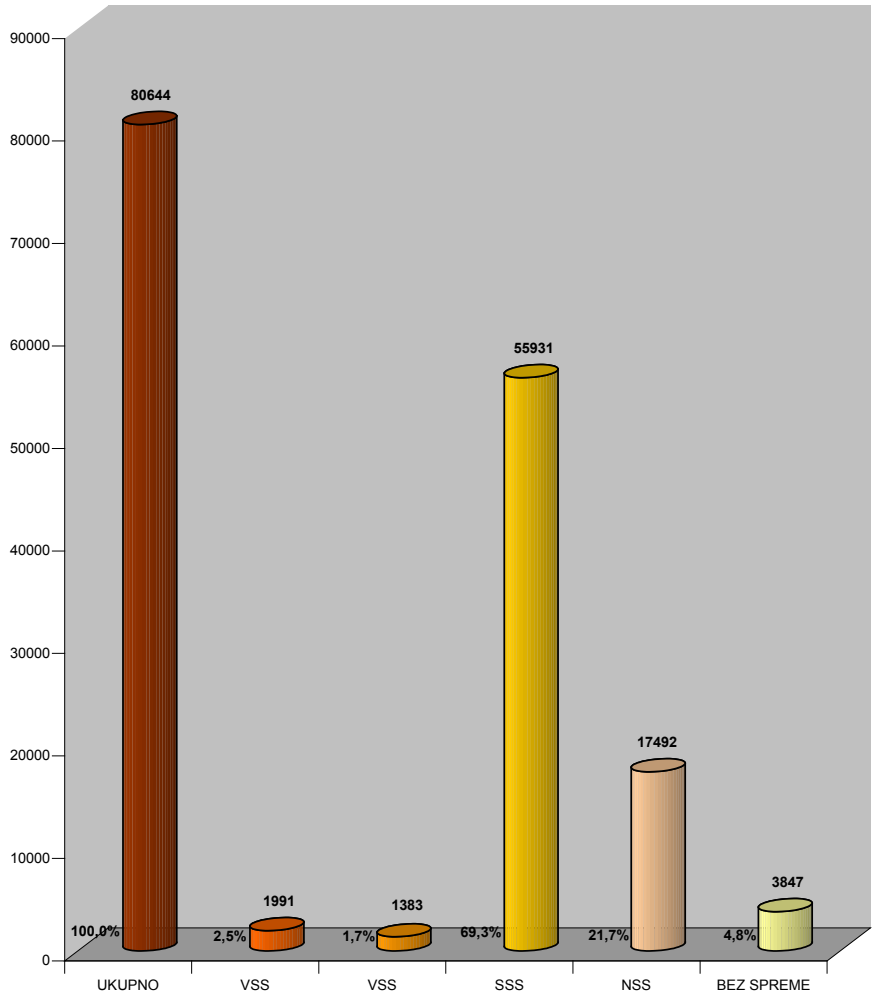

Grafikon 25.

OBRAZOVNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1993. GODINE

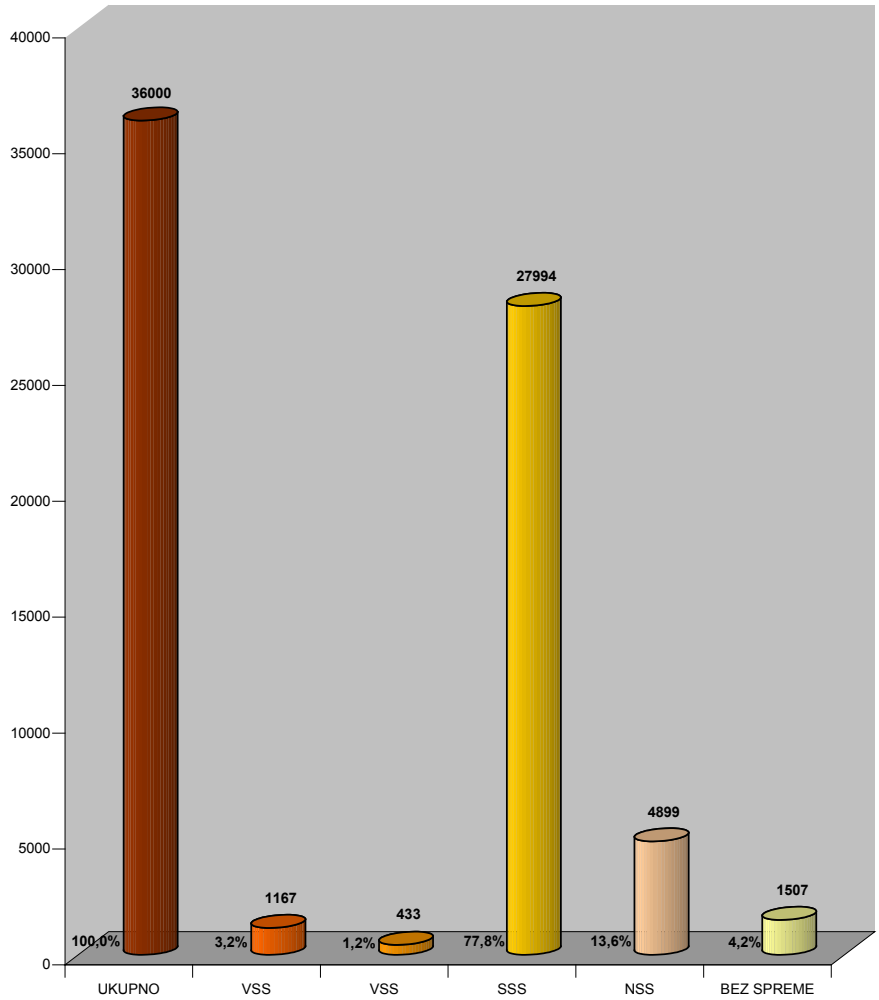

Grafikon 26.

SOCIJALNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1993. GODINE

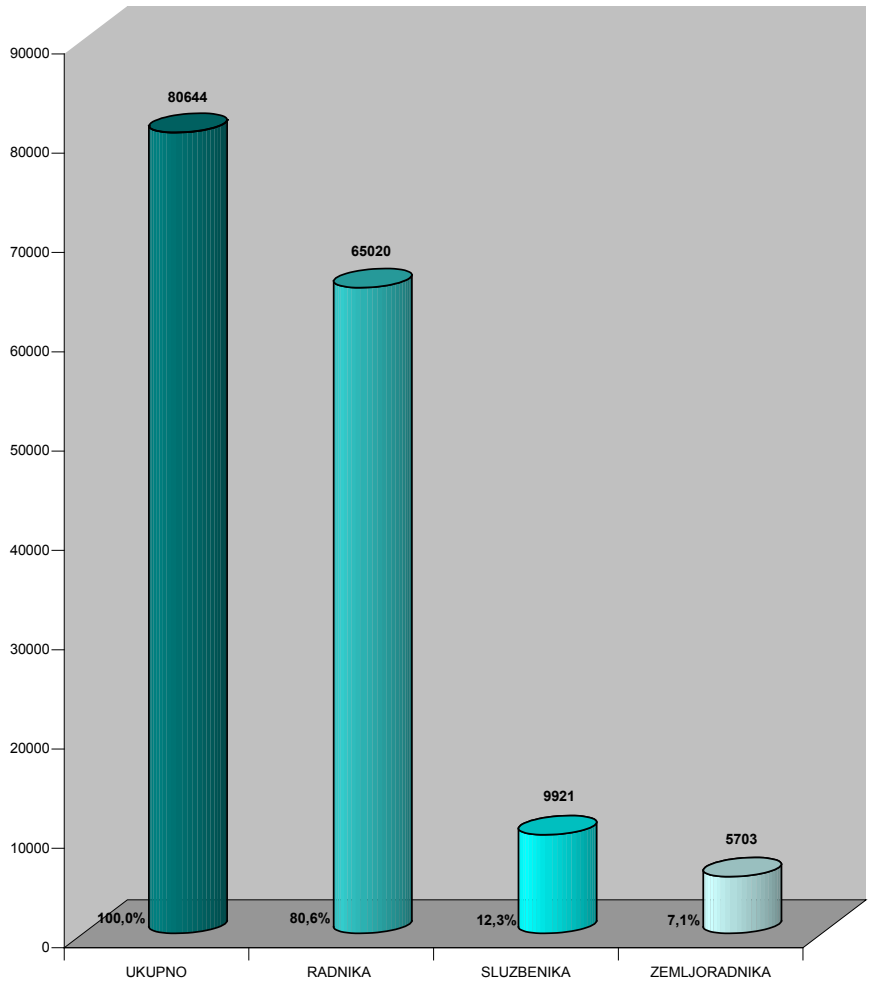

Grafikon 27.

SOCIJALNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1993. GODINE

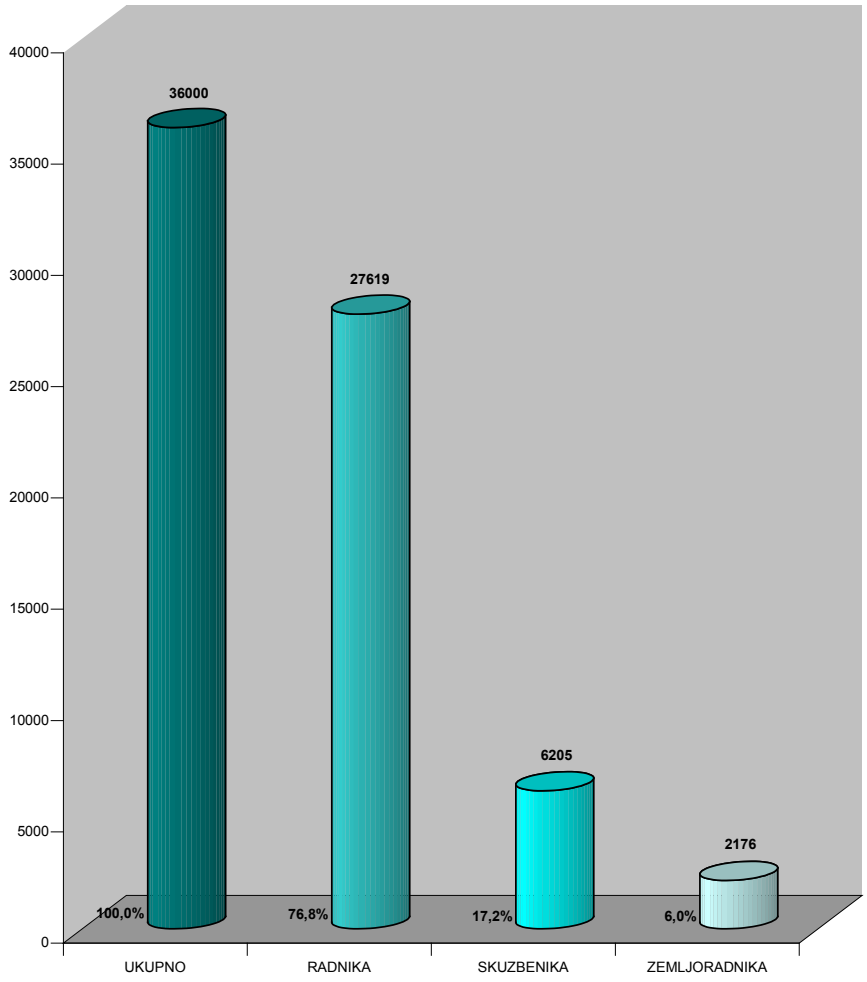

Grafikon 28.

BROJNO STANJE BORACA CIJELOG 1. KORPUSA U 1994. GODINI PO MJESECIMA

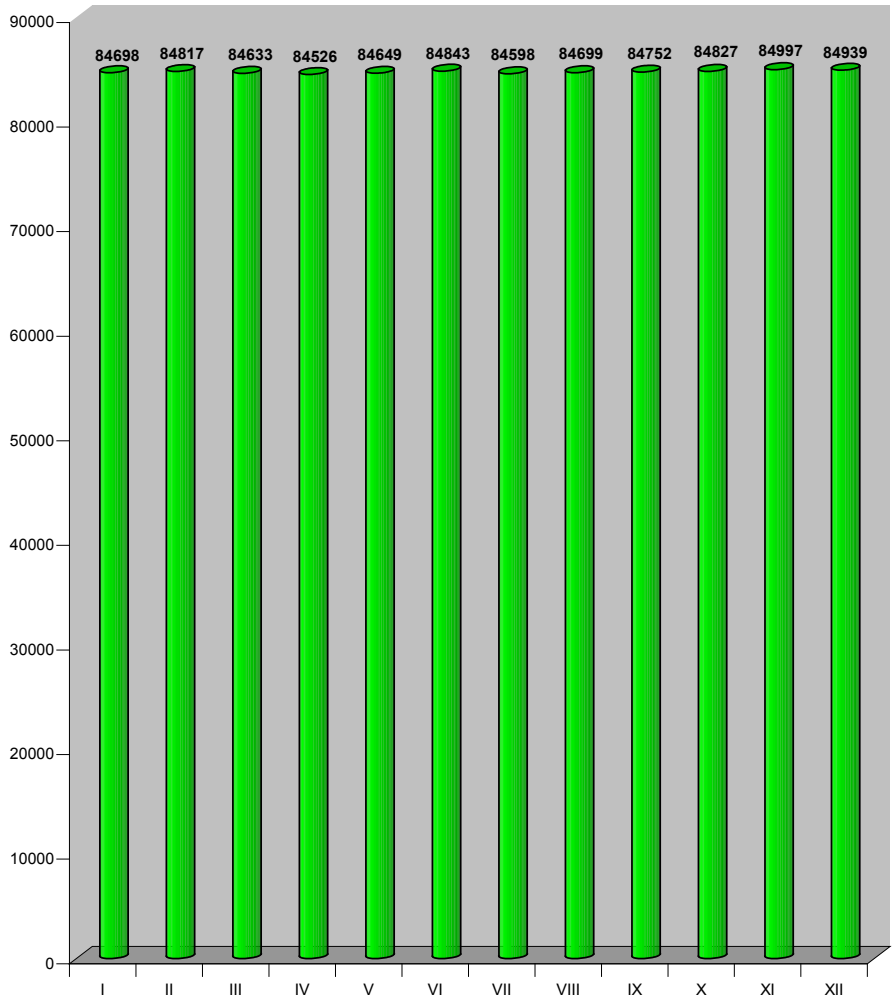

Grafikon 29.

BROJNO STANJE BORACA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO MJESECIMA 1994. GODINE

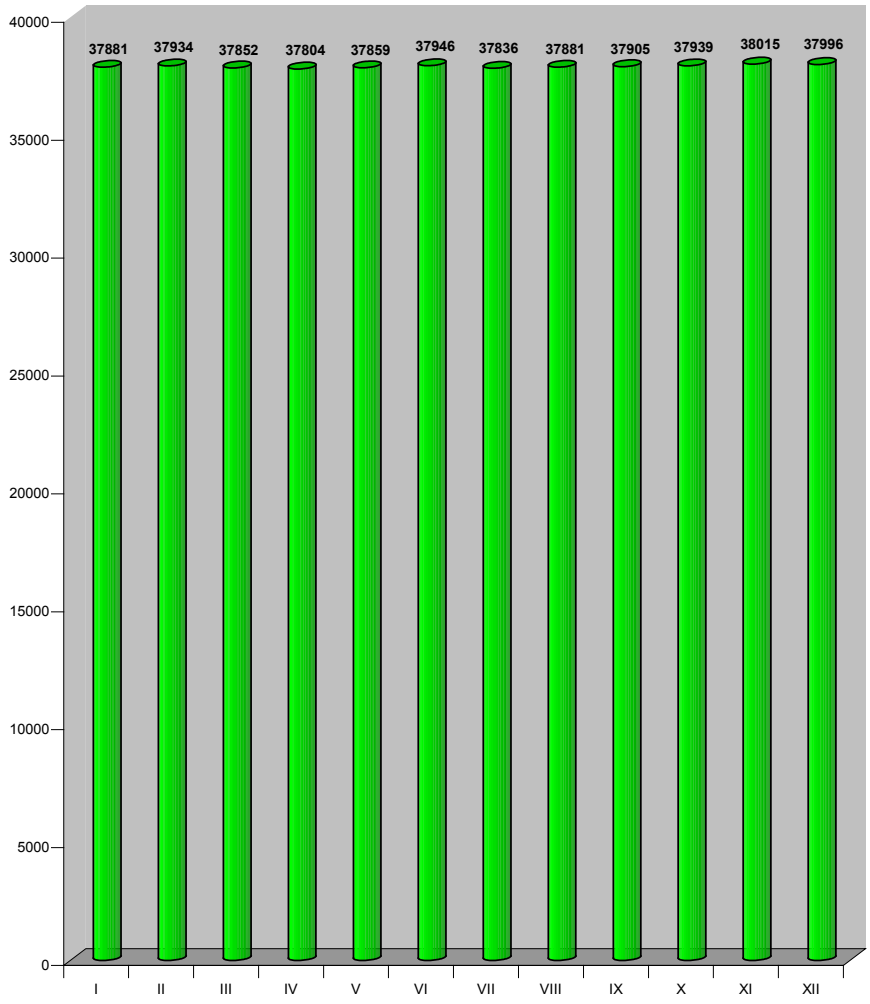

Grafikon 30.

NACIONALNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1994. GODINE

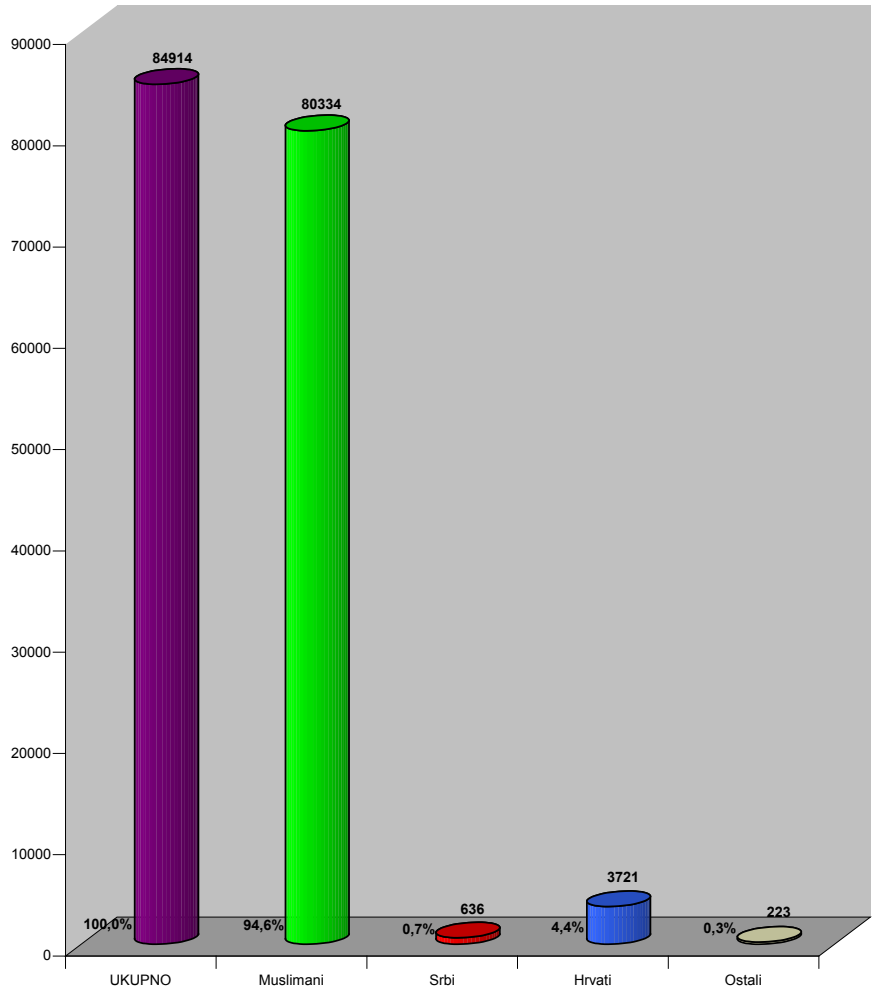

Grafikon 31.

NACIONALNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1994. GODINE

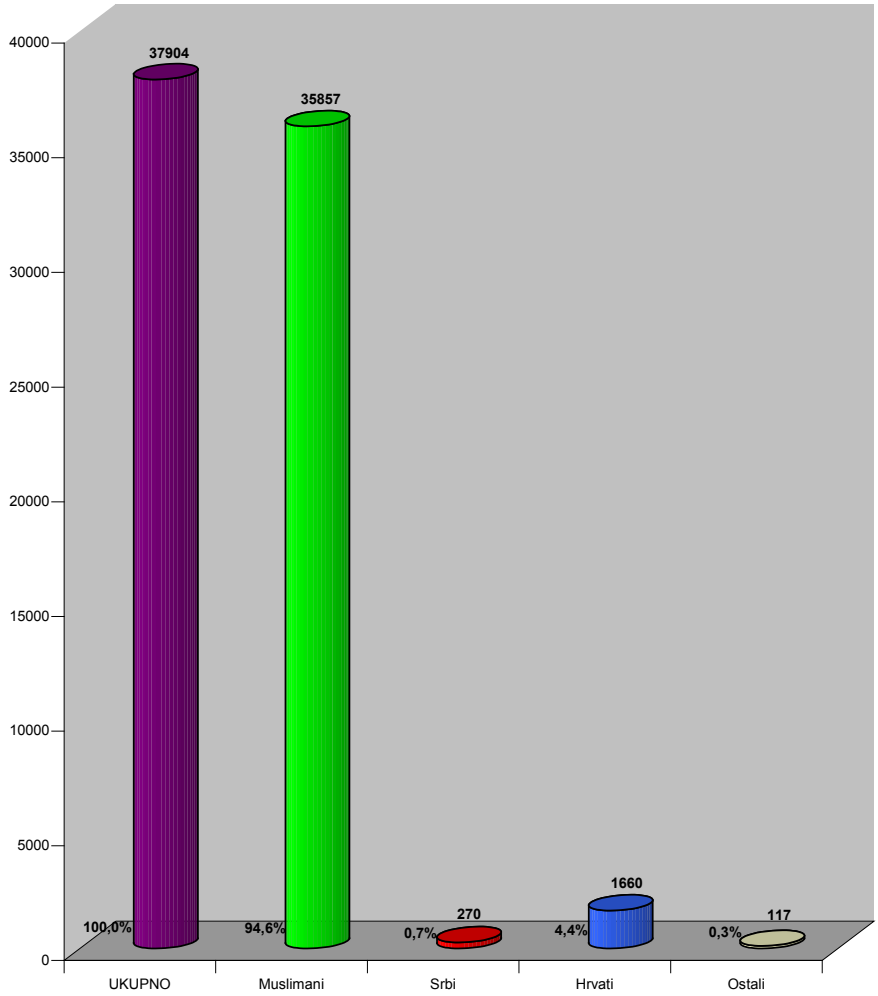

Grafikon 32.

OBRAZOVNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1994. GODINE

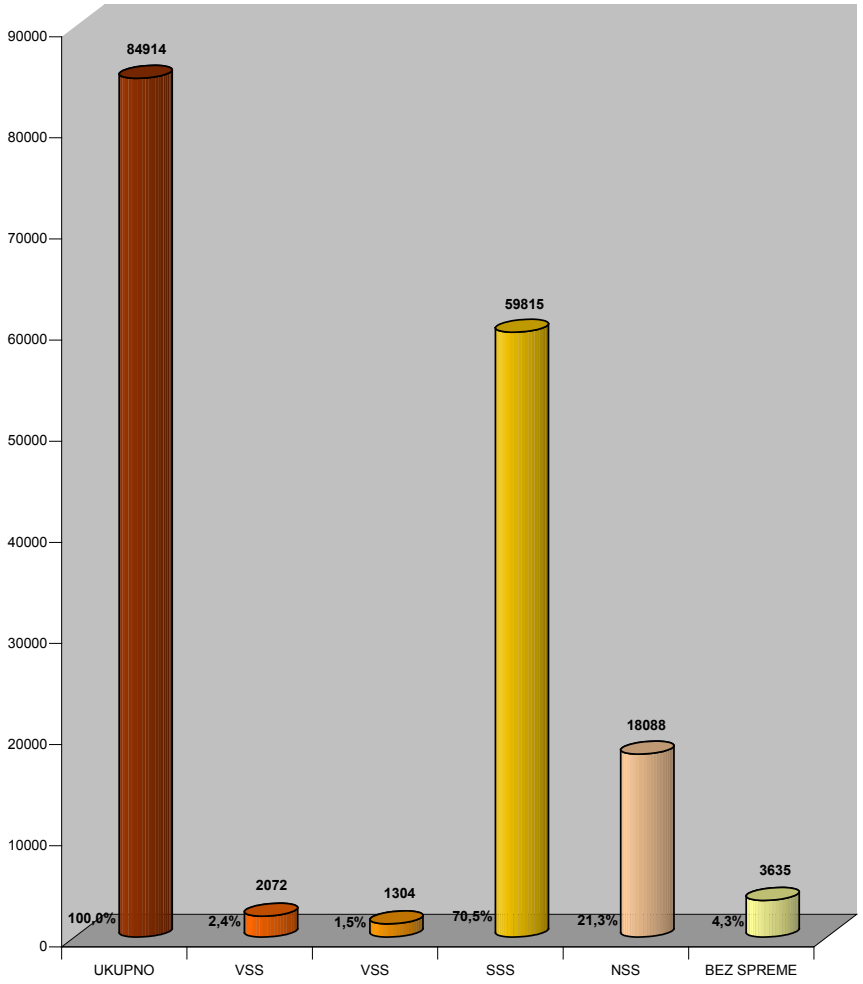

Grafikon 33.

OBRAZOVNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1994. GODINE

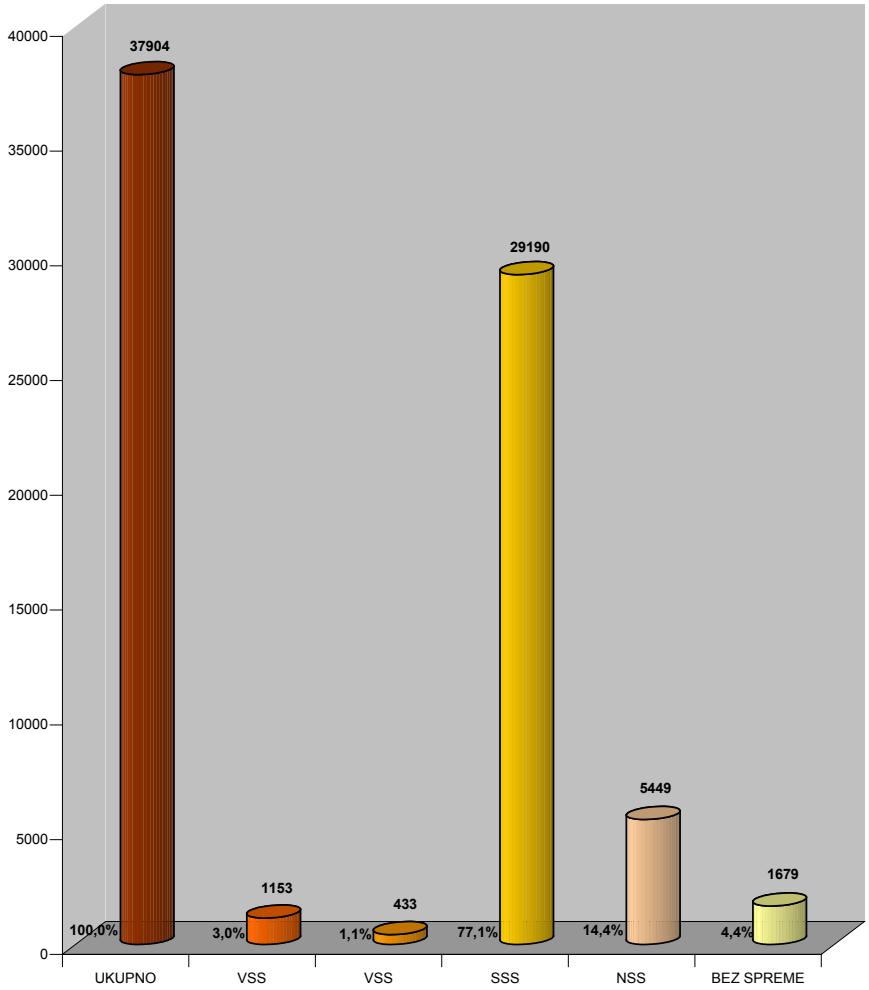

Grafikon 34.

SOCIJALNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1994. GODINE

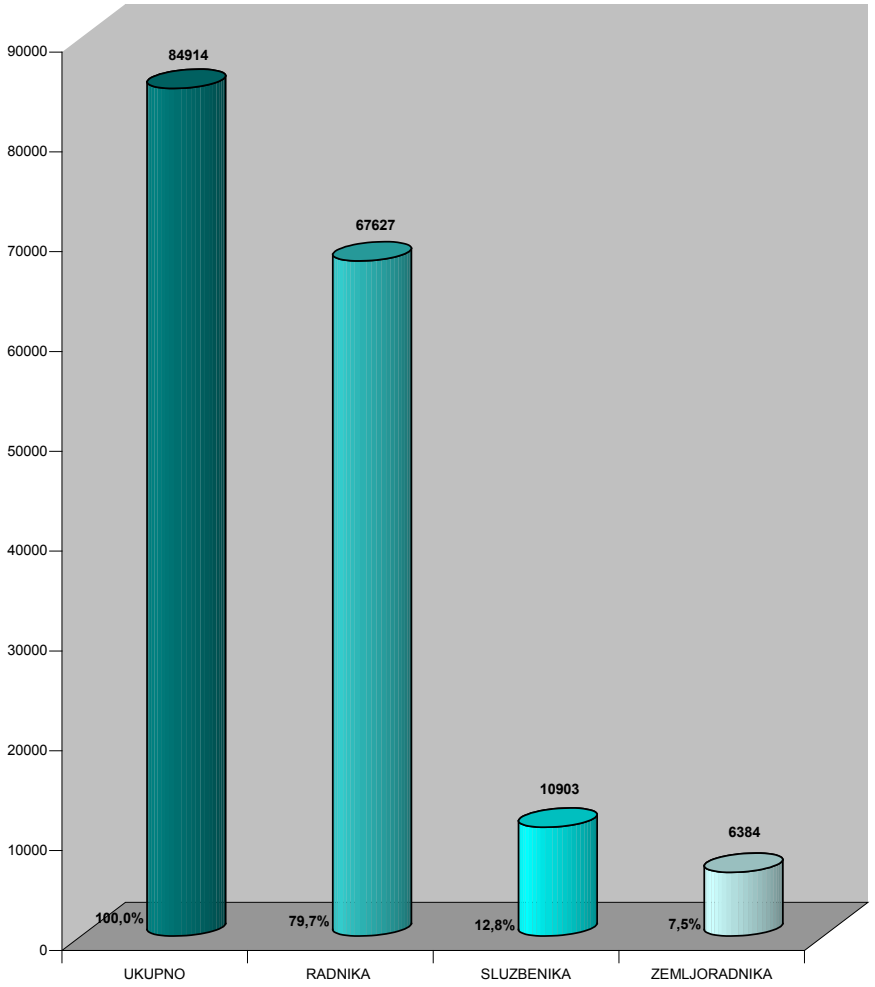

Grafikon 35.

SOCIJALNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1994. GODINE

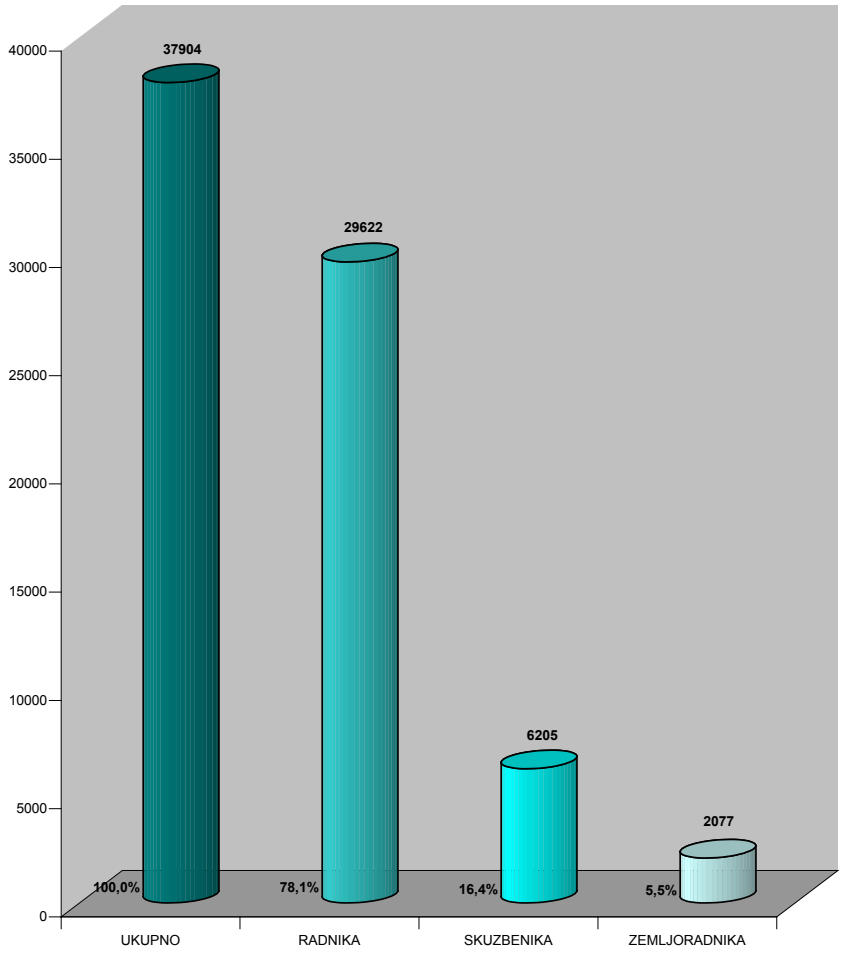

Grafikon 36.

BROJNO STANJE BORACA CIJELOG 1. KORPUSA U 1995. GODINI PO MJESECIMA

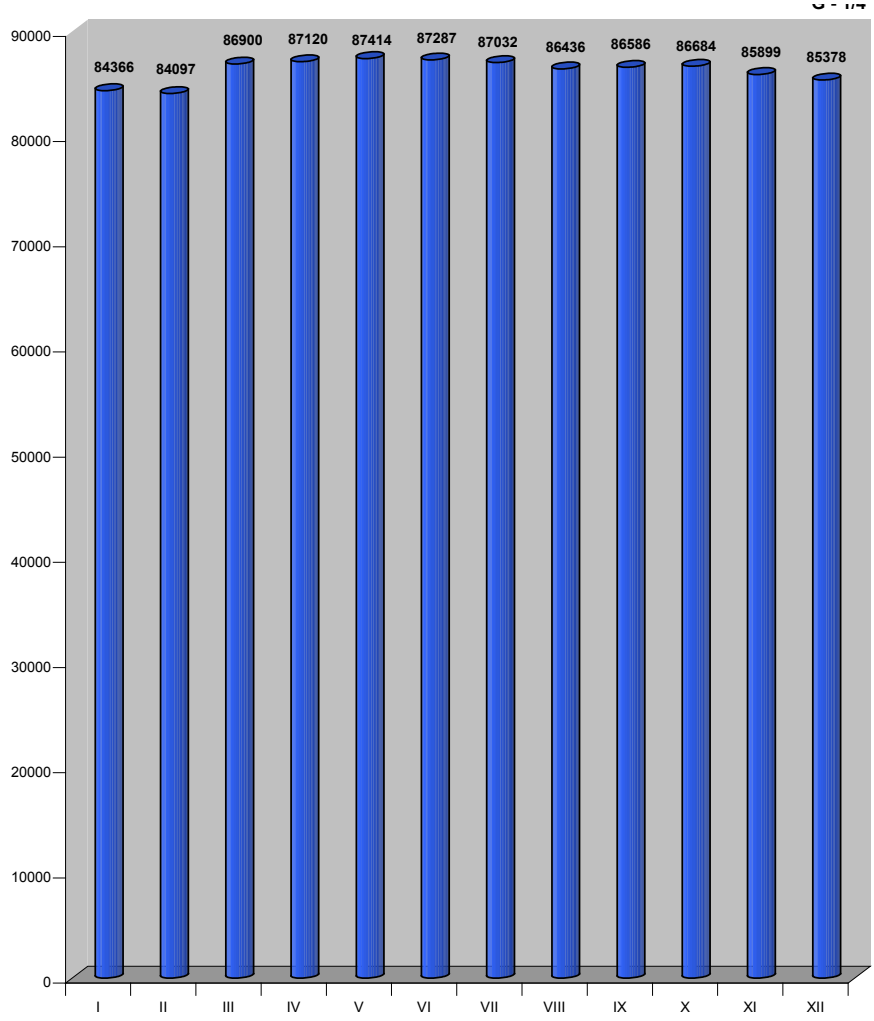

Grafikon 37.

BROJNO STANJE BORACA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO MJESECIMA 1995. GODINE

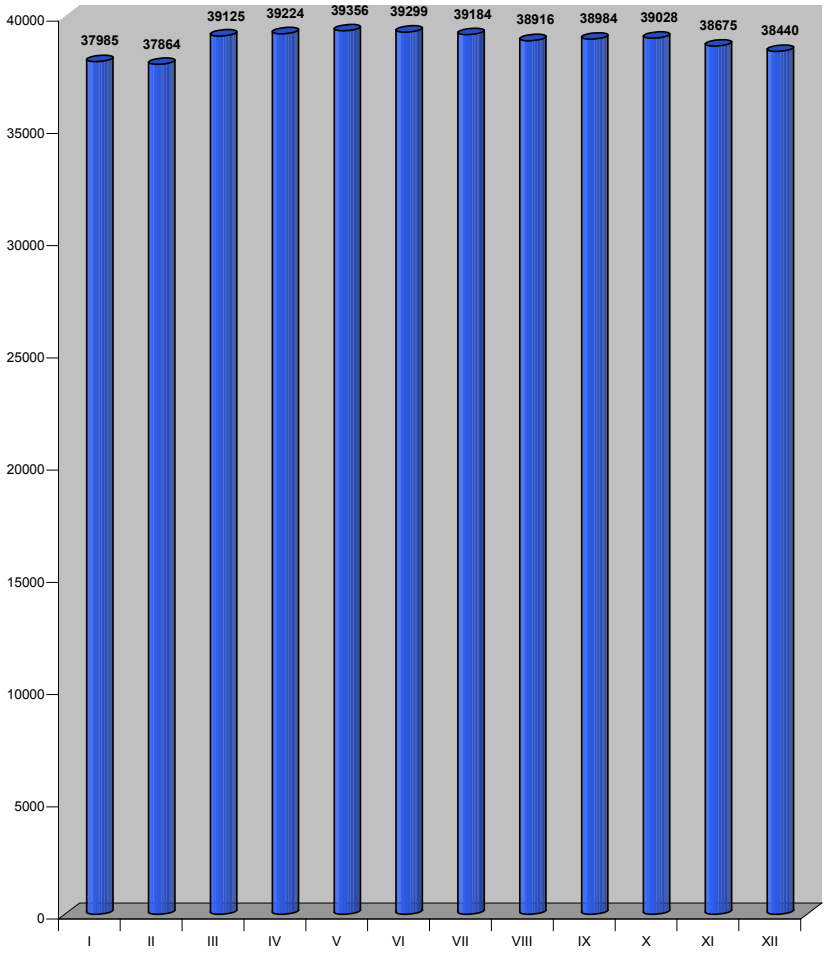

Grafikon 38.

NACIONALNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1995. GODINE

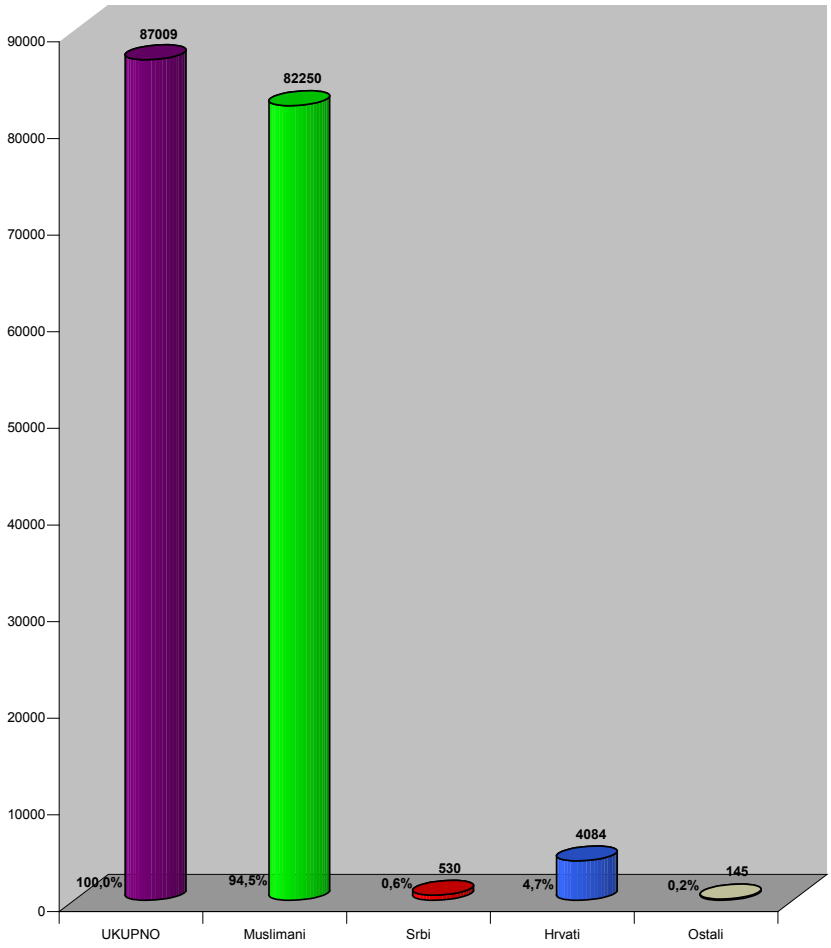

Grafikon 39.

NACIONALNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1995. GODINE

-

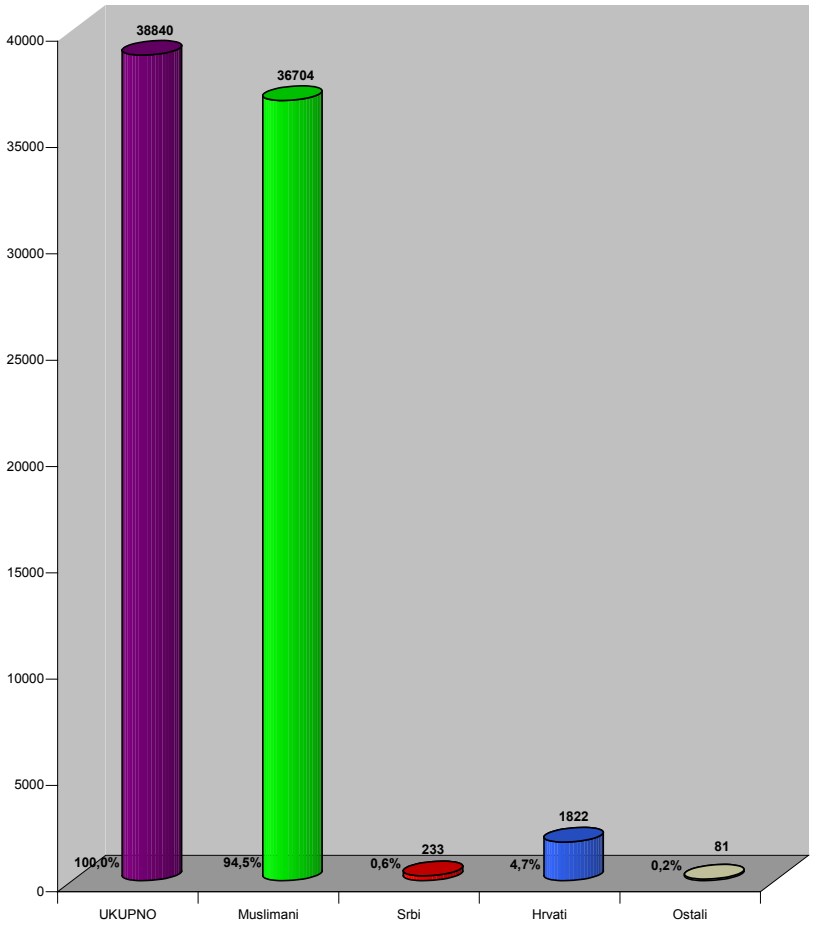

Grafikon 40.

OBRAZOVNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1995. GODINE

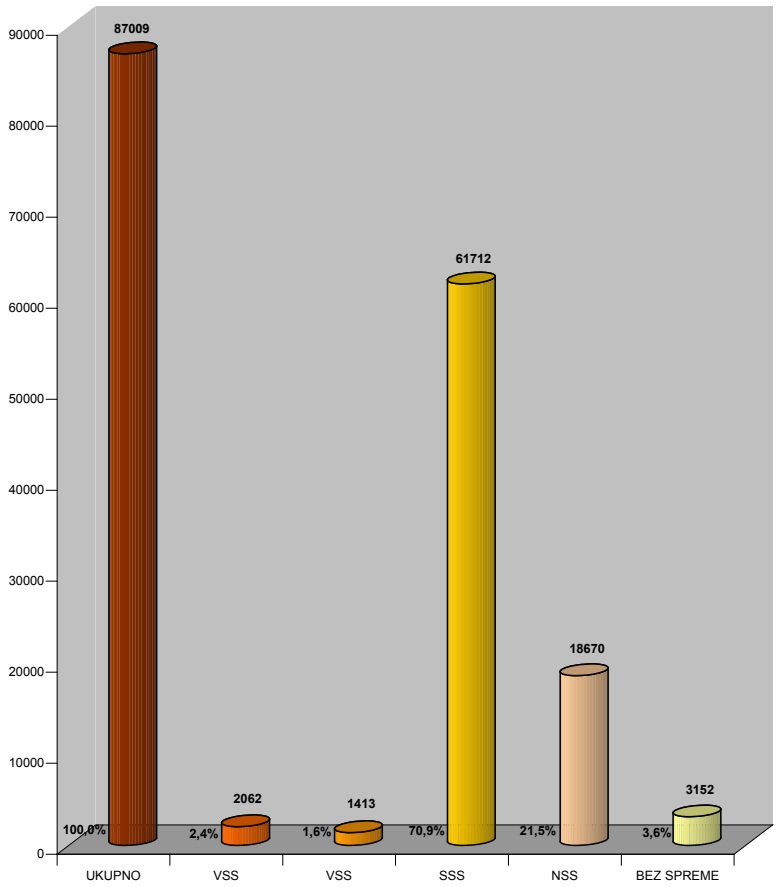

Grafikon 41.

OBRAZOVNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1995. GODINE

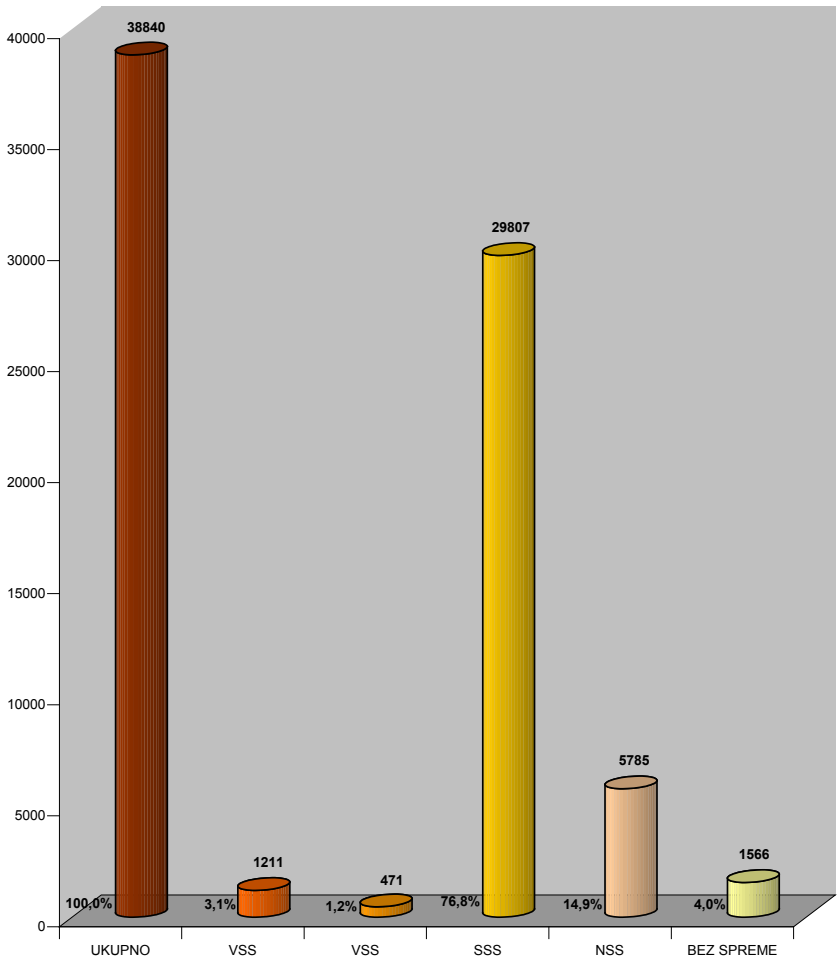

Grafikon 42.

SOCIJALNA STRUKTURA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1995. GODINE

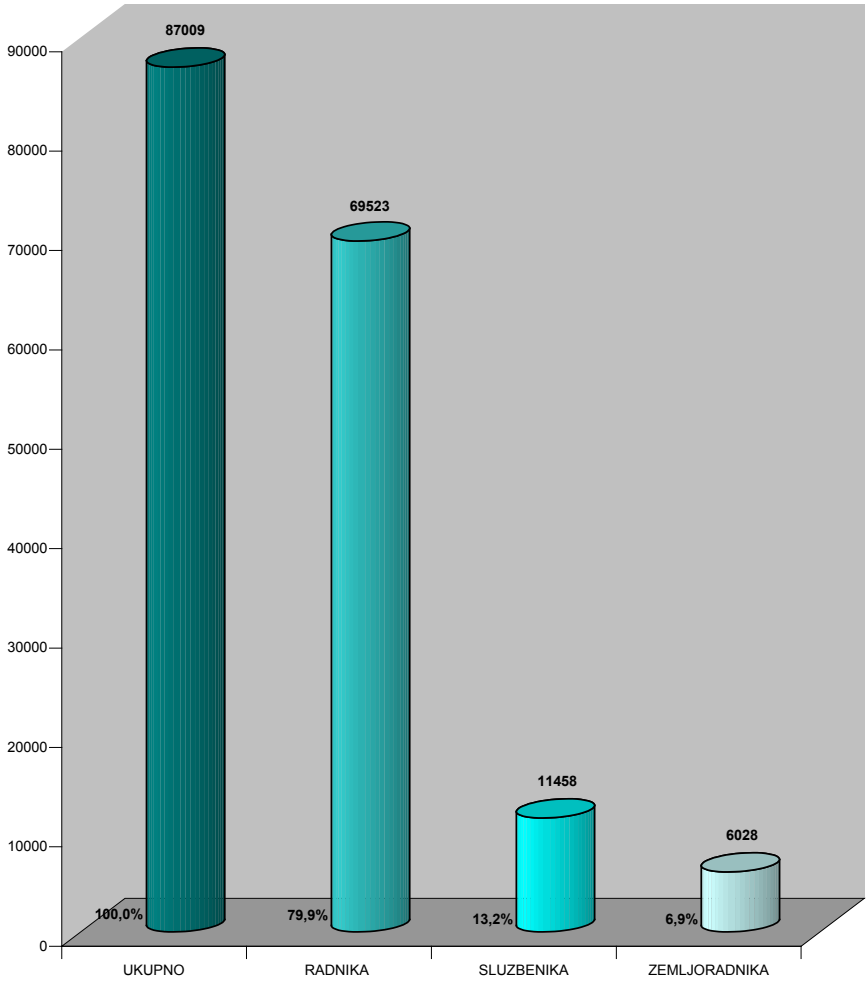

Grafikon 43.

SOCIJALNA STRUKTURA ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA PROSJEČNOM BROJNOM STANJU 1995. GODINE

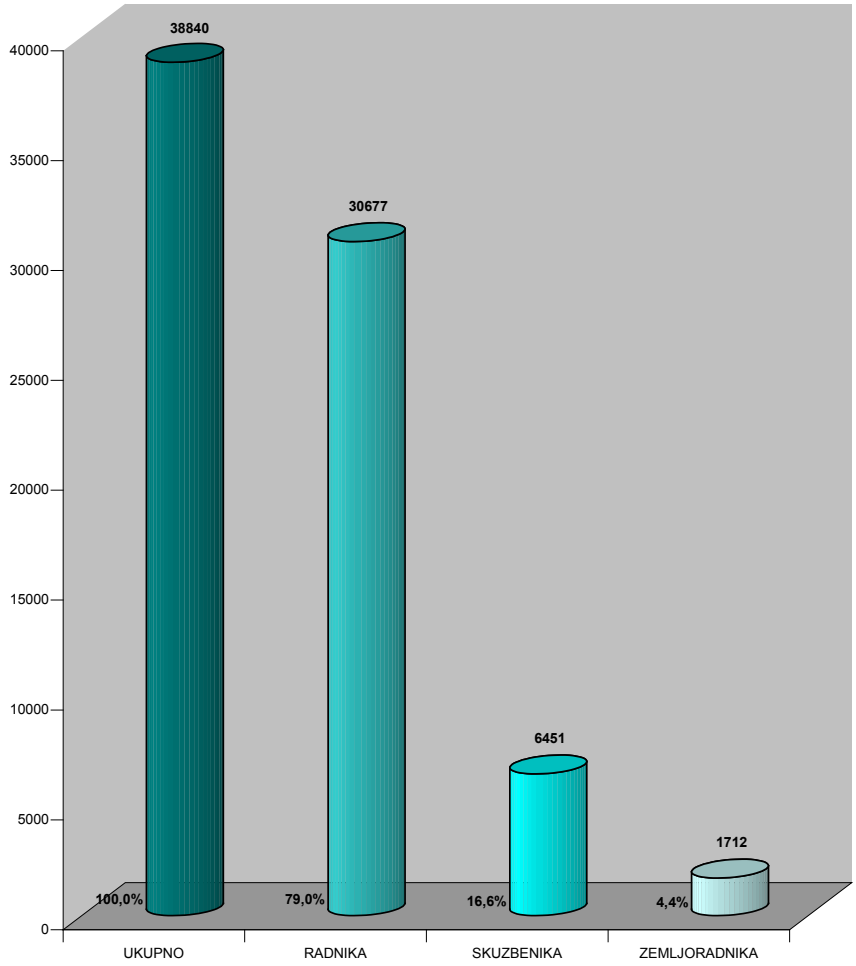

2. PRILOZI O BORBENIM DJEJSTVIMA PRVOG KORPUSA ARMIJE RBiH

Tabela 1.

KOLIČINE HRANE I DRUGIH KOMERCIJALNIH ROBA DOPREMLJENE U SARAJEVO KROZ TUNEL „DOBRINJA – BUTMIR“ U PERIODU 1.8.93.–31.12.95.

GODINA	BROJ PROLAZA KROZ OBJEKAT (LICA)		PRENOS HRANE (U kg)			OSTALA KOMERCIJALNA ROBA	
			ORGANIZOVANI PROLASCI		INDIVIDUALNI PROLASCI		
	EVIDENTIRANO	PROCJENA	EVDENTIRANO	PROCJENA	(PROCJENA)	EVIDENTIRANO	PROCJENA
1	2	3	4	5	6	7	8
1993.	-	7.500	-	280.000	187.500	-	40.000
1994.	-	712.500	-	2.200.000	8.550.000	-	3.400.000
1995.	400.812	-	3.054.837	-	4.809.974	5.412.068	-
UKUPNO:	400.812	720.000	3.054.837	2.480.000	13.547.474	5.412.068	3.440.000
SVEGA:	1.120.812		5.534.837		13.547.474	8.852.068	
			19.082.311				

Tabela 2.

DOPREMLJENE KOLIČINE POGONSKOG GORIVA I ELEKTRIČNE ENERGIJE KROZ TUNEL "DOBRINJA – BUTMIR" U PERIODU 1.8.1993.–31.12.1995.

GODINA EKSP-LOATACIJE	PROTOK P/G (u l)	PROTOK EL. ENERGIJE U KWh KABLOM 35 KW	N A P O M E N A
1	2	3	4
1993.	235.000 l	U OBJEKAT NIJE UGRAĐENA EL. INSTALACIJA	PODACI ZA GORIVO SU EVIDENTIRANI
1994.	3.825.000 l	U OBJEKAT NIJE UGRAĐENA EL. INSTALACIJA	EL. KABL UGRAĐEN U OBJEJKAT 31.12.1994. GODINE U 18 h
1995.	440.000 l	80.000.000 KWh	EL. ENERGIJA ULAZILA I U 1996 GODINI ISTIM KABLOM I TO = 18.000.000 KWh
SVEGA:	4.500.000 l	80.000.000 KWh	U 1996. GODINI 18.000.000 KWh

Tunel ispod sarajevskog aerodroma: unutarnji izgled

Tabela 3.

DOPREMLJENE KOLIČINE VOJNE OPREME I MATERIJALNO-TEHNIČKIH SREDSTAVA KROZ TUNEL "DOBRINJA – BUTMIR" U PERIODU 1.8.1993.–31.12.1995. GODINE

GODINA EKSPLOATACIJE	OSTALA MS (kg)					
	SnMS		VOJNA OPREMA		RAZNA MTS	
	EVIDENTIRANO	PROCJENA	EVIDENTIRANO	PROCJENA	EVIDENTIRANO	PROCJENA
1	2	3	4	5	6	7
1993.	-	2.500	-	160.000	-	600.000
1994.	-	7.800	-	180.000	-	1.500.000
1995.	26.405	-	209.326	-	1.830.428	-
UKUPNO:	26.405	10.300	209.326	340.000	1.830.428	2.100.000
SVEGA:	36.705		549.326		3.930.428	

Grafikon 1.

BROJ IZVEDENIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU OD 1992. DO 1995. GODINE

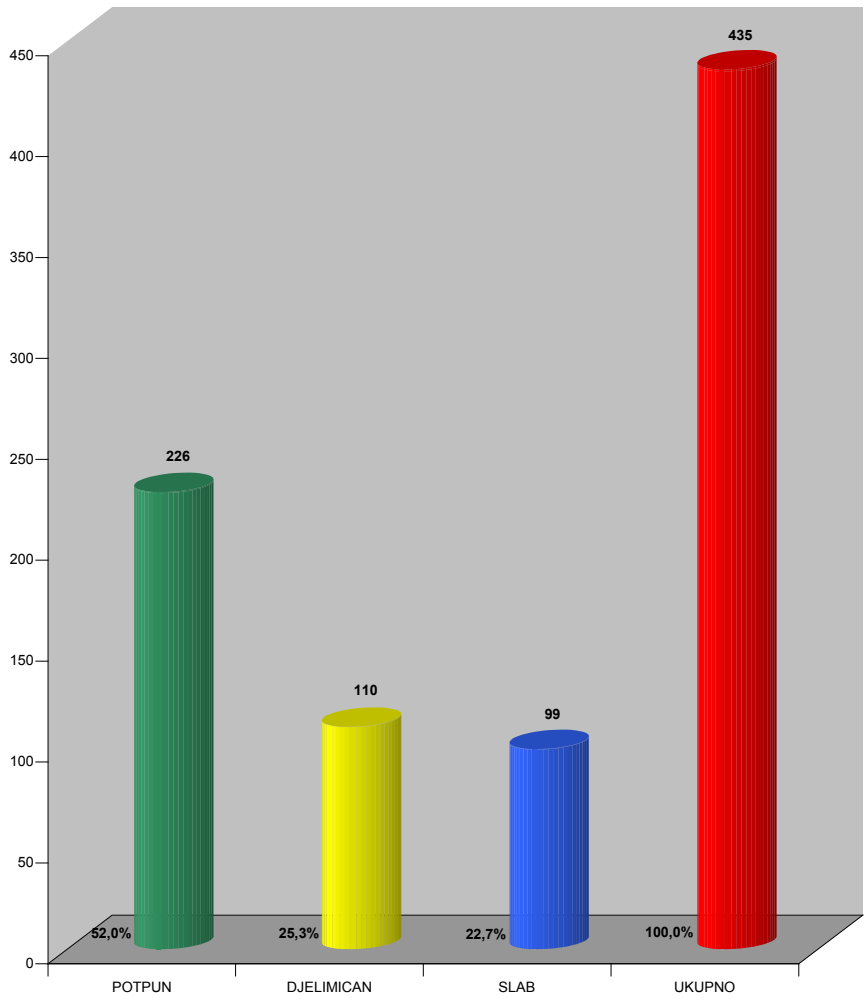

Grafikon 2.

BROJ BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU TOKOM 1992. GODINE

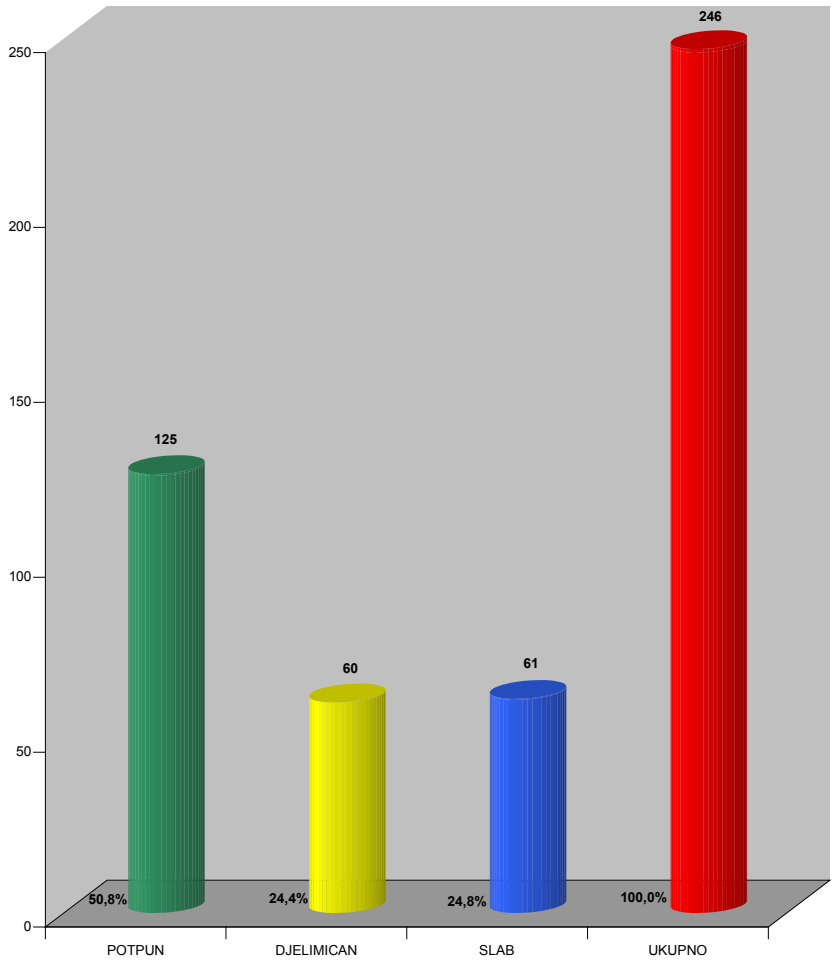

Grafikon 3.

BROJ BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU TOKOM 1993. GODINE

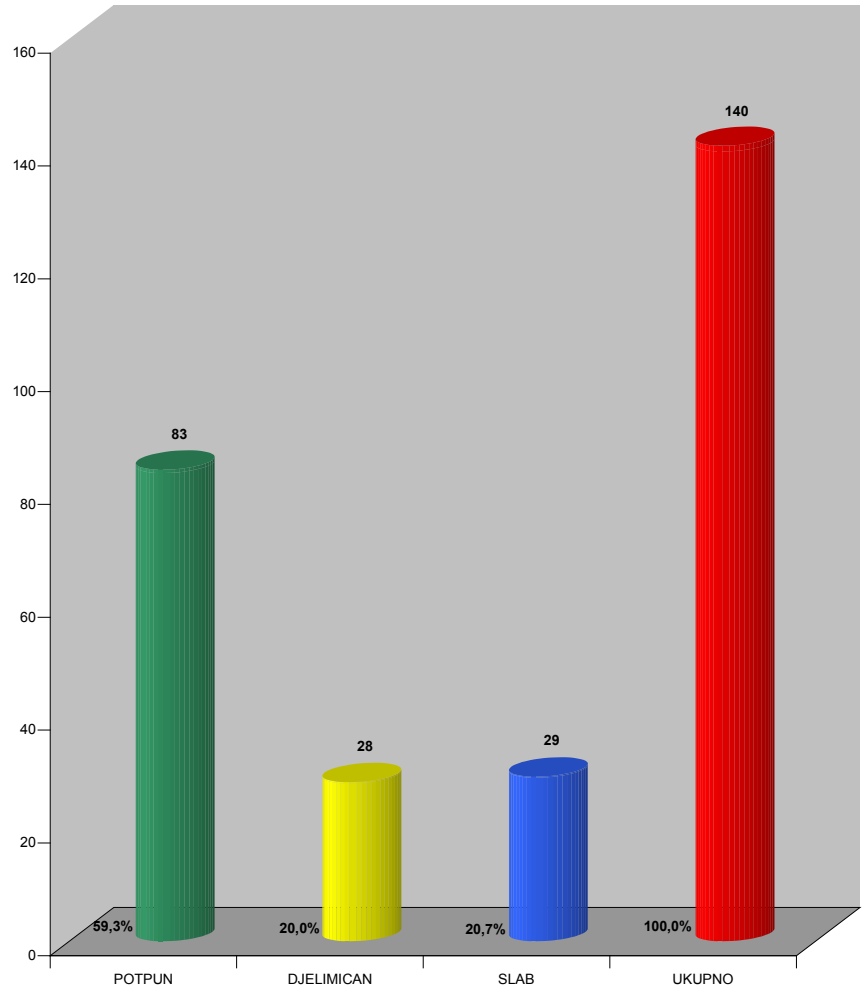

Grafikon 4.

BROJ BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU TOKOM 1994. GODINE

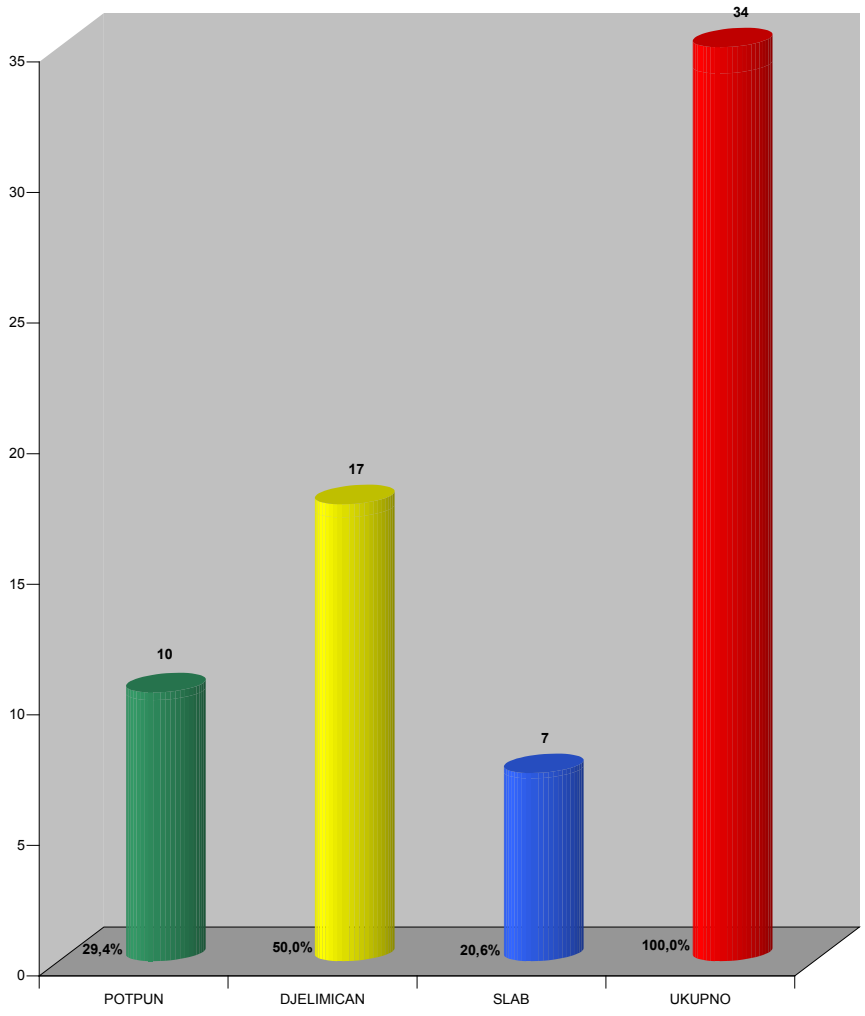

Grafikon 5.

BROJ BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU TOKOM 1995. GODINE

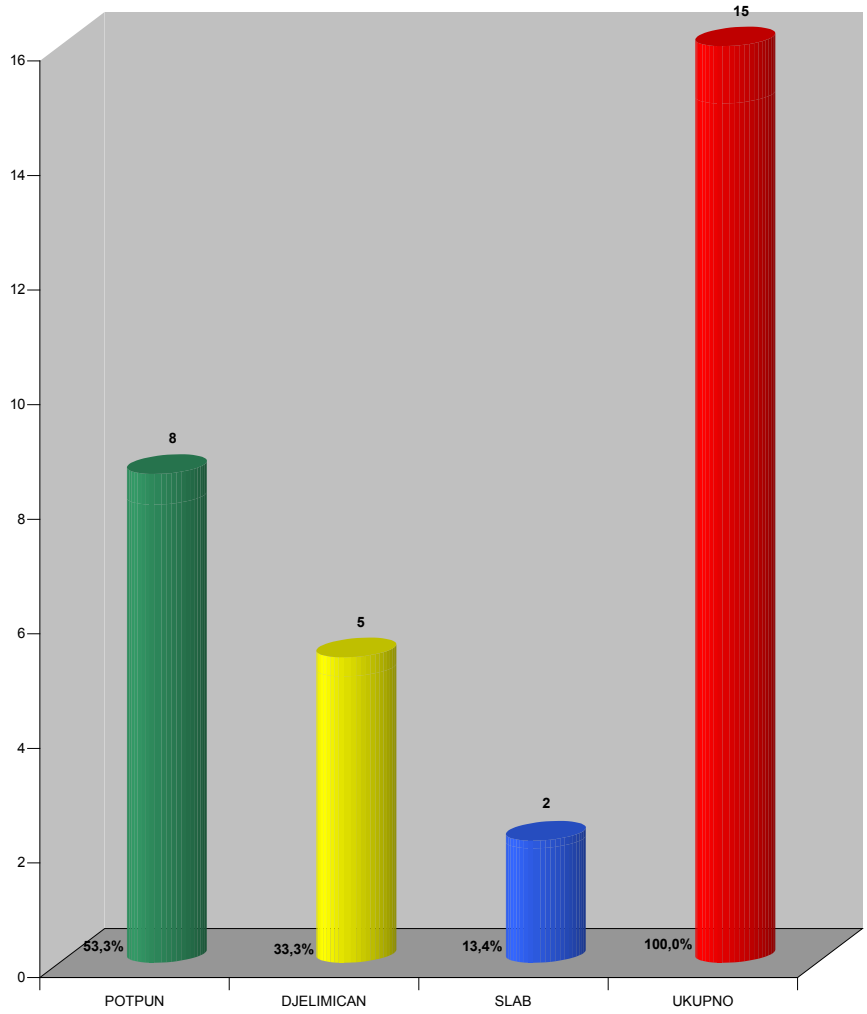

Tabela 4.

BROJ IZVEDENIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995. GODINE

BROJ BORBI U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU 1992–1995.		
POTPUN	226	52,0%
DJELIMIČAN	110	25,3%
SLAB	99	22,7%
UKUPNO	435	100,0%

BROJ BORBI U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU 1992.		
POTPUN	125	50,8%
DJELIMIČAN	60	24,4%
SLAB	61	24,8%
UKUPNO	246	100,0%

BROJ BORBI U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU 1993.		
POTPUN	83	59,3%
DJELIMI-ČAN	28	20,0%
SLAB	29	20,7%
UKUPNO	140	100,0%

BROJ BORBI U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU 1994.		
POTPUN	10	29,4%
DJELIMIČAN	17	50,0%
SLAB	7	20,6%
UKUPNO	34	100,0%

BROJ BORBI U ZONI CIJELOG 1. KORPUSA PREMA USPJEHU 1995.		
POTPUN	8	53,3%
DJELIMI-ČAN	5	33,3%
SLAB	2	13,4%
UKUPNO	15	100,0%

Tabela 5.

BROJ BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PREMA USPJEHU PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	U S P J E H			UKUPNO
	POTPUN	DJELIMIČAN	SLAB	
1	2	3	4	5
1992.	125	60	61	246
1993.	83	28	29	140
1994.	10	17	7	34
1995.	8	5	2	15
UKUPNO:	226	110	99	435

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	U S P J E H			UKUPNO
	POTPUN	DJELIMIČAN	SLAB	
1	2	3	4	5
1992.	50,8	24,4	24,8	100
1993.	59,3	20,0	20,7	100
1994.	29,4	50,0	20,6	100
1995.	53,3	33,3	13,4	100
UKUPNO:	52,0	25,3	22,7	100

Grafikon 6.

BROJ IZVEDENIH BORBENIH DJEJSTAVA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA USPJEHU OD 1992. DO 1995. GODINE

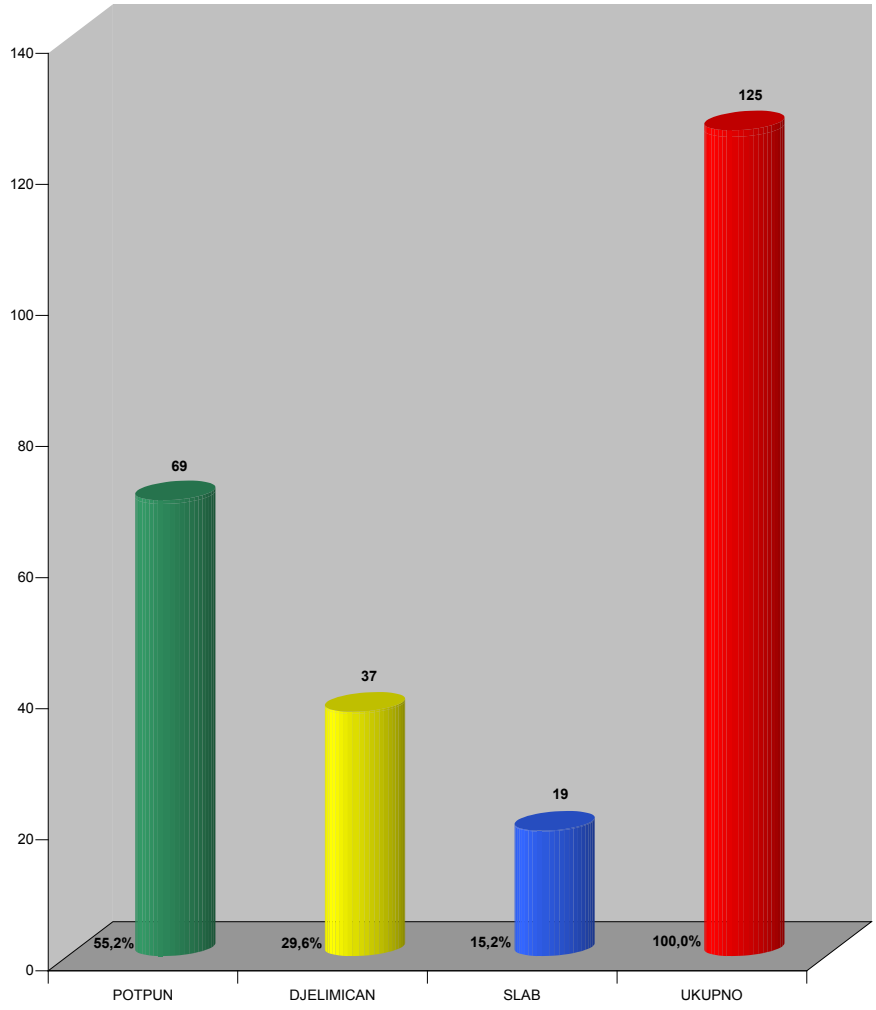

Grafikon 7.

BROJ IZVEDENIH BORBENIH DJEJSTAVA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA USPJEHU 1992. GODINE

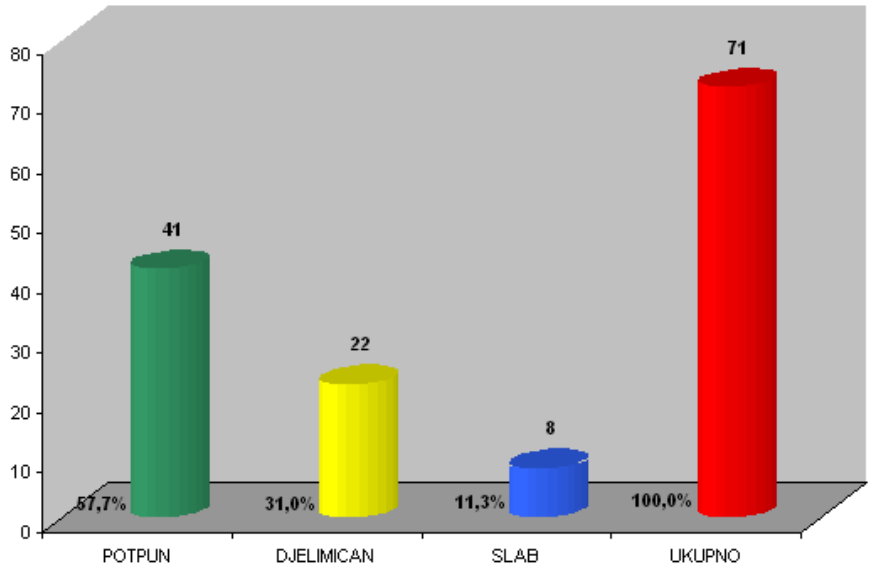

Grafikon 8.

BROJ IZVEDENIH BORBENIH DJEJSTAVA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA USPJEHU 1993. GODINE

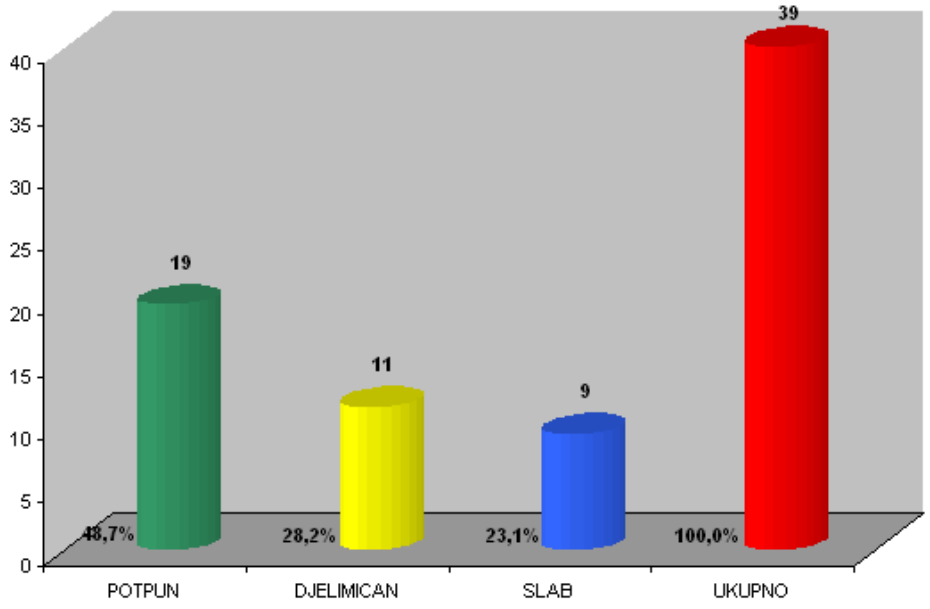

Grafikon 9.

BROJ IZVEDENIH BORBENIH DJEJSTAVA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA USPJEHU 1994. GODINE

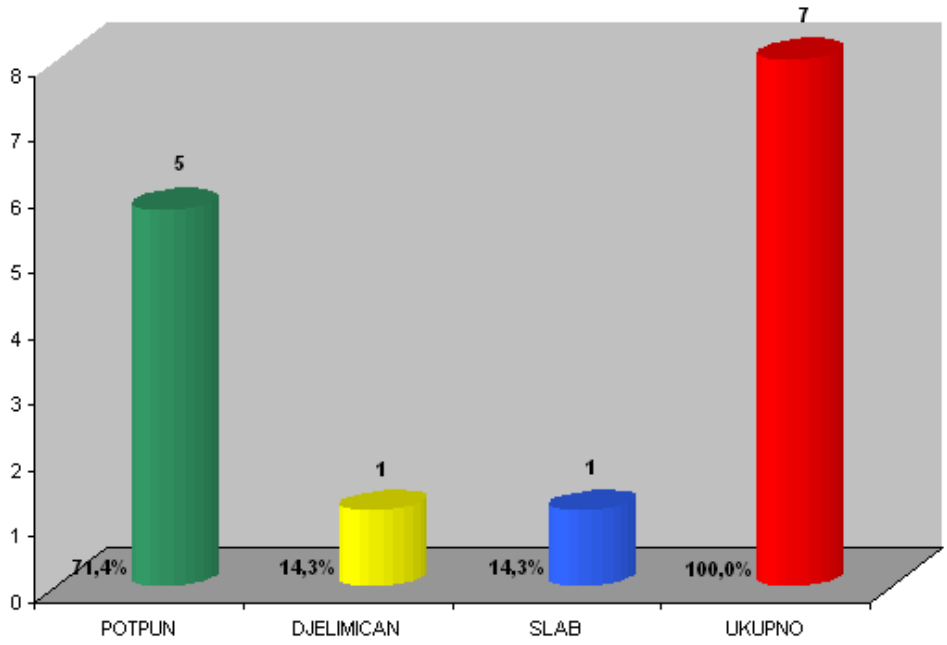

Grafikon 10.

BROJ IZVEDENIH BORBENIH DJEJSTAVA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA USPJEHU 1995. GODINE

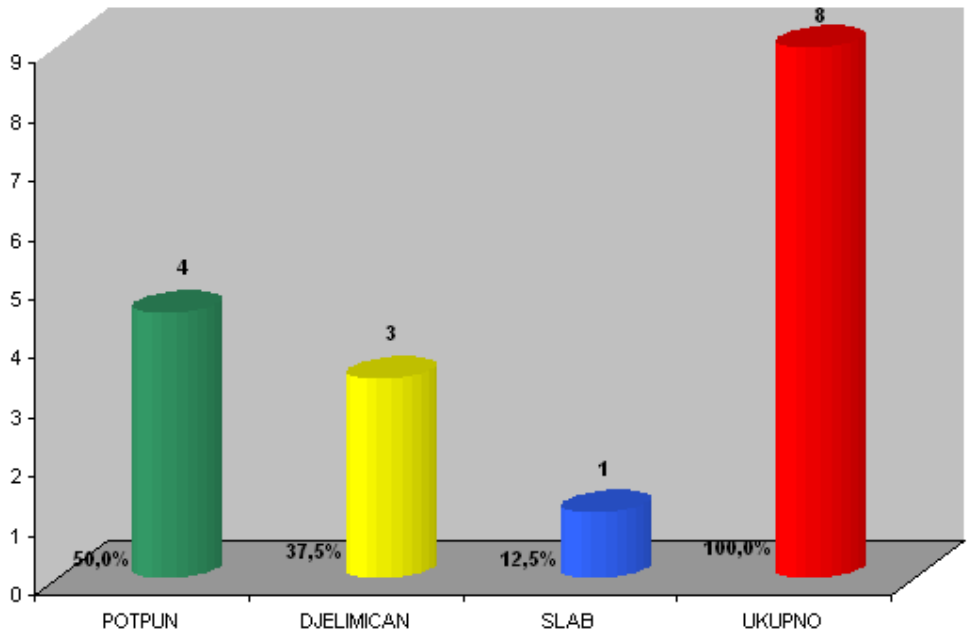

Tabela 6.

BROJ BORBENIH DJEJSTAVA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA USPJEHU PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995

GRAFIKON BROJA BORBENIH DJEJSTAVA IZVEDENIH U OKRUŽENOM SARAJEVU U 1992. DO 1995. GODINE PO USPJEHU		
POTPUN	69	55,2%
DJELIMIČAN	37	29,6%
SLAB	19	15,2%
UKUPNO	125	100,0%

GRAFIKON BROJA BORBENIH DJEJSTAVA IZVEDENIH U OKRUŽENOM SARAJEVU U 1992. GODINI PO USPJEHU		
POTPUN	41	57,7%
DJELIMIČAN	22	31,0%
SLAB	8	11,3%
UKUPNO	71	100,0%

GRAFIKON BROJA BORBENIH DJEJSTAVA IZVEDENIH U OKRUŽENOM SARAJEVU U 1993. GODINI PO USPJEHU		
POTPUN	19	48,7%
DJELIMIČAN	11	28,2%
SLAB	9	23,1%
UKUPNO	39	100,0%

GRAFIKON BROJA BORBENIH DJEJSTAVA IZVEDENIH U U OKRUŽENOM SARAJEVU U 1994. GODINI PO USPJEHU		
POTPUN	5	71,4%
DJELIMIČAN	1	14,3%
SLAB	1	14,3%
UKUPNO	7	100,0%

GRAFIKON BROJA BORBENIH DJEJSTAVA IZVEDENIH U OKRUŽENOM SARAJEVU U 1995. GODINI PO USPJEHU		
POTPUN	4	50,0%
DJELIMIČAN	3	37,5%
SLAB	1	12,5%
UKUPNO	8	100,0%

Tabela 7.

BROJ BORBENIH DJEJSTAVA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA USPJEHU PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji T 4/1A

GODINA	U S P J E H			UKUPNO
	POTPUN	DJELIMIČAN	SLAB	
1	2	3	4	5
1992.	41	22	8	71
1993.	19	11	9	39
1994.	5	1	1	7
1995.	4	3	1	8
UKU-PNO:	69	37	19	125

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	U S P J E H			UKUPNO
	POTPUN	DJELIMIČAN	SLAB	
1	2	3	4	5
1992.	57,7	31,0	11,3	100
1993.	48,7	28,2	23,1	100
1994.	71,4	14,3	14,3	100
1995.	50,0	37,5	12,5	100
UKUPNO:	55,2	29,6	15,2	100

Grafikon 11.

USPOREDBA BROJA ODBRAMBENIH I BROJA NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA U PERIODU 1992.–1995.

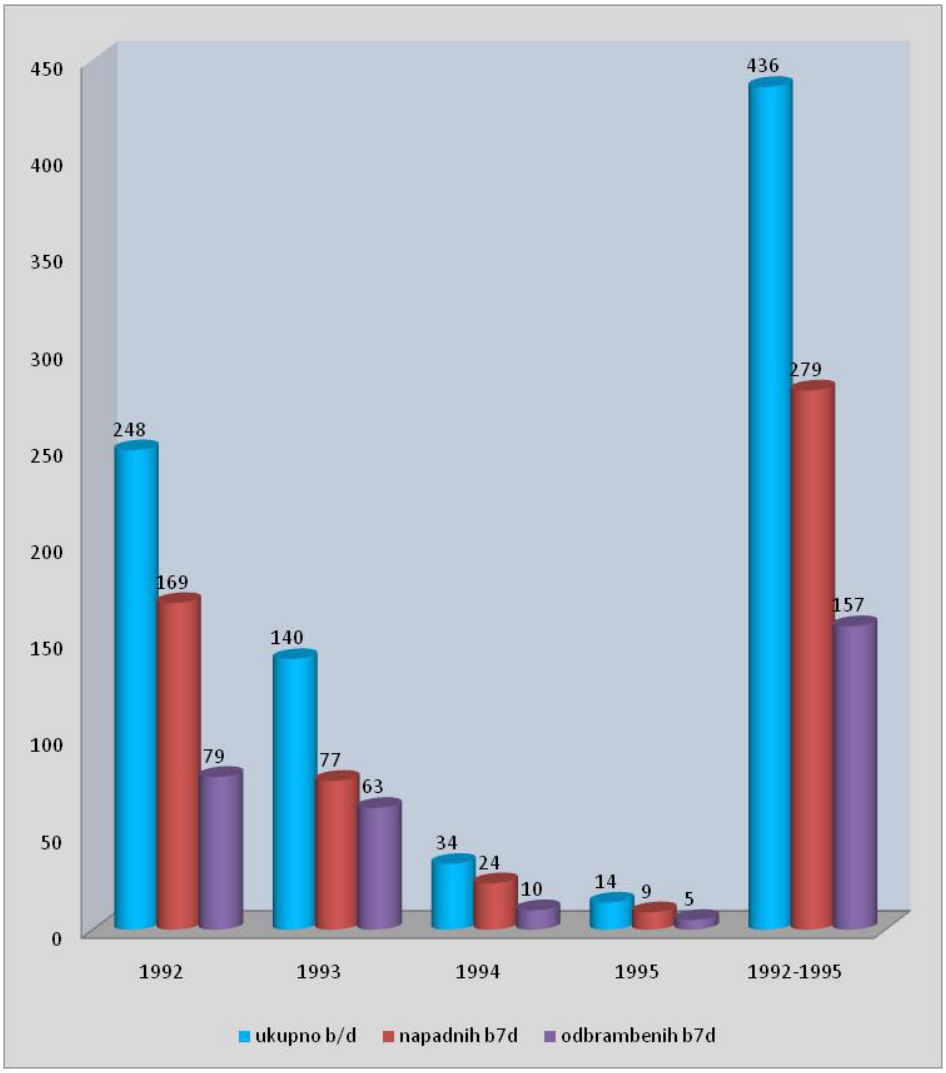

Dijagram 1.

BROJ BORBENIH DEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

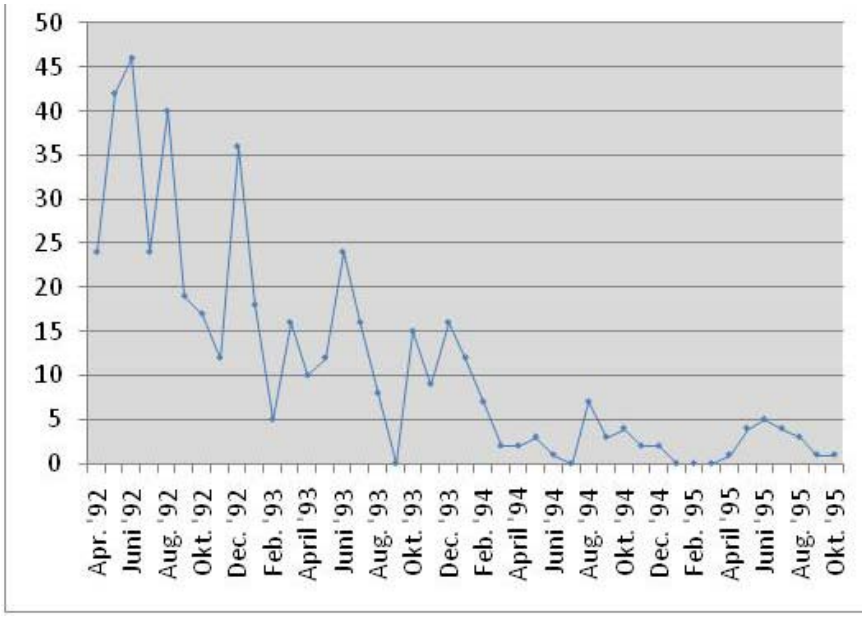

mjesec	borbenih djejstava
Apr.-'92	23
May-'92	41
Jun-'92	46
Jul-'92	24
Aug.-'92	40
Sep.-'92	19
Oct.-'92	18
Nov.-'92	12
Dec.-'92	37
Jan.-'93	19
Feb.-'93	5
Mar.-'93	17
Apr.-'93	10
May-'93	11
Jun-'93	24
Jul-'93	17
Aug.-'93	8
Sep.-'93	0
Oct.-'93	15
Nov.-'93	9
Dec.-'93	16
Jan.-'94	12
Feb.-'94	7
Mar.-'94	2
Apr.-'94	2
May-'94	3
Jun-'94	1
Jul-'94	0
Aug.-'94	7
Sep.-'94	2
Oct.-'94	4
Nov.-'94	2
Dec.-'94	2
Jan.-'95	0
Feb.-'95	0
Mar.-'95	0
Apr.-'95	1
May-'95	4
Jun-'95	5
Jul-'95	3
Aug.-'95	2
Sep.-'95	1
Oct.-'95	1

Tabela 8.

BROJ BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

mjesec				Apr-92	May-92	Jun-92	Jul-92	Aug-92	Sep-92	Oct-92	Nov-92	Dec-92
borbenih djejstava				23	41	46	24	40	19	18	12	37
napadnih b/d				16	24	31	18	27	11	8	10	30
odbrambenih b/d			1	7	17	15	6	13	8	10	2	7
mjesec	Jan-93	Feb-93	Mar-93	Apr-93	May-93	Jun-93	Jul-93	Aug-93	Sep-93	Oct-93	Nov-93	Dec-93
borbenih djejstava	19	5	17	10	11	24	17	8	0	15	9	16
napadnih b/d	13	2	7	4	8	17	8	6	0	6	2	6
odbrambenih b/d	6	3	10	6	3	7	9	2	0	9	7	10
mjesec	Jan-94	Feb-94	Mar-94	Apr-94	May-94	Jun-94	Jul-94	Aug-94	Sep-94	Oct-94	Nov-94	Dec-94
borbenih djejstava	12	7	2	2	3	1	0	7	2	4	2	2
napadnih b/d	4	1	2	1	2	0	0	6	1	3	2	2
odbrambenih b/d	8	6	0	1	1	1	0	1	1	1	0	0
mjesec	Jan-95	Feb-95	Mar-95	Apr-95	May-95	Jun-95	Jul-95	Aug-95	Sep-95	Oct-95		
borbenih djejstava	0	0	0	1	4	5	3	2	1	1		
napadnih b/d	0	0	0	1	1	3	3	2	1	1		
odbrambenih b/d	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0		

Tamno su označeni mjeseci u kojima je bilo više odbrambenih nego napadnih borbenih djejstava.

Dijagram 2.

BROJ NAPADNIH I ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

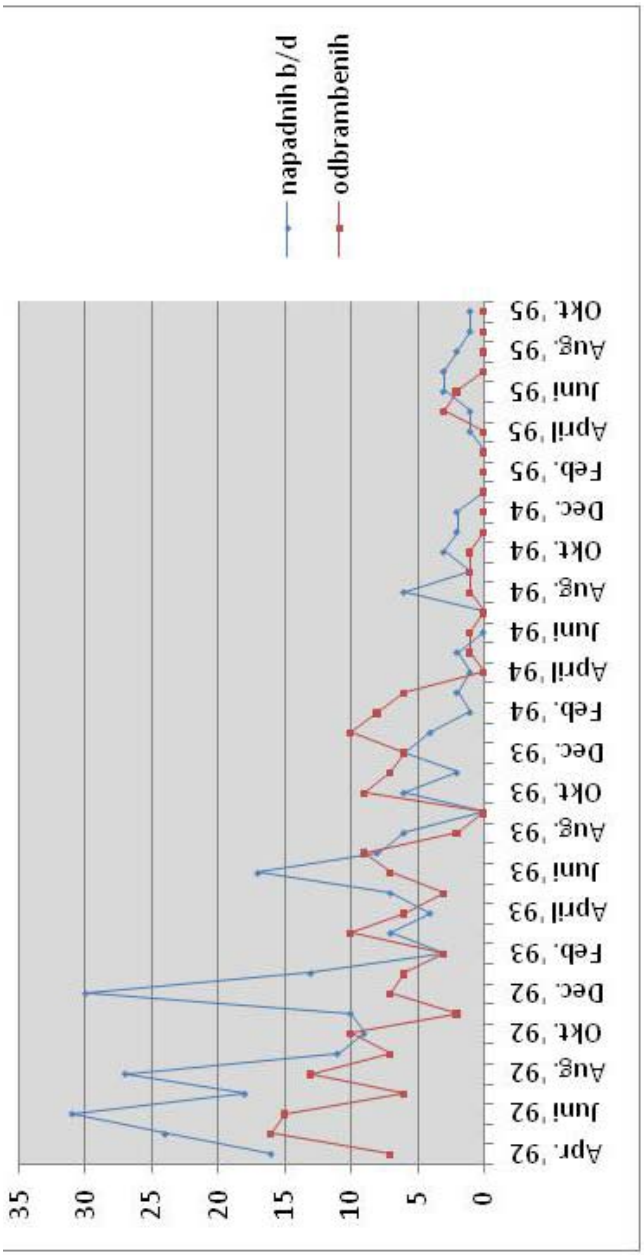

Dijagram 3.

USPOREDBA BROJA BORBENIH DJEJSTAVA UKUPNO IZVEDENIH IZ OKRUŽENOG SARAJEVA I IZVAN SARAJEVA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

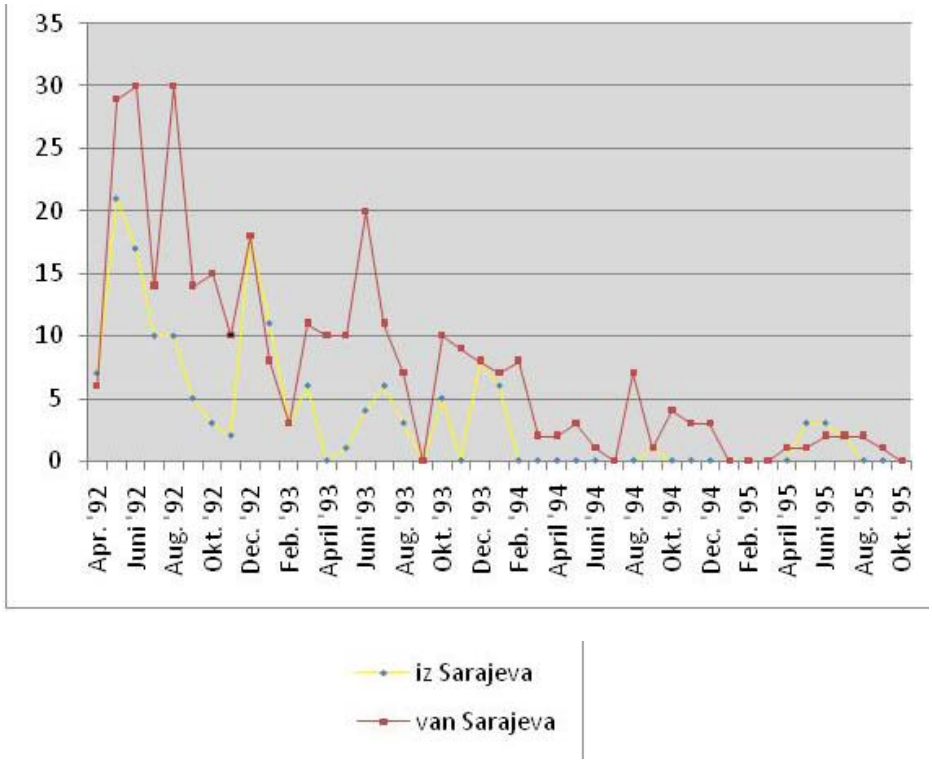

mjesec	b/d iz Sarajeva	b/d van Sarajeva	ukupno b/d u 1. K.
Apr.-'92	12	11	23
May-'92	21	20	41
Jun-'92	17	29	46
Jul-'92	10	14	24
Aug.-'92	10	30	40
Sep.-'92	5	14	19
Oct.-'92	3	15	18
Nov.-'92	2	10	12
Dec.-'92	19	18	37
Jan.-'93	11	8	19
Feb.-'93	2	3	5
Mar.-'93	6	11	17
Apr.-'93	0	10	10
May-'93	1	10	11
Jun-'93	4	20	24
Jul-'93	6	11	17
Aug.-'93	2	6	8
Sep.-'93	0	0	0
Oct.-'93	5	10	15
Nov.-'93	0	9	9
Dec.-'93	8	8	16
Jan.-'94	6	6	12
Feb.-'94	0	7	7
Mar.-'94	0	2	2
Apr.-'94	0	2	2
May-'94	0	3	3
Jun-'94	0	1	1
Jul-'94	0	0	0
Aug.-'94	0	7	7
Sep.-'94	1	1	2
Oct.-'94	0	4	4
Nov.-'94	0	2	2
Dec.-'94	0	2	2
Jan.-'95	0	0	0
Feb.-'95	0	0	0
Mar.-'95	0	0	0
Apr.-'95	0	1	1
May-'95	3	1	4
Jun-'95	3	2	5
Jul-'95	1	2	3
Aug.-'95	0	2	2
Sep.-'95	0	1	1
Oct.-'95	0	1	1

Grafikon 12.

BROJ NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

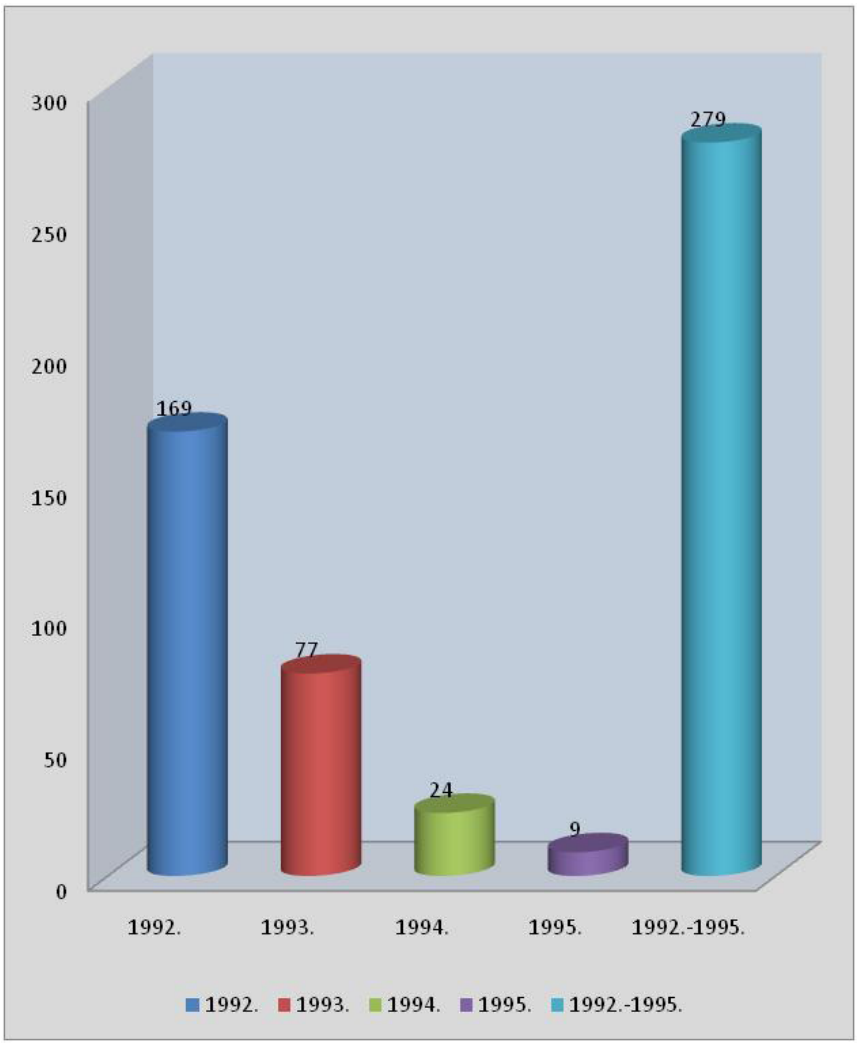

Dijagram 4.

USPOREDBA BROJA NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA IZVEDENIH IZ OKRUŽENOG SARAJEVA I IZVAN SARAJEVA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

Borbena djejstva po mjesecima

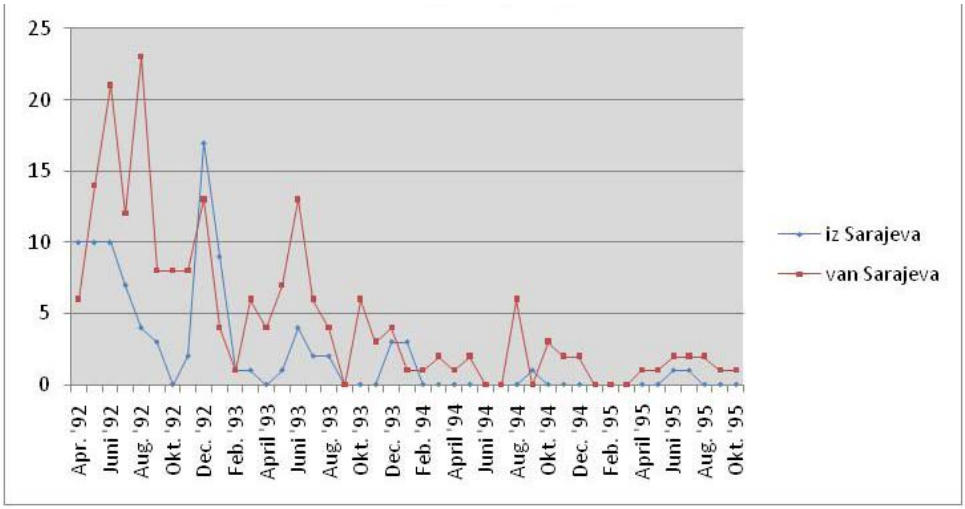

mjesec	nap. b/d iz Sar.	nap. b/d van Sar.	ukupno nap. b/d
Apr.-'92	10	6	16
May-'92	10	14	24
Jun-'92	10	21	31
Jul-'92	7	11	18
Aug.-'92	4	23	27
Sep.-'92	3	8	11
Oct.-'92	0	8	8
Nov.-'92	2	8	10
Dec.-'92	17	13	30
Jan.-'93	9	4	13
Feb.-'93	1	1	2
Mar.-'93	1	6	7
Apr.-'93	0	4	4
May-'93	1	7	8
Jun-'93	4	13	17
Jul-'93	2	6	8
Aug.-'93	2	4	6
Sep.-'93	0	0	0
Oct.-'93	0	6	6
Nov.-'93	0	2	2
Dec.-'93	3	3	6
Jan.-'94	3	1	4
Feb.-'94	0	1	1
Mar.-'94	0	2	2
Apr.-'94	0	1	1
May-'94	0	2	2
Jun-'94	0	0	0
Jul-'94	0	0	0
Aug.-'94	0	6	6
Sep.-'94	1	0	1
Oct.-'94	0	3	3
Nov.-'94	0	2	2
Dec.-'94	0	2	2
Jan.-'95	0	0	0
Feb.-'95	0	0	0
Mar.-'95	0	0	0
Apr.-'95	0	1	1
May-'95	0	1	1
Jun-'95	1	2	3
Jul-'95	1	2	3
Aug.-'95	0	2	2
Sep.-'95	0	1	1
Oct.-'95	0	1	1

Dijagram 5.

BROJ NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995. **(svijetla linija označava trend, odnosno prosjek posmatranog i prethodnog mjeseca)**

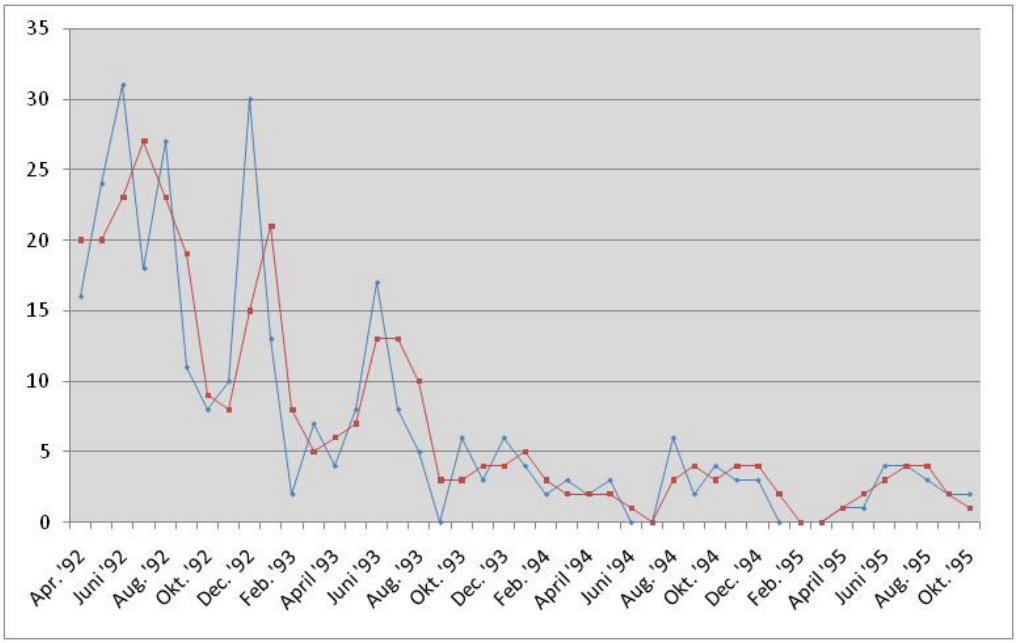

mjesec	napadnih djejstava
Apr.-'92	16
May-'92	24
Jun-'92	31
Jul-'92	18
Aug.-'92	27
Sep.-'92	11
Oct.-'92	8
Nov.-'92	10
Dec.-'92	30
Jan.-'93	13
Feb.-'93	2
Mar.-'93	7
Apr.-'93	4
May-'93	6
Jun-'93	17
Jul-'93	6
Aug.-'93	5
Sep.-'93	0
Oct.-'93	6
Nov.-'93	2
Dec.-'93	6
Jan.-'94	4
Feb.-'94	1
Mar.-'94	2
Apr.-'94	1
May-'94	2
Jun-'94	0
Jul-'94	0
Aug.-'94	6
Sep.-'94	1
Oct.-'94	3
Nov.-'94	2
Dec.-'94	2
Jan.-'95	0
Feb.-'95	0
Mar.-'95	0
Apr.-'95	1
May-'95	1
Jun-'95	3
Jul-'95	3
Aug.-'95	2
Sep.-'95	1
Oct.-'95	1

Tabela 9.

BROJ NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA (MJESECIMA) I INTERVALIMA U SVAKOM MJESECU U PERIODU 1992.–1995.

I-04-92	II-04-92	III-04-92	IV-04-92	V-04-92	VI-04-92	I-05-92	II-05-92	III-05-92	IV-05-92	V-05-92	VI-05-92	I-06-92	II-06-92	III-06-92	IV-06-92	V-06-92	VI-06-92
2	3	4	2	4	2	5	5	9	7	2	3	8	10	5	7	2	4
I-07-92	II-07-92	III-07-92	IV-07-92	V-07-92	VI-07-92	I-08-92	II-08-92	III-08-92	IV-08-92	V-08-92	VI-08-92	I-09-92	II-09-92	III-09-92	IV-09-92	V-09-92	VI-09-92
1	4	2	3	2	7	6	7	3	6	7	6	4	3	3	4	1	1
I-10-92	II-10-92	III-10-92	IV-10-92	V-10-92	VI-10-92	I-11-92	II-11-92	III-11-92	IV-11-92	V-11-92	VI-11-92	I-12-92	II-12-92	III-12-92	IV-12-92	V-12-92	VI-12-92
3	2	2	2	1	1	1	4	2	3	1	1	4	10	12	8	3	3
I-01-93	II-01-93	III-01-93	IV-01-93	V-01-93	VI-01-93	I-02-93	II-02-93	III-02-93	IV-02-93	V-02-93	VI-02-93	I-03-93	II-03-93	III-03-93	IV-03-93	V-03-93	VI-03-93
2	2	2	0	2	6	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	2	2
I-04-93	II-04-93	III-04-93	IV-04-93	V-04-93	VI-04-93	I-05-93	II-05-93	III-05-93	IV-05-93	V-05-93	VI-05-93	I-06-93	II-06-93	III-06-93	IV-06-93	V-06-93	VI-06-93
0	0	0	3	0	1	0	2	0	1	1	4	3	3	5	2	3	1
I-07-93	II-07-93	III-07-93	IV-07-93	V-07-93	VI-07-93	I-08-93	II-08-93	III-08-93	IV-08-93	V-08-93	VI-08-93	I-09-93	II-09-93	III-09-93	IV-09-93	V-09-93	VI-09-93
3	3	1	1	1	1	2	3	1	2	2	0	0	0	0	0	0	0
I-10-93	II-10-93	III-10-93	IV-10-93	V-10-93	VI-10-93	I-11-93	II-11-93	III-11-93	IV-11-93	V-11-93	VI-11-93	I-12-93	II-12-93	III-12-93	IV-12-93	V-12-93	VI-12-93
1	0	0	0	4	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	3	2	1
I-01-94	II-01-94	III-01-94	IV-01-94	V-01-94	VI-01-94	I-02-94	II-02-94	III-02-94	IV-02-94	V-02-94	VI-02-94	I-03-94	II-03-94	III-03-94	IV-03-94	V-03-94	VI-03-94
1	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
I-04-94	II-04-94	III-04-94	IV-04-94	V-04-94	VI-04-94	I-05-94	II-05-94	III-05-94	IV-05-94	V-05-94	VI-05-94	I-06-94	II-06-94	III-06-94	IV-06-94	V-06-94	VI-06-94
0	1	1	1	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
I-07-94	II-07-94	III-07-94	IV-07-94	V-07-94	VI-07-94	I-08-94	II-08-94	III-08-94	IV-08-94	V-08-94	VI-08-94	I-09-94	II-09-94	III-09-94	IV-09-94	V-09-94	VI-09-94
0	0	0	0	0	0	2	4	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0
I-10-94	II-10-94	III-10-94	IV-10-94	V-10-94	VI-10-94	I-11-94	II-11-94	III-11-94	IV-11-94	V-11-94	VI-11-94	I-12-94	II-12-94	III-12-94	IV-12-94	V-12-94	VI-12-94
1	1	0	0	0	1	2	2	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
I-01-95	II-01-95	III-01-95	IV-01-95	V-01-95	VI-01-95	I-02-95	II-02-95	III-02-95	IV-02-95	V-02-95	VI-02-95	I-03-95	II-03-95	III-03-95	IV-03-95	V-03-95	VI-03-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-04-95	II-04-95	III-04-95	IV-04-95	V-04-95	VI-04-95	I-05-95	II-05-95	III-05-95	IV-05-95	V-05-95	VI-05-95	I-06-95	II-06-95	III-06-95	IV-06-95	V-06-95	VI-06-95
0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	2
I-07-95	II-07-95	III-07-95	IV-07-95	V-07-95	VI-07-95	I-08-95	II-08-95	III-08-95	IV-08-95	V-08-95	VI-08-95	I-09-95	II-09-95	III-09-95	IV-09-95	V-09-95	VI-09-95
2	2	2	2	2	3	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
I-10-95	II-10-95	III-10-95	IV-10-95	V-10-95	VI-10-95												
1	1	1	0	0	0												

Grafikon 13.

BROJ NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA IZ OKRUŽENOG SARAJEVA PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

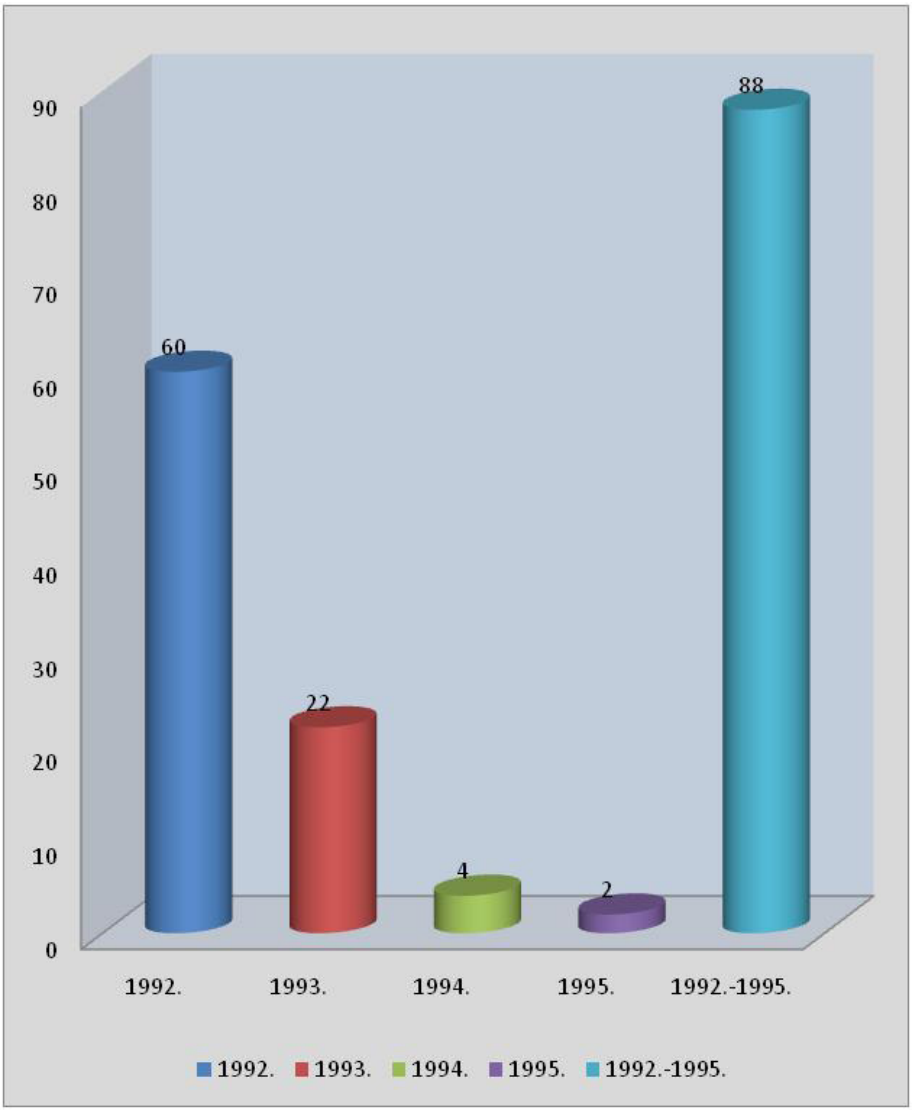

Dijagram 6.

BROJ NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI 1. KORPUSA IZ OKRUŽENOG SARAJEVA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

Dijagram broja napadnih borbenih djejstava od 1992. do 1995.
izvedenih u zoni odgovornosti 1. korpusa iz okruženog Sarajeva, po mjesecima

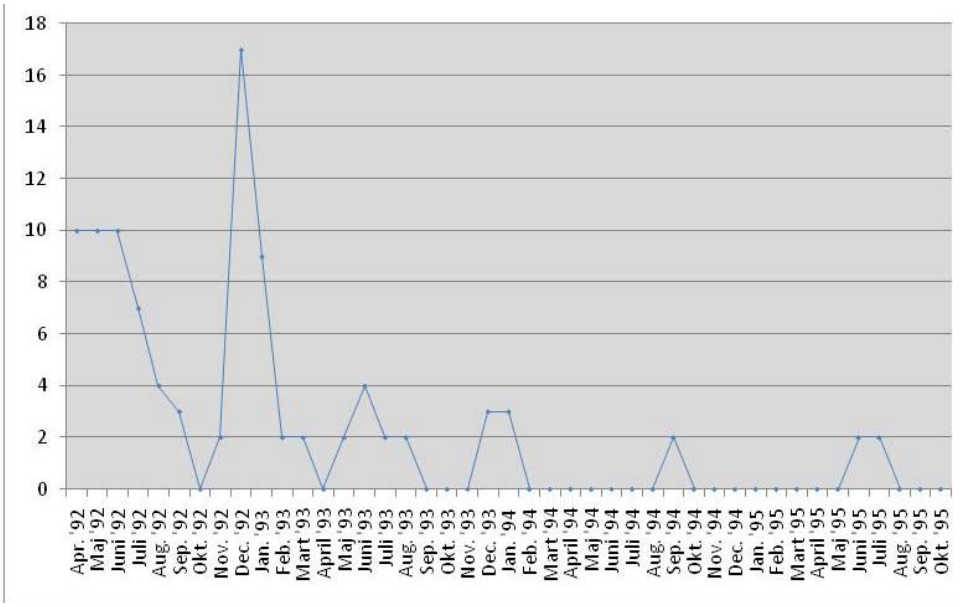

mjesec	napadnih djejstava
Apr.-'92	10
May-'92	10
Jun-'92	10
Jul-'92	7
Aug.-'92	4
Sep.-'92	3
Oct.-'92	0
Nov.-'92	2
Dec.-'92	17
Jan.-'93	9
Feb.-'93	1
Mar.-'93	1
Apr.-'93	0
May-'93	1
Jun-'93	4
Jul-'93	2
Aug.-'93	2
Sep.-'93	0
Oct.-'93	0
Nov.-'93	0
Dec.-'93	3
Jan.-'94	3
Feb.-'94	0
Mar.-'94	0
Apr.-'94	0
May-'94	0
Jun-'94	0
Jul-'94	0
Aug.-'94	0
Sep.-'94	1
Oct.-'94	0
Nov.-'94	0
Dec.-'94	0
Jan.-'95	0
Feb.-'95	0
Mar.-'95	0
Apr.-'95	0
May-'95	0
Jun-'95	1
Jul-'95	1
Aug.-'95	0
Sep.-'95	0
Oct.-'95	0

Tabela 10.

BROJ NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI 1. KORPUSA IZ OKRUŽENOG SARAJEVA PO GODINAMA (MJESECIMA) I INTERVALIMA U SVAKOM MJESECU U PERIODU 1992.–1995.

I-04-92	II-04-92	III-04-92	IV-04-92	V-04-92	VI-04-92	I-05-92	II-05-92	III-05-92	IV-05-92	V-05-92	VI-05-92	I-06-92	II-06-92	III-06-92	IV-06-92	V-06-92	VI-06-92
1	3	1	2	3	0	3	1	5	1	0	1	1	4	3	2	1	3
I-07-92	II-07-92	III-07-92	IV-07-92	V-07-92	VI-07-92	I-08-92	II-08-92	III-08-92	IV-08-92	V-08-92	VI-08-92	I-09-92	II-09-92	III-09-92	IV-09-92	V-09-92	VI-09-92
1	2	1	1	1	2	3	2	1	1	1	2	0	2	1	0	0	0
I-10-92	II-10-92	III-10-92	IV-10-92	V-10-92	VI-10-92	I-11-92	II-11-92	III-11-92	IV-11-92	V-11-92	VI-11-92	I-12-92	II-12-92	III-12-92	IV-12-92	V-12-92	VI-12-92
0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	2	6	9	6	3	3
I-01-93	II-01-93	III-01-93	IV-01-93	V-01-93	VI-01-93	I-02-93	II-02-93	III-02-93	IV-02-93	V-02-93	VI-02-93	I-03-93	II-03-93	III-03-93	IV-03-93	V-03-93	VI-03-93
1	2	1	0	1	5	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
I-04-93	II-04-93	III-04-93	IV-04-93	V-04-93	VI-04-93	I-05-93	II-05-93	III-05-93	IV-05-93	V-05-93	VI-05-93	I-06-93	II-06-93	III-06-93	IV-06-93	V-06-93	VI-06-93
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4	0	0	0
I-07-93	II-07-93	III-07-93	IV-07-93	V-07-93	VI-07-93	I-08-93	II-08-93	III-08-93	IV-08-93	V-08-93	VI-08-93	I-09-93	II-09-93	III-09-93	IV-09-93	V-09-93	VI-09-93
1	2	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-10-93	II-10-93	III-10-93	IV-10-93	V-10-93	VI-10-93	I-11-93	II-11-93	III-11-93	IV-11-93	V-11-93	VI-11-93	I-12-93	II-12-93	III-12-93	IV-12-93	V-12-93	VI-12-93
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0
I-01-94	II-01-94	III-01-94	IV-01-94	V-01-94	VI-01-94	I-02-94	II-02-94	III-02-94	IV-02-94	V-02-94	VI-02-94	I-03-94	II-03-94	III-03-94	IV-03-94	V-03-94	VI-03-94
1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-04-94	II-04-94	III-04-94	IV-04-94	V-04-94	VI-04-94	I-05-94	II-05-94	III-05-94	IV-05-94	V-05-94	VI-05-94	I-06-94	II-06-94	III-06-94	IV-06-94	V-06-94	VI-06-94
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-07-94	II-07-94	III-07-94	IV-07-94	V-07-94	VI-07-94	I-08-94	II-08-94	III-08-94	IV-08-94	V-08-94	VI-08-94	I-09-94	II-09-94	III-09-94	IV-09-94	V-09-94	VI-09-94
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
I-10-94	II-10-94	III-10-94	IV-10-94	V-10-94	VI-10-94	I-11-94	II-11-94	III-11-94	IV-11-94	V-11-94	VI-11-94	I-12-94	II-12-94	III-12-94	IV-12-94	V-12-94	VI-12-94
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-01-95	II-01-95	III-01-95	IV-01-95	V-01-95	VI-01-95	I-02-95	II-02-95	III-02-95	IV-02-95	V-02-95	VI-02-95	I-03-95	II-03-95	III-03-95	IV-03-95	V-03-95	VI-03-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-04-95	II-04-95	III-04-95	IV-04-95	V-04-95	VI-04-95	I-05-95	II-05-95	III-05-95	IV-05-95	V-05-95	VI-05-95	I-06-95	II-06-95	III-06-95	IV-06-95	V-06-95	VI-06-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
I-07-95	II-07-95	III-07-95	IV-07-95	V-07-95	VI-07-95	I-08-95	II-08-95	III-08-95	IV-08-95	V-08-95	VI-08-95	I-09-95	II-09-95	III-09-95	IV-09-95	V-09-95	VI-09-95
1	1	1	1	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-10-95	II-10-95	III-10-95	IV-10-95	V-10-95	VI-10-95												
0	0	0	0	0	0												

Grafikon 14.

BROJ NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA OD APRILA DO JUNA 1992. GODINE

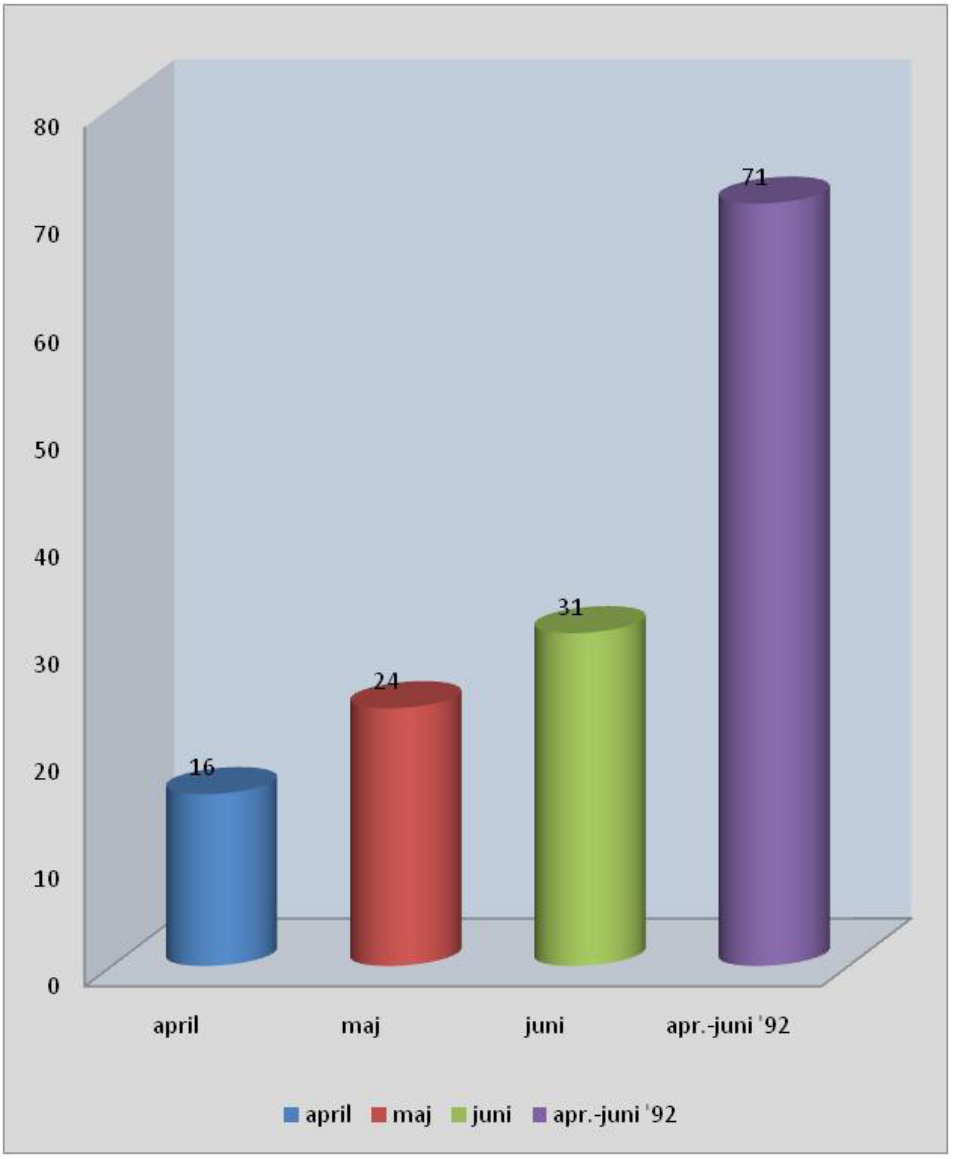

Grafikon 15.

BROJ NAPADNIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI 1. KORPUSA IZ OKRUŽENOG SARAJEVA OD APRILA DO JUNA 1992. GODINE

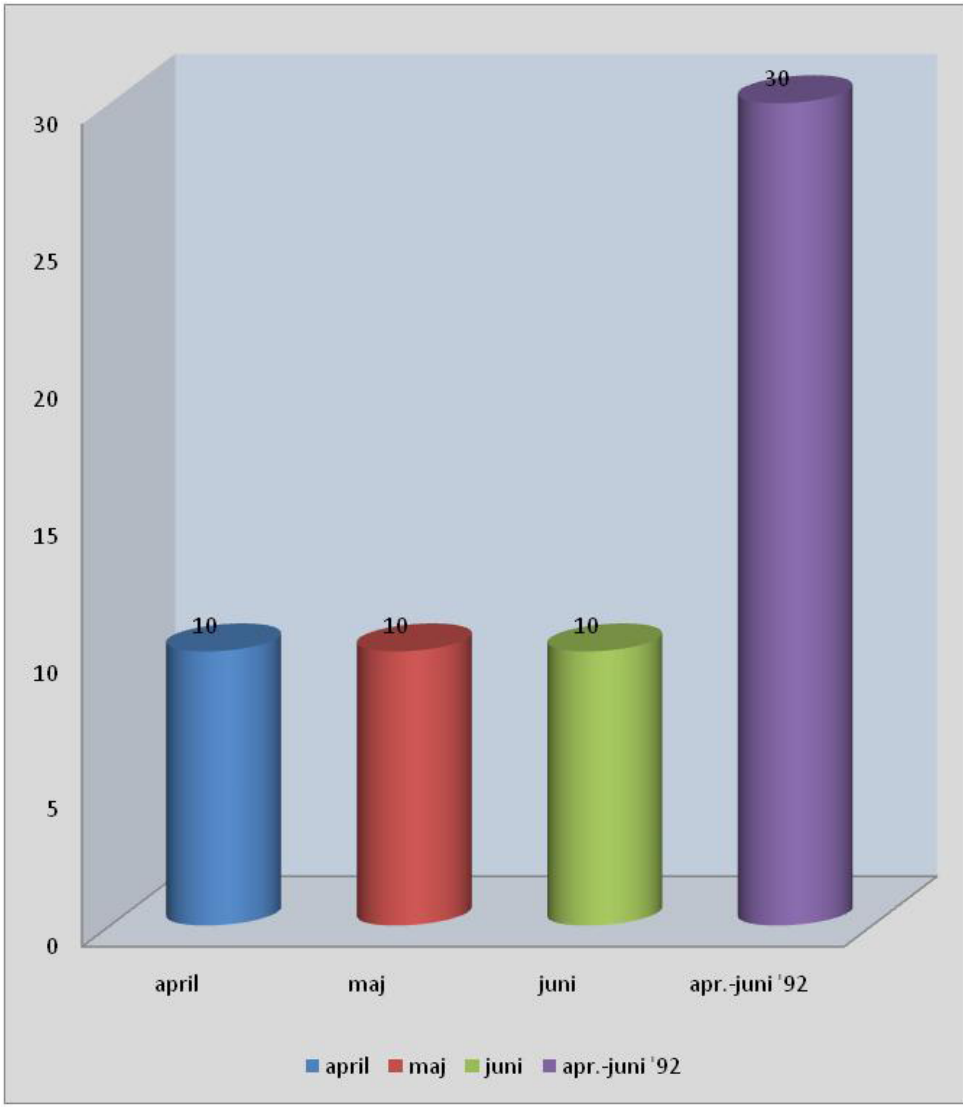

Grafikon 16.

BROJ ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

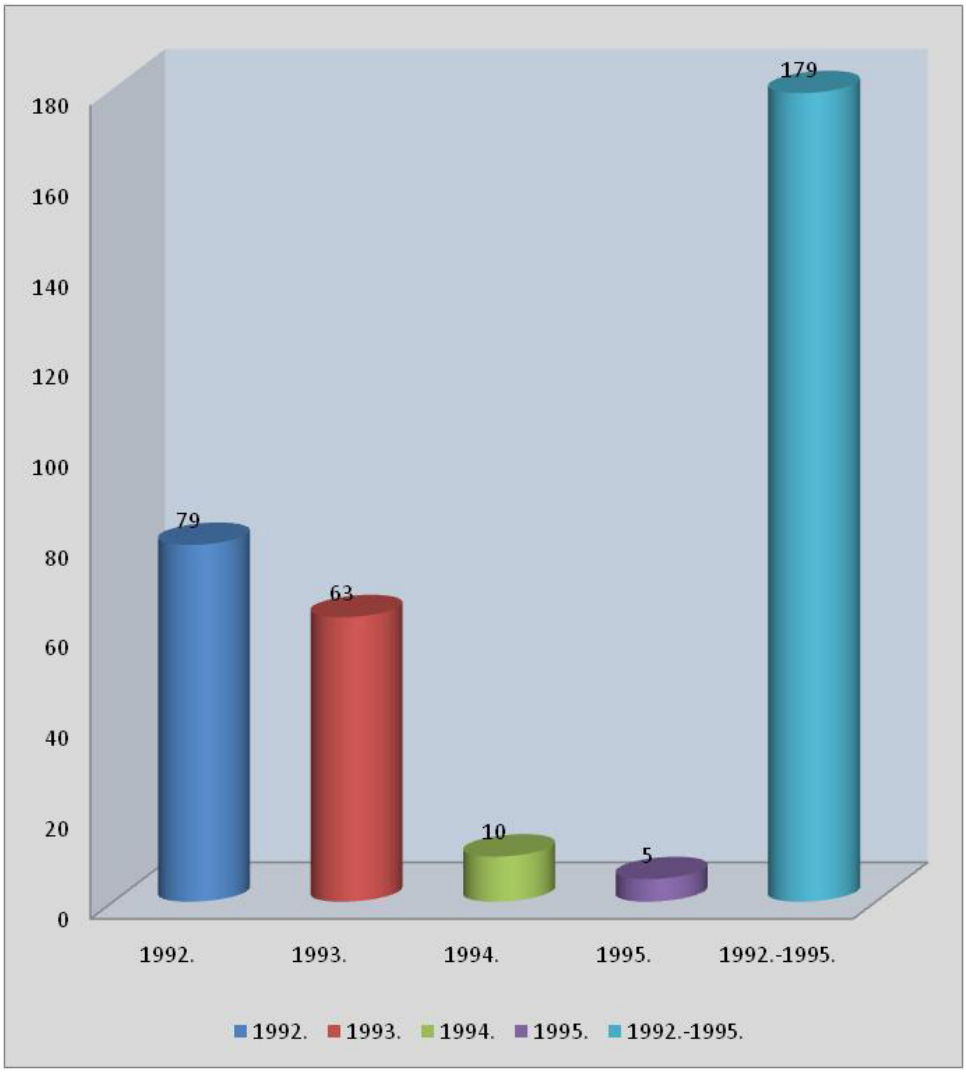

Dijagram 7.

USPOREDBA BROJA ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA IZVEDENIH IZ OKRUŽENOG SARAJEVA I IZVAN SARAJEVA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

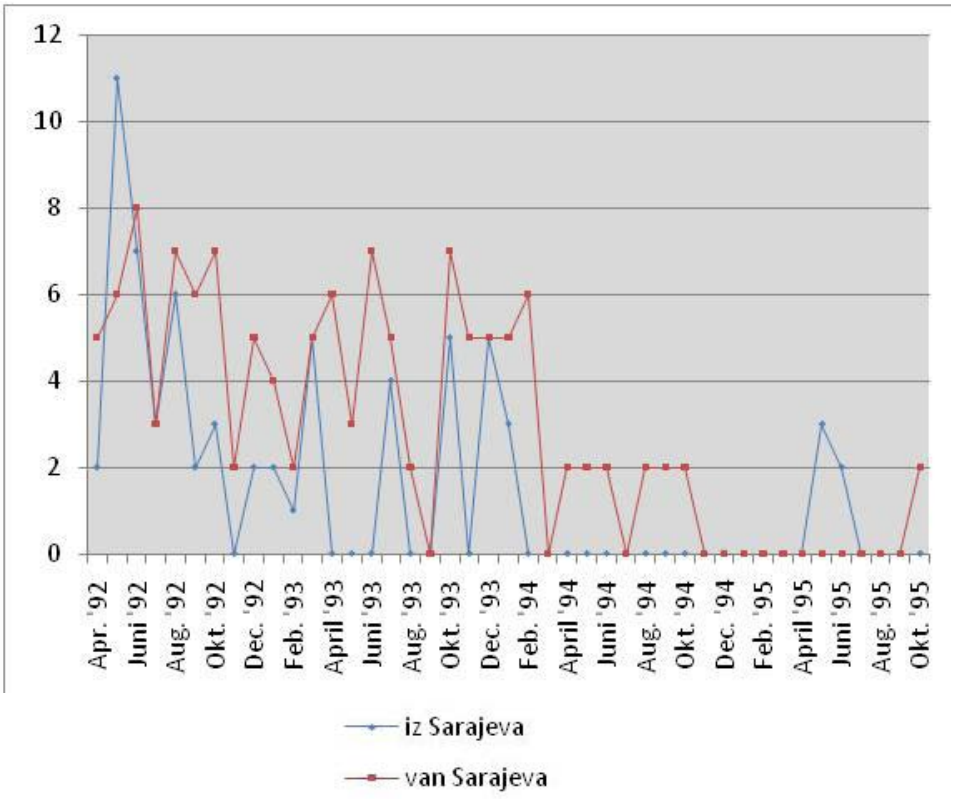

mjesec	odb. b/d iz Sar.	odbr. b/d van Sar.	ukupno odbr. b/d
Apr.-92	2	5	7
May-92	11	6	17
Jun-92	7	8	15
Jul-92	3	3	6
Aug.-92	6	7	13
Sep.-92	2	6	8
Oct.-92	3	7	10
Nov.-92	0	2	2
Dec.-92	2	5	7
Jan.-93	2	4	6
Feb.-93	1	2	3
Mar.-93	5	5	10
Apr.-93	0	6	6
May-93	0	3	3
Jun-93	0	7	7
Jul-93	4	5	9
Aug.-93	0	2	2
Sep.-93	0	0	0
Oct.-93	5	4	9
Nov.-93	0	7	7
Dec.-93	5	5	10
Jan.-94	3	5	8
Feb.-94	0	6	6
Mar.-94	0	0	0
Apr.-94	0	1	1
May-94	0	1	1
Jun-94	0	1	1
Jul-94	0	0	0
Aug.-94	0	1	1
Sep.-94	0	1	1
Oct.-94	0	1	1
Nov.-94	0	0	0
Dec.-94	0	0	0
Jan.-95	0	0	0
Feb.-95	0	0	0
Mar.-95	0	0	0
Apr.-95	0	0	0
May-95	3	0	3
Jun-95	2	0	2
Jul-95	0	0	0
Aug.-95	0	0	0
Sep.-95	0	0	0
Oct.-95	0	0	0

Dijagram 8.

BROJ ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

(svijetla linija označava trend, odnosno prosjek posmatranog i prethodnog mjeseca)

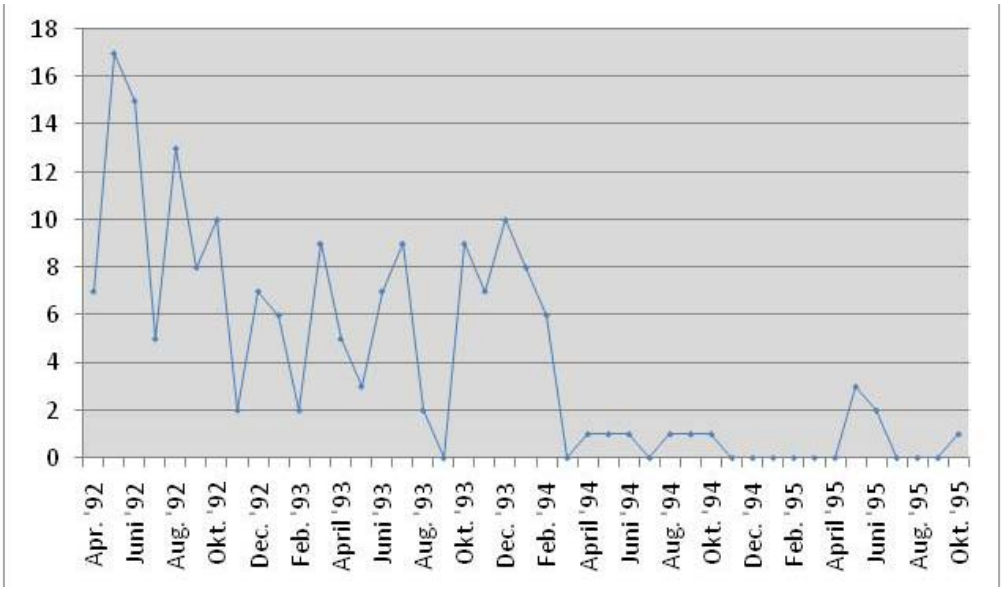

mjesec	odbrambenih b/d
Apr.-'92	7
May-'92	17
Jun-'92	15
Jul-'92	5
Aug.-'92	13
Sep.-'92	8
Oct.-'92	10
Nov.-'92	2
Dec.-'92	7
Jan.-'93	6
Feb.-'93	2
Mar.-'93	9
Apr.-'93	5
May-'93	3
Jun-'93	7
Jul-'93	9
Aug.-'93	2
Sep.-'93	0
Oct.-'93	9
Nov.-'93	7
Dec.-'93	10
Jan.-'94	8
Feb.-'94	8
Mar.-'94	0
Apr.-'94	1
May-'94	1
Jun-'94	1
Jul-'94	0
Aug.-'94	1
Sep.-'94	1
Oct.-'94	1
Nov.-'94	0
Dec.-'94	0
Jan.-'95	0
Feb.-'95	0
Mar.-'95	0
Apr.-'95	0
May-'95	3
Jun-'95	2
Jul-'95	0
Aug.-'95	0
Sep.-'95	0
Oct.-'95	0

Tabela 11.

BROJ ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA PO GODINAMA (MJESECIMA) I INTERVALIMA U SVAKOM MJESECU U PERIODU 1992.–1995.

I-04-92	II-04-92	III-04-92	IV-04-92	V-04-92	VI-04-92	I-05-92	II-05-92	III-05-92	IV-05-92	V-05-92	VI-05-92	I-06-92	II-06-92	III-06-92	IV-06-92	V-06-92	VI-06-92
1	0	0	1	3	2	///	2	4	2	2	2	3	3	3	///	4	2
I-07-92	II-07-92	III-07-92	IV-07-92	V-07-92	VI-07-92	I-08-92	II-08-92	III-08-92	IV-08-92	V-08-92	VI-08-92	I-09-92	II-09-92	III-09-92	IV-09-92	V-09-92	VI-09-92
4	1	2	1	0	1	///	3	1	///	2	2	2	2	3	///	4	3
I-10-92	II-10-92	III-10-92	IV-10-92	V-10-92	VI-10-92	I-11-92	II-11-92	III-11-92	IV-11-92	V-11-92	VI-11-92	I-12-92	II-12-92	III-12-92	IV-12-92	V-12-92	VI-12-92
4	///	2	3	2	///	1	1	0	1	1	1	3	3	2	3	0	0
I-01-93	II-01-93	III-01-93	IV-01-93	V-01-93	VI-01-93	I-02-93	II-02-93	III-02-93	IV-02-93	V-02-93	VI-02-93	I-03-93	II-03-93	III-03-93	IV-03-93	V-03-93	VI-03-93
0	0	0	1	3	3	1	1	2	1	1	2	3	1	3	4	4	1
I-04-93	II-04-93	III-04-93	IV-04-93	V-04-93	VI-04-93	I-05-93	II-05-93	III-05-93	IV-05-93	V-05-93	VI-05-93	I-06-93	II-06-93	III-06-93	IV-06-93	V-06-93	VI-06-93
1	1	1	5	///	2	1	1	1	0	1	1	2	1	2	1	1	2
I-07-93	II-07-93	III-07-93	IV-07-93	V-07-93	VI-07-93	I-08-93	II-08-93	III-08-93	IV-08-93	V-08-93	VI-08-93	I-09-93	II-09-93	III-09-93	IV-09-93	V-09-93	VI-09-93
4	4	3	4	3	2	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
I-10-93	II-10-93	III-10-93	IV-10-93	V-10-93	VI-10-93	I-11-93	II-11-93	III-11-93	IV-11-93	V-11-93	VI-11-93	I-12-93	II-12-93	III-12-93	IV-12-93	V-12-93	VI-12-93
2	0	2	1	3	1	0	///	///	2	2	2	2	2	1	///	///	///
I-01-94	II-01-94	III-01-94	IV-01-94	V-01-94	VI-01-94	I-02-94	II-02-94	III-02-94	IV-02-94	V-02-94	VI-02-94	I-03-94	II-03-94	III-03-94	IV-03-94	V-03-94	VI-03-94
///	///	///	///	///	3	///	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
I-04-94	II-04-94	III-04-94	IV-04-94	V-04-94	VI-04-94	I-05-94	II-05-94	III-05-94	IV-05-94	V-05-94	VI-05-94	I-06-94	II-06-94	III-06-94	IV-06-94	V-06-94	VI-06-94
1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0
I-07-94	II-07-94	III-07-94	IV-07-94	V-07-94	VI-07-94	I-08-94	II-08-94	III-08-94	IV-08-94	V-08-94	VI-08-94	I-09-94	II-09-94	III-09-94	IV-09-94	V-09-94	VI-09-94
0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
I-10-94	II-10-94	III-10-94	IV-10-94	V-10-94	VI-10-94	I-11-94	II-11-94	III-11-94	IV-11-94	V-11-94	VI-11-94	I-12-94	II-12-94	III-12-94	IV-12-94	V-12-94	VI-12-94
1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-01-95	II-01-95	III-01-95	IV-01-95	V-01-95	VI-01-95	I-02-95	II-02-95	III-02-95	IV-02-95	V-02-95	VI-02-95	I-03-95	II-03-95	III-03-95	IV-03-95	V-03-95	VI-03-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-04-95	II-04-95	III-04-95	IV-04-95	V-04-95	VI-04-95	I-05-95	II-05-95	III-05-95	IV-05-95	V-05-95	VI-05-95	I-06-95	II-06-95	III-06-95	IV-06-95	V-06-95	VI-06-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	1	0	0	0	1
I-07-95	II-07-95	III-07-95	IV-07-95	V-07-95	VI-07-95	I-08-92	II-08-95	III-08-95	IV-08-95	V-08-95	VI-08-95	I-09-95	II-09-95	III-09-95	IV-09-95	V-09-95	VI-09-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-10-95	II-10-95	III-10-95	IV-10-95	V-10-95	VI-10-95												
0	0	0	0	0	0												

Grafikon 17.

BROJ ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI 1. KORPUSA IZ OKRUŽENOG SARAJEVA PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

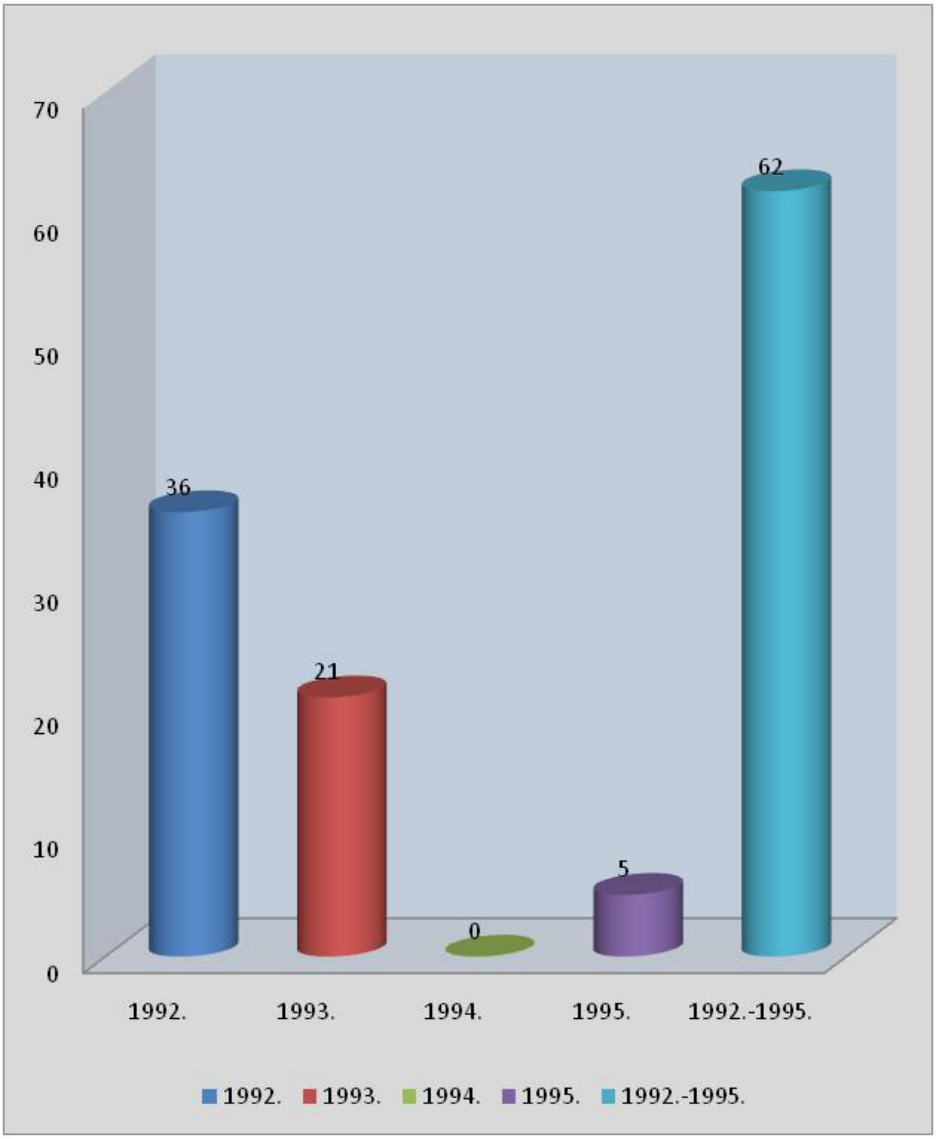

Dijagram 9.

BROJ ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI 1. KORPUSA IZ OKRUŽENOG SARAJEVA PO GODINAMA I MJESECIMA U PERIODU 1992.–1995.

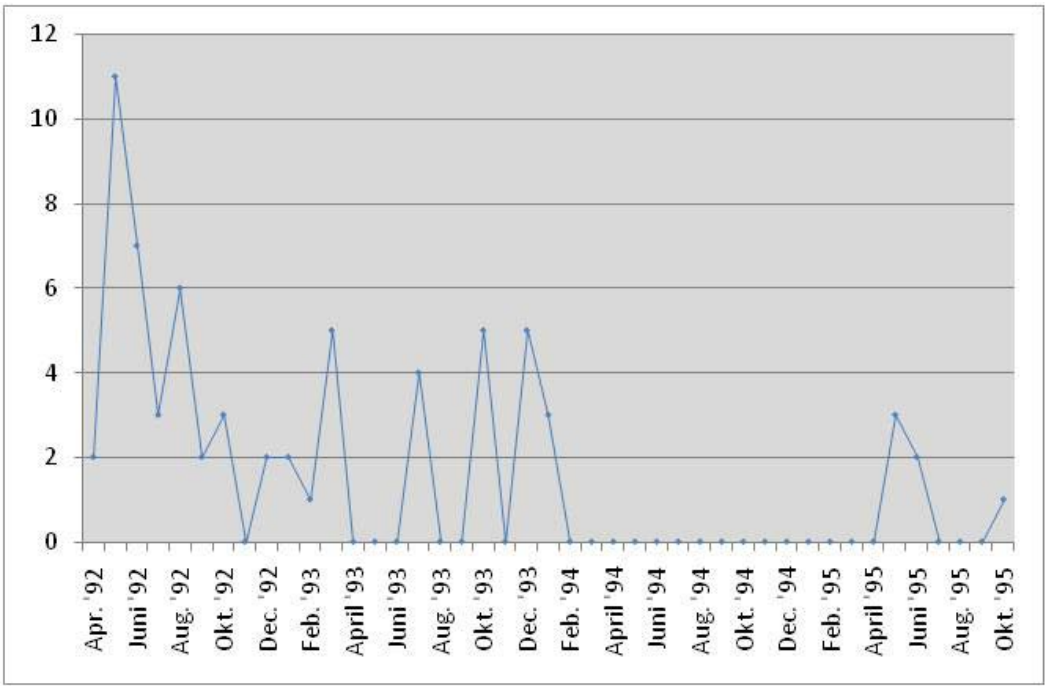

mjesec	odbrambe-nih b/d Sa.
Apr.-92	2
May-'92	11
Jun-92	7
Jul-92	3
Aug.-92	6
Sep.-'92	2
Oct.-'92	3
Nov.-'92	0
Dec.-'92	2
Jan.-'93	2
Feb.-'93	1
Mar.-'93	5
Apr.-'93	0
May-'93	0
Jun-'93	0
Jul-'93	4
Aug.-'93	0
Sep.-'93	0
Oct.-'93	5
Nov.-'93	0
Dec.-'93	5
Jan.-'94	3
Feb.-'94	0
Mar.-'94	0
Apr.-'94	0
May-'94	0
Jun-'94	0
Jul-'94	0
Aug.-'94	0
Sep.-'94	0
Oct.-'94	0
Nov.-'94	0
Dec.-'94	0
Jan.-'95	0
Feb.-'95	0
Mar.-'95	0
Apr.-'95	0
May-'95	3
Jun-'95	2
Jul-'95	0
Aug.-'95	0
Sep.-'95	0
Oct.-'95	0

Tabela 12.

BROJ ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI 1. KORPUSA IZ OKRUŽENOG SARAJEVA PO GODINAMA (MJESECIMA) I INTERVALIMA U SVAKOM MJESECU U PERIODU 1992.–1995.

I-04-92	II-04-92	III-04-92	IV-04-92	V-04-92	VI-04-92	I-05-92	II-05-92	III-05-92	IV-05-92	V-05-92	VI-05-92	I-06-92	II-06-92	III-06-92	IV-06-92	V-06-92	VI-06-92
1	0	0	0	1	0	3	1	3	1	2	1	1	0	0	3	2	1
I-07-92	II-07-92	III-07-92	IV-07-92	V-07-92	VI-07-92	I-08-92	II-08-92	III-08-92	IV-08-92	V-08-92	VI-08-92	I-09-92	II-09-92	III-09-92	IV-09-92	V-09-92	VI-09-92
3	0	0	0	0	0	3	2	1	2	0	0	0	0	0	2	2	1
I-10-92	II-10-92	III-10-92	IV-10-92	V-10-92	VI-10-92	I-11-92	II-11-92	III-11-92	IV-11-92	V-11-92	VI-11-92	I-12-92	II-12-92	III-12-92	IV-12-92	V-12-92	VI-12-92
0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
I-01-93	II-01-93	III-01-93	IV-01-93	V-01-93	VI-01-93	I-02-93	II-02-93	III-02-93	IV-02-93	V-02-93	VI-02-93	I-03-93	II-03-93	III-03-93	IV-03-93	V-03-93	VI-03-93
0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	1	0	2	1	1	0
I-04-93	II-04-93	III-04-93	IV-04-93	V-04-93	VI-04-93	I-05-93	II-05-93	III-05-93	IV-05-93	V-05-93	VI-05-93	I-06-93	II-06-93	III-06-93	IV-06-93	V-06-93	VI-06-93
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-07-93	II-07-93	III-07-93	IV-07-93	V-07-93	VI-07-93	I-08-93	II-08-93	III-08-93	IV-08-93	V-08-93	VI-08-93	I-09-93	II-09-93	III-09-93	IV-09-93	V-09-93	VI-09-93
2	1	0	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-10-93	II-10-93	III-10-93	IV-10-93	V-10-93	VI-10-93	I-11-93	II-11-93	III-11-93	IV-11-93	V-11-93	VI-11-93	I-12-93	II-12-93	III-12-93	IV-12-93	V-12-93	VI-12-93
0	1	0	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3	5
I-01-94	II-01-94	III-01-94	IV-01-94	V-01-94	VI-01-94	I-02-94	II-02-94	III-02-94	IV-02-94	V-02-94	VI-02-94	I-03-94	II-03-94	III-03-94	IV-03-94	V-03-94	VI-03-94
3	3	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-04-94	II-04-94	III-04-94	IV-04-94	V-04-94	VI-04-94	I-05-94	II-05-94	III-05-94	IV-05-94	V-05-94	VI-05-94	I-06-94	II-06-94	III-06-94	IV-06-94	V-06-94	VI-06-94
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-07-94	II-07-94	III-07-94	IV-07-94	V-07-94	VI-07-94	I-08-94	II-08-94	III-08-94	IV-08-94	V-08-94	VI-08-94	I-09-94	II-09-94	III-09-94	IV-09-94	V-09-94	VI-09-94
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-10-94	II-10-94	III-10-94	IV-10-94	V-10-94	VI-10-94	I-11-94	II-11-94	III-11-94	IV-11-94	V-11-94	VI-11-94	I-12-94	II-12-94	III-12-94	IV-12-94	V-12-94	VI-12-94
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-01-95	II-01-95	III-01-95	IV-01-95	V-01-95	VI-01-95	I-02-95	II-02-95	III-02-95	IV-02-95	V-02-95	VI-02-95	I-03-95	II-03-95	III-03-95	IV-03-95	V-03-95	VI-03-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-04-95	II-04-95	III-04-95	IV-04-95	V-04-95	VI-04-95	I-05-95	II-05-95	III-05-95	IV-05-95	V-05-95	VI-05-95	I-06-95	II-06-95	III-06-95	IV-06-95	V-06-95	VI-06-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	1	0	0	0	1
I-07-95	II-07-95	III-07-95	IV-07-95	V-07-95	VI-07-95	I-08-92	II-08-95	III-08-95	IV-08-95	V-08-95	VI-08-95	I-09-95	II-09-95	III-09-95	IV-09-95	V-09-95	VI-09-95
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I-10-95	II-10-95	III-10-95	IV-10-95	V-10-95	VI-10-95												
0	0	0	0	0	0												

Grafikon 18.

BROJ ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U CIJELOJ ZONI 1. KORPUSA OD APRILA DO JUNA 1992. GODINE

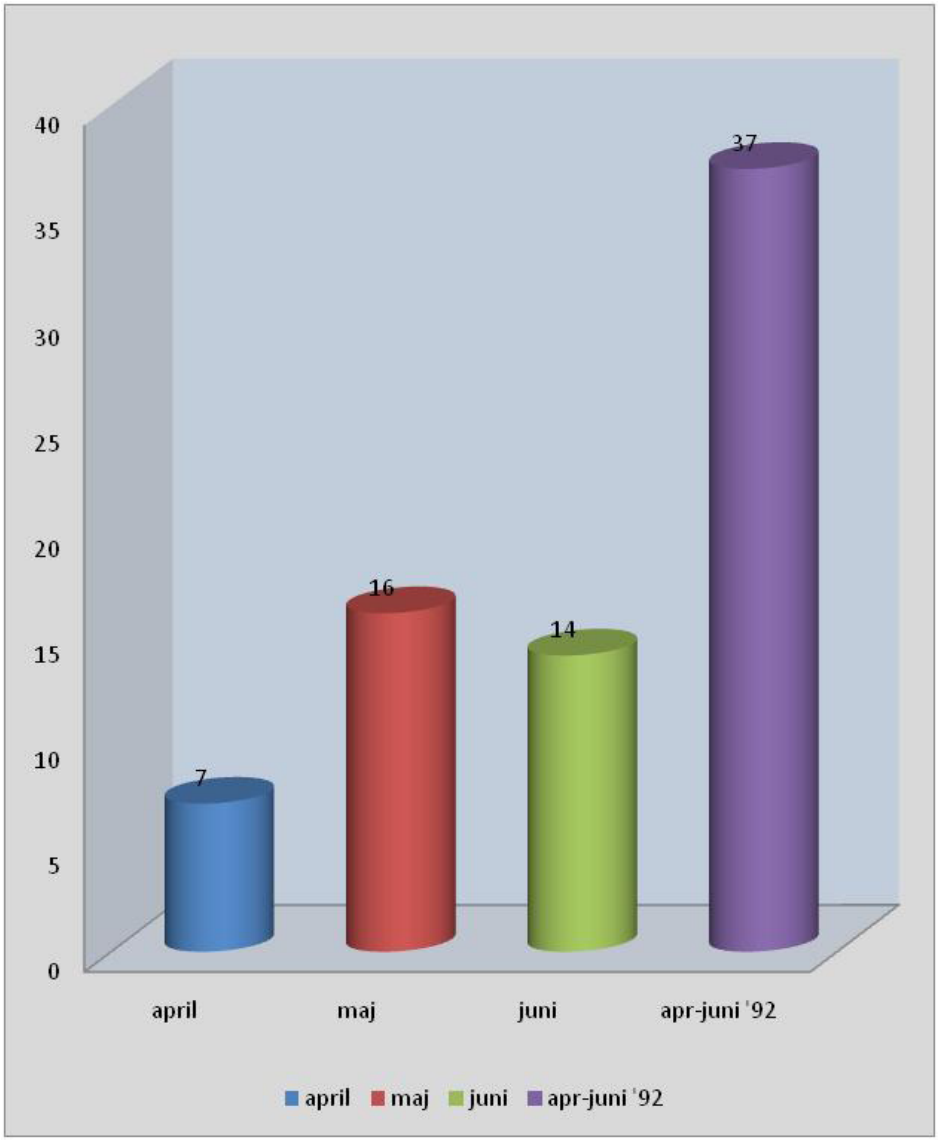

Grafikon 19.

BROJ ODBRAMBENIH BORBENIH DJEJSTAVA U ZONI 1. KORPUSA IZ OKRUŽENOG SARAJEVA OD APRILA DO JUNA 1992. GODINE

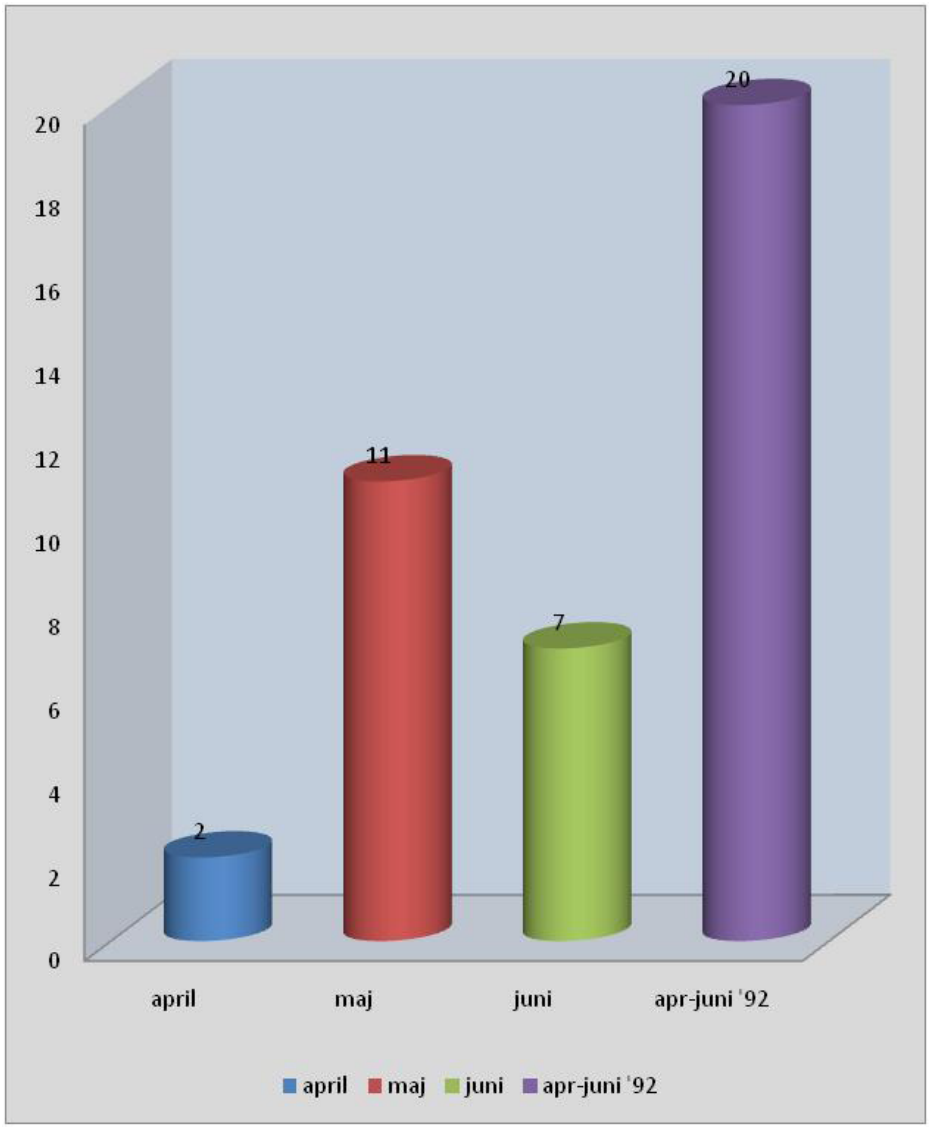

3. PRILOZI O POGINULIM BORCIMA PRVOG KORPUSA ARMIJE RBiH 1992.–1995.

Tabela 1.

BROJ POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
				1992.	1993.	1994.	1995.
3.097	2.011	783	694	1.983	1.109	289	206
UKUPNO 1992–1995: 6.585				UKUPNO 1992–1995: 3.587			

Tabela 2.

BROJ POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO MJESECIMA U OKVIRU 1992.,1993.,1994. I 1995. GODINE

MJESEC	1992	1993	1994	1995	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992	1993	1994	1995
Januar	-	178	163	19	-	121	91	5
Februar	-	191	91	15	-	146	40	6
Mart	1	189	34	38	1	132	14	17
April	91	135	52	42	42	57	20	10
Maj	343	127	56	59	243	84	14	27
Juni	619	225	24	180	413	105	8	47
Juli	314	398	28	147	180	200	10	42
August	452	124	84	80	274	40	16	35
Septembar	400	72	71	20	254	40	28	6
Oktobar	261	115	85	71	140	53	15	5
Novembar	181	122	65	15	87	35	23	4
Decembar	435	135	30	8	349	96	10	2
UKUPNO	3.097	2.011	783	694	1.983	1.109	289	206

Tabela 3.

BROJ POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO KATEGORIJAMA I GODINAMA

STRUK-TURA	1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992.	1993.	1994.	1995.
Domicilni	2.092	1.407	563	482	1.449	930	229	171
Izbjeglice	1.005	604	220	212	534	179	60	35
Bošnjaka	2.865	1.841	741	657	1.788	959	260	188
Srba	104	77	21	21	90	70	15	10
Hrvata	121	87	17	15	100	77	11	8
Ostalih	7	6	4	1	5	3	3	-
Sa VSS	48	25	16	13	26	14	9	9
Sa VŠS	48	22	11	9	21	10	2	-
Sa SSS	2.371	1.562	593	531	1.570	977	260	186
Sa NSS	544	339	116	109	337	103	17	10
Bez spreme	86	63	47	32	29	5	1	1
Radnika	2.460	1.595	616	556	1.589	929	229	177
Službenika	485	276	117	81	362	160	55	28
Zemljorad-nika	152	140	50	57	32	20	5	1

Tabela 4.

USPOREDNI POKAZATELJI BROJNOG STANJA CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995. I BROJA POGINULIH U CIJELOM 1. KORPUSU PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

GODINE / MJESECI	PROSJEK BROJNOG STANJA				UKUPNO '92.-95.	BROJ POGINULIH				UKUPNO '92.-95.
	1992.	1993.	1994.	1995.		1992.	1993.	1994.	1995.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
JANUAR	_	73.376	84.698	84.366	80.813	_	178	163	19	360
FEBRUAR	_	73.797	84.817	84.097	80.904	_	191	91	15	297
MART	_	76.618	84.633	86.900	82.717	1	189	34	38	262
APRIL	38.357	78.437	84.526	87.120	72.110	91	135	52	42	320
MAJ	45.551	79.511	84.649	87.414	74.281	343	127	56	59	585
JUNI	54.050	81.192	84.843	87.287	76.843	619	225	24	180	1.048
JULI	59.528	82.355	84.598	87.032	78.378	314	398	28	147	887
AUGUST	62.223	83.283	84.699	86.436	79.160	452	124	84	80	740
SEPTEMBAR	63.796	83.727	84.752	86.586	79.715	400	72	71	20	563
OKTOBAR	68.199	84.204	84.827	86.684	80.978	261	115	85	71	532
NOVEMBAR	70.890	84.616	84.997	85.899	81.600	181	122	65	15	383
DECEMBAR	73.141	84.667	84.939	85.378	82.031	435	135	30	8	608
UKUPNO:	60.442	80.644	84.914	87.009	78.253	3.097	2.011	783	694	6.585

Tabela 5.

PROCENTI POGINULIH U ODNOSU NA BROJNO STANJE CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995. PREMA TABELI BR. 4

GODINE / MJESECI	PROCENTUALNI ODNOSI								
	7:2	8:3	9:4	10:5	11:6	7:6	8:6	9:6	10:6
JANUAR	-	0,24	0,19	0,02	0,45	-	0,22	0,20	0,02
FEBRUAR	-	0,26	0,11	0,02	0,37	-	0,24	0,11	0,02
MART	-	0,26	0,04	0,04	0,32	0,001	0,23	0,04	0,05
APRIL	0,24	0,17	0,06	0,05	0,44	0,13	0,19	0,07	0,06
MAJ	0,75	0,16	0,07	0,07	0,79	0,46	0,17	0,08	0,08
JUNI	1,15	0,28	0,03	0,21	1,36	0,81	0,29	0,03	0,23
JULI	0,53	0,48	0,03	0,17	1,13	0,40	0,51	0,04	0,19
AUGUST	0,73	0,15	0,10	0,09	0,94	0,57	0,16	0,11	0,10
SEPTEMBAR	0,63	0,09	0,08	0,02	0,71	0,50	0,09	0,09	0,03
OKTOBAR	0,38	0,14	0,10	0,08	0,66	0,32	0,14	0,11	0,09
NOVEMBAR	0,25	0,14	0,08	0,08	0,47	0,22	0,15	0,08	0,02
DECEMBAR	0,59	0,16	0,03	0,01	0,74	0,53	0,17	0,04	0,01
UKUPNO:	5,12	2,49	0,92	0,90	8,42	3,96	2,57	1,00	0,89

Grafikon 1.

BROJ POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

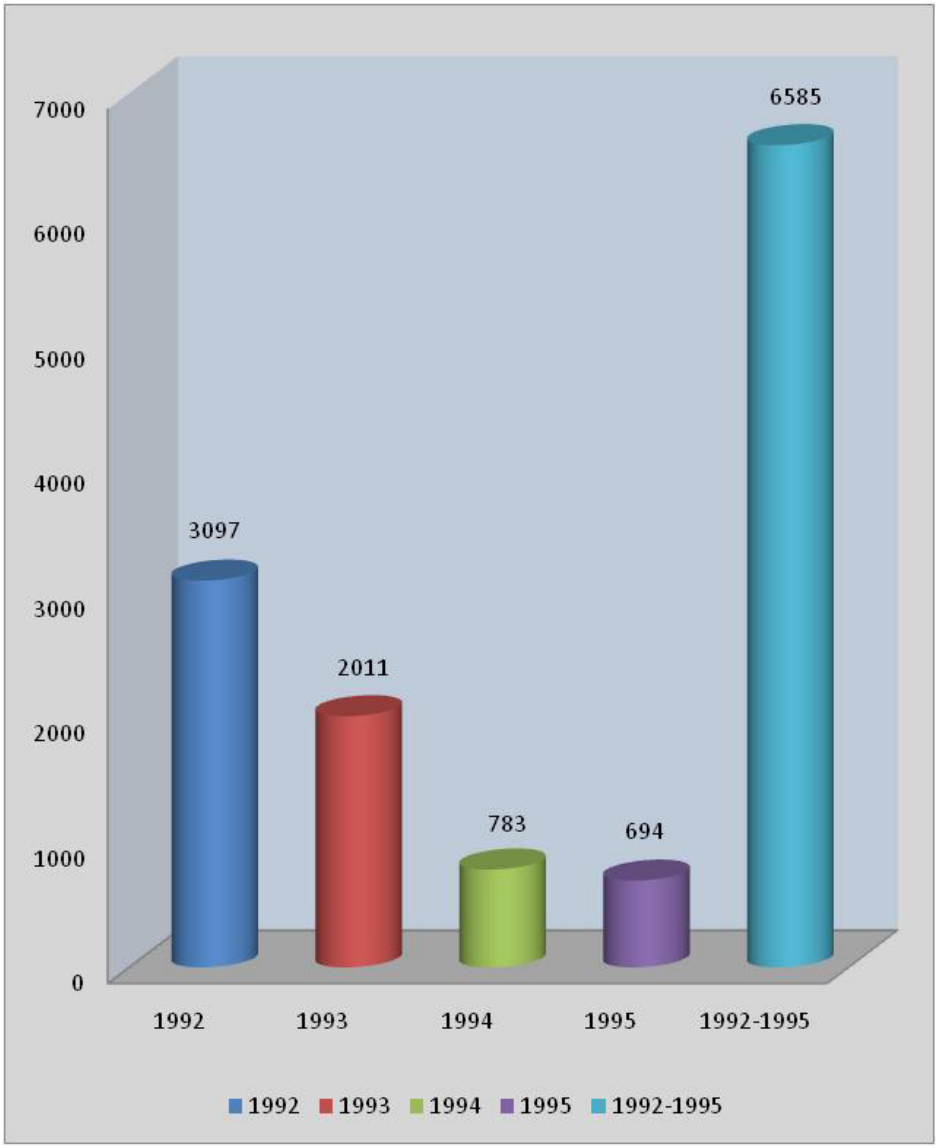

Grafikon 2.

BROJ POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

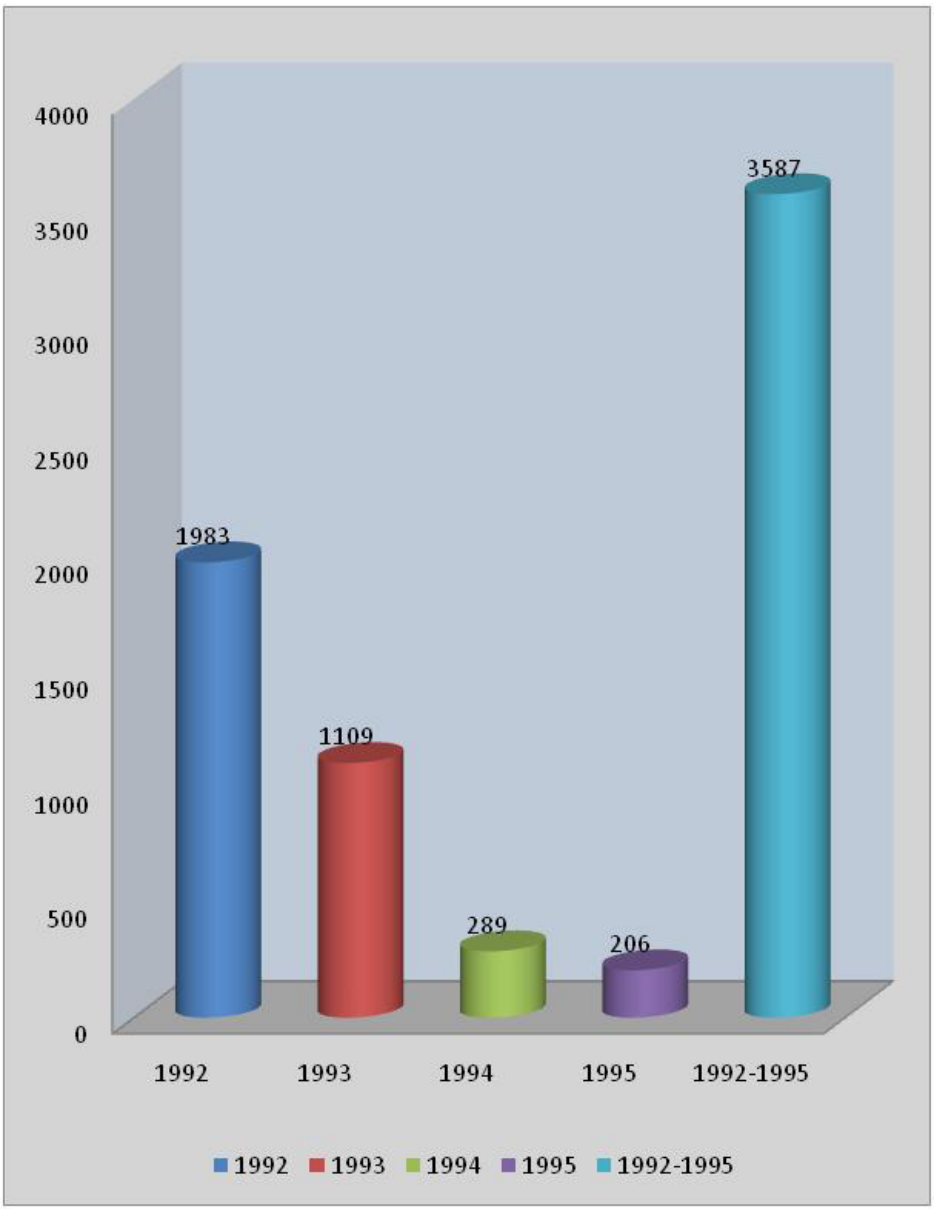

Grafikon 3.

USPOREDBA BROJA POGINULIH BORACA U CIJELOM 1. KORPUSU SA BROJEM POGINULIH BORACA U DIJELU 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

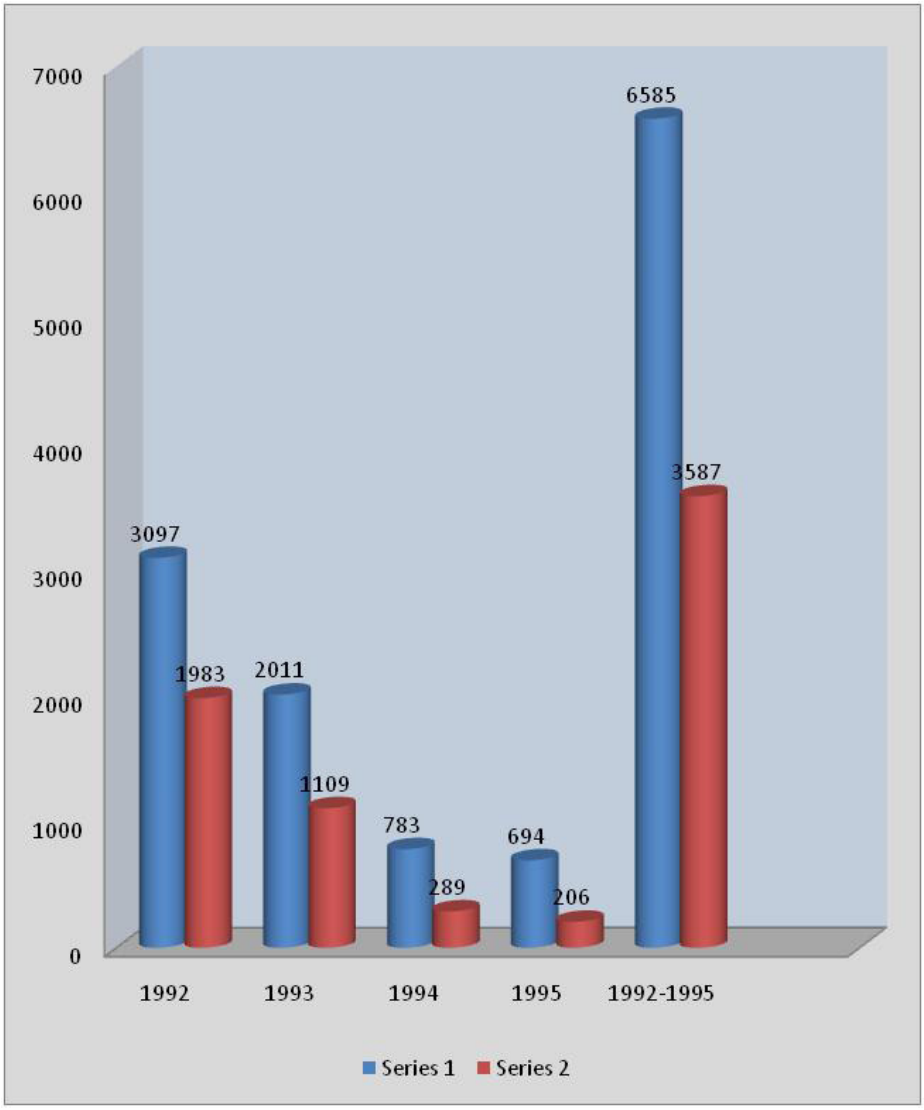

Grafikon 4.

USPOREDBA PROSJEČNOG BROJNOG STANJA CIJELOG 1. KORPUSA SA BROJEM POGINULIH BORACA U CIJELOM 1. KORPUSU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

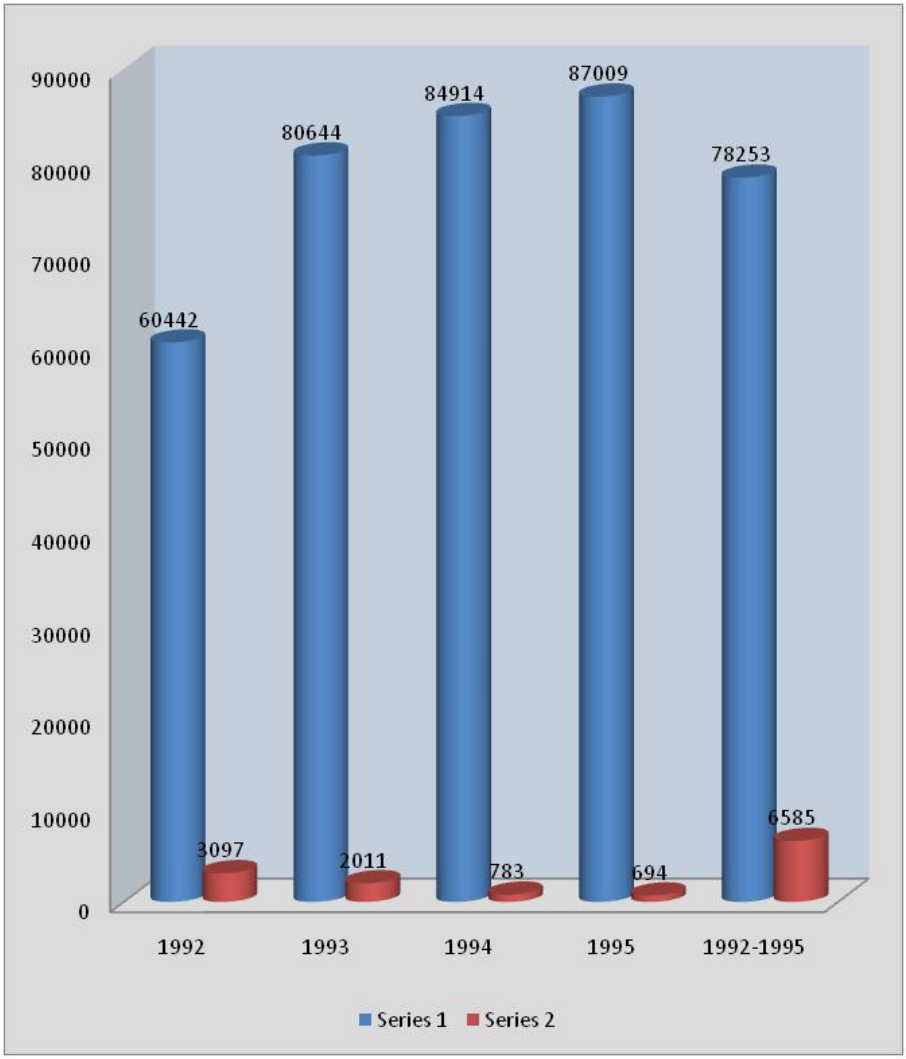

Grafikon 5.

USPOREDBA PROSJEČNOG BROJNOG STANJA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU SA BROJEM POGINULIH BORACA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

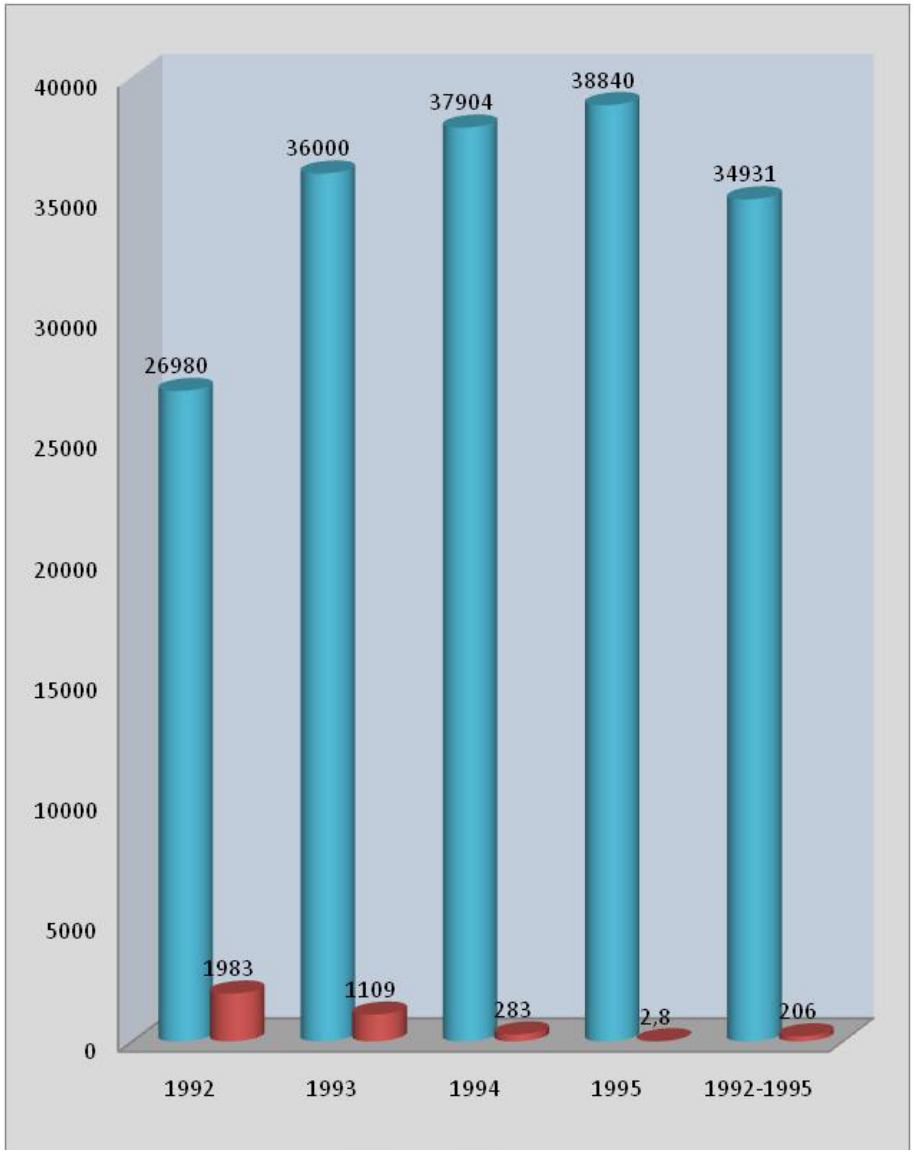

Tabela 6.

PREGLED BROJNOG STANJA CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU, BROJA I PROCENTA POGINULIH BORACA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Za cijeli 1. korpus

NAZIV / PERIOD	BROJ BORACA	BROJ POGINULIH	PROCENT. ODNOS
1992.	60.442	3.097	5,1%
1993.	80.644	2.011	2,5%
1994.	84.914	783	0,9%
1995.	87.009	694	0,8%
1992.–1995.	78.253	6.585	8,4%

b) Za dio 1. korpusa u okruženom Sarajevu

NAZIV / PERIOD	BROJ BORACA	BROJ POGINULIH	PROCENT. ODNOS
1992.	26.980	1.983	7,3%
1993.	36.000	1.109	3,1%
1994.	37.904	283	0,7%
1995.	38.840	206	0,5%
1992.–1995.	34.931	3.587	10,3%

Tabela 7.

USPOREDBA BROJA POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU SA PROSJEČNIM BROJNIM STANJEM BORACA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

GODINE / MJESECI	PROSJEK BROJNOG STANJA				UKU-PNO	BROJ POGINULIH				UKU-PNO
	1992.	1993.	1994.	1995.	'92.-95.	1992.	1993.	1994.	1995.	'92.-95.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
JANUAR	_	32.828	37.881	37.985	36.231	_	121	91	5	217
FEBRUAR	_	33.016	37.934	37.864	36.271	_	146	40	6	192
MART	_	34.277	37.852	39.125	37.085	1	132	14	17	164
APRIL	17.384	35.040	37.804	39.224	32.363	42	57	20	10	129
MAJ	20.645	35.570	39.859	39.356	33.357	243	84	14	27	368
JUNI	24.498	36.322	37.946	39.299	34.516	413	105	8	47	573
JULI	26.981	36.842	37.836	39.184	35.211	180	200	10	42	432
AUGUST	28.203	37.256	37.881	38.916	35.564	274	40	16	35	365
SEPTEM-BAR	28.916	37.455	37.905	38.984	35.815	254	40	28	6	328
OKTOBAR	30.916	37.668	37.939	39.028	36.388	140	53	15	5	213
NOVEM-BAR	32.130	37.852	38.015	38.675	36.668	87	35	23	4	149
DECEM-BAR	33.151	37.874	37.996	38.440	36.865	349	96	10	2	457
UKUPNO:	26.980	36.000	37.904	38.840	34.931	1.983	1.109	289	206	3.587

Tabela 8.

PROCENAT POGINULIH U ODNOSU NA PROSJEK BROJNOG STANJA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

PREMA TABELI BR. 7.

GODINE / MJESECI	PROCENTUALNI ODNOSI									
	7:2	8:3	9:4	10:5	11:6	7:6	8:6	9:6	10:6
JANUAR	-	0,37	0,24	0,01	0,60	-	0,33	0,25	0,01
FEBRUAR	-	0,44	0,11	0,02	0,53	-	0,40	0,11	0,02
MART	-	0,38	0,04	0,04	0,44	0,003	0,36	0,04	0,05
APRIL	0,24	0,16	0,05	0,03	0,40	0,13	0,18	0,06	0,03
MAJ	1,18	0,24	0,04	0,07	1,10	0,73	0,25	0,04	0,08
JUNI	1,69	0,29	0,02	0,12	1,66	1,20	0,30	0,02	0,14
JULI	0,67	0,54	0,03	0,11	1,23	0,51	0,57	0,03	0,12
AUGUST	0,97	0,10	0,04	0,09	1,03	0,77	0,11	0,04	0,10
SEPTEMBAR	0,88	0,11	0,07	0,02	0,92	0,71	0,11	0,08	0,02
OKTOBAR	0,45	0,14	0,04	0,01	0,59	0,38	0,15	0,04	0,01
NOVEMBAR	0,27	0,92	0,06	0,01	0,41	0,24	0,10	0,06	0,01
DECEMBAR	1,05	0,25	0,03	0,01	1,24	0,95	0,26	0,03	0,05
UKUPNO:	7,35	3,08	0,76	0,53	10,27	5,68	3,17	0,82	0,59

Grafikon 6.

NACIONALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

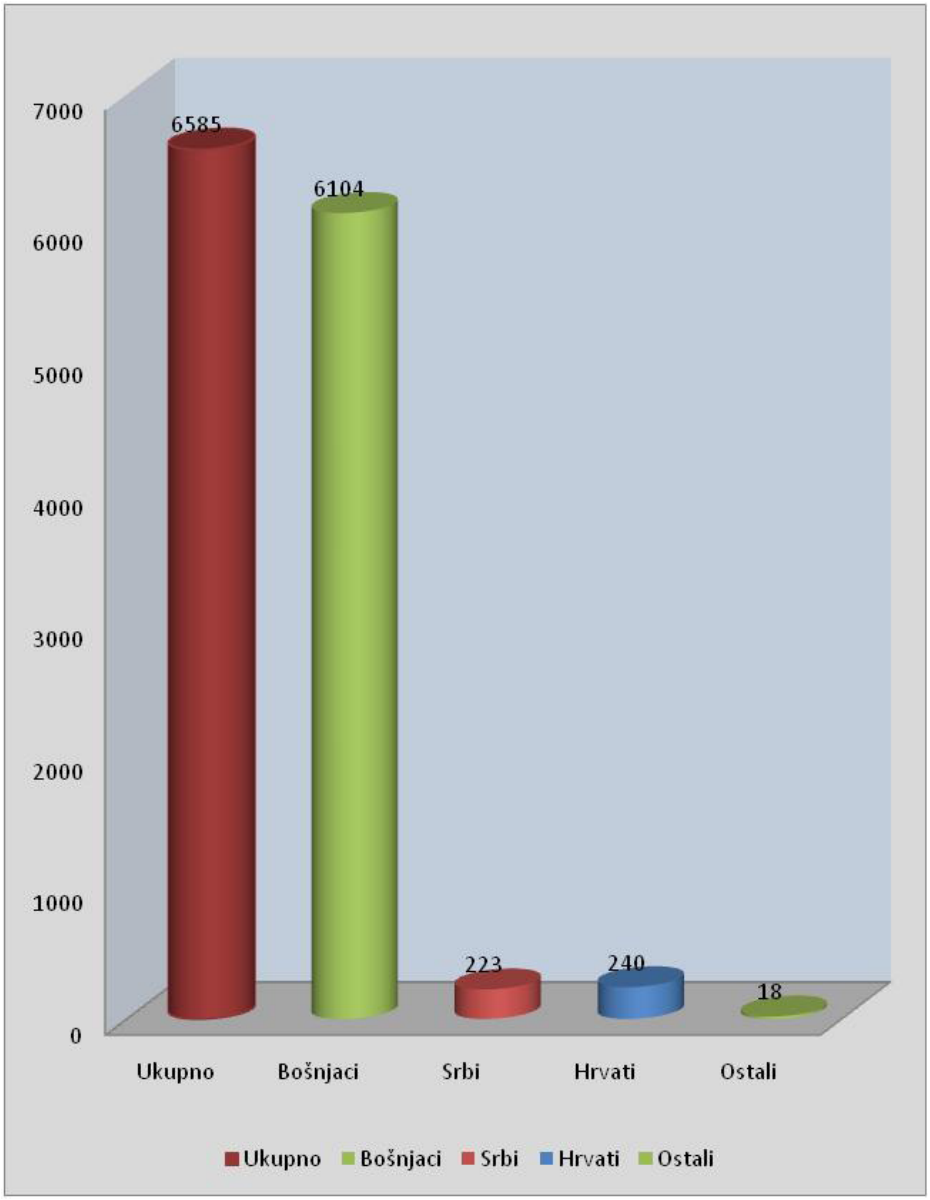

Tabela 9.

BROJNA I PROCENTUALNA NACIONALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	BROJ PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	BOŠNJACI	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	2.865	104	121	7	3.097
1993.	1.841	77	87	6	2.011
1994.	741	21	17	4	783
1995.	657	21	15	1	694
UKUPNO: ’92.–’95.	6.104	223	240	18	6.585

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	PROCENAT PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	BOŠNJACI	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	92,5	3,4	3,9	0,2	100
1993.	91,6	3,8	4,3	0,3	100
1994.	94,6	2,7	2,2	0,5	100
1995.	94,7	3,0	2,2	0,1	100
UKUPNO: ’92.–’95.	92,7	3,4	3,6	0,3	100

Tabela 10.

USPOREDBA NACIONALNE STRUKTURE POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA SA PROSJEČNIM BROJNIM STANJEM CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

GODINA	PROSJEK BROJNOG STANJA					BROJ POGINULIH				
	UKUPNO	BOŠNJ.	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO	BOŠNJ.	SRBI	HRVATI	OSTALI
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1992.	60.442	55.473	1.566	2.330	1.073	3.097	2.865	104	121	7
1993.	80.644	75.894	1.004	3.474	272	2.011	1.841	77	87	6
1994.	84.914	80.334	636	3.721	223	783	741	21	17	4
1995.	87.009	82.250	530	4.084	145	694	657	21	15	1
UKUPNO: '92.–'95.	78.253	73.488	934	3.402	429	6.585	6.104	223	240	18

Tabela 11.

PROCENTI NACIONALNE STRUKTURE POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA U ODNOSU NA BROJNO STANJE CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

PREMA TABELI BR. 10.

GODINA	PROCENTUALNI ODNOSI									
	7:2	8:3	9:4	10:5	11:6	8:2	9:2	10:2	11:2	
1992.	5,12	5,16	6,64	5,19	0,65	4,75	0,17	2,00	0,012	
1993.	2,49	2,43	7,67	2,22	2,21	2,28	0,10	0,11	0,007	
1994.	0,92	0,92	3,30	0,56	1,79	0,87	0,03	0,02	0,005	
1995.	0,80	0,80	3,96	0,51	0,69	0,76	0,02	0,02	0,001	
UKUPNO 1992.–1995.	8,42	8,31	23,88	7,05	4,20	7,80	0,28	0,31	0,023	

Grafikon 7.

NACIONALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

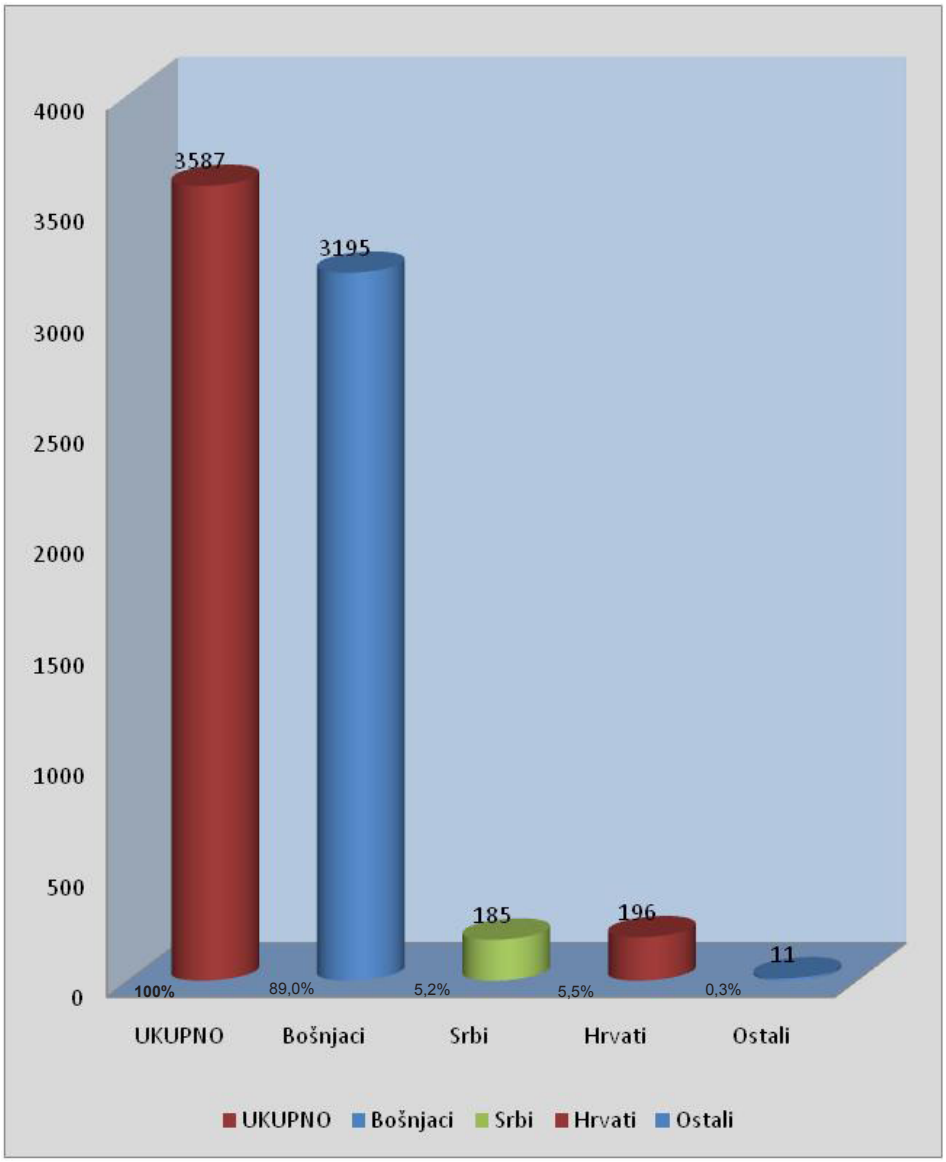

Tabela 12.

BROJNA I PROCENTUALNA NACIONALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	BROJ PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	BOŠNJACI	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	1.788	90	100	5	1.983
1993.	959	70	77	3	1.109
1994.	260	15	11	3	289
1995.	188	10	8	_	206
UKUPNO: ’92.–’95.	3.195	185	196	11	3.587

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	PROCENAT PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	BOŠNJACI	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	90,2	4,5	5,0	0,3	100
1993.	86,5	6,3	6,9	0,.3	100
1994.	90,0	5,2	3,8	1,0	100
1995.	91,3	4,8	3,9	0,0	100
UKUPNO: ’92.–’95.	89,0	5,2	5,5	0,3	100

Tabela 13.

USPOREDBA NACIONALNE STRUKTURE POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU I PROSJEČNOG BROJNOG STANJA BORACA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

GODINA	PROSJEK BROJNOG STANJA					BROJ POGINULIH				
	UKUPNO	BOŠNJ.	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO	BOŠNJ.	SRBI	HRVATI	OSTALI
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1992.	26.980	24.810	700	1.010	460	1.983	1.788	90	100	5
1993.	36.000	33.840	450	1.550	160	1.109	959	70	77	5
1994.	37.904	35.857	270	1.660	117	289	260	15	11	3
1995.	38.840	36.704	233	1.822	81	206	188	10	8	–
UKUPNO: ’92.–’95.	34.931	32.803	413	1.510	205	3.587	3.195	185	196	11

Tabela 14.

PROCENTI NACIONALNE STRUKTURE POGINULIH BORACA <u>DIJELA</u> 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU U ODNOSU NA PROSJEČNO BROJNO STANJE BORACA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.
<u>PREMA TABELI BR. 13.</u>

GODINA	PROCENTUALNI ODNOSI								
	7:2	8:3	9:4	10:5	11:6	8:2	9:2	10:2	11:2
1992.	7,35	7,21	12,86	9,90	1,09	6,63	0,37	0,37	0,019
1993.	3,08	2,83	15,56	4,97	3,12	2,66	0,19	0,21	0,013
1994.	0,76	0,73	96,30	0,66	2,56	0,69	0,04	0,03	0,008
1995.	0,53	0,51	80,69	0,43	-	0,48	0,03	0,02	-
UKUPNO 1992.–1995.	10,27	9,74	44,79	12,98	0,49	9,15	0,53	0,56	0,031

Grafikon 8.

USPOREDBA NACIONALNE STRUKTURE CIJELOG 1. KORPUSA RAČUNATE PREMA PROSJEKU BROJNOG STANJA SA NACIONALNOM STRUKTUROM POGINULIH U CIJELOM 1. KORPUSU ZA PERIOD 1992.–1995.

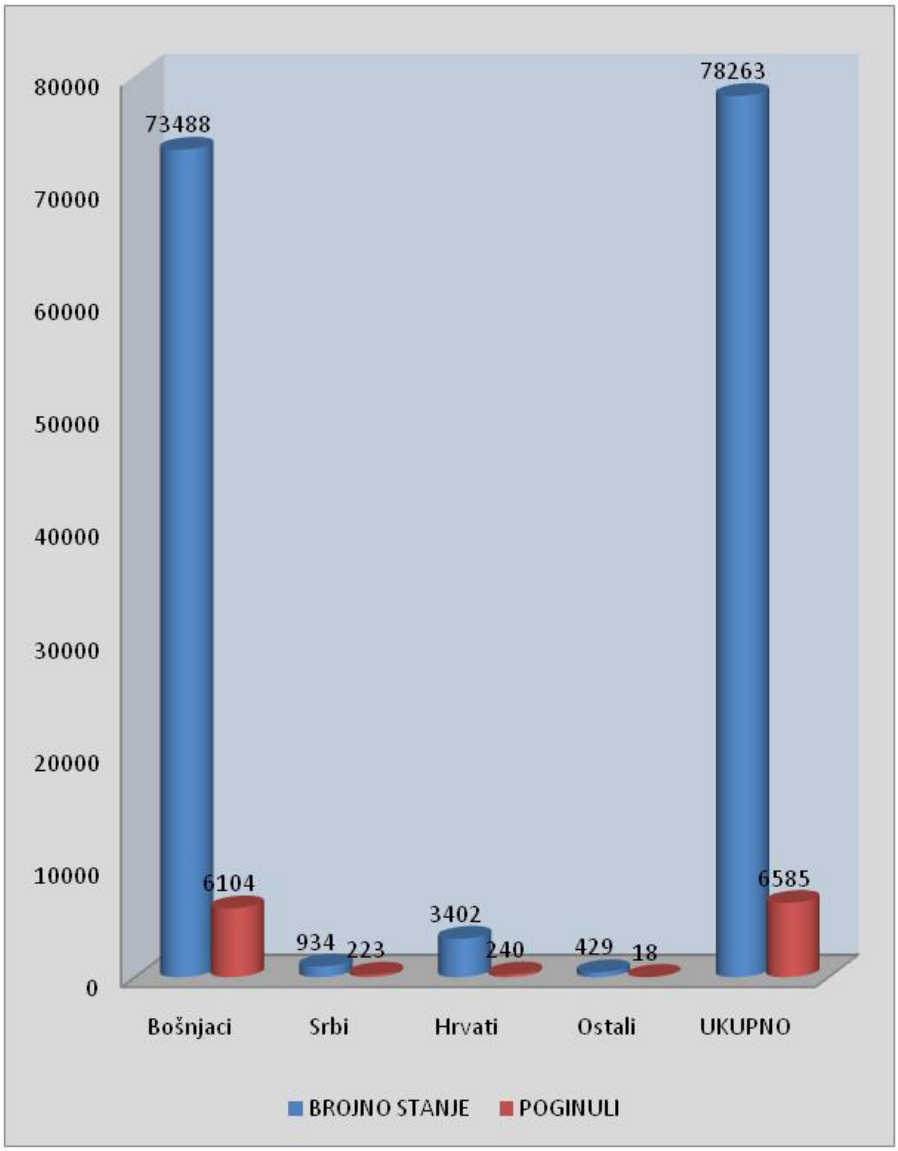

Grafikon 9.

USPOREDBA NACIONALNE STRUKTURE DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU RAČUNATE PREMA PROSJEKU BROJNOG STANJA SA NACIONALNOM STRUKTUROM POGINULIH ZA DIO 1. KORPUSU U OKRUŽENOM SARAJEVU ZA PERIOD 1992.–1995.

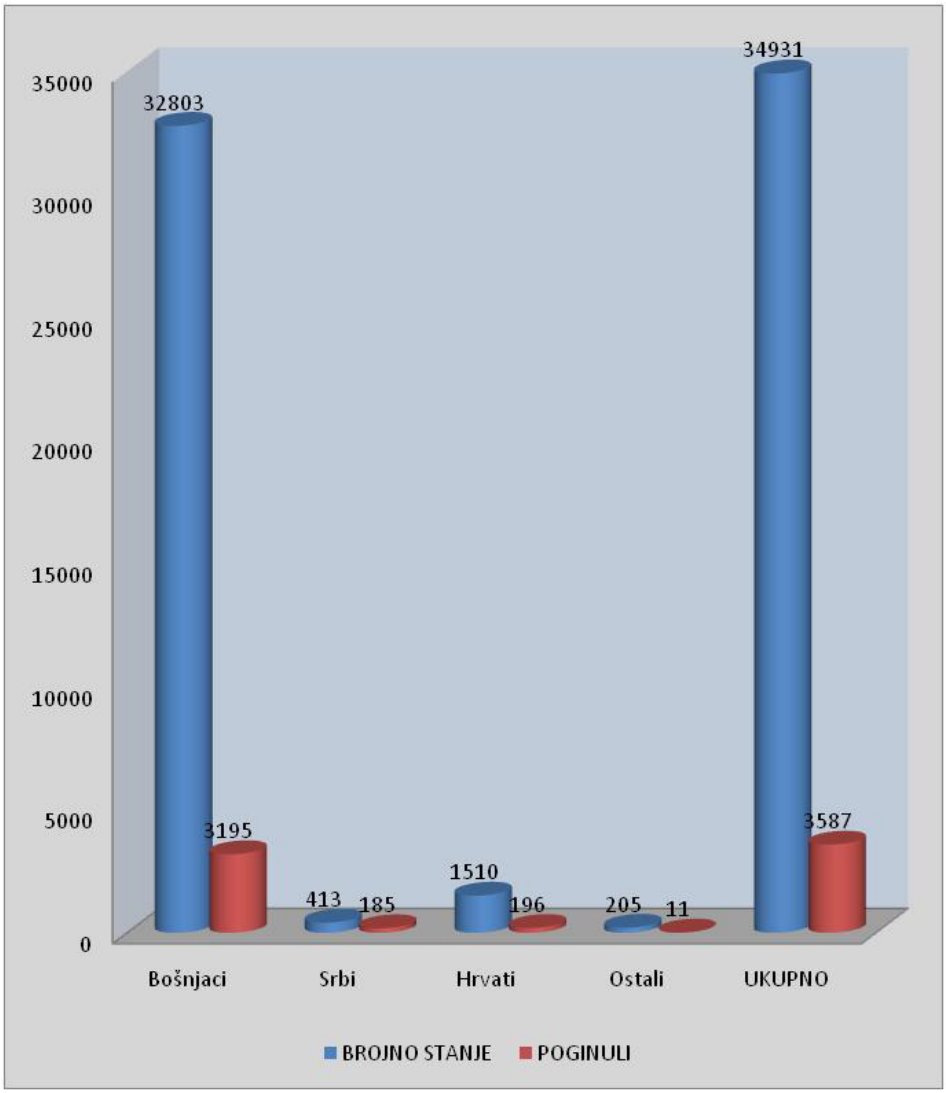

Grafikon 10.

OBRAZOVNA STRUKTURA POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

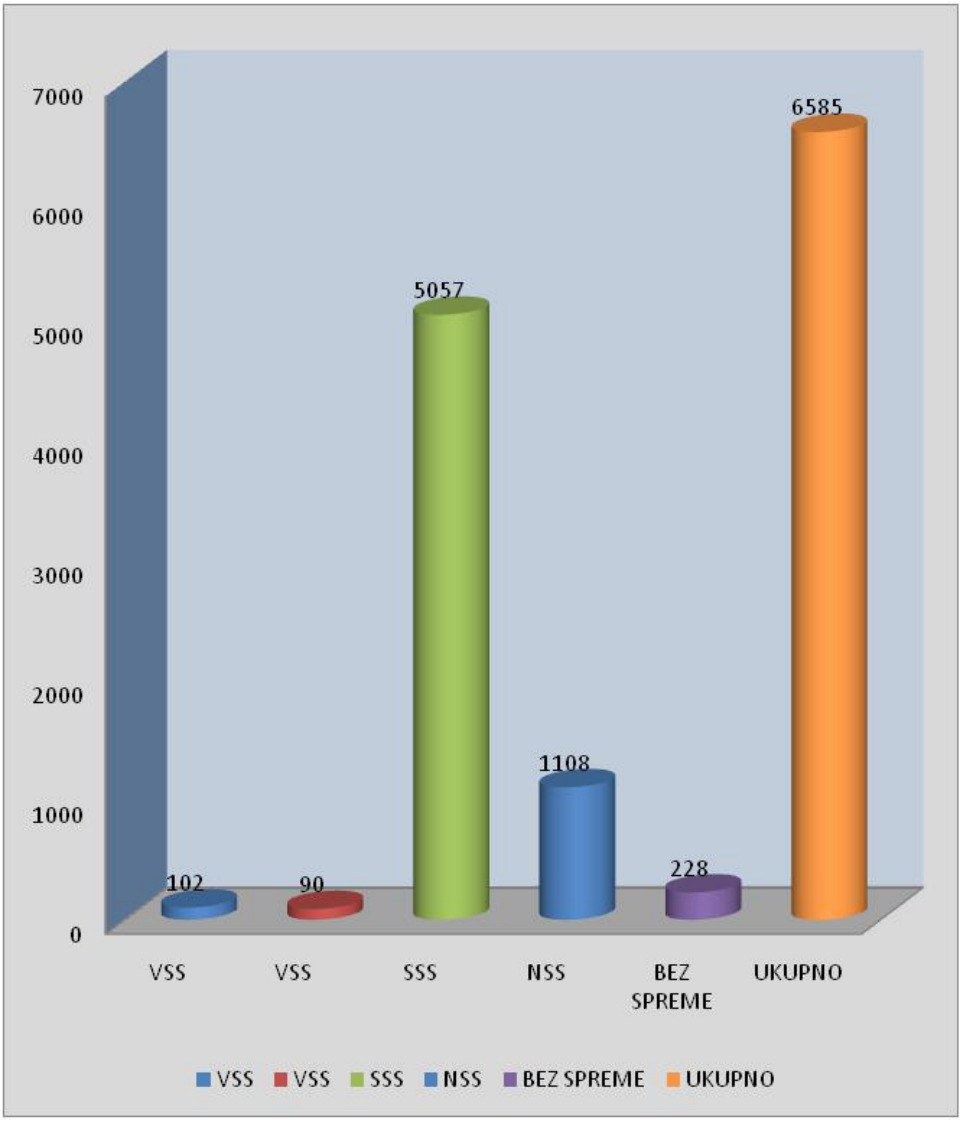

Tabela 15.

BROJNA I PROCENTUALNA OBRAZOVNA STRUKTURA POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	BROJ PO KVALIFIKACIONOJ STRUKTURI					
	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ SPREME	UKUPNO
1992.	48	48	2.371	544	86	3.097
1993.	25	22	1.561	339	63	2.011
1994.	16	11	593	116	47	783
1995.	13	9	531	109	32	694
UKUPNO: ’92.–’95.	102	90	5.057	1.108	228	6.585

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	PROCENAT PO KVALIFIKACIONOJ STRUKTURI					
	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ SPREME	UKUPNO
1992.	1,5	1,5	76,6	17,6	2,8	100
1993.	1,2	1,1	77,7	16,9	3,1	100
1994.	2,0	1,4	75,7	14,8	6,1	100
1995.	1,9	1,3	76,5	15,7	4,6	100
UKUPNO: ’92.–’95.	1,5	1,4	76,8	16,8	3,5	100

Grafikon 11.

OBRAZOVNA STRUKTURA POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

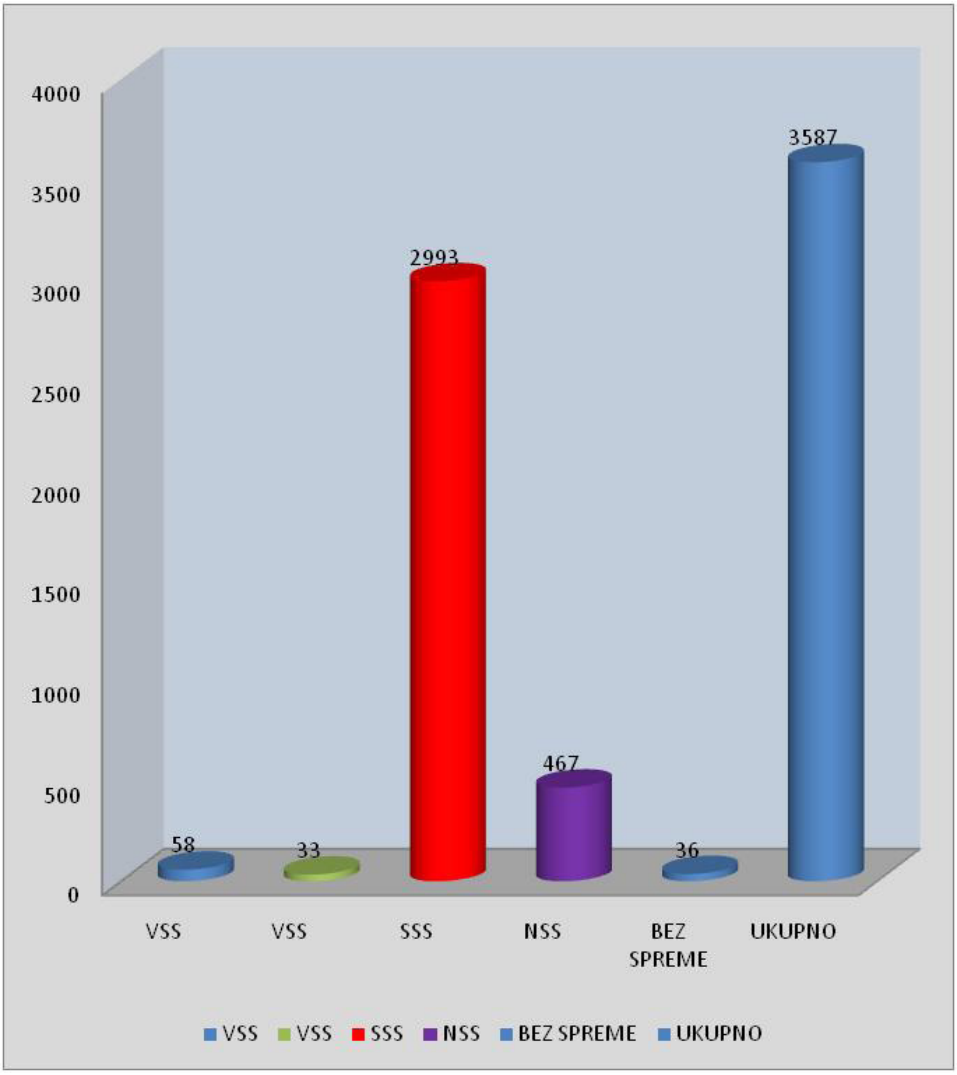

Tabela 16.

BROJNA I PROCENTUALNA OBRAZOVNA STRUKTURA POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	BROJ PO KVALIFIKACIONOJ STRUKTURI					
	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ SPREME	UKUPNO
1992.	26	21	1.570	337	29	1.983
1993.	14	10	977	103	5	1.109
1994.	9	2	260	17	1	289
1995.	9	-	186	10	1	206
UKUPNO: ’92.–’95.	58	33	2.993	467	36	3.587

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	PROCENAT PO KVALIFIKACIONOJ STRUKTURI					
	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ SPREME	UKUPNO
1992.	1,3	1,1	79,2	17,0	1,4	100
1993.	1,2	1,0	88,0	9,3	0,5	100
1994.	3,1	0,7	90,0	5,9	0,3	100
1995.	4,3	0,0	90,3	4,9	0,5	100
UKUPNO: ’92.–’95.	1,6	0,9	83,5	13,0	1,0	100

Tabela 17.

OBRAZOVNA STRUKTURA POGINULIH BORACA <u>DIJELA</u> 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU NASPRAM PROSJEČNOG BROJNOG STANJA BORACA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

GODINA	PROSJEK BROJNOG STANJA							BROJ POGINULIH						
	UKUPNO	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ S.	UKUPNO	VSS	VŠS	SSS	NSS	BEZ S.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
1992.	16.980	1.040	449	19.991	4.537	963	1.983	26	21	1.570	337	29		
1993.	36.000	1.167	433	27.994	4.899	1.507	1.109	14	10	977	103	5		
1994.	37.904	1.153	433	29.190	5.449	1.679	289	9	2	260	17	1		
1995.	38.840	1.211	471	29.807	5.785	1.566	206	9	-	186	10	1		
UKUPNO '92.–'95.	34.931	1.143	446	26746	5.167	1.429	3.587	58	33	2.993	467	36		

Tabela 18.

PROCENTI OBRAZOVNE STRUKTURE POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU U ODNOSU NA PROSJEČNO BROJNO STANJE BORACA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

PREMA TABELI BR. 17.

GODINA	PROCENTUALNI ODNOSI											
	8:2	9:3	10:4	11:5	12:6	13:2	9:2	10:2	11:2	12:2	13:2	
1992.	7,35	2,50	4,68	7,85	7,43	3,01	0,096	0,078	5,819	1,249	0,107	
1993.	3,08	1,20	2,31	3,49	2,10	0,33	0,039	0,028	2,714	0,286	0,014	
1994.	0,76	0,78	0,46	0,89	0,31	0,06	0,024	0,005	0,686	0,045	0,003	
1995.	0,53	0,74	-	0,62	0,17	0,06	0,023	-	0,479	0,026	0,003	
UKUPNO 1992.–1995.	10,27	5,07	7,40	11,19	9,04	2,52	0,166	0,094	8,568	1,337	0,103	

Grafikon 12.

USPOREDBA OBRAZOVNE STRUKTURE CIJELOG 1. KORPUSA RAČUNATE PREMA PROSJEKU BROJNOG STANJA SA OBRAZOVNOM STRUKTUROM POGINULIH U CIJELOM 1. KORPUSU ZA PERIOD 1992.–1995.

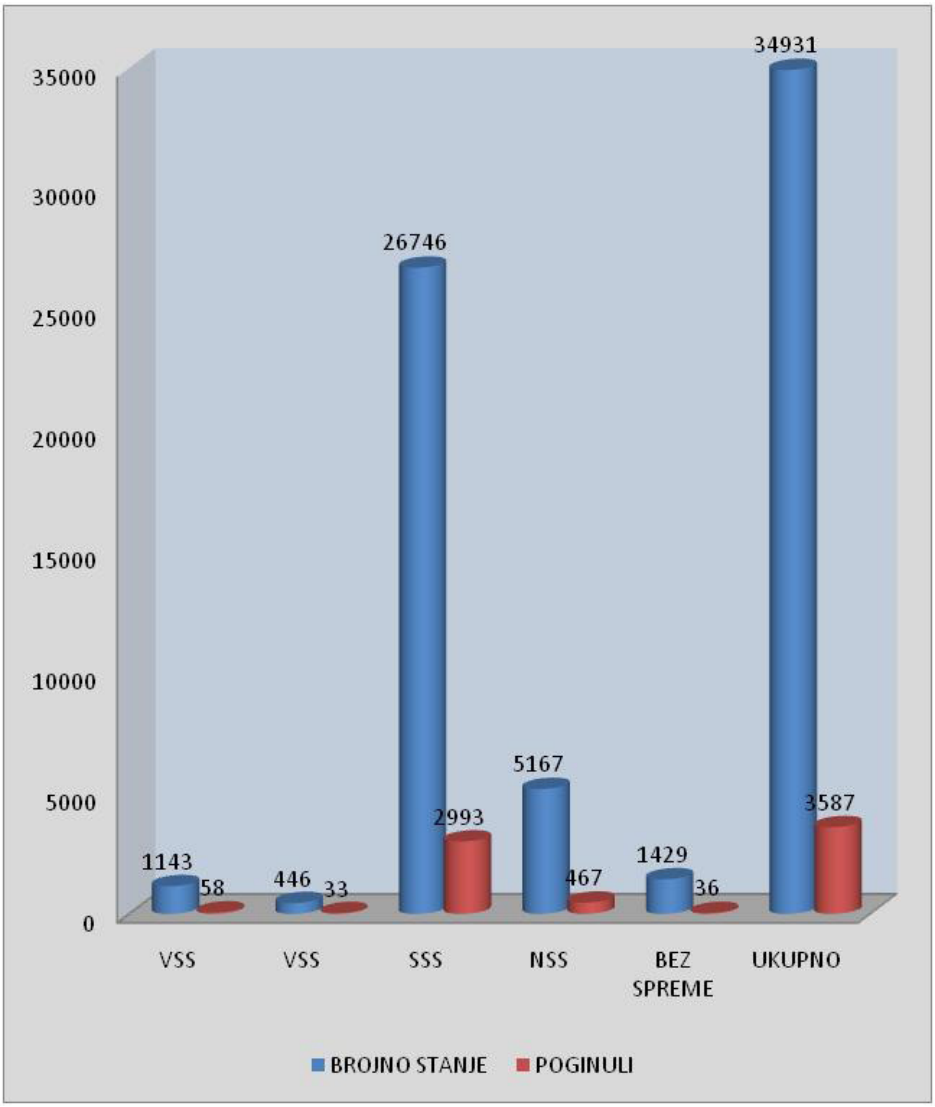

Grafikon 13.

USPOREDBA OBRAZOVNE STRUKTURE DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU RAČUNATO PREMA PROSJEKU BROJNOG STANJA SA OBRAZOVNOM STRUKTUROM POGINULIH ZA DIO 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU ZA PERIOD 1992.–1995.

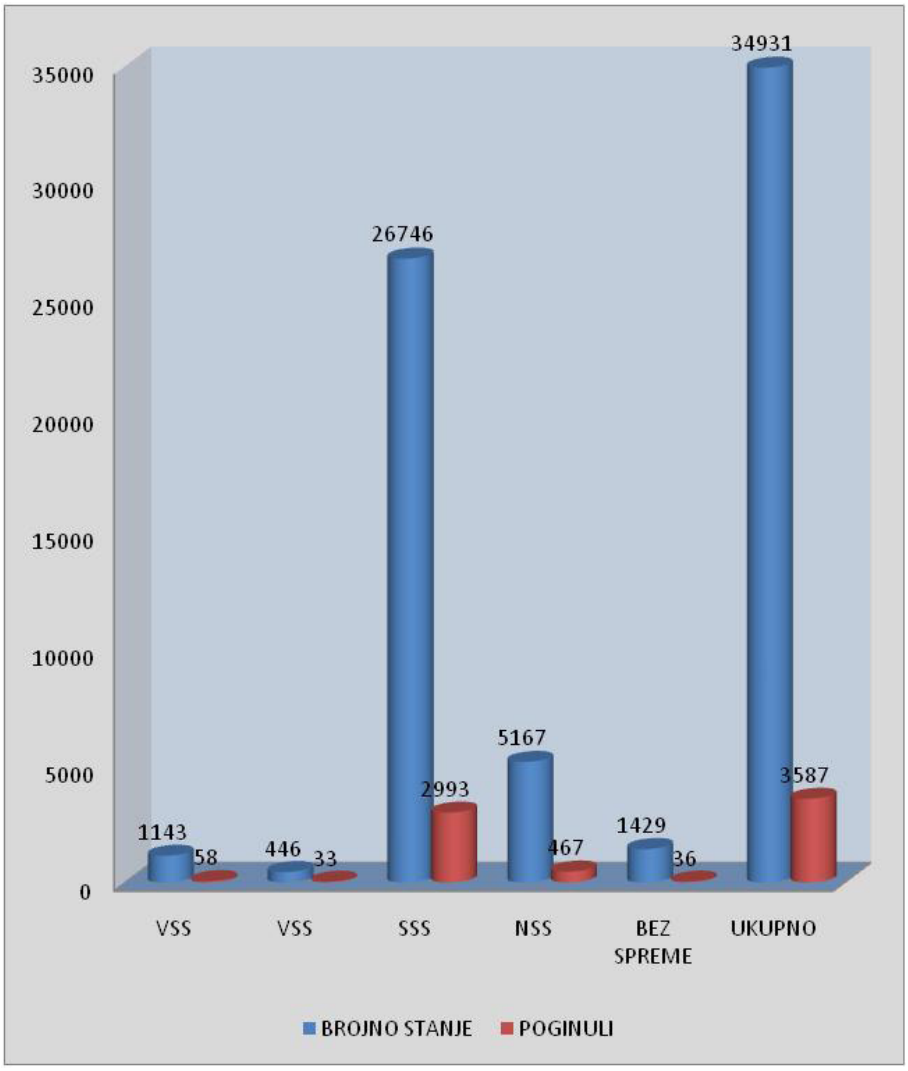

Grafikon 14.

SOCIJALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

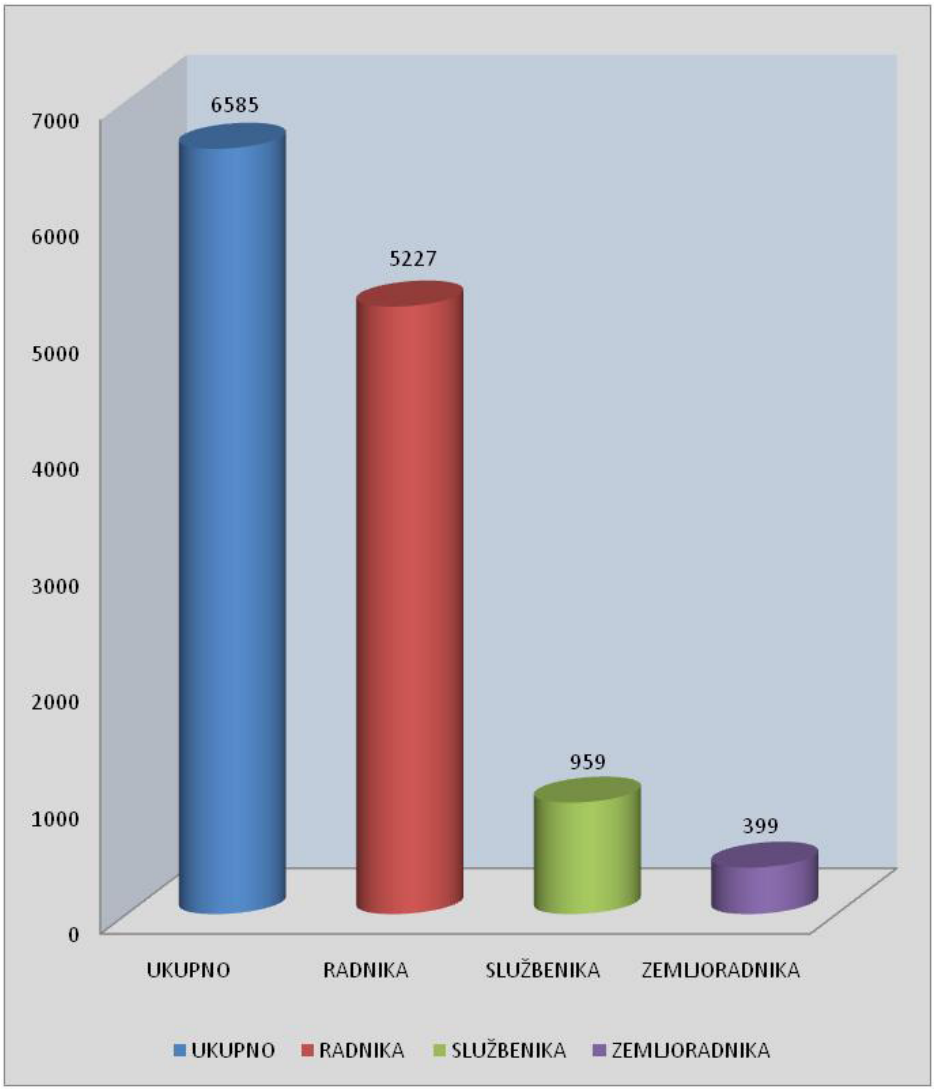

Tabela 19.

BROJNA I PROCENTUALNA SOCIJALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	BROJ PO SOCIJALNOJ STRUKTURI			
	RADNIKA	SLUŽBENIKA	ZEMLJORAD-NIKA	UKUPNO
1992.	2.460	485	152	3.097
1993.	1.595	276	140	2.011
1994.	616	117	50	783
1995.	556	81	57	694
UKUPNO	5.227	959	399	6.585

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	PROCENAT PO SOCIJALNOJ STRUKTURI			
	RADNIKA	SLUŽBENIKA	ZEMLJORAD-NIKA	UKUPNO
1992.	79,4	15,7	4,9	100
1993.	79,3	13,7	7,0	100
1994.	78,7	14,9	6,4	100
1995.	80,1	11,7	8,2	100
UKUPNO	79,4	14,5	6,1	100

Tabela 20.

USPOREDBA SOCIJALNE STRUKTURE POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA SA PROSJEČNIM BROJNIM STANJEM CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

GODINA	PROSJEK BROJNOG STANJA				BROJ POGINULIH			
	UKUPNO	RADNIKA	SLUŽBEN.	ZEMLJ.	UKUPNO	RADNIKA	SLUŽBEN.	ZEMLJ.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1992.	60.442	50.296	6.989	3.157	3.097	2.460	485	152
1993.	80.644	65.020	9.921	5.703	2.011	1.595	276	140
1994.	84.914	67.627	10.903	6.384	783	616	117	50
1995.	87.009	69.523	11.458	6.028	694	556	81	57
UKUPNO '92.–'95.	78.253	63.117	9.818	5.318	6.585	5.227	959	399

Tabela 21.

PROCENTI SOCIJALNE STRUKTURE POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA U ODNOSU NA BROJNO STANJE CIJELOG 1. KORPUSA PO GODINAMA (MJESECIMA) I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.
PREMA TABELI BR. 20.

GODINA	PROCENTUALNI ODNOSI						
	6:2	7:3	8:4	9:5	7:2	8:2	9:2
1992.	5,12	4,89	6,94	4,81	4,07	0,80	0,25
1993.	2,49	2,45	2,78	2,45	1,98	0,34	0,17
1994.	0,92	0,91	1,07	0,78	0,73	0,14	0,06
1995.	0,80	0,80	0,71	0,95	0,64	0,09	0,07
UKUPNO 1992.–1995.	8,42	8,28	9,77	7,50	6,68	1,23	0,51

Grafikon 15.

SOCIJALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

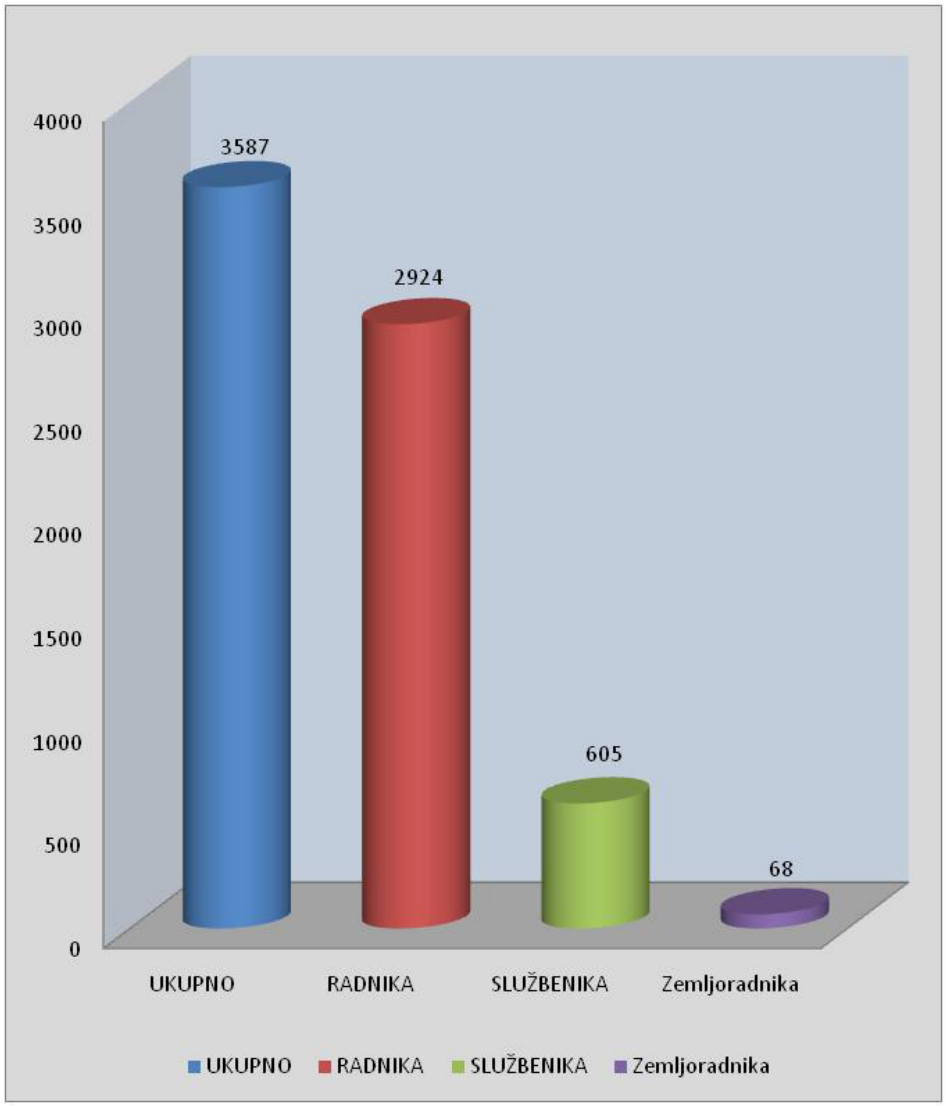

Tabela 22.

BROJNA I PROCENTUALNA SOCIJALNA STRUKTURA POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	BROJ PO SOCIJALNOJ STRUKTURI			
	RADNIKA	SLUŽBENIKA	ZEMLJORADNIKA	UKUPNO
1992.	1.589	362	32	1.983
1993.	929	160	20	1.109
1994.	229	55	5	289
1995.	177	28	1	206
UKUPNO: 1992.–1995.	2.924	605	58	3.587

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	PROCENAT PO SOCIJALNOJ STRUKTURI			
	RADNIKA	SLUŽBENIKA	ZEMLJORADNIKA	UKUPNO
1992.	80,1	18,3	1,6	100
1993.	83,8	14,4	1,8	100
1994.	79,3	19,0	1,7	100
1995.	85,9	13,6	0,5	100
UKUPNO: 1992.–1995.	81,5	16,9	1,6	100

Grafikon 16.

USPOREDBA SOCIJALNE STRUKTURE CIJELOG KORPUSA RAČUNATE PREMA PROSJEKU BROJNOG STANJA SA SOCIJALNOM STRUKTUROM POGINULIH U CIJELOM 1. KORPUSU ZA PERIOD 1992.–1995.

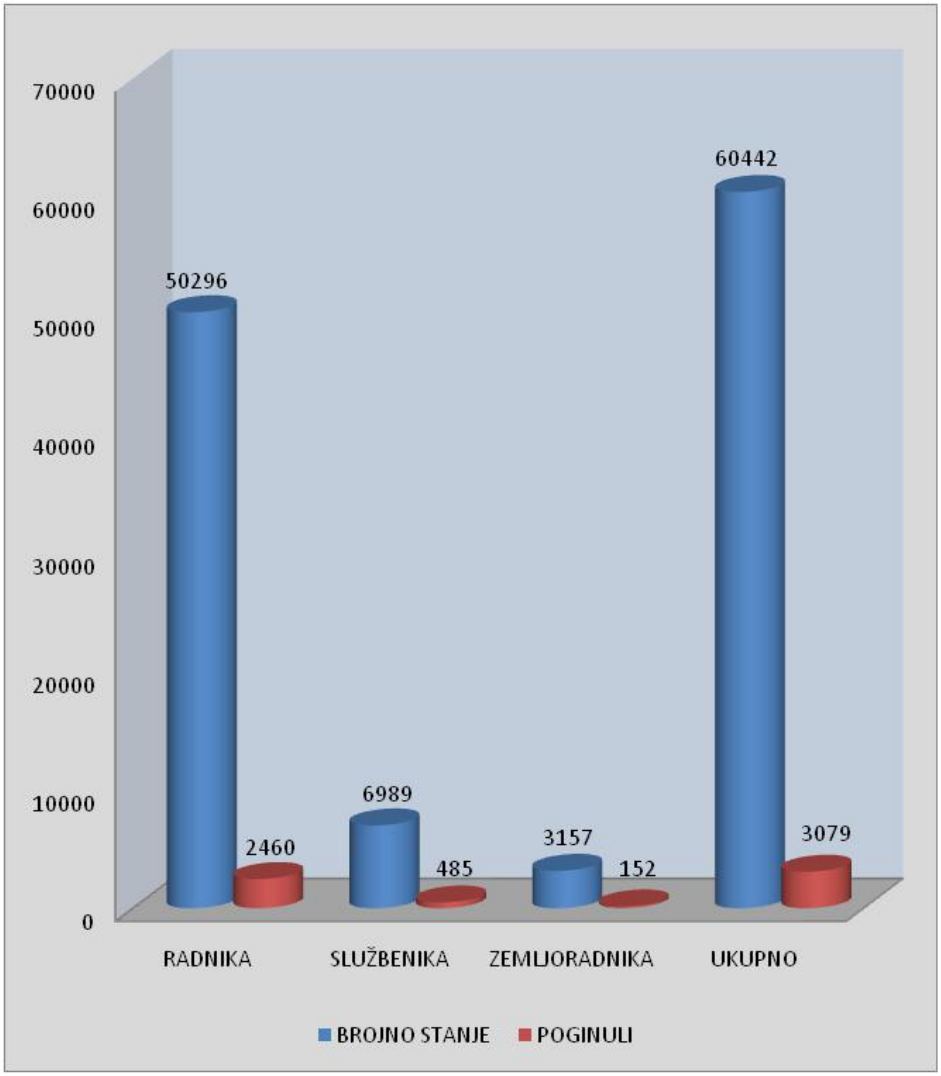

Grafikon 17.

USPOREDBA SOCIJALNE STRUKTURE DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU RAČUNATO PREMA PROSJEKU BROJNOG STANJA SA SOCIJALNOM STRUKTUROM POGINULIH DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU ZA PERIOD 1992.–1995.

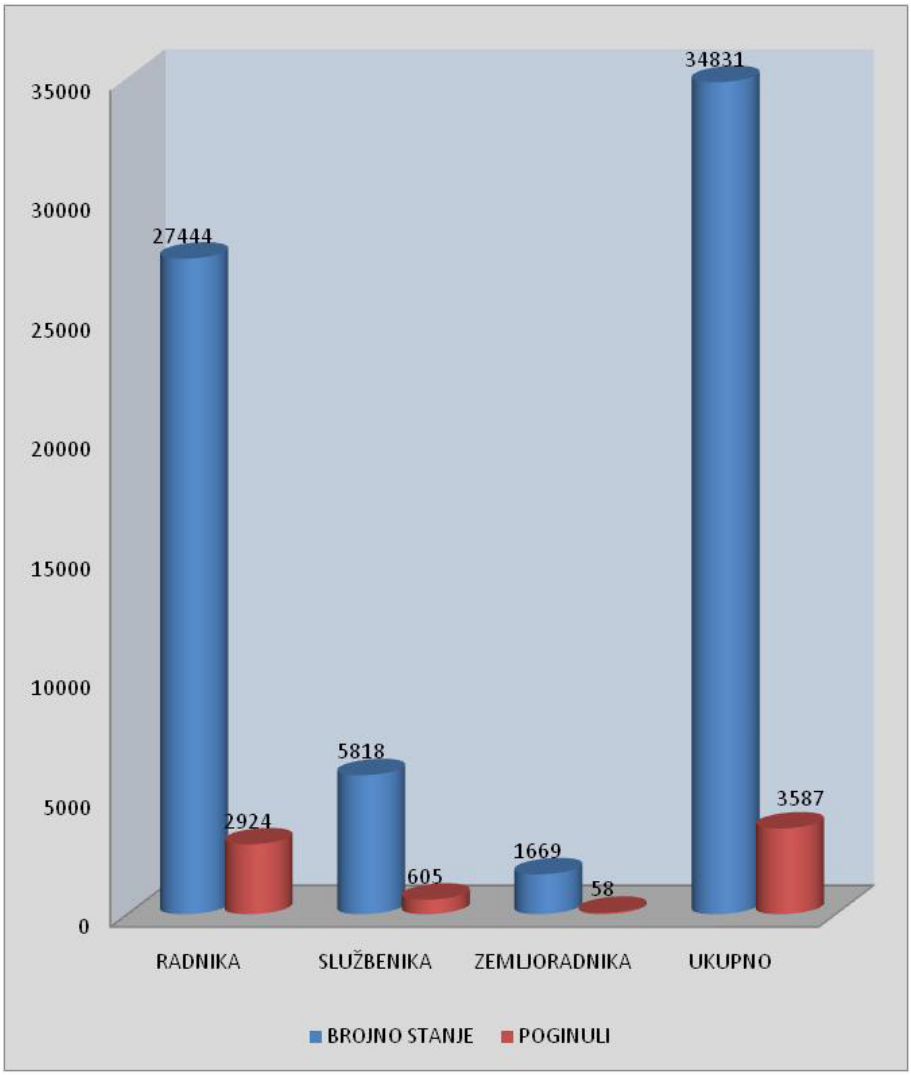

Grafikon 18.

USPOREDBA BROJA POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA SA BROJEM POGINULIH BORACA IZ DOMICILNOG I SA BROJEM POGINULIH BORACA IZ PROGNANOG STANOVNIŠTVA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

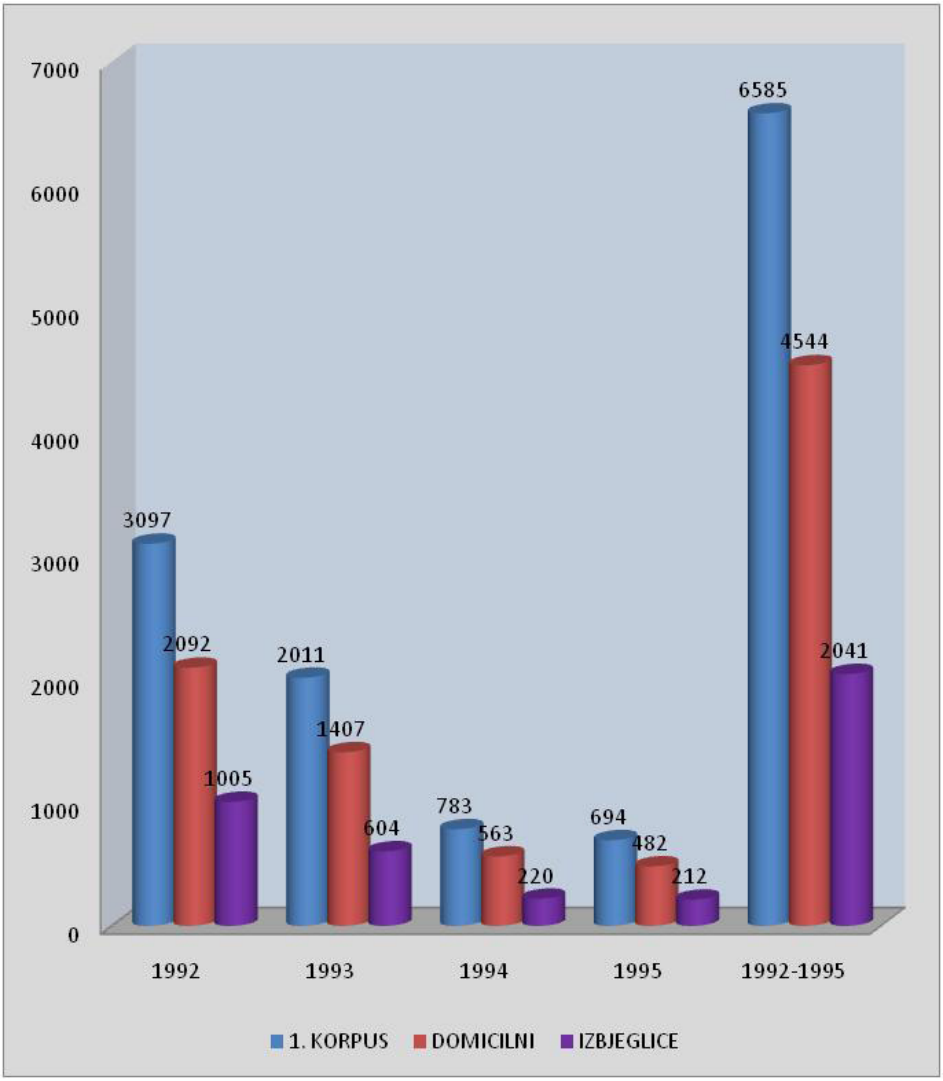

Tabela 23.

BROJ I PROCENAT POGINULIH BORACA IZ DOMICILNOG I PROGNANOG STANOVNIŠTVA ZA CIJELI 1. KORPUS I NJEGOV DIO U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	U 1. KORPUSU			U OKRUŽENOM SARAJEVU		
	DOMICILNI	IZBJEGLICE	UKUPNO	DOMICILNI	IZBJEGLICE	UKUPNO
1992.	2.090	1.005	3.097	1.449	534	1.983
1993.	1.407	604	2.011	930	179	1.109
1994.	563	220	783	229	60	289
1995.	482	212	694	171	35	206
UKUPNO 1992.–1995.	4.544	2.041	6.585	2.779	808	3.587

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	U 1. KORPUSU			U OKRUŽENOM SARAJEVU		
	DOMICILNI	IZBJEGLICE	UKUPNO	DOMICILNI	IZBJEGLICE	UKUPNO
1992.	67,5	32,5	100	73,1	26,9	100
1993.	70,0	30,0	100	83,9	16,1	100
1994.	71,9	28,1	100	79,2	20,8	100
1995.	69,4	30,6	100	83,0	17,0	100
UKUPNO 1992.–1995.	69,0	31,0	100	77,5	22,5	100

Tabela 24.

BROJ I PROCENAT POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA IZ DOMICILNOG I PROGNANOG STANOVNIŠTVA U ODNOSU NA PROSJEK BROJNOG STANJA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

GODINA	PROSJEK BROJNOG STANJA		BROJ POGINULIH		PROCENTI			
	UKUPNO	IZBJEGLICE	UKUPNO	IZBJEGLICE	3:2	5:4	5:3	5:2
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1992.	60.442	12.470	3.097	1.005	20,6	32,4	8,0	1,7
1993.	80.644	19.429	2.011	604	24,1	30,0	3,1	0,7
1994.	84.914	20.136	783	220	23,7	28,1	1,1	0,3
1995.	87.009	20.582	694	212	23,6	30,5	1,0	0,2
UKUPNO 1992.–1995.	78.253	18.154	6.585	2.041	23,2	30,9	11,2	2,6

Tabela 25.

BROJ I PROCENAT POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU IZ DOMICILNOG I PROGNANOG STANOVNIŠTVA U ODNOSU NA PROSJEK BROJNOG STANJA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

GODINA	PROSJEK BROJNOG STANJA		BROJ POGINULIH		PROCENTI				
	UKUPNO	IZBJEGLICE	UKUPNO	IZBJEGLICE	3:2	5:4	5:3	5:2	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1992.	26.980	5.088	1.983	534	18,9	26,9	10,5	2,0	
1993.	36.000	7.160	1.109	179	19,9	16,1	2,5	0,5	
1994.	37.904	7.048	289	60	18,6	20,7	0,8	0,2	
1995.	38.840	6.371	206	35	16,4	17,0	0,5	0,1	
UKUPNO: 1992.–1995.	34.931	6.417	3.587	808	18,4	22,5	12,6	2,3	

Grafikon 19.

USPOREDBA BROJNOG STANJA BORACA CIJELOG 1. KORPUSA SA BROJNIM STANJEM BORACA IZ PROGNANOG STANOVNIŠTVA I SA BROJEM POGINULIH IZ PROGNANOG STANOVNIŠTVA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

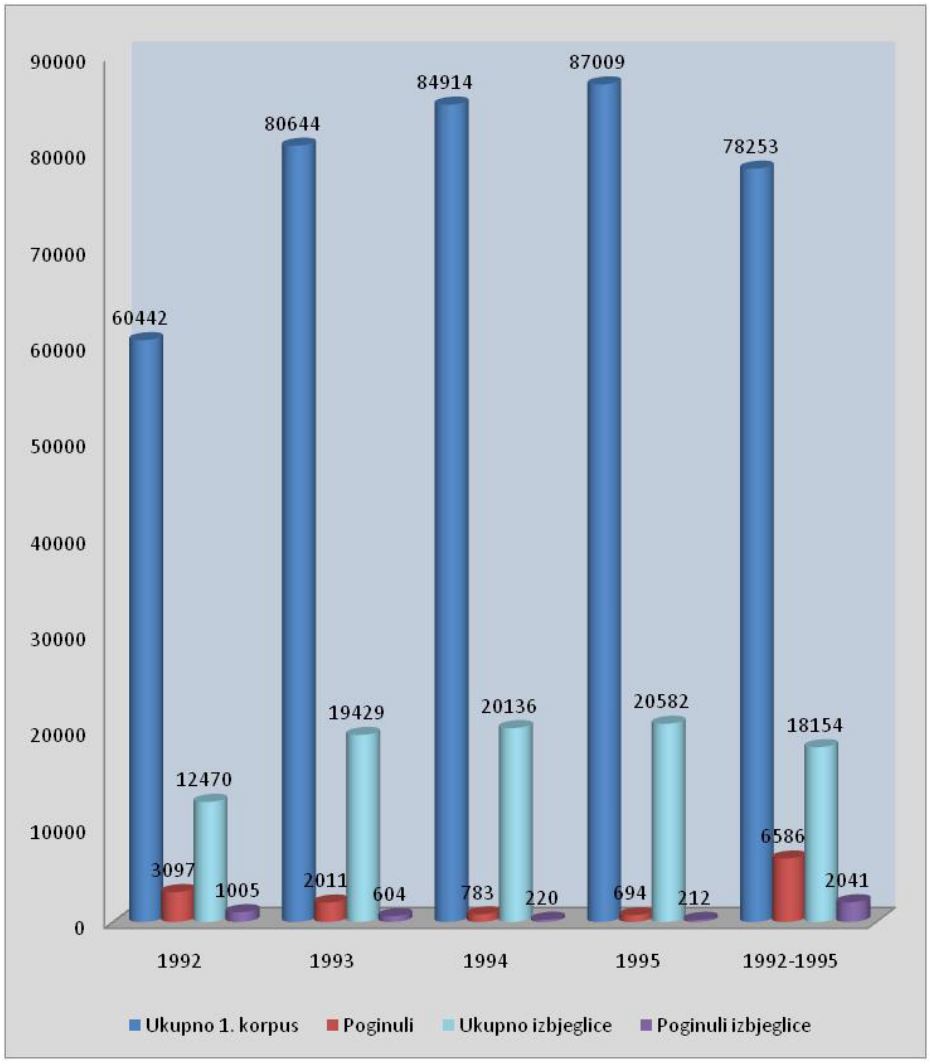

Grafikon 20.

USPOREDBA BROJA BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU SA BROJEM BORACA IZ PROGNANOG STANOVNIŠTVA I SA BROJEM POGINULIH BORACA IZ PROGNANOG STANOVNIŠTVA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

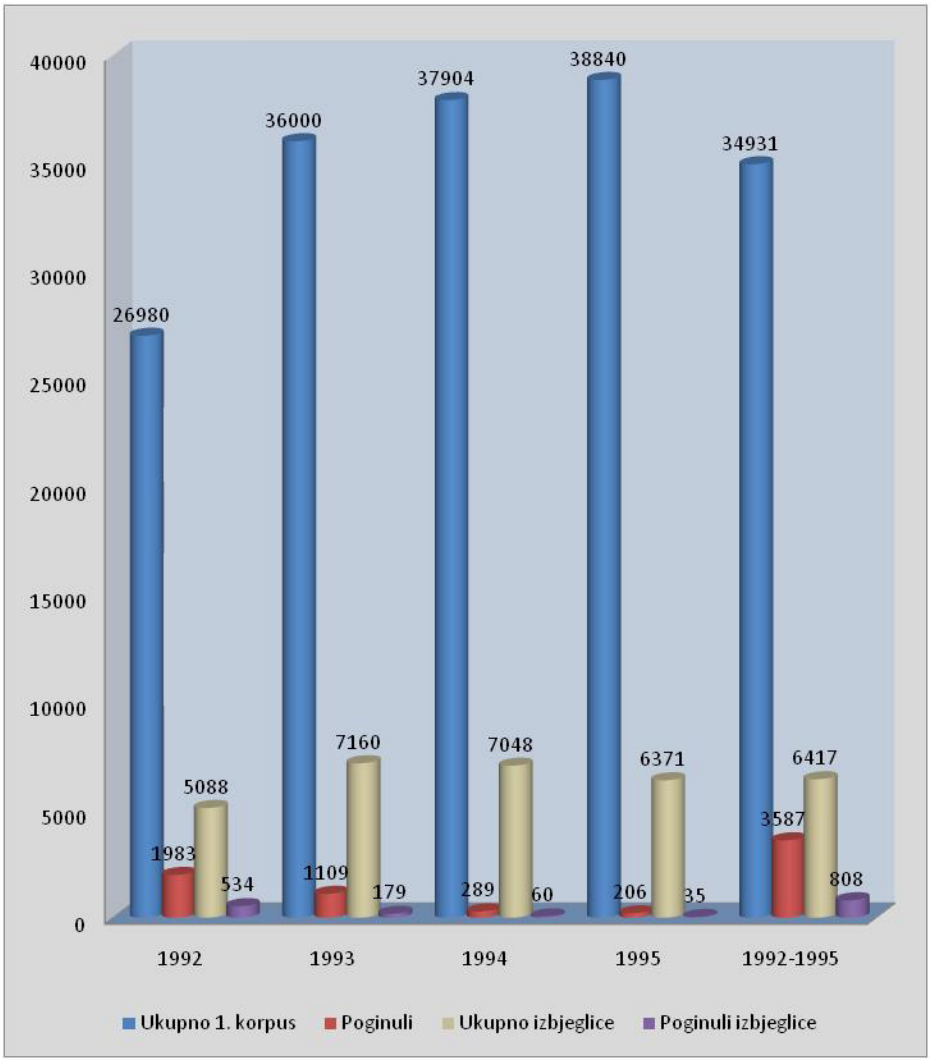

Grafikon 21.

BROJ POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA PO GODIŠNJIM DOBIMA ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

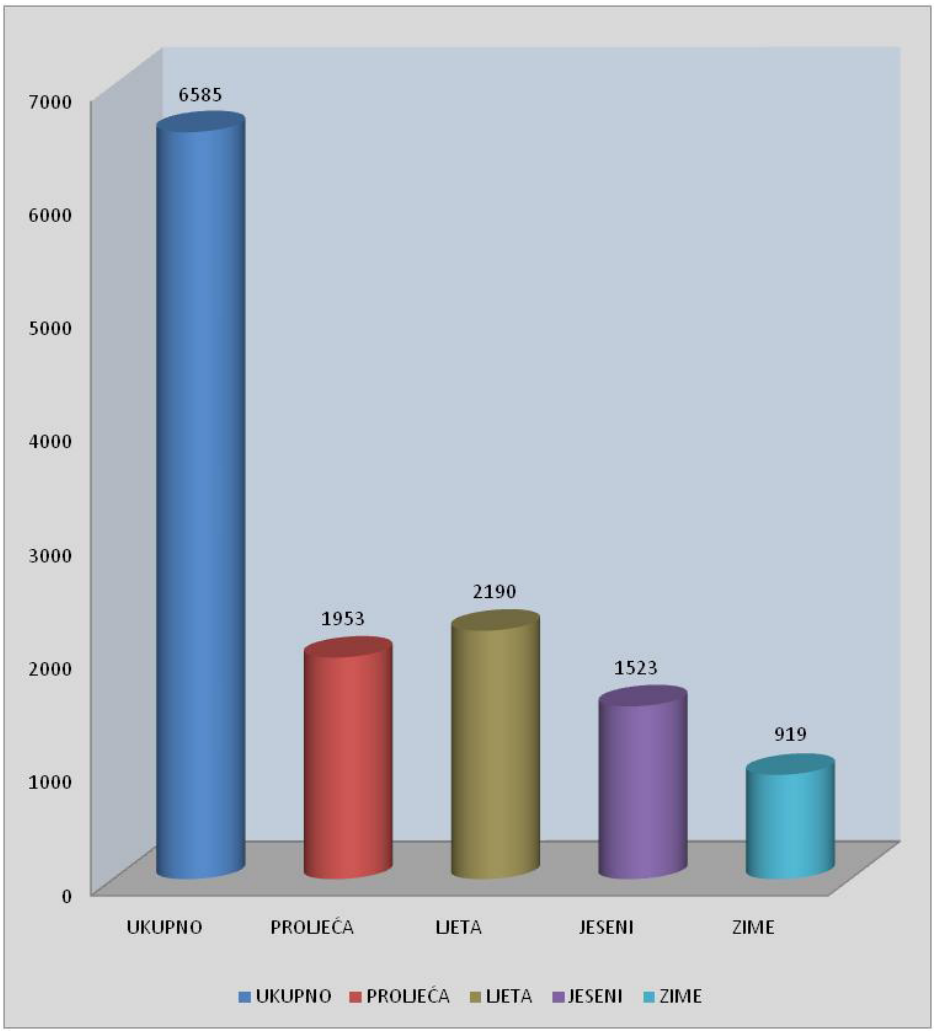

Tabela 26.

BROJ I PROCENAT POGINULIH BORACA CIJELOG 1. KORPUSA U GODIŠNJIM DOBIMA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	BROJ PO GODIŠNJIM DOBIMA				
	PROLJEĆE	LJETO	JESEN	ZIMA	UKUPNO
1992.	1.053	1.166	877	1	3.097
1993.	487	594	372	558	2.011
1994.	132	183	180	288	783
1995.	281	247	94	72	694
UKUPNO: '92.–'95.	1.953	2.190	1.523	919	6.585

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	PROCENAT PO GODIŠNJIM DOBIMA				
	PROLJEĆE	LJETO	JESEN	ZIMA	UKUPNO
1992.	34,0	37,7	28,3	_	100
1993.	24,3	29,5	18,5	27,7	100
1994.	16,8	23,4	23,0	36,8	100
1995.	40,5	35,4	13,5	10,4	100
UKUPNO: '92.–'95.	29,7	33,2	23,1	14,0	100

Grafikon 22.

BROJ POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODIŠNJIM DOBIMA ZA RATNI PERIOD 1992.–1995.

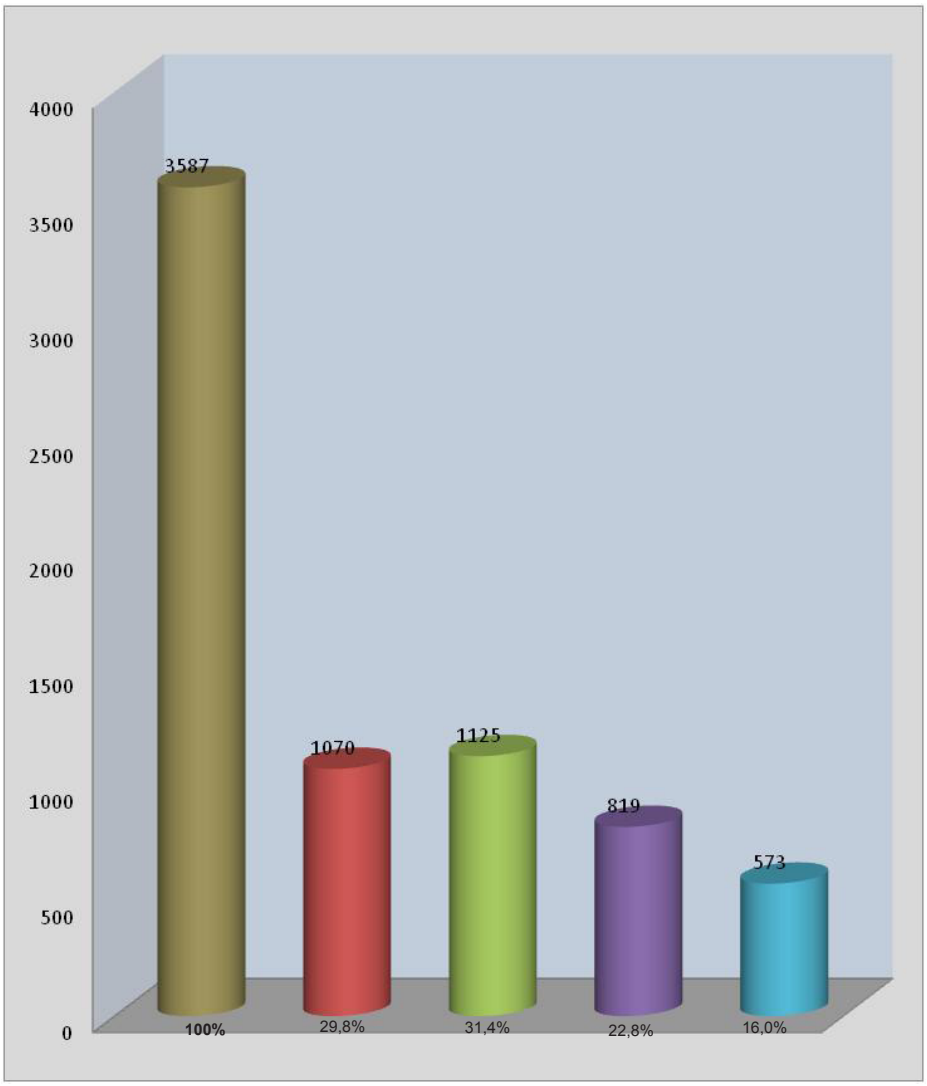

Tabela 27.

BROJ I PROCENAT POGINULIH BORACA DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU ZA GODIŠNJA DOBA PO GODINAMA I UKUPNO ZA PERIOD 1992.–1995.

a) Brojčani pokazatelji

GODINA	BROJ PO GODIŠNJIM DOBIMA				
	PROLJEĆE	LJETO	JESEN	ZIMA	UKUPNO
1992.	698	708	576	1	1.983
1993.	246	280	184	399	1.109
1994.	42	54	48	145	289
1995.	84	83	11	28	205
UKUPNO: ’92.–’95.	1.070	1.125	819	573	3.587

b) Procentualni pokazatelji

GODINA	PROCENAT PO GODIŠNJIM DOBIMA				
	PROLJEĆE	LJETO	JESEN	ZIMA	UKUPNO
1992.	35,2	35,7	29,1	_	100
1993.	22,2	25,2	16,6	36,0	100
1994.	14,5	18,7	16,7	50,1	100
1995.	40,8	40,3	5,3	13,6	100
UKUPNO: ’92.–’95.	29,8	31,4	22,8	16,0	100

Tabela 28.

DJELIMIČNI POKAZATELJI BORAČKIH ORGANIZACIJA U ENTITETU ”REPUBLIKA SRPSKA” O GUBICIMA U LJUDSTVU NA STRANI AGRESORA NA RBiH

Red. br.	OPŠTINSKA BORAČKA ORGA-NIZACIJA	Broj poginulih boraca	Broj zarobljenih boraca
1.	TREBINJE	333	48
2.	BILEĆA	135	10
3.	LJUBINJE	37	
4.	GACKO	107	5
5.	NEVESINJE	540	72
6.	BERKOVIĆI	27	3
7.	SRBINJE	457	5
8.	ČAJNIČE	106	5
9.	SRPSKO GORAŽDE	227	-
10.	RUDO	120	-
11.	VIŠEGRAD	373	
12.	KALINOVIK	90	
13.	ROGATICA	317	-
14.	SOKOLAC	251	-
15.	HAN PIJESAK	81	-
16.	TRNOVO	137	14
17.	PALE	1024	8
18.	SRPSKA ILIDžA	1063	
19.	SRPSKO NOVO SARAJEVO	609	
20.	SRPSKI STARI GRAD	47	
21.	VLASENICA	290	
22.	BRATUNAC	648	
23.	ŠEKOVIĆI	218	4
24.	ZVORNIK	635	29
25.	OSMACI	121	9
26.	MILIĆI	280	
27.	SREBRENICA	383	
28.	BIJELJINA	899	43
29.	UGLJEVIK	209	7
30.	LOPARE	323	3

31.	BRČKO-distrikt	622	
32.	PELAGIĆEVO	86	
33.	SRPSKO ORAŠJE	40	
34.	VUKOSAVLJE	43	4
35.	DOBOJ	1371	93
36.	PETROVO	145	8
37.	DERVENTA	380	
38.	MODRIČA	415	25
39.	SRPSKI BROD	220	11
40.	ŠAMAC	354	14
41.	KOTOR VAROŠ	297	7
42.	TESLIĆ	555	7
43.	ČELINAC	210	11
44.	KNEŽEVO	270	
45.	GRADIŠKA	499	11
46.	SRBAC	124	13
47.	LAKTAŠI	208	15
48.	PRNJAVOR	581	
49.	PRIJEDOR	1009	
50.	KOZARSKA DUBICA	220	19
51.	NOVI GRAD	338	
52.	SRPSKA KOSTAJNICA	40	3
53.	SRPSKI SANSKI MOST	474	
54.	KRUPA NA UNI	305	
55.	BANJA LUKA	1137	78
56.	MRKONJIĆ GRAD	274	25
57.	ŠIPOVO	120	19
58.	RIBNIK	264	28
59.	SRPSKI KUPRES	188	
60.	JEZERO	160	
61.	SRPSKI DRVAR	250	
62.	PETROVAC-DRINIĆ	234	10

1 Podaci o gubicima na strani srbijansko-crnogorskog agresora na RBiH, prema navedenoj Tabeli broj 27. nisu potpuni zato što obuhvataju samo podatke o poginulim po bosanskohercegovačkim općinama, a ne obuhvataju podatke o poginulim agresorskim vojnicima državljanima Srbije, Crne Gore i državljanima zemalja koje su bile saveznici agresoru na RBiH.

4. PRILOZI O MORALNIM ASPEKTIMA STANJA U PRVOM KORPUSU ARMIJE RBiH

Tabela 1.

BROJ DEZERTERA IZ CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

U 1. KORPUSU					U OKRUŽENOM SARAJEVU				
1992.	1993.	1994.	1995	'92.-'95. UKUPNO	1992.	1993.	1994.	1995	'92.–'95. UKUPNO
810	1235	2680	2739	7464	289	901	2408	1883	5481

Tabela 2.

BROJ DEZERTERA IZ CIJELOG 1. KORPUSA I NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA KATEGORIJAMA I STATUSU (NACIONALNA, SOCIJALNA, POLNA, VOJNO-STATUSNA, DOMICILNI – PROGNANI…) PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

STRUKTURA	U 1. KORPUSU					U OKRUŽENOM SARAJEVU				
	GODINA				UKUPNO '92.-95.	GODINA				UKUPNO '92.–95.
	1992.	1993.	1994.	1995.		1992.	1993.	1994.	1995.	
Domicilni	605	981	2338	2128	6052	210	731	2076	1576	4593
Izbjeglice	205	254	342	611	1412	79	170	332	307	888
Bošnjaka	709	873	1435	2076	5093	207	556	1214	1258	3235
Srba	46	197	531	242	1016	42	191	520	253	1006
Hrvata	50	153	663	341	1207	38	144	628	318	1128
Ostalih	5	12	51	80	148	2	10	46	54	112
Sa VSS	14	71	247	187	519	4	68	240	182	494
Sa VŠS	21	44	130	86	281	6	32	57	80	175
Sa SSS	700	993	1966	2042	5701	265	740	1861	1503	4369
Sa NSS	63	103	239	395	800	14	58	191	108	371
Bez spreme	12	24	98	29	163	_	3	59	10	72
Radnika	672	1091	2153	2322	6238	275	773	2048	1563	4659
Službenika	115	131	443	364	1053	14	123	305	310	752
Zemljoradnika	23	13	84	53	173	_	5	55	10	70
Muško	799	1233	2670	2707	7409	287	896	2399	1860	5442
Žensko	11	2	10	32	55	2	5	9	23	39
Otišlo u inostranstvo	706	1074	2084	1899	5763	220	796	1889	1508	4413
Nisu se vratili iz inostranstva	503	613	1371	1085	3572	165	530	1381	996	3072
Oficiri	2	1	12	19	34	_	_	8	11	19
Podoficiri	_	_	77	61	138	_	_	74	50	124
Vojnici	807	1825	2560	2631	7223	288	893	2295	1796	5272
Dobrovoljci	1	9	31	28	69	1	8	31	26	66

Grafikon 1.

USPOREDBA BROJA DEZERTERA IZ CIJELOG 1. KORPUSA SA BROJEM DEZERTERA IZ NJEGOVOG DIJELA U OKRUŽENOM SARAJEVU PO GODINAMA I UKUPNO U PERIODU 1992.–1995.

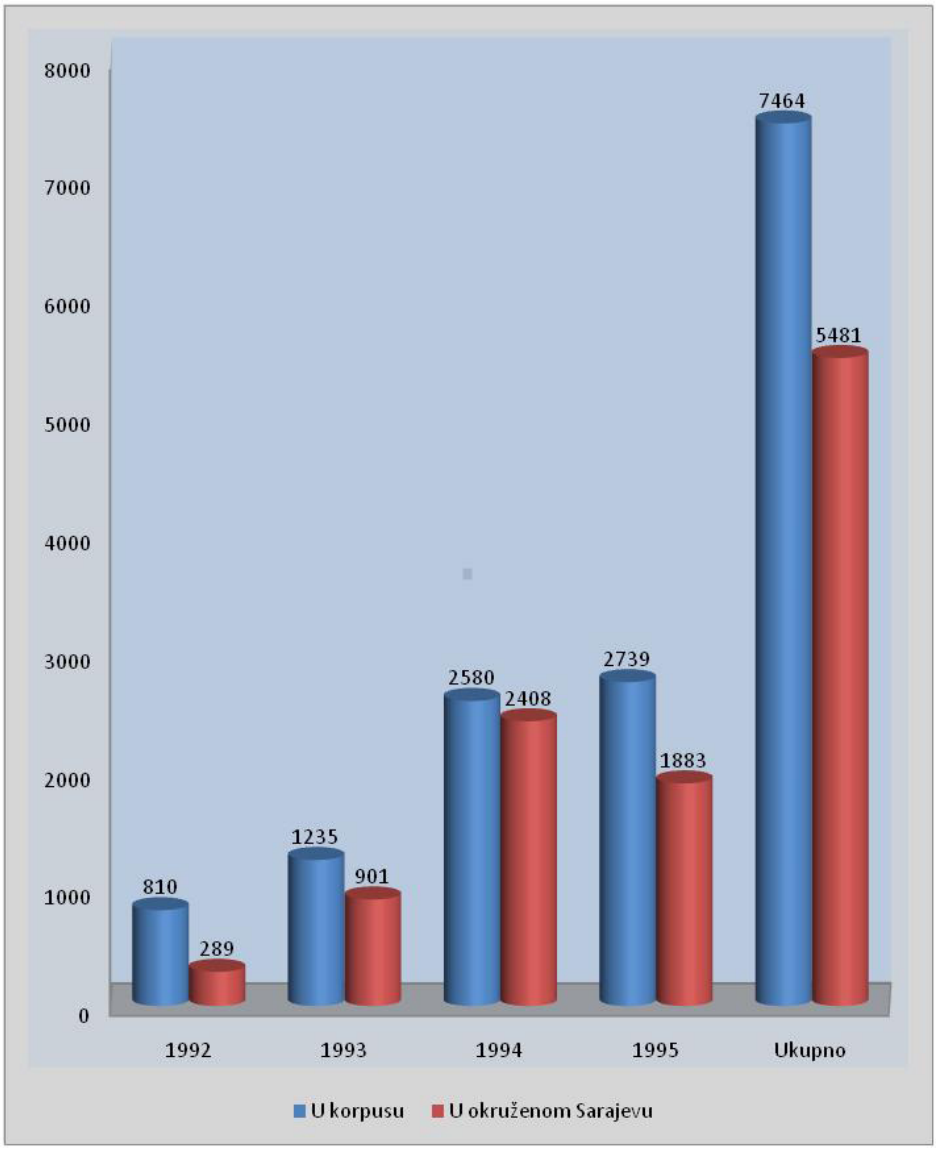

Grafikon 2.

USPOREDBA UKUPNOG BROJA DEZERTERA IZ CIJELOG 1. KORPUSA SA UKUPNIM BROJEM DEZERTERA IZ DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU PREMA VOJNOM STATUSU (OFICIRI, PODOFICIRI VOJNICI, DOBROVOLJCI) U PERIODU 1992.–1995.

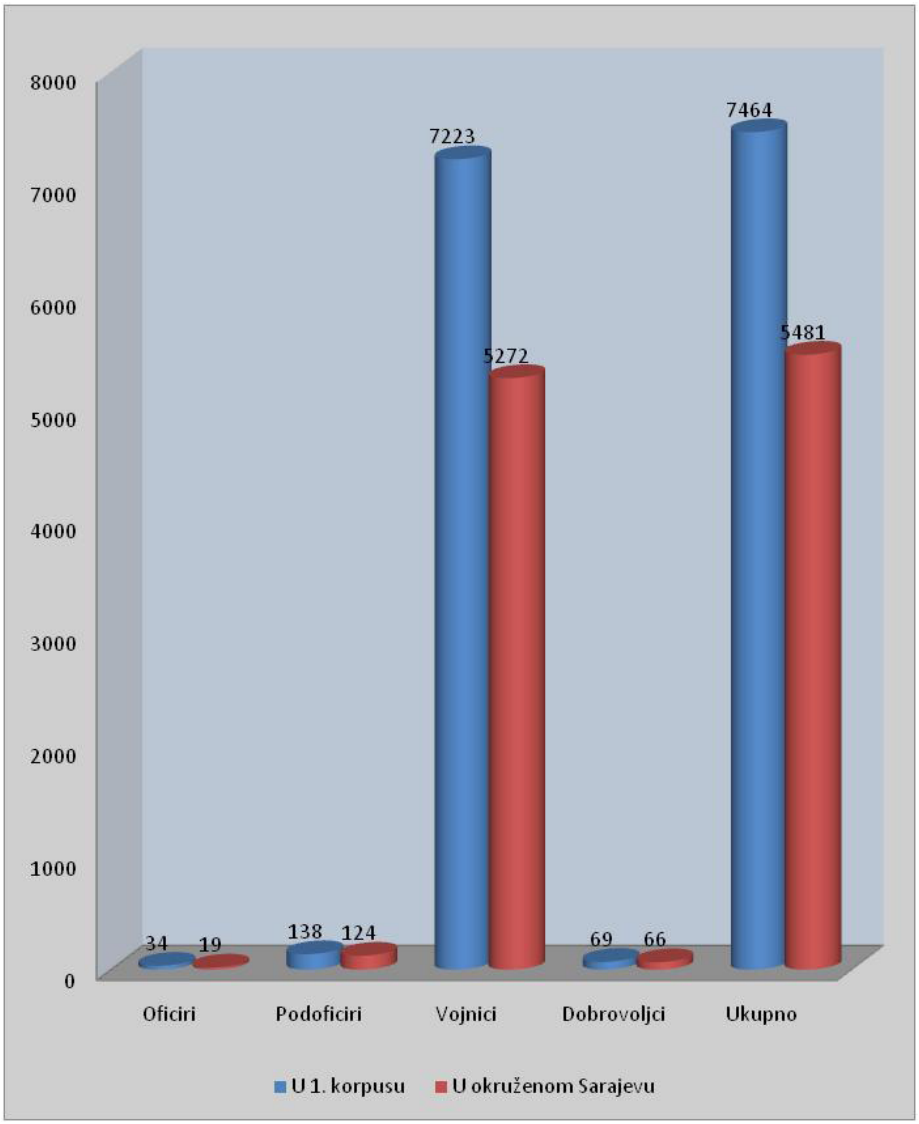

Grafikon 3.

USPOREDBA NACIONALNE STRUKTURE DEZERTERA IZ CIJELOG 1. KORPUSA SA NACIONALNOM STRUKTUROM DEZERTERA IZ DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU U PERIODU 1992.–1995.

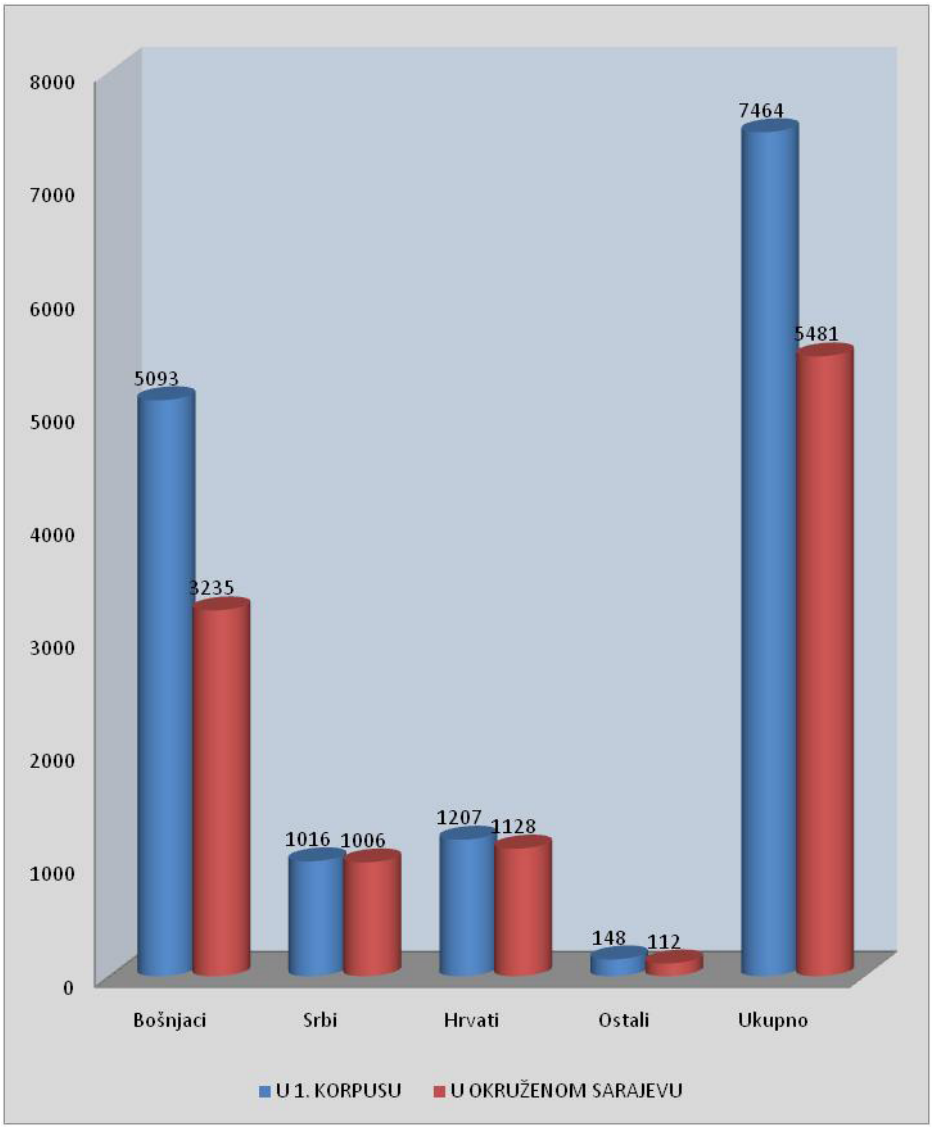

Grafikon 4.

USPOREDBA OBRAZOVNE STRUKTURE DEZERTERA IZ CIJELOG 1. KORPUSA SA OBRAZOVNOM STRUKTUROM DEZERTERA IZ DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU U PERIODU 1992.–1995.

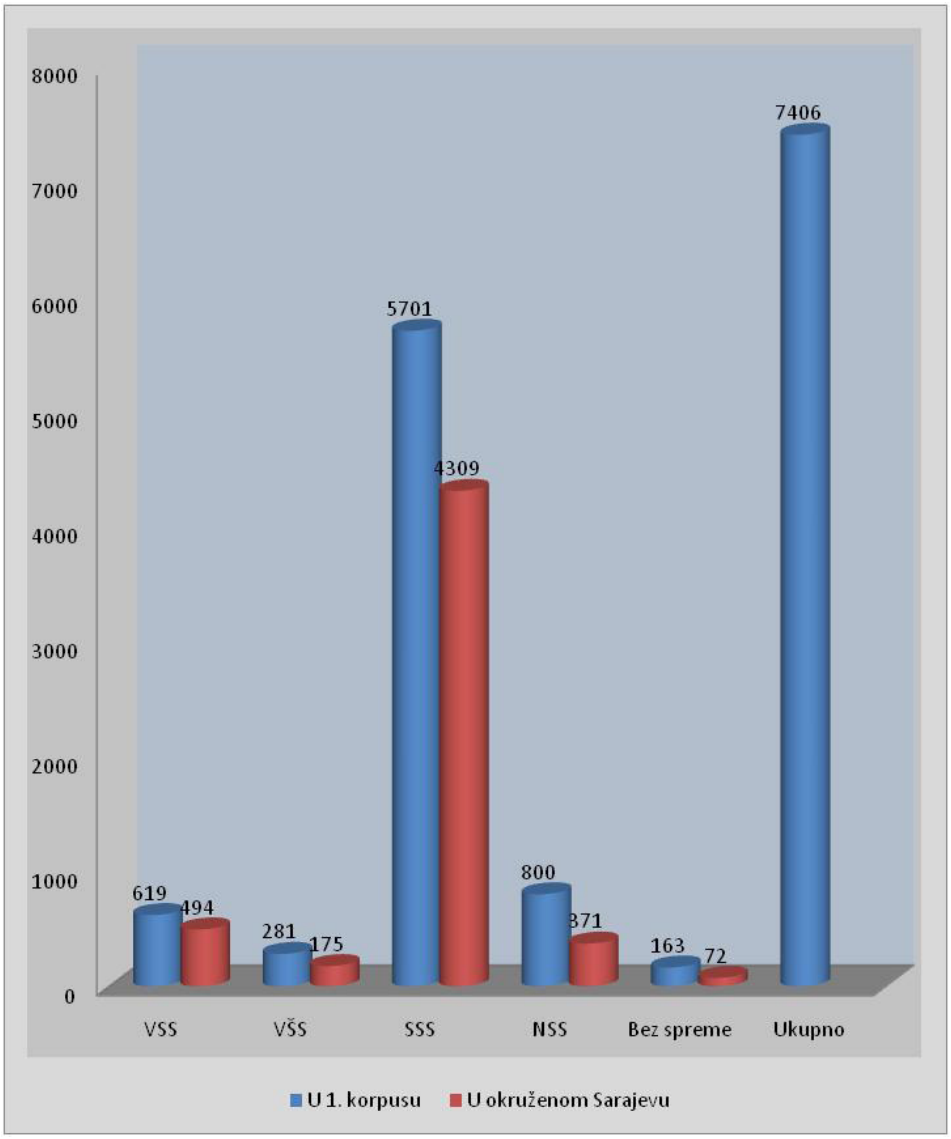

Grafikon 5.

USPOREDBA SOCIJALNE STRUKTURE DEZERTERA IZ CIJELOG 1. KORPUSA SA SOCIJALNOM STRUKTUROM DEZERTERA IZ DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU U PERIODU 1992.–1995.

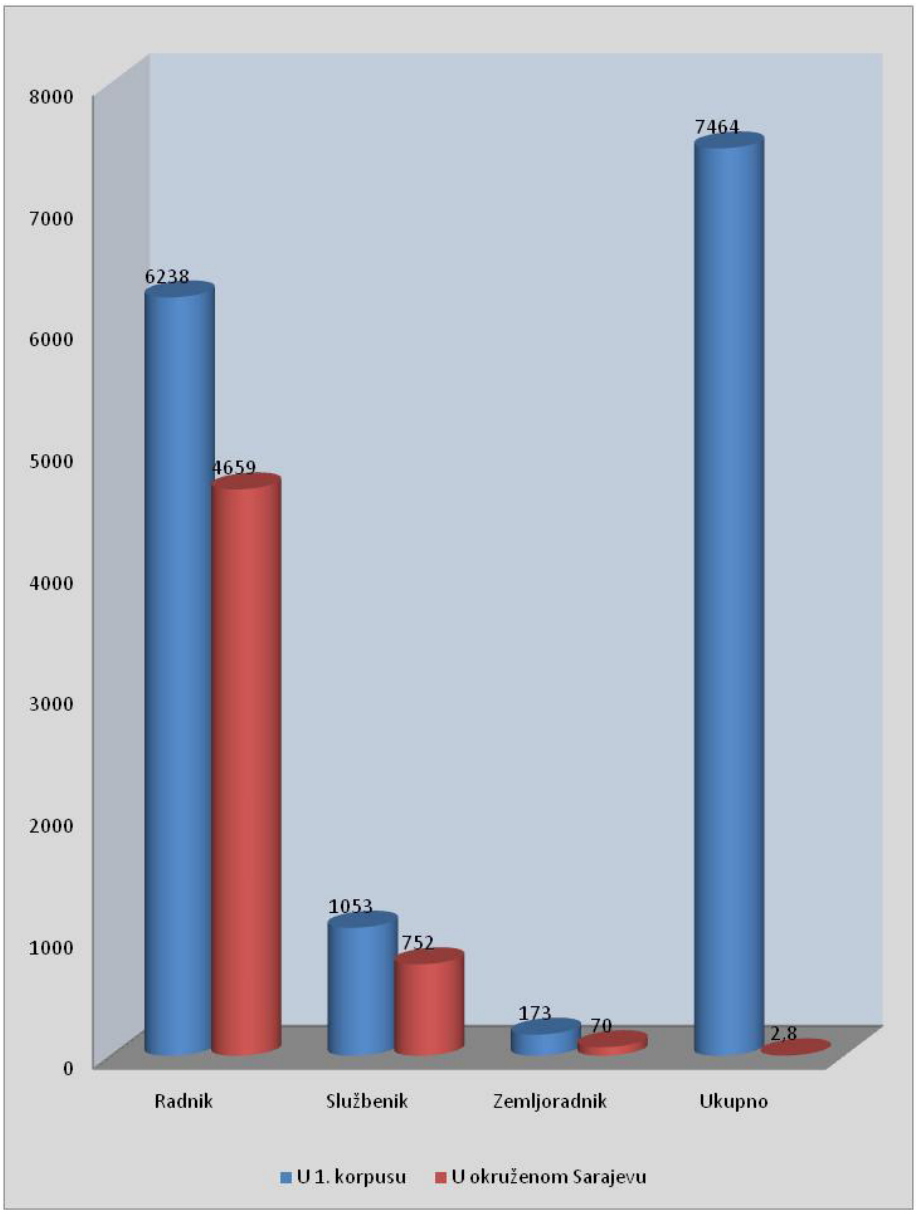

Grafikon 6.

USPOREDBA BROJA DEZERTERA CIJELOG 1. KORPUSA PREMA POLU I IZVORU POPUNE (DOMICILNO I PROGNANO STANOVNIŠTVO) SA NJIHOVIM BROJEM IZ DIJELA 1. KORPUSA U OKRUŽENOM SARAJEVU U PERIODU 1992.–1995.

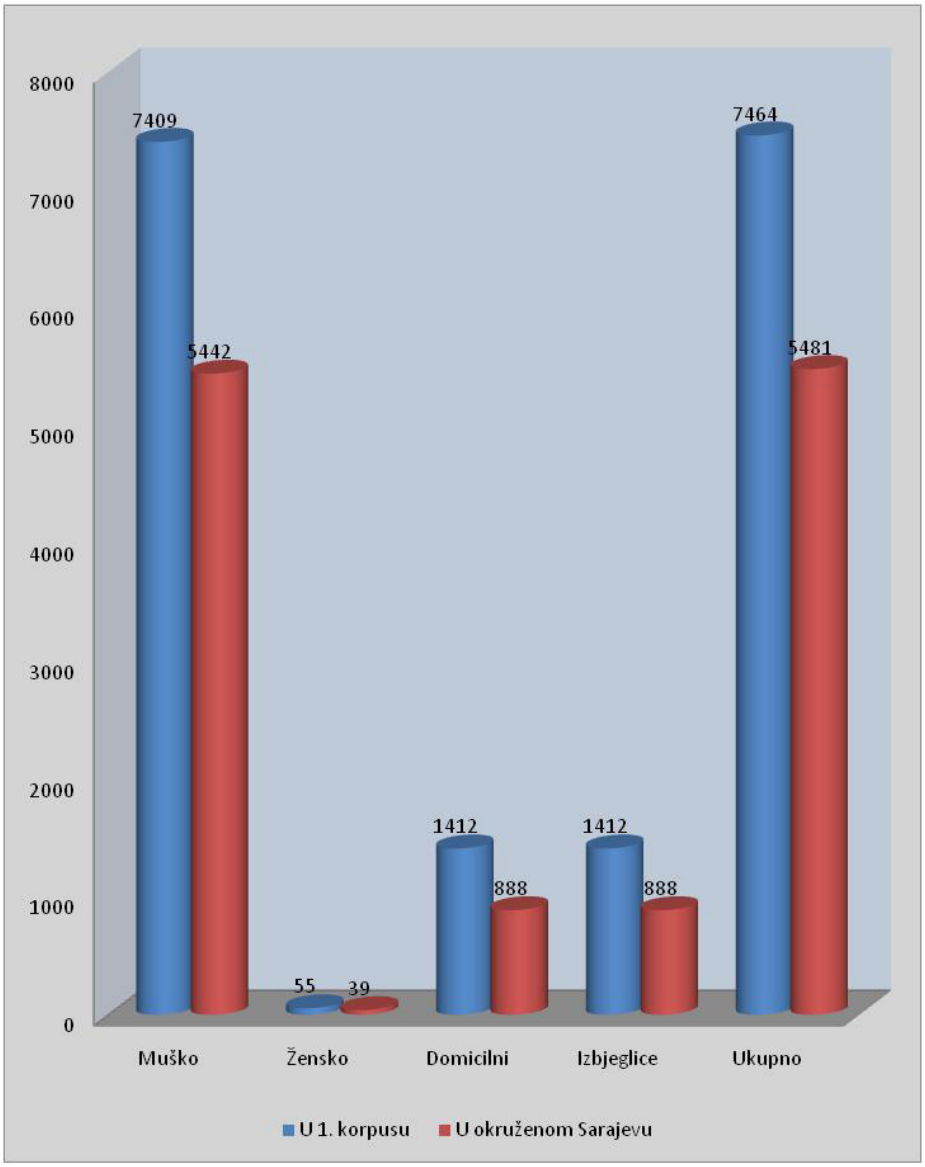

Tabela 3.

ZASTUPLJENOST DOBROVOLJACA U 1. KORPUSU PO GODINAMA STAROSTI

Godine starosti	Dobrovoljnost pristupanja	Brojem	Dobrovoljnost procenti	Od ukupnog broja
1	bez odgovora	0	0,00	
1	DA	7	87,50	
1	NE	1	12,50	
do 20 god.		8		**0,22**
2	bez odgovora	3	1,05	
2	DA	265	92,66	
2	NE	18	6,29	
od 21 do 25 god.		286		**7,93**
3	bez odgovora	2	0,25	
3	DA	788	97,16	
3	NE	21	2,59	
od 26 do 30 god.		811		**22,5**
4	bez odgovora	1	0,13	
4	DA	756	98,57	
4	NE	10	1,30	
od 31 do 35 god.		767		**21,28**
5	bez odgovora	4	0,60	
5	DA	643	96,84	
5	NE	17	2,56	
od 36 do 40 god.		664		**18,42**
6	bez odgovora	5	1,14	
6	DA	428	97,27	
6	NE	7	1,59	
od 41 do 45 god.		440		**12,21**
7	bez odgovora	7	2,67	
7	DA	241	91,98	
7	NE	14	5,34	

od 46 do 50 god.		262		**7,27**
8	bez odgovora	3	1,82	
8	DA	157	95,15	
8	NE	5	3,03	
preko 50 god.		165		**4,58**
9	bez odgovora	3	1,49	
9	DA	193	95,54	
9	NE	6	2,97	
bez odgovora		202		**5,6**
UKUPNO		3605		
	bez odgovora	**28**	**0,78**	
	DA	**3478**	**96,48**	
	NE	**99**	**2,75**	

Tabela 4.

MIŠLJENJA – OCJENE ISPITANIKA O STANJU BORBENOG MORALA 1. KORPUSA ARMIJE RBIH

struktura		**a)** maksimalno visok		**b)** slabio sa produžavanjem blokade		**c)** na kraju rata vrlo slab		bez odgovora	
radnik	**2925**	2055	70,26%	624	21,33%	221	7,56%	25	0,85%
zemljoradnik	**187**	134	71,66%	40	21,39%	13	6,95%	0	0,00%
službenik	**358**	223	62,29%	98	27,37%	36	10,06%	1	0,28%
intelektualac	**83**	46	55,42%	33	39,76%	4	4,82%	0	0,00%
bez odgovora	**52**	37	71,15%	12	23,08%	1	1,92%	2	3,85%
vjernik – DA	**3104**	2178	70,17%	689	22,20%	215	6,93%	22	0,71%
vjernik – NE	**295**	171	57,97%	80	27,12%	41	13,90%	3	1,02%
vjernik - bez odgov.	**206**	146	70,87%	38	18,45%	19	9,22%	3	1,46%
nezavršena OŠ	**21**	18	85,71%	3	14,29%	0	0,00%	0	0,00%
niža SS	**257**	189	73,54%	38	14,79%	24	9,34%	6	2,33%
srednja SS	**2932**	2038	69,51%	645	22,00%	230	7,84%	19	0,65%
viša SS	**148**	99	66,89%	41	27,70%	7	4,73%	1	0,68%
visoka SS	**211**	127	60,19%	70	33,18%	12	5,69%	2	0,95%
mag./dr.	**5**	3	60,00%	2	40,00%	0	0,00%	0	0,00%
škola – bez odgov.	**31**	21	67,74%	8	25,81%	2	6,45%	0	0,00%
vojnik	**2185**	1524	69,75%	445	20,37%	196	8,97%	20	0,92%
podoficir	**599**	423	70,62%	137	22,87%	34	5,68%	5	0,83%
oficir	**821**	548	66,75%	225	27,41%	45	5,48%	3	0,37%

borac na liniji	**3125**	2164	69,25%	696	22,27%	243	7,78%	22	0,70%
u logističkoj sl.	**313**	221	70,61%	68	21,73%	21	6,71%	3	0,96%
u adm./inf./ prop. sl.	**144**	94	65,28%	41	28,47%	6	4,17%	3	2,08%
angažman – bez. odgov.	**23**	16	69,57%	2	8,70%	5	21,74%	0	0,00%
		a)		**b)**		**c)**		**9**	
		2495		**807**		**275**		**28**	**3605**
PROSJEČNO	**69,21%**		**22,39%**		**7,63%**		**0,78%**		**100,00%**

Tabela 5.

STAVOVI O REZULTATIMA ODBRANE SARAJEVA

struktura	brojem u podstrukturi	**a)** glavni grad BiH		**b)** spašeni su građani od genocida		**c)** spašen je glavni grad multietničke, multikulturne i multikonfesionalne BiH		**d)** spašena je demokratska i multietnička država BiH, u cjelini		bez odgovora	
nezavršena OŠ	21	2	9,52%	1	4,76%	4	19,05%	14	66,67%	0	0,00%
niža SS	257	36	14,01%	27	10,51%	43	16,73%	148	57,59%	3	1,17%
srednja SS	2932	154	5,25%	291	9,92%	369	12,59%	2097	71,52%	21	0,72%
viša SS	148	8	5,41%	13	8,78%	16	10,81%	111	75,00%	0	0,00%
visoka SS	211	11	5,21%	19	9,00%	20	9,48%	159	75,36%	2	0,95%
mag./dr.	5	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	4	80,00%	0	0,00%
škola bez odgov.	31	2	6,45%	7	22,58%	5	16,13%	16	51,61%	1	3,23%
vojnik	2185	167	7,64%	241	11,03%	276	12,63%	1479	67,69%	22	1,01%
podoficir	599	21	3,51%	49	8,18%	75	12,52%	451	75,29%	3	0,50%
oficir	821	25	3,05%	69	8,40%	106	12,91%	619	75,40%	2	0,24%
		a)		**b)**		**c)**		**d)**		**9**	
		213		**359**		**457**		**2549**		**27**	**3605**
Prosječno		5,91%		9,96%		12,68%		70,71%		0,75%	100,00%

Tabela 6.

VRIJEDNOSTI KOJE SU ODBRANOM SARAJEVA BILE CILJ ZAŠTITE

struktura	broj em u pod-strukturi	**a)** ljude i njihovu imovinu		**b)** kulturno-historijske vrijednosti i duh zajedničkog života		**c)** društveno-kulturni identitet Sarajlija, posebno Muslimana (tj. njihovu religiju, kulturu i politiku)		**d)** sve tri komponente zajedno		**e)** multietničnost i tolerantciju života sa "drugim"		bez odgovora	
Bošnjak	3502	574	16,39%	206	5,88%	411	11,74%	1709	48,80%	552	15,76%	50	1,43%
Hrvat	46	10	21,74%	7	15,22%	1	2,17%	9	19,57%	19	41,30%	0	0,00%
Srbin	15	3	20,00%	2	13,33%	0	0,00%	5	33,33%	5	33,33%	0	0,00%
ostali i bez odgovora	42	6	14,29%	4	9,52%	3	7,14%	16	38,10%	13	30,95%	0	0,00%
radnik	2925	499	17,06%	180	6,15%	334	11,42%	1412	48,27%	461	15,76%	39	1,33%
zemljoradnik	187	24	12,83%	16	8,56%	26	13,90%	87	46,52%	32	17,11%	2	1,07%
službenik	358	51	14,25%	16	4,47%	40	11,17%	180	50,28%	66	18,44%	5	1,40%
intelektualac	83	11	13,25%	1	1,20%	6	7,23%	41	49,40%	21	25,30%	3	3,61%
bez odgovora	52	8	15,38%	6	11,54%	9	17,31%	19	36,54%	9	17,31%	1	1,92%

vjernik – DA	3104	509	16,40%	184	5,93%	374	12,05%	1505	48,49%	491	15,82%	41	1,32%
vjernik – NE	295	55	18,64%	19	6,44%	24	8,14%	129	43,73%	64	21,69%	4	1,36%
vjernik – bez odgov.	206	29	14,08%	16	7,77%	17	8,25%	105	50,97%	34	16,50%	5	2,43%
nezavršena OŠ	21	0	0,00%	1	4,76%	3	14,29%	14	66,67%	3	14,29%	0	0,00%
niža SS	257	68	26,46%	21	8,17%	37	14,40%	83	32,30%	40	15,56%	8	3,11%
srednja SS	2932	467	15,93%	179	6,11%	340	11,60%	1437	49,01%	474	16,17%	35	1,19%
viša SS	148	24	16,22%	7	4,73%	15	10,14%	74	50,00%	24	16,22%	4	2,70%
visoka SS	211	24	11,37%	8	3,79%	19	9,00%	115	54,50%	42	19,91%	3	1,42%
mag./dr.	5	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	60,00%	2	40,00%	0	0,00%
škola – bez odgov.	31	10	32,26%	3	9,68%	1	3,23%	13	41,94%	4	12,90%	0	0,00%
		a)		**b)**		**c)**		**d)**		**e)**		**9**	
		593		**219**		**415**		**1739**		**589**		**50**	**3605**
PROSJEČNO		16,45%		6,07%		11,51%		48,24%		16,34%		1,39%	100,00%

Tabela 7.

IDENTIFIKACIJA KLJUČNE ULOGE POJEDINIH GRADSKIH DIJELOVA I GRAĐANA U ODBRANI SARAJEVA

struktura		**a)** centralni dio grada		**b)** rubna područja – periferija		**c)** svi građani, zajedno		bez odgovora	
radnik	2925	35	1,20%	950	32,48%	1924	65,78%	16	0,55%
zemljoradnik	187	2	1,07%	77	41,18%	105	56,15%	3	1,60%
službenik	358	4	1,12%	141	39,39%	210	58,66%	3	0,84%
intelektualac	83	2	2,41%	29	34,94%	49	59,04%	3	3,61%
bez odgovora	52	1	1,92%	11	21,15%	40	76,92%	0	0,00%
vjernik – DA	3104	41	1,32%	1028	33,12%	2015	64,92%	20	0,64%
vjernik – NE	295	2	0,68%	115	38,98%	176	59,66%	2	0,68%
vjernik – bez odgov.	206	1	0,49%	65	31,55%	137	66,50%	3	1,46%
nezavršena OŠ	21	0	0,00%	3	14,29%	17	80,95%	1	4,76%
niža SS	257	5	1,95%	80	31,13%	166	64,59%	6	2,33%
srednja SS	2932	36	1,23%	986	33,63%	1896	64,67%	14	0,48%
viša SS	148	0	0,00%	53	35,81%	94	63,51%	1	0,68%
visoka SS	211	3	1,42%	75	35,55%	131	62,09%	2	0,95%
mag./dr.	5	0	0,00%	1	20,00%	4	80,00%	0	0,00%
škola – bez odgov.	31	0	0,00%	10	32,26%	20	64,52%	1	3,23%

vojnik	2185	27	1,24%	730	33,41%	1409	64,49%	19	0,87%
podoficir	599	9	1,50%	190	31,72%	397	66,28%	3	0,50%
oficir	821	8	0,97%	288	35,08%	522	63,58%	3	0,37%
borac na liniji	3125	33	1,06%	1060	33,92%	2010	64,32%	22	0,70%
u logističkoj sl.	313	11	3,51%	88	28,12%	213	68,05%	1	0,32%
u adm./inf./ prop. sl.	144	0	0,00%	55	38,19%	87	60,42%	2	1,39%
angažman – bez. odgov.	23	0	0,00%	5	21,74%	18	78,26%	0	0,00%
		a)		**b)**		**c)**		**9**	
		44		**1208**		**2328**		**25**	**3605**
PROSJEČNO	**1,22%**		**33,51%**		**64,58%**		**0,69%**		**100,00%**

Tabela 8.

MOTIVI VJERNIKA I ATEISTA ZA UČEŠĆE U ORUŽANOJ BORBI ZA ODBRANU SARAJEVA

Vjernik	Motivi - borba za:	Bro-jem	Procenat
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukt.	2763	89,01%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	94	3,03%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	4	0,13%
	ostali odgovori	198	6,38%
	bez odgovora	45	1,45%
DA		**3.104**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukt.	264	89,49%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	6	2,03%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	1	0,34%
	ostali odgovori	15	5,08%
	bez odgovora	9	3,05%
NE		**295**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukt.	178	86,41%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	1	0,49%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	0	0,00%
	ostali odgovori	15	7,28%
	bez odgovora	12	5,83%
bez od-govora		**206**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	3.205	88,90%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	101	2,80%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	5	0,14%
	ostali odgovori	228	6,32%
	bez odgovora	66	1,83%
UKUPNO		**3.605**	**100,00%**

Tabela 9.

MOTIVI ZA UČEŠĆE U ORUŽANOJ BORBI ZA ODBRANU SARAJEVA S OBZIROM NA OBRAZOVNI NIVO

Završena škola	Motivi – borba za:	Brojem	Procenat
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukt.	18	85,71%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	2	9,52%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	0	0,00%
	ostali odgovori	0	0,00%
	bez odgovora	1	4,76%
nezavršena OŠ		**21**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	213	82,88%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	10	3,89%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	1	0,39%
	ostali odgovori	19	7,39%
	bez odgovora	14	5,45%
niža SS		**257**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	2.609	88,98%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	87	2,97%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	3	0,10%
	ostali odgovori	184	6,28%
	bez odgovora	49	1,67%
srednja SS		**2.932**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	136	91,89%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	1	0,68%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	0	0,00%
	ostali odgovori	10	6,76%
	bez odgovora	1	0,68%

viša SS		**148**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	194	91,94%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	1	0,47%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	1	0,47%
	ostali odgovori	15	7,11%
	bez odgovora	0	0,00%
visoka SS		**211**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	5	100,00%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	0	0,00%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	0	0,00%
	ostali odgovori	0	0,00%
	bez odgovora	0	0,00%
mag./dr.		**5**	**100,00%**
Završena škola	Motivi - borba za:	Brojem	Procenat
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	30	96,77%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	0	0,00%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	0	0,00%
	ostali odgovori	0	0,00%
	bez odgovora	1	3,23%
bez odgovora		**31**	**100,00%**
	očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	3.205	88,90%
	uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	101	2,80%
	podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	5	0,14%
	ostali odgovori	228	6,32%
	bez odgovora	66	1,83%
UKUPNO		**3.605**	**100,00%**

Tabela 10.

MOTIVI ZA UČEŠĆE U ORUŽANOJ BORBI ZA ODBRANU SARAJEVA S OBZIROM NA SOCIJALNI STATUS

Socijalno porijeklo		Motivi – borba za:	Brojem	Procenat
		očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	2.601	88,92%
		uspostavljanje tzv. "Bošnjačko-muslim. BiH"	80	2,74%
		podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	2	0,07%
		ostali odgovori	184	6,29%
		bez odgovora	58	1,98%
radnik			**2.925**	**100,00%**
		očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	168	89,84%
		uspostavljanje tzv."Bošnjačko-muslim. BiH"	9	4,81%
		podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	1	0,53%
		ostali odgovori	7	3,74%
		bez odgovora	2	1,07%
zemljoradnik			**187**	**100,00%**
		očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	318	88,83%
		uspostavljanje tzv."Bošnjačko-muslim. BiH"	10	2,79%
		podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	2	0,56%
		ostali odgovori	25	6,98%
		bez odgovora	3	0,84%
službenik			**358**	**100,00%**
		očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	73	87,95%

		uspostavljanje tzv. ”Bošnjačko-muslim. BiH”	2	2,41%
		podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	0	0,00%
		ostali odgovori	8	9,64%
		bez odgovora	0	0,00%
intelektualac			**83**	**100,00%**
		očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	45	86,54%
		uspostavljanje tzv. ”Bošnjačko-muslim. BiH”	0	0,00%
		podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	0	0,00%
		ostali odgovori	4	7,69%
		bez odgovora	3	5,77%
bez odgovora			**52**	**100,00%**
		očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom	3.205	88,90%
		uspostavljanje tzv. ”Bošnjačko-muslim. BiH”	101	2,80%
		podijeljenu BiH na bošnjačku, srpsku i hrvatsku	5	0,14%
		ostali odgovori	228	6,32%
		bez odgovora	66	1,83%
UKUPNO			**3.605**	**100,00%**

Tabela 11.

STAVOVI ISPITANIKA S OBZIROM NA NJIHOV OBRAZOVNI NIVO O UTJECAJU ZAVEDENOG EMBARGA NA ORUŽJE ZA POTREBE BRANILACA RBiH

Završena škola		Odgovor	Brojem	Procenat
1		DA	15	71,43%
1		NE	1	4,76%
1		NE ZNAM	5	23,81%
nezavršena OŠ			**21**	
2		DA	200	77,82%
2		NE	19	7,39%
2		NE ZNAM	38	14,79%
niža SS			**257**	
3		DA	2310	78,79%
3		NE	333	11,36%
3		NE ZNAM	289	9,86%
srednja SS			**2932**	
4		DA	111	75,00%
4		NE	26	17,57%
4		NE ZNAM	11	7,43%
viša SS			**148**	
5		DA	155	73,46%

5		NE	37	17,54%
5		NE ZNAM	19	9,00%
visoka SS			**211**	
6		DA	5	100,00%
6		NE	0	0,00%
6		NE ZNAM	0	0,00%
mag./dr.			**5**	
9		DA	21	67,74%
9		NE	5	16,13%
9		NE ZNAM	5	16,13%
bez odgovora			**31**	
		DA	2817	78,14%
		NE	421	11,68%
		NE ZNAM	367	10,18%
UKUPNO			**3605**	

Tabela 12.

STAVOVI ISPITANIKA S OBZIROM NA NJIHOV VOJNI STATUS U ARMIJI RBiH O UTJECAJU ZAVEDENOG EMBARGA NA ORUŽJE ZA POTREBE BRANILACA RBiH

Čin		Odgovor	Brojem	Procenat
1		DA	1715	78,49%
1		NE	214	9,79%
1		NE ZNAM	256	11,72%
vojnik			**2185**	
2		DA	459	76,63%
2		NE	80	13,36%
2		NE ZNAM	60	10,02%
podoficir			**599**	
3		DA	643	78,32%
3		NE	127	15,47%
3		NE ZNAM	51	6,21%
oficir			**821**	
		DA	2817	78,14%
		NE	421	11,68%
		NE ZNAM	367	10,18%
UKUPNO			**3605**	

Tabela 13.

STAVOVI ISPITANIKA S OBZIROM NA NJIHOV SOCIJALNI STATUS O UTJECAJU ZAVEDENOG EMBARGA NA ORUŽJE ZA POTREBE BRANILACA RBiH

Socijalno porijeklo		Odgovor	Brojem	Procenat
1		DA	2313	79,08%
1		NE	323	11,04%
1		NE ZNAM	289	9,88%
radnik			**2925**	
2		DA	151	80,75%
2		NE	16	8,56%
2		NE ZNAM	20	10,70%
zemljoradnik			**187**	
3		DA	258	72,07%
3		NE	61	17,04%
3		NE ZNAM	39	10,89%
službenik			**358**	
4		DA	59	71,08%
4		NE	17	20,48%
4		NE ZNAM	7	8,43%
intelektualac			**83**	
9		DA	36	69,23%
9		NE	4	7,69%
9		NE ZNAM	12	23,08%
bez odgovora			**52**	
		DA	2817	78,14%
		NE	421	11,68%
		NE ZNAM	367	10,18%
UKUPNO			**3605**	

Tabela 14.

MIŠLJENJA ISPITANIKA O MOGUĆNOSTI DEBLOKADE SARAJEVA NA NEKIM PRILAZIMA GRADU POČETKOM AGRESIJE

struktura		DA – broj odgovora	DA – u procentima	NE – broj odgovora	NE – u procentima	bez odgovora – broj odgovora	bez odgovora – u procentima
nezavršena OŠ	21	16	76,19%	0	0,00%	5	23,81%
niža SS	257	170	66,15%	37	14,40%	50	19,46%
srednja SS	2.932	2202	75,10%	309	10,54%	421	14,36%
viša SS	148	117	79,05%	9	6,08%	22	14,86%
visoka SS	211	156	73,93%	24	11,37%	31	14,69%
mag./dr.	5	3	60,00%	2	40,00%	0	0,00%
škola – bez odgov.	31	23	74,19%	4	12,90%	4	12,90%
vojnik	2.185	1587	72,63%	244	11,17%	354	16,20%
podoficir	599	453	75,63%	66	11,02%	80	13,36%
oficir	821	647	78,81%	75	9,14%	99	12,06%
		a)		**b)**		**c)**	
		2.687		**385**		**533**	**3.605**
PROSJEČNO		**74,54%**		**10,68%**		**14,79%**	**100,00%**

Tabela 15.

POTVRDNI ODGOVORI ISPITANIKA RAZNOG OBRAZOVNOG NIVOA NA PITANJE: DA LI SU BORCI ADEKVATNO NAGRAĐIVANI ZA USPJEHE U BORBI?

Završena škola	Odgovor DA u %	Takvih odgovora	Učestalost odgovora	Najveća učestalost
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1	0	3	14,29%	
1	10	2	9,52%	
1	20	3	14,29%	
1	40	1	4,76%	
1	50	4	19,05%	**19,05%**
1	60	3	14,29%	
1	70	1	4,76%	
1	80	2	9,52%	
1	100	2	9,52%	
nezavršena OŠ	**44,29%**	**21**	**100,00%**	
2	0	22	8,56%	
2	5	2	0,78%	
2	10	20	7,78%	
2	20	24	9,34%	
2	30	39	15,18%	
2	40	19	7,39%	
2	45	1	0,39%	
2	50	51	19,84%	**19,84%**
2	60	15	5,84%	
2	70	13	5,06%	
2	80	20	7,78%	
2	85	2	0,78%	
2	90	4	1,56%	
2	99	2	0,78%	
2	100	23	8,95%	

niža SS	**45,34%**	**257**	**100,00%**	
3	0	310	10,57%	
3	1	11	0,38%	
3	2	4	0,14%	
3	5	19	0,65%	
3	10	235	8,02%	
3	15	9	0,31%	
3	20	382	13,03%	
3	25	10	0,34%	
3	27	1	0,03%	
3	30	374	12,76%	
3	35	1	0,03%	
3	40	230	7,84%	
3	45	3	0,10%	
3	50	626	21,35%	**21,35%**
3	53	1	0,03%	
3	55	1	0,03%	
3	60	183	6,24%	
3	65	1	0,03%	
3	70	196	6,68%	
3	75	8	0,27%	
3	80	167	5,70%	
3	85	3	0,10%	
3	87	1	0,03%	
3	90	64	2,18%	
3	95	1	0,03%	
3	99	2	0,07%	
3	100	89	3,04%	
srednja SS	**39,75%**	**2932**	**100,00%**	
1	*2*	*3*	*4*	*5*
4	0	13	8,78%	
4	5	4	2,70%	
4	10	14	9,46%	
4	15	1	0,68%	

4	20	21	14,19%	
4	25	1	0,68%	
4	30	21	14,19%	
4	40	8	5,41%	
4	50	30	20,27%	**20,27%**
4	60	7	4,73%	
4	70	13	8,78%	
4	80	5	3,38%	
4	90	4	2,70%	
4	100	6	4,05%	
viša SS	**38,92%**	**148**	**100,00%**	
5	0	19	9,00%	
5	1	1	0,47%	
5	2	1	0,47%	
5	5	6	2,84%	
5	10	19	9,00%	
5	15	1	0,47%	
5	20	38	18,01%	**18,01%**
5	25	2	0,95%	
5	30	29	13,74%	
5	35	1	0,47%	
5	40	17	8,06%	
5	50	37	17,54%	
5	60	11	5,21%	
5	70	10	4,74%	
5	80	11	5,21%	
5	90	5	2,37%	
5	100	3	1,42%	
visoka SS	**35,42%**	**211**	**100,00%**	
6	20	3	60,00%	**60,00%**
6	30	1	20,00%	
6	50	1	20,00%	
mag./dr.	**28,00%**	**5**	**100,00%**	
9	0	3	9,68%	
9	10	3	9,68%	

9	20	4	12,90%	
9	30	5	16,13%	**16,13%**
9	50	5	16,13%	**16,13%**
9	60	1	3,23%	
9	70	4	12,90%	
9	90	3	9,68%	
9	95	1	3,23%	
9	100	2	6,45%	
bez odg. za školu	**45,65%**	**31**	**100,00%**	
UKUPNO	**39,92%**	**3605**		

Završena škola	Odgovor DA u %	Odgovora	Najčešći odgovor	Učestalost najč. odg.
nezavršena Oš	44,29%	21	50	19,05%
niža SS	45,34%	257	50	19,84%
srednja SS	39,75%	2932	50	21,35%
viša SS	38,92%	148	50	20,27%
visoka SS	35,42%	211	20	18,01%
mag./dr.	28,00%	5	20	60,00%
bez odg. za školu	45,65%	31	30 i 50	16,13%
UKUPNO	**39,92%**	**3605**		

Tabela 16.

ODRIČNI ODGOVORI ISPITANIKA RAZNOG OBRAZOVNOG NIVOA NA PITANJE: DA LI SU BORCI ADEKVATNO NAGRAĐIVANI ZA USPJEHE U BORBI?

Završena škola	Odgovor NE u %	Takvih odgovora	Učestalost odgovora	Najveća učestalost
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1	0	2	9,52%	
1	20	2	9,52%	
1	30	1	4,76%	
1	40	3	14,29%	
1	50	4	19,05%	**19,05%**
1	60	1	4,76%	
1	80	3	14,29%	
1	90	2	9,52%	
1	100	3	14,29%	
nezavršena OŠ	**55,71%**	**21**	**100,00%**	
2	0	23	8,95%	
2	1	2	0,78%	
2	10	4	1,56%	
2	15	2	0,78%	
2	20	20	7,78%	
2	30	13	5,06%	
2	40	15	5,84%	
2	50	51	19,84%	**19,84%**
2	55	1	0,39%	
2	60	19	7,39%	
2	70	39	15,18%	
2	80	24	9,34%	
2	90	20	7,78%	
2	95	2	0,78%	
2	100	22	8,56%	

niža SS	**54,66%**	**257**	**100,00%**	
3	0	89	3,04%	
3	1	2	0,07%	
3	5	1	0,03%	
3	10	64	2,18%	
3	13	1	0,03%	
3	15	3	0,10%	
3	20	167	5,70%	
3	25	8	0,27%	
3	30	196	6,68%	
3	35	1	0,03%	
3	40	183	6,24%	
3	45	1	0,03%	
3	47	1	0,03%	
3	50	626	21,35%	**21,35%**
3	55	3	0,10%	
3	60	230	7,84%	
3	65	1	0,03%	
3	70	374	12,76%	
3	73	1	0,03%	
3	75	10	0,34%	
3	80	382	13,03%	
3	85	9	0,31%	
3	90	235	8,02%	
3	95	19	0,65%	
3	98	4	0,14%	
3	99	11	0,38%	
3	100	310	10,57%	
srednja SS	**60,25%**	**2932**	**100,00%**	
1	*2*	*3*	*4*	*5*
4	0	6	4,05%	
4	10	4	2,70%	
4	20	5	3,38%	
4	30	13	8,78%	

4	40	7	4,73%	
4	50	30	20,27%	**20,27%**
4	60	8	5,41%	
4	70	21	14,19%	
4	75	1	0,68%	
4	80	21	14,19%	
4	85	1	0,68%	
4	90	14	9,46%	
4	95	4	2,70%	
4	100	13	8,78%	
viša SS	**61,08%**	**148**	**100,00%**	
5	0	3	1,42%	
5	10	5	2,37%	
5	20	11	5,21%	
5	30	10	4,74%	
5	40	11	5,21%	
5	50	37	17,54%	
5	60	17	8,06%	
5	65	1	0,47%	
5	70	29	13,74%	
5	75	2	0,95%	
5	80	38	18,01%	**18,01%**
5	85	1	0,47%	
5	90	19	9,00%	
5	95	6	2,84%	
5	98	1	0,47%	
5	99	1	0,47%	
5	100	19	9,00%	
visoka SS	**64,58%**	**211**	**100,00%**	
6	50	1	20,00%	
6	70	1	20,00%	
6	80	3	60,00%	**60,00%**
mag./dr.	**72,00%**	**5**	**100,00%**	
9	0	2	6,45%	
9	5	1	3,23%	

9	10	3	9,68%	
9	30	4	12,90%	
9	40	1	3,23%	
9	50	5	16,13%	**16,13%**
9	70	5	16,13%	**16,13%**
9	80	4	12,90%	
9	90	3	9,68%	
9	100	3	9,68%	
bez odg. za školu	**54,35%**	**31**	**100,00%**	
UKUPNO	**60,08%**	**3605**		
Završena škola	Odgovor NE u %	Odgovora	NajčešćI odgovor	Učestalost najč. odg.
nezavršena OŠ	55,71%	21	50	19,05%
niža SS	54,66%	257	50	19,84%
srednja SS	60,25%	2932	50	21,35%
viša SS	61,08%	148	50	20,27%
visoka SS	64,58%	211	80	18,01%
mag./dr.	72,00%	5	80	60,00%
bez odg. za školu	54,35%	31	50 i 70	16,13%
UKUPNO	**60,08%**	**3605**		

Tabela 17.

POTVRDNI I ODRIČNI ODGOVORI ISPITANIKA RAZNOG OBRAZOVNOG NIVOA I VOJNOG STATUSA NA PITANJE: DA LI SU BORCI ADEKVATNO NAGRAĐIVANI ZA USPJEHE U BORBI?

Struktura	Odgovor DA u %	Odgovor NE u %	Odgovora
po završenoj školi			
nezavršena OŠ	44,29	55,71	21
niža SS	45,34	54,66	257
srednja SS	39,76	60,25	2932
viša SS	38,92	61,08	148
visoka SS	35,42	64,58	211
mag./dr.	28,00	72,00	5
bez odg. za školu	45,65	54,35	31
po činu			
vojnik	39,14	60,86	2185
podoficir	40,73	59,34	599
oficir	41,44	58,56	821
po angažmanu			
borac na liniji	39,60	60,41	3125
u logističkoj službi	41,33	58,67	313
admin. i inf.-prop. sl.	43,61	56,39	144
bez odgovora	42,17	57,83	23
UKUPNO	**39,93%**	**60,08%**	**3605**

Tabela 18.

OCJENE STANJA MORALA DATE OD STRANE ISPITANIKA KOJI PRIPADAJU RAZNIM KATEGORIJAMA PRIPADNIKA 1. KORPUSA

Struktura	Broj	Za brojnost i starosnu strukturu	Za vojno-stručnu osposobljenost	Za moralno-psihol. i političke vrijednosti	Za vjeru i moral	Za materijalno-tehnička sredstva
radnik	**2.925**	4	3	1	2	5
zemljoradnik	**187**	4	3	2	1	5
službenik	**358**	4	3	1	2	5
intelektualac	**83**	4	3	1	2	5
bez odgovora	**52**	4	3	1	2	5
vjernik – DA	**3.104**	4	3	1	2	5
vjernik – NE	**295**	2	3	1	5	4
vjernik – bez odgov.	**206**	4	3	1	2	5
nezavršena OŠ	**21**	3,5	3,5	5	1	2
niža SS	**257**	4	3	1	2	5
srednja SS	**2.932**	4	3	1	2	5
viša SS	**148**	4	3	1	2	5
visoka SS	**211**	3	4	1	2	5
mag./dr.	**5**	5	3,5	1	3,5	2
škola – bez odgov.	**31**	2	1	3	4	5
borac na liniji	**3.125**	4	3	1	2	5
u logističkoj sl.	**.313**	4	2	1	3	5
u adm./inf./prop. sl.	**144**	4	2	1	3	5
angažman – bez. odgov.	**23**	2	3,5	3,5	1	5
vojnik	**2.185**	4	3	1	2	5
podoficir	**599**	4	3	1	2	5
oficir	**821**	4	3	1	2	5
prosječna ocjena		**3,09**	**2,97**	**2,62**	**2,89**	**3,42**

Tabela 19.

OCJENE STANJA MORALA 1. KORPUSA DATE OD STRANE ISPITANIKA RAZLIČITOG SOCIJALNOG STATUSA

Socijalno porijeklo	Ocjena	Za brojnost i starosnu strukturu	Za vojno-stručnu osposobljenost	Za moralno-psihol. i političke vrijednosti	Za vjeru i moral	Za materijalno-tehnička sredstva
1	1	517	461	771	713	373
1	2	509	571	651	562	546
1	3	715	667	574	425	456
1	4	468	877	502	544	447
1	5	630	263	340	592	1014
1	bez ocj.	86	86	87	89	89
radnik		**2.925**	**2.925**	**2.925**	**2.925**	**2.925**
prosječna ocjena		**3,07**	**2,97**	**2,64**	**2,91**	**3,42**
2	1	27	30	41	63	21
2	2	30	38	46	38	30
2	3	38	44	48	17	35
2	4	32	47	33	34	35
2	5	55	23	14	29	61
2	bez ocj.	5	5	5	6	5
zemljoradnik		**187**	**187**	**187**	**187**	**187**
prosječna ocjena		**3,32**	**2,97**	**2,63**	**2,60**	**3,47**
3	1	47	58	117	80	39
3	2	69	63	66	77	66
3	3	88	71	72	57	53
3	4	64	118	48	56	55
3	5	73	30	38	71	128
3	bez ocj.	17	18	17	17	17
službenik		**358**	**358**	**358**	**358**	**358**
prosječna ocjena		**3,14**	**3,00**	**2,48**	**2,89**	**3,49**
4	1	10	12	32	15	10
4	2	16	15	15	18	15

4	3	19	17	10	17	16
4	4	17	26	11	14	11
4	5	17	9	11	15	27
4	bez ocj.	4	4	4	4	4
intelektualac		**83**	**83**	**83**	**83**	**83**
prosječna ocjena		**3,19**	**3,06**	**2,42**	**2,95**	**3,38**
9	1	7	7	13	12	12
9	2	12	11	13	9	6
9	3	10	13	12	9	7
9	4	8	12	7	14	10
9	5	14	8	6	7	16
9	bez ocj.	1	1	1	1	1
bez odgovora		**52**	**52**	**52**	**52**	**52**
prosječna ocjena		**3,20**	**3,06**	**2,61**	**2,90**	**3,24**
najveća ocjena	1	608	568	974	883	455
	2	636	698	791	704	663
	3	870	812	716	525	567
	4	589	1080	601	662	558
najmanja ocjena	5	789	333	409	714	1246
	bez ocj.	113	114	114	117	116
UKUPNO		**3.605**	**3.605**	**3.605**	**3.605**	**3.605**
prosječna ocjena		**3,09**	**2,97**	**2,62**	**2,89**	**3,42**

Tabela 20.

OCJENE STANJA MORALA 1. KORPUSA DATE OD STRANE ISPITANIKA RAZLIČITOG OBRAZOVNOG NIVOA

Završena škola	Ocjena	Za brojnost i starosnu strukturu	Za vojno-stručnu osposobljenost	Za moralno-psihol. i političke vrijednosti	Za vjeru i moral	Za materijalno- tehnička sredstva
1	1	3	3	4	4	5
1	2	4	2	3	5	5
1	3	5	7	3	2	2
1	4	3	5	5	6	0
1	5	4	2	4	2	7
1	bez ocj.	2	2	2	2	2
nezavršena OŠ		**21**	**21**	**21**	**21**	**21**
prosječna ocjena		**3,05**	**3,05**	**3,11**	**2,84**	**2,95**
2	1	60	41	40	55	50
2	2	38	56	70	52	31
2	3	51	51	66	42	37
2	4	39	73	48	58	29
2	5	59	26	23	40	99
2	bez ocj.	10	10	10	10	11
niža SS		**257**	**257**	**257**	**257**	**257**
prosječna ocjena		**3,00**	**2,95**	**2,77**	**2,90**	**3,39**
3	1	495	465	785	730	365

3	2	511	563	647	564	558
3	3	706	684	578	415	458
3	4	486	864	490	539	462
3	5	645	266	342	591	998
3	bez ocj.	89	90	90	93	91
srednja SS		**2.932**	**2.932**	**2.932**	**2.932**	**2.932**
prosječna ocjena		**3,10**	**2,97**	**2,63**	**2,89**	**3,41**
4	1	15	23	53	37	14
4	2	26	34	27	25	30
4	3	42	24	25	26	25
4	4	22	48	22	25	25
4	5	37	13	15	29	48
4	bez ocj.	6	6	6	6	6
viša SS		**148**	**148**	**148**	**148**	**148**
prosječna ocjena		**3,28**	**2,96**	**2,43**	**2,89**	**3,44**
5	1	30	29	80	51	16
5	2	47	35	41	52	31
5	3	58	37	37	35	39
5	4	34	84	29	23	36
5	5	37	21	19	45	84
5	bez ocj.	5	5	5	5	5
visoka SS		**211**	**211**	**211**	**211**	**211**
prosječna ocjena		**3,00**	**3,16**	**2,35**	**2,80**	**3,68**
6	1	0	1	3	1	0

6	2	1	0	0	1	3
6	3	1	2	0	1	1
6	4	1	1	2	0	1
6	5	2	1	0	2	0
6	bez ocj.	0	0	0	0	0
mag./dr.		**5**	**5**	**5**	**5**	**5**
prosječna ocjena		**3,80**	**3,20**	**2,20**	**3,20**	**2,60**
9	1	5	6	9	5	5
9	2	9	8	3	5	5
9	3	7	7	7	4	5
9	4	4	5	5	11	5
9	5	5	4	6	5	10
9	bez ocj.	1	1	1	1	1
bez odgovora		**31**	**31**	**31**	**31**	**31**
prosječna ocjena		**2,83**	**2,77**	**2,87**	**3,20**	**3,33**
najveća ocjena	1	608	568	974	883	455
	2	636	698	791	704	663
	3	870	812	716	525	567
	4	589	1080	601	662	558
najmanja ocjena	5	789	333	409	714	1246
	bez ocj.	113	114	114	117	116
UKUPNO		**3.605**	**3.605**	**3.605**	**3.605**	**3.605**
prosječna ocjena		**3,09**	**2,97**	**2,62**	**2,89**	**3,42**

Tabela 21.

OCJENE STANJA MORALA 1. KORPUSA DATE OD STRANE ISPITANIKA VJERNIKA I ATEISTA

Vjernik	Ocjena	Za brojnost i starosnu strukturu	Za vojno-stručnu ospo-sobljenost	Za moralno-psihol. i političke vri-jednosti	Za vjeru i moral	Za materijalno-tehnička sred-stva
	1	504	499	847	785	371
	2	553	577	692	613	575
	3	748	723	601	452	484
	4	510	919	511	578	490
	5	695	291	358	578	1087
	bez ocj.	94	95	95	98	97
DA		**3.104**	**3.104**	**3.104**	**3.104**	**3.104**
prosječna ocjena		**3,11**	**2,98**	**2,61**	**2,85**	**3,45**
	1	66	44	76	52	52
	2	54	73	59	49	55
	3	70	50	71	46	53
	4	54	100	55	49	32
	5	46	23	29	94	98
	bez ocj.	5	5	5	5	5
NE		**295**	**295**	**295**	**295**	**295**
prosječna ocjena		**2,86**	**2,95**	**2,66**	**3,29**	**3,24**
	1	38	25	51	46	32

	2	29	48	40	42	33
	3	52	39	44	27	30
	4	25	61	35	35	36
	5	48	19	22	42	61
	bez ocj.	14	14	14	14	14
bez odgovora		**206**	**206**	**206**	**206**	**206**
prosječna ocjena		**3,08**	**3,01**	**2,67**	**2,92**	**3,32**
najveća ocjena	1	608	568	974	883	455
	2	636	698	791	704	663
	3	870	812	716	525	567
	4	589	1080	601	662	558
najmanja ocjena	5	789	333	409	714	1246
	bez ocj.	113	114	114	117	116
UKUPNO		**3.605**	**3.605**	**3.605**	**3.605**	**3.605**
prosječna ocjena		**3,09**	**2,97**	**2,62**	**2,89**	**3,42**

Tabela 22.

OCJENE DATE OD STRANE ISPITANIKA RAZLIČITOG OBRAZOVNOG NIVOA O MORALNIM I POLITIČKIM OSOBINAMA PRETPOSTAVLJENIH STARJEŠINA U 1. KORPUSU

Završena škola	Ocjena komandira	Broj ocjena	Ocjena komandanta	Broj ocjena
	veoma dobar = 1	11	veoma dobar = 1	10
	dobar = 2	9	dobar	8
	slab = 3	1	slab	2
	bez odgov.	0	bez odgov.	1
	prosjek ocj.	**1,52**	**prosjek ocj.**	**1,60**
nezavršena OŠ		**21**		**21**
	veoma dobar = 1	103	veoma dobar = 1	118
	dobar = 2	133	dobar	117
	slab = 3	21	slab	16
	bez odgov.	0	bez odgov.	6
	prosjek ocj.	**1,68**	**prosjek ocj.**	**1,59**
niža SS		**257**		**257**
	veoma dobar = 1	975	veoma dobar = 1	1220
	dobar = 2	1618	dobar	1448
	slab = 3	204	slab	226
	bez odgov.	135	bez odgov.	38
	prosjek ocj.	**1,72**	**prosjek ocj.**	**1,66**
srednja SS		**2932**		**2932**
	veoma dobar = 1	43	veoma dobar = 1	58
	dobar = 2	76	dobar	76
	slab = 3	14	slab	11
	bez odgov.	15	bez odgov.	3
	prosjek ocj.	**1,78**	**prosjek ocj.**	**1,68**
viša SS		**148**		**148**
	veoma dobar = 1	62	veoma dobar = 1	83
	dobar = 2	101	dobar	96
	slab = 3	21	slab	28

	bez odgov.	27	bez odgov.	4
	prosjek ocj.	**1,78**	**prosjek ocj.**	**1,73**
visoka SS		**211**		**211**
	veoma dobar = 1	0	veoma dobar = 1	2
	dobar = 2	3	dobar	2
	slab = 3	1	slab	1
	bez odgov.	1	bez odgov.	0
	prosjek ocj.	**2,25**	**prosjek ocj.**	**1,80**
mag./dr.		**5**		**5**
	veoma dobar = 1	14	veoma dobar = 1	16
	dobar = 2	15	dobar	15
	slab = 3	1	slab	0
	bez odgov.	1	bez odgov.	0
	prosjek ocj.	**1,57**	**prosjek ocj.**	**1,48**
bez odgovora		**31**		**31**
	veoma dobar = 1	1208	veoma dobar = 1	1507
	dobar = 2	1955	dobar	1762
	slab = 3	263	slab	284
	bez odgov.	179	bez odgov.	52
	prosjek ocj.	**1,72**	**prosjek ocj.**	**1,66**
UKUPNO		**3.605**		**3.605**

Tabela 23.

OCJENE DATE OD STRANE ISPITANIKA RAZLIČITOG VOJNOG STATUSA O MORALNIM I POLITIČKIM OSOBINAMA PRETPOSTAVLJENIH STARJEŠINA U 1. KORPUSU

Čin	Ocjena komandira	Broj ocjena	Ocjena komandanta	Broj ocjena	Sve ocjene	
	veoma dobar = 1	720	veoma dobar = 1	849	1569	35,90%
	dobar = 2	1.243	dobar = 2	1.078	2321	53,11%
	slab = 3	199	slab = 3	219	418	9,57%
	bez odgov.	23	bez odgov.	39	62	1,42%
	prosjek ocj.	**1,76**	**prosjek ocj.**	**1,71**	**1,73**	
vojnik		**2.185**		**2.185**	4.370	
	veoma dobar = 1	205	veoma dobar = 1	255	460	38,40%
	dobar = 2	340	dobar = 2	304	644	53,76%
	slab = 3	30	slab = 3	34	64	5,34%
	bez odgov.	24	bez odgov.	6	30	2,50%
	prosjek ocj.	**1,70**	**prosjek ocj.**	**1,63**	**1,66**	
podoficir		**599**		**599**	1198	
	veoma dobar = 1	283	veoma dobar = 1	403	686	41,78%
	dobar = 2	372	dobar = 2	380	752	45,80%
	slab = 3	34	slab = 3	31	65	3,96%
	bez odgov.	132	bez odgov.	7	139	8,47%
	prosjek ocj.	**1,64**	**prosjek ocj.**	**1,54**	**1,59**	
oficir		**821**		**821**	1642	
	veoma dobar = 1	1208	veoma dobar = 1	1507	2715	37,66%
	dobar = 2	1955	dobar = 2	1762	3717	51,55%
	slab = 3	263	slab = 3	284	547	7,59%
	bez odgov.	179	bez odgov.	52	231	3,20%
	prosjek ocj.	**1,72**	**prosjek ocj.**	**1,66**	**1,69**	
UKUPNO		**3.605**		**3.605**	7210	

Tabela 24.

OCJENE DATE OD STRANE ISPITANIKA RAZLIČITOG SOCIJALNOG STATUSA O MORALNIM I POLITIČKIM OSOBINAMA PRETPOSTAVLJENIH STARJEŠINA U 1. KORPUSU

Socijalno porijeklo	Ocjena komandira	Broj ocjena	Ocjena komandanta	Broj ocjena
	veoma dobar = 1	1.010	veoma dobar = 1	1.252
	dobar = 2	1.589	dobar	1.413
	slab = 3	210	slab	221
	bez odgov.	116	bez odgov.	39
	prosjek ocj.	**1,72**	**prosjek ocj.**	**1,64**
radnik		**2.925**		**2.925**
	veoma dobar = 1	58	veoma dobar = 1	68
	dobar = 2	112	dobar	98
	slab = 3	9	slab	17
	bez odgov.	8	bez odgov.	4
	prosjek ocj.	**1,73**	**prosjek ocj.**	**1,72**
zemljoradnik		**187**		**187**
	veoma dobar = 1	100	veoma dobar = 1	134
	dobar = 2	188	dobar	184
	slab = 3	29	slab	33
	bez odgov.	41	bez odgov.	7
	prosjek ocj.	**1,78**	**prosjek ocj.**	**1,71**

službenik		**358**		**358**
	veoma dobar = 1	25	veoma dobar = 1	33
	dobar = 2	37	dobar	37
	slab = 3	10	slab	11
	bez odgov.	11	bez odgov.	2
	prosjek ocj.	**1,79**	**prosjek ocj.**	**1,73**
intelektualac		**83**		**83**
	veoma dobar = 1	15	veoma dobar = 1	20
	dobar = 2	29	dobar	30
	slab = 3	5	slab	2
	bez odgov.	3	bez odgov.	0
	prosjek ocj.	**1,80**	**prosjek ocj.**	**1,65**
bez odgovora		**52**		**52**
	veoma dobar = 1	1.208	veoma dobar = 1	1.507
	dobar = 2	1.955	dobar	1.762
	slab = 3	263	slab	284
	bez odgov.	179	bez odgov.	52
	prosjek ocj.	**1,72**	**prosjek ocj.**	**1,66**
UKUPNO		**3.605**		**3.605**

Tabela 25.

OCJENE VOJNE DISCIPLINE U 1. KORPUSU ARMIJE RBiH

Struktura	VRLO DOBRA u %	DOBRA u %	SLABA u %	Odgovora
po završenoj školi				
nezavršena OŠ	53,81	27,14	19,05	21
niža SS	52,39	31,37	16,25	257
srednja SS	46,13	36,56	17,36	2.932
viša SS	42,63	39,63	17,74	148
visoka SS	41,76	35,85	22,39	211
mag./dr.	25,00	52,00	23,00	5
bez odg. za školu	52,26	29,52	18,23	31
po činu				
vojnik	46,76	35,49	17,76	2.185
podoficir	45,46	37,27	17,30	599
oficir	45,44	37,22	17,46	821
po angažmanu				
borac na liniji	46,38	36,10	17,56	3.125
u logističkoj službi	44,05	37,89	18,12	313
admin. i inf.-prop. sl.	47,53	35,63	16,96	144
bez odgovora	50,00	26,96	23,04	23
UKUPNO	**46,24%**	**36,18%**	**17,62%**	**3.605**

5. PRILOZI O UTJECAJIMA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE I POSLJEDICE EMBARGA

Tabela 1.

PREGLED BROJA POSJETA BOSNI I HERCEGOVINI OD STRANE PREDSTAVNIKA DRŽAVA I MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA U PERIODU 1992.–1997.

R/B	IMENOVANJE-FUNKCIJA	BROJ POSJETA PO DRŽAVAMA - SAVEZIMA																												
		A	BL	CS	KD	F	NL	HR	ID	IR	I	J	H	M	D	PK	P	RF	SAD	SA	SLO	E	S	TR	GB	OUN	EZ	NATO	UKUPNO
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1	Generalni sekretar																									2		9	11
2	Predsjedavajući savjeta Evrope																										2		2
3	Predsjednik- šef države	1	1	1				2	1		1						1		1		1			1					11
4	Predsjednik (zamjenik pr.) vlade							1	1					1	1	1								2	1				8
5	Državni sekretar																		2										2
6	Ministar - zamjenik ministra				1	4	1	1			4		1		5			4	2				2	1	5				31
7	Kongresmen - član parlamenta														1				5										6
8	Senator																		5										5
9	Ambasador					1													25			1				1	1		29
10	Visoki predstavnik (komesar)																		1							10	2		13
11	Specijalni izaslanik																	3	19							11	2	1	36
12	Medijator																		1							1	3		5
13	Arbitar																		1										1
14	Predstavnik suda za ratne zločine																									2			2
15	Kontakt grupa - član KG																									3	3		6
16	Komandant snaga NATO																											2	2
17	Komandant UNPROFOR-IFOR-SFOR																											5	5
18	Vojni ataše									1								1				1							3
19	Visoki politički funkcioner														1			2								1			4
20	Visoki vojni funkcioner																	1								1			2
21	Parlamentarna delegacija -Komisija						1										2	3	1					1		2	4	1	15
22	Ostale delegacije komisije									1		1						3	2		1					1	1	1	11
23	Predstavnik - izaslanik											1						2								3	2	1	10
24	Ostale značajne ličnosti																	2							3	2		2	9
	S V E G A:	1	1	1	1	5	3	4	1	2	5	2	1	1	9	1	1	9	76	3	1	3	2	5	9	40	20	22	229

Tabela 2.

ODGOVORI NA PITANJE:
KOME JE EMBARGO NANIO ŠTETU?

Čin	Broj u podstrukturi	% od ukupnog broja	BiH	% od broja u podstrukturi	Bošnjacima	% od broja u podstrukturi	BiH i Bošnjacima	% od broja u podstrukturi	ARBiH	% od broja u podstrukturi	Ostali odgovori	% od broja u podstrukturi	Prazno i "ne znam"	% od broja u podstrukturi	
vojnik	2185	60,61%	778	35,61%	646	29,57%	62	2,84%	391	17,89%	150	6,86%	158	7,23%	100,00%
podo-ficir	599	16,62%	210	35,06%	212	35,39%	19	3,17%	97	16,19%	28	4,67%	33	5,51%	100,00%
oficir	821	22,77%	235	28,62%	300	36,54%	35	4,26%	179	21,80%	39	4,75%	33	4,02%	100,00%
UKU-PNO	3605		1223	33,93%	1158	32,12%	116	3,22%	667	18,50%	217	6,02%	224	6,21%	100,00%

Tabela 3.

ODGOVORI NA PITANJE: DA LI JE EMBARGO BIO STRATEŠKI NUŽAN I PRAVEDAN?

Završena škola	Brojem u podstrukturi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi	
nezavršena OŠ	21	0,58%	2	9,52%	16	76,19%	3	14,29%	100,00%
niža SS	257	7,13%	42	16,34%	183	71,21%	32	12,45%	100,00%
srednja SS	2.932	81,33%	204	6,96%	2.511	85,64%	217	7,40%	100,00%
viša SS	148	4,11%	5	3,38%	139	93,92%	4	2,70%	100,00%
visoka SS	211	5,85%	7	3,32%	198	93,84%	6	2,84%	100,00%
mag./dr.	5	0,14%	0	0,00%	5	100,00%	0	0,00%	100,00%
bez odgovora za školsku spremu	31	0,86%	2	6,45%	25	80,65%	4	12,90%	100,00%
UKUPNO	3.605		262	7,27%	3077	85,35%	266	7,38%	100,00%

Tabela 4.

ODGOVORI NA PITANJE:
DA LI JE ODLUKA ZA EMBARGO BILA –
a) REZULTAT NAGODBE VELIKIH SILA ili
b) U POČETKU KONSTRUKTIVNOG STAVA PREMA BALKANU A NEGATIVNOG PREMA BiH I BOŠNJACIMA?

Završena škola	Brojem u podstrukturi	% od ukupnog broja	Odgovor **a)**	% od broja u podstrukturi	Odgovor **b)**	% od broja u podstrukturi	bez odgovora	% od broja u podstrukturi	
nezavršena OŠ	21	0,58%	10	47,62%	10	47,62%	1	4,76%	100,00%
niža SS	257	7,13%	139	54,09%	107	41,63%	11	4,28%	100,00%
srednja SS	2.932	81,33%	1.478	50,41%	1.395	47,58%	59	2,01%	100,00%
viša SS	148	4,11%	64	43,24%	81	54,73%	3	2,03%	100,00%
visoka SS	211	5,85%	112	53,08%	94	44,55%	5	2,37%	100,00%
mag./dr.	5	0,14%	3	60,00%	2	40,00%	0	0,00%	100,00%
bez odgovora za školsku spremu	31	0,86%	22	70,97%	8	25,81%	1	3,23%	100,00%
UKUPNO	3.605		1.828	50,71%	1.697	47,07%	80	2,22%	100,00%

Čin	Brojem u podstrukturi	% od ukupnog broja	Odgovor **a)**	% od broja u podstrukturi	Odgovor **b)**	% od broja u podstrukturi	bez odgovora	% od broja u podstrukturi	
vojnik	2.185	60,61%	1.135	51,95%	986	45,13%	64	2,93%	100,00%
podoficir	599	16,62%	289	48,25%	301	50,25%	9	1,50%	100,00%
oficir	821	22,77%	404	49,21%	410	49,94%	7	0,85%	100,00%
UKUPNO	3.605		1.828	50,71%	1.697	47,07%	80	2,22%	100,00%

Tabela 5.

ODGOVORI NA PITANJE:

DA LI JE MEĐUNARODNA ZAJEDNICA USPOSTAVILA EMBARGO S CILJEM KONTROLE ARMIJE RBiH U NJENOM SUPROTSTAVLJANJU AGRESIJI?

Završena škola	Brojem u podstrukturi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi	
nezavršena OŠ	21	0,58%	17	80,95%	0	0,00%	4	19,05%	100,00%
niža SS	257	7,13%	195	75,88%	12	4,67%	50	19,46%	100,00%
srednja SS	2.932	81,33%	2.278	77,69%	140	4,77%	514	17,53%	100,00%
viša SS	148	4,11%	122	82,43%	10	6,76%	16	10,81%	100,00%
visoka SS	211	5,85%	155	73,46%	18	8,53%	38	18,01%	100,00%
mag./dr.	5	0,14%	4	80,00%	1	20,00%	0	0,00%	100,00%
bez odgovora za školsku spremu	31	0,86%	23	74,19%	2	6,45%	6	19,35%	100,00%
UKUPNO	3.605		2.794	77,50%	183	5,08%	628	17,42%	100,00%

Čin	Brojem u podstrukturi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi	
Vojnik	2.185	60,61%	1.674	76,61%	94	4,30%	417	19,08%	100,00%
podoficir	599	16,62%	476	79,47%	28	4,67%	95	15,86%	100,00%
Oficir	821	22,77%	644	78,44%	61	7,43%	116	14,13%	100,00%
UKUPNO	3.605		2.794	77,50%	183	5,08%	628	17,42%	100,00%

Tabela 6.

ODGOVORI NA PITANJE:
DA LI JE EMBARGO IMAO PRESUDAN UTJECAJ NA SPREČAVANJE DEBLOKADE SARAJEVA?

Završena škola	Brojem u podstruk-turi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u pod-strukturi	Odgovor NE	% od broja u pod-strukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u pod-strukturi	
nezavršena OŠ	21	0,58%	15	71,43%	1	4,76%	5	23,81%	100,00%
niža SS	257	7,13%	200	77,82%	19	7,39%	38	14,79%	100,00%
srednja SS	2.932	81,33%	2.310	78,79%	333	11,36%	289	9,86%	100,00%
viša SS	148	4,11%	111	75,00%	26	17,57%	11	7,43%	100,00%
visoka SS	211	5,85%	155	73,46%	37	17,54%	19	9,00%	100,00%
mag./dr.	5	0,14%	5	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	100,00%
bez odgovora za školsku spremu	31	0,86%	21	67,74%	5	16,13%	5	16,13%	100,00%
UKUPNO	3.605		2.817	78,14%	421	11,68%	367	10,18%	100,00%

Čin	Brojem u pod-strukturi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi	
vojnik	2.185	60,61%	1.715	78,49%	214	9,79%	256	11,72%	100,00%
podoficir	599	16,62%	459	76,63%	80	13,36%	60	10,02%	100,00%
oficir	821	22,77%	643	78,32%	127	15,47%	51	6,21%	100,00%
UKUPNO	3.605		2.817	78,14%	421	11,68%	367	10,18%	100,00%

Tabela 7.

ODGOVORI NA PITANJE:
DA LI BI SE SARAJEVO MOGLO SAMO DEBLOKIRATI DA JE UKINUT EMBARGO?

Završena škola	Brojem u podstruk-turi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u pod-strukturi	Odgovor NE	% od broja u pod-strukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u pod-strukturi	
nezavršena OŠ	21	0,58%	17	80,95%	0	0,00%	4	19,05%	100,00%
niža SS	257	7,13%	186	72,37%	35	13,62%	36	14,01%	100,00%
srednja SS	2.932	81,33%	2.123	72,41%	392	13,37%	417	14,22%	100,00%
viša SS	148	4,11%	110	74,32%	20	13,51%	18	12,16%	100,00%
visoka SS	211	5,85%	135	63,98%	37	17,54%	39	18,48%	100,00%
mag./dr.	5	0,14%	4	80,00%	1	20,00%	0	0,00%	100,00%
bez odgovora za školsku spremu	31	0,86%	24	77,42%	4	12,90%	3	9,68%	100,00%
UKUPNO	3.605		2.599	72,09%	489	13,56%	517	14,34%	100,00%

Čin	Brojem u pod-strukturi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi	
vojnik	2.185	60,61%	1.557	71,26%	285	13,04%	343	15,70%	100,00%
podoficir	599	16,62%	441	73,62%	75	12,52%	83	13,86%	100,00%
oficir	821	22,77%	601	73,20%	129	15,71%	91	11,08%	100,00%
UKUPNO	3.605		2.599	72,09%	489	13,56%	517	14,34%	100,00%

Tabela 8.

PRESUDAN UTJECAJ EMBARGA NA NEMOGUĆNOST DEBLOKADE SARAJEVA

Socijalno porijeklo	Odgovor	Brojem	Procenat
1	DA	2313	79,08%
1	NE	323	11,04%
1	NE ZNAM	289	9,88%
Radnik		**2.925**	
2	DA	151	80,75%
2	NE	16	8,56%
2	NE ZNAM	20	10,70%
Zemljoradnik		**187**	
3	DA	258	72,07%
3	NE	61	17,04%
3	NE ZNAM	39	10,89%
Službenik		**358**	
4	DA	59	71,08%
4	NE	17	20,48%
4	NE ZNAM	7	8,43%
Intelektualac		**83**	
9	DA	36	69,23%
9	NE	4	7,69%
9	NE ZNAM	12	23,08%
Bez odgovora		**52**	
	DA	2817	78,14%
	NE	421	11,68%
	NE ZNAM	367	10,18%
UKUPNO		**3.605**	

Tabela 9.

ODGOVORI PREMA SOCIJALNOM STATUSU NA PITANJE:
DA LI JE MEĐUNARODNA ZAJEDNICA AKTIVNIM I PASIVNIM STAVOM DOPRINOSILA „GUŠENJU SARAJEVA“?

			AKTIVNO						PASIVNO					
Socijalno porijeklo	Brojem u podstrukturi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi
radnik	2925	81,14 %	1183	40,44 %	257	8,79 %	411	14,05 %	1760	60,17 %	100	3,42 %	252	8,62 %
zemljoradnik	187	5,19 %	65	34,76 %	9	4,81 %	24	12,83 %	115	61,50 %	4	2,14 %	12	6,42 %
službenik	358	9,93 %	154	43,02 %	27	7,54 %	19	5,31 %	229	63,97 %	10	2,79 %	13	3,63 %
intelektualac	83	2,30 %	35	42,17 %	8	9,64 %	4	4,82 %	60	72,29 %	2	2,41 %	2	2,41 %
bez odgovora	52	1,44 %	19	36,54 %	7	13,46 %	11	21,15 %	36	69,23 %	0	0,00 %	7	13,46 %
UKUPNO	3605		1456	40,39 %	308	8,54 %	469	13,01 %	2200	61,03 %	116	3,22 %	286	7,93 %

radnik

2925	Aktivno		Pasivno	
DA	1183	40,44%	1760	60,17%
NE	257	8,79%	100	3,42%
NE ZNAM	411	14,05%	252	8,62%

zemljorad.

187	Aktivno		Pasivno	
DA	65	34,76%	115	61,50%
NE	9	4,81%	4	2,14%
NE ZNAM	24	12,83%	12	6,42%

službenik

358	Aktivno		Pasivno	
DA	154	43,02%	229	63,97%
NE	27	7,54%	10	2,79%
NE ZNAM	19	5,31%	13	3,63%

intelekt.

83	Aktivno		Pasivno	
DA	35	42,17%	60	72,29%
NE	8	9,64%	2	2,41%
NE ZNAM	4	4,82%	2	2,41%

Tabela 10.

ODGOVORI VOJNIKA, PODOFICIRA I OFICIRA NA PITANJE:
DA LI JE MEĐUNARODNA ZAJEDNICA AKTIVNIM I PASIVNIM STAVOM DOPRINOSILA „GUŠENJU SARAJEVA“?

		AKTIVNO					PASIVNO				
Brojem u podstrukturi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi
2185	60,61%	925	42,33%	180	8,24%	323	14,78%	1225	56,06%	90	4,12%	209	9,57%
599	16,62%	224	37,40%	48	8,01%	75	12,52%	405	67,61%	16	2,67%	39	6,51%
821	22,77%	307	37,39%	80	9,74%	71	8,65%	570	69,43%	10	1,22%	38	4,63%
3605		1456	40,39%	308	8,54%	469	13,01%	2200	61,03%	116	3,22%	286	7,93%

vojnik

2185	Aktivno		Pasivno	
DA	925	42,33%	1225	56,06%
NE	180	8,24%	90	4,12%
NE ZNAM	323	14,78%	209	9,57%

podoficir

599	Aktivno		Pasivno	
DA	224	37,40%	405	67,61%
NE	48	8,01%	16	2,67%
NE ZNAM	75	12,52%	39	6,51%

oficir

821	Aktivno		Pasivno	
DA	307	37,39%	570	69,43%
NE	80	9,74%	10	1,22%
NE ZNAM	71	8,65%	38	4,63%

Tabela 11.

ODGOVORI PREMA OBRAZOVNOJ STRUKTURI NA PITANJE: DA LI JE MEĐUNARODNA ZAJEDNICA AKTIVNIM I PASIVNIM STAVOM DOPRINOSILA „GUŠENJU SARAJEVA“?

			AKTIVNO						PASIVNO					
Završena škola	Brojem u podstrukturi	% od ukupnog broja	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi	Odgovor DA	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE	% od broja u podstrukturi	Odgovor NE ZNAM	% od broja u podstrukturi
nezavršena OŠ	21	0,58 %	7	33,33 %	0	0,00 %	5	23,81 %	14	66,67 %	0	0,00 %	2	9,52 %
niža SS	257	7,13 %	109	42,41 %	25	9,73 %	53	20,62 %	124	48,25 %	9	3,50 %	41	15,95 %
srednja SS	2932	81,33 %	1188	40,52 %	25 2	8,59 %	38 8	13,23 %	180 3	61,49 %	97	3,31 %	22 9	7,81 %
viša SS	148	4,11 %	51	34,46 %	16	10,81 %	8	5,41 %	105	70,95 %	2	1,35 %	5	3,38 %
visoka SS	215	5,85 %	87	41,23 %	14	16,09 %	11	5,21 %	136	64,45 %	5	2,37 %	7	3,32 %
mag./dr.	5	0,14 %	1	20,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %	4	80,00 %	0	0,00 %	0	0,00 %
bez odgovora	31	0,86 %	13	41,94 %	1	3,23 %	4	12,90 %	14	45,16 %	3	9,68 %	2	6,45 %
UKUPNO	3605		1456	40,39 %	30 8	8,54 %	46 9	13,01 %	220 0	61,03 %	11 6	3,22 %	28 6	7,93 %

REZIME

Historijske okolnosti našu generaciju su stavile pred izazov odbrane države BiH od oružane agresije, na šta smo efikasno odgovorili. Odbranili smo svoju domovinu i omogućili da se u uslovima mira, kroz napore za izgradnju demokratskog društva, prevaziđu teški politički sukobi afirmacijom univerzalnih vrijednosti pravde, istine i slobode. To podrazumijeva da budemo naklonjeni budućnosti, a da naši osvrti na prošlost budu od koristi, i za sadašnju, i za generacije koje dolaze.

Znači, odgovornost prema budućnosti obuhvata i odgovornost prema prošlosti. Uspješna, mirna i sigurna budućnost podrazumijeva ispravan pogled u prošlost, a obilježja konstruktivne percepcije prošlosti su istinitost i relevantnost. Bez istine o prošlosti nema pravedne, uspješne, mirne i sigurne budućnosti. Ono što je iz prošlosti istinito predstavljeno, sa stajališta historijskih potreba treba da bude relevantno, odnosno, treba da odražava bitan, suštinski trend historijskog procesa. Nešto iz prošlosti može biti istinito, a da u historijskom smislu nije relevantno, jer je marginalno, irelevantno, izvan glavnog trenda historijskog procesa. Ono što je iz prošlosti historijski relevantno, važno je i za budućnost. Što je iz prošlosti relevantno, za budućnost je korisno samo ako se istinito predstavlja, bez obzira da li je historijska činjenica u moralnom, etičkom i vrijednosnom smislu pozitivna ili negativna. Pravedni prihvataju odgovornost i za pozitivne i za negativne historijske činjenice, a nepravedni, iako su počinitelji zlih djela, od njih se distanciraju, sa sebe prebacuju odgovornost na druge, često na žrtve, iskrivljeno predstavljajući stvarna događanja. Odbrana države BiH je pravedna. Zato, ono što je pozitivno iz ranije i novije bosanskohercegovačke historije, sadašnjoj i budućim generacijama je korisno, jer se na tome njeguje i potvrđuje kontinuitet dobra. Ono što je negativno iz te historije, je korisno kao pouka za odbacivanje zla, sada i ubuduće.

Država BiH je po svom karakteru takva da se može braniti i graditi samo na osnovama istine i pravde. Na osnovama nepravde, iskrivljivanjem istine, država BiH se napada i ruši. Zato se pravda i istina tretiraju osnovnim vrijednostima odbrane i afirmacije države BiH, a neistina i nepravda osnovnim metodama djelovanja zlih politika koje su se poslužile i oružanom agresijom, primjenom zločinačkih, genocidnih metoda, s ciljem da unište državu BiH.

Okončanjem rata, potrebe za odbranom države BiH, njenih građana i naroda nisu prestale. Tokom rata, oružanim i drugim oblicima borbe branili smo suverenitet i teritorijalni integritet države BiH, štiteći njene građane i narode od zločinačkog divljanja, a sada i ubuduće, svoju domovinu, njene građane i narode trebamo braniti, pored ostalog i od neistinitog, iskrivljenog predstavljanja bitnih činjenica koje se odnose na ratni i postratni period, borbu na strani dobra, protiv zla.

Agresija bivše JNA i paravojski Srba iz Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore na međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu, po svim meritornim analizama, imala je široke razmjere i karakter „Blitz-Kriege“, odnosno karakter brzo izvedene okupacije, okruženja, opsade i blokade, prije svega velikih gradova kao centara ekonomske, političke, kulturne moći i tradicijskog značaja, te posebice blokade vitalnih komunikacija (cestovnog, željezničkog, vazdušnog, pa i riječnog saobraćaja), a sve sa ciljem pripajanja cijele teritorije Bosne i Hercegovine tzv. Saveznoj republici Jugoslaviji, a dogovorom Tuđmana i Miloševića, znatan dio Bosne i Hercegovine je bio namijenjen projekciji „Velike Hrvatske“.

Od izuzetnog je društvenog značaja da se ispuni potreba za naučnim rasvjetljavanjem okolnosti vezanih za period agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, posebno za onim što se, u tom vremenu, odigravalo u opsjednutom i blokiranom Sarajevu. Spoznaja istine o uzrocima agresije i genocida, tokovima i načinima otpora slabo naoružanih i neadekvatno opremljenih branilaca multietničke i multikonfensionalne Bosne i Hercegovine, posebno u odbrani njenog glavnog grada, omogućava dublje razumijevanje relevantnih vojnih, političkih, sociooloških i psihosocijalnih činilaca, za koje se zna ili se pretpostavlja da su doveli do agresije i do genocida.

Glavni grad u svakoj državi predstavlja u svim elementima državu. On je paradigma njene historije, njenog društveno-političkog i kulturnog razvitka. Ali i više od toga. Glavni gradovi su jezgro razvitka temeljnih duhovnih, društvenih, ekonomskih i političkih vrijednosti svakog društva. Sarajevo sve to sabire u svom društvenom biću, koje je biće ove hiljadugodišnje države. U njemu, a i u njegovoj bližoj okolini, kao nigdje drugdje, prepoznatljiva je društvena, etnička, politička i kulturna slika Bosne i Hercegovine i duh bosanstva uopće.

Sarajevo je Bosna i Hercegovina *u malom,* ne samo u etničkom (nacionalnom), već i u tradicijskom, običajnom, konfensionalnom i uopće kulturnom pogledu.

U Sarajevu su se sve vrijednosti multilateralne tolerancije i suživota realizovale u jednom izrazito gradskom (građanskom) ambijentu, stvaranom stoljećima na civilizacijskim tekovinama modernosti, ali i na uvijek vrijednim elementima tradicionalnog društva i tradicionalne kulture. Negiranje tih vrijednosti i života u Sarajevu ujedno je uništavanje života i vrijednosti bosanskohercegovačkog društva u cjelini. Zato je vojno opsjednuto Sarajevo bilo paradigmičan slučaj agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i otpora prema surovoj, nesvakidašnjoj i neviđenoj nacionalističkoj agresiji i zločinu genocida izvršenog u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo je do 6. aprila 1992. godine već bilo potpuno odsječeno. Komunikacijski presječeno. Jedinice JNA i srpske paravojne (četničke) jedinice već su bile na svim bitnim strateškim punktovima u Sarajevu i oko Sarajeva, i šire regije. Gledano sa striktno vojnog stajališta, planom blokade, opsade, i osvajanje Sarajeva je bilo veoma dobro zamišljeno. Zaposjednute su sve vitalne tačke: Trebević, Zlatište, Brus, Osmice, Žuč, Hum, Mrkovići, Borije, Špicasta stijena...

U BiH su se nalazile respektivne snage JNA. To su bili 5., 17. i 4. korpus, sa brojnim borbenim i logističkim jedinicama, koje su pripadale Saveznom seklretarijatu sa narodnu odbranu i 1. vojnoj oblasti sa Komandom u Beogradu. Pored tih snaga, na teritoriju BiH, naročito u i oko Sarajeva dovedene su snage JNA koje su prinudno napuštale teritoriju Hrvatske i Slovenije. Sa teritorije Srbije i Crne Gore, prema BiH su bili orijentirani Novosadski, Užički i Titogradski korpus.

Iza svake od tih strateških zaposjednutih tačaka, agresorske snage, koje su Sarajevo imale kao na dlanu i koje su ga tako bezočno uništavale i razarale, iza sebe su imale stručno napravljene komunikacijske i fortifikacijske linije, kompletne saobraćajnice, sa pozadinskom logistikom, doturom municije, nafte, hrane i svega onoga što je bilo potrebno za uništavanje jednog velikog grada.

Za svo to vrijeme, uostalom kao i danas, međunarodna zajednica se samo formalno zalagala za univerzalne vrijednosti ljudskih prava i sloboda, što je u takvoj vojno-političkoj konstelaciji više pogodovalo agresoru. Kako je agresija odmicala, svijet je sve više shvatao da se branioci Bosne bore za općečovječanske ideje i vrijednosti i nastojao podržati borbu, da bi na kraju to bilo krunisano NATO-ovom vojnom intervencijom na agresorske snage.

Zbog toga je ova doktorska disertacija davala odgovore o agresiji i opsadi, ali i o organizovanju odbrane Sarajeva i značaju te odbrane u političkopravnom i međunarodnom okviru, s ciljem afirmacije bosanskohercegovačke državnosti.

Disertacija sadrži politološko-sociološki vrijednosnu analizu shvatanja i stavova boraca iz zone odgovornosti Prvog korpusa, odnosno Armije Republike Bosne i Hercegovine. Ispitanici su odgovorili da su zapravo svi građani bili Armija Republike Bosne i Herrcegovine i da su oni odbranili grad i državu.

Svaki građanin i građanka su se na svoj način i u okviru svojih sposobnosti i mogućnosti žrtvovali za očuvanje grada. Iz sastava sarajevske populacije i pristiglih prognanika regrutovala se Armija Republike Bosne i Hercegovine koju su krasile osnovne vrijednosti, koje su, inače, karakteristika grada Sarajeva i njegove regije, vrijednosti Bosne i Hercegovine, historijski davno nastale, a koje, zapravo, predstavljaju tradiciju cijele Bosne i Hercegovine.

Možda najznačajniji dio ove knjige jesu rezultati konkretnog empirijskog istraživanja u kojima se, između ostalog, daje statistički prikaz broja poginulih boraca Prvog korpusa. Unutar toga, daje se pregled ukupno poginulih po mjesecima svake ratne godine, pregled po nacionalnom obilježju, po obrazovno-kvalifikacionoj strukturi, po obilježju *domicilnih*

ili *prognanika* i raseljenih lica i tako dalje. Ovi, a i drugi podaci, ukrštaju se po socijalnoj, obrazovnoj, starosnoj, spolnoj i nacionalnoj strukturi.

Ovo je vjerovatno, i pionirski pokušaj sagledavanja ove značajne i nedovoljno istražene problematike koja je, na određen način, nastavak rada koji je autor započeo magistarskom tezom gdje je, sa naučnog aspekta, izučavao opsadu i odbranu Sarajeva.

Nadati se je da će rezultati naučnog istraživanja do kojih je autor došao u ovom radu poslužiti kao podsticaj budućim istraživačima u ovoj oblasti. Knjiga ima ambiciju da pruži odgovore na glavno pitanje, a to je pitanje značaja odbrane Sarajeva u jačanju i afirmaciji političko-pravnog i međunarodnog položaja države Bosne i Hercegovine. Može pomoći onima koji se budu bavili vojnohistorijskim istraživanjima, istraživanjima za izradu političkih i pravnih studija o tranziciji i disoluciji Socijalističke federativne republike Jugoslavije, te agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu i izvršenom genocidu nad Bošnjacima.

Ideja vodilja naučnog istraživanja i knjiga kao neka vrsta radne hipoteze glasi: *U Bosni i Hercegovini i u Sarajevu vodila se borba između onih koji su bili na strani Armije Republike Bosne i Hercegovine i koji su se borili za univerzalne društveno-političke i kulturološke vrijednosti zajedničkog života, na jednoj strani, i onih koji su bili protiv historijom i tradicijom uspostavljenih vrijednosti zajedničkog života/suživota, a koji su sačinjavali političke i militantne nacionalističke snage.*

Strukturalno-funkcionalna teorija društva u ovoj knjizi je osnova, kako za provjeravanje hipoteze, tako i za naučno objašnjenje odnosa navedenih varijabli koje tangiraju karakter, sredstva, ciljeve i posljedice agresije i izvršenog genocida, što se na primjeru Sarajeva iskazalo i kao etnocid i urbicid.

Istraživačka sonda bila je usmjerena prema traženju odgovora na pitanja: Ko je branio Sarajevo? Koji su sociološki aspekti organiziranja i formiranja odbrane Sarajeva? Kakva je sociološka struktura odbrambenih formacija, te koje su političke vrijednosti, motivi i ciljevi angažovanja u odbrani Sarajeva? Koje su ocjene i kvalifikacije odnosa UN-a i međunarodne zajednice u cjelini prema totalnoj vojnoj i komunikacijskoj blokadi grada Sarajeva? Odakle potencijal za brutalnu agresiju? Zašto opsada ovog intenziteta?

Knjiga, u najvećoj mjeri, tretira ono što je urađeno gradu Sarajevu i njegovim građanima. Ali, masakri, masovna ubistva, urbicid, kulturocid, sistematsko i plansko gušenje grada i građana i stvaranje uslova u kojima se ne može ni živjeti ni umrijeti samo je jedan dio ukupnog obima agresije i genocida koji je izvršen nad Bošnjacima-Muslimanima.

Glavni dio knjige su rezultati istraživanja, gdje se prezentira opsada Sarajeva kao vojna i svaka druga blokada glavnog grada suverene države, ali države na koju je izvršena agresija. U tom kontekstu, posebno se govori o samoj opsadi Sarajeva, pripremama, izvršenju, ciljevima, značaju i posljedicama tokom 1472 dana života u opsadi. Istovremeno, Sarajevo se tretira kao centar društvenog, političkog, kulturnog i administrativnog života države Bosne i Hercegovine.

Prezentiran je i način organizovanja, pripreme i izvođenja svih segmenata odbrane u Bosni i Hercegovini u cjelini i u Sarajevu posebno. Prezentira se i analizira odbrana Sarajeva, demografska slika sarajevske boračke populacije, kako one po evidenciji vojno sposobne, tako i one koja se javila da brani Sarajevo po svim njenim obilježjima. U tom kontekstu obrađen je politološki portret branitelja Sarajeva sa rubnih područja grada i njihov odnos kao i odnos, njihovih komandanata prema Vrhovnoj komandi.

Knjiga sadrži i istraživanja o stanju borbenog morala u jedinicima Armije Republike Bosne i Hercegovine, koja govore o participaciji domicilnog vojnosposobnog stanovništva te participaciji boraca/prognanika/izbjeglica, protjeranih i deportovanih iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine.

Razmotreno je učešće i uloga međunarodne zajednice u koordiniranju događaja koji su prethodili završetku agresije i unutrašnjem društvenopolitičkom ustroju države. U tom kontekstu, u radu se analiziraju i brojne rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a, zatim pravni i politički aspekt tih rezolucija.

Posebno poglavlje se odnosi na Presudu Međunarodnog suda pravde u Hagu od 26. februara 2007. godine, a po osnovu tužbe Republike Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore.

Jedan dio knjige sadrži odgovarajuće grafikone, preglede, statističke pokazatelje, brojno stanje jedinica, njihovu socijalnu, starosnu, obrazovnu, nacionalnu strukturu, zatim grafikone broja borbenih djejstava i statističke

pokazatelje i grafikone o broju ubijenih i ranjenih boraca Armije Republike Bosne i Hercegovine, kao i pregled poginulih vojnika Vojske Republike Srpske.

Tokom rada na na naučnom istraživanju kao i knjizi autor je došao do zaključka da se državno-pravni i politički značaj odbrane Sarajeva u jačanju i afirmaciji političko-pravnog i međunarodnog položaja države Bosne i Hercegovine najbolje može ocijeniti ako se identificiraju ciljevi agresije Srbije, Crne Gore i Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu. Na osnovu provedenog istraživanja, došlo se do spoznaje da su agresori pred sebe postavili dva cilja: prvi, da se obezvrijedi i poništi državnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine kao međunarodno priznate države, i drugi, da se Bošnjaci, koji od agresora nisu priznavani kao zaseban politički narod, svedu na zanemarljiv procenat, koji neće predstavljati ozbiljan politički faktor, već jednu folklornu činjenicu. Za prvo vrijeme za Bošnjake je bilo rezervirano nekoliko malih enklava u kojima bi, kao u getima, bili jedno vrijeme tolerirani, a potom raseljeni. Slijedom tog agresorskog projekta, u tu svrhu je trebalo da posluži u maju 1993. godine ustanovljavanje od strane UN-a šest zaštićenih zona: Sarajevo, Goražde, Žepa, Srebrenica, Bihać i Tuzla.

Rat protiv Bosne i Hercegovine bio je, dakle, nešto više i po sadržaju šire, nego što obuhvata teorijski pojam agresije u međunarodnom pravu. Po međunarodnom pravu, okupacija određenog teritorija izvršenom agresijom na jednu državu podrazumijeva odgovornost okupatora da na okupiranom prostoru organizuje život i brine o stanovništvu stvaranjem uslova za njegovo preživljavanje. S obzirom na ciljeve agresije, može se reći da je to bio totalni rat ne samo protiv Bosne i Hercegovine kao države, već i kao geopolitičkog prostora, rat protiv njenog stanovništva i genocid, a ne prosta agresija.

S obzirom na nacionalno mješovitu strukturu stanovništva u Bosni i Hercegovini, da u njoj pored Bošnjaka žive i Srbi i Hrvati, a da su agresiju izvršile Srbija, Crna Gora i Hrvatska, s ciljem stvaranja *velike Srbije* i *velike Hrvatske*, u toj namjeri mobilizirali su najveći broj svojih sunarodnika u Bosni i Hercegovini, stvorivši kvislinške paradržavne tvorevine, da se i sami uključe u velikodržavne projekte stvarajući lažnu predstavu kao da je riječ o građanskom ratu, a ne agresiji.

U toku rada na knjizi, autor je nastojao dokazati da je jedina ispravna strategija organiziranog otpora toj agresiji bila odbrana cjelovitosti međunarodnopravno priznatog bosanskohercegovačkog državnog teritorija, odbrana višestoljetne tradicije suživota pripadnika različitih etničkih zajednica i odbrana tradicije tolerancije među pripadnicima različitih religija na ovom prostoru. Pošto je ta stategija bila kompatibilna međunarodnopravno usvojenim normama kojima su se rukovodile UN-e, Evropska unija i OSCE i druge međunarodne organizacije, a podržavalo svjetsko javno mnijenje, i ako se tome, kao primarno, doda organizirani legitimni otpor države i stanovništva Bosne i Hercegovine, agresori nisu uspjeli u svojim namjerama.

Ključno pitanje na koje je autor u toku rada na disertaciji pokušao naći odgovor je: Da li bi se Bosna i Hercegovina očuvala kao država i kao multietničko i multikonfensionalno društvo da je u tom ratu protiv Bosne i Hercegovine i njenih stanovnika slučajno palo Sarajevo? Ono do čega je došao u svojim istraživanjima je činjenica da je očuvanje slobodnog Sarajeva, sa svim onim što ono predstavlja samim sobom i u sebi one vrijednosti u njemu koje znače istovremeno i više nego prosjek vrijednosti koje čine društveno biće Bosne i Hercegovine, presudno pomoglo da agresor ne uspije ostvariti svoje ciljeve. Jer, Sarajevo je predstavljalo ogledalo onoga što Bosna stvarno jeste i što nosi u svome višestoljetnom biću, a što je na tragu savremenih evropskih integracionih procesa, te da se nađe konačno političko rješenje za Bosnu i Hercegovinu, kojim joj je priznat državnopravni kontinuitet, članstvo u UN-a i drugim međunarodnim organizacijama i sa institucionalnom državnom strukturom kojom se mogla legitimirati kao međunarodnopravni subjekt.

S obzirom da je ratni cilj agresije bio uništenje biološke supstance najbronijeg od tri bosanska naroda, tj. Bošnjaka, i *debosnizacija* Bosne kao geopolitičkog prostora, to se za razliku od klasične odbrane, u kojoj učestvuju samo osobe sposobne za služenje u vojsci, za Sarajevo može istaći iskustvo da su branioci Sarajeva bili i djeca, i starci, i žene, jer su činili dušu odbrane i motiv braniocima na linijama odbrane da izdrže, svjesni da se nemaju kuda povući, jer je cijeli grad predstavljao prvu liniju. Jednako su ginuli i djeca, i starci, i žene, čak i više nego sami borci na liniji odbrane.

Sarajevo je, shodno velikosrpskom strategijskom planu, bilo epicentar i glavni cilj agresije. U slučaju njegovog brzog pada, zasigurno bi

bili ostvareni svi ciljevi agresora. Naime, rezultati do kojih se došlo tokom rada na knjizi i naučnom istraživanju pokazuju da je SDS, kao idejni movens miloševićevske politike i velikosrpske agresije, prije svega nastojao da izvrši destrukciju legaliteta i legitimiteta svih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine, a time i da se i *detronizira Sarajevo* kao glavni grad Republike Bosne i Hercegovine. Drugi cilj SDS bio je razgradnja unutarnjeg međunacionalnog tkiva Bosne i Hercegovine, uništavanje i strukturno destruiranje svakog oblika zajedništva, pa onda i ukupnih institucija sistema u odbrani, policiji, sudstvu, zdravstvu, obrazovanju, pa sve do elementarnih institucija, komunalnog života i slično, a sve sa ciljem uništavanja elementarnih prerogativa državnosti Republike Bosne i Hercegovine.

Po nekim analizama i stručnim vojnim procjenama, Sarajevo je trebalo da padne za par dana. Karadžić je predviđao petnaest dana, Krajišnik tri sedmice, ali, uglavnom se procjena kretala da je odbrana grada moguća maksimalno mjesec dana. Ispalo je da se Sarajevo branilo i odbranilo, kao opsjednut grad, najduže u povijesti modernog ratovanja, za više od stotinu dana duže od povijesne odbrane Lenjingrada.

Ali, kako je tekla bestijalna opsada i nezapamćeno razaranje i uništavanje civilizacijskog tkiva Sarajeva, tako je politički i simbolički rastao značaj odbrane Sarajeva, o čemu je detaljno apostrofirano u cijelom jednom poglavlju disertacije. Odbrana Sarajeva je bila jedan historijski fenomen i u svakom slučaju specifikum. Bila je to odbrana koja je organizirana iz očaja, osjećaja egzistencijalne ugroženosti, osjećaja *biti ili ne biti* historijskog bića i spasa naroda.

Naučno istraživanje i knjiga međutim, nedvosmisleno pokazuje da je primarni razlog uspješnosti te odbrane ipak bio u našim, prije svega, hrabrim borcima, dakle, s početka u Teritorijalnoj odbrani, aktivnom i rezervnom sastavu policije, Patriotskoj ligi, Zelenim beretkama, kasnije u onome što je bila glavna i osnovna snaga, u Armiji Republike Bosne i Hercegovine. Naravno, ne treba licitirati time koliko je koja od tih raznih formacija doprinijela toj odbrani. Odbrani su doprinijeli, prije svega, obični ljudi, građani i patrioti ove zemlje, Sarajlije i svi oni koji su se u Sarajevu našli i branili svoju domovinu.

U sarajevskoj regiji i u Sarajevu branila se multietničnost, multikulturalnost i multikonfensionalnost, odnosno zajednički sarajevsko-bosanski način života kao najveća općečovječanska tekovina ovih prostora i vrijednosti zasnovana na principima uzajamnog, jednakog priznanja, uvažavanja i međusobne tolerancije.

Rezultat do kojeg je autor došao u ovoj knjizi može se izraziti konstatacijom: sa gubitkom Sarajeva, kao državnog centra, s obzirom na karakter rata s ciljem uništenja bosanske državnosti i spaljivanjem zemlje i uništenjem ljudi, periferne slobodne enklave teško da bi uspjele očuvati cjelovitost države i slijedilo bi njihovo dalje političko usitnjavanje i neminovno uključivanje u već stvorene paradržavne tvorevine koje bi bile anektirane u sastav susjednih država, po principu kako je zamišljena Autonomna pokrajina Zapadna Bosna.

U odbrani Sarajeva među braniteljima i među civilima u Sarajevu i okolini, stradalo je stanovništvo svih nacija i vjera. Za potvrdu ovih zaključaka, iz šireg istraživanja, ako samo uzmemo činjenice koje se odnose na motiviranost boraca, branilaca Sarajeva, kao i nacionalnu strukturu poginulih boraca, onda dolazimo do sljedećeg: u odgovoru boraca ispitanika na pitanje koji su motivi za učešće u odbrani Sarajeva i Bosne i Hercegovine najbrojnija socijalna kategorija, radnici, sa 89% opredijelila se za stav da je *očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene Bosne i Hercegovine sa multietničkom strukturom* bio osnovni motiv i cilj borbe.

U istraživanju mišljenja ispitanika o mjestu koje zauzima sarajevsko ratište u okviru odbrane Bosne i Hercegovine, vrlo visok procenat ispitanika iz svih socijalnih skupina, njih 86%, *smatra da je Sarajevo bilo ključna tačka i cilj agresije*. U ovom kontekstu boračka populacija jedinica 1. korpusa imala je svijest o ključnoj važnosti odbrane Sarajeva za odbranu cijele Bosne i Hercegovine.

U nacionalnoj strukturi boraca 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine imali su učešće Bošnjaci, Hrvati, Srbi i skupina ostalih.

Još jedno od veoma važnih pitanja na koja se kroz iscrpna istraživanja originalnih dokumenata pokušao naći odgovor je pitanje izmještanja državnog i političkog rukovodstva Bosne i Hercegovine za vrijeme opsade Sarajeva. Analiza stenograma sjednica Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine pokazuje da je bilo inicijativa koje su se razmatrale na sjednicama Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine da se Predsjedništvo izmjesti u Zenicu, Tuzlu, Grude, Zagreb, Beč... Pitanje je, s obzirom na karakter rata, da li bi se Sarajevo uspjelo odbraniti da je državno rukovodstvo izašlo iz Sarajeva na neku rezervnu lokaciju. Na svu sreću, ta dešperadersko-kapitulantska opcija nije prošla i prevladalo je

uvjerenje da opstanak najviših državnih organa u Sarajevu jeste zalog za opstanak cijele Bosne i Hercegovine. Gledano sa vremenske distance od 18 godina, jasno je da doista Bosne i Hercegovine ne bi bilo da je tada naše rukovodstvo odlučilo da svoju političku borbu vodi iz neke druge države ili drugog grada.

Pokušaju traženju odgovora na pitanje zašto međunarodna zajednica nije odlučnije reagirala i na vrijeme suzbila zločin genocida, posvećeno je jedno poglavlje disertacije, jer su došli do izražaja sukobljeni interesi velikih sila s jedne, nejedinstvo unutar Evropske unije s druge, i kolebljiv ili, najblaže rečeno, nedefiniran stav SAD-a, s treće strane.

Ako se taj globalni sistem sa svim svojim suprotnostima stavi i u kontekst odnosa između svjetskih velesila i njihovih interesa, posebno na relaciju Evropa – Rusija i SAD – Rusija, onda stvar do kraja izgleda složena i politički zamršena. Ove odnose treba gledati u svjetlu propasti socijalizma i raspada Sovjetskog saveza, te daljeg postojanja de facto samo jedne svjetske sile, SAD-a, sa preuzetom i preostalom obavezom da aktivno učestvuje u globalnoj politici. U ovom kontekstu, analizirane su i najznačajnije međunarodne posjete Republici Bosni i Hercegovini i posebno Presuda Međunarodnog suda pravde po tužbi Republike Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore za počinjeni genocid.

Knjiga je primarno utemeljena na stručnoj i naučnoj analizi i empirijskom istraživanju, ali s obzirom na vojne funkcije koje je autor obavljao u periodu 1992.–1995., a i kasnije, dijelom je i autentično svjedočenje. Osim analize sadržaja relevantne literature i originalnih dokumenata, korištena je i uporedna metoda vezana za problematiku agresije, holokausta, genocida, opsade gradova, ali i literatura i dokumentacija vezana, prije svega, za aktivnosti 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. U radu je korištena i anketa sa 3.605 respodenata i 92 modaliteta odgovora. Anketa je sadržavala 49 pitanja, odnosno identifikacionih pitanja i pitanja vezana za predmet istraživanja.

Sa aspekta nauke važno je istaći da je autor u izradi doktorske disertacije koristio jednu naučnu metodu, koja se vrlo rijetko primjenjuje u društvenim naukama, a to je podudarnost metode sa objektom kao naučni pogled na lično kao, istina ne jedini, ali kao jedan od izvora za ljudsko međusobno poštovanje.

Ova knjiga je pokušaj da se egzaktnim pokazateljima obezbijedi potpuno i valjano razumijevanje značaja odbrane Sarajeva u jačanju i afirmaciji političko-pravnog i međunarodnog položaja države Bosne i Hercegovine, ali i svih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i zločine genocida. Ova knjiga trebala bi da posluži kao podsticaj svim zainteresovanima za sistematsko i ciljno istraživanje. Osnovni elementi su sistematičnost i izvornost analiza u naučnoj formi, koji bi trebali da signaliziraju značajne poruke i podstiču nova istraživanja na ovom planu. Treba napomenuti da disertacija nije nikakvo moraliziranje direktnog učesnika događaja o kojima je riječ, već obrada tih događaja sa naučnog aspekta.

U biti, ovo štivo je pokušaj pronalaženja odgovora na pitanje: Kako spriječiti nove genocide i nove barbarske *srednjovjekovne* opsade gradova u modernom vremenu 21. stoljeća? Ovo je jedna vrsta upozorenja na osnovu lično proživljenog i doživljenog.

Država Bosna i Hercegovina mora biti odlučna da izgradi adekvatne mehanizme za sprečavanje zločina genocida, holokausta i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U tom smislu, pokretanje aktivnosti na edukativnom planu kroz koje bi se mlade generacije uz odgovarajuće sadržaje upoznavale sa navedenim događajima, od velike su važnosti za društvo u cjelini. Tu se, prije svega misli na organizovanje seminara, predavanja i naučnih tribina na ovu temu.

Bilo bi dobro ako stečena iskustva i rezultati rada koji su ovdje prezentirani barem djelomično posluže daljem razvoju sociološke, politološke i naučne misli. Ukoliko ovaj rad doprinese uvećavanju našeg znanja o agresiji i genocidu, onda je ispunio svoju osnovnu zadaću, a to je učenje i nauk budućim generacijama da Sarajevo nikada više ne dođe u iskušenje da bude u opsadi, a Bosna i Hercegovina žrtva agresije i genocida.

Prvi korpus Armije RBiH, od 1992. do 1995. godine, u prosjeku je imao 78.253 borca. Prema teritoriji popune, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine su bili borci iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva i iz prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i sa drugih okupiranih teritorija. Prema nacionalnoj strukturi, u 1. korpusu od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bilo: Bošnjaka 73.488 ili 94,0%; Srba 934

ili 1,2%; Hrvata 3.402 ili 4,3% i Ostalih 429 ili 0,5%. Prema obrazovnoj strukturi, u 1. korpusu od 1992.do 1995. godine, u prosjeku je bilo: visoka stručna sprema 1.954 ili 2,5%; viša stručna sprema 1.348 ili 1,7%; srednja stručna sprema 54.793 ili 70,0%; niža stručna sprema 16.796 ili 21,5%; bez spreme 3.362 ili 4,3%. Prema socijalnoj strukturi, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bilo: radnika 63.117 ili 80,6%; službenika 9.818 ili 12,6%; zemljoradnika 5.318 ili 6,8%.

U toku 1992. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao 60.442 borca, 1993. godine 80.644 borca, 1994. godine 84.914 boraca, a u toku 1995. godine 1. korpus Armije RBiH je imao 87.009 pripadnika.

Armija RBiH krajem 1992. je imala oko 200.000, a krajem 1995., pred Dejtonski sporazum o miru, imala je blizu 250.000 pripadnika. Znači, 1. korpus, sa oko 80.000 boraca, činio je trećinu brojnog stanja Armije RBiH.

U cijeloj zoni 1. korpusa, od 1992. do 1995. godine, ukupno je izvedeno 435 odbrambenih i napadnih borbenih djejstava, od kojih je, u odnosu na postavljene ciljeve, 226 ili 52,0% potpuno uspjelih, 110 ili 25,3% djelimično uspjelih, a za 99 ili 22,7% uspješnost je ocijenjena kao slaba. S obzirom na operativno-taktički oblik, jedinice i komande 1. korpusa su pripremale i izvodile napadne i odbrambene borbe i bojeve. U smislu stvarnih događanja na ratištu i stvarnog odbrambenog karaktera Armije RBiH, njena napadna borbena djejstva su bila *napadna* samo u užem smislu. Ciljevi napadnih borbenih djejstava su situirani u širi, strateški kontekst političkih i vojnih ciljeva odbrane države RBiH. U tom smislu napadna borbena djestva jedinica Armije RBiH mogu se tretirati kao oblik aktivne odbrane. Od ukupno 436 takvih borbenih djejstava u cijeloj zoni 1. korpusa, u periodu od 1992. do 1995. godine, njih 279 ili 64,0% su bila napadna, a 157 ili 36,0% odbrambena. Od ukupno 435 borbenih djejstava (napadnih i odbrambenih) u cijeloj zoni 1. korpusa od 1992. do 1995. godine bilo je 279 ili 64,1% napadnih borbenih djejstava, od kojih 169 ili 60,6% u toku 1992., 77 ili 27,6% u toku 1993., 24 ili 8,6% 1994., te 9 ili 3,2% u toku 1995. godine. Znači, broj napadnih borbenih djejstava, iz godine u godinu, naglo je opadao. Od ukupno 435 borbenih djejstava (napadnih i odbrambenih) u cijeloj zoni 1. korpusa od 1992. do 1995. godine bilo je 157 ili 36,1% odbrambebih borbenih djejstava, od kojih 79 ili 50,3% u toku 1992., 63 ili 40,1% u toku 1993., 10 ili 6,4% 1994., te 5 ili 3,2% u toku 1995.

godine. Znači, broj odbrambenih borbenih djejstava, iz godine u godinu, je opadao, ali ne tako naglo kao u slučaju opadanja broja napadnih borbenih djejstava.

Prvi korpus Armije RBiH, od 1992. do 1995. godine, imao je ukupno 6.585 poginulih boraca, i to: 1992. godine 3.097; 1993. godine 2.011; 1994. godine 783; 1995. godine 694 poginula borca. Od ukupnog broja poginulih u 1. korpusu u okruženom Sarajevu, od 1992. do 1995. godine, bilo je ukupno 3.587 poginulih boraca, i to: 1992. godine 1.983; 1993. godine 1.109; 1994. godine 289; 1995. godine 206 poginulih boraca. U toku 1992. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao ukupno 3.097 poginulih boraca; 1993. godine; 2.011 poginulih boraca; 1994. godine 783 poginula borca, a u toku 1995. godine 1. korpus Armije RBiH je imao ukupno 694 poginula borca. Prema nacionalnoj strukturi u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine poginulo je boraca: Bošnjaka 6.104 ili 92,7%; Srba 223 ili 3,4%; Hrvata 240 ili 3,6% i Ostalih 18 ili 0,3%. Prema obrazovnoj strukturi u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine poginulo je: boraca sa visokom stručnom spremom 102 ili 1,5%; boraca sa višom stručnom spremom 90 ili 1,4%; boraca sa srednjom stručnom spremom 5.057 ili 76,8%; boraca sa nižom stručnom spremom 1.108 ili 16,8%; boraca bez spreme 228 ili 3,5%. Prema socijalnoj strukturi u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine poginulo je: radnika 5.227 ili 79,4%; službenika 959 ili 14,5%; zemljoradnika 399 ili 6,1%. Prema izvorima, odnosno prema teritoriji popune, u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva je poginulo 4.544 ili 69,0%, a iz prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i sa drugih okupiranih teritorija je poginulo 2.041 ili 31,0%. U okruženom Sarajevu iz domicilnog stanovništva je poginulo 2.779 ili 77,5%, a iz prognanog 808 ili 22,5%.

U periodu od početka oružane agresije na RBiH, aprila 1992. do decembra 1995. godine, kada je potpisan Dejtonski sporazum, bila su četiri proljeća, četiri ljeta, četiri jeseni i tri zime. Pokazatelji, predstavljeni u obliku tabela i grafikona, nisu osnov za zaključak da je godišnje doba bitno utjecalo na nivo gubitaka u ljudstvu. Kako se vremenski dalje ulazilo u ratne sukobe, bez obzira na promjene godišnjih doba, nivo gubitaka u ljudstvu je smanjivan, po osnovu bolje taktičke i lične zaštite ljudstva, bolje adaptacije na ratne prilike i višeg stupnja taktičke i tehničke obučenosti boraca. Znači vremenski, tokom rata, po osnovu obuke, taktičke i lične zaštite ljudi, kao i njihove bolje adaptiranosti na ratne uslove, gubici su imali opći trend pada.

U redovima Armije RBiH, u periodu od 1992. do 1995. godine, poginulo je oko 28.000 njenih boraca, a u redovima srbijansko-crnogorskog agresora oko 22.000 vojnika, mobiliziranih sa teritorija općina u sastavu RBiH, ali se cijeni da je u borbenim djejstvima na teritoriji BiH poginulo još oko 10.000 do 12.000 agresorskih vojnika mobiliziranih na teritoriji agresorskih dražava (Srbije i Crne Gore) i *dobrovoljaca,* odnosno *plaćenika* iz država koje su bile saveznici agresora na RBiH. Znači, Armija RBiH je srbijansko-crnogorskom agresoru nanijela nepovratne gubitke u ljudstvu od oko 32.000 do 35.000 poginulih vojnika.

Najbitnije ratne okolnosti u BiH, koje su utjecale na izrazito veliki broj dezerterstava iz jedinica 1. korpusa su slijedeće: (1) od početka rata, članovi uže porodice mnogih branitelja BiH su se našli u inozemstvu ili u dijelovima BiH izvan rasporeda jedinice kojoj su pripadali, pa je tokom rata jačala njihova obostrana želja da se spoje, radi čega su se brojni pripadnici 1. korpusa udaljavali iz jedinice; (2) vremenskim odmicanjem od početka rata povećavao se broj potencijalnih izvršitelja dezerterstava, što je izazvalo naglo povećavanje broja dezerterstava u drugoj polovini rata; (3) nemogućnost zadovoljenja elementarnih životnih potreba u pogledu ishrane i higijene, te osjećaj besperspektivnosti za prevazilaženje takvog stanja, posebno zbog okruženja i potpune vojne blokade; (4) visok intenzitet i veliki obim teških ratnih ranjavanja i pogibija, što je izazivalo strah i jačalo motiv izbjegavanja takvih posljedica; (5) utjecaj neprijateljske propagande, koja je kod pojedinaca, posebno kod pripadnika 1. korpusa srpske i hrvatske nacionalnosti, izazivala strah od represije svojih sunarodnika zato što se nisu distancirali od pripadanja Armiji RBiH i priključili u redove *Vojske Republike Srpske*, odnosno u redove *Hrvatskog vijeća obrane*...

Jedinice Armije RBiH su formirane dobrovoljnim uključivanjem građana u njihove redove i po zakonu predviđenom mobilizacijom, po pozivu od strane nadležnih organa civilne vlasti za poslove odbrane. U početnom periodu odbrane od agresije, u lokalnim okvirima, jedinice su nastajale dobrovoljnim uključivanjem građana, uglavnom motiviranih da brane sebe, svoje porodice, svoju i društvenu imovinu, te da zaštite važne objekte privredne i komunikacijske infrastrukture… Kako se vremenski, dalje ulazilo u ratne prilike, s obzirom na djelovanje na formiranju krupnijih jedinica, brigada i korpusa, u drugoj polovini 1993. i kasnije, nije prestalo dobrovoljno uključivanje u njihove redove, ali je zakonom predviđena mobilizacija, pozivanjem od strane nadležnih organa civilne vlasti za poslove

odbrane, postala dominantan način popune jedinica Armije RBiH ljudstvom, materijalnim sredstvima iz popisa i objektima za smještaj jedinica i komandi.

Kvalitet ljudskog faktora i u vezi s tim pravednost političkih temelja i ciljeva odbrane BiH bili su osnova borbene moći u odbrani RBiH. U okviru kvaliteta ljudskog faktora, prednosti na strani snaga odbrane su bile u pogledu moralnih parametara. Borbena moć branilaca po osnovu njihovog morala je bila višestruko veća od borbene moći agresora po istom tom osnovu. Kvantitativna prednost agresora u demografskom i tehničkom smislu je devalvirana niskim moralnim osobinama njihove vojske. Sve kategorije ispitanika su ujednačeno, od 57% do 85% ,ocijenili da je u redovima 1. korpusa Armije RBiH borbeni moral bio visok.

Za doprinos borbenoj izgradnji jedinica i komandi, te za uspjehe u izvođenju borbenih djejstava, u Armiji RBiH je bio ustanovljen sistem dodjele stimulativnih mjera i praćenja kako dodjela istih utječe na stanje morala i ukupne borbene kvalitete jedinica i komandi. Utjecaj primjene stimulativnih mjera na stanje morala i ukupne borbene kvalitete 1. korpusa, bio je vro pozitivan. Borcima je bilo važno da se njihov trud, zalaganje i doprinos u borbi zapaža i vrednuje od strane nadređenih starješina i vojnih kolektiva. U primjeni stimulativnih mjera najbitniji su kriteriji prilikom odabira kojem pojedincu, kojoj jedinici će se dodijeliti koje od priznanja. Promašaji ne doprinose poboljšanju stanja u jedinici, a mogu da štete. Željeni efekti se postižu samo ako se priznanja dodjeljuju onima koji su to stvarno zaslužili. U tom smislu je bitna transparentnost, što uključuje potrebu da se prije donošenja odluka o primjeni stimulativnih mjera saslušaju prijedlozi vojnog kolektiva. Također, nakon primjene stimulativnih mjera nužne su aktivnosti unutar vojnih kolektiva, u smislu afirmiranja rezultata na osnovu kojih se odlučilo o dodjeli priznanja.

Širok je spektar raznih indikatora stanja borbenog morala u jedinicama i komandama. U praksi se oblikuje metodologija praćenja i procjenjivanja stanja borbenog morala, što na nivoima visokih komandi rade stručni timovi. Oni, putem svojih analiza, sugeriraju organima komandovanja i rukovođenja mjere koje treba poduzimati da bi se povoljni trendovi u pogledu borbenog raspoloženja pospješili, a negativni zaustavili i prevazišli. Uglavnom su poznate dvije velike grupe indikatora stanja borbenog morala, odnosno dvije velike grupe pitanja po kojima se sagledava i procjenjuje stanje morala u jedinicama, a to su: a) indikatori koji proizilaze iz života, rada i borbenih aktivnosti jedinica i komandi, i b) indikatori koji proizilaze

iz stanja problema na teritoriji gdje je locirana jedinica, odnosno na teritoriji sa koje je izvršena popuna jedinica boračkim sastavom i šire na teritoriji cijelog ratišta, uključujući i utjecaje iz međunarodnog okruženja.

Ispitanici su bili vrlo kritični u ocjenama stanja borbenog morala u 1. korpusu, te su imali strožije kriterije, što je razumljivo, s obzirom da su u ratnim uslovima želje udaljenije od realnosti. Brojnost i starosna struktura kao indikator stanja morala u 1. korpusu je vrednovana ocjenom 3,09; vojnostručna osposobljenost ocjenom 2,97; moralno-psihološke i političke vrijednosti ocjenom 2,62; te stanje materijalno-tehničkih sredstava ocjenom 3,42.

Sadržaji, rezultati, kratkoročne i dugoročne posljedice posjeta od strane raznih, visokih zvaničnika iz brojnih država i međunarodnih organizacija, odraz su njihovih političkih stavova i namjera u odnosu na konačan ishod rata i perspektivu BiH kao države. Na osnovu činjenica u vezi s tim, mogu se sagledati sposobnosti i slabosti u djelovanju međunarodne zajednice u odnosu na bosanskohercegovačku krizu, u kojoj su najmoćniji autoriteti svijeta trebali suzbijati nepravedne politike i njihovu silu, a zaštititi ugrožene ljude, narode i državu BiH pomaganjem da se brane od agresije i opstanu. U slučaju agresije na BiH, uvođenjem i kontrolom embarga na oružje, međunarodna zajednica je postupila protivno svojoj obavezi. Pri tome je najvažnija činjenica da se zavedenim embargom nisu sprečavali agresori na RBiH da iz raznih vanjskih izvora dolaze do naoružanja i vojne opreme, čega su i inače imali u dovoljnim količinama i bez uvoza, već je embargo, u uslovima potpunog, strateškog vojnog okruženja, isključivo onemogućavao da za potrebe slabo naoružanih i opremljenih snaga odbrane RBiH bude nabavljeno naoružanje iz vanjskih izvora.

Borci 1. korpusa su bili uvjereni da mogu uspješno deblokirati Sarajevo, ali su smatrali da je najveća smetnja u tom pogledu bio nedostatak naoružanja i municije. Kao i borci, toga su bili svjesni svi građani RBiH na strani snaga odbrane, te politički i državni autoriteti RBiH. Diplomatskim putem, od Predsjedništva i Vlade RBiH, kontinuirano, cijelo vrijeme tokom odbrane od agresije, prema autoritetima međunarodne zajednice su išle inicijative da se ukine zavedeni embargo, pri čemu se cijenilo da bi ukidanjem embarga ubrzo nastali povoljni uslovi za deblokadu Sarajeva i poboljšanje vojne i političke situacije uopće. U istom pravcu se djelovalo putem medija i drugim kanalima utjecaja na javnost i glavne političke faktore u svijetu. Pored političkih, borci i građani Sarajeva su imali i jake egzistencijalne motive za deblokadu Sarajeva, jer su bili bez hrane, vode,

lijekova, energenata, ogrijeva, odjeće, obuće..., a poseban problem je bio osjećaj Sarajlija o svojoj poniženosti u koju su dovedeni uspostavom potpune agresorske opsade njihovog grada.

Realan je odgovor 78,14% ispitanika da je zavedeni embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva. To je vrlo važno iskustvo u pogledu zaključka da vanjski sudionici ratne situacije mogu bitno utjecati na tok i ishod rata. U uslovima agresije na RBiH, pored zaraćenih strana koje su bile u direktnom oružanom sukobu, kao bitan sudionik rata je bila međunarodna zajednica, koja nije mogla spriječiti da saveznici agresora pomažu agresorima da uspješnije realiziraju svoje ciljeve, ali je efikasno sprečavala da saveznici snagama odbrane RBiH ispolje utjecaj na tok i ishod rata u BiH.

I na kraju, može se istaći da su svim knjigama, pa i ovom knjigom, predstavljeni rezultati istraživanja po vrlo bitnim pitanjima, ali su i dalje ostale neistražene ili nedovoljno sagledane brojne karakteristike organiziranja i borbenog djelovanja jedinica i komandi 1. korpusa, kako u pogledu nastajanja, rasta i razvoja, tako i u pogledu njegove poslijeratne demobilizacije i transformacije.

Poseban značaj knjige će biti ako ona podstakne realizaciju sličnih projekata, značajnih za ostale korpuse i Armiju RBiH u cjelini.

L I T E R A T U R A

1. LEKSIKONI, RJEČNICI, ENCIKLOPEDIJE

– *Grujić, Branislav, Srdević, Ilijana.* *Dictonary/rečnik* – Obod Cetinje, Medicinska knjiga Beograd – Zagreb, 1989.

– *Ibler, Vladimir,* *Rječnik međunarodnog javnog prava,* Informator, Zagreb, 1987.

– ***Međunarodni politički leksikon,*** Novinsko izdavačko preduzeće, Zagreb, 1960.

– *Pravna enciklopedija,* Savremena administracija, Beograd, 1985.

2. KNJIGE

– *Abaza, Hilmo,* *Da se ne zaboravi da se ne ponovi,* Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1997.

– *Abazović, Mirsad,* *Bez iluzija,* Dobrovoljno udruženje građana ČAVKARICA, Sarajevo, 1994.

– *Akmadžić, Hazim,* *Zelene beretke – MONOGRAFIJA,* Sarajevo, 1994.

– *Ajnadžić, Nedžad,* *Odbrana Sarajeva,* Sedam, Sarajevo, 2002.

– *Arnautović, Suad,* *Kako se branila Bosna:* vojno-politički esej i komentari, Procult, Sarajevo, 1997.

– *Bakšić, Hamza,* *Sarajeva više nema,* Oslobođenje, Sarajevo, 1997.

– *Banac, Ivo,* *Cijena Bosne:* članci, izjave i javni nastupi, 1992.–1995., Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1996.

– *Begić, Kasim,* *Bosna i Hercegovina od Vensove misije do Dejtonskog sporazuma,* Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997.

– ***Begić, Kasim,*** *Bosanski kudret-sahat,* Sarajevo, 1994.

– ***Bećirović, Hajriz,*** *Dobrinjska ratna drama,* Jedinstvena organizacija boraca BiH "Unija veterana", Sarajevo, 2002.

– ***Berić, Gojko,*** *Sarajevo na kraju svijeta,* Oslobođenje, Sarajevo, 1994.

– ***Bojl, Frensis,*** *Bosanski narod optužuje za genocid,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000.

– ***Carl, Bildt,*** *Misija mira,* zid, Sarajevo, 1998.

– ***Carević, Mićo,*** *Kako dalje,* Comesgraf, Banja Luka, 1999.

– ***Cigar, Norman,*** *Genocid u Bosni – politika etničkog čišćenja,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998.

– ***Cigar, Norman,*** *Vojislav Koštunica i budućnost Srbije,* Institut za istraživanje zločina protiv čovjecčnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2002.

– ***Cigar, Norman,*** *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad Muslimanima Balkana,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000.

– ***Cohen, d. Philip,*** *Srpski tajni rat,* Ljiljan, Sarajevo, 1996.

– ***Dedijer, Vladimir, Miletić, Antun,*** *Genocid nad Muslimanima,* Svjetlost, Sarajevo, 1990.

– ***Delić, Rasim,*** *Čast je braniti Bosnu,* Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2001.–2004.

– ***Dizdarević, Ismet,*** *Barbari su bili bolji,* Compact, Sarajevo, 1998.

– ***Domazet, Davor,*** *Uloga JNA kao srpske imperijalne sile u BiH ratu,* AIIZ, BR. 2-75. Sarajevo, 1993.

– ***Doubt, Keith,*** *Sociologija nakon Bosne,* Baybook, Sarajevo, 2003**.**

– ***Duraković, Nijaz,*** *Prokletstvo Muslimana,* Harfo-graf Tuzla, 1998.

– ***Duraković, Nijaz,*** *Bosanski izazovi,* Des Sarajevo, 1999.

– ***Čehić, Suvad,*** *Samo mrtvi istinu znaju,* Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Centar za istraživanje i dokumentaciju, Sarajevo, 2002.

– *Čekić, Smail,* *Istraživanje žrtava genocida sa posebnim osvrtom na BiH,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.

– *Čekić, Smail,* *Uzroci, ciljevi i razmjere agresije na Bosnu i Hercegovinu 1991 .–1995.,* Vijece Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1995.

– *Čekić, Smail,* *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvodenje* – Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i medunarodnog prava, Sarajevo, 2004.

– *Čekić, Smail,* *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu,* Sarajevo, Mag, Sarajevo, 1996.

– *Efendić, Hasan,* *Ko je branio Bosnu,* Udruženje građana plemićkog porijekla, Sarajevo, 1999.

– *Filandra, Šaćir,* *Bošnjačka politika u XX stoljeću,* Sarajevo, Sejtarija, 1998.

– *Filipović, Zoran,* *Sezona pakla:* Sarajevo anno domini 1993., Bosanska knjiga, Sarajevo, 1994.

– *Gafić, Muhamed,* *Specijalna jedinica Ministarastva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine, Odred policije Bosna,* Udruženje veterana Odreda policije Bosna, Sarajevo, 2007.

– *Gutman, Roy,* *Svjedok genocida,* Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1995.

– *Hadžić, Kemal,* *Sarajevo 1994.,* Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1998.

– *Hadžifejzović, Senad,* *Rat uživo – ratni televizijski dnevnik.* Sarajevo, 2002.

– *Hadžijahić, Muhamed,* *Porijeklo bosanskih muslimana.* Muslimanska biblioteka Bosna, Sarajevo, 1990.

– *Hartman, Florens,* *Mir i kazna,* Baybook, Sarajevo, 2007.

– *Hasić, Duljko,* *Ratne štete u Sarajevu: 1992.–1995.,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, Sarajevo, 2006.

– ***Hećo, Faid,*** *Uloga Jugoslovenske narodne armije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2005.

– ***Hodžić, Šefko,*** *Otpečaćeni koverat,* des, Sarajevo, 2000.

– ***Holbruk, Ričard,*** *Završiti rat,* Šahinpašić, Sarajevo, 1998.

– ***Ibrahimagić, Omer,*** *Bosna je odbranjena ali nije oslobođena,* Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2004.

– ***Ibrahimagić, Omer,*** *Bosna i Bošnjaci, država i narod koji su trebali nestati,* Svjetlost, Sarajevo, 1996.

– ***Ibrahimagić, Omer,*** *Dejton, Bosna u Evropi,* Sarajevo, 2001.

– ***Ibrahimagić, Omer,*** *Supermacija Bosne i Hercegovine nad entitetima,* Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1999.

– ***Imamović, Mustafa,*** *Historija Bošnjaka,* Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 1998.

– ***Imamović, Mustafa,*** *Ekonomski genocid nad bosanskim muslimanima,* mag – Udruženje Muslimana za antigenocidne aktivnosti, Sarajevo, 1992.

– ***Isaković, Alija,*** *Antologija zla,* Nipp Ljiljan, Sarajevo, 1994.

– ***Izetbegović, Alija,*** *Čudo bosanskog otpora,* BiH Press, Sarajevo, 1995.

– ***Ivanović, Miodrag,*** *Odbrana gradova,* Beograd, 1994.

– ***Kadijević, Veljko,*** *Moje viđenje raspada,* Beograd, 2001.

– ***Kahrović, Murat,*** *Kako se pripremala odbrana Sarajeva,* Patriotska liga općine Centar Sarajevo, Sarajevo, 2007.

– ***Kočović, Bogoljub,*** *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji,* Naše delo, London, 1985.

– ***Kolar, Ramo,*** *Sarajevske ratne priče,* Sarajevo, 1994.

– ***Marjanović, Mirko,*** *Treći svjetski rat,* Naklada Jurčić, Zagreb i ZIRAL, Mostar, 1999.

– ***Milidragović, Duško,*** *Komunalno uređenje grada,* Službeni list SR BiH, Sarajevo, 1985.

– *Mitrović, Momčilo,* *Sarajevska raskršća/dnevnik kazivanja,* Vojska, Beograd, 1995.

– *Muminović, Rasim,* *Zarobljeni um,* Harfo-graf, Tuzla, 2000.

– *Muračević, Eset,* *Ubijene i nestale žrtve zločina u Vogošći 1992.–1995.* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001.

– *Muratović, Rasim,* *Holokaust nad Jevrejima i genocid nad Bošnjacima,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007.

– *Muslimović, Fikret,* *Argumenti i sjećanja o ratu,* Knjiga prva 1990.-1993., Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2006.

– *Muslimović, Fikret,* *Argumenti i sjećanja o ratu,* Knjiga druga, 1994.–2000., Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2006.

– *Muslimović Fikret,* *Krize i sigurnost u globalizaciji,* Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2004.

– *Muslimović Fikret,* *Balkan u vrtlogu politika,* Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualacfa, Sarajevo, 2001.

– *Olbina, Dane,* *Dani i godine opsade.* Istorijski arhiv Sarajevo, Sarajevo, 2002.

– *Omerdić, Muharem,* *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima 1992.–1995.*, El Kalem, Sarajevo, 1999.

– *Pejanović, Mirko,* *Bosansko pitanje i Srbi u BiH,* Bosanska knjiga, Sarajevo, 1999.

– *Perović, Latinka,* *Ljudi, događaji i knjige,* Beograd, 2000.

– *Popović, Srđa.* *Put u varvarstvo,* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2000.

– *Prstojević, Miroslav,* *Sarajevo, ranjeni grad,* dag Grafika Ljubljana i Ideja Sarajevo, 1994.

– *Repovac, Hidajet,* *Sociologija simboličke kulture,* Magistrat, Sarajevo, 2003.

– *Silber, Laura i Littl, Allan,* *Smrt Jugoslavije,* Opatija, 1996.

– *Tabeau, Ewa,* *Rat u brojkama – demografski gubici u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 1999.* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2009.

– *Tomanić, Milorad,* *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj,* Medijska knjižara Krug, Beograd, 2001.

– *Zgodić, Esad,* *Politika fantazije,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005.

– *Žerjavić, Vladimir,* *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu,* Jugoslovensko viktimološko društvo, Zagreb, 1989.

– *Žiga, Jusuf,* *Vrijeme razljuđenih dvonožaca,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.

3. PERIODIKA: STUDIJE I ČLANCI

– *AIIZ* – Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (više fondova različite provenijencije)

– *Ajnadžić, Nedžad,* *Odgojne vrijednosti upravljanja su preduvjet mogućnosti očuvanja kvaliteta života,* Homosporticys, Sarajevo, 2010.

– *Ajnadžić, Nedžad,* *Identifikacija procesa je temelj bez kojeg nije moguće napraviti daljnji iskorak u sportskoj znanosti,* Homosporticys, Sarajevo, Sarajevo, 2010.

– *Ajnadžić, Nedžad,* *Politološko-sociološki aspekti i međunarodni pravno-politički značaj odbrane Sarajeva (1991.–1995.)* – magistarski rad, Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo, 2000.

– *Ajnadžić, Nedžad,* *Tabele, pregledi grafikoni i dijagrami prosječnog brojnog stanja broja poginulih,* Sarajevo, 2000.

– *Ajnadžić, Nedžad,* *Anketa i analiza – spontanost, organizacija, sociološkopolitološki i međunarodni aspekt odbrane Sarajeva,* Sarajevo, 2000.

– ***Avaz,*** dnevni list, Sarajevo

– ***Grupa autora,*** *Opsada i odbrana Sarajeva 1992.–1995.,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2008.

– ***Grupa autora,*** *Srpska strana rata,* Republika, Beograd – Zrenjanin, 1996.

– ***Halilbegović, Nihad,*** *Činjenice o patriotskoj ligi Bosne i Hercegovine,* Sarajevo, 1994.

– ***Helsinški odbor za ljudska prava,*** *Helsinške sveske,* Beograd, 2000.

– ***Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji,*** *Zbornik radova: Srebrenica od poricanja do priznanja,* Beograd, 2005.

– ***Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju,*** *predmet br. IT-96-20-I, Optužnica protiv Stanislava Galića i Dragomira Miloševića*

– ***Dokumenti Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine 1991.–1994.,*** *National security and the future,* Udruga Sv. Jurja, Zagreb, 2006., Knjige 1–7

– ***Danas****;*

– ***Dnevni list;***

– ***Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava, Pravni centar Fod BiH:*** *Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan, Nedovršeni mir,* Sarajevo, 1997.

– ***Nezavisne novine***

– ***Nin,*** nedeljne informativne novine, Beograd

– ***Oslobođenje,*** dnevne novine, Sarajevo

– ***Preporod***

– ***Prva linija****,* Sarajevo, 1993.

– ***Savez logoraša Bosne i Hercegovine,*** *Upoznajmo Savez logoraša BiH,* Sarajevo, 2003.

– ***Slobodna Bosna,*** nezivisna informativna revija, Sarajevo

– ***Službeni glasnik Republike Srpske od 26. novembra 1993.,*** Banja Luka, 1993.

– ***Sud Bosne i Hercegovine,*** *U potrazi za pravdom,* priručnik Odjela za ratne zločine pri Sudu Bosne i Hercegovine, Balkanske istraživačke mreže, Sarajevo, 2006.

– ***Vojni institut Beograd,*** *Vojna istorija – udžbenik za vojne akademije,* Vojni institut Beograd, 1980.

S K R A Ć E N I C E

– dKoV	Divizija kopnene vojske
– KM	konvertibilna marka
– USD	američki dolar
– KOS	kontraobavještajna služba
– AIIZ	Arhiva Instituta za istraživanje zločina
– NDH	Nezavisna država Hrvatska
– Kraljevina SHS	Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
– SAO	Srpska autonomna oblast
– AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
– ZAVNOBIH	Antifašistifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
– RTV	radio i televizija
– SANU	Srpska akademija nauka i umjetnosti
– PTT	pošta telefon i telegraf
– SDS	Srpska demokratska stranka
– HDZ	Hrvatska demokratska zajednica

– SDA	Stranka demokratske akcije
– TO	Teritorijalna odbrana
– GŠJ	Generalštab Jugoslavije
– GŠVRS	Generalštab Vojske Republike Srpske
– PAT	protivavionski top
– VO	vojna oblast
– VPO	Vojna pomorska oblast
– RV i PVO	Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana
– VRS	Vojska Republike Srpske
– KMT	Kasarna Maršal Tito
– HV	Hrvatska vojska
– HVO	Hrvatsko vijeće obrane
– RS	Republika Srpska
– SDB	Služba državne bezbjednosti
– ARK	Armijsko komandno mjesto
– OG	Operativna grupa
– D-B	Dobrinja – Butmir
– ARBiH	Armija Republike Bosne i Hercegovine
– RBiH	Republika Bosna i Hercegovina
– BiH	Bosna i Hercegovina
– NSS	niža stručna sprema
– SSS	srednja stručna sprema
– VŠS	viša stručna sprema

– VSS	visoka stručna sprema
– OŠ	osnovna škola
– OkŠO	Okružni štab odbrane
– Drbr	Drinska brigada
– mtbr	motorizovana brigada
– bbr	brdska brigada
– ladPVO	laki artiljerijski divizion protivvazdušne odbrane
– idbr	izviđačko-diverzantska brigada
– mtb	motorizovani bataljon
– Rbr	Rogatička brigada
– Sbbr	Slavna brdska brigada
– HVO	Hrvatsko vijeće obrane
– SOlbbr	Slavna olovska brdska brigada
– HB	Hrvatska brigada
– Vmtbr	Viteška motorizovana brigada
– Vbbr	Viteška brdska brigada
– MAD	Mještoviti artiljerijski divizion
– idč	izviđačko-diverzantska četa
– MAP	Mješovoti artiljerijski puk
– dKoV	Divizija kopnene vojske
– lbr	lahka brigada
– Mbr	Muslimanska brigada
– čv	četa veze

– KoV	kopnena vojska
– lardPVO	lahki artiljerijsko-raketni divizion protivvazdušne odbrane
– IBOG	Istočno bosanska operativna grupa
– SR	Socijalistička republika
– UNPROFOR	međunarodne vojne snage
– kg	kilogram
– KWh	kilovat sat
– MTS	materijalno-tehnička sredstva
– SnMS	sanitetska materijalna sredstva
– b/d	borbena djejstva
– VRS	Vojska Republike Srpske
– OUN	Organizacija ujedinjenih nacija
– SAD	Sjedinjene Američke Države
– EZ	Evropska zajednica
– SFRJ	Socijalistička federativna republika Jugoslavija
– JNA	Jugoslovenska narodna armija
– ZOI'84	Zimske olimpijske igre 1984. godine
– FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
– SDA	Stranka demokratske akcije
– GRAS	Gradsko saobraćajno preduzeće u Sarajevu
– dr.	doktor, akademsko zvanje
– mr.	magistar, akademsko zvanje

Dr. sci. Džemal Najetović,
docent na pravnim fakultetima
u Kiseljaku i Zenici i vanredni profesor
na Internacionalnom univerzitetu
Philip Noel-Baker u Sarajevu.

RECENZIJA

Na osnovu zahtjeva izdavača, *Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava* Sarajevo, da se ocijeni rukopis knjige dr. sci. Nedžada Ajnadžića brigadnog generala u penziji, pod nazivom *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva,* a nakon detaljnog uvida u isti, dajem sljedeće

M I Š L J E N J E

1 . Uvod

Svaka knjiga zauzima određeno mjesto u životu autora. Prije osam godina, autor ove knjige objavio je knjigu *Odbrana Sarajeva.* Otuda se ova knjiga čita kao nastavak prethodne koja je, očito, pobudila značajno interesovanje čitalaca. Kada je riječ o ovoj knjizi, ona je treća autorova knjiga. Napisana je na osnovu autorove doktorske disertacije pod naslovom: *Značaj i odbrana Sarajeva u jačanju i afirmaciji političko-pravnog i međunarodnog položaja države BiH,* odbranjene na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu 2006. godine.

Kod vojnog poziva, područje za ratno iskustvo je vrlo malo. U ratu vojnik može da primijeni ono što je u miru naučio o ratnoj vještini. Nikakva vježba ne može zamijeniti rat, koji je, ustvari, najteži ispit vojničke sposobnosti. U životu vojnika prilike za učestvovanje u ratu, na svu sreću, nisu tako česte. I sam vojno lice, autor je dio karijere proveo na vježbama i pripremama za odbranu SFRJ od vanjske agresije. Međutim, prilike i opredjeljenje su ga pozicionirale da brani svoju državu od onih s kojima je kao oficir proveo najveći dio svog profesionalnog angažovanja u JNA.

Sarajevo je administrativni, privredni i kulturni centar i glavni grad države. Zauzima središnji dio (centar ili jezgro) teritorije BiH. Područje

Sarajeva značajno je, kako zbog prirodnog bogatstva, tako i zbog svog geopolitičkog i geostrategijskog položaja. Za vrijeme stvaranja Rimskog carstva, Rim se odlučio da osvoji ovo područje, jer je preko njega vodio vojni (i trgovački) put, koji se protezao dolinom rijeke Bosne za Panoniju i dalje za Srednju Evropu. Za vrijeme Osmanlijskog carstva, kroz regiju je prolazio vojni put (Carigradski drum), čija se dionica od Sarajeva, preko Kiseljaka i Busovače, protezala ka Jajcu, Banja Luci i dalje prema zapadu. U doba austrougarske vladavine na ovom području, putne komunikacije su modernizovane, a zbog bržeg manevrisanja trupa i eksploatacije prirodnih bogatstava napravljena je i željeznička (uskotračna) pruga. Nakon poraza u Drugom svjetskom ratu, ovim komunikacijama izvlačili su se dijelovi kvislinških i okupatorskih jedinica.

U geografskom prostoru svakog ratišta i njegovih integralnih cjelina postoji mnoštvo predmeta i stvari, shvaćenih u najširem smislu tih riječi (važni rejoni, jaki reljefni oblici, razne prirodne prepreke i pregrade, komunikacijski čvorovi, važni mostovi, naselja, privredni objekti, itd.), sa elementima oružanih snaga na njima. Svi oni, zajedno sa raznim radnjama i procesima koji ih prate, svrstavaju se u kategoriju nazvanu objekti. Svi vojno-geografski objekti nemaju isti značaj za odbranu države. Ustvari, svi su značajni, ali svaki ima svoju ulogu i svoje mjesto, iz čega proizilazi da se u određenim uslovima u tome razlikuju. Mogu se svrstati u tri osnovne grupe: strategijski, operacijski i taktički. Više strategijskih i operacijskih objekata, međusobno, neposredno zavisnih, čine strategijski region. Za minuli rat u BiH to je bilo Sarajevo.

U minulom ratu, Sarajevo je odbranjeno. Ta činjenica bila je psihološki veoma važna za stanovništvo BiH. Sarajevo je predstavljalo oslonac za uspostavljanje nove demokratske vlasti. Ono je, također, dalo i značajan doprinos u očuvanju nacionalne individualnosti naroda BiH. Njegova sudbina oduvijek je bila neraskidivo vezana sa sudbinom BiH, koja je u prošlosti uspijevala da sačuva svoju multietničnost. Njegov vojni značaj za odbranu BiH je izuzetno velik – presudan, a ogleda se u sljedećem: u njemu se mogu mobilisati, grupisati i razviti respektivne vojne snage, koje bi sa ovog područja, kao baze, mogle učestvovati u odbrani i oslobođenju države u eventualnoj agresiji; raspolaže sa solidnim materijalnim potencijalom i industrijskim objekatima namjenske proizvodnje; saobraćajna infrastruktura pogodna je za manevar snaga (putevi, pruga, aerodrom); raspolaže sa skromnim resursima za ishranu stanovništva (stočni fond i poljoprivredna proizvodnja); raspolaže sa određenim kapacitetima

za sanitetsko zbrinjavanje i prihvat većeg broja izbjeglica, itd. Prostornim dimenzijama, demografskim potencijalom, ekonomskim, političkim, kulturnim, komunikacijskim i drugim karakteristikama, Sarajevo čini strategijsku osnovicu za odbranu BiH.

U Sarajevu, skoro na istom mjestu, blizu su sagrađene džamija, sinagoga, katedrala i pravoslavna crkva, koje decenijama simbolizuju višestoljetnu težnju naroda za mirom, slobodom, tolerancijom i respektom.

Rat je stanje neprijateljstva između država ili unutar države, okarekterisan upotrebom vojne sile. Njega karakteriše organizovana primjena ili prijetnja nasiljem uz upotrebu vojne sile. Kada se neslaganja ne mogu riješiti mirnim sredstvima, kao što je diplomatija, pribjegava se ratovanju. U savremenoj svjetskoj vojnoj literaturi (prema britanskom maršalu Montgomeriju) rat se dijeli na tri faze: izmjena nuklearnih udara; eksploatacija tih udara operacijama KoV, RM i RV u cilju zauzimanja protivničke teritorije i sređivanje i organizacija privrednog, političkog i društvenog života na osvojenim prostorima – učvršćenje okupacije. Suština sovjetskog gledanja na početni period rata ogleda se u ciljevima od kojih se posebno ističe: što prije i potpunije razaranje – uništenje ili neutralisanje svih osnovnih izvora za vođenje rata na cjelokupnoj dubini neprijateljskih država; paralisanje državnog i visokog vojnog rukovođenja i dezorganizacija mobilizacije, sprečavanje strategijskog razvoja OS i pružanje pomoći jednog ratišta drugom. Glavni zadatak žrtve je da preživi početni udar i pripremi se za početak svojih oslobodilačkih akcija. Što se tiče BiH, opšta situacija i odnos snaga bili su nepovoljni za žrtvu.

Opsada ili *okruženje* predstavlja oblik napada kojim se određene snage izoliraju od njihove pozadine i prijatelja, čime se stvaraju uslovi za njihovo odsijecanje, razbijanje, uništenje ili zarobljavanje. Postiže se brzim i iznenadnim prodorom oklopno-mehanizovanih jedinica na krila i bokove odbrane u kombinaciji sa vazdušnim desantom, snagama za djejstvo iz pozadine neprijatelja i drugim jedinicama. Izvodi se obilaznim, obuhvatnim i kombinacijom više oblika napada istovremeno. Proganjanje civilnog stanovništva po etničkom principima ne spada u rat, nego u genocid. Opsada i razaranje gradova su, također, bliže genocidu nego ratu.

Odbrana je vid borbenih djejstava u kojima taktičke i združene taktičke jedinice jednovremeno i odlučno, po jedinstvenoj zamisli, koristeći terenske uvjete, inžinjerijsko uređenje i zaprečavanje, snagu i efikasnost sistema vatre i taktičku pokretljivost, djejstvima sa fronta i bokova, kao

i iz pozadine neprijatelja, vatreno udaraju po svim elementima njegovog borbenog poretka, nanoseći mu što veće gubitke i sprečavajući njegove daljnje prodore. Osnovni cilj odbrane je nanošenje što većih gubitaka neprijatelju, slamanje i zaustavljanje njegovog napada i stvaranje uvjeta za promjenu odnosa snaga u vlastitu korist.

Međunarodno ratno pravo određuje međusobna prava i dužnosti zaraćenih strana, kao i prava i dužnosti zaraćenih u odnosu na neutralne i obrnuto. Međunarodno ratno pravo nastoji da ublaži ratne strahote i spriječi suvišna varvarstva. Ocjenu o karakteru rata daje međunarodna zajednica, a međunarodno ratno pravo osuđuje agresivni rat kao najteži međunarodni zločin. Međunarodno ratno pravo predstavlja minimum humanosti, kojeg su dužne da poštuju sve zaraćene strane.

Sarajevo je u planovima međunarodne zajednice tokom minulog rata imalo različit status: podjela, distrikt i glavni grad. Bilo je stavova da bi Sarajevo, u prelaznom periodu, trebalo biti pod administracijom UN. Međutim, Dejtonski mirovni sporazum precizirao je da Sarajevo ima status glavnog grada BiH i da ostaje ujedinjen u sastavu FBiH.

Kao primjer, ističemo da je brigadir Vere Hayes, oficir multinacionalnih snaga UN-a, tvrdio je „da Sarajevo, ustvari, i nije pod opsadom od strane Srba“.

The Daily Telegraph je pozivao na „sve ili ništa“ i raspravljao kako zapadne vlade neće podržati nametanje mira. Neki od ovih kolumnista, kao što je Robert Fox, zagovarali su veću umiješanost, a njegov urednik za pitanja odbrane, uvaženi vojni historičar John Keegen, tvrdio je da su postojala dva realistična smjera akcije: bombardovanje vojnih ciljeva u Beogradu sa precizno navođenim projektilima na način na koji je Bagdad bio napadnut za vrijeme rata u Zaljevu, ili uputiti vazdušni napad na vojne snage koje opsjedaju Sarajevo i uništiti ih koliko je god moguće.

Operacija *Odlučna sila* bila je najveća od ovakvih operacija u historiji NATO-a. Uključivala je i artiljerijske udare od strane Francuza, Britanaca i Holanđana iz sastava RRF na planini Igman, blizu Sarajeva, po vojnim ciljevima VRS.

Odnos prema Sarajevu, kao „sigurnoj zoni UN-a“, bio je različit:

1. Holandija i Austrija su 1992. godine najviše podržavale koncept „sigurnih zona UN-a“. Austrijski ministar vanjskih poslova Alois Mock je u intervjuu za austrijske novine, kojeg je dao 03.12.1993. godine, tvrdio da se „sigurne zone UN-a“ trebaju formirati oko Sarajeva, Bihaća, Tuzle, Goražda i Travnika. Posao zaštite ovih zona, kako je rekao Mock, bi zahtijevao oko 40.000 vojnika UN, što je mnogo manje od 100.000 vojnika koje su zapadni vojni izvori smatrali minimalnim brojem da bi se uspješno izvršila intervencija. Međutim, Mock je priznao da je bilo veoma malo podrške uspostavljanju ovih zona.

2. Francuzi su bili oprezni, Britanci su ostali na distanci, a Nijemci nisu bili u mogućnosti da se uključe u to zbog svog Ustava.

3. Rezolucijom VSUN broj 836, od 04.06.1993., odlučeno je da se produži mandat UNPROFOR-a, da bi mu se omogućilo da zaštiti „sigurne zone UN-a“: Sarajevo, Tuzlu, Žepu, Goražde, Bihać i Srebrenicu, i da upotrijebi silu u samoodbrani ili da odvrati napade sa „sigurne zone UN-a“.

4. Kada je komandant UN-a u BiH general Rupert Smith, početkom maja 1995. godine, zahtijevao vazdušne napade da bi zaštitio „sigurnu zonu UN-a“ Sarajevo od daljeg granatiranja, UN ga je nadglasao na političkom nivou.

Branioci Sarajeva susretali su se i sa opstrukcijom brojnih visokopozicioniranih autoriteta međunarodne zajednice, kao, npr., komandant UNPROFOR-a u BiH, general Lewis MacKenzie, koji je otvoreno zahtijevao popuštanje Srbima. Dok je služio u Sarajevu, koje je bilo pod opsadom, opkoljeno teškom artiljerijom VRS, koja je imala namjeru da primora grad na predaju, MacKenzie je proporcionalno dijelio krivnju na obje strane, a Bošnjake je vidio kao provokatore sukoba. On je Carringtonu preporučio: „Savjetujte predsjedniku Izetbegoviću da neće dobiti vojnu intervenciju i da, stoga, treba pregovarati o rješenju sa dr. Karadžićem i bosanskohercegovačkim Srbima.“ MacKenzie se složio da su „logične posljedice“ teritorijalnih ambicija Srba i Hrvata da BiH treba biti izbrisana sa mape, a da se dva miliona Bošnjaka koji žive na području republike trebaju složiti da žive pod dominacijom Srbije ili Hrvatske.

Lord Owen je polovinom 1992. godine zaključio da misija „Lorda Carringtona ne može osigurati i održati tako hitno potreban mir". Pominjući napade na Sarajevo i Goražde koji su bili u toku, on je savjetovao: „Pojačanje iz vazduha za snage koje su djelovale pod ovlaštenjem UN-a, ako je potrebno sa prethodnim spuštanjem padobranima ljudi i materijala za osiguranje komunikacija. Ako se ove akcije preduzmu u roku od nekoliko dana, može se pregovarati o mirovnom sporazumu. U suprotnom, ako se odmah ne preduzmu ove akcije, bukvalno ništa neće ostati od BiH, oko čega bi muslimansko stanovništvo moglo pregovarati."

Do samita NATO-a u Briselu, u januaru 1994. godine, uloge su postale potpuno obrnute, tako da je Francuska preuzela vođstvo u NATO-u pozivajući na vazdušne udare radi zaustavljanja neprekidnih napada VRS na Sarajevo. Administracija SAD je slijedila Francusku. Po Owenovom viđenju, koje je uvijek bilo isto tokom čitavog sukoba, „francuska motivacija u traženju ove prijetnje nije bila promoviranje pravednog mira, preokrećući ili zaustavljajući srbijansku agresiju, nego, prije svega, postizanje brzog sporazuma". Međutim, on je napustio ideju da prijetnja vazdušnim udarima može prisiliti Srbe u BiH da budu fleksibilniji u razgovorima o podjeli. Kada je objavljena odluka NATO-a o davanju ultimatuma Srbima u BiH da će se „u roku od 10 dana suočiti sa vazdušnim udarima ako ne uklone svoje snage oko Sarajeva", Francuska i SAD su, također, potvrdile raniju NATO-vu odluku da pruži pomoć mirovnim snagama u Tuzli i Srebrenici, kao i da ispita ostala područja radi sličnih akcija, kao što su Mostar i Vitez. Na kraju, NATO vazdušni udari su učinili malo na zaustavljanju napredovanja VRS, a njihovi tenkovi su do 15.04.1994. godine okupirali brda okružujući Goražde, sa kojih su nastavili da granatiraju grad. General Mladić je skoro u potpunosti zatvorio Sarajevo i uzeo 150 UN-ovih vojnika kao taoce, dok su njegove snage na sjeveru BiH pokrenule artiljerijski napad po Tuzli. Očigledno je da polovični vazdušni napadi nisu imali efekta na VRS i da su samo poslužili kao potvrda argumenata onima koji su se protivili vojnoj intervenciji od samog početka.

Dok su V. Britanija i druge zapadne države raspravljale o političkim opcijama za BiH i pokušavale da shvate koja bi bila priroda angažovanja RRF-a, opsada Sarajeva od strane VRS, koja je uključivala sprečavanje dolaska bilo kakve pomoći u hrani ili medicinskim sredstvima, trajala je već mjesecima. Ostavljena, bez drugog izbora, Armija RBiH je sredinom juna 1995. godine krenula da deblokira Sarajevo, a snage VRS su činile odmazdu, tako što su granatirale civilna područja, uključujući i bolnice.

Iako je Armija RBiH oslobodila dio teritorije, situacija na terenu je ostala uveliko nepromijenjena.

2. Struktura knjige i tehnički podaci o knjizi

Sadržaj knjige je u funkciji upoznavanja čitalaca s problematikom vezanom za odbranu Sarajeva, glavnog grada BiH u minulom ratu.

Knjiga ima 590 stranica. Pisana je kompjuterskim ispisom, sa uobičajenim proredom, marginom i formatom slova 12. Format knjige je B5, tvrdi povez.

Literaturni izvori su brojni, kako domaći, tako i inostrani, aktuelni i primjereni sadržaju knjige. Riječ je o 105 izvora: knjige (74), periodika, studije i članci (27), rječnik (2), leksikon (1) i enciklopedija (1).

3. Pregled sadržaja knjige

Knjiga sadrži: uvod, četiri dijela, rezime, popis skraćenica, spisak korištene literature, recenzije i biografiju autora.

Uvod, koji je napisao sam autor, predstavlja dobru orijentaciju u smislu njegovih motiva i namjera da napiše knjigu. On je tu veoma precizan i navodi da je pri izradi disertacije korištena i anketa sa 3.605 respodenata i 92 modaliteta odgovora. Anketa je sadržavala 49 pitanja, odnosno, identifikacionih pitanja i pitanja predmeta istraživanja. Posebno ističe: „Autor disertacije nije samo puki posmatrač činjenica u odbrani Bosne i Hercegovine i glavnog grada Sarajeva, već je, ujedno, jedan od aktivnih sudionika, svjedok događaja, pa i više od toga, jer je bio involviran u proces donošenja odluka po kojima su se odvijale aktivnosti odbrane Bosne i Hercegovine, posebno odbrane Sarajeva.“

U **prvom dijelu** obrađeni su podaci o *opsadi* Sarajeva u kontekstu historijskih iskustava; Sarajevu kao strateškom cilju agresije na RBiH; državi Bosni i Hercegovini i njenom glavnom gradu Sarajevu u predratnoj koncepciji reorganizacije formiranjem vojnih oblasti; efektivima za opsadu i odbranu Sarajeva (struktura 1. k ARBiH 1992.–1995.), kao i uporedne pokazatelje o efektivima za opsadu i odbranu Sarajeva. Sadrži pokazatelje o kvanitativnoj i kvalitativnoj strukturi 1. korpusa. Pokazatelji o brojnosti nisu samo kvantitativnog značaja, jer činjenica da je 1. korpus u svojim redovima imao oko 80.000 boraca predstavlja i njegovu kvalitativnu stranu. To je dobar primjer da kvanititet prelazi u kvalitet. U konkretnom

slučaju, kvantitet je prešao u kvalitet, upravo zato što je 80.000 ljudi u sastavu 1. korpusa, prema principima vojne doktrine i ratnih iskustava, organizovano u jedinice i komande na način kojim je omogućeno da maksimalno dođu do izražaja njihove patriotske, moralne, obrazovne i druge karakteristike. Pokazatelji o nacionalnoj, socijalnoj i obrazovnoj strukturi su direktna ilustracija kvalitativne strane 1. korpusa. Nepovoljna nacionalna struktura ilustrira složene političke uslove koji su posljedica propagandnih i drugih oblika specijalnog rata, usmjerenih protiv snaga odbrane BiH. Popuna 1. korpusa iz domicilnog stanovništva sarajevske regije i iz prognanog stanovništva, koje je početkom rata došlo sa drugih teritorija BiH, uglavnom iz Podrinja, ilustruje specifične uslove odbrane BiH, nastale zbog agresorskih zločinačkih, genocidnih metoda ratovanja, progona stanovništva i okupacije značajnih dijelova teritorije, naseljene bošnjačkim stanovništvom.

U **drugom dijelu** obrađeni su podaci o *odbrani* Sarajeva, i to: politički i vojni značaj odbrane Sarajeva; opće karakteristike i pokazatelji o borbenim djejstvima u z/o 1. k ARBiH od 1992. do 1995.; rješavanje problema snabdijevanja ARBiH i stanovništva u okruženom Sarajevu; vojno-političko organizovanje, vrijednosni stavovi i društveno-politička orijentacija ljudskog faktora u odbrani Sarajeva; demografski ratni gubici i moralni aspekti stanja u 1. k ARBiH. U ovom dijelu su sadržani pokazatelji o borbenim aktivnostima jedinica 1. korpusa. Za svaku od ratnih godina, i ukupno za period 1992.–1995. godina, sistematizovani su, prema taktičkom obliku borbenih djejstava, posebno za napadna, a posebno za odbrambena borbena djelovanja jedinica 1. korpusa, u cjelini, te njegovih dijelova u okruženom Sarajevu i izvan okruženog Sarajeva. Pokazatelji o borbenim djejstvima su sistematizovani po njihovoj uspješnosti, kao potpuno uspjeli, djelimično uspjeli i neuspjeli. Ovaj dio, isto tako, sadrži i vrlo važne pokazatelje i njihove komentare o moralnim aspektima stanja u 1. korpusu Armije RBiH. Potvrđuje se pravilo da borbena moć jedinica i komandi u ratnim uslovima najbitnije ovisi od političkih parametara u vezi sa karakterom rata, njegovim političkim osnovama i ciljevima. Nivo pravednosti, sadržan u političkim temeljima i ciljevima odbrane, bio je izvor moralne snage, a karakteristike moralne i političke svijesti boraca su bile osnovni izvor borbene moći. U usporedbi sa agresorskim snagama, Armija RBiH je svojim visokim moralnim kvalitetima kompenzirala razne nepovoljnosti i nedostatke usljed inferiornosti u naoružanju i izrazito teškoj strateškoj poziciji totalnog okruženja teritorija pod kontrolom legalne vlasti, kao i okupacije većeg dijela teritorije RBiH.

U **trećem dijelu** obrađeni su podaci o odnosu međunarodne zajednice o tragediji Sarajlija, i to: odgovornost međunarodne zajednice; posjete visokih zvaničnika međunarodne zajednice Bosni i Hercegovini; embargo na uvoz naoružanja, kao izraz nepravedne politike međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini i presuda međunarodnog suda pravde po tužbi RBiH protiv SRJ. Ovaj dio obuhvata važne pokazatelje o nepravednom odnosu međunarodne zajednice prema snagama odbrane BiH. Važno je zapaziti da su vanjski utjecaji na ratne prilike u BiH komplikovali organizaciju odbrane BiH, da su se po tom osnovu povećavali gubici ljudstva u redovima branilaca, te da su vanjski utjecaji po osnovu zavedenog embarga, na štetu snaga odbrane BiH, bitno uslovili negativne strane konačnog ishoda rata.

U **četvrtom dijelu** su objedinjeni i sistematizovani pokazatelji o poginulim pripadnicima 1. korpusa, u okruženom Sarajevu, izvan okruženog Sarajeva, ukupno za cijeli 1. korpus, za svaku od ratnih godina posebno i ukupno za ratni period 1992.–1995. godina. Za razne analitičare, pokazatelji o gubicima će koristiti da sagledaju mnoštvo utjecaja na nivo gubitaka u ljudstvu, a za stručnjake iz vojne i politološke oblasti, pokazatelji o poginulim borcima 1. korpusa će koristiti da potvrde i afirmišu zakonomjernost da pozitivni rezultati u kvalitetu vojnog organizovanja predstavljaju najbolju okolnost radi zaštite ljudi od ranjavanja i pogibija. U ovom dijelu dati su prilozi o strukturi 1. k ARBiH (tabele i grafikoni brojnog stanja boraca, izvora popune, nacionalne, obrazovne i socijalne strukture za različite periode); borbenim djejstvima (tabele, grafikoni i dijagrami o količini vojne opreme i materijalnih sredstava, hrane i ostalih komercijalnih roba dopremljenih u Sarajevo kroz tunel D-B, broju izvedenih napadnih i odbrambenih borbenih djejstava, usporedbi broja napadnih djejstava, izvedenih iz okruženja i izvan Sarajeva po godinama i mjesecima); poginulim borcima (tabele, grafikoni i procenti po kategorijama, godinama, nacionalnoj, obrazovnoj, socijalnoj i starosnoj strukturi, odnosu poginulih boraca iz domicilnog i prognanog stanovništva i djelimični pokazatelji boračkih organizacija u RS o gubicima u ljudstvu); moralnim aspektima stanja (tabele i grafikoni o broju dezertera i njihove strukture – nacionalna, obrazovna, socijalna, prema polu, odnosu domicilnih i prognanih, zastupljenost dobrovoljaca, mišljenja ispitanika o stanju borbenog morala, stavovi po rezultatima odbrane Sarajeva, vrijednosti koje su odbranom Sarajeva bile cilj zaštite, identifikacija ključne uloge pojedinih gradskih dijelova, motivi vjernika i ateista u odbrani, motivi za učešće u odbrani s obzirom na obrazovni nivo, socijalni status,

stavovi ispitanika o embargu na uvoz naoružanja, mišljenja ispitanika o mogućnosti deblokade Sarajeva, da li su borci adekvatno nagrađivani za učešće u borbi, ocjene stanja morala date od strane ispitanika različitog obrazovnog nivoa, vojnog i socijalnog statusa, vjernika i ateista, ocjene ispitanika o moralnim i političkim osobinama pretposravljenih starješina i ocjena vojne discipline); uticajima međunarodne zajednice i posljedicama embarga (pregled broja posjeta Bosni i Hercegovini od strane predstavnika država i međunarodnih organizacija, odgovori na pitanja o embargu na uvoz naoružanja i njegovom presudnom uticaju na sprečavanju deblokade Sarajeva, odgovori vojnika, podoficira i oficira, prema socijalnom statusu i obrazovnoj strukturi, na pitanje da li je međunarodna zajednica aktivnim i pasivnim stavom doprinosila gušenju Sarajeva).

4. Aktuelnost i originalnost tematike knjige

Ova knjiga predstavlja nekoga ko viče: „Ovdje sam, ovo je moja država!“ Odslikava bosanskohercegovačku patriotsku težnju ka odbrani demokratije, sigurnosti, mira i ljudskih prava. Autor ovom knjigom na jednom mjestu ukazuje na svu problematiku vezanu za odbranu Sarajeva, glavnog grada BiH u minulom ratu.

Ukazao je i na strukturalne elemente međunarodne zajednice i njihov uticaj na ukupna dešavanja tokom rata u BiH. Na jasan, naučno-stručan i pregledan način uspio je obraditi problematiku vezanu za djelatnost brojnih subjekata međunarodne zajednice, kao i njihov odnos prema agresiji na međunarodno priznatu državu.

Autor je obradi sadržaja pristupio multidisciplinarno, pri čemu je koristio više istraživačkih metoda. Pristup obrađenoj temi je originalan, kako po svojim sadržajima, tako i po konkretnoj problematici.

5. Terminologija, jezik i stil

Autor je u knjizi pravilno koristio naučni i stručni vokabular. Tekst je primarno pisan opisnim i analitičkim jezikom. Jezik i stil su razumljivi, jasni, jednostavni, prirodni, odmjereni, racionalni, koherentni i stručni. Autor je pravilno koristio ekspertni jezik sa stručnim vojnim terminima. Uspješno je izbjegao zamke frazeologije, u smislu da je poopštavao konkretne pojmove i koristio leksiku *sui generis.*

6. Ocjena i kategorizacija knjige

Što je za jednu državu arhiv, za memoriju rata to su knjige, filmovi, pjesme, poeme, spomenici i sl. Ukoliko se sjećanja na događaje iz minulog rata odbrane Bosne i Hercegovine ne prenesu u knjigu, film ili koje drugo umjetničko djelo, postoji opasnost da dođe do njenog prekida. Nema ljepšeg spomenika odbrani Bosne i Hercegovine od istine objavljene u knjigama.

Autor precizno prikazuje događaje kroz rekonstrukciju istih, ništa im ne dodajući niti oduzimajući. U tom smislu, knjiga predstavlja odličnu orijentaciju svima koji namjeravaju pisati istinu o opsadi i odbrani Sarajeva. Koristeći se konkretnim primjerom, učvrstio je teze i stavove o mogućoj odbrani i u najsloženijim uslovima (okruženje, embargo na uvoz naoružanja, nedostaci hrane, energije, vode, materijalno-tehničkih, intendantskih i sanitetskih sredstava i sl.). Kao vojni rukovodilac, imao je kristalno jasan stav o odbrani države, mirnoću i prisebnost koje su neophodne da se može vladati sobom i ostati na putu časnosti, čestitosti i istine, pa i onda kada se čovjek nađe u neizvjesnoj situaciji. Opisujući Bosanca i stećak, veliki književnik Miroslav Krleža piše da niko nije na stećku vidio pognutog Bosanca. Isto tako, autor ove knjige uspravlja, donekle, povijesno bosanskohercegovačko biće.

Knjigu karakteriše originalan i smion pogled u razmatranju ratne vještine. Sve ovo navodi čitaoca na korisna razmišljanja, bez obzira hoće li se složiti ili ne sa autorom. Sadržaj knjige navodi čitaoca da razmišlja o mogućnostima prevencije oružanih sukoba. Ova knjiga može predstavljati svjetiljku na putu uspostave i očuvanja mira. Trebala bi upozoriti zločince da se njihovi nakaradni projekti nikada neće zaboraviti. Knjiga je vrlo interesantna i pristupačna za svakog ko se interesuje za događaje iz minulog rata, bez obzira na profesiju. Ona može poslužiti kao uputstvo za pravilno prilaženje proučavanjima političkih i vojnih prilika u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na BiH. Iz nje je moguće zaključiti da istina uvijek pobjeđuje; da je moralna pobjeda – pobjeda pravednih i da je država siguran pobjednik ako je njeno stanovništvo iz svih društvenih slojeva i etničkih zajednica spremno na velike žrtve i odricanja.

Ono što je u ovoj knjizi najbitnije su lični stavovi, zapažanja i činjenice koje je autor, tokom niza godina, prikupljano i analizirao. Analiza prirode toka rata na sarajevskom bojištu moguća je kroz praćenje sistematizovane hronologije borbenih aktivnosti i događaja koje autor opisuje po učesnicima, danima i vremenu dešavanja. Na taj način, čitalac

se neće izgubiti u čitanju opisa događaja, jer veoma brzo može da izvuče sopstvene zaključke i stvori lično mišljenje o teškim i složenim uslovima za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine u kojima je autor djelovao. Ovakva razmatranja čine knjigu savremenom, bez obzira što se bavi događajima od kojih je prošlo skoro 20 godina.

Potrebna je velika količina *namjernog* nepoznavanja činjenica da bi se bilo koji dio sadržaja ove knjige protumačio tendencioznim ili, pak, kao puka koincidencija.

O ratovima na prostoru bivše SFRJ pisali su brojni autori. Autor ove knjige je izvršio detaljnu analizu i sintezu rata na prostoru Sarajeva, tačnije sarajevskom bojištu, kao dijelu općeg bosanskohercegovačkog ratišta.

Teorijski i praktični diskurs problematiziranja tema, u najširem smislu, odlikuje stalno nastojanje afirmacije temeljnih principa, koji se prelamaju i kontekstualiziraju u višeslojan set odbrambeno-sigurnosnih repera. U tom smislu, dijelovi knjige pojedinačno, i u svojoj ukupnosti, nose značajnu količinu informativnog sadržaja, što ih čini korisnim za istraživanje i dokumentovanje prilika u minulom ratu na prostoru zone odgovornosti 1. korpusa ARBiH.

Ova knjiga ima sve karakteristike savremene naučne knjige. Ona je direktan doprinos izučavanju prilika vezanih za minuli rat. S naučnog i praktičnog stanovišta, a posebno po načinu obrade pojedinih pitanja i korištene terminologije, knjiga je vrijedan doprinos i problematici vezanoj za ulogu subjekata međunarodne zajednice u tom periodu.

Autor je imao u vidu da obrađeni sadržaji imaju svoj pojmovnik i odlično ga iskoristio. Vodio je računa da ne minimizira prethodnike koji su pisali o ovoj problematici, već se s dignitetom odnosi prema njima, pri tome ispunjavajući praznine koje oni, a i on sam, nisu uspjeli obraditi. Pored onih koji su se bavili ili se bave sadržajima vezanim za opsadu i odbranu Sarajeva, knjiga može koristiti i onima koje interesuje problematika vezana za ulogu subjekata međunarodne zajednice u svemu tome.

Ova knjiga je široke namjene. Njen sadržaj usredotočen je na odbranu glavnog grada međunarodno priznate države. Širina i dubina obrade pojedinih pitanja su u srazmjeri s njihovom praktičnom relevantnošću.

Autor je pisanju knjige pristupio izrazito naučno, sa odgovarajućom metodologijom i instrumentarijem, istražujući sadržaje vezane za opsadu i odbranu Sarajeva, a da pri tome nije odbacio dosadašnje njihove opise. Svaku tvrdnju potkrijepio je činjenicom, pri tome vodeći računa da ne ugrozi naučne standarde. S obzirom na opširnost obrade svih pitanja, knjiga se može koristiti u edukacijske svrhe. Prilikom elaboriranja brojnih pitanja, autor je pokazao smjelost i originalnost. Načinom prezentacije određenih sadržaja podstiče čitalačku stručnu i naučnu znatiželju, kako među teoretičarima, tako i praktičarima, koji su profesionalno angažovani u državnim, međunarodnim i nevladinim organizacijama.

Knjiga je naučnog karaktera, napisao ju je stručnjak kvalifikovan, kredibilan i kompetentan za oblast odbrane i sigurnosti, koji je u njoj sublimirano unio vrhunska naučna i vojna iskustva: ratni komandant Prvog korpusa Armije RBiH, brigadni general u penziji, doktor političkih nauka i docent na Fakultetu za javnu upravu.

Cjelokupno pisanje knjige prožeto je osloncem na dokumentaciju i njenim prikazom. Oni čitaoci, koji imaju određena saznanja o opsadi i odbrani Sarajeva, iz ove knjige mogu saznati to što o tome do sada nisu znali. Ova knjiga je svjedočanstvo autorove ljubavi prema domovini. Pri pisanju knjige, imao je za cilj da podstakne interesovanje za izučavanje vojnih prilika u toku početnog perioda rata. Ona ne predstavlja pokušaj da o tome izvuče sve pouke, već ukazuje na put za daljnje proučavanje. Poznato je da su i u prošlosti velike vojskovođe izučavale poučne bitke. Radi pouke, i Napoleon je svoje oficire podsticao da „čitaju i ponovo čitaju bitke velikih vojskovođa“.

Autor je obradio i negativnu ulogu međunarodne zajednice koja je, embargom na uvoz naoružanja, spriječila deblokadu Sarajeva. Ovu tezu potvrdio je i bivši predsjednik SAD Bil Klinton u knjizi Tejlora Brenča „Hrvajuća historija sa predsjednikom – Klintonove trake“, u kojoj je izjavio da su ga Evropljani uvjeravali da je Bosna i Hercegovina u proteklom ratu ostala bez pomoći zbog straha Evrope od muslimanske države na njenom tlu. On je rekao da je francuski predsjednik Fransoa Miteran bio posebno bezobziran, govoreći da Bosna i Hercegovina ne pripada Evropi i da su britanski zvaničnici, također, govorili o bolnoj ali realnoj obnovi kršćanske Evrope i da su favorizovali embargo na uvoz naoružanja tačno zbog toga što je isti *zapečatio* bosanski gubitak.

a) Ocjena knjige

Sadržaj knjige u potpunosti se odnosi na naslov. Suštinskih i formalnih primjedbi nemam. Knjiga nema strukturalnih problema, niti nedovoljno obrađenih dijelova. Sa aspekta nauke, knjiga je originalna i relevantna. U njoj su zastupljene relevantne naučne metode. Rezultati i teze obrađene u knjizi u dovoljnoj su mjeri potvrđeni korištenim izvorima i istraživanjem.

b) Kategorizacija knjige

Ova knjiga ima sve naučne karakteristike i u budućnosti može poslužiti kao koristan izvor informacija vezanih za opsadu i odbranu Sarajeva. Knjigu kategorizujem kao veoma značajan naučni rad i sa zadovoljstvom je preporučujem za štampanje i javno publikovanje.

Uz čestitke autoru i izdavaču (*Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava)* Sarajevo, koji će u svoj opus uključiti ovu, vrhunski vrijednu knjigu, čestitam i recenzentima : prof. dr. Nijazu Durakoviću, prof. dr. Mirku Pejanoviću i prof. dr. Uzeiru Bavčiću.

Sarajevo, 10.12.2011. godine Prof. dr. Džemal Najetović

RECENZIJA

Dr. Nedžad Ajnadžić: *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva*

Najnovija studija Nedžada Ajnadžića, pod naslovom *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva,* jeste, zapravo, sublimacija njegovih prethodih vojno-političkih analiza i posebice empirijskih istraživanja, koje je on djelimično prezentirao, kako u svojoj magistarskoj, tako, posebice, u doktorskoj disertaciji, koja je više bila konotirana na međunarodni i državni aspekt značaja odbrane Sarajeva za opstojanje suverene i međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine.

O agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, historijskim uzrocima, tokovima i rezultatima te agresije i zločina genocida koji je izvršen u Bosni i Hercegovini, posebice prema Bošnjacima-Muslimanima, napisano je stotine studija, kako od domaćih tako i inostranih autora.

Ali, o vojno-političkom aspektu te agresije i svojevrsnog oslobodilačkog rata koji se u BiH vodio u periodu od 1992. do 1995., iako je prošlo već šesnaest godina, relativno je malo, ili, s obzirom na veličinu i međunarodne dimenzije počinjenog zločina, vrlo malo je pisano i istraživano.

Ima se utisak da je taj „planetarni“ zločin i „holokaust nad Bošnjacima“ ostao nekako u sjeni stravičnog zločina genocida, koji je počinjen prije svega u Srebrenici. Iako su rane friške, kao i pamćenje, po nekoj čudnoj inerciji, u mračnoj sjeni Srebrenice i Žepe, ostala su stradanja i ne manji zločini genocida koji su počinjeni u Krajini (Prijedor, Sanski Most, Majdan), zatim u Podrinju (Zvornik, Bratunac, Vlasenica, Višegrad, Foča, itd.), te zločini u Hercegovini (Nevesinje, Gacko, Bileća, itd.), kao i mnogi drugi diljem Bosne i Hercegovine.

U svemu tome, da li po inerciji, da li iz neznanja, neupućenosti, zbunjenosti ili propagandne zaluđenosti, da li zbog jeftinog političkog kompromiserstva, politike nezamjeranja i profanog oportunizma, pitanje opsade, razaranja, i vandalskog uništavanja Sarajeva je ostalo gotovo marginalno i u drugom planu.

Sarajevo, koje je imalo oko 12.000 žrtava (od toga preko 2.000 djece), koje je izdržalo opsadu dužu od one koju je imao Lenjingrad u Drugom svjetskom ratu, zapravo, najdužu vojnu i svaku drugu opsadu u modernoj povijesti, koje je sistematski i temeljito, po unaprijed sročenom planu, pretvoreno u modernu Hirošimu, i koje je, doista, herojski izdržalo milione granata i ostalih razarajućih sredstava, danas, sredstvima bezočne velikosrpske propagande, gotovo da je u situaciji da dokazuje da li je uopće ono bilo pod totalnom opsadom, apsolutno opkoljeno, i da mu je bila namijenjena sudbina Troje, Berlina i Hirošime zajedno. Zapravo, da bude pretvoreno u prah i pepeo i da, kako su govorili velikosrpske i četničke velmože – da će na tom „prahu i pepelu“ napraviti „novo i ljepše srpsko Sarajevo“.

Upravo ovih dana, ponovno se plasiraju teze: „Sumnjivo je ko je ispalio granatu na Markale, još sumnjivije je ko je pobio nevine ljude u redovima za hljeb u Miskinovoj, ko je pobio ljude u redovima za vodu kod Pivare, ko je pobio nevinu dječicu na Dobrinji”, itd. itd.?!

Ponovno se javlja taj bezočni svjetski birokrata i vjerovatni Miloševićev plaćenik Jasuši Akaši, koji u svom blasfemičnom i nevjerovatnom beskrupuloznom pristupu hoće kazati da su te glavne masakre počinili Bošnjaci-Muslimani, da bi, tobože, privukli pozornost tzv. međunarodne zajednice i iznudili intervenciju međunarodnih snaga. Interesantno je da tu njegovu somnabuloznu izjavu zdušno podržavaju prije svega mediji iz Republike Srpske, pa onda i iz Srbije, pa i svi oni inokooperanti koji su od početka bili protiv opstojanja države Bosne i Hercegovine, a posebno Bošnjaka-Muslimana.

Isto tako, ponovno se aktueliziraju koncepti o podjeli Sarajeva. Nije slučajno da se upravo u 2011. godini, dakle 16 godina poslije Dejtona, plasiraju teze o Sarajevu kao distriktu (po modelu District of Columbia), o trećem entitetu plus Distrikt Sarajevo, o tome da Sarajevo ne samo da ne može biti glavni grad države Bosne i Hercegovine, već, čak, ne može biti ni glavni grad Federacije BiH (treba razdijeliti federalne prerogative na relaciji Sarajevo – Mostar).

U tom kontekstu sasvim se negira, ili se, pak, nastoji minorizirati značaj odbrane Sarajeva, posebno u smislu značaja te odbrane za opstojanje države Bosne i Hercegovine.

Zato je ova studija Nedžada Ajnadžića pod naslovom *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva*, rekao bih, došla u pravo vrijeme. Ona je svojevrstan naučni i politički odgovor na sve nacionalističke, hegemonističke i secesionističke pretenzije.

Ona nudi istinu, samo golu, činjenično potkrijepljenu istinu, o toj herojskoj odbrani. U njoj se analizira položaj Sarajeva kao strateškog cilja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (analizira se opsada i komunikacijska blokada Sarajeva; strategijski ciljevi opsade Sarajeva; ciljevi, snage i pravno-političke posljedice opsade Sarajeva; Sarajevo u velikosrpskom planu agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu; uništavanje legalnih multietničkih institucija vlasti i uspostava paradržavnih srpskih i hrvatskih političkih, vojnih, policijskih i drugih struktura; Sarajevo u planovima i postupcima agresorskog generalštaba, pod komandom predsjednika Srbije Slobodana Miloševića).

Naravno, centralna je tema *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva,* te opće karakteristike i pokazatelji o borbenim djejstvima u zoni 1. korpusa Armije RBiH od 1992. do 1995. godine. Posebo su obrađena pitanja organiziranja, vrijednosnih stavova i društveno-političke orijentacije tzv. ljudskog faktora u odbrani Sarajeva, te demografski rat u gubici. Poseban dio (3. dio) ove studije govori o odnosu tzv. međunarodne zajednice prema tragediji Sarajeva i građana Sarajeva, o licemjerstvu međunarodne zajednice (koja uvodi embargo na uvoz oružja u BiH), i koja pred satelitskim očima Evrope i Svijeta mirno gleda hiljade konclogora, stotine hiljada pobijenih, izbjeglih i prognanih i koja sve to samo (kako je bezdušni i sramni Mitterand rekao) proglašava „humanitarnom katastrofom“. Dakle, ne agresijom i ne zločinom genocida?!

U studiji Nedžada Ajnadžića se na osnovu metodološki izuzetno korektnog, empirijskog istraživanja, na apsolutno relevantnom uzorku i uz adekvatne istraživačke metode, razotkriva sva ta farsa i licemjernost politike međunarodnih moćnika i posebno se ukazuje koji su stvarni razlozi, motivi i uzroci da Sarajevo, naspram svih kvazi-vojnostrateških analiza i procjena – nije palo. Naprotiv, ostalo je herojsko i oslobodilačko.

I to je najbolji odgovor svima onima koji su ga željeli uništiti, satrijeti i brisati s mape Bosne i Hercegovine.

Iz svega navedenog, ova (treća) studija dr. Nedžada Ajnadžića, inače generala Armije Republike Bosne i Hercegovine, predstavlja istinski doprinos razumijevanju ne samo opsade i golgote koje je doživjelo ratno Sarajevo, već i odgovor svima onima koji se ne mire sa opstojanjem države Bosne i Hercegovine i Sarajevom kao njenim glavnim gradom.

Sarajevo, 7.12.2011. godine Prof. dr. Nijaz Duraković

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
Prof. dr. Mirko Pejanović
e-mail: pejanovicm@fpn.unsa.ba

R E C E N Z I J A

knjige *POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA,*
autora doc. dr. Nedžada Ajnadžića

Knjiga *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva*, autora doc. dr. Nedžada Ajnadžića, veoma je važna studija, u kojoj se na temelju teorijskog i empirijskog uvida elaborira opsada i odbrana Sarajeva u vremenu rata u Bosni i Hercegovini od 1992.–1995.godine. Odbrana Sarajeva je istraživački promatrana u više aspekata, i tako je utemeljila spoznaju o značaju odbrane grada Sarajeva za opstojnost ideje države Bosne i Hercegovine, njenog integriteta, međunarodno-pravnog subjektiviteta i multietničkog bića.

Knjiga je nastajala u dužem vremenskom trajanju istraživačkog projekta, unutar kojeg je urađena najprije magistarska, a potom doktorska teza na temu političkog i vojnog značaja odbrane Sarajeva za opstojnost države Bosne i Hercegovine.

U pristupu istraživanju, autor je elaborirao najširu teorijsku literaturu o fenomenu rata i opsade i odbrane gradova u ratovima na tlu evropskih zemalja. Uz teorijsko zasnivanje značaja odbrane grada Sarajeva, autor je izveo sveobuhvatno empirijsko istraživanje o strukturi Prvog korpusa, kao oružane formacije građana Sarajeva u okviru Armije Republike BiH.

Poseban aspekt empirijskog istraživanja odnosi se na borbena djejstva Prvog korpusa Armije Republike BiH i sve efekte i posljedice tih djejstava.

Rezultate svog teorijskog i empirijskog istraživanja doc. dr. Nedžad Ajnadžić je sistematizirao u četiri zasebne cjeline.

Prva cjelina knjige posvećena je opsadi SARAJEVA. Unutar ove cjeline elaborirano je više pitanja. Opsada Sarajeva se promatra u kontek-

stu historijskih iskustava i primjera opsade i odbrane gradova. Posebno je elaborirano pitanje pozicije Sarajeva, kao strateškog cilja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Nakon uvida u predratne koncepcije reorganizacije vojnih oblasti, doc. dr. Nedžad Ajnadžić izlaže faze vojne opsade Sarajeva. Poseban aspekt u prvom dijelu knjige odnosi se na elaboraciju efektiva, odnosno vojnih snaga koje su bile angažovane za opsadu Sarajeva. Izveden je i pregled snaga koje su bile angažovane za odbranu Sarajeva. U tom kontekstu je i usporedba vojnih efektiva za opsadu i efektiva za odbranu Sarajeva.

Drugi dio knjige problematizira odbranu Sarajeva sa stanovišta političkog i vojnog značaja odbrane Sarajeva. U ovom dijelu knjige izvedene su opće karakteristike borbenih djejstava u zoni Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine od 1992. do 1995. godine. Posebno je obrađen problem snabdijevanja Armije Republike Bosne i Hercegovine i stanovništva u okruženom Sarajevu. Iskazan je i strateški značaj prokopavanja tunela ispod sarajevskog aerodroma. Autor je dokumentovao razmjere patnji i iznurivanja stanovništva zbog uskraćivanja snabdijevanja građana Sarajeva električnom energijom, gasom i pitkom vodom.

Ljudski faktor u odbrani Sarajeva analiziran je u kontekstu odbrambenog organiziranja, razmjera stradanja boraca, dobrovoljnog uključivanja u jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine i borbenog morala branitelja Sarajeva.

Treći dio knjige problematizira ODNOS MEĐUNARODNE ZAJEDNICE PREMA TRAGEDIJI SARAJEVA. Autor u ovom dijelu knjige analizira odgovornost međunarodne zajednice i u tom pogledu posebno rasvjetljava odgovornost velikih sila naspram bosanskohercegovačke tragedije. Izlažu se i planovi međunarodne zajednice za rješavanje krize i obrađuju posjete visokih zvaničnika međunarodne zajednice Bosni i Hercegovini. U kontekstu odgovornosti međunarodne zajednice problematiziran je politički karakter embarga na uvoz oružja.

U četvrom dijelu knjige sadržani su odabrani prilozi. Ovi prilozi se odnose na strukturu Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Autor je priredio pet tabela i 43 grafikona, u kojima su sistematizirani podaci o brojnom stanju boraca Prvog korpusa, i to je po godinama, od 1992. do 1995. Zatim su sakupljeni i sistematizovani podaci o nacionalnoj strukturi boraca. Izvedena je i obrazovna i socijalna struktura boraca Prvog korpusa.

Značajnu vrijednost imaju prilozi kojim se iskazuju borbena djejstva Prvog korpusa. Iskazan je broj izvedenih borbenih djejstava u zoni Prvog korpusa prema uspjehu od 1992. do 1995. godine.

Autor je u knjizi priredio i priloge o poginulim borcima Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine u periodu 1992.–1995. Podaci su pirkupljeni po godinama i ukupno za period od 1992.–1995.

Iz cjeline priređenih podataka vidljivo je da je Prvi korpus imao u prosjeku 78.253 borca i da je činio trećinu ukupnog sastava Armije Republike Bosne i Hercegvine. Njegovu socijalnu strukturu su činili radnici sa 80,6%, službenici sa 12,6% i zemljoradnici sa 6,8%.

Nacionalnu strukturu Prvog korpusa od 1992. do 1995. činilo je 94,0% Bošnjaka, i 4,3% Hrvata, 1,2% Srba i 0,5% Ostalih. U obrazovnoj strukturi Prvog korpusa, najbrojnije je učešće boraca sa srednjom spremom: 54.793 ili 70%, sa nižom stručnom spremom bilo je 21,5% boraca, a 2,5% sa visokom spremom.

Od 1992. do 1995. godine u Prvom korpusu je poginulo ukupno 6.585 boraca. Po godinama, to se kretalo tako da je 1992. poginulo 3.097, zatim 1993. godine 2.011. Potom su 1994. godine poginula 783 borca, a 1995.godine 694 borca. Najveći gubici zabilježeni su u prve dvije godine rata.

Prilozi sadrže i tabele i grafikone o moralnom stanju boraca Prvog korpusa. Također, prilozi imaju sistemtizirane činjenice o uticaju međunarodne zajednice i posljedicama embarga na uvoz oružja.

Sarajevo je, kao glavni grad Bosne i Hercegovine, potkraj dvadesetog stoljeća bilo izloženo opsadi koja je trejala 1472 dana. Skoro četiri ratne godine, od aprila 1992. do decembra 1995. godine, Sarajevo je bilo pod opsadom, i to od vojnih snaga koje su bile pod kontrolom beogradskog i paljanskog režima i pod tadašnjim rukovođenjem Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića. I jednom i drugom se za počinjene ratne zločine sudilo i sudi u Haškom tribunalu. Cilj opsade Sarajeva bio je izazivanje masovnog stradanja civila i stvaranje straha, kako bi se izvela etnička podjela i destrukcija države Bosne i Hercegovine. Srpske vojne i političke snage vjerovale su da građani Sarajeva neće moći podnijeti surove uslove nametnute opsade i svakodnevnog granatiranja.

Sarajevo, njegovi građani i njegove društvene strukture i institucije, suočeni sa borbom za opstanak, organizuju otpor i odbranu. Strategiju otpora i odbrane iniciraće i voditi Ratno predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine. Kao vrhovna komanda oružanih snaga, Ratno predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je, na temelju Platforme o radu Predsjedništva u ratnim uslovima, organizovalo svegrađanski otpor i oružanu borbu za odbranu integriteta i suvereniteta države Bosne i Hercegovine.

Među brojnim odlukama koje je donijelo Ratno predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine izdvajaju se dvije, presudne za odbranu Sarajeva. Jedna je da Ratno predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine vrši ulogu vrhovne komande oružanih snaga iz Sarajeva kao opsjednutog grada. Druga je da su građani Sarajeva dobrovoljno ušli u sastav Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Građani su svoj patriotizam i samosvijest pokazali i u svim drugim vidovima otpora kroz svoje samoorganizovanje. Duh otpora i volja građana Sarajeva za odbranom Republike Bosne i Hercegovine od nametnute opsade i agresije dovešće do međunarodne podrške i pobjede ideje multietničke države; pobjede ideje Bosne i Hercegovine. Opstojnost države Bosne i Hercegovine dobiće svoju međunarodnu potvrdu Dejtonskim mirovnim sporazumom u novembru mjesecu 1995. godine.

Najveći zalog za postizanje mirovnog političkog rješenja u obliku Dejtonskog mirovnog sporazuma dala je POLITIČKO-VOJNA STRATEGIJA odbrane Sarajeva. Doc. dr. Nedžad Ajnadžić svojim istraživanjem dokazuje hipotezu da je odbrana Sarajeva bila, svo vrijeme rata, na crvenoj liniji odbrane Bosne i Hercegovine. Snaga te odbrane bila je u svim vidovima samoorganizacije građana Sarajeva i u vojnoj organizaciji unutar Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Knjiga doc. dr. Nedžada Ajnadžića donosi genezu otpora i odbrane Sarajeva u vrijeme njegove opsade od 1992. do 1995. godine. Autor je elaboracijom najvažnijih aspekata organizacije i borbenih djejstava Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine dao značajan doprinos politološkoj spoznaji političko-vojne organizacije građana Sarajeva u uslovima opsade grada u dužem vremenskom trajanju, od 1992. do 1995. godine.

Rezultati istraživanja doc. dr. Nedžada Ajnadžića, izloženi u knjizi POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA predstavljaju dragocjenu osnovu za dalja istraživanja i oblikovanje historijske naučne istine o fenomenu opsade Sarajeva i njegovoj odbrani.

Knjiga će biti od velike koristi za stručnu i naučnu javnost, a posebno za studente sigurnosnih i mirovnih studija.

Izdavaču preporučujem da štampa knjigu POLITIČKI I VOJNI ZNAČAJ ODBRANE SARAJEVA, autora doc. dr. Nedžada Ajnadžića.

Recenzent: prof. dr. Mirko Pejanović

RECENZIJA

Recenzija studije dr. Nedžada Ajnadžića "Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva"

Politički i vojni aspekti odbrane Sarajeva, razmatrani parcijalno u obilju priloga različitog opsega i karaktera, s pojavom najnovije studije dr. Nedžada Ajnadžića *Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva* obogaćeni su jednom cjelovitom sintezom u formi istraživačke radnje, koja je i dovoljno obuhvatna isistematična da kompetentno govori o navedenoj temi, jer se njen autor pojavljuje u višestrukoj ulozi relevantnog učesnika, kompetentnog svjedoka i pouzdanog znanstvenika.

Navedena studija, sastavljena iz četiri dijela, fokusirana je, prije svega, na historijski, politički i vojni aspekt odbrane Sarajeva. Definiranje ključnog istraživačkog pitanja jasno upućuje na predmet empirijskih istraživanja. U uvodnom dijelu autor argumentirano citira Povelju Ujedinjenih naroda o pravu na individualnu i kolektivnu samoodbranu, kontekstualizira obavezu Vijeća sigurnosti i tendencioznu ulogu V. Britanije, Francuske i Rusije tokom agresije na bosanskohercegovačku državu i njen glavni grad Sarajevo, te potom elaborira rezultate izvršenih istraživanja i korištene metode, s ciljem da pokaže kako je *Armija Republike Bosne i Hercegovine, braneći glavni grad Sarajevo, branila (...) osnovne, temeljne, univerzalne ljudske vrijednosti života građana Bosne i Hercegovine.* Odbranu historijskih granica njenog državnopravnog ustrojstva autor posmatra u kontekstu temeljnih tekovina međunarodnog pravnog poretka.

Ističući značaj odbrane grada Sarajeva tokom 1.472 dana opsade, u drugom odjeljku prvog dijela studije autor potkrepljuje stajalište da je Sarajevo predstavljalo strateški cilj agresije na Republiku Bosnu i Her-

cegovinu, te u tu svrhu argumentirano obrazlaže pozicije države Bosne i Hercegovine i njenog glavnog grada Sarajeva u predratnoj koncepciji reorganiziranja JNA formiranjem vojnih oblasti, s ciljem eliminiranja administrativnih granica republika i pokrajina kao ključnog činioca u strateškoj pripremi planirane agresije *kroz strategijski razvoj i upotrebu JNA i VRS.*

U tu svrhu deskriptivna objašnjenja potkrepljuje analitičkom argumentacijom i u sljedećim odjeljcima, čiji sadržaj obuhvata: faze agresorske opsade Sarajeva, efektive opsade i odbrane Sarajeva, propraćene brižljivom političko-sociološkom analizom Prvog korpusa Armije RBiH te usporednim pokazateljima efektiva opsade Sarajeva.

Slijedom istovjetnog pristupa i u drugom dijelu studije, autor produbljuje odgovore na istraživačko pitanje o političkom i vojnom značaju odbrane Sarajeva u nizu odjeljaka, koji obrađuju opće karakteristike i pokazatelje borbenih djejstava u zoni Prvog korpusa Armije RBiH u periodu od 1992. do 1995. godine; reguliranje problema snabdijevanja Armije RBiH i stanovništva u okruženom Sarajevu; vojno-političko organiziranje, vrijednosne stavove i društveno-političku orijentaciju ljudskog faktora u odbrani Sarajeva; demografske ratne gubitke i moralne aspekte stanja u Prvom korpusu Armije RBiH.

Treći dio studije, kao neodvojive komponente izvršenog istraživanja, doprinosi potpunijem rasvjetljavanju prezentirane problematike, jer obuhvata ključna pitanja u relacijama reguliranja međunarodnog statusa bosanskohercegovačke države i opstanka bosanskohercegovačkog društva – pod uvjetima agresije, kao i u postratnom periodu, koji je obilježen tendencioznom presudom Međunarodnog suda pravde po tužbi RBiH protiv SR Jugoslavije. Argumentacijsku dimenziju studije (historijski, politički i vojni aspekt) u punoj mjeri produbljuju korišteni podaci, dijagrami i grafikoni, kao najuvjerljiviji činioci njene znanstvene pouzdanosti, sadržane u preglednim i cjelovitim prilozima o strukturi, borbenim djejstvima, poginulim borcima i moralnim aspektima stanja u Prvom korpusu Armije RBiH, te tabelarnom pregledu uloge međunarodne zajednice i posljedicama embarga na isporuku oružja Bosni i Hercegovini.

Završni dio studije upotpunjen je rezimeom, priloženim karticama i učinkovitim upućivanjem na korištenu literaturu.

U cjelini posmatrana, znanstveno pouzdana, opsegom impresivna i priloženim podacima prezentirana tema navedene studije dr. Nedžada Ajnadžića nedvosmisleno potvrđuje da su autorova očekivanja i hipoteze izvršenog istraživanja u potpunosti potvrđene empirijskim rezultatima, primijenjenom analizom i referentnom građom, kao nezaobilaznom i neprocjenjivom osnovom svakog budućeg istraživanja sa istom ili srodnom tematikom u bosanskohercegovačkim, regionalnim i globalnim okvirima pravnog poretka međunarodne zajednice.

Sarajevo, 6.01.2012. godine

Prof. dr. Uzeir Bavčić

BIOGRAFIJA AUTORA

Dr. Nedžad Ajnadžić, brigadni genaral Armije Bosne i Hercegovine, rođen je 26.06.1961. godine u Rogatici. Završio je gimnaziju, a zatim Vojnu akademiju Kopnene vojske od 1974. do 1978. godine u Beogradu.

Kao oficir bivše JNA, obavljao je komandne i štabne poslove za oblast vojne bezbjednosti. Napuštanjem JNA, odmah, u aprilu 1992. godine uključio se u redove branilaca Bosne i Hercegovine. U toku rata od 1992. do 1995. godine, i poslije, obavljao je komandne dužnosti. Bio je komandant 101. brigade, komandant Operativne grupe *Igman*, načelnik Štaba 1. korpusa, zamjenik načelnika Uprave za operativno planiranje Generalštaba Armije RBiH, komandant 37. divizije Kopnene vojske, komandant 1. korpusa i zamjenik komandanta Komande obuke i doktrine Vojske FBiH.

Na Fakultetu političkih nauka je magistrirao, a zatim doktorirao na temu *Značaj odbrane Sarajeva u jačanju i afirmaciji političko-pravnog i međunarodnog položaja države BiH.* Docent je na Fakultetu za javnu upravu Univerziteta u Sarajevu, izbor na državno-pravnoj grupi predmeta.

Govori engleski i ruski jezik. Obavljao je funkciju predsjednika Nadzornog odbora Kantonalnog javnog komunalnog preduzeća GRAS Sarajevo, generalnog je direktora Kantonalnog javnog komunalnog preduzeća ZOI'84. i predsjednika Udruženja bosanskohercegovačko-austrijskog prijateljstva. Ministar je za boračka pitanja u Vladi Kantona Sarajevo. Izvršni je sekretar Stranke demokratske akcije BiH i potpredsjednik Kantonalnog odbora SDA Sarajevo, predsjednik odbora za sigurnosnu i odbrambenu politiku.

Autor je knjige *Odbrana Sarajeva* i *Odbrana Sarajeva II,* autor naučnog istraživanja na uzorku od 3.605 respondenata, objavljenih naučnih radova u međunarodnim indensiranim časopisima i na portalu knjige "Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva".

O ratovima na prostoru bivše SFRJ pisali su brojni autori. Autor ove knjige je izvršio detaljnu analizu i sintezu rata na prostoru Sarajeva, tačnije sarajevskom bojištu, kao dijelu općeg bosanskohercegovačkog ratišta.

Teorijski i praktični diskurs problematiziranja tema, u najširem smislu, odlikuje stalno nastojanje afirmacije temeljnih principa koji se prelamaju i kontekstualiziraju u višeslojan set odbrambeno-sigurnosnih repera. U tom smislu, dijelovi knjige pojedinačno, i u svojoj ukupnosti, nose značajnu količinu informativnog sadržaja, što ih čini korisnim za istraživanje i dokumentovanje prilika u minulom ratu, na prostoru zone odgovornosti 1. korpusa ARBiH.

Prof. dr. Džemal Najetović

U studiji Nedžada Ajnadžića se na osnovu metodološki izuzetno korektnog, empirijskog istraživanja, na apsolutno relevantnom uzorku i uz adekvatne istraživačke metode, razotkriva sva ta farsa i licemjernost politike međunarodnih moćnika i posebno se ukazuje koji su stvarni razlozi, motivi i uzroci da Sarajevo, naspram svih kvazi-vojnostrateških analiza i procjena – nije palo. Naprotiv, ostalo je herojsko i oslobodilačko.
I to je najbolji odgovor svima onima koji su ga željeli uništiti, satrijeti i brisati s mape Bosne I Hercegovine.

Prof. dr. Nijaz Duraković

Knjiga doc. dr. Nedžada Ajnadžića donosi genezu otpora i odbrane Sarajeva u vrijeme njegove opsade od 1992. do 1995.godine. Autor je elaboracijom najvažnijih aspekata organizacije i borbenih dejstava Prvog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine dao značajan doprinos politološkoj spoznaji političko-vojne organizacije građana Sarajeva u uslovima opsade grada u dužem vremenskom trajanju, 1992. do 1995. godine.

prof. dr. Mirko Pejanović

U cjelini posmatrana, znanstveno pouzdana, opsegom impresivna i priloženim podacima prezentirana tema navedene studije dr. Nedžada Ajnadžića nedvosmisleno potvrđuje da su autorova očekivanja i hipoteze izvršenog istraživanja u potpunosti potvrđene empirijskim rezultatima, primijenjenom analizom i referentnom građom, kao nezaobilaznom i neprocjenjivom osnovom svakog budućeg istraživanja sa istom ili srodnom tematikom u bosanskohercegovačkim, regionalnim i globalnim okvirima pravnog poretka međunarodne zajednice.

prof. dr. Uzeir Bačvić